Rostocker Dokumentenserver
Dieses Werk wurde Ihnen durch die Universitätsbibliothek Rostock zum Download bereitgestellt.
Für Fragen und Hinweise wenden Sie sich bitte an: digibib.ub@uni-rostock.de

Gaius Iulius Caesar Christoph Cellarius

C. Ivlii Caesaris Commentarii De Bello Gallico Et Civili : Cum vtriusque Supplementis ab A. Hirtio vel Oppio. adiectis. Christophorvs Cellarivs recensuit, & Notis ac nouis Tabulis Geographicis illustrauit, Accedunt Indices Rervm Et Verborvm

Editio Noua reuisa, Lipsiae: Sumptibus Mavr. Georg. Weidmanni, An. 1726

http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn862868203

Druck Freier Zugang PUBLIC DOMAIN

[illegible]

20. 12.

Hierin ein Titelkupfer und
4 Karten.

6 Karten. 1 Kupfer

Cd – 2043.

~~C II. e. 3039.~~

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de
/rosdok/ppn862868203/phys_0002
DFG

20. 6.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn862868203/phys_0004
DFG

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn862868203/phys_0005
DFG

Imperium binis fuerat solenne quod olim
Consulibus Cæsar Julius obtinuit.
Sed breve jus regni sola trieteride gestum
Perculit armatæ factio sæva togæ.

Ausonius.

E. André. Schütz.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARII

DE

BELLO GALLICO ET CIVILI

Cum vtriusque Supplementis

ab A. HIRTIO vel OPPIO.

adiectis.

CHRISTOPHORVS CELLARIVS

recensuit, & Notis ac nouis Tabulis Geographicis illustrauit,

Accedunt

INDICES RERVM ET VERBORVM.

Editio Noua reuisa.

LIPSIAE,

Sumptibus MAVR. GEORG. WEIDMANNI,

S. R. POL. M. & ELECT. SAX. BIBLIOPOL.

An. 1726.

Universitäts Bibliothek Rostock

http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn862868203/phys_0007

DFG

Ex
Bibliotheca
Academiae
Rostochiensis

ILLVSTRISSIMO DOMINO

DN. NICOLAO BARTHOLOMAEO MICHAELI

LIBERO BARONI

DE DANCKELMAN,

POTENTISSIMI REGIS BORVSSIAE CONSILIARIO STATVS INTIMO ET REGIMINI IN DVCATV MAGDEBVRGICO EMINENTISSIMA DIGNITATE PRAESIDENTI

S. P. D.

CHRISTOPHORVS CELLARIVS.

VIR ILLVSTRISSIME,

NOn sunt mihi ex longinquo repetendæ rationes, cur hos Cæsaris Commentarios splendidis-

didissimo NOMINI TVO dedicatos sacratosque voluerim. Meretur hoc gloria TVA TVORVMque, quam ex litterarum studiis consecuti estis: quæ tueri & in maius meliusque prouehere vestrum delicium atque voluptas est: & quamquam in primis distenti rebus publice gerendis estis, non cessatis tamen melioribus litteris fauere, & cultores illarum beneuolentia summa & singulari prosequi. TVVM præsertim illustre exemplum est, quod omnes nobiliore loco nati in nostra Academia intuentur, TE adeunt, sermonibus TVIS gaudent, consiliis vtuntur: quos sane numquam sine cohor-

tatione, vt humaniores litteras, tamquam duces ad veram gloriam, sequantur, a TE dimittis. Satis sint aliis hæ nuncupandi rationes: mihi vero etiam maiores sunt & propriæ, quod non solum mirifica in me & studia mea es beneuolentia, sed magnis etiam me ornauisti beneficiis, quibus referendis numquam par futurus sum; prædicandis ægre propter magnitudinem sufficio. Etenim generosarum mentium, hoc est TVAE similium, hæc indoles atque natura est, vt semper bene mereantur, semper benefaciant, iis præsertim, qui etiam bonæ mentis alumni sunt, & virtutem honestasque artes in animo

mo & oculis ferunt, & ad communem conferunt vtilitatem: in quibus & ego nomen meum profiteor, quamuis non ignorem, quam exigua sunt, quibus meam in publicum consulendi voluntatem adhuc testatam fecerim. TV vero pro insigni humanitate TVA ample omnia interpretaris, vt maiorem facias beneuolentiæ in me TVAE facultatem, quam ita etiam exerces, vt in illa indolis TVAE illustrem naturam quam maxime declarari posse existimes. Tantis meritis TVIS iniuriam fieri dudum cogitaui, si intra meam tantum aut paucorum conscientiam teneantur, nec, vti digna sunt, mul-

torum laudentur vocibus, in quibus magnus animus recte factorum sibi præmium constituit, & præter laudem nihil expetit, quia nihil sibi ad quæstum refert, ad gloriam & honestatem omnia. Meditanti hæc mihi nihil inter res meas occurrit vel mediocriter dignum ingenio TVO, quo meam in TE obseruantiam & gratiarum actionem apertiorem efficiam, nisi hos Iulii Cæsaris Commentarios in eum locum accipias: qui quamquam vir maximus fuit & summus imperator, humanitatis tamen litteris ita per omnem ætatem dedit operam, vt hisce solis vacasse videri posset, nihil castris

tri-

tribuisse vel reipublicæ, quibus tamen mentem animumque omnem adhibuit, vt ceteris studiis (tanta vis ingenii erat!) solum horas subcesiuas & a re publica relictas impenderet. Quocum vt TVA gloria circumferatur, non incongruens mihi visum fuit, vt omnes vbique intelligant, quanto me amore & bonas litteras complectaris, & qua ego TE semper colam obseruantia. Accipe ergo, VIR ILLVSTRISSIME, hunc Cæsaris librum, mei in TE studii ac venerationis testem; TVAMque mihi beneuolentiam, quod vnice precor, perpetuo conserua. D. Halæ IV. kalend. April. CIↃIↃCCV.

BENEVOLO LECTORI

S.

COmmentarios bellorum C. Iulii Cæsaris vides, ab A. Hirtio vel Oppio & anonymo alio continuatos, in quibus quid præstitum a nobis sit,

sit, perpaucis, vt verius æquiusque de noua libri editione iudices, te, beneuole LECTOR, edocebo. Non autem mihi tam felici esse contigit, vt scriptos manu codices, quorum magna in nostris oris est penuria, ipse potuerim cum editis conferre, sed iis me contentum esse oportuit, quos olim doctissimi viri Michael Brutus, Fuluius Vrsinus, Petrus Ciacconius aliique euoluerunt; nec non antiquis impressis, variisque castigationibus atque interpretamentis. Maxime autem me iuuerunt, quod ingenue fateor, clarissimi viri Dionysii Vossii Notæ & Animaduersiones, quas nuper ὁ πάνυ Græuius, cum diu latuissent, ex tenebris

)( )( )( )

que potest: quæ incerta sunt & coniecturis solis innixa, neque figurarum fictione fiunt clariora. Quin potius, vt in adnotatis meis Geographiæ rationem præcipue habendam duxi, quæ in his libris per orbis terrarum partes diffusa est; sic magis necessarias vtilioresque figuras, sex Tabulas Geographicas, Cæsari & Hirtio accommodatas curatius ipse, quam ab aliis factum, delineaui, & eleganter æri incidi iussi, vt quidquid rerum geographicarum in his libris est, alioqui non exiguum legentibus impedimentum, perspicue cognosci, & suo quodque loco definiri possit. Indices etiam, alte-

alterum Rerum breuiorem, alterum Latinitatis, quantum per morbum licuit, copiosiorem confeci, vt vberior vsus dictionis purissimæ C. Cæsaris sit, si per indicem de singulis, quæ facile prætermittuntur, admoneatur. His vtere, beneuole LECTOR, atque vale.

C. IVLII

Septentrio
Occidens
Oriens
Meridies
OCEANVS
AQVITANICVS
GALLIA TRANSALPINA CIVILI CAESARIS TEMPORIBVS
BRITANNIAE PARS
Londinium
Fretum Britannicum
Vectis ins.
GALLIA BELGICA
Menapii
Aduatici
Eburones
Atrebates
Ambiani
Veromandui
Morini
Caleti
Velocasses
Bellouaci
Parisii
Lutetia
Sueßones
Rhemi
Treuiri
Vangiones
Nemetes
GERMANIAE PARS
Sicambri
Vbii
Tenchteri
Vsipetes
Lemanus l.
Rhenus fl.
Mosa fl.
Sequana fl.
Matrona fl.
Marna fl.
Mosella fl.
Bibrax
Durocortorum
Meldi
Meldunum
Diablindi
Carnutes
Cenomani
Aulerci Eburouices
Lexouii
Biducasses
Abrincatui
Vnelli
Osismii
Curiosolitæ
Veneti
Namnetes
Turones
Cenabum
Agendicum
Senones
Lingones
Leuci
Mandubii
Alesia
Cubi
Biturriges
Liger fl.
An
Aos
Lædus fl.
Sarta fl.
Pictones
Limonum
Vigenna fl.
Gergouia
Boi
Aedui
Cabilonum
Bibracte
Decetia
Nouiodunum
Nouiodunum
Matisco
Arar fl.
Dubis fl.
Sequani
Iura Mons
Vesontio
Vogesus M.
Rauraci
Tigurini
HELVETII
Tugeni
Acronius lacus
Rhenus
Seduni
Octodurum
Veragri
Santones
Carantonus fl.
Lemouices
Petrocorii
Aruerni
Aquitani
Bituriges Vibisci
Illa fl.
Duranius fl.
Cadurci
Oldus fl.
Nitiobriga
Vxellodunum
Gabali
Gebenna Mons
Vergonius fl.
Ruteni
Cadurci Eleutheri
Nemausus
Volcæ Arecomici
Volcæ Tectosages
Tarbelli
Elusates
Tolosa
Tolosates
Thurus fl.
Sotiates
Ausci
Bigerriones
Conuenæ
Pyrenæi Montes
HISPANIA
Allobroges
Isara fl.
Alpes Penninæ
Vienna
Segusiani
Rhodanus fl.
Segolauni
Cularo
Graiæ
Occlum
ITALIAE
Cottiæ
PROVINCIA ROMANA
Vocontii
Caluares fl.
Druentia
Varus fl.
Alpes Maritimæ
Ligures FINES
Salyi
Massilia
Vocæ
Arelate
Carcaso
Narbo
MARIS MEDITERRANEI PARS

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de
/rosdok/ppn862868203/phys_0022
DFG

C. IVLII CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE BELLO GALLICO
LIBER I.
SVMMARIVM
LIBERI I.

Galliæ descriptio: quam Heluetii inuadere tentant: sed duobus prœliis a Cæsare profligantur, & reliquiæ in patriam, quam deseruerant, repelluntur. Galli apud Cæsarem de Arioniſto, Germanorum rege, Sequanorum agrum insidente, conqueruntur: ille, componendæ rei, legatos ad Arioniſtum mittit, sed frustra: copias aduersus eum educit primum pauidas, post tamen hortatu suo confirmatas. Colloquuntur partim duces, sed nullo effectu. Proin armis res geritur: & clade accepta, e Gallis profugiunt Germani.

GALLIA est omnis diuisa in partes tres: quarum vnam incolunt Belgæ, aliam Aquitani, tertiam qui ipsorum lingua Celtæ, nostra Galli appellantur. Hi omnes lingua, institutis, legibus inter 2 se

---

ADNOTATIONES.

COMMENTARIORVM) Summo viro Ger. Io. Vossio de Philologia pag. 71. videtur Cæsar abusus *Commentariorum* nomine, qui proprie sint similes picturæ inchoatæ, & materiam tantummodo historiæ delinent. Cæsar autem, vt Hirtius procemio lib. VII. censet, non præbuit facultatem scriptoribus, sed præripuit. Adeo limati & elegantes sunt illius Commentarii. Adde Cicer. de Clar. orat. c. 75.

CAP. I. 1. *Gallia diuisa in partes tres*) Gallia tum barbara, distincta a prouincia Romana, quæ Augusti noua & quadripartita diuisione pars prima est, Narbonensis appellata.

se differunt. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, a Belgis Matrona & Sequana diuidit.
3 Horum omnium fortissimi sunt Belgæ: propterea quod a cultu atque humanitate prouinciæ longissime absunt, minimeque ad eos mercatores sæpe commeant, atque ea, quæ ad effeminandos animos pertinent, important. proxi-
4 mi sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt. qua de causa Heluetii quoque reliquos Gallos virtute præcedunt; quod fere quotidianis prœliis cum Germanis contendunt, cum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus
5 bellum gerunt. Eorum vna pars, quam Gallos obtinere dictum est, initium capit a flumine Rhodano, continetur Garumna flumine, Oceano, finibus Belgarum; attingit etiam a Sequanis & Heluetiis flumen Rhenum: vergit ad
6 septemtriones. Belgæ ab extremis Galliæ finibus oriuntur: pertinent ad inferiorem partem flu-

2. *Gallos ab Aquitanis)* Gallos non vniuersos, sed proprie dictos, siue *Celtas*. quos Augustus Lugdunensi parte conclusit. Vide mox sect. 5. & 6. huius capitis. *Matrona & Sequana)* flumina Galliæ. Sidonius Panegyr. Maioriani vers. 208.

Rhenus, Arar, Rhodanus, Mosa, Matrona, Sequana, Ledus.

4. *Heluetii reliquos Gallos)* Heluetii & ipsi Galli erant, quia intra Rhenum contenti: olim Celticæ, ab Augusto Belgicæ adscripti.

5. *Attingit a Sequanis flumen Rhenum)* Sequani a Vesontione, quæ ipsorum vrbs maxima fuit, *infra* c. 38. longo tractu ad Rhenum pertinuerunt.

fluminis Rheni; spectant in septemtriones, & orientem solem. Aquitania a Garumna flumine ad Pyrenæos montes, & eam partem Oceani, quæ ad Hispaniam pertinet, spectat inter occasum solis, & septemtriones. Apud II
Heluetios longe nobilissimus & ditissimus fuit Orgetorix. is M. Messalla & M. Pisone COSS. regni cupiditate inductus, coniurationem nobilitatis fecit, & ciuitati persuasit, vt de finibus suis cum omnibus copiis exirent, perfacile esse, cum virtute omnibus præstarent, totius Galliæ imperio potiri. id hoc facilius eis 3
persuasit, quod vndique loci natura tuti Heluetii continentur, vna ex parte flumine Rheno latissimo atque altissimo, qui agrum Heluetium a Germanis diuidit; altera ex parte, monte Iura altissimo, qui est inter Sequanos & Heluetios; tertia, lacu Lemano, & flumine Rhodano, qui prouinciam nostram ab Heluetiis diuidit. his 4
rebus fiebat, vt & minus late vagarentur, & minus facile finitimis bellum inferre possent. qua de caussa homines bellandi cupidi magno dolore adficiebantur. pro multitudine autem 5
hominum, & pro gloria belli atque fortitudinis, angustos se fines habere arbitrabantur, qui in lon-

---

quorum angusta forsan ad amnem possessio a Triboccis fuit occupata.

CAP. II, 1. *Ciuitati persuasit*) Semel notasse sufficiat, *ciuitatem* Cæsari non oppidum, sed populum & nationem esse, sicut Heluetii hoc loco vnam constituunt ciuitatem. vid. Scalig. in Euseb. p. 147

3. *lacu Lemano*) qui ab vrbe adiacente *Geneua* nunc nomen ducit.

III longitudinem millia possuum CCXL, in latitudinem CLXXX patebant. His rebus adducti & auctoritate Orgetorigis permoti, constituerunt ea, quæ ad proficiscendum pertinerent, comparare, iumentorum & carrorum quam maximum numerum coemere, sementes quam maximas facere, vt in itinere copia frumenti suppeteret; cum proximis ciuitatibus pacem & 2 amicitiam confirmare. Ad eas res conficiendas biennium sibi satis esse duxerunt, in ter- 3 tium annum profectionem lege confirmant. ad eas res conficiendas Orgetorix deligitur is sibi 4 legationem ad ciuitates suscepit. In eo itinere persuadet Castico, Catamantaletis filio, Sequano, cuius pater regnum in Sequanis multos annos obtinuerat, & a S. P. Q. R. amicus appellatus erat, vt regnum in ciuitate sua occuparet, 5 quod pater ante habuerat: itemque Dumnorigi Aeduo, fratri Diuitiaci, qui eo tempore principatum in ciuitate sua obtinebat, ac ma-

---

5. *millia possuum* CCXL, *in latit.* CLXXX) Nimius vterque numerus Cluuerio Germ. Antiq. lib. II. cap. IV videtur, cui pro longitudine satis, sunt CLXX; pro latitudine LXXX circiter abiecto centenario. Approbat Hadr. Valesius Notit. Gall. p. 243 Cæsaris autem, an librarii error sit, incertum est. Metaphrastes vulgarem lectionem, milliariis in stadia conuersis, secutus est.

CAP. III. 2. *lege confirmant*) pactione fœdere coniuratorum. *Hotm.*

4. *amicus appellatus est*) Magna regum dignitas, amicos ab senatu R. appellari. Vide infra c. 43. sect. 4. & Civ. I, 4. f. 2. adde Liuium XXXI, 11.

maxime plebi acceptus erat, vt idem conaretur, persuadet: eique filiam suam in matrimonium dat. *Perfacile factu esse*, illis probat, *cognata perficere; propterea quod ipse suæ ciuitatis imperium obtenturus esset. non esse dubium,* 6 7 *quin totius Galliæ plurimum Heluetii possent. se suis copiis, suoque exercitu, illis regna conciliaturum,* confirmat. Hac oratione adducti, inter se fidem & iusiurandum dant, &, regno occupato, per tres potentissimos ac firmissimos populos totius Galliæ sese potiri posse sperant. Ea res vt est Heluetiis per indicium enunciata, IV moribus suis Orgetorigem ex vinculis caussam dicere coegerunt. damnatum poenam sequi oportebat, vt igni cremaretur. die constituta caussæ dictionis Orgetorix & iudicium omnem suam familiam, ad hominum millia decem, vndique coegit, & omnes clientes obæratosque suos, quorum magnum numerum habebat, eodem conduxit: per eos, ne caussam diceret, se eripuit. Cum ciuitas, ob eam rem 3 incitata, armis ius suum exsequi conaretur, multitudinemque hominum ex agris magistratus cogerent; Orgetorix mortuus est: neque abest 4 suspicio, vt Heluetii arbitrantur, quin ipse sibi mor-

8. *per tres potentissimos populos)* Sequanos, Aeduos, & ipsos Heluetios.

CAP. IV. 1. *Vt igni cremaretur)* tamquam hostis reipublicæ, aut proditor. Vsitatum Gallis supplicium, vide extremo hoc libro, cap. 53. s. 7. Iulius Celsus Vita Cæs. p. 10. *Orgetorige primum duce: mox vbi ille adfectatæ tyrannidis suspectus in carcere diem obiit,* cetera.

V mortem conſciuerit. Poſt eius mortem nihilo minus Heluetii id, quod conſtituerant, 2 facere conantur, vt e finibus ſuis exeant. vbi iam ſe ad eam rem paratos eſſe arbitrati ſunt, oppida ſua omnia, numero ad duodecim, vicos ad quadringentos, reliqua priuata ædificia 3 incendunt, frumentum omne, præter quod ſecum portaturi erant, comburunt, vt domum reditionis ſpe ſublata, paratiores ad omnia pericula ſubeunda eſſent: trium menſium molita cibaria ſibi quemque domo efferre iubent. 4 perſuadent Rauracis & Tulingis, & Latobricis finitimis, vti, eodem vſi conſilio, oppidis ſuis vicisque exuſtis, vna cum iis proficiſcantur: Boiosque, qui trans Rhenum incoluerant, & in agrum Noricum tranſierant, Noreiamque oppugnarant, receptos ad ſe ſocios ſibi

---

CAP. V. 1. *nihilo minus Heluetii id)* Celſus ibidem: *cœpto nihilo minus inſiſtentes, per ſe ipſos, nullo duce.*

3. *domum reditionis*) hoc eſt, in domum; ad domum. Supprimitur præpoſitio, quia dicimus *redire domum*, ſine illa.

molita frumenta) farinam, polentam, ſeu præparata frumenta, vt facile inde cibus conficiatur. Vide Fr. Luiſini Parerg. lib. I. c. 10.

4. *Rauracis, Tulingis, Latobrigis*) Exſtant Auguſtæ Rauracorum rudera in paruo vico *Augſt* prope Baſileam, vnde de ſitu Rauracorum iudicatur. *Latobrigos* Cluerius in Valleſiæ pago *Brigæ* quærit. *Tulingi*, cis Rhenum fuerint, an trans illum, ignoratur.

in agrum Noricum) qui ab Aeno ad Pannoniam inter Danubium & Alpes eſt.

Noreiamque oppugnarant) Sic veteres libri, & metaphraſtes Νωρηίαν. Peutingeriana Tabula in Norico

sibi adsciscunt. Erant omnino itinera duo, VI
quibus itineribus domo exire possent, vnum
per Sequanos, angustum & difficile, inter mon-
tem Iuram & flumen Rhodanum, quo vix sin-
guli carri ducerentur, mons autem altissimus
impendebat, vt facile perpauci prohibere pos-
sent: alterum per prouinciam nostram, multo 2
facilius atque expeditius: propterea quod Hel-
uetiorum inter fines & Allobrogum, qui nuper
pacati erant; Rhodanus fluit, isque nonnullis
locis vado transitur. Extremum oppidum Al- 3
lobrogum est, proximumque Heluetiorum fini-
bus, Geneua. ex eo oppido pons ad Heluetios
pertinet. Allobrogibus sese vel persuasuros,
quod nondum bono animo in populum R. vide-
rentur, existimabant; vel vi coacturos, vt per
suos fines eos ire paterentur. Omnibus rebus 4
ad profectionem comparatis, diem dicunt, qua
die ad ripam Rhodani omnes conueniant. is
dies erat, a. d. v. kal. Apr. L. Pisone & A. Gabinio
COSS. Cæsari cum id nuntiatum esset, eos per VII
prouinciam nostram iter facere conari, maturat
ab vrbe proficisci; &, quam maximis itineri-
bus potest, in Galliam vlteriorem contendit,
&

Noreiam habet: at Strabo IV, & Plinius III, 19. in Carnis id nominis vrbem posuerunt. Vid. Notit. Orbis Antiq. vtroque loco.

CAP. VI. 2. *Allobrogum*) qui nunc Sabaudi, inter Lemanum lacum & Rhodanum.

qui nuper pacati erant) C. Pontinio duce, qui prætor Cicerone consule fuerat, rebelles Allobroges in ordinem redacti. Cic. de Provinc. cons. c. 13. Epit. Liv. CIII.

2 & ad Geneuam peruenit: prouinciæ toti quam maximum potest militum numerum imperat. Erat omnino in Gallia vlteriore legio vna, pon-
3 tem, qui erat ad Geneuam, iubet rescindi. Vbi de eius aduentu Heluetii certiores facti sunt, legatos ad eum mittunt, nobilissimos ciuitatis, cuius legationis Numeius & Veroductius principem locum obtinebant, qui dicerent, *sibi esse in animo, sine vllo maleficio iter per prouinciam facere, propterea quod aliud iter haberent nullum: rogare, vt eius voluntate id sibi facere liceat.*
4 Cæsar, quod memoria tenebat, L. Cassium consulem occisum, exercitumque eius ab Heluetiis pulsum, & sub iugum missum, concedendum non putabat. neque homines inimico
5 animo, data facultate per prouinciam itineris faciundi, temperaturos ab iniuria & maleficio
6 existimabat. tamen, vt spatium intercedere posset, dum milites, quos imperauerat, conuenirent, legatis respondit, *diem se ad deliberandum sumpturum; si quid vellent, a. d. idus April. reuerterentur.* Interea ea legione, quam secum habebat, militibusque, qui ex prouincia conuenerant, a lacu Lemano, quem flumen Rhodanus
VIII influit, ad montem Iuram, qui fines Sequanorum ab Heluetiis diuidit, millia passuum decem nouem, murum, in altitudinem pedum sexdecim, fossamque

CAP. VII. 4. *L. Cassium cons. occisum*) Vide Epit. Liuii LXV. & Oros. V, 17. & adde infra cap. 12. sect. 5. & 6. huius libri.

CAP. VIII. 1. *millia pass. decem nouem, murum*) Situs loci euincit X. aut IX legendum esse, quod va-

que perducit. eo opere perfecto, præsidia dis- 2
ponit, castella communit; quo facilius, si se in-
uito transire conarentur, prohibere possent. Vbi 3
ea dies, quam constituerat cum legatis, venit,
& legati ad eum reuerterunt, negat *se more &*
exemplo populi Rom. posse iter vlli per prouinciam
dare; &, si vim facere conentur, prohibiturum
ostendit. Heluetii, ea spe deiecti, nauibus 4
iunctis, ratibusque compluribus factis alii, alii
vadis Rhodani, qua minima altitudo fluminis
erat, nonnumquam interdiu, sæpius noctu, si
perrumpere possent, conati, operis munitione,
& militum concursu & telis repulsi, hoc cona-
tu destiterunt. Relinquebatur vna per IX
Sequanos via, qua, Sequanis inuitis, propter
angustias ire non poterant. iis cum sua sponte 2
persuadere non possent, legatos ad Dumno-
rigem Aeduum mittunt, vt eo deprecatore a
Sequanis hoc impetrarent. Dumnorix gra- 3
tia & largitione apud Sequanos plurimum po-
terat, & Heluetiis erat amicus: quod ex ea ci-
uitate Orgetorigis filiam in matrimonium du-
xerat, &, cupiditate regni adductus, nouis re-
bus studebat & quam plurimas ciuitates suo
sibi

---

riantes numeros coniunxit forte librarius imperitus: quod etiam Cluuerius Germ. A. lib. II, 4. obseruauit. Murum autem non trans Rhodanum, vbi plures locant; sed cis flumen, in ripa tamen. a Geneva ad Iuram, quem diuidit Rhodanus, deductum fuisse, Dionysius Vossius præclare demonstrauit.

4. *si perrumpere*) *Si* est *An*, Græco more. *Rhellic.*

4 sibi beneficio habere obstrictas volebat. Itaque rem suscipit, & a Sequanis impetrat, vt per fines suos Heluetios ire patiantur; obsidesque vti inter sese dent, perficit: Sequani, ne itineri Heluetios prohibeant; Heluetii, vt sine
X maleficio & iniuria transeant. Cæsari nuntiatur, Heluetiis esse in animo per agrum Sequanorum & Aeduorum iter in Santonum fi-
2 nes facere, qui non longe a Tolosatium finibus absunt, quæ ciuitas est in prouincia. id si fieret, intelligebat magno cum prouinciæ periculo futurum, vt homines bellicosos, populi Rom. inimicos, locis patentibus, maximeque
3 frumentariis finitimos haberet. Ob eas causas ei munitioni, quam fecerat, T. Labienum legatum præfecit. ipse in Italiam magnis itineribus contendit, duasque ibi legiones conscribit: & tres, quæ circum Aquilegam hiemabant, ex hibernis educit, &, qua proximum erat iter, per Alpes in vlteriorem Galliam cum
4 his quinque legionibus ire contendit. Ibi Centrones, & Garoceli, & Caturiges, locis superioribus occupatis, itinere exercitum prohi-
5 bere conantur. compluribus his prœliis pulsis, ab

CAP. X. 1. *in Santonum fines*) Santones ad Oceanum inter Garumnam & Ligerim.

4. *Centrones, Garoceli, Caturiges*) Alpinæ gentes. *Centrones* circa Larantasiam; *Caturiges* circa Eburodunum (nunc Embrun) fuisse, indiciis probatur. Vide Notit. Orb. Antiqui. *Garoceli* incertiores, quod quidam in valle Mauriennensi quærunt.

ab Ocelo, quod est citerioris prouinciæ extremum, in fines Vocontiorum vlterioris prouinciæ die septimo peruenit: inde in Allobrogum fines, ab Allobrogibus in Segusianos exercitum ducit. hi sunt extra prouinciam trans Rhodanum primi. Heluetii iam per angustias & fines XI
Sequanorum suas copias transduxerant, & in Aeduorum fines peruenerant, eorumque agros populabantur. Aedui, cum se suaque ab 2
his defendere non possent, legatos ad Cæsarem mittunt rogatum auxilium: *ita se omni tempore* 3
de populo R. meritos esse, vt pæne in conspectu exercitus nostri agri vastari, liberi eorum in seruitutem abduci, oppida expugnari non debuerint. Eodem tempore, quo Aedui, Ambarri quo- 4
que, necessarii & consanguinei Aeduorum, Cæsarem certiorem faciunt, sese, depopulatis agris, non facile ab oppidis vim hostium pro- 5
hibere. item Allobroges, qui trans Rhodanum vicos possessionesque habebant, fuga se ad Cæsarem recipiunt, & demonstrant, sibi, 6
præter agri solum, nihil esse reliqui. Quibus rebus adductus Cæsar, non exspectandum sibi statuit, dum, omnibus fortunis sociorum consumptis, in Santones Heluetii peruenirent. XII
Flumen est Arar, quod per fines Aeduorum & Sequanorum in Rhodanum influ-

5. *ab Ocelo*) Strabo IV. p. 124. Ocelum finem terræ Cottii dixit; & finis Cisalpinæ Galliæ in Alpibus fuit: vicus an oppidum, non liquet.

CAP. XI. 4. *Ambarri*) Ignoti Ambarri: Aeduis tamen qui inter Ararim & Ligerim colebant, vicini

fluit, incredibili lenitate, ita vt oculis, in vtram
partem fluat, iudicari non possit. Id Heluetii
2 ratibus ac lintribus iunctis transibant. Vbi per
exploratores Cæsar certior factus est, tres iam
copiarum partes Heluetios id flumen transduxis-
se, quartam vero partem citra flumen Ararim
reliquam esse; de tertia vigilia cum legionibus
e tribus castris profectus, ad eam partem perue-
3 nit, quæ nondum flumen transierat. Eos im-
peditos & inopinantes adgressus, magnam par-
tem eorum concidit: reliqui sese fugæ manda-
4 runt, atque in proximas siluas abdiderunt. Is
pagus appellabatur Tigurinus. nam omnis ci-
5 uitas Heluetia in quatuor pagos diuisa est. hic
pagus vnus, cum domo exisset, patrum nostro-
rum memoria, L. Cassium consulem interfece-
6 rat, & eius exercitum sub iugum miserat. Ita,
siue casu, siue consilio deorum immortalium,
quæ pars ciuitatis Heluetiæ insignem calamita-
tem populo Rom. intulerat, princeps pœnas
7 persoluit. qua in re Cæsar non solum publi-
cas,

CAP. XII. 1. *Arar, incredibili lenitate)* Arar, nunc *la Saone*, tardissimo lapsu fluuius, ideoque *segnis & cunctabundus amnis* ab Emenio, panegyrico Constantini c. 18. dicitur.

4. *in quatuor pagos)* in tot præfecturas: hodie *Cantons*. Sic infra hoc libro c. 37. *pagi centum Sueuorum*; & lib. IV. 22. *pagi morinorum* dicuntur, qui vero non videntur amplitudinem Heluetiorum pagorum adæquasse, vtpote quibus præcipua & singularis huius vocis notio vindicatur.

5. *L. Cassium consulem)* Supra cap. 7. sect. 4.

6. *princeps pœnas persoluit)* prima persoluit pœnam ea

eas, sed etiam priuatas iniurias vltus est: quod eius soceri L. Pisonis auum L. Pisonem, legatum, Tigurini eodem prœlio, quo Cassium, interfecerant. Hoc prœlio facto, reliquas copias Heluetiorum ut consequi posset, pontem in Arare faciendum curat, atque ita exercitum transducit. Heluetii repentino eius aduentu commoti, cum id, quod ipsi diebus XX ægerrime confecerant, vt flumen transirent, illum vno die feciſſe intelligerent, legatos ad eum mittunt: cuius legationis Diuico princeps fuit, qui bello Cassiano dux Heluetiorum fuerat. Is ita cum Cæsare egit: *Si pacem populus R. cum Heluetiis faceret, in eam partem ituros atque ibi futuros Heluetios, vbi eos Cæsar constituisset, atque esse voluisset: sin bello persequi perseueraret, reminiscetur & veteris incommodi populi R. & pristinæ virtutis Heluetiorum. Quod improuiso vnum pagum adortus esset, cum ii, qui flumen transissent, suis auxilium ferre non possent, ne, ob eam rem, aut suæ magnopere virtuti tribueret, aut ipsos despiceret. Se ita a patribus maioribusque suis didicisse, vt magis virtute, quam dolo, contenderent, aut insidiis niterentur. Quare, ne committeret, vt is locus, ex*

XIII. 2 3 4 5 6 7

pars, antequam alios pagos, flumen iam transgressos, Cæsar adgrederetur.

CAP. XII. 2. *bello Cassiano dux fuerat*) bello quo L. Cassius interiit. Oportet autem grandæuum hunc Diuiconem fuisse, qui cum aua soceri Cæsaris quondam bellum gesserat.

ex calamitate populi R. & internecione exercitus
XIV. nomen caperet, aut memoriam proderet. His
Cæsar ita respondit: Eo sibi minus dubitationis
dari, quod ea res, quas legati Heluetii commemo-
rassent, memoria teneret: atque eo grauius
ferre, quo minus merito populi R. accidisset.
2 qui si alicuius iniuriæ sibi conscius fuisset, non
fuisse difficile cauere: sed eo deceptum, quod ne-
que commissum a se intelligeret, quare timeret;
3 neque sine caussa timendum putaret. Quod si
veteris contumeliæ obliuisci vellet, num etiam re-
centium iniuriarum, quod, eo inuito, iter per
prouinciam per vim tentassent, quod Aeduos,
quod Ambarros, quod Allobroges vexassent, me-
4 moriam deponere posset? Quod sua victoria tam
insolenter gloriarentur, quodque tam diu se im-
pune tulisse iniurias admirarentur, eodem perti-
5 nere. Consuesse enim deos immortales, quo grauius
homines ex commutatione rerum doleant,
quos pro scelere eorum vlsciscí velint; his secun-
diores interdum res & diuturniorem impunitatem
6 concedere. Cum ea ita sint, tamen si obsides ab
iis sibi dentur, vti ea, quæ polliceantur, facturos
intelligat; & si Aeduis de iniuriis, quas ipse
sociisque eorum intulerit, item si Allobrogibus sa-
tisfaciant, sese cum iis pacem esse facturum.
Diui-

---

7. *memoriam proderet*) Frustra quidam lectionem sollicitant. Sic & Gellius I, 19. *In antiquis annalibus memoria super libris Sibyllinis hæc prodita est.*

CAP. XIV, 5. *Consuesse deos immortales*) Idem est quod Valerius Max. I. c. I. dixit, *lento gradu ad vindictam sui diuinam iram procedere.*

Diuico respondit: *Ita Heluetios a maioribus suis institutos esse, vti obsides accipere, non dare consueuerint: eius rei populum R. esse testem.* 7
Hoc responso dato, discessit. Postero die castra ex eo loco mouent: idem Cæsar facit; XV
equitatumque omnem, ad numerum quatuor millium, quem ex omni prouincia & Aeduis atque eorum sociis coactum habebat, præmittit, qui videant, quas in partes hostes iter faciant. qui cupidius nouissimum agmen insecuti, alieno loco cum equitatu Heluetiorum prœlium committunt, & pauci de nostris cadunt. quo prœlio sublati Heluetii, quod quingentis equitibus tantam multitudinem equitum propulerant, audacius subsistere, nonnumquam ex nouissimo agmine prœlio nostros lacessere cœperunt. Cæsar suos a prœlio continebat, 4
ac satis habebat in præsentia, hostem rapinis populationibusque prohibere. Ita dies circiter quindecim iter fecerunt, vti inter nouissimum hostium agmen & nostrum primum non amplius quinis aut senis millibus passuum intereesset. Interim quotidie Cæsar Aeduos XVI
frumentum, quod essent publice polliciti, flagitare. nam propter frigora, quod Gallia sub 2
septemtrionibus, vt ante dictum est, posita est, non modo frumenta in agris matura non erant, sed ne pabuli quidem satis magna copia suppetebat: eo autem frumento, quod flumine

Ara-

CAP. XV, 2. *alieno loco*) iniquo, non opportuno.
4. *rapinis populationibusque*) Sic veteres libri. Scaliger & sequaces *pobulationibus* interserunt.

Arare nauibus subuexerat, propterea minus vti
poterat, quod iter ab Arare Helvetii auerte-
4 rant, a quibus discedere nolebat. Diem ex
die ducere Aedui; conferri comportari, ad-
5 esse, dicere. Vbi se diutius duci intellexit,
& Idem instare, quo die frumentum militibus
metiri oporteret; conuocatis eorum principi-
bus, quorum magnam copiam in castris habe-
bat, in his Diuitiaco, & Lisco, qui summo ma-
gistratu præerat (quem Vergobretum appellant
Aedui, qui creatur annuus, & vitæ necisque
in suos habet potestatem) grauiter eos accusat;
6 quod, cum neque emi, neque ex agris sumi
posset, tam necessario tempore, tam propin-
quis hostibus, ab iis non subleuetur, præser-
tim cum magna ex parte, eorum precibus ad-
ductus, bellum susceperit: multo etiam gra-
XVII uius, quod sit destitutus, queritur. Tum de-
mum Liscus oratione Cæsaris adductus, quod
antea tacuerat, proponit, *Esse nonnullos, quo-
rum auctoritas apud plebem plurimum valeat;
qui priuatim plus possint, quam ipsi magistra-*
2 *tus. Hos seditiosa atque improba oratione mul-
titudinem deterrere, ne frumentum confe-
rant. quod præstare dicant, si iam principa-
tum Galliæ obtinere non possint, Gallorum, quam*
Ro-

CAP. XVI. 5. *Vbi se diutius duci)* procrastinari, vanis promissis trahi & differri.

summo magistratu præerat) Dandi casu, sine accessione vocalis tertiæ. quod sollemne Cæsari fuisse, ex Analogicis & aliis eius libris Cellius IV. 16. demonstravit.

Romanorum, imperia perferre. neque dubitare 4
debeant, quin, si Heluetios superauerint Romani,
una cum reliqua Gallia Aeduis libertatem sint
erepturi. Ab iisdem nostra consilia, quæque 5
in castris gerantur, hostibus enuntiari: hos a
se coerceri non posse. quin etiam, quod ne- 6
cessario rem coactus Cæsari enuntiarit, intelligere
sese, quanto id cum periculo fecerit; & ab eam
caussam, quam diu potuerit, tacuisse. Cæ- XVIII
sar hac oratione Lisci Dumnorigem, Diuitia-
ci fratrem, designari sentiebat: sed, quod
pluribus præsentibus eas res iactari nolebat, ce-
leriter concilium dimittit; Liscum retinet.
quærit ex solo ea, quæ in conuentu dixerat; 2
dicit liberius atque audacius. eadem secreto quaerit.
ab aliis reperit esse vera: Ipsum esse Dumno- 3
rigem, summa audacia, magna apud plebem
propter liberalitatem gratia, cupidum rerum no-
uarum, complures annos portoria, reliquaque
omnia Aeduorum vectigalia paruo pretio redem-
pta habere: propterea quod, illo licente, con-
tra licere audeat nemo. His rebus & suam 4
rem familiarem auxisse, & facultates ad largien-
dum magnas comparasse: magnum numerum 5
equitatus suo sumptu semper alere & circum se
habere: neque solum domi, sed etiam apud 6
finitimas ciuitates largiter posse: atque huius
potentiæ caussa matrem in Bituriigibus, homini
illic nobilissimo ac potentissimo collocasse: ipsum
ex Heluetiis vxorem habere: sororem ex ma- 7
tre, & propinquas suas nuptum in alias ci-

8 uitates collocasse. fauere & cupere Heluetiis, propter eam adfinitatem: odisse etiam suo nomine Cæsarem & Romanos; quod eorum aduentu potentia eius deminuta, & Diuitiacus frater in antiquum locum gratiæ atque honoris restitutus.
9 si quid accidat Romanis, summam in spem regni obtinendi per Heluetios venire; imperio populi R. non modo regno, sed etiam de ea, quam
10 habeat, gratia desperare. Reperiebat etiam Cæsar inquirendo, quod prælium equestre aduersum paucis ante diebus esset factum, initium eius fugæ a Dumnorige atque eius equitibus factum esse: (nam equitatu, quem auxilio Cæ-
NB. sari Aedui miserant, Dumnorix præerat) eorumque fuga reliquum esse equitatum perterri-
XIX tum. Quibus rebus cognitis, cum ad has suspitiones certissimæ res accederent, quod per fines Sequanorum Heluetios traduxisset, quod obsides inter eos dandos curasset, quod ea omnia non modo iniussu suo, & ciuitatis, sed etiam inscientibus ipsis fecisset, quod a magistratu Aeduorum accusaretur, satis esse caussæ arbitrabatur, quare in eum aut ipse animaduerteret, aut ciuitatem animaduertere
2 iuberet. His omnibus rebus vnum repugnabat, quod Diuitiaci fratris summum in populum R. studium, summam in se voluntatem, egre-

---

CAP. XVIII. 9. *si quid accidat Romanis)* si vincantur Romani. εὐφημία elegans & grata.

10. *nam equitatu)* tertio casu, vt solitus Cæsar. Vide paullo ante ad cap. 16. sect. 5. dicta.

egregiam fidem, iustitiam, temperantiam cognouerat. nam, ne eius supplicio Diuitiaci animum offenderet, verebatur. Itaque prius 3
quam quidquam conarentur, Diuitiacum ad se vocari iubet; &, quoditianis interpretibus remotis, per C. Valerium Procillum, principem Galliæ prouinciæ, familiarem suum, cui summam rerum omnium fidem habebat, cum eo colloquitur: simul commonefacit, quæ 4
ipso præsente in concilio Gallorum de Dumnorige sint dicta, quæ separatim quisque de eo apud se dixerit: petit atque hortatur, vt si- 5
ne eius offensione animi, vel ipse de eo, caussa cognita, statuat, vel ciuitatem statuere iubeat. Diuitiacus, multis cum lacri- XX
mis Cæsarem complexus, obsecrare cœpit, *ne quid grauius in fratrem statueret. scire se illa esse vera: nec quemquam ex eo plus, quam se,* 2
doloris capere: propterea quod, cum ipse gratia plurimum domi atque in reliqua Gallia; ille minimum propter adolescentiam posset, per se creuisset. quibus opibus ac neruis non solum ad 3
minuendam gratiam, sed pæne ad perniciem suam

CAP. XX. 2. *cum ipse gratia)* ipse Diuitiacus, maior fratrum. Metaphrastes: ἐμὲ μὲν πλεῖον ἐν τῇ ἐμῇ χώρᾳ καὶ παρὰ τῇ ἄλλῃ πάσῃ Γαλατίᾳ ἐν τῷ πρόσθεν χρόνῳ ἰσχύσαντα

ille minimum) ille Dumnorix, frater iunior.

per se creuisset) Idem interpres Græcus: δι' ἑαυτὸν νῦν μεγάλην δύναμιν κέκτηται.

suam vteretur: sese tamen & amori fraterno, &
4 *existimatione vulgi commoueri. Quod si quid ei*
a Cæsare grauius accidisset, cum ipse eum locum
amicitiæ apud eum teneret, neminem existimatu-
rum non sua voluntate factum; qua ex re futu-
rum, vti totius Galliæ animi a se auerterentur.
5 Hæc cum pluribus verbis flens a Cæsare pete-
ret, Cæsar eius dexteram prehendit: consola-
tus, rogat, finem orandi faciat: tanti eius
apud se gratiam esse ostendit, vti & reip. iniu-
riam, & suum dolorem eius voluntati ac preci-
6 bus condonet. Dumnorigem ad se vocat,
fratrem adhibet: quæ in eo reprehendat,
ostendit: quæ ipse intelligat, quæ ciuitas que-
ratur, proponit: monet, vt in reliquum tem-
pus omnes suspiciones vitet. præterita se Di-
7 uitiaco fratri condonare dicit. Dumnorigi cu-
stodes ponit, vt, quæ agat, quibuscum loqua-
XXI tur, scire possit. Eodem die ab explora-
toribus certior factus, hostes sub montem con-
sedisse, millia passuum ab ipsius castris octo:
qualis esset natura montis, & qualis in circuitu
adscensus, qui cognoscerent, misit. Re-
2 nunciatum est, facilem esse. de tertia vigilia
T. Labienum, legatum pro prætore, cum dua-
bus legionibus, & iisdem ducibus, qui iter co-
gnouerant, summum iugum montis adscende-
3 re iubet; quid sui consilii sit ostendit. ipse
de

CAP. XXI, 2. *legatum proprætore*) Sunt qui substitu-
ant, *legatum propere*: atque ita etiam recenti edi-
tione cum Dionysii Vossii notis, legitur. Lud.

de quarta vigilia eodem itinere, quo hostes ierant, ad eos contendit; equitatumque omnem ante mittit. P. Considius, qui rei militaris peritissimus habebatur, & in exercitu L. Sullæ, & postea in M. Crassi fuerat, cum exploratoribus præmittitur. Prima luce, cum summus mons a T. Labieno teneretur, ipse ab hostium castris non longius mille & quingentis passibus abesset; neque, ut postea ex captiuis comperit, aut ipsius aduentus, aut Labieni cognitus esset; Considius, equo admisso, ad eum accurrit; dicit, montem, quem a Labieno occupari voluerit, ab hostibus teneri, id se a Gallicis armis atque insignibus cognouisse. Cæsar suas copias in proximum collem subducit; aciem instruit, Labienus, vt erat ei præceptum a Cæsare, ne prælium committeret, nisi ipsius copiæ prope hostium castra visæ essent, vt vndique vno tempore in hostes impetus fieret; monte occupato nostros exspectabat, prælioque absti-

4

XXII

2

3

autem Carrio Antiq. Lect. III. 8. auctor est, in vetustissimis & manu scriptis *propræt.* legi, quæ non insolens dignitas fuit, alia tamen in libera republica, alia sub Cæsaribus. Adfert nummos Metelli Pii (quos etiam Fulv. Vrsinus habet in Famil. R. p. 152.) in quorum auersa est P. CRASSVS. IVNI. PRO. PR. Addit alios vir illust. Ezech. Spanhemius de Vsu numism. p. 560. vbi distinctionem, quam diximus, dignitatis huius pro diuersis reipublicæ temporibus exposuit. Hic primus legatorum legionum est, in quem proconsul Cæsar præcipuam curarum partem transtulit.

4 abstinebat. multo denique die per exploratores cognouit, & montem a suis teneri, & hostes castra mouisse, & Considium, timore perterritum, quod non vidisset, pro viso
5 sibi renuntiasse. Eo die, quo consuerat, interuallo hostes sequitur, & millia passuum tria
XXIII ab eorum castris castra ponit. Postridie eius diei, quod omnino biduum supererat, cum exercitui frumentum metiri oporteret; & quod a Bibracte, oppido Aeduorum longe maximo ac copiosissimo, non amplius millibus passuum XVIII aberat; rei frumentariæ prospiciendum existimauit, & iter ab Heluetiis auertit,
2 ac Bibracte ire contendit. Ea res per fugitiuos L. Aemilii, decurionis equitum Gallorum,
3 hostibus nuntiatur. Heluetii, seu quod timore perterritos Romanos discedere existimarent, eo magis, quod pridie, superioribus locis occupatis, prœlium non commisissent; siue quod re frumentaria intercludi posse considerent; commutato consilio atque itinere conuerso, nostros a nouissimo agmine insequi ac
XXIV lacessere cœperunt. Postquam id animaduertit, copias suas Cæsar in proximum collem subducit, equitatumque, qui sustineret ho-
2 stium impedum, misit. Ipse interim in colle medio triplicem aciem instruxit legionum quatuor veteranarum, ita, vti supra se in summo

---

CAP. XXIII. 2. *decurionis equitum*) In turma, quæ terdenos equites habebat, primi singularum decuriarum, *decuriones* dicti, *Varro LL. lib.* IV. *sect.* 16.

mo iugo duas legiones, quas in Gallia citeriore proxime conscripserat, & omnia auxilia collocaret, ac totum montem hominibus compleret. Interea, sarcinas in vnum locum conferri, & eum ab iis, qui in superiore acie constiterant, muniri iussit. Heluetii: cum omnibus suis carris secuti, impedimenta in vnum locum contulerunt: ipsi confertissima acie, reiecto nostro equitatu, phalange facta, sub primam nostram aciem successerunt. Cæsar, primum suo, deinde omnium (e conspectu) remotis equis, vt, æquato omnium periculo, spem fugæ tolleret, cohortatus suos, prœlium commisit. milites, e loco superiore pilis missis, facile hostium phalangem perfregerunt. ea disiecta, gladiis districtis, in eos impetum fecerunt. Gallis magno ad pugnam erat impedimento, quod, pluribus eorum scutis vno

3 4 XXV 2 3

CAP. XXIV. 5. *phalange facta)* Orosius VI, 7. harum gentium phalangem ita descripsit: *Pugna maxime grauis ex phalange Germanorum fuit, quam coacto in vnum agmine scutisque supra capita contextis, ad irrumpendam Romanorum aciem tuti vndique præstruxerant.*

CAP. XXV. 1. *e conspectu)* Dubitant de his viri docti, & vncinis, tamquam suspecta, includunt. Anonymus tamen ex Iulii Celsi Vita Cæsaris verba eadem expressit.

remotis equis) De hac consuetudine Cæsaris Suetonius cap. 60.

3 *pluribus eorum scutis)* in phalange seu testudine connexis ita, vt alio aliud ex parte tegeretur.

vno ictu Pilorum transfixis & colligatis, cum ferrum se inflexisset, neque euellere neque, sinistra impedita, satis commode pugnare poterant; multi vt, diu iactato brachio, præoptarent scutum manu emittere, & nudo corpore pugnare. tandem, vulneribus defessi, & pedem referre, &, quod non suberat circiter passuum mille, eo se recipere cœperunt. capto monte, & succedentibus nostris, Boii & Tulingi, qui hominum millibus circiter XV. agmen hostium claudebant, & nouissimis præsidio erant, ex itinere nostros latere aperto adgressi, circumuenire, & id conspicati Heluetii, qui in montem sese receperant, rursus instare, & prælium redintegrare cœperunt. Romani conuersa signa bipartito intulerunt: prima ac secunda acies, vt victis ac submotis resisteret; tertia, vt venientes sustineret. Ita ancipiti prœlio, diu atque acriter pugnatum est. diutius cum nostrorum impetum sustinere non possent; alteri se, vt cœperant, in montem receperunt; alteri ad impedimenta & carros suos se contulerunt. nam hoc toto prœlio, cum ab hora septima ad vesperam pugnatum sit, auersum hostem videre nemo potuit. ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum est: propterea quod pro vallo carros obiecerant, & e loco superiore in nostros venientes tela coniiciebant, & nonnulli inter carros rotasque ma-

7. *bipartito*) Quidam legunt *tripartito*. Sed etiam interpres δίχα.

mataras ac tragulas subiiciebant, nostrosque vulnerabant. Diu cum esset pugnatum impe- 4
timentis castrisque nostri potiti sunt. Ibi Orgetorigis filia, atque vnus e filiis captus est. Ex eo prœlio circiter millia hominum CXXX superfuerunt: eaque tota nocte continenter ierunt: nullam partem noctis itinere intermisso, in fines Lingonum die IV. peruenerunt, cum, & propter vulnera militum, & propter sepulturam occisorum, nostri, triduum morati, eos sequi non potuissent. Cæsar ad 6
Lingones litteras nuntiosque misit, ne eos frumento neue alia re iuuarent: qui si iuuissent, se eodem loco illos, quo Heluetios, habiturum. Ipse, triduo intermisso, cum omnibus copiis eos sequi cœpit. Heluetii, omnium XXVII
rerum inopia adducti, legatos de deditione ad eum miserunt. qui cum eum in itinere conue- 2
nissent; seque ad pedes proiecissent; suppliciterque locuti, flentes pacem petissent, atque eos in eo loco, quo tum essent, suum aduentum exspectare iussisset, paruerunt. Eo postquam 3
Cæsar peruenit, obsides, arma, seruos, qui ad eos per-

CAP. XXVI, 3. *mataras ac tragulas*) Matara & Mataris: item Matera & Materis, telum Gallicum. Nonius ex Sisenna: *Gallea materibus configit.* Liuius lib. VII. 24. in Gallico bello: *læuo humero matari prope traiecto.* Et Strabo lib. IV. p. 136. de Gallorum armis: μίξις πάλτε τι εἶδος, praue: paullo melius Epitome μάαρις. scribe μάταρις. *Tragulam* autem Varro IV, 24. de LL. a *traiiciendo* duxit: Festus a *trahendo*, quod infixa scuto trahat, quasi fuerit hamata.

4 perfugissent, propoſcit. dum ea conquiruntur & conferentur, nocte intermissa: circiter hominum millia VI eius pagi, qui Vrbigenus appellatur, siue timore perterriti, ne armis traditis supplicio adficerentur, siue spe salutis inducti, quod in tanta multitudine deditiorum, suam fugam aut occultari, aut omnino ignorari posse existimarent: prima nocte, ex castris Heluetiorum egressi, ad Rhenum finesque
XXVIII Germanorum contenderunt. Quod vbi Cæsar resciuit: quorum per fines ierant, his, vti conquirerent, & reducerent, si sibi purgati esse vellent, imperauit; reductos in ho-
2 stium numero habuit: reliquos omnes, obsidibus, armis, perfugis traditis, in deditionem
3 accipit. Heluetios, Tulingos, Latobrigos in fines suos, vnde erant profecti, reuerti iussit, &, quod omnibus frugibus amissis, domi nihil erat, quo famem tolerarent, Allobrogibus imperauit, vt his frumenti copiam facerent: ipsos oppida vicosque. quos incenderant, re-
4 stituere iussit. Id ea maxime ratione fecit, quod noluit eum locum, vnde Heluetii discesserant, vacare; ne propter bonitatem agrorum Germani, qui trans Rhenum incolunt, e suis finibus

---

CAP. XXVII. 4. *pagi qui Vrbigenus*) Libri *Verbigenus* etiam metaphrastes Βερβιγίνη φυλή. Quod vero Antonini Itinerarium in occidentali. Heluetia *Vrbam* oppidum designat, quod hodieque Orbe vocatur; etiam in Cæsare *Vrbigenus pagus* legendum cum Cluuerio censemus.

nibus in Heluetiorum fines transirent: & finitimi Galliæ prouinciæ Allobrogibusque essent. Boios, petentibus Aeduis, quod egregia virtute erant cogniti, vt in finibus suis collocarent, concessit: quibus illi agros dederunt, quosque postea in parem iuris libertatisque conditionem, atque ipsi erant; acceperunt. In castris Hel- XXIX
uetiorum tabulæ repertæ sunt, litteris Græcis confectæ, & ad Cæsarem perlatæ: quibus in tabulis nominatim ratio confecta erat, qui numerus domo exisset eorum, qui arma ferre possent, & item separatim pueri, senes, mulieresque. quarum omnium rerum summa erat, capitum 2
Heluetiorum millia CCLXIII, Tulingorum millia XXXVI, Lotobrigorum XIV, Rauracorum XXIII, Boiorum XXXII: ex his, qui arma ferre possent, ad millia XCII. Summa omnium fuerant ad millia CCCLXIIX. Eorum, qui domum redierunt, censu habito, vt Cæsar imperauerat, repertus est numerus millium C & X. Bello Heluetiorum confe- XXX
&to

CAP. XXIX. 1. *tabulæ literis Græcis*) characteribus Græcis, sed lingua seu verbis Heluetiis. Gallos enim barbaros ignaros sermonis Græci fuisse, ex lib. V. 48. manifestum est, vbi ideo epistolam Græce Cæsar scripsit, ne intercepta intelligeretur. Litterarum autem figuras (quarum antiquitus videntur vsum ignorasse) sine dubio a Massilienſibus Græcis acceperunt. Adde supra lib. I, 19. vbi Cæsar cum Aeduis, cultissimis Gallorum extra prouinciam, per interpretem loquitur, quod non opus fuisset apud gnaros sermonis Græci.

cto, totius fere Galliæ legati, principes ciuitatum, ad Cæsarem gratulatum conuenerunt:
2 *intelligere sese, tametsi, pro veteribus Helvetiorum iniuriis populus R. ab iis pœnas bello repetisset; tamen eam rem non minus ex vsu terræ*
3 *Galliæ, quam populi R. accidisse: propterea quod eo consilio, florentissimis rebus, domos suas Helvetii reliquissent, vt toti Galliæ bellum inferrent, imperioque potirentur, locumque domicilio ex magna copia deligerent, quem ex omni Gallia opportunissimum ac fructuosissimum iudicassent, reliquasque ciuitates stipendiarias haberent.* Petierunt, *vbi sibi concilium totius Galliæ in diem certam indicere, idque Cæsaris voluntate facere, liceret: sese habere quasdam res,*
5 *quas e communi consensu ab eo petere vellent.* Ea re permissa, diem concilio constituerunt, & iureiurando; ne quis enuntiaret, nisi, quibus communi consilio mandatum esset, inter
XXXI se sanxerunt. Eo concilio dimisso, iidem principes ciuitatum, qui ante fuerant, ad Cæsarem reuerterunt; petieruntque. vti sibi se-
2 creto de sua omniumque salute cum eo agere liceret. Ea re impetrata, sese omnes flentes Cæsari ad pedes proiecerunt: *non minus se id contendere & laborare, ne ea, quæ dixissent, enuntiarentur, quam, vt ea, quæ vellent, impetrarent, propterea quod, si enunciatum esset, summum in cruciatum se venturos viderent.* Locu-
3 tus est pro his Diuitiacus Aeduus: *Galliæ totius factiones esse duas: harum alterius principatum tene-*

tenere Aeduos, alterius Aruernos. Hi cum tantopere de potentatu inter se multos annos contenderent, factum esse, vti ab Aruernis Sequanisque Germani mercede arcesserentur. horum primo circiter millia XV Rhenum transisse: postea quam agros, & cultum, & copias Gallorum homines feri ac barbari adamassent, transductos plures: nunc esse in Gallia ad C & XX millium numerum: cum his Aeduos, eorumque clientes semel atque iterum armis contendisse; magnam calamitatem pulsos accepisse, omnem nobilitatem, omnem senatum, omnem equitatum amisisse. quibus proeliis calamitatibusque fractos, qui & sua virtute, & populi R. hospitio, atque amicitia plurimum ante in Gallia potuissent, coactos esse Sequanis obsides dare nobilissimos ciuitatis, & iureiurando ciuitatem obstringere, sese neque obsides repetituros, neque auxilium a populo R. imploraturos. neque recusaturos, quo minus perpetuo sub illorum ditione atque imperio essent. Vnum se esse, ex omni ciuitate Aeduorum, qui adduci non potuerit, vt iuraret, aut suos liberos obsides daret. ob eam rem se ex ciuitate profugisse, & Romam ad senatum venisse, auxilium postulatum; quod solus neque iureiurando neque ob-

4 5 6 7 8 9

4. *de potentatu*) principatu, imperio, Gr. metaphr. ἀρχῆ. Caue vero, infolens vocabulum existimes, quo etiam Liuius XXV, 38. vsus est, *æmulo potentatus inimicus*: & pluratiuo numero Lactantius Lib. VI, cap. 17. 10. *opes istas, & honores, & potentatus, & regna ipsa contemnet,*

10 *obsidibus teneretur. Sed peius victoribus Sequanis, quam Aeduis victis, accidisse: propterea quod Ariouistus, rex Germanorum, in eorum finibus consedisset, tertiamque partem agri Sequani, qui esset optimus totius Galliæ, occupauisset, & nunc de altera parte tertia Sequanos decedere iuberet, propterea quod, paucis mensibus ante, Harudum millia hominum* XXIV *ad eum venis-*
11 *sent; quibus locus ac sedes pararentur. Futurum esse paucis annis, vt omnes e Galliae finibus pellerentur, atque omnes Germani Rhenum transirent: neque enim conferendum esse Gallicum cum Germanorum agro, neque hanc consuetudi-*
12 *nem victus cum illa comparandam. Ariouistum autem, vt semel Gallorum copias prœlio vicerit, quod prœlium factum sit Amagetobriæ; superbe & crudeliter imperare, obsides nobilissimi*

---

10. *Ariouistus rex Germanorum)* eorum videlicet, quorum milites in exercitu suo infra cap. 51. habuisse dicitur. qui erant *Harudes, Marcomanni, Tribocci, Vangiones, Nemetes, Seduſii, Sueui:* neque hi omnes subiecti, sed ex iis etiam axiliares, quod de Sueuis sine Cattis certum est. Vide post paullo cap. 37. Inde colligitur populis ad Rhenum superiorem imperasse, siue qui inter Rhenum, Nicri confluentem & Danubii fontes & paullo vltra coluerunt, antequam Marcomanni a Marobuduo in Boiohemum transducerentur.

Harudum millia hominum XXIV) Vicini Harudes Marcomannis inter Rhenum & Danubium a fontibus nouum: qui an cum Marcomanis in Boiohemum postea transierint, incertum est.

12. *Amagetobriæ*) Sic & metaphrastes scripsit. Igno-

*mi cuiusque liberos poscere, & in eos omnia exempla cruciatus edere. si qua res non ad nutum aut ad voluntatem eius facta sit. hominem esse barbarum, iracundum, temerarium: non posse eius imperia diutius sustineri: nisi quid in Cæsare populoque R. sit auxilii, omnibus Gallis idem esse faciendum, quod Heluetii fecerunt, vt domo emigrent, aliud domicilium, alias sedes, remotas a Germanis petant, fortunamque, quæcumque accidat, experiantur. Hæc si enunciata Arioui*sto *sint, non dubitare, quin de omnibus obsidibus, qui apud eum sint, grauissimum supplicium sumat: Cæsarem vel auctoritate sua atque exercitus, vel recenti victoria, vel nomine populi R. deterrere posse, ne maior multitudo Germanorum Rhenum transducatur: Galliamque omnem ab Arioui*sto *iniuria posse defendere.* Hac oratione a Diuitiaco habita, omnes, qui aderant magno fletu auxilium a Cæsare petere cœperunt. animaduertit Cæsar, vnos ex omnibus Sequanos nihil earum rerum facere, quas ceteri facerent; sed tristes, capite demisso, terram intueri. eius rei quæ causa esset miratus ex ipsis quæsiuit. nihil Sequani respondere, sed in eadem tristitia taciti permanere, cum ab iis sæpius quæreret, neque vllam omnino vocem exprimere posset: idem Diuitiacus Aeduus respondit. *Hoc esse miseriorem & grauiorem fortunam Sequanorum, quam reliquorum, quod soli ne in*

13 14 15 16 XXXII 2 3 4

tus locus, a nemine præterea memoratus. Videtur autem circa Aeduos aut Sequanos fuisse.

in occulto quidem queri, nec auxilium implorare auderent: absentisque Ariouisti crudelitatem, velut si coram adesset, horrerent: propterea quod reliquis tamen fugæ facultas daretur; Sequanis vero, qui intra fines suos Ariouistum recepissent, quorum oppida omnia in eius potestate essent, omnes cruciatus essent perferendi. His rebus XXXIII cognitis, Cæsar Gallorum animos verbis confirmauit, pollicitusque est sibi eam rem curæ futuram: magnam se habere spem; & beneficio suo, & auctoritate adductum Ariouistum, finem 2 iniuriis facturum. Hac oratione habita, concilium dimisit, & secundum ea, multæ res eum hortabantur, quare sibi eam rem cogitandam, & suscipiendam putaret; inprimis, quod Aeduos, fratres consanguineosque sæpenumero ab senatu appellatos, in seruitute atque in ditione videbat Germanorum teneri, eorumque obsides esse apud Ariouistum ac Sequanos intelligebat: quod in tanto imperio populi Romani turpissimum sibi & reipubl. esse arbitrabatur. Paullatim autem Germanos consuescere Rhenum transire, & in Galliam magnam eorum multitudinem venire, populo Romano periculosum vi- 4 debat: neque sibi homines feros ac barbaros temperaturos existimabat, quin, cum omnem Galliam

CAP. XXXIII, 2. *Aeduos fratres consanguineosque*) Aedui fratres Romanorum dicti propter antiquissimum fœdus. Vid. Tacit. XI, 25.

sæpenumero ab senatu) Ad hæc senatus consulta prouocat Eumenius Paneg. Flauiensium nomine cap. 2.

Galliam occupassent, vt ante Cimbri Teutonique fecissent, in prouinciam exirent, atque inde in Italiam contenderent, præsertim cum Sequanos a prouincia nostra Rhodanus diuideret. Quibus rebus quam maturrime occurrendum putabat. Ipse autem Ariouistus tantos sibi 5
spiritus, tantam arrogantiam sumpserat, vt ferendus non videretur. Quamobrem placuit ei, XXXIV
vt ad Ariouistum legatos mitteret, qui ab eo postularent, vt aliquem locum medium vtriusque colloquio deligeret: velle se de republ. & summis vtriusque rebus cum eo agere. Ei legationi 2
Ariouistus respondit: *Si quid ipsi a Cæsare opus esset, sese ad eum venturum fuisse: si quid ille a se velit, illum ad se venire oportere. Præterea se* 3
neque sine exercitu in eas partes Galliæ venire audere, quas Cæsar possideret, neque exercitum sine magno commeatu atque molimento in vnum locum contrahere posse. sibi autem mirum videri, quid in
sua

4. *Cimbri Teutonique)* De his Velleius II, 12. Florus III, 3. & Eutropius V, 1.

Sequanos a prouincia Rhodanus diuideret) Circa Genevam, postquam ex lacu exiit, Rhodanus Sequanos accedit propius. Geneua autem extremum oppidum erat Allobrogum, qui grauibus bellis domiti prouinciæ contributi sunt. *Supra cap. 6.*

5. *tantos spiritus sumpserat*) Plurali *spiritus* ferociam sonant & superbiam: vt lib. II. huius belli cap. 4. sect. 3. Et Nepos Dione cap. 5. *regios spiritus repressit.* Cicero pro leg. Manil. cap. 22. extr. *animos ac spiritus* hac notione coniunxit.

CAP. XXXIV, 3. *molimento*) Ita Gabr. Faerni manuscriptus codex, Fuluio Vrsino teste: plures alii *emo-*

sua Gallia, quam bello vicisset, aut Cæsari, aut
XXXV *omnino populo R. negotii esset.* His respon-
sis ad Cæsarem relatis, iterum ad eum Cæsar
2 legatos cum his mandatis mittit: *Quoniam*
tanto suo populique R. beneficio adfectus, cum
in consulatu suo rex atque amicus a senatu ap-
pellatus esset, hanc sibi populoque R. gratiam
referret, vt in colloquium venire inuitatus gra-
uaretur, neque de communi re dicendum sibi, &
cognoscendum putaret; hæc esse, quæ ab eo po-
3 *stularet: primum, ne quam multitudinem ho-*
minum amplius trans Rhenum in Galliam trans-
duceret: deinde, obsides, quos haberet ab Ae-
duis, redderet: Sequanisque permitteret, vt,
quos illi haberent, voluntate eius reddere illis
liceret; neue Aeduos iniuria lacesseret, neue his
4 *sociisque eorum bellum inferret: si id ita fecis-*
set, sibi populoque R. perpetuam gratiam atque
amicitiam cum eo futuram: si non impetraret,
quo-

---

lumento, quod Petrus Victorius Var. Lect. XXII. 10. ex gemina vocabuli significatione tuetur, quæ hoc loco non quæstus sit, sed studii & laboris: quod ex Varronis R. R. III, 14. putat confirmari. Dionysius Vossius desperat de Varronis loco, quo operæ pretium, non difficultas indicetur. Ipse aliud exemplum subdit ex Gellis XI, 13. *quæ vis quodue emolumentum eius sententiæ foret.* Sed quod neque huc satis clare notionem alteram emolumenti, quæ non a *mola* vel *molere*, sed ab *emoliri* sit, euincit, dum clarius exemplum proferatur, Faerno, Ciacconio, Hotmano subscribimus, qui *molimentum* substituunt: Saltem *emolimentum* legere malim, formam simplicis presse imitatus.

quoniam M. Meſalla, M. Piſone COSS. *ſenatus cenſuiſſet, vti, quicumque Galliam prouinciam obtineret, quod commodo reip. facere poſſet, Aeduos ceterosque amicos populi R. defenderet; ſe Aeduorum iniurias non neglecturum.* Ad XXXVI

hæc Arioviſtus reſpondit: *Ius eſſe belli, vt, qui viciſſent, iis, quos viciſſent, quemadmodum vellent, imperarent: item populum R. victis non ad alterius præſcriptum, ſed ad ſuum arbitrium imperare conſueſſe. Si ipſe populo R. non præſcriberet, quemadmodum ſuo iure vteretur; non oportere ſe a populo Rom. in ſuo iure impediri. Aeduos ſibi, quoniam belli fortunam tentaſſent,* 3 *& armis congreſſi ac ſuperati eſſent, ſtipendiarios eſſe factos. magnam Cæſarem iniuriam facere.* 4 *qui ſuo aduentu vectigalia ſibi deteriora faceret. Aeduis ſe obſides reddituram non eſſe,* 5 *neque iis, neque eorum ſociis iniuria bellum illaturum, ſi in eo manerent, quod conueniſſet, ſtipendiumque quotannis penderent: ſi id non feciſſent, longe ab his fraternum nomen populi R. abfuturum. Quod ſibi Cæſar denuntiaret,* 6 *ſe Aeduorum iniurias non neglecturum; neminem ſecum ſine ſua pernicie contendiſſe. cum vellet, congrederetur; intellecturum, quid inuicti* 7 *Germani, exercitatiſſimi in armis, qui intra*

CAP. XXXV. 4. *M. Meſalla, M. Piſone* COSS.) biennio poſt Ciceronis; itidemque biennio ante Cæſaris conſulatum.

CAP. XXXVI. 5. *quod conueniſſet)* Male quidam libri, *conueniſſent.* Sic enim dicendum fuiſſet, *in quo.*

tra annos XIV *tectum non subissent, virtute pos-*
XXXVII *sent.* Hæc eodem tempore Cæsari mandata referebantur, & legati ab Aeduis, & Treuiris veniebant: Aedui, questum, quod Harudes, qui nuper in Galliam transportati essent, fines eorum popularentur: sese ne obsidibus quidem datis pacem Ariouisti redimere potuisse. Treuiri autem, pagos centum Sueuorum ad ripam Rheni consedisse; qui Rhenum transire conarentur: iis præesse Nasuam & Cimberium fratres. Quibus rebus Cæsar vehementer commotus, maturandum sibi existimauit, ne, si noua manus Sueuorum cum veteribus copiis Ariouisti sese coniunxisset, minus facile resisti posset. Itaque re frumentaria, quam celerrime potuit, comparata, magnis
XXXIIX itineribus ad Ariouistum contendit. Cum tridui viam processisset, nuntiatum est ei, Ariouistum cum suis omnibus copiis ad occupandum Vesontionem, quod est oppidum maximum Sequanorum, contendere, triduique viam a suis finibus processisse. Id ne accideret, magnopere præcauendum sibi Cæsar existimabat. namque omnium rerum, quæ ad bellum vsui erant, summa erat in eo op-

CAP. XXXVII. 3. *pagos centum Sueuorum)* milites ex singulis centum pagorum delectos. nam centum omnino pagi Sueuorum (sic Cattos Cæsar vocat) fuerunt, e quibus quotannis singula millia armatorum educebantur: *lib.* IV *ineunte.* De *pagis* supra dictum in Heluetia: quamquam Germanorum pagi minores videantur, quam Heluetiorum.

oppido facultas: idque natura loci sic muniebatur, vt magnam ad ducendum bellum daret facultatem: propterea quod flumen Adduasdubis, vt circino circumductum, pæne totum oppidum cingit: reliquum spatium, quod non est amplius pedum DC, qua flumen intermittit, mons continet magna altitudine, ita, vt radices eius montis ex vtraque parte ripæ fluminis contingant. hunc murus circumdatus arcem efficit, & cum oppido coniungit. Huc Cæsar magnis diurnis nocturnisque itineribus contendit, occupatoque oppido, ibi præsidium collocat. Dum paucos dies ad Vesontionem, rei frumentariæ commeatusque caussa, moratur, ex percunctatione nostrorum, vocibusque Gallorum ac mercatorum, qui ingenti magnitudine corporum Germanos, incredibili

4 5 6 7 XXXIX

CAP. XXXVIII. 4. *ad ducendum bellum*) ad trahendum, cum mora gerendum, nec aleæ præliorum facile committendum. Sic verbo hoc Cicero vsus est lib. VII. epist. III, sect. 7. & Offic. III, cap. 3. Nepos Alcib. c. 8.

flumen adduasdubis) Vox sine dubio prauata, in qua dissonant codices scripti. Amnis hic Straboni & Ptolemæo dictus ὁ Δούβις, *Dubis*: vnde Hadr. Valesius & Isaacus Vossius ad Melam p. 160, & Io. Goduinus in Cæsare legunt *flumen dubis*, hodie *le Dou*. Forsan Cæsaris ætatis nomen plurium syllabarum fuit, truncatum postea: nec enim noua hæc lectio, sed metaphrastes etiam Αλδούασδουβις expressit. Iuliani epistola XXXVIII, legitur Δανουβις etiam praue. Vossio *Adduas* est glossema ex Festi corrupto loco & errore veterum redundans.

bili virtute atque exercitatione in armis, esse prædicabunt, sæpenumero sese cum iis congressos, ne vultum quidem atque aciem oculorum ferre potuisse; tantus subito timor totum exercitum occupauit, vt non mediocriter
2 omnium mentes animosque perturbaret. Hic primum ortus est a tribunis militum, ac præfectis, reliquisque, qui ex vrbe, amicitiæ caussa, Cæsarem secuti, (magnum periculum miserabantur, quod) non magnum in re militari
3 vsum habebant. quorum alius, alia caussa illata, quam sibi ad proficiscendum necessariam esse diceret, petebat, vt eius voluntate discedere liceret. nonnulli, pudore adducti, vt timoris
4 suspicionem vitarent, remanebant. hi neque vultum fingere, neque interdum lacrimas tenere poterant: abditi in tabernaculis aut suum fatum querebantur, aut cum familiaribus suis commune periculum miserabantur: vulgo
5 totis castris testamenta obsignabantur. Horum vo-

CAP. XXXIX. 2. *magnum periculum miserabantur quod*) Incluſa hæc delenda censet Carrio Antiq. Lect. III, 8. manu scriptorum, Vaticani præsertim, auctoritate: quasi ex inferiore sect. 4. in hunc locum adscenderint. Muretus autem V. L. lib. X. 4. prius *miserabantur* mutat in *esse rebantur*. Neutrum placet Dionys. Vossio, qui vulgarem lectionem tuetur. Nec insolens Cæsari vna formula, etiam ex breui interuallo, bis vti. Vide lib. V. cap. 15. sect. 3. & 4.

4. *testamenta obsignabantur*) Id quoque Florus III, 10. notauit, tamquam magni timoris signum, quasi mox omnes interituri essent.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn862868203/phys_0060
DFG

vocibus ac timore paullatim etiam ii, qui magnum in castris vsum habebant, milites, centurionesque, quique equitatui præerant, perturbabantur: qui se ex his minus dimidos existimari volebant, non se hostem vereri, sed angustias itineris, & magnitudinem siluarum, quæ inter eos, atque Ariouistum, intercederent; aut rem frumentariam, vt satis commode supportari posset, timere dicebant. nonnulli etiam Cæsari renuntiabant, cum castra moueri, ac signa ferri iussissent, non fore dicto audientes milites, nec propter timorem signa laturos. Hæc cum animaduertisset Cæsar, conuocato concilio, omniumque ordinum ad id concilium adhibitis centurionibus vehementer eos incusauit: *primum, quod aut quam in partem, aut quo consilio ducerentur, sibi quærendum, aut cogitandum putarent. Ariouistum, se consule, cupidissime populi Rom. amicitiam appetisse; cur hunc tam temere quisquam ab officio discessurum iudicaret? sibi quidem persuaderi, cognitis suis postulatis, atque æquitate conditionum perspecta, eum neque suam neque populi Romani gratiam repudiaturum.*

6 7 XL 2 3

CAP. XL. 1. *omnium ordinum centurionibus)* Erant decem in legione cohortes; in cohorte tres manipuli; in manipulo duo centuriones. Omnes sic numero pares, genere seu gradu impares. Vide Lipsi. Mil. R. II. 8. Hoc plenius concilium: alibi tantum *primorum ordinum centuriones* cum tribunis conuocari, vt mox cap. 41, sect. 3. lib. V. c. 18. f. 3. & c. 37. f. 1.

4 rum. quod si, furore atque amentia impulsus, bellum intulisset, quid tandem verentur? aut cur de sua virtute aut de ipsius diligentia desperarent; factum eius hostis periculum patrum nostrorum memoria; cum, Cimbris & Teutonis a C. Mario pulsis, non minorem laudem exercitus, quam ipse imperator, meritus esse videbatur: factum etiam nuper in Italia seruili tumultu, quos tamen aliquis vsus ac disciplina, quam a nobis 6 accepissent, subleuaret. Ex quo iudicari posset, quantum haberet in se boni constantia; propterea quod, quos aliquamdiu inermes sine caussa timuissent, hos postea armatos ac victores superasset. 7 denique, hos esse eosdem Germanos, quibuscum sæpenumero Heluetii congressi, non solum in suis, sed etiam in illorum finibus, plerumque superassent, qui tamen pares esse nostro exercitui non potuerint. 8 Si quos aduersum prælium & fuga Gallorum commoueret, hos, si quærerent, reperire posse; diuturnitate belli defatigatis Gallis, Ariouistum, cum multos menses castris ac paludibus se continuisset, neque sui potestatem fecisset, desperantes iam de pugna, & dispersos subito adortum, magis ratione ac consilio, quam 9 virtute, vicisse. cui rationi contra homines barbaros, atque imperitos, locus fuisset, hac ne ipsum

5. *nuper in Italia seruili tumultu*) NVPER, post Cimbricum bellum. Seruile autem hoc bellum, quod Liuius epitoma XCVII memorauit, a seruis Germanis, Caii Marii victoria captis, gestum: ideoque eius mentionem Cæsar fecit, vinci & Germanos posse, demonstraret.

ipsum quidem sperare, nostros exercitus capi posse:
qui suum timorem in rei frumentariæ simulatio- 10
nem, angustias itineris, conferrent: facere
arroganter; cum aut de officio imperatoris desperare, aut ei præscribere auderent. Hæc sibi esse 11
curæ; frumentum Sequanos, Leucos, Lingones subministrare; iamque esse in agris frumenta
matura: de itinere ipsos breui tempore iudicatu-
ros. quod non fore dicto audientes, neque signa la- 12
turi dicantur, nihil si ea re commoueri: scire
enim quibuscumque exercitus dicto audiens non
fuerit, aut, male re gesta, fortunam defuisse:
aut, aliquo facinore comperto, auaritiam esse
conuictam. suam innocentiam perpetua vita, se- 13
licitatem Heluetiorum bello esse perspectam. Ita- 14
que se quod in longiorem diem collaturus esset, re-
præsentaturum, & proxima nocte de quarta vi-
gilia castra moturum, vt quam primum intelligere posset, vtrum apud eos pudor atque officium,
an timor, plus valeret. quod si præterea nemo 15
sequatur tamen se cum sola decima legione itu-
rum, de qua non dubitaret; sibique eam præto-
riam cohortem futuram. huic legioni Cæsar
& indulserat præcipue, & propter virtutem
confidebat maxime. Hac oratione ha- XLI
bita mirum in modum conuersæ sunt omni-
um

---

14. *repræsentaturum*) sic vetus tuenda lectio: quia *repræsentare* est ante diem præstare, aut facere, aut soluere *Hotm.*

15. *cum sola decima legione*) Hoc tamquam singulare strategema laudat & explicat Frontinus I, 9. 4. sed paullo aliter historiam recenset.

um montes, summaque alacritas & cupidi-
2 tas belli gerendi innata est: principesque de-
cima legio per tribunos militum ei gratias egit,
quod de se optimum iudicium fecisset, se-
3 que esse ad bellum gerendum paratissimam con-
firmauit. Deinde reliquæ legiones per tribu-
nos militum & primorum ordinum centurio-
nes egerunt, vti Cæsari satisfacerent: se neque
vmquam dubitasse, neque timuisse, neque de
summa belli suum iudicium, sed imperatoris
4 esse, existimauisse. Eorum satisfactione accepta,
& itinere exquisito per Diuitiacum, quod ex
aliis Gallis ei maximam fidem habebat, vt mil-
lium amplius quadriginta circuitu locis apertis
exercitum duceret, de quarta vigilia, vti di-
5 xerat, profectus est. Septimo die cum iter
non intermitteret, ab exploratoribus certior
factus est, Ariouisti copias a nostris millibus
XLII passuum IV & XX abesse. Cognito Cæ-
saris aduentu, Ariouistus legatos ad eum mittit:
quod antea de colloquio postulasset, id per se
fieri licere, quoniam propius accessisset: seque
2 id sine periculo facere posse existimaret. non
respuit conditionem Cæsar: iamque eum ad sa-
nitatem reuerti arbitrabatur; cum id, quod an-
3 tea petenti denegasset, vltro polliceretur; ma-
gnam-

CAP. XLI. 3. *primorum ordinum centuriones*) Vt erant centurio primi pili, primus princeps, primus hastatus. Lipsius II. Mil. R. 8.

CAP. XLII. 2. *ad sanitatem*) id est, ad meliora consilia. Cicero XII. epist. X. sect. 1. pari tralatione *ad sanitatem redire* dixit.

gnamque in ſpem veniebat, pro ſuis tantis, populique R. in eum beneficiis, cognitis ſuis poſtulatis, fore, vti pertinacia deſiſteret, dies colloquio dictus eſt, ex eo die quintus. Interim, cum ſæpe vltro citroque legati inter eos mitterentur, Ariouiſtus poſtulauit, ne quem peditem ad colloquium Cæſar adduceret. vereri ſe ne per inſidias ab eo circumueniretur: vterque cum equitatu veniret: alia ratione ſe non eſſe venturum. Cæſar quod nec colloquium, interpoſita cauſſa, tolli volebat, neque ſalutem ſuam Gallorum equitatui committere audebat, commodiſſimum eſſe ſtatuit, omnibus equis Gallis equitibus detractis, legionarios eo milites legionis decimæ, cui quam maxime confidebat, imponere; vt præſidium quam amicisſimum, ſi quid facto opus eſſet, haberet. quod cum fieret, non irridicule quidam ex militibus decimæ legionis dixit: *Plusquam pollicitus eſſet, Cæſarem facere: pollicitum eſſe in cohortis prætoriæ loco decimam legionem habiturum, nunc ad equum reſcribere.* Planities erat magna, & in ea cumulus terreus ſatis grandis. hic locus æquo fere ſpatio ab caſtris vtriusque aberat. eo, vt erat dictum, ad colloquium venerunt. Legionem Cæſar, quam equis deuexerat, paſſibus CC ab eo tumulo conſtituit. item equites Ario-

4 5 6 XLIII 2

6. *non irridicule*) argute, lepide. Metaphraſtes ἀστεῖον τι. *ad equum reſcribere*) Sicut *ſcribere*, *conſcribere* eſt legere milites: ita *reſcribere*, quum mutatur ordo: quod *tranſcribere* Valer. Maximus lib. II. c. 7. exempl. 15 dixit.

Ariouisti pari interuallo constiterunt. Ariouistus, vt ex equis colloquerentur & præter se, denos vt ad colloquium adducerent, postulauit. vbi eo ventum est, Cæsar initio orationis, sua senatusque in eum beneficia commemorauit, quod rex appellatus esset a senatu, quod amicus, quod munera amplissima missa, quam rem & paucis contigisse, & a Romanis pro maximis hominum officiis consueuisse tribui docebat: illum, cum neque aditum, neque caussam postulandi iustam haberet, beneficio ac liberalitate sua ac senatus ea præmia consecutum. docebat etiam, quam veteres quamque iustæ caussæ necessitudinis ipsis cum Aeduis intercederent. quæ senatus consulta, quoties quamque honorifica in eos facta essent; vt omni tempore totius Galliæ principatum Aedui tenuissent, prius etiam, quam nostram amicitiam appetissent. populi R. hanc esse consuetudinem, vt socios atque amicos non modo sui nihil deperdere, sed gratia, dignitate, honore auctos velit esse: quod vero ad amicitiam populi R. attulissent; id iis eripi, quis pati posset? Postulauit deinde eadem, quæ legatis in mandatis dederat, ne aut Aeduis aut eorum sociis bellum inferret; obsides redderet: si nullam partem Germanorum domum remittere posset; ne quos amplius Rhenum trans-

CAP. XLVIII. 4. *rex appellatus esset*) vide supra cap. 3. sect. 4.

pro maximis officiis tribui) Liuium lege lib. XXXI. C. II.

tranſire pateretur. Ariouiſtus ad poſtulata Cæſaris pauca reſpondit, de ſuis virtutibus multa prædicauit: *tranſiſſe Rhenum ſeſe, non ſua ſponte ſed rogatum & arceſſitum a Gallis; non ſine magna ſpe magnisque præmiis domum propinquosq; que reliquiſſe; ſedes habere in Gallia ab ipſis conceſſas. obſides ipſorum voluntate datos; ſtipendium capere iure belli; quod victores victis imponere conſueuerint; non ſeſe Gallis, ſed Gallos ſibi bellum intuliſſe: omnes Galliæ ciuitates ad ſe oppugnandum veniſſe, ac contra ſe caſtra habuiſſe; eas omnes copias vno abs ſe prælio fuſas ac ſuperatas eſſe; ſi iterum experiri velint, paratum ſe decertare; ſin pacem malint, iniquum eſſe, de ſtipendio recuſare, quod ſua voluntate ad id tempus dependerint. amicitiam populi R. ſibi ornamento & præſidio, non detrimento, eſſe oportere, idque ſe ea ſpe petiſſe. ſi per populum R. ſtipendium remittatur, & dediticii ſubtrahantur, non minus libenter ſeſe recuſaturum populi R. amicitiam, quam appetierit. quòd multitudinem Germanorum in Galliam transducat, id ſe ſui muniendi, non Galliæ oppugnandæ cauſſa facere; eius rei teſtimonium eſſe, quod, niſi rogatus, non venerit, & quod bellum non intulerit, ſed defenderit ſe prius in Galliam veniſſe, quam populum R. numquam, ante hoc tempus, exercitum populi R. Galliæ prouinciæ finibus egreſſum, quid ſibi vellet, cur in ſuas poſſeſſiones veniret? prouinciam ſuam eſſe hanc Galliam, ſicut illam noſtram. vt ſibi concedi non oporteret, ſi in noſtros fines impetum faceret: ſic item, nos eſſe iniquos, quod in ſuo*

XLIV 2 3 4 5.6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16

iure

17 iure se interpellaremus. Quod ex S. C. Aeduos
appellatos amicos diceret, non se tam barbarum,
neque tam imperitum esse rerum, vt non sciret,
neque bello Allobrogum proximo, Aeduos Roma-
nis auxilium tulisse, neque ipsos in his contentio-
nibus, quas Aedui secum & cum Sequanis ha-
18 buissent, auxilio populi R. vsos esse. debere se
suspicari, simulata Cæsarem amicitia, quod exer-
citum in Gallia habeat, sui opprimendi caussa ha-
19 bere: quod nisi discedat, aut exercitum deducat
ex his regionibus, seseque illum non pro amico, sed
20 pro hoste habiturum: quod si eum interfecerit,
multis sese nobilibus principibusque populi Rom.
21 gratum esse facturum; id se ab ipsis per eorum
nuntios compertum habere, quorum omnium gra-
01 tiam atque amicitiam, eius morte redimere pos-
22 set. quod si discessisset, ac liberam sibi possessio-
nem Galliæ tradidisset, magno se illum præmio
remuneraturum, & quæcumque bella geri vel-
let, sine vllo eius labore & periculo confecturum.

XLV Multa a Cæsare in eam sententiam dicta sunt,
quare negotio desistere non posset, & neque
suam, neque populi R. consuetudinem pati, vti
optime meritos socios desereret: neque se iudi-
care, Galliam potius esse Ariouisti, quam po-
2 puli Rom. Bello superatos esse Aruernos & Ru-
tenos a Q. Fabio maximo, quibus populus R.
igno-

CAP XLV. 2. *Aruernos & Rutenos a Q. Fabio*) Aruer-
ni procula prouincia trans Gebennam montem:
Ruteni citra montem in austrum vergunt. Fabio
hanc victoriam tribuunt Strabo IV. pag. 128. Epit.
Liuii LXI. at Suetonius Ner. c. 2. Domitio. Velle-

ignouisset; neque in prouinciam redegisset, neque stipendium imposuisset. Quod si antiquissimum 3
quodque tempus spectari oporteret, populi R. iu-
stissimum esse in Gallia imperium. si iudicium
senatus seruari oporteret, liberam debere esse
Galliam, quam bello victam suis legibus vti vo-
luisset. Dum hæc in colloquio geruntur, XLVI
Cæsari nunciatum est, equites Ariouisti propius
tumulum accedere, & ad nostros adequitare;
lapides telaque in nostros coniicere. Cæsar 2
loquendi finem fecit, seque ad suos recepit;
suisque imperauit, ne quod omnino telum in
hostes reiicerent. nam etsi sine vllo periculo 3
legionis delectæ commissum cum equitatu prœ-
lium fore videbat: tamen committendum non
putabat, vt, pulsis hostibus, dici posset, eos a se
per fidem in colloquio circumuentos. Poste- 4
aquam in vulgus militum elatum est, qua arro-
gantia in colloquio Ariouistus vsus, omni Gal-
lia Romanis interdixisset; impetumque in no-
stros eius equites fecissent; eaque res colloquium
vt diremisset: multo maior alacritas studiumque
pugnandi maius exercitui iniectum est. Bi- XLVII
duo post Ariouistus legatos ad Cæsarem mittit,
velle se de his rebus, quæ inter eos agi cœptæ,
ne-

---

ius II, 10. diuise Aruernos Domitio, Allobroges Fabio dat. Videtur vterque viciſſe vtrosque, quia Fabius fuit Domitii succeſſor in prouincia, teſte Valer. Maximo lib. IX. 6. 3.

CAP. XLVI. 4. *in vulgus militum elatum*) Bene *elatum* secundum MSS. libros: non *relatum*. Et lib. VI, 13. noſter *in vulgus efferri*. Et Tacitus XII, 21. *elata vox eius in vulgum*.

neque perfectæ essent, agere cum eo: vbi aut iterum colloquio diem constituerit; aut, si id minus vellet, ex suis legatis aliquem ad se mit-
2 teret. Colloquendi Cæsari causa visa non est, & eo magis, quod pridie eius diei, Germani retineri non poterant, quin in nostros tela conii-
3 cerent. legatum ex suis sese magno cum periculo ad eum missurum, & hominibus feris obie-
4 cturum, existimabat. commodissimum visum est, M. Valerium Procillum, C. Valerii Caburi filium, summa virtute & humanitate adolescentem, (cuius pater a C. Valerio Flacco ciuitate donatus erat) & propter fidem, & propter linguæ Gallicæ scientiam, qua multa iam Arioüistus longinqua consuetudine vtebatur, &, quod in eo peccandi Germanis caussa non esset, ad eum mittere, & Mettium, qui hospitio Arioüisti vsus erat. His mandauit, vt, quæ diceret Arioüistus, cognoscerent, & ad se referrent. Quos cum apud se in castris Arioüistus conspexisset; exercitu suo præsente, clamauit: *Quid ad se venirent? an speculandi causa?* co-
5 6 nantes dicere prohibuit, & in catenas conie-
XLVIII cit. Eodem die castra promouit, & millibus passuum ~~vna~~ Cæsaris castris sub monte

VI. con-

CAP. XLVII. 4. *longinqua consuetudine*) Ciacconius *longa* mauult. Tuetur receptam lectionem Io. Er. Gronouius Obseruat. IV. 11. p. 168. quia idem Cæsar Civ. I. 29. & *temporis longinquitatem* dixit, & III Civ. 80. *longinquam oppugnationem*, id est, diuturnam. Adde Nepot. Themist. c. 4. *longinquiore tempore.*

consedit. postridie eius diei, praeter castra Caesaris suas copias transduxit, & millibus passuum II vltra eum castra fecit, eo consilio, vti frumento commeatuque, qui ex Sequanis & Aeduis supportaretur, Caesarem intercluderet. Ex eo die dies continuos V Caesar pro castris suas copias produxit, & aciem instructam habuit, vt, si vellet Ariouistus proelio contendere, ei potestas non deesset. Ariouistus his omnibus diebus exercitum castris continuit: equestri proelio quotidie contendit. Genus hoc erat pugnae, quo se Germani exercuerant. Equitum millia erant VI, totidem numero pedites velocissimi ac fortissimi; quos ex omni copia singuli singulos, suae salutis caussa, delegerant. cum his in proeliis versabantur, ad hos se equites recipiebant: hi, si quid erat durius, concurrebant: si qui, grauiore vulnere accepto, equo deciderant, circumsistebant: si quo erat longius prodeundum, aut celerius recipiendum, tanta erat horum exercitatione celeritas, vt iubis equorum subleuati, cursum adaequarent. Vbi eum castris sese tenere Caesar intellexit, ne diutius commeatu prohiberetur, vltra eum locum, quo in loco Germani consederant, circiter passus DC ab his castris idoneum locum delegit, acieque triplici instructa, ad eum locum venit. primam & secundam aciem In armis esse, tertiam castra munire iussit. hic locus ab hoste circiter passus sexcentos, vti dictum est, aberat, eo circiter hominum numerum XVI millia expedita cum omni

2 3 4 5 6 7 XLIX 2

equitatu Ariouistus misit, quæ copiæ nostros perterrerent, & munitione prohiberent. nihilo secius Cæsar, vt ante constituerat, duas acies hostem propulsare, tertiam opus perficere iussit. Munitis castris, duas ibi legiones reliquit, & partem auxiliorum; quatuor reliquas in castra maiora reduxit. Proximo die, instituto suo, Cæsar ex castris vtrisque copias suas eduxit: paullulumque a maioribus castris progressus, aciem instruxit: hostibusque pugnandi potestatem fecit. vbi, ne tum quidem eos prodire intellexit, circiter meridiem exercitum in castra reduxit. Tum demum Ariouistus partem suarum copiarum, quæ castra minora oppugnaret, misit. acriter vtrimque vsque ad vesperam pugnatum est. Solis occasu suas copias Ariouistus multis & illatis & acceptis vulneribus, in castra reduxit. Cum ex captiuis quæreret Cæsar, quamobrem Ariouistus prœlio non decertaret; hanc reperiebat caussam, quod apud Germanos ea consuetudo esset, vt matres familias eorum sortibus & vaticinationibus declararent, vtrum prœlium committi ex vsu esset, nec ne: eas ita dicere: Nam esse fas Germanos superare, si ante nouam lunam prælio contendissent. Postridie eius diei Cæsar præsidio vtrisque castris, quod satis esse visum est, re-

CAP. L. 4. *matres familias sortibus & vaticinationibus*) Tacitus Hist. IV. 16. *vetere apud Germanos more, quo plerasque feminarum fatidicas arbitrentur.* Quin etiam *sanctum & prouidum* iis inesse putabant, quod idem de Morib. Germ. c. 8. prodidit.

relicto, omnes alarios in conſpectu hoſtium pro caſtris minoribus conſtituit: quod minus multitudine militum legionariorum pro hoſtium numero valebat, vt ad ſpeciem alariis vteretur. ipſe, triplici inſtructa acie vsque ad caſtra hoſtium acceſit. Tum demum neceſſario Germani ſuas copias e caſtris eduxerunt, generatimque conſtituerunt, paribusque interuallis Harudes, Marcomanos, Triboccos, Vangiones, Nemedes, Seduſios, Sueuos, omnemque aciem ſuam rhedis & carris circumdederunt, ne qua ſpes in fuga relinqueretur. eo mulieres impoſuerunt, quæ in prœlium proficiſcentes milites paſſis manibus flentes implorabant, ne ſe in ſeruitutem Romanis traderent. Cæſar ſingulis legionibus, ſingulos legatos, & quæſtorem præfecit, vti eos teſtes ſuæ quisque virtutis haberet. Ipſe a dextro cornu, quod eam partem minime firmam hoſtium eſſe animaduerterat, prœlium commiſit. Ita noſtri acriter in hoſtes, ſigno dato, impetum fecerunt. itaque hoſtes repente celeriterque procurrerunt, vt ſpatium pila in hoſtes coniiciendi non daretur. re-

2

3

LII

2

3

CAP. LI. 1. *omnes alarios*) Lipſius de Mil. Rom. II. 7. p. 68. ita hunc locum interpretatur: *Mens ibi & conſilium Cæſaris non diſiungere legionarios, ſed vna habere ad pugnam: alarios autem, id eſt auxiliares & ſocios; pro caſtris alteris in ſpeciem, vt loquitur, relinquere terrendo hoſti aut diſtinendo.*

2. *generatimque conſtituerunt*) per genera & nationes ſuas, quas ſingulas ſeorſim ſtatuerunt, Metaphraſtes κατὰ φυλάς.

reiectis pilis, comminus gladiis pugnatum est,
4 at Germani celeriter ex consuetudine sua pha-
lange facta, impetus gladiorum exceperunt.
5 Reperti sunt complures nostri milites, qui in
phalangas insilirent, & scuta manibus reuelle-
6 rent, & desuper vulnerarent. Cum hostium
acies a sinistro cornu pulsa, atque in fugam con-
uersa esset, a dextro cornu vehementer, mul-
titudine suorum, nostram aciem premebant.
7 Id cum animaduertisset. P. Crassus adolescens,
qui equitatui præerat, quod expeditior erat,
quam his, qui inter aciem versabantur, tertiam
LIII aciem laborantibus nostris subsidio misit. Ita
prœlium restitutum est, atque omnes hostes
terga verterunt: neque prius fugere destiterunt,
quam ad flumen Rhenum millia passuum ex eo
2 loco circiter quinquaginta peruenerunt. Ibi
perpauci, aut viribus confisi, transnatare con-
tenderunt, aut lintribus inuentis salutem sibi
3 petierunt. In his fuit Ariouistus, qui nauicu-
lam deligatam ad ripam nactus, ea profugit:
re-

CAP. LIII. 1. *millia passuum circiter quinquaginta*) Libri veteres *quinque*: & metaphrastes τετταρακόντα σταδία. Sed minus spatium, pro fugæ longinquitate, quam hoc loco Cæsar descripsit. Idcirco doctissimus quisque censet *quinquaginta* legendum, quia Orosius VI, 7. qui haud dubie Cæsarem sublegit, *quinquaginta millia passuum* habet: & Plutarchus Cæsare p. 717. ἐπὶ σταδίους τριακοσίους. quod quidem numero explendo non sufficit; vetus tamen interpres eius *quadringenta* habet, & Stephano teste in quibusdam libris τετρακοσίους inuenitur, quot stadia omnino quinquaginta milliaria conficiunt.

reliquos omnes equites consecuti nostri interfecerunt: Duæ fuerunt Ariouisti vxores, vna 4
Sueua natione, quam domo secum adduxerat, altera Norica, regis Vocionis soror, quam in Gallia duxerat, a fratre missam: vtraque in ea fuga periit. duæ filiæ harum, altera occisa, altera capta est. C. Valerius Procillus, cum a custodibus in fuga trinis catenis vinctus traheretur, 5
in ipsum Cæsarem, dostium equitatum persequentem, incidit. quæ quidem res Cæsari non 6
minorem, quam ipsa victoria voluptatem attulit, quod hominem honestissimum prouincia Galliæ, suum familiarem & hospitem, ereptum e manibus hostium, sibi restitutum videbat: neque eius calamitate de tanta voluptate & gratulatione quidquam fortuna diminuerat. Is, se præsente, 7
de se, ter sortibus consultum dicebat, vtrum igni statim necaretur, an in aliud tempus reseruaretur. sortium beneficio se esse incolumem. item 8
M. Mettius repertus, & ad eum reductus est. Hoc
prœlio trans Rhenum nuntiato, Sueui, qui ad ri- LIV
pas Rheni venerant, domum reuerti cœperunt: quos Vbii, qui proxime Rhenum incolunt, perterritos insecuti, magnum ex his numerum occiderunt. Cæsar vna æstate, duobus maximis bellis confectis, maturius paullo, quam tempus anni postulabat, in hiberna in Sequanos exercitum deduxit. hibernis Labienum præposuit: ipse in citeriorem Galliam, ad conuentus agendos, profectus est.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO.

LIBER II.

SVMMARIVM LIBERI II.

Belgæ omnes coniurant, præter Remos: quorum oppidum Bibrax Cæsar liberat: discedentes insecutus vincit: Suessiones, Bellouacos, Ambianos in fidem accipit: Neruios fortiter repugnantes debellat: item Aduaticos. Armoricos P. Crassus superauit.

CVm esset Cæsar in citeriore Gallia in hibernis, ita vti supra demonstrauimus crebri ad eum rumores adferebantur, litterisque item Labieni certior fiebat omnes Belgas, quam tertiam esse Galliæ partem dixeramus, contra P. R. coniurare, obsidesque inter se dare. coniurandi
2 has esse caussas: primum, quod vererentur, ne, omni pacata Gallia, ad eos exercitus noster
3 adduceretur. deinde, quod ab nonnullis Gallis sollicitarentur, partim, qui vt Germanos diutius in Gallis versari nollent, ita P. R. exercitum hiemare atque inueterascere in Gallia, moleste ferebant; partim, qui mobilitate & lenitate animi nouis imperiis studebant: ab nonnullis
4 etiam, quod in Gallia a potentioribus, atque iis, qui ad conducendos homines facultates habebant,

CAP. I. 2. *ne omni pacata Gallia, ad eos)* Gallia propria, a Belgis distincta. Sic mox etiam cap. 3. sect. 1. *Remi, qui proximi Galliæ ex Belgis sunt.*

bant, vulgo regna occupabantur, qui minus facile eam rem imperio nostro consequi poterant. lis nuntiis literisque commotus II
Cæsar, duas legiones in citeriore Galliâ nouas conscripsit, & ineunte æstate in vlteriorem Galliam, qui deduceret, Q. Pedium legatum misit. Ipse, cum primum pabuli copia esse inciperet, ad exercitum venit. dat negotium Senonibus, reliquisque Gallis, qui finitimi Belgis 3
erant, vti ea, quæ apud eos gerantur, cognoscant, seque de his rebus certiorem faciant. hi 4
constanter omnes nuntiauerunt, manus cogi, exercitus in vnum locum conduci. Tum ve- 5
ro dubitandum non existimauit, quin ad eos (duodecimo die) proficiscereturRe frumen- 6
taria prouisa, castra mouet, diebusque circiter XV. ad fines Belgarum peruenit. Eo cum III
de improuiso celeriusque omnium opinione veniisset, Remi, qui proximi Galliæ ex Belgis sunt, ad eum legatos Iccium & Antebrogium, primos ciuitatis suæ, miserunt: qui dicerent, 2
se suaque omnia in fidem atque potestatem populi R. permittere: neque se cum reliquis Belgis consensisse; neque contra populum R. omni-

CAP. II. 1. *in vlteriorem Galliam)* Sic veteres libri: etiam Iul. Celsus, seu quisquis auctor est Vitæ Cæsaris: quod præfert & tuetur Dionys. Vossius. Recentiores *interiorem*. Græcus tantum εἰς τὴν Γαλατίαν.

5. *duodecimo die)* Absunt hæc a veteribus libris. Loco illorum metaphrastes ὡς τάχιστα, id est *celerrime*.

CAP. III. 1. *Remi)* sine adspiratione Inscriptiones & Hadr. Valesius. Horum caput *Durocortorum, nunc Reims*.

3 omnino coniurasse: paratosque esse & obsides
dare, & imperata facere, & oppidis recipere,
4 & frumento ceterisque rebus iuuare. reli-
quos omnes Belgas in armis esse: Germanos-
5 que, qui ripas Rheni incolunt, sese cum his
coniunxisse: tantumque esse eorum omnium
furorem, vt ne Suessiones quidem fratres
consanguineosque suos, qui eodem iure, iis-
dem legibus vtantur, vnum imperium vnum-
que magistratum cum ipsis habeant, deterrere
IV potuerint, quin cum his consentirent. Cum
ab his quæreret, quæ ciuitates, quantæque in
armis essent, & quid in bello possent: sic re-
periebat, plerosque Belgas esse ortos a Ger-
manis, Rhenumque antiquitus transductos, pro-
pter loci fertilitatem, ibi consedisse, Gallos-
2 que, qui ea loca incolerent, expulisse: solos-
que esse, qui patrum nostrum memoria, omni
Gallia vexata, Teutones Cimbrosque intra fi-
3 nes suos ingredi prohibuissent. Qua ex re fie-
ri, vti earum rerum memoria magnam sibi au-
ctoritatem magnosque spiritus in re militari
su-

---

4. *Germanosque, qui ripas Rheni incolunt*) Recentiores libri, *qui cis Rhenum incolunt*. Sed Græcus etiam interpres τὰς πρὸς ταῖς ὄχθαις τῆ Ρήνη οἰκοῦντας Γερμανούς

5. *vt ne Successiones*) quidam libri *Sueſſones*, quatuor syllabis: sed metaphrasis Σεσσίονες, ac Hirtius VIII, 6. *Sueſſiones, qui Remis erant attributi:* quos Axona amnis separat.

CAP. IV. 3. *magnosque Spiritus*) Supra ad lib. I. c. 33. §. 5. expositum.

sumerent. De numero eorum omnia se habere explorata, Remi dicebant, propterea quod propinquitatibus adfinitatibusque coniuncti, quantam quisque multitudinem in communi Belgarum concilio ad pellum policitus esset, cognouerint. Plurimum inter eos Bellouacos & virtute, & auctoritate, & hominum numero valere. hos posse conficere armata millia centum, pollicitos ex eo numero lecta millia LX totiusque belli imperium sibi postulare. Suessiones suos esse finitimos, latissimos feracissimosque agros possidere. Apud eos fuisse regem nostra etiam memoria Diuitiacum totius Galliæ potentissimum, qui cum magnæ partis harum regionum, tum etiam Britanniæ, imperium obtinuerit: nunc esse regem Galbam: ad hunc propter iustitiam prudentiamque, summam totius belli omnium voluntate deferri: oppida habere numero XII. polliceri millia armata quinquaginta, totidem Neruios, qui maxime feri inter ipsos habeantur, longissimeque absint: XV. millia Atrebates, Ambianos X. millia, Marinos XV. millia, Menapios XIII. millia, Ca-

4 5 6 7 8 9

5. *Bellouacos*) populum inter Sequanam & Oesiam flumina; inter Parisios, Velocasses & Suessiones, nunc *Beauuaisins*.

8. *Neruios*) quorum caput videtur *Camaracum* (nostris Camerick) fuisse.

Atrebates) nunc *Artesii*: eorumque regio *Artesia*, Gall. P. *Artois*. Sidonius Paneg. Maioriani V. 212.

qua Cloio patentes
Atrebatum terras peruaserat.

9. *Ambianos, Marinos, Menapios*) Ambiani, vbi nunc

Caletes X. millia, Velocasses & Veromanduos totidem : Aduaticos XXIX. millia, Condrusos, Eburones, Cæresos, Pæmanos, qui vno nomine Germani appellantur, arbitrari ad XL. millia. Cæsar Remos cohortatus, liberaliterque oratione prosecutus, omnem senatum ad se conuenire, principumque liberos ad se obsides adduci iussit. quæ omnia ab his diligenter ad diem facta sunt. Ipse Diuitiacum Aeduum magnopere cohortatus, docet, quantopere reipubl. communisque salutis interesit, manus hostium distineri, ne cum tanta multitudine vno tempore confligendum sit. Id fieri posse si suas copias Aedui in fines Bellouacorum introduxerint, & eorum agros populari cœperint. His mandatis, eum ab se dimittit. Postquam omnes Belgarum copias in vnum locum coactas ad se venire, neque iam longe abesse, ab his, quos miserat, exploratoribus, & ab Remis cognouit; flumen Axonam, quod est in extremis

---

Amiens: Morini, ad fretum Britannicum: Menapii, ad Rhenum; item inter Mosam & Scaldim.

Caletes, Velocasses, Veramanduos) Caletes, vbi nunc *Calais:* Velocasses. vbi *Rouan:* Veromandui, vbi S. *Quintin.*

10. *Aduaticos, Condrusos, Eburones*) De Aduaticis plura infra c. 29. In Flandriæ, Brabantiæ, Hannoniæ confinio videntur coluisse: Eburones qui postea *Tungri.* Qui sequuntur Condrusi, Cæræsi, Bæmani, his nemo facile certos distinctosque limites adsignauerit.

CAP. V. 4. *flumen Axonam*) qui augustam Suessionum adluit. Ansonius Mosell. 461.

Non tibi se Liger anteferet non Axona præceps.

mis Remorum finibus, exercitum transducere maturauit, atque ibi castra posuit. quæ res & latus vnum castrorum ripis fluminis muniebat, & post ea quæ erant tuta ab hostibus reddebat, & commeatus ab Remis, reliquisque ciuitatibus, vt sine periculo ad eum portari possent, efficiebat. In eo flumine pons erat, ibi præsidium ponit, & in altera parte fluminis Q. Titurium Sabinum legatum cum VI cohortibus reliquit. castra in altitudinem pedum XII vallo fossaque duodeuiginti pedum munire iubet. Ab ipsis castris oppidum Remorum, nomine Bibrax aberat millia passuum IIX. id ex itinere magno impetu Belgæ oppugnare cœperunt. ægre eo die sustentatum est. Gallorum earum atque Belgarum oppugnatio est. Hi, vbi circumiecta multitudine hominum totis mœnibus, vndique in murum lapides iaci cœpti sunt, murusque defensoribus nudatus est, testudine facta portis succedunt, murumque subruunt, quod tum facile fiebat. nam tanta multitudo lapides ac tela coniiciebant, vt in muro consistendi potestas esset nulli. Cum finem oppugnandi nox fecisset, Iccius Remus, summa nobilitate & gratia inter suos, qui tum oppido præfuerat, vnus ex iis, qui legati de pace ad Cæsarem venerant, nuntios ad eum mittit, Nisi

5 6 VI 2 3

CAP. VI. 1. *oppidum Remorum, nomine Bibrax*) Diuersum ergo ab hoc est Bibracte Aeduorum. Locus autem, vbi in Remis fuerit, in tanta dissensione Gallorum geographorum (vide Valesii Notit. in Remis) distincte definiri non potest.

si subsidium sibi mittatur, se diutius sustinere
VII non posse. Eo de media nocte Cæsar,
iisdem ducibus vsus, qui nuntii ab Iccio vene-
rant, Numidas & Cretas sagittarios, & fundi-
2 tores Baleares subsidio oppidanis mittit. quo-
rum aduentu & Remis cum spe defensionis stu-
dium propugnandi accessit, & hostibus eadem
3 de caussa spes potiundi oppidi discessit. Itaque,
paullisper apud oppidum morati, agrosque Re-
morum depopulati, omnibus vicis ædificiisque,
quo adire poterant, incensis, ad castra Cæsaris
omnibus copiis contenderunt: & a millibus pas-
4 suum minus II castra posuerunt. quæ castra, vt
fumo atque ignibus significabatur, amplius mil-
VIII libus passuum IIX in latitudinem patebant. Cæ-
sar primo, & propter multitudinem hostium, &
propter eximiam opinionem virtutis, prælio su-
2 persedere statuit. quotidie tamen equestribus
prœliis, quid hostis virtute posset, & quid nostri
3 auderent, periclitabatur. vbi nostros non esse in-
feriores intellexit, loco pro castris ad aciem in-
struendam natura opportuno atq; idoneo, quod
in collis, vbi castra posita erant, paullulum ex
planitie editus, tantum aduersus in latitudinem
patebat, quantū loci acies instructa occupare po-
terat, atque ex vtraque parte lateris deiectus (ha-
be-

CAP. VII, 1. *Cretas sagittarios*) Laudantur Cretenses sagittæ, laudantur & sagittarii. De illis Silium vide lib. II. vers. 90. & 101; de his Aelianus V. H. lib. I, c. 10. ὅτι Κρῆτές εἰσι τοξεύειν ἀγαθοί.

CAP. VIII. 3. *ex vtraque parte lateris deiectus*) Vulgatis libris additum est *habebat*. quod tollit Dion. Vossius, quia suauius sit participium, quam quar-

bebat) & in fronte leuiter fastigatus, paullatim ad planitiem rediḃat: ab vtroque latere eius collis transuersam fossam obduxit circiter passuum CD: & ad extremas fossas castella constituit. ibique tormenta collocauit; ne, cum aciem instruxisset, hostes (quod tantum multitudine poterant) a lateribus suos pugnantes circumuenire possent. hoc facto, duabus legionibus, quas proxime conscripserat, in castris relictis, vt, si quid opus esset, subsidio duci possent, reliquas sex legiones pro castris in acie constituit. hostes item suas copias ex castris eductas instruxerant. Palus erat non magna inter nostrum atque hostium exercitum. hanc si nostri transirent, hostes exspectabant. nostri autem, si ab illis initium transeundi fieret, vt impeditos adgrederentur, parati in armis erant. Interim prœlio equestri inter duas acies contendebatur. vbi neutri transeundi initium faciunt, secundiore equitum nostrorum prœlio, Cæsar suos in castra reduxit. hostes protinus ex eo loco ad flumen

4 5 IX 2 3

tus casus nominis, qui cum adiecto verbo durum sonet. Et infra c. 22. ineunte noster *deiectusque collis*: quamquam & ibi Goduinus *decliuitas collis* interpretatur.

fastigatus) Sic veteres libri. Et Isaacus Vossius in Melam I, 4. auctor est, vbique in scriptis codicibus *fastigare* legi, non *fastigare*: addit analogiam τῶν *vestigium, vestigare; litigium, litigare*. Dionysius autem Vossius vulgatum *fastigiatus* tuetur. Qui etiam pro *leuiter*; Præcedente voce, legerit *leniter*, vt lib. II. Gall. c. 29, 3. & lib. II. Civ. c. 24. minime meo iudicio errat. Sed nihil muto in tanta librorum consensione.

men Axonam contenderunt, quod esse post no-
4 stra castra demonstratum est. Ibi vadis repertis, partem suarum copiarum transducere conati sunt: eo consilio, vt si possent, castellum, cui præerat Q. Titurius legatus, expugnarent,
5 pontemque interscinderent: sin minus, agros Remorum popularentur, qui magno nobis vsui ad bellum gerendum erant: commeatusque
X nostros sustinebant. Cæsar, certior factus a Titurio, omnem equitatum, & leuis armaturæ Numidas, funditores sagittariosque pontem
2 transducit, atque ad eos contendit. acriter in eo loco pugnatum est. Hostes impeditos nostri in flumine adgressi, magnum eorum nume-
3 rum occiderunt. per eorum corpora reliquos audacissime transire conantes, multitudine telorum repulerunt. primos, qui transierant, equi-
4 tatu circumuentos, interfecerunt. Hostes, vbi & de expugnando oppido, & de flumine transeundo spem se fefellisse intellexerunt, neque nostros in locum iniquiorem progredi, pugnandi caussa, viderunt; atque eos res frumentaria deficere cœpit; concilio conuocato constituerunt optimum esse, domum suam quemque reuerti; &, quorum in fines primum Romani exercitum introduxissent, ad eos defendendos vndique conuenire; vt potius in suis, quam in alienis, finibus decertarent: & domes-
5 ticis copiis rei frumentariæ vterentur. Ad eam sen-

CAP. X, 4. *domesticis copiis rei frumentariæ)* COPIIS, abundantia, commeatu; etiam plurali numero, Cicero

sententiam, cum reliquis caussis, hæc quoque ratio eos deduxit; quod Diuitiacum atque Aeduos finibus Bellouacorum appropinquere cognouerant: his persuaderi, vt diutius morarentur, ne suis auxilium ferrent, non poterat. Ea XI re constituta secunda vigilia magno cum strepitu ac tumultu, castris egressi, nullo certo ordine neque imperio, cum sibi quisque primum itineris locum peteret, & domum peruenire properaret, fecerunt, vt consimilis fugæ profectio videretur. Hac re statim Cæsar per speculatores 2 cognita, insidias veritus: quod, qua de caussa discederent, nondum perspexerat: exercitum equitatumque castris continuit. prima luce, confirmata re ab exploratoribus, omnem equitatum, 3 qui nouissimum agmen moraretur, præmisit; eique Q. Pedium & L. Aurunculeium Cottam legatos præfecit. T. Labienum legatum cum legionibus tribus subsequi iussit. Hi, nouissimos 4 adorti, & multa millia passuum prosecuti, magnam multitudinem eorum fugientium conciderunt. Cum ab extremo agmine hi, ad quos ventum erat, consisterent; fortiterque impetum nostrorum militum sustinerent. priores, quod 5 abesse a periculo viderentur, neque vlla necessitate, neque imperio continerentur. exaudito clamore, perturbatis ordinibus, omnes in fuga sibi subsidium posuerunt. Ita sine vllo pericu- 6 lo tantam eorum multitudinem nostri interfecerunt, quantum fuit diei spatium: sub occa-

pro Deiot. c. 5. *exercitum suis tectis & copiis sustentauit* Adde lib. IV, c. 4. sect. 7.

XII casumque solis sequi destiterunt; seque in castra, vti erat imperatum, receperunt. Postridie eius diei Cæsar, prius, quam se hostes ex pauore ac fuga reciperent, in fines Suessionum, qui proximi Remis erant, exercitum duxit; & magno itinere confecto, ad oppidum Nouio-
2 tunum contendit. Id ex itinere oppugnare conatus, quod vacuum ab defensoribus esse audiebat, propter latitudinem fossæ, mutique altitudinem, paucis defendentibus expugnare
3 non potuit. Castris munitis, vineas agere, quæque ad oppugnandum vsui erant, compa-
4 rare coepit. interim omnis ex fuga Suessio-
5 num multitudo in oppidum proxima nocte conuenit. celeriter vineis ad oppidum actis, aggere iacto, turribusque constitutis, magnitudine operum, quæ neque viderant ante Galli, neque audierant, & celeritate Romanorum permoti, legatos ad Cæsarem, de deditione mittunt; &, petentibus Remis, vt conseruarentur, im-
XIII petrant. Cæsar, obsidibus acceptis, primis ciuitatis, atque ipsius Galbæ regis duobus filiis, armisque omnibus ex oppido transditis, in deditionem Suessionis accepit, exercitumque
2 in Bellouacos duxit: qui cum se suaque omnia in oppidum Bratuspantium contulissent, atque ab

CAP. XII. 1. *oppidum Nouiodunum*) ex Cæsaris itinere apparet illud esse, quod postea dictum est *Augusta Suessionum*, nunc *Soissons*. Vide Notit. Orb. antiqui.
3. *vineas agere*) machinas admouere, quibus tecti milites, quæ oppugnationes erant, perfecerunt. Vid. Lipsii Poliorc. I, 7.
CAP. XIII. 2. *Bratuspantium*) Bellouacorum oppidum,

ab eo oppido Cæsar cum exercitu circiter millia
passuum V abesset ; omnes maiores natu ex
oppido egressi, manus ad Cæsarem tendere, &
voce significare cœperunt, sese in eius fidem ac 3
potestatem venire, neque contra populum R.
armis contendere. Item cum ad oppidum ac-
cessissет, castraque ibi poneret, pueri mulie-
resque ex muro passis manibus, suo more pa-
cem a Romanis petierunt. Pro his Diui- XIV
tiacus (nam post discessum Belgarum, dimissis
Aeduorum copiis, ad eum reuerterat) facit ver-
ba: Bellouacos, omni tempore in fide atque 2
amicitia ciuitatis Aeduæ fuisse. impulsos a suis 3
principibus, qui dicerent, Aeduos a Cæsare in
seruitutem redactos, omnes indignitates, contu-
meliasque perferre: & ab Aeduis defeciisse, &
populo R. bellum intulisse. qui huius consilii 4
principes fuissent, quod intelligerent, quantam
calamitatem ciuitati intulissent, in Brittanniam
profugisse. petere non solum Bellouacos, sed 5
etiam pro his Aeduos, vt sua clementia ac man-
suetudine in eos vtatur. quod si fecerit, Ae- 6
duorum auctoritatem apud omnes Belgas am-
plificarum: quorum auxiliis atque opibus,
si qua bella inciderint, sustentare consueue-
rint. Cæsar, honoris Diuitiaci atque Ae- XV
duorum caussa, sese eos in fidem recepturum
& conseruaturum, dixit: &, quod erat ciuitas
magna, & inter Belgas auctoritate ac homi-
num

primarium, post *Cæsarmoagus* dictum, vt ex Ptolemæo constat.

num multitudine præstabat, DC obsides po-
2 poscit. his traditis, omnibusque armis ab op-
pido collatis, ab eo loco in fines Ambianorum
peruenit, qui se suaque omnia sine mora de-
3 diderunt. Eorum fines Neruii attingebant:
quorum de natura moribusque Cæsar cum quæ-
4 reret, sic reperiebat: *Nullum aditum esse*
ad eos mercatoribus: nihil pati vini, reliqua-
rumque rerum ad luxuriam pertinentium, in-
ferri: quod his rebus relangueſcere animos, eo-
5 *rumque remitti virtutem existimarent. esse*
homines feros, magnæque virtutis. increpita-
re atque incusare reliquos Belgas, qui se po-
pulo R. dedidissent, & patriam virtutem pro-
6 *iecissent: confirmare, sese neque legatos mis-*
suros, neque vllam conditionem pacis acceptu-
XVI *ros.* Cum per eorum fines triduo iter fe-
cisset, inueniebat ex captiuis, Sabin flumen ab
castris suis non amplius millia passuum X abes-
2 se. trans id flumen omnes Neruios consedis-
se, aduentumque ibi Romanorum expectare,
vna cum Atrebatibus & Veromanduis, finiti-
3 mis suis. Nam his vtrisque persuaserant, vt
4 eamdem belli fortunam experirentur. exspe-
ctari etiam ab his Aduaticorum copias, atque
5 esse in itinere. mulieres, quique per ætatem
ad pugnam inutiles viderentur, in eum locum
con-

CAP. XV. 5. *homines feros magnæque virtutis*) magnæ in repugnando ferocitatis. Hanc enim virtutem, id est fortitudinem hoc loco barbari iactitant.

CAP. XVI. 1. *Sabin flumen*) nunc *Sambre* dictum, in Hannonia apud Namur se Mose adfundens.

conieciſſe, quo propter paludes exercitui aditus non eſſet. Cæſar, his rebus cognitis, ex- XVII
ploratores, centurionesque præmittit, qui locum caſtris idoneum deligant. Cumque ex de- 2
diticiis Belgis, reliquisque Gallis, complures, Cæſarem ſecuti, vna iter facerent: quidam ex his, vt poſtea ex captiuis cognitum eſt, eorum dierum conſuetudine itineris noſtri exercitus perſpecta, nocte ad Neruios peruenerunt, atque his demonſtrarunt, inter ſingulas legiones impedimentorum magnum numerum intercedere, neque eſſe quidquam negotii, cum prima legio in caſtra veniſſet, reliquæque legiones magnum ſpatium abeſſent, hanc ſub ſarcinis adoriri. qua pulſa, impedimentisque direptis, 3
futurum, vt reliquæ contra conſiſtere non auderent. Adiuuabat etiam eorum conſilium, 4
qui rem deferebant, quod Neruii antiquitus, cum equitatu nihil poſſent, neque enim ad hoc tempus ei rei ſtudent) ſed, quidquid poſſunt, pedeſtribus valent copiis, quo facilius finitimorum equitatum, ſi prædandi cauſſa ad eos veniſſent, impedirent, teneris arboribus inciſis atque inflexis, crebrisque in latitudinem ramis [enatis] & rubis ſentibusque interiectis effecerant, vt inſtar muri hæ ſæpes munimenta præberent; quo non modo non intrari, ſed ne perſpici quidem poſſet. Iis rebus cum iter 5
agminis noſtri impediretur, non omittendum ſibi conſilium Neruii exiſtimauerunt. Loci XVIII
natura erat hæc, quem noſtri caſtris delege-

runt: Collis ab summo æqualiter decliuis ad flumen Sabin, quod supra nominauimus, ver-
2 gebat. ab eo flumine pari accliuitate collis nascebatur, aduersus huic & contrarius, passus circiter ducentos, infimus apertus, ab superiore parte siluestris; vt non facile introrsus
3 perspici posset. Intra eas siluas hostes in occulto se continebant. In aperto loco secundum flumen paucæ stationes equitum videbantur. Fluminis erat altitudo circiter pedum
XIX III. Cæsar, equitatu præmisso, subsequebatur omnibus copiis: sed ratio ordoque agminis aliter se habebat, ac Belgæ ad Neruios detu-
2 lerant. nam, quod hostis appropinquabat, consuetudine sua Cæsar sex legiones expeditas
3 ducebat. post eas totius exercitus impedimenta collocabat. inde duæ legiones, quæ proxime conscriptæ erant, totum agmen claude-
4 bant, præsidioque impedimentis erant. Equites nostri cum funditoribus sagittariisque flumen transgressi, cum hostium equitatu prœlium com-
5 mittunt. Cum se illi idemtidem in siluas ad suos reciperent, ac rursus e silua in nostros impetum facerent, neque nostri longius quam quem ad finem porrecta ac loca aperta pertinebant, cedentes insequi auderent, interim legiones sex, quæ primæ venerant, opere dimenso, castra mu-
6 nire cœperunt. Vbi prima impedimenta nostri exer-

CAP. XIX. 5. *porrecta ac loca aperta*) plana ac patentia. Horatius lib. I. epist. VII. 42. *locus planis porrectus spatiis.* Et Minuc. Felix c. 17. sect. 12. *porrecta camporum.* Ciaccon.

exercitus ab iis, qui in ſiluis abditi latebant, viſa ſunt, quod tempus inter eos committendi prœlii conuenerat; ita, vt intra ſiluam aciem ordinesque conſtituerant, atque ipſi ſeſe confirmauerant; ſubito omnibus copiis prouolauerunt, impetumque in noſtros equites fecerunt. His facile pul- 7
ſis ac perturbatis, incredibili celeritate ad flumen decucurrerunt, vt pæne vno tempore, & ad ſiluas, & in flumine etiam in manibus noſtris hoſtes viderentur. Eadem autem celeritate ad- 8
uerſo colle ad noſtra caſtra, atque eos, qui in opere occupati erant, contenderunt. Cæſari XX
omnia vno tempore erant agenda. vexillum proponendum, quod erat inſigne, cum ad arma concurri oporteret. ſignum tuba dandum. ab opere reuocandi milites, qui paullo longius, aggeris petendi cauſſa, proceſſerant, arceſſendi, acies inſtruenda, milites cohortandi, ſignum dandum. Quarum rerum magnam partem tempo- 2
ris breuitas, & incurſus hoſtium impediebat. Iis 3
difficultatibus duæ res erant ſubſidio, ſcientia atque vſus militum, quod, ſuperioribus prœliis exercitati, quid fieri oporteret, non minus commode ipſi ſibi præſcribere, quam ab aliis doceri poterant; & quod ab opere, ſingulisque legionibus ſingulos legatos Cæſar diſcedere, niſi munitis

CAP. XX. 1. *quod erat inſigne, cum ad arma c. o.*) Manutio hæc gloſſema videntur: legit tamen etiam Metaphraſtes.

ſignum dandum) teſſera, σύνθημα, vt recte Græcus expoſuit. Aliud vero eſt, quod præceſſit, *ſignum tuba dandum.*

4 nitis castris, vetuerat. Hi, propter celeritatem
& propinquitatem hostium, nihil iam Cæsaris
imperium expectabant, sed per se, quæ vide-
XXI bantur, administrabant. Cæsar, necessa-
riis rebus imperatis, ad cohortandos milites,
quam in partem fors obtulit, decucurrit: &
2 ad legionem decimam deuenit. milites non
longiore oratione est cohortatus, quam vti suæ
pristinæ virtutis memoriam retinerent, neu per-
turbarentur animo, hostiumque impetum for-
3 titer sustinerent. & quod non longius hostes
aberant, quam quo telum adiici posset: prœlii
4 committendi signum dedit. atque item in al-
teram partem cohortandi caussa profectus, pu-
gnantibusque occurrit. temporis tanta fuit exi-
5 guitas: hostiumque tam paratus ad dimican-
dum animus, vt non modo ad insignia accom-
modanda, sed etiam ad galeas induendas, scu-
tisque tegmenta detrahenda tempus defuerit.
6 Quam quisque in partem ab opere casu deue-
nit, quæque prima signa conspexit, ad hæc
constitit, ne, in quærendo suos, pugnandi tem-
XXII pus dimitteret. Instructo exercitu, magis
vt loci natura, deiectusque collis, & necessi-
tas temporis; quam vt rei militaris ratio atque
ordo

CAP. XXI. 5. *ad insignia accommodanda*) ornamenta ducum & præfectorum. Adde lib. VII. 45. f. 7.

scutisque tegmenta) Extra prœlium & lustrationem tecta scuta erant, ne ornatus illorum pollueretur. Cuius elegantiæ cum primis Cæsar in exercitu suo studiosus erat, de quo Suetonius c. 67. & in eum locum Casaubonus consulatur.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de
/rosdok/ppn862868203/phys_0092
DFG

ordo postulabat. cum diuersis locis legiones aliæ alia in parte hostibus resisterent, sæpibusque densissimis, vt ante demonstrauimus, interiectis, prospectus impediretur: neque certa subsidia collocari, neque quid in quaque parte opus esset prouideri, neque ab vno omnia imperia administrari poterant. Itaque in tanta rerum iniquitate, fortunæ quoque euentus varii sequebantur. Legionis nonæ & decimæ milites, vt in sinistra parte aciei constiterant, pilis emissis, cursu ac lassitudine exanimatos, vulneribusque confectos Atrebates (nam his ea pars obuenerat) celeriter ex loco superiore in flumen compulerunt: & transire conantes, insecuti gladiis, magnam partem eorum impeditam interfecerunt. ipsi transire flumen non dubitauerunt; &, in locum iniquum progressi, rursus regressos, ac resistentes hostes, redintegrato prœlio in fugam dederunt. Item alia in parte diuersæ duæ legiones, vndecima & octaua, profligatis Veromanduis, quibuscum erant congressi, ex loco superiore in ipsis fluminis ripis prœliabantur. At totis fere a fronte & a sinistra parte nudatis castris, cum in dextro cornu legio duodecima, & non magno ab ea interuallo septima constitisset, omnes Neruii confertissimo agmine, duce Boduognato, qui summam

2. XXIII. 2. 3 4

CAP. XXII. 1. *vt ante demonstrauimus)* Supra cap. 17. sect. 4.

CAP. XXIII. 4. *nudatis castris)* Infra lib. III. c. 4. sect. 2. *pars castrorum nudata defensoribus.*

mam imperii tenebat, ad eum locum contende-
5 runt. quorum pars aperto latere legiones circumuenire, pars ſummum locum caſtrorum pe-
XXIV tere cœpit. Eodem tempore equites noſtri, leuisque armaturæ pedites, qui cum his vna fuerant, quos primo hoſtium impetu pulſos dixeram, cum ſe in caſtra reciperent, aduerſis hoſtibus occurrebant, ac rurſus aliam in
2 partem fugam petebant. & calones, qui decumana porta, ac ſummo iugo collis noſtros victores flumen tranſire conſpexerant, prædandi cauſſa, egreſſi, cum reſpexiſſent, & hoſtes in noſtris caſtris verſari vidiſſent, præcipites ſeſe fugæ mandabant. ſimul eorum, qui cum
3 impedimentis veniebant, clamor fremitusque exaudiebatur: aliique aliam in partem per-
4 territi ferebantur. Quibus omnibus rebus permoti equites Treuiri, quorum inter Gallos virtutis opinio eſt ſingularis, qui, auxilii cauſſa a ciuitate miſſi, ad Cæſarem venerant, cum multitudine hoſtium caſtra noſtra compleri, legiones premi & pæne circumuentas teneri, calones,

CAP. XXIV. 2. *decumana porta*) Vt quadrangulo Romanorum caſtra, ita quatuor patebant portis, in ſingulis lateribus vna. Qua hoſti obuerſa erat, dicta *prætoria*; quæ auerſa, *decumana*; reliquæ *principales* ad latera. Vide Lipſii de Milit. R. lib. V. dialogo V. Græcus hoc loco vertit ἀπὸ τῆς μεγάλης τῆς στρατοπέδε πύλης. Caſtigatiores libri *decumana porta* ſexto caſu, ſine propoſitione: atque ita etiam MSS.

4. *legiones premi*) Nepos Miltiade c. 3. *male rem gerere Darium, premique ab Scythis.* Noſter infra IV. c. 32. ſ. 9. *ſuos ab hoſtibus premi.*

lones, equites, funditores Numidas, diuersos dissipatosque in omnes partes fugere vidissent, desperatis nostris rebus, domum contenderunt. Romanos pulsos superatosque, castris impedimentisque eorum hostes potitos, ciuitati renunciauerunt. Cæsar, ab decimæ legionis cohortatione ad dextrum cornu profectus; vbi suos vrgeri, signisque in vnum locum collatis duodecimæ legionis milites confertos, sibi ipsis ad pugnam esse impedimento: quartæ cohortis omnibus centurionibus occisis: signiferoque interfecto; signo amisso reliquarum cohortium omnibus fere centurionibus aut vulneratis, aut occisis, in his, primipilo P. Sextio Baculo, fortissimo viro, multis grauibusque vulneribus confecto, vt iam se sustinere non posset, reliquos esse tardiores: & nonnullos a nouissimis desertos, prœlio excedere, ac tela vitare; hostes neque a fronte ex inferiore loco subeuntes intermittere, & ab vtroque latere instare: & rem esse in angusto vidit, neque vllum esse subsidium, quod submitti posset; scuto ab nouissimis vni militi detracto, (quod ipse eo sine scuto venerat) in primam aciem processit; centurionibusque nominatim appellatis, reliquos cohortatus milites, signa inferre

5 XXV 2

CAP. XXV. 1. *primipilo P. Sextio Baculo*) Primipilus idem est qui primipili centurio. Lib. III. cap. 5. *P. Sextius Baculus primi pili centurio.*

2. *scuto ab nouissimis vni militi detracto*) Florus III. 10. addit, *fugientis e manu*: sed nihil Cæsar de fuga.

re & manipulos laxare iussit. quo facilius gla-
3 diis vti possent. Huius aduentu spe illata mi-
litibus, ac redintegrato animo, cum pro se
quisque in conspectu imperatoris etiam in ex-
tremis suis rebus operam nauare cuperet, paul-
XXVI lum hostium impetus tardatus est. Cæsar,
cum septimam legionem, quæ iuxta constite-
rat, item vrgeri ab hoste vidisset, tribunos
mill. monuit, vt paulatim sese legiones con-
iungerent, & conuersa signa in hostes infer-
2 rent. quo facto, cum alias alii subsidium fer-
rent, neque timerent, ne auersi ab hoste cir-
cumuenirentur, audacius resistere ac fortius
3 pugnare cœperunt. Interim milites legionum
duarum, quæ in nouissimo agmine præsidio
impedimentis fuerant. prœlio nuntiato, cursu
incitato, in summo colle ab hostibus conspicie-
4 bantur. Et T. Labienus, castris hostium po-
titus, & ex loco superiore, quæ res in nostris
castris gererentur, conspicatus, decimam le-
5 gionem subsidio nostris misit. qui cum ex equi-
tum & calonum fuga, quo in loco res esset,
quantoque in periculo & castra, & legiones, &
imperator versaretur, cognouissent: nihil ad
XXVII celeritatem sibi reliqui fecerunt. Horum
aduentu tanta rerum commutatio est facta, vt
nostri etiam, qui vulneribus confecti procu-
buissent, scutis innixi, prœlium redintegra-
rent. tum calones, perterritos hostes con-
spicati, etiam inermes armatis occurrerent. E-
quites vero, vt turpitudinem fugæ virtute de-
lerent,

lerent, omnibus in locis pugnabant, quod se legionariis militibus præferrent. At hostes, etiam in extrema spe salutis tantam virtutem præstiterunt, vt, cum primi eorum cecidissent, proximi iacentibus insisterent, atque ex eorum corporibus pugnarent. his deiectis, & coaceruatis cadaueribus, qui superessent, vt ex tumulo tela in nostros coniicerent, pilaque intercepta remitterent; vt non nequidquam tantæ virtutis homines iudicari deberet ausos esse transire latissimum flumen, adscendere altissimas ripas, subire iniquissimum locum: quæ facilia ex difficillimis animi magnitudo redegeret. Hoc prœlio facto, & prope & internecionem gente ac nomine Neruiorum redacto, maiores natu, quos vna cum pueris mulieribusque in æstuaria, ac paludes collectos dixeramus, hac pugna nuntiata, cum victoribus nihil impeditum, victis nihil tutum arbitrarentur; omnium, qui supererant, consentu, legatos ad Cæsarem miserunt, seque ei dediderunt, & in commemoranda ciuitatis calamitate ex CD ad III senatores, ex hominum millibus LX vix ad D. qui arma ferre possent, sese redactos esse dixerunt. quos Cæsar, vt in mise-

3 4 5 XXVIII 2 3

CAP. XXVIII. 2. *ex* CD ad III. *senatores*) Plutarchus Cæsare p. 718. ἀπὸ τετρακοσίων, *a quadringentis*: vnde ex vulgato librorum DC, qui numerus est nimius, fecimus CD. In Epitoma Liuii CIV. Gronouius etiam *quadringentis* legit: veteres autem Epitomes libri Scheferi Moguntini, Sigonii, Gryphii, habent *ex nonaginta quinque senatoribus*, quasi nota numeralis fuerit VC.

miseros ac supplices vsus misericordia videretur, diligentissime conseruauit; suisque finibus atque oppidis vti iussit; & finitimis imperauit, vt ab in-
XXIX iuria & maleficio, se suosque prohiberent. Aduatici, de quibus supra scripsimus, cum omnibus copiis auxilio Neruiis venirent, hac pugna nun-
2 tiata, ex itinere domum reuerterunt; cunctis oppidis castellisque desertis; sua omnia in vnum oppidum egregie natura munitum contulerunt.
3 quod, cum ex omnibus in circuitu partibus altissimas rupes despectusque haberet, vna ex parte leniter accliuis aditus, in latitudinem non amplius CC pedum relinquebatur. quem locum duplici amplissimo muro munierant. tum magni ponderis saxa & præacutas trabes in muro collocarant. Ipsi erant ex Cimbris Teutonisque procreati; qui cum iter in prouinciam nostram atque Italiam facerent, his impedimentis, quæ secum agere ac portare non poterant, circa flumen Rhenum depositis, custodiæ ex suis, ac præsidio VI
5 millia hominum vna reliquerunt. hi, post eorum obitum, multos annos a finitimis exagitati, cum alias bellum inferrent, alias illatum defenderent, consensu eorum omnium pace facta, hunc sibi
XXX domicilio locum delegerunt. Ac primo aduentu exercitus nostri, crebras ex oppido excursiones faciebant, paruulisque prœliis cum
2 nostris contendebant. Postea, vallo pedum XII, in

CAP. XXIX. 3. *leniter accliuis*) sensim, non prærupte: vt lib. VII, 19. *collis leniter ab infimo accliuis*: & cap. 83. *loco leniter decliui*: & de Civ. Bell. II, 24. *leniore iugi fastigio*.

in circuitu XV millium, crebrisque castellis circummuniti, oppido sese continebant. vbi, vineis actis, aggere exstructo, turrim constitui procul viderunt, primum irridere ex muro, atque increpitare vocibus, quod tanta machinario ab tanto spatio instrueretur. quibusnam manibus, aut quibus viribus præsertim homines tantulæ staturæ (nam plerisque hominibus Gallis præ magnitudine corporum suorum breuitas nostra contemptui est) tanti oneris turrim in muros sese collocare confiderent. Vbi vero moueri, & appropinquare mœnibus, viderunt: noua atque inusitata specie commoti, legatos ad Cæsarem de pace miserunt, qui ad hunc modum locuti: *Non se existimare, Romanos sine ope deorum bellum gerere, qui tantæ altitudinis machinationes tanta celeritate promouere & ex propinquitate pugnare possent. se suaque omnia eorum potestati permittere dixerunt. vnum petere ac deprecari: si forte pro sua clementia ac mansuetudine, quam ipsi ab aliis audissent, statuisset, Aduaticos esse conseruandos, ne se armis dispoliaret. sibi omnes fere finitimos esse inimicos, ac suæ virtuti inuidere; a quibus se defendere, traditis armis non possent. sibi præstare, si in eum casum deducerentur, quamuis fortunam a populo R. pati, quam ab his per cruciatum interfici; inter quos dominari consuessent.* Ad hæc Cæsar respondit: *Se magis*

3 4 XXXI 2 3 4 5 6 XXXII

CAP. XXX, 2. *in circuitu* XV *millium*) puta passuum, vt lib. V. de hoc bello, cap. 42. sect. 2.

gis consuetudine sua, quam merito eorum, ciuitatem conseruaturum: si prius quam aries murum
2 *attigisset, se dedidissent: sed deditionis nullam esse conditionem, nisi armis traditis: se id quod in Neruios fecisset, facturum, finitimisque imperaturum, ne quam dediticiis populi Rom. in-*
3 *iuriam inferrent.* Renuntiata ad suos, ille se,
4 quæ imperarentur, facere dixerunt. Armorum magna multitudine de muro in fossam, quæ erat ante oppidum, iacta: sic vt prope summam muri aggerisque altitudinem acerui armorum adæquarent: & tamen circiter parte tertia (vt postea compertum est) celata atque in oppido retenta, portis patefactis, eo die pace sunt
XXXIII vsi. Sub vesperam Cæsar portas Claudi, milites ex oppido exire iussit, ne quam noctu
2 oppidani a militibus iniuriam acciperent. Illi, ante inito (vt intellectum est) consilio, quod, deditione facta, nostros præsidia deducturos, aut denique indiligentius seruaturos crediderant, partim cum his, quæ retinuerant & celauerant, armis; partim scutis ex cortice factis, aut viminibus intextis, quæ subito (vt temporis exiguitas postulabat) pellibus induxerant: tertia vigilia, qua minime arduus ad nostras munitiones adscensus videbatur, omnibus copiis repente ex oppido eruptionem fecerunt. Celeriter, vt ante Cæsar imperauerat, ignibus significatione facta, ex proximis castellis eo concursum est; pugnatumque ab hostibus ita acriter, vt a viris fortibus in extrema spe salutis iniquo

loco

loco contra eos, qui ex vallo turribus tela iacerent, pugnari debuit: cum vna in virtute omnis spes salutis consisteret. Occisis ad hominum 5
millibus IV, reliqui in oppidum reiecti sunt. 6
postridie eius diei, refractis portis, cum iam defenderet nemo, atque intromissis militibus nostris sectionem eius oppidi vniuersam Cæsar vendidit. Ab his, qui emerant, capitum numerus ad eum relatus est millium LIII. Eodem XXXIV
tempore a P. Crasso, quem cum legione vna miserat ad Venetos, Vnellos, Osismos, Curiosolitas, Sesuuios, Aulercos, Redones, quæ sunt maritimæ ciuitates, Oceanumque attingunt, certior factus est, omnes eas ciuitates in deditionem potestatemque populi R. esse redactas. His rebus gestis, omni Gallia pacata, XXXV
tanta huius belli ad barbaros opinio perlata est,
vt

CAP. XXXIII. 5. *occisis ad hominum millibus* IV) Ita libri: vt *Ad* sit quod *Circiter*, aduerbii more. *Goduinus*. Sic & Suetonius Cæs. c. 20. *ad* XX *millibus ciuium diuisit*: quod Casaubonus interpretatur, *diuisit millibus ciuium ad viginti*. Velleius in eadem historia II. 44. *circiter* XX. Confirmat Casauboni emendationem (nam vulgo *ac* legebatur) Salmasius, Bernegerus, Græuius, Iac. Gronouius.

6. *sectionem vniuersam vendidit*) Sectio sunt bona confiscata, quæ sector redimit, & singulatim distrahit. Actio proprie, sed μεταφορικῶς ipsa bona publice vendenda. Cicero Philipp. II, c. 26. de Pompeii bonis sub hasta positis: *quisnam esset tam impius, - - - qui ad illud scelus sectionis auderet accedere? inuentus est nemo, præter Antonium. Adde Ascon. in Verr. de præt. vrb.*

CAP. XXXIV. *Sesuuios*) Ignoti Sesuuii, quare Ciacco-

vt ab nationibus, quæ trans Rhenum incolerent, mitterentur legati ad Cæsarem, quæ se obsides
2 daturas, imperata facturas, pollicerentur. quas legationes Cæsar, quod in Italiam Illyricumque properabat, inita proxima æstate, ad se reuerti
3 iussit. Ipse in Carnutes, Andes, Turones, quæ ciuitates propinquæ his locis erant, vbi bellum gesserat, legionibus in hiberna deductis, in Italiam profectus est. Ob eas res, ex litteris Cæsa-
4 ris, dies XV supplicatio decreta est, quod ante id tempus acciderat nulli.

C. IV-

---

nius, Valesius (in *Aulerci*) Dion. Vossius *Lexuuios* legendum censent. Quos, præterea hoc loco Cæsar nominauit, in vlteriore Gallia trans Sequanam & in extrema pæninsula, quam nunc Britanniam minorem vocant, fuerunt Veneti, Vnelli, Curiosolites, Aulerci, Redones. Vide Tabulam.

CAP. XXXV. 3. *in Carnutes, Andes, Turones*) populi sunt circa Ligerim, quorum nunc vrbes Aurelianum, Angers, Tours. Carnutes autem a Ligeri ad Cartres vsque patebant aut vltra.

4. *dies* XV *supplicatio*) Supplicatio, id est festa populi conuentio, vel ad vnius numinis ædem vel ad omnia puluinaria, gratulandi & gratias agendi caussa, ob rem bene gestam, celebranda vel in vnum diem, vel in biduum, triduum, quatriduum, decreta fuit pro magnitudine victoriæ. exempla apud Liuium plura sunt. tandem crescente luxu & ambitu, hoc loco XV, & lib. IV extremo, XX dierum decreta. Dicitur autem *dies* XV *supplicatio*, ἐλλειπτικῶς, intellecta præpositione *in* vel *per*. Atque sic Liuius XL. 19. *in diem vnum supplicatio indicta est*: ac lib. XLI. 9. *diem vnum supplicatio fuit*. Ipse Cæsar lib. IV. extremo, *dierum* XX *supplicatio*.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO. LIBER III.

SVMMARIVM LIBERI III.

Ser. Galba, legatus Cæsaris, gentes quasdam sub Alpibus, Allobroges versus sitas, subegit: rebellantes & castra legionis obsidentes, eruptione facta, prostrauit. Eodem tempore Armorici, legatis retentis, rebellant, quos Cæsar nauali bello domuit: Crassō interea vincente Aquitanos, Morinos Menapiosque, quod anni tempestas permisit, Cæsar adfligit: dein suos in hiberna reducit.

CVm in Italiam proficiscereturCæsar, Ser. Galbam cum legione duodecima & parte equitatus in Nantuates, Veragros, Sedunosque misit, qui a finibus Allobrogum, & lacu Lemano, & flumine Rhodano ad summas Alpes pertinent. causa 2 mittendi fuit, quod iter per Alpes, quo magno

LIB. III. CAP. I, 1. *in Nantuates, Veragros, Sedunosque*) Populi Alpini sunt trans summas Alpes, Italiæ terminum in principio Galliæ: vti ex Cæsaris hoc descriptione liquet. De Nantuatibus plura non constant, etsi Plinius quoque & Strabo nominauerint: libro III autem cap. 6. sect. 5. Cæsar ita *Nantuates* posuit, vt ab Octoduro Veragrorum in Allobroges profecturis transeundem fuerit per Nantuates. *Sedunos* prodit oppidum huius nominis medio æuo, nunc Sion siue Sitten; *Veragros* vicus sect. 4. *Octoturus*, quem plerique censent nunc Martigni seu Martinach adpellari: vt sic omnes hi populi in Valesiam aut eius confinium incidant.

magno cum periculo, magnisque portoriis mercatores ire consueuerant, patefieri volebat.
3 huic permisit, si opus esse arbitraretur, vti in iis locis legionem, hiemandi caussa collo-
4 caret. Galba, secundis aliquot proeliis factis, castellisque compluribus eorum expugnatis, missis ad eum vndique legatis, obsidibusque datis, & pace facta, constituit cohortes duas in Nantuatibus collocare, & ipse cum reliquis eius legionis cohortibus in vico Veragrorum,
5 qui appellatur Octodurus, hiemare. qui vicus positus in valle, non magna adiecta planitie, al-
6 tissimis montibus vndique continetur. Cum hic in duas partes flumine diuideretur, alteram partem eius vici Gallis concessit, alteram, vacuam ab illis relictam, cohortibus attribuit. eum
11 locum vallo fossaque muniuit. Cum dies hibernorum complures transissent, frumentumque eo comportari iussisset, subito per exploratores certior factus est, ex ea parte vici, quam Gallis concesserat, omnes noctu discessisse, montesque qui impenderent, a maxima multitu-
2 dine Sedunorum & Veragrorum teneri. Id aliquot de caussis acciderat, vt subito Galli bel-
3 li renouandi legionisque opprimendæ consilium caperent. primum, quod legionem, neque eam plenissimam, detractis cohortibus duabus, & compluribus sigillatim, qui, commeatus petendi caussa, missi erant, absentibus, propter paucitatem despiciebant: tum etiam, quod, pro-
4 pter iniquitatem loci, cum ipsi & montibus in vallem decurrerent, & tela coniicerent, ne

pri-

primum quidem posse impetum suum sustineri, existimabant. accedebat, quod suos ab se liberos abstractos obsidum nomine dolebant: & Romanos, non solum itinerum caussa, sed etiam perpetuæ possessionis, culmina Alpium occupare conari, & ea loca finitimæ prouinciæ adiungere, sibi persuasum habebant. His nuntiis acceptis, Galba, cum neque opus hibernorum, munitionesque plene essent perfectæ, neque de frumento, reliquoque commeatu satis esset prouisum; quod deditione facta, obsidibusque acceptis, nihil de bello timendum existimauerat; concilio celeriter conuocato, sententias exquirere cœpit. quo in concilio cum tantum repentini periculi præter opinionem accidisset, ac tam omnia fere superiora loca multitudine armatorum completa conspicerentur, neque subsidio veniri, neque commeatus supportari, intercluſis itineribus, possent; prope iam desperata salute, nonnullæ huiusmodi sententiæ dicebantur, vt impedimentis relictis, eruptione facta, iisdem itineribus, quibus eo peruenissent, ad salutem contenderent. maiori tamen parti placuit, hoc reseruato ad extremum consilio, interim rei euentum experiri, & castra defendere. Breui spatio interiecto, vix vt his rebus, quas constituissent, collocandis atque administrandis tempus daretur, hostes ex omnibus partibus, signo dato, decurrere, lapides gæsaque in vallum con-

CAP. IV. 1. *gæsaque in vallum coniicere*) Gæsum telum

2 coniicere. nostri, primo integris viribus fortiter repugnare, neque vllum frustra telum ex loco superiore mittere: vt quæque pars castrorum nudata defensoribus premi videbatur, eo occurre-
3 re, & auxilium ferre. sed hoc superari, quod diuturnitate pugnæ hostes defessi, prœlio excedebant, alii integris viribus succedebant: quarum rerum a nostris, propter paucitatem, fieri
4 nihil poterat. ac non modo defesso ex pugna excedendi, sed ne saucio quidem eius loci, vbi constiterat, relinquendi, ac sui recipiendi fa-
V cultas dabatur. Cum iam amplius horis sex continenter pugnaretur, ac non solum vires sed etiam tela nostros deficerent, atque hostes acrius instarent, languidioribusque nostris vallum scindere, & fossas complere cœpissent, resque esset iam ad extremum deducta casum.
2 P. Sextius Baculus primipili centurio, quem Neruico prœlio compluribus confectum vulneribus diximus, & item C. Volusenus tribunus mil.

Gallicum, *graue* Festo; *tenerum* Nonio Marcello: ideoque Liuius VIII, 8. leuibus militibus tribuit etiam inter Romanos. Virgilius VIII, 661. *Alpina gæsa* dixit, quem Silius I, 629. imitatus est; ad quem quæ notauimus, si lubet, videas.

decurrere, coniicere) puta, *cæperunt*, quæ solemnis figura historicis, Liuio, aliis, Sallustio maxime.

2. *neque vllum frustra telum ex loco superiore.)* Muretо V. L. lib. X, 15. hæc videntur ab superiora de Alpinis impugnantibus retrahenda ob *locum superiorem*: sed salua res est, quia decucurrerant ex montibus, & vallum castrorum ex valle oppugnabant: Romani autem ex vallo se defendentes stabant superiores. Adde Dion. Vossio notata.

mil. vir & consilii magni & virtutis, ad Galbam accurrunt, atque vnam esse spem salutis docent, si eruptione facta, extremum auxilium experirentur. Itaque conuocatis centurionibus, 3
celeriter milites certiores facit, paullisper intermitterent prœlium, ac tantummodo tela missa exciperent, seque ex labore reficerent, post, signo dato, e castris erumperent, atque omnem spem salutis in virtute ponerent. Quod iussi VI
sunt, faciunt, ac subito omnibus portis eruptione facta, neque cognoscendi quid fieret, neque sui colligendi hostibus facultatem relinquunt. Ita commutata fortuna, eos, qui in spem potiendorum castrorum venerant, vndique circumuentos, interficiunt, & ex hominum millibus amplius XXX, quem numerum barbarorum ad castra venisse constabat, plus tertia parte interfecta, reliquos perterritos in fugam coniiciunt: ac, ne 2
in locis quidem superioribus consistere patiuntur. Sic omnibus hostium copiis fusis, armisque exutis, se in castra munitionesque suas recipiunt. Quo prœlio facto, quod sæpius fortu- 3
nam tentare Galba nolebat, atque alio sese in 4
hiberna consilio venisse meminerat, aliis occurrisse rebus videbat, maxime frumenti, commeatusque inopia permotus; postero die omnibus eius vici ædificiis incensis, in prouinciam reuerti contendit: ac nullo hoste prohibente, aut 5
iter remorante, incolumem legionem in Nantuates, inde in Allobrogas perduxit, ibique hiemauit. His rebus gestis, cum omnibus VII

de cauſſis Cæſar pacatam Galliam exiſtimaret,
ſuperatis Belgis, expulſis Germanis, victis in
Alpibus Sedunis, atque ita inita hieme in Illyri-
cum profectus eſſet, quod eas quoque natio-
nes adire, & regiones cognoſcere volebat, ſubi-
2 tum bellum in Gallia coortum eſt. Eius belli
hæc fuit cauſſa: P. Craſſus adoleſcens cum le-
gione VII, proximus mare Oceanum in Andi-
3 bus hiemabat. is, quod in his locis inopia
frumenti erat, præfectos tribunosque mil. com-
plures in finitimas ciuitates, frumenti com-
4 meatusque petendi cauſa, dimiſit. quo in nu-
mero erat T. Terraſidius, miſſus in Vnellos, M.
Trebius Gallus in Curioſolitas, Q. Velanius
VIII cum T. Silio in Venetos. Huius ciuita-
tis eſt longe ampliſſima auctoritas omnis oræ
maritimæ regionum earum, quod & naues ha-
bent Veneti plurimas, quibus in Britanniam na-
ui-

CAP. VII. 2. *proximus mare Oceanum in Andibus)* Fulvio Vrſino auctore plures codd. *proximus mare Oceanum:* id eſt *proximum ad;* vt Cicero 3. Attic. cap. XIV *proximè Pompeium ſedebam.* quod plene Ouidius in MSS. de Arte V. 139.

Proximus ad dominam - - - ſedeto.

Nec inſolens *mare Oceanum* Etiam Tacitus ann. I, 9. *Mari Oceano.* Propoſitio *in* Andibus, ex MSS. & olim impreſſis: recentiores ſine illa; cum tamen non vrbis, ſed populi nomen ſit.

4. *miſſus in Vnellos)* Recentes *in Euſubios,* quos nemo nouit: veteres plerique *in Vnellos:* etiam metaphraſtes εἰς τὴν τῶν Οὐνέλλων.

M. Trebius Gallus) Sic vulgati. Vrſinus ex vet. codd. *Trebonius.* cui fauet inſcriptio: Q. TREBONIVS Q. L. CLA. GALLVS.

uigare consueuerunt, & scientia atque vsu nauticarum rerum ceteros antecedunt : & in magno impetu maris, atque aperto, paucis portibus interiectis, quos tenent ipsi, omnes fere, qui eodem mari vti consueuerunt, habent vectigales. Ab iis fuit initium retinendi Silii atque 2
Velanii, quod per eos suos se obsides, quos Crasso dedissent, recuperaturos existimabant. Horum auctoritate finitimi adducti, (vt sunt 3
Gallorum subita & repentina consilia) eadem de caussa Trebium Terrasidiumque retinent: & celeriter missis legatis, per suos principes inter se coniurant, nihil, nisi communi consilio acturos, eundemque omnis fortunae exitum esse laturos: reliquasque ciuitates sollicitant, vt in 4
ea libertate, quam a maioribus acceperant, permanere, quam Romanorum seruitutem perferre, mallent. omni ora maritima celeriter ad 5
suam sententiam perducta, communem legationem ad P. Crassum mittunt, *si velit suos recipere, obsides sibi remittat.* Quibus de re- IX
bus Cæsar a Crasso certior factus ; quod ipse aberat longius; naues interim longas ædificari in flumine Ligeri, quod influit in Oceanum, remiges ex prouincia institui, nautas, gubernatoresque comparari iubet. his rebus celeri- 2
ter administratis, ipse, cum primum per anni tempus potuit, ad exercitum contendit. Ve- 3
neti, reliquæque ciuitates, cognito Cæsaris aduentu, simul quod, quantum in se facinus admisissent, intelligebãt, legatos, quod nomen apud omnes nationes sanctum inuiolatumque

semper fuisset, retentos abs se, & in vincula coniectos, pro magnitudine periculi bellum parare, & maxime ea, quæ ad vsum nauium pertinent, prouidere instituunt; hoc maiore
4 spe, quod multum natura loci confidebant. Pedestria esse itinera concisa æstuariis, nauigationem impeditam propter insciti am locorum, pau-
5 citatemque portuum sciebant: neque nostros exercitus, propter frumenti inopiam, diutius
6 apud se morari posse, confidebant. ac iam, vt omnia contra opinionem acciderent, tamen se plurimum nauibus posse, Romanos neque vllam facultatem habere nauium, neque eorum locorum, vbi bellum gesturi essent, vada, por-
7 tus, iusulasque nouisse: ac longe aliam esse nauigationem in concluso mari, atque in vastissimo atque apertissimo Oceano, perspiciebant.
8 His initis consiliis, oppida muniunt, frumen-
9 ta ex agris in oppida comportant. naues in Venetiam, vbi Cæsarem primum bellum gesturum, constabat, quam plurimas possunt, co-
10 gunt. Socios sibi ad id bellum Osismios, Lexobios, Nannetes, Ambialites, Morinos, Diablintes, Menapios adsciscunt. auxilia ex Bri-

---

CAP. IX. 6. *vt omnia acciderent*) quamuis omnia fierent ex parte Romanorum, quæ fieri posse dubitabant.

10. *Ambialites*) Ignoti sunt: quibusdam videntur *Ambibarii* esse & ad Abrincatuos referuntur. Vossio ex codice suo & Ciacconi & Vrsini sunt *Ambiani*. Valesius retinet nomen *Ambialites*, putans Lamballenses esse, quod oppidum Britanniæ Armoricæ est inter Briocenses & Maclouienses.

Diablintes) Sic scribendum docet Valesius, non *Dia-*

Britannia, quæ contra eas regiones posita est, arcessunt. Erant hæ difficultates belli gerendi, quas supra ostendimus. sed tamen multa Cæsarem ad id bellum incitabant: iniuriæ retentorum equitum Romanorum; rebellio facta post detitionem; defectio datis obsidibus; tot ciuitatum coniuratio; in primis, ne hac parte neglecta, reliquæ nationes idem sibi licere arbitrarentur. Itaque cum intelligeret, omnes fere Gallos nouis rebus studere, & ad bellum mobiliter celeriterque excitari, omnes autem homines natura libertati studere, & conditionem seruitutis odisse, prius quam plures ciuitates conspirarent, partiendum sibi, ac latius distribuendum exercitum putauit. Itaque T. Labienum legatum in Treuiros, qui proximi Rheno flumini sunt, cum equitatu mittit. huic mandat, Remos reliquosque Belgas adeat, atque in officio contineat, Germanosque, qui auxilio a Belgis arcessiti dicebantur, si per vim nauibus flumen transire conentur, prohibeat. P. Crassum cum cohortibus legionariis duodecim & magno numero equitatus in Aquitaniam proficisci iubet, ne ex his nationibus auxilia in Galliam mittantur, ac tantæ nationes coniungan-

X 2 3 XI 2 3

blintres. Sedes etiam incertior, quamquam vulgo Aulercorum partem ex dubio Ptolomæi loco interpretantur. Vid. Notit. Orbis antiqui.

CAP. X. 2. *retentorum equitum* R.) Silii, Velani, Terrasidii. *supra* c. 8.

CAP. XI. 3. *ne ex his nationibus in Galliam)* Galliam proprie dictam, siue Celticam, distinctam ab Aquitania.

4 gantur. Q. Titurium Sabinum legatum cum
legionibus tribus in Vnellos, Curiosolitas, Le-
xobiosque mittit, qui eam manum distinen-
5 dam curet. D. Brutum adolescentem classi,
Gallicisque nauibus, quas ex Pictonibus, & San-
tonis, reliquisque pacatis regionibus conuenire
iusserat, præfecit; & cum primum posset, in
Venetos proficisci iubet. ipse eo pedestribus
XII copiis contendit. Erant eiusmodi fere situs
oppidorum, vt posita in extremis lingulis pro-
montoriisque, neque pedibus aditum haberent,
cum ex alto se æstus incitauisset, quod bis sem-
per accidit horarum XII spatio, neque naui-
bus, quod rursus minuente æstu, naues in va-
2 dis adflictarentur. Ita vtraque re oppidorum
3 oppugnatio impediebatur; ac si quando ma-
gnitudine operis forte superati, extruso mari
aggere ac molibus, atque his ferme mœnibus
adæquatis, suis fortunis desperare cœperant:
magno numero nauium appulso, cuius rei sum-
mam facultatem habebant, sua omnia deporta-
bant, sequi in proxima oppida recipiebant.
4 Ibi se rursus iisdem opportunitatibus loci de-
5 fendebant. hæc eo facilius inagnam partem
æstatis faciebant, quod nostræ naues tempestati-
bus detinebantur, summaque erat vasto at-
que aperto mari, magis æstibus, raris, ac
prope nullis portibus, difficultas nauigan-
dī.

CAP. XII. 1. *in extremis lingulis*) Quidam *linguis* legunt, quod idem est Lingula pars terræ, specie linguæ in mare protensa. Festus: *Lingua promontorii quoque genus non excellentis: sed molliter in planum deuexi.*

di. Namque ipsorum naues ad hunc mo- XIII
dum factæ, armatæque erant: carinæ aliquan-
to planiores, quam nostrarum nauium, quo
facilius vada, ac decessum æstus, excipere pos-
sent: proræ admodum erectæ, atque item pup- 2
pes ad magnitudinem fluctuum tempestatum-
que accommodatæ. naues totæ factæ ex robo- 3
re, ad quamuis vim & contumeliam perferen-
dam. transtra ex pedalibus in altitudinem tra- 4
bibus confixa clauis ferreis, digiti pollicis cras-
situdine. ancoræ, pro funibus, ferreis catenis 5
reuinctæ. pelles pro velis, alutæque tenuiter 6
confectæ, siue propter lini inopiam, atque eius
vsus inscientiam, siue, quod est magis verisi-
mile, quod tantas tempestates Oceani, tantos-
que impetus ventorum sustineri, ac tanta one-
ra nauium regi velis, non satis commode arbi-
trabantur. Cum his nauibus nostræ classi eius- 7
modi congressus erat, vt vna celeritate & pulsu
remorum præstaret, reliqua, pro loci natura,
pro vi tempestatum, illis essent aptiora & ac-
commodatiora. neque enim his nostræ rostro 8
nocere poterat. tanta in his erat firmitudo: ne-
que, propter altitudinem, facile telum adiicie-
batur, & eadem de causa minus incommode sco-
pulis continebantur. Accedebat, vt cum sæui- 9
re ventus cœpisset, & se vento dedissent, & tem-
pestatem ferrent facilius, & in vadis consisterent
tutius, & ab æstu derelictæ, nihil saxa & cau-
tes timerent: quarum rerum omnium nostris
nauibus casus erant extimescendi. Com- XIV
plu-

pluribus expugnatis oppidis, Cæsar, vbi intellexit frustra tantum laborem sumi, neque hostium fugam captis oppidis reprimi, neque his noceri posse, statuit exspectandam classem.
2 quæ vbi conuenit, ac primis ab hostibus visa est; circiter CCXX naues eorum paratissimæ, atque omni genere armorum ornatissimæ, e portu profectæ,
3 nostris aduersæ constiterunt. neque satis Bruto, qui classi præerat, neque tribunis militum, centurionibusque, quibus singulæ naues erant attributæ, constabat quid agerent,
4 aut quam rationem pugnæ insisterent. rostro enim noceri non posse, cognouerant: turribus autem excitatis, tamen has altitudo puppium ex barbaris nauibus superabat; vt neque ex inferiore loco satis commode tela adiici possent,
5 & missa a Gallis grauius acciderent. Vna erat magno vsui res præparata a nostris, falces præacutæ, insertæ, adfixæque longuriis,
6 non absimili forma muralium falcium. his cum funes, qui antennas ad malos distinebant, comprehensi, adductique erant, nauigio remis
7 incitato prærumpebantur. quibus abscissis, antennæ necessario concidebant, vt, cum omnis Gallicis nauibus spes in velis armamentisque consisteret, his ereptis, omnis vsus nauium vno tem-

---

CAP. XIV. 5. *muraliumʃ falcium*) de his etiam infra lib. VII. c. 22, 84, 68. Postremo loco: *falcibus vallum ac loricam rescindunt*. Muri autem Gallorum non cæmentis & calce exstructi erant, sed trabibus directis & introrsus reuinctis interiectus agger, vt Cæsar eodem VII, 23. descripsit.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn862868203/phys_0114
DFG

tempore eriperetur. Reliquum erat certamen 8
positum in virtute, qua nostri milites facile superabant, atque eo magis, quod in conspectu Cæsaris atque omnis exercitus res gerebatur, vt nullum paullo fortius factum latere posset. omnes 9
enim colles & loca superiora, vnde erat propinquus despectus in mare, ab exercitu tenebantur. Disiectis, vt diximus, antennis, XV
cum singulas binæ aut ternæ naues circumsisterent. milites summa vi transcendere in hostium naues contendebant. quod postquam 2
barbari fieri animaduerterunt, expugnatis compluribus nauibus, cum ei rei nullum reperiretur auxilium; fuga salutem petere contenderunt. ac, iam conuersis in eam partem na- 3
uibus, quo ventus ferebat, tanta subito malacia ac tranquillitas exstitit, vt se loco mouere non possent. Quæ quidem res ad negotium conficiendum maxime fuit opportuna. nam 4
singulas nostri consectati expugnauerunt, vt 5
perpaucæ ex omni numero, noctis interuentu, ad terram peruenerint, cum ab hora fere IV. vsque ad solis occasum pugnaretur. Quo prœ- XVI
lio bellum Venetorum totiusque oræ maritimæ confectum est. nam, cum omnis iuuentus, o- 2
mnes

CAP. XV. 3. *malacia ac tranquillitas)* Festus in FLVSTRA: *Flustra dicuntur, cum in mari fluctus non mouentur, quam Græci μαλακίαν vocant.* Sed plus *malacia*, quam quietem a fluctibus infert: ideoque distincta est a *tranquillitate*. Seneca epist. LXVII. *In otio inconcussò iacere non est tranquillitas; malaciæ est.* Hæc vero in mari dicitur, cum stat sine vento ac sine motu.

mnes etiam grauioris ætatis, in quibus aliquid consilii aut dignitatis fuit, eo conuenerant, tum nauium, quod vbique fuerat, vnum in locum coegerant. quibus amissis, reliqui, neque quo se reciperent, neque, quemadmodum oppida defenderent, habebant. Itaque se suaque omnia Cæsari dediderunt. In quos eo grauius Cæsar vindicandum statuit, quo diligentius in reliquum tempus a barbaris ius legatorum conseruaretur, itaque, omni senatu necato, reliquos sub corona vendidit. Dum hæc in Venetiis geruntur. Q. Titurius Sabinus cum his copiis, quas a Cæsare acceperat, in fines Vnellorum peruenit. His præerat Viridouix, ac summam imperii tenebat eorum omnium ciuitatum, quæ defecerant, ex quibus exercitum, magnasque copias coegerat. atque his paucis diebus Aulerci Eburouices, Lexouiique senatu suo interfecto, quod auctores belli esse nolebant, portas clauserunt, seque cum Viridouice coniunxerunt; magnaque præterea multitudo vndique ex Gallia perditorum hominum latronumque conuenerat, quos spes prædandi, studiumque bellandi, ab agricultura & quotidiano labore, reuocabat. Sabinus idoneo omnibus rebus loco castris sese tenebat. cum Viridouix

CAP. XVII. 3. *Aulerci Eburouices*) sine incisione, quæ perperam in libros irrepsit. Aulerci enim duorum generum erant, *Eburouices* & *Cenomani*: quibus quidam tertium genus addunt, *Diablintes*, de quibus supra. Plinius IV, 33. *Aulerci, qui cognominantur Eburouices, & qui Cenomani.* Eburouicum oppidum nunc *Eureux*,

douix contra eum duum millium spatio consedisset, quotidieque productis copiis pugnandi potestatem faceret, vt iam non solum hostibus in contemptum Sabinus veniret, sed etiam nostrorum militum vocibus non nihil carperetur: tantamque opinionem timoris præbuit, vt iam ad vallum castrorum hostes accedere auderent. Id ea causa faciebat. quod cum tanta multitudine hostium, præsertim eo absente, qui summam imperii teneret, nisi æquo loco, aut opportunitate aliqua data, legato dimicandum non existimabat. Hac confirmata opinione timoris, idoneum quemdam hominem & callidum delegit Gallum, ex iis quos auxilii causa secum habebat. Huic magnis præmiis pollicitationibusque persuadet, vti ad hostes transeat, & quid fieri velit, edocet. qui vbi pro perfuga ad eos venit, timorem Romanorum proponit. quibus angustiis ipse Cæsar a Venetiis prematur, docet. neque longius abesse, quin proxima nocte Sabinus clam ex castris exercitum educat, & ad Cæsarem, auxilii ferendi causa, proficiscatur. quod vbi auditum est, conclamant omnes, occasionem negotii bene gerendi amittendam non esse, ad castra iri oportere. Multæ res ad hoc consilium Gallos hortabantur: superiorum dierum Sabini cunctatio, perfugæ confirmatio, inopia cibariorum, cui rei parum diligenter ab his erat prouisum; spes Venetii belli, & quod fere libenter homines, id quod volunt, credunt. Iis re-

6 XVIII 2 3 4 5 6 7

rebus adducti, non prius Viridouicem reliquosque duces ex concilio dimittunt, quam ab his sit conceſſum, arma vti capiant, & ad ca-
8 ſtra contendant; qua re conceſſa, læti, velut explorata victoria, ſarmentis, virgultisque collectis, quibus foſſas Romanorum compleant,
XIX ad caſtra pergunt. Locus erat caſtrorum editus, & paullatim ab imo accliuis, circiter paſſus ∞. huc magno curſu contenderunt, vt quam minimum ſpatii ad ſe colligendos armandosque Romanis daretur, exanimatique per-
2 uenerunt. Sabinus, ſuos hortatus, cupientibus ſignum dat. impeditis hoſtibus, propter ea, quæ ferebant onera, ſubito duabus portis eru-
3 ptionem fieri iubet. Factum eſt opportunitate loci, hoſtium inſcitia ac defatigatione, virtute militum, ac ſuperiorum pugnarum exercitatione, vt ne vnum quidem noſtrorum impe-
4 tum ferrent, ac ſtatim terga verterent. quos impeditos integris viribus milites noſtri conſecuti, magnum numerum eorum occiderunt, reliquos equites conſectati, paucos, qui ex fu-
5 ga euaſerant, reliquerunt. Sic vno tempore, & de nauali pugna Sabinus, & de Sabini victoria Cæſar certior factus eſt: ciuitatesque omnes
6 ſe ſtatim Titurio dediderunt. nam, vt ad bella ſuſcipienda Gallorum alacer ac promptus eſt animus

---

CAP. XIX. 1. *exanimatique peruenerunt*) anhelantes & præ nimio curſu difficulter reſpirantes peruenerunt. Sic ſupra II. 23, 1. *curſu ac laſſitudine examinatos.* Adde de Civ. B. III, 92, 2.

nimus, sic mollis ac minime resistens ad cala-
mitates perferendas mens eorum est. Eo- XX
dem fere tempore, P. Crassus, cum in Aqui-
taniam peruenisset, quæ pars, vt ante dictum
est, & regionum latitudine, & multitudine ho-
minum, ex tertia parte Galliæ est æstimanda,
cum intelligeret in illis locis sibi bellum geren-
dum, vbi paucis ante annis L. Valerius Præco-
nius legatus, exercitu pulso, interfectus esset,
atque vnde L. Manilius PROCOS, impedimentis
amissis profugisset; non mediocrem sibi dili- 2
gentiam adhibendam intelligebat. Itaque, re
frumentaria prouisa, auxiliis equitatuque com-
parato, multis præterea viris fortibus Tolosa,
Carcasone & Narbone, quæ sunt ciuitates Gal-
liæ prouinciæ, finitimæ his regionibus nomi-
natim euocatis, in Sotiatium fines exercitum
introduxit, cuius aduentu cognito, Sotiates, 3
ma-

CAP. XX. 2. *Tolosa, Carcasone, Narbone*) Nota hodieque illustrium ciuitatum nomina; tum in extrema Romanorum prouincia, occasum versus, sitarum.

ciuitates Galliæ prouinciæ, finitimæ his regionibus) Ciacconii hæc emendatio est, quam etiam Dionysius Vossius approbauit. Vulgo legitur: *prouinciæ finitimæ ex his regionibus*, quod falsum est, quia dictæ ciuitates non erant finitimæ Romanorum prouinciæ, sed in ipsa prouincia. Cæsar lib. I. cap. 10. *quæ* (Tolosatium) *ciuitas est in prouincia*. Narbo autem, antiqua colonia, & Carcaso multum citeriores.

in Sotiatium fines) Sotiates in vet. codicibus: male *Sontiates* editis. Aquitaniæ populus. Plinius IV, 19. *Ausci, Elusates, Sotiates*, duplicata littera. Athenæus lib. VI. p. 249. Σωτιανοὶ, ἔθνος τῆς κελτικῆς.

magnis copiis coactis, equitatuque, quo plurimum valebant, in itinere agmen nostrum adorti. primum equestre prœlium commise-
4 runt. deinde, equitatu suo pulso: atque insequentibus nostris, subito pedestres copiæ, quas in conualle ex insidiis collocauerant, osten-
5 derunt. Hi nostros disiectos adorti, prœlium
XXI renouauerunt, Pugnatum est diu atque acriter, cum Sotiates, superioribus victoriis freti, in sua virtute totius Aquitaniæ salutem positam putarent: nostri autem, quid sine imperatore, & sine reliquis legionibus, adolescentulo duce, efficere possent, perspicé cuperent. tandem, confecti vulneribus, hostes
2 terga vertere. quorum magno numero interfecto, Crassus ex itinere oppidum Sotiatium oppugnare cœpit. quibus fortiter resistentibus,
3 vineas turresque egit. illi, alias eruptione tentata, alias cuniculis ad aggerem, vineasque actis, cuius rei sunt longe peritissimi Aquitani, propterea quod multis locis apud eos æraríæ sectúræ sunt: vbi diligentia nostrorum nihil his rebus

CAP. XXI. 2. *oppidum Sotiatium*) Medio æuo memoratur ibi *Sotium* seu *Sotia*, quod an antiquum eius oppidi fuerit, nescimus. Nunc præcipua eius tractus vrbs est *Aire* ad Aturum fluuium.

3. *æraríæ sectúræ*) Quidam *strictúræ*: alii *structúræ*: Ciacconius delendam vocem dubiam censet, vt *æraríæ* absolute dicantur, sicut *ferrariæ* lib. VII, 22. Sed sic obscurabit glossema, non explicabit. Quod *sectúræ* plurium librorum sunt, non mutamus, sed fodinas interpretamur, præsertim cum vox cuniculorum, id est meatuum subterraneorum, postulare videatur.

bus profici posse intellexerunt, legatos ad Crassum mittunt; seque in deditionem vt recipiat, petunt. qua re impetrata, arma tradere iussi, faciunt. Atque in ea re omnium nostrorum intentis animis, alia ex parte oppidi Adcantuannus, qui summum imperii tenebat, cum DC deuotis, quos illi Soldurios appellant: quorum hæc est conditio, vt omnibus in vita commodis vna cum his fruantur, quorum se amicitiæ dediderint. si quid iis per vim accidat, aut eumdem casum vna ferant, aut sibi mortem consciscant. neque adhuc hominum memoria repertus est quisquam, qui eo interfecto, cuius se amicitiæ deuouissет, mori recusaret, cum iis Adcantuannus eruptionem facere conatus, clamore ab ea parte munitionis sublato, cum ad arma milites concurrissent, vehementerque ibi pugnatum esset, repulsus in oppidum est: vti tamen eadem deditionis conditione vteretur, a Crasso impetrauit. Armis, obsidibusque acceptis, Crassus in fines Vocatium & Tarusatium, profectus est. tum ve-

XXII 1 2 3 4

XXXIII 1 2

CAP. XXII, 1. *cum* DC *deuotis quos illi Soldurios)* Deuoti, qui se pro aliquo deuouerunt, quem nec viuum deserturi sint, nec mortuo superfuturi. Numerum etiam ex Nic. Damasceno Athenæus VI, 13. habet ἑξακοσίους. Soldurios ille Σιλοδούνας expressit, forte Σιλοδόρους legendum: quod is ἐυχωλιμαίους interpretatur, cui bene cum Cæsaris *deuotis* conuenit. Ipse Cæsar in simili historia VII, 40. ext. *clientes* dixit. Adde Celtiberos apud Val. Max. II. 6. sect. II.

CAP. XXIII. 1. *Vocatium & (Tarusatium)* Horum se-

vero barbari commoti, quod oppidum & natura loci, & manu munitum, paucis diebus, quibus eo ventum erat, expugnatum cognouerant, legatos quoquo versus dimittere, coniurare, obsides inter se dare, copias parare cœ-
3 perunt. mittuntur etiam ad eas ciuitates legati, quæ sunt citerioris Hispaniæ, finitimæ Aquitaniæ: inde auxilia, ducesque arcessuntur.
4 quorum aduentu magna cum auctoritate, & magna cum hominum multitudine bellum gerere
5 conantur. Duces vero ii deliguntur, qui vna cum Q. Sertorio omnes annos fuerant, summamque scientiam rei militaris habere existi-
6 mabantur. ii, consuetudine populi Rom. loca capere, castra munire, commeatibus nostros
7 intercludere instituunt. Quod vbi Crassus animaduertit, suas copias propter, exiguitatem non facile deduci, hostem & vagari, & vias obsidere, & castris satis præsidii relinquere, ob eam caussam minus eommode frumentum commeatumque sibi supportari, in dies hostium numerum augeri: non cunctandum existima-
4 uit, quin pugna decertaret. Hac re ad concilium delata, vbi omnes idem sentire intelle-
XXIV xit, posterum diem pugnæ constituit. Prima luce productis omnibus copiis, duplici acie instituta, auxiliis in mediam aciem coniectis,
2 quid hostes consilii caperent, exspectabat. illi, etsi propter multitudinem, & veterem belli gloriam, paucitatemque nostrorum, se tuto di-

---

des ignoratur. Alteros quidam ad *Tursan* regiuncu-
lam referunt.

dimicaturos existimabant, tamen tutius esse arbitrabantur, obsessis viis, commeatu intercluso, sine vllo vulnere victoria potiri: & si 3
propter inopiam rei frumentariæ Romani sese recipere cœpissent, impeditos agmine, & sub sarcinis inferiores animo adoriri cogitabant. Hoc consilio probato ab ducibus, pro- 4
ductis Romanorum copiis, sese castris tenebant. hac re perspecta, crassus cum sua cun- 5
ctatione atque opinione, timidiores hostes, nostros milites alacriores ad pugnandum effecisset, atque omnium voces audirentur, exspectari diutius non oportere, quin ad castra iretur; cohortatus suos, omnibus cupientibus, ad hostium castra contendit. Ibi cum alii XXV
fossas complerent, alii, multis telis coniectis, defensores vallo munitionibusque depellerent, auxiliaresque, quibus ad pugnam non multum Crassus confidebat, lapidibus telisque subministrandis, & ad aggerem cespitibus comportandis, speciem atque opinionem pugnantium præberent, cum item ab hostibus constanter ac non timide pugnaretur, telaque ex loco superiore missa non frustra acciderent: equites, circuitis hostium castris, 2
Crasso renuntiauerunt, non eadem esse diligentia ab decumana porta castra munita, facilemque aditum habere. Crassus equitum præ- XXVI
fe-

CAP. XXV. 2. *ab decumana porta*) quæ auersa ab hoste erat, vt supra II, 24. ostensum est. nam Romano more, ex Sertorii disciplina, castra communierant. cap. 23.

fectos cohortatus, vt magnis præmiis pollicitationibusque ſuos excitarent, quid fieri velit,
2 oſtendit. illi, vt erat imperatum, eductis quatuor cohortibus, quæ præſidio caſtris relictæ, integræ ab labore erant, & longiore itinere circumductis, ne ex hoſtium caſtris conſpici poſſent, omnium oculis mentibusque ad pugnam intentis, celeriter ad eas, quas diximus,
3 munitiones peruenerunt. atque, his prorutis, prius in hoſtium caſtris conſtiterunt, quam plane ab his videri, aut quid rei gereretur, cognoſci poſſet. tum vero, clamore ab ea parte audito, noſtri redintegratis viribus, quo plerumque in ſpe victoriæ accidere conſueuit, acrius
5 impugnare cœperunt. Hoſtes vndique circumuenti, deſperatis omnibus rebus, ſe per munitiones deiicere, & fuga ſalutem petere contenderunt. quos equitatus apertiſſimis campis conſectatus, ex millium L. numero, quæ ex Aquitania Cantabrisque veniſſe conſtabat, vix quarta parte relicta, multa nocte ſe in caſtra
XXVII recepit. Hac audita pugna, magna pars Aquitaniæ ſeſe Craſſo dedidit, obſidesque vltro miſit: quo in numero fuerunt, Tarbelli, Bigerriones, Preciani, Vocates, Taruſates, Eluſates, Garites, Auſci, Garumni, Sibutſates Coco-

CAP. XXVII 1. *Tarbelli, Bigerriones*) Aquæ Tarbellicæ ad Aturum fluuium, hodie *Acqs* ſiue *Dax*. Bigerriones in *Bigorre* comitatu, cuius eſt *Tarbe* ad eundem fluuium.

Preciani, Garites) Hi ignorantur: de Vocatibus & Taruſatibus dictum ſupra: *Eluſates*, quorum *Eluſa* erat,

Cocosatesque. paucæ vltimæ nationes, anni 2
tempore consisæ, quod hiems suberat, id facere
neglexerunt. Eodem fere tempore Cæsar, etsi XXVIII
prope exacta iam æstas erat, tamen quod, omni
Gallia pacata, Morini Menapiique supererant,
qui in armis essent, neque ad eum vmquam le-
gatos de pace misissent, arbitratus id bellum
celeriter confici posse, eo exercitum adduxit:
qui longe alia ratione, ac reliqui Galli, bellum 2
agere instituerunt. nam, quod intelligebant,
maximas nationes, quæ prælio contendissent,
pulsas superatasque esse, continentesque siluas
ac paludes habebant: eo se suaque omnia contu-
lerunt. ad quarum initium siluarum cum per- 3
uenisset Cæsar, castraque munire instituisset,
neque hostis interim visus esset, dispersis in
opere nostris; subito ex omnibus partibus siluæ
euolauerunt, & in nostros impetum fecerunt.
nostri celeriter arma ceperunt, eosque in siluas 4
repulerunt; &, compluribus interfectis, longius
impeditioribus locis secuti, paucos ex suis deper-
diderunt. Reliquis deinceps diebus Cæsar XXIX
fil-

& *Ausci*, quorum vrbs hodie *Aux* siue *Ausch* dicitur, vtrique inter Aturum & Garumnam siti sunt. *Garumnos* prodit fluuius ἐμώνυμος: sed Sanson ad ostia ponit; Valesius prope fontes.

Sibutsates, Cocosatesque) ignoti.

CAP. XXVIII. 2 *bellum agere instituerunt*) Sic membranæ, Gronouio teste Observ. lib. II. cap. 3. quarum & *instituerunt* est. Ab impetitis suppositum erat *gerere cœperunt*, De bonitate autem dictionis *bellum agere*, ad Nepotis Hannibalem cap. 8. sect. 3. diximus, nam & is hac formula vsus est.

ſiluas cædere inſtituit; &, ne quis inermibus, imprudentibusque militibus ab latere impetus fieri poſſet, omnem eam materiam, quæ erat cæſa, conuerſam ad hoſtem collocabat, & pro vallo ad vtrumque latus exſtruebat. Incredibili celeritate magno ſpatio paucis diebus confecto, cum iam pecus atque extrema impedimenta ab noſtris tenerentur, ipſi denſiores ſiluas peterent, eiusmodi tempeſtates ſunt conſecutæ, vti opus neceſſario intermitteretur, & continuatione imprium, diutius ſub pellibus milites contineri non poſſent. Itaque, vaſtatis omnibus eorum agris, vicis, ædificiisque incenſis, Cæſar exercitum reduxit, & in Aulercis, Lexouiisque, reliquis item ciuitatibus, quæ proxime bellum fecerant, in hibernis collocauit,

CAP. XXIX. 2. *ſub pellibus contineri)* ſub tentoriis factis ex pellibus: qui mos Romanorum erat. Vide Liuium V. 2. Tacit. XIII, 35. XIV, 38. Flor. I, 12.

3. *bellum fecerant*) Hoc Seneca epiſt. CXIV. in Salluſtio tamquam inſolens, notauit: nec vero optimi ſcriptores hac formula erubuerunt, Cicero in Catil. III, 9: pro Milone cap. 23: pro Domo ſua cap. 20: Nepos Dione cap. 4; Liuius I, 38. Vide Curas noſtras poſteriores.

C. IV-

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIBER IV.

SVMMARIVM LIBRI IV.

Vsipetes & Tenchtheri, Germani, a Sueuis exacti, Menapios inuadunt, & inde in Eburones progressi, a Cæsare magna strage superantur. Qui euaserant in Sicambros trans Rhenum se recipiunt. Cæsar, Fabricato ponte, transit Rhenum, Sicambros vlciscitur, Vbios liberat. Inde in Galliam regressus, e Morinis saluit in Britanniam; & parte eius difficulter subacta, in Galliam reuertitur.

EA, quæ secuta est, hieme, qui fuit annus Cn. Bompeio, M. Crasso COSS. Vsipetes Germani, & item Tenchtheri, magna cum multitudine hominum flumen Rhenum transierunt, non longe a mari, quo Rhenus influit. caussa transeundi 2
fuit, quod ab Sueuis complures annos exagitati, bello premebantur, & agricultura prohibebantur. Sueuorum gens est longe maxima & bellicosissima Germanorum omnium: 3
ii centum pagos habere dicuntur: ex quibus 4
quot-

Lib. IV. cap. I, 1. *Vsipetes & Tenchtheri*) Germaniæ populi qui olim intus habitauerant: vnde pulsi a Cattis, ad Rhenum fugerunt. Tacito sunt *Vsipii & Tencteri*: & quia Dio Cassius etiam lib. XXXIX. p. 112. τέγκτηροι, vtique hæc scriptura perferenda videtur illi, quæ in vulgatis Cæsaris libris apparet cum gemina adspiratione *Tenchtheri*.

4. *ii centum pagos*) De *pagis* dictum ad lib. I. cap. 37.

quotannis singula millia armatorum, bellandi
caussa, suis ex finibus educunt. reliqui domi
5 manent: pro se atque illis colunt. hi rursus
inuicem anno post in armis sunt, illi domi re-
6 manent. Sic neque agricultura, neque ratio
7 atque vsus belli intermittitur. Sed priuati ac
separati agri apud eos nihil est; neque longi-
us anno remanere vno in loco, incolendi caus-
8 sa, licet. neque multum frumento, sed ma-
ximam partem lacte atque pecore viuunt, mul-
9 tumque sunt in venationibus. quæ res & cibi
genere, & quotidiana exercitatione, & liber-
tate vitæ (quod a pueris nullo officio aut disci-
plina adsuefacti, nihil omnino contra voluntа-
tem faciant) & vires alit, & immani corporum
10 magnitudine efficit. atque in eam se consue-
tudinem adduxerunt, vt locis frigidissimis, ne-
que vestitus, præter pelles, habeant quidquam,
quarum propter exiguitatem magna est cor-
poris pars aperta; & lauentur in flumini-
11 bus. Mercatoribus est ad eos aditus eo ma-
gis, vt quæ bello ceperint, quibus vendant,
habent; quam quo vllam rem ad se importa-
2 ri desiderent. quin etiam iumentis, quibus
maxime Gallia delectatur, quæque impenso pa-
rat pretio, Germani importatis non vtuntur;
sed quæ sunt apud eos nata praua atque defor-
mia, hæc quotidiana exercitatione, summi vt
3 sint laboris, efficiunt. Equestribus prœliis sæ-
pe

quamquam hi minores quam Heluetiorum; non ta-
men parui aut exigui: quod ex numero militum, quod
singulis annis emittebant; intelligimus.

pe ex equis desiliunt, ac pedibus prœliantur; equosque eodem remanere vestigio, adsuefaciunt: ad quos se celeriter, cum vsus poscit, recipiunt. neque eorum moribus turpius 4
quidquam aut inertius habetur, quam ephippiis vti. Itaque ad quemuis numerum ephippiatorum equitum, quamuis pauci, adire audeant. Vinum ad se omnino importari non 5 6
sinunt, quod ea re ad laborem ferendum remollescere homines, atque effeminari arbitrantur. Publice maximam putant esse III
laudem, quam latissime a suis finibus vacare agros: hac re significari, magnum numerum ciuitatum suam vim sustinere non potuisse. Itaque vna ex parte a Sueuis circiter millia pas- 2
suum DC agri vacare dicuntur. Ad alteram 3
partem succedunt Vbii, quorum fuit ciuitas ampla atque florens, vt est captus Germanorum, & paullo, qui sunt eiusdem generis, etiam ceteris humaniores, propterea quod Rhenum attingunt, multique ad eos mercatores ventitant, & ipsi propter propinquitatem Gallicis

CAP. III. 2. *millia passuum* DC *vacare*) Spatium nimietate suspectum: & tamen metaphrastes studiorum numero adæquat. Lipsius & Hotmanus LX sine *sexaginta*: Dion. Vossius ex MS. *centum*.

3. *Ad alteram partem succedunt Vbii*) tum dextram Rheni ripam colentes, seu *transrhenanus* populus, vt Cæsar paullo post dicit cap. 16. sect. 5. Germani, nondum Galli, antequam ab Augusto in Galliam transducti sunt, aut sponte transgressi, permittentibus Romanis; vt arcerent, non vt custodirentur. *Tacit. Germ. cap. 28.*

licis sunt moribus adsuefacti. Hos cum Sueui, multis sæpe bellis experti, propter amplitudinem grauitatemque ciuitatis, finibus expellere non potuissent, tamen vectigales sibi fecerunt, ac multo humiliores infirmioresque reddiderunt. In eadem caussa fuerunt Vsipetes & Tenchtheri, quos supra diximus, qui cum plures annos Sueuorum vim sustinuerint; ad extremum tamen, agris expulsi, & multis locis Germaniæ triennium vagati, ad Rhenum peruenerunt. quas regiones Menapii incolebant, & ad vtramque ripam fluminis agros, ædificia vicosque habebant. sed, tantæ multitudinis aduentu perterriti, ex his ædificiis, quæ trans flumen habuerant, demigrauerunt: & cis Rhenum dispositis præsidiis, Germanos transire prohibebant. Illi, omnia experti, cum, neque vi contendere propter inopiam nauium; neque clam transire, propter custodias Menapiorum possent; reuerti se in suas sedes regionesque simulauerunt: & tridui viam progressi, rursus reuerterunt: atque omni hoc itinere vna nocte equitatu confecto, inscios inopinantesque Menapios oppressserunt. qui, de Germanorum discessu per exploratores certiores facti, sine metu trans Rhenum in suos vicos remigrauerant. his interfectis, nauibusque eorum occupatis, priusquam ea pars Menapiorum, quæ citra Rhenum erat, certior fieret, flumen transierunt, atque omnibus eorum ædificiis occupatis, reliquam partem hiemis se-

se eorum copiis aluerunt. His de rebus V
Cæsar certior factus, & infirmitatem Gallorum
veritus, quod sunt in consiliis capiendis mobiles, & nouis plerumque rebus studeant, nihil
his committendum existimauit. Est autem hoc 2
Gallicæ consuetudinis, vt & viatores etiam inuitos consistere cogant, &, quod quisque eorum
de quaque re audierit aut cognouerit, quærant, & mercatores in oppidis vulgus circumsistat; quibus ex regionibus veniant, quasque
res ibi cognouerint, pronuntiare cogant. His 3
rumoribus atque auditionibus permoti, de summis sæpe rebus consilia ineunt: quorum eos e
vestigio pœnitere necesse est: cum incertis rumoribus seruiant, & plerique ad voluntatem
eorum ficta respondeant. Qua consuetudi- VI
ne cognita, Cæsar, ne grauiori bello occurreret, maturius, quam consueuerat, ad exercitum
proficiscitur. eo cum venisset, ea quæ fore su- 2
spicatus erat, facta cognouit. missas legationes 3
a nonnullis ciuitatibus ad Germanos, inuitatosque eos, vti ab Rheno discederent: omniaque
quæ postulassent, ab se fore parata. Qua spe 4
adducti Germani, latius iam vagabantur, & in
fines Eburonum, & Condrusorum, qui sunt
Treuirorum clientes, peruenerant. Principi- 5
bus

CAP. IV. 7. *se eorum copiis aluerunt*) eorum cibariis, alimentis. Vid. supra lib. II. c. 10. sect. 5.

CAP. VI. 4. *Condrusorum, qui sunt Treuirorum clientes*) non idem Eburones sub Treuiris erant, libera ciuitas, quamlibet ignobilis & exigua, lib. V. cap. 28. sect. 15 sed soli hoc loco Gondrusi dicuntur clien-

bus Galliæ euocatis, Cæsar, ea, quæ cognouerat, dissimulanda sibi existimauit: eorumque animis permulsis & confirmatis, equitatuque imperato, bellum cum Germanis gerere con-
VII stituit. Re frumentaria comparata, equitibusque delectis, iter in ea loca facere cœpit, qui-
2 bus in locis Germanos esse audiebat. a quibus cum paucorum dierum iter abesset, legati ab
3 iis venerunt, quorum hæc fuit oratio: *Germanos neque priores populo R. bellum inferre; neque tamen recusare, si lacessantur, quin armis contendant: quod Germanorum consuetudo hæc sit a maioribus tradita, quicumque bellum inferant, resistere, neque deprecari: hoc tamen*
4 *dicere, venisse inuitos, ejectos domo. si suam gratiam Romani velint, posse eis vtiles esse amicos; vel sibi agros attribuant, vel patiantur eos*
5 *tenere, quos armis possederint. sese vnis Sueuis concedere; quibus ne dii quidem immortales pares esse possint: reliquum quidem in terris esse*
VIII *neminem, quem non superare possint.* Ad hæc Cæsar, quæ visum est, respondit, sed exitus fuit orationis: *Sibi nullam cum his amicitiam*
2 *esse posse, si in Gallia remanerent. neque verum esse, qui suos fines tueri non potuerint, alienos occupare: neque vllos in Gallia vacare agros, qui dari, tantæ præsertim multitudini, sine iniuria possint. Sed licere si velint, in Vbiorum*

---

tes. quod contra Ortelium Cluuerius Germ. A. lib. II. 15. demonstrauit. Nec vero Condrusorum sedes definiri potest, nec nomen post Cæsaris tempora memorabile, vt videantur cum Tungris coaluisse.

rum finibus considere, quorum sint legati apud se, & de Sueuorum iniuriis querantur, & a se auxilium petant: hoc se ab Vbiis impetraturum. Legati, hæc se ad suos relaturos dixe- IX
runt: &, re deliberata, post diem tertium ad
Cæsarem reuersuros. Interea ne propius se 2
castra moueret, petierunt. ne id quidem Cæ-
sar ab se impetrari posse, dixit: cognouerat 3
enim, magnam partem equitatus ab iis aliquot
diebus ante, prædandi frumentandique causſa,
ad Ambiuaritos trans Mosam missam. Hos ex-
spectari equites, atque eius rei causſa moram
interponi arbitrabatur. Mosa profluit ex X
monte Vogeso, qui est in finibus Lingonum,
& parte quadam Rheni recepta, quæ appella-
tur Valis, insulam efficit Batauorum. neque 2
longius ab eo millibus passuum LXXX in Ocea-
num transit. Rhenus autem oritur ex Lepon- 3
tiis,

CAP. IX. 3. *ab Ambiuaridos*) ignotos plane, neque alibi memoratos. Alii tamen sunt ab *Ambiuaretis* Aeduorum clientibus, lib. VII, 75. sect. 2.

CAP. X. 1. *ex Vogeso monte, in finibus Lingonum*) Nota ex tabulis nomina. Mons inter Burgundiam, Lotharingiam & Alsatiam procurrit: populi caput hodie *Langres*.

quæ appellatur Valis) Libri veteres habent *Vacalos*, etiam Græcus Οὐακάλ: vetustiores, Glareano teste, *Walis*, Germanica littera. qua quis vsum Cæsarem credet, abhorrente ab ore Romano? Credo *Valis* vel *Valos* scripsisset: *Vacalos* autem ortum ex Taciti *Vahalis*, C ad *h*, vt sæpe solebant barbaris temporibus, a librariis adiecta, & rursus deinde sublata adspiratione. Recentiores editiones habent *Walis*.

tiis, qui Alpes incolunt, & longo spatio per fines Nantuatium, Heluetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribocorum, Treuirorum
4 citatus fertur: & vbi Oceano appropinquauit, in plures diffluit partes, multis ingentibusque insulis effectis, quarum pars magna a feris barbarisque nationibus incolitur. ex quibus sunt,
5 qui piscibus atque ouis auium viuere existimantur; multisque capitibus in Oceanum in-
XI fluit. Cæsar cum ab hoste non amplius passuum XII millibus abesset, vt erat constitutum, ad eum legati reuertuntur. qui in itinere con-
gressi, magnopere, ne longius progrederetur,
2 orabant. Cum id non impetrassent, petebant, vti ad eos equites, qui agmen antecessissent, præmitteret, eosque pugna prohiberet; sibique vti potestatem faceret, in Vbios legatos mitten-
3 di. quorum si principes ac senatus sibi iureiurando fidem fecissent, ea conditione, quæ a Cæsare ferretur, se vsuros ostendebant. ad has res con-

---

Nantuatium) Alii hi a Nantuatibus inter Veragros & Allobrogas sitis, lib. III. ineunte, & cap. 6. adeo, vt quidam dubitent de nomine, ac *Rætos* putent intelligi, nusquam a Cæsare memoratos, quos vero longo tractu Rhenus in Grisonibus stringit.

Mediomatricorum) At hi ad Mosellam sunt, eorumque caput Diuodurum, nunc Metis seu Metz. Hos Cæsar, eumque secutus Strabo ad Rhenum perducunt. de quo dubitat Valesius in *Rhenus*: nisi Tribocorum, id est Alsatorum, partem simul tenuerunt.

5. *multis capitibus in Oceanum*) multis ostiis, ἐκβολαῖς; rara & singulari notione, cum *caput* potius fons fluminis ab aliis appelletur. Græcus interpres bene πολλοῖς στόμασιν

conficiendas sibi tridui spatium daret. Hæc 4
omnia Cæsar eodem illo pertinere arbitrabatur,
vt tridui mora interposita, equites eorum, qui
abessent, reuerterentur: tamen sese non longi-
us millibus passuum IV, aquationis caussa, pro-
cessurum eo die dixit. huc postero die quam 5
frequentissimi conuenirent, vt de eorum postu-
latis cognosceret. Interim ad profectos, qui 6
cum omni equitatu anteceserant, mittit, qui
nuntiarent, ne hostes prœlio lacesserent; & si
ipsi lacesserentur, sustinerent, quoad ipse cum
exercitu propius accessisset. At hostes, vbi XII
primum nostros equites conspexerunt, quorum
erat quinque millium numerus, cum ipsi non
amplius DCCC equites haberent, quod ii, qui
frumentandi caussa ierant trans Mosam, non-
dum redierant; nihil nostris timentibus, quod
legati eorum paullo ante a Cæsare discesserant,
atque is dies induciis erat ab iis petitus; impetu
facto, celeriter nostros perturbauerunt. rur- 2
sus, resistentibus nostris, consuetudine sua, ad
pedes desilierunt, suffossisque equis, compluri-
busque nostris deiectis, reliquos in fugam conie-
cerunt, atque ita perterritos egerunt, vt non pri-
us fuga desisterent, quam in conspectum agmi-
nis nostri venissent. In eo prœlio ex equitibus 3
nostris interficiuntur IV. & LXX. in his, vir for- 4
tissimus Piso Aquitanus, amplissimo genere na-
tus, cuius auus in ciuitate sua regnum obtinue-
rat, amicus ab senatu nostro appellatus. hic, 9
cum fratri, intercluso ab hostibus, auxilium fer-

ret, illum periculo eripuit: ipse, equo vulnerato, deiectus, quod potuit, fortissime restitit. cum circumuentus, multis vulneribus acceptis,
6 cecidisset, atque id frater, qui iam prœlio excesserat, procul animaduertisset, incitato equo sese
XIII hostibus obtulit, atque interfectus est. Hoc facto prœlio, Cæsar neque iam sibi legatos audiendos, neque conditiones accipiendas arbitrabatur ab iis, qui per dolum atque insidias,
2 petita pace, vltro bellum intulissent. exspectare vero dum hostium copiæ augerentur, equitatusque reuerteretur, summæ dementiæ esse
3 iudicabat: & cognita Gallorum infirmitate, quantum iam apud eos, hostes vno prœlio auctoritatis essent consecuti, sentiebat: quibus ad consilia capiénda nihil spatii dandum existimabat.
4 His constitutis rebus, & consilio cum legatis & quæstore communicato, ne quem diem pugnæ prætermitteret, opportunissima res accidit, quod postridie eius diei mane eadem & perfidia, & simulatione vsi Germani, frequentes omnibus principibus, maioribusque
5 natu adhibitis, ad eum in castra venerunt; simul, vt dicebatur, sui purgandi caussa, quod contra atque esset dictum, & ipsi petissent, prœlium pridie commisissent, simul vt, si quid possent, de induciis fallendo impetrarent. quos sibi Cæsar oblatos gauisus retineri iussit: ipse omnes copias castris eduxit, equitatum, quod recenti prœlio perterritum esse existimabat,
XIV agmen subsequi iussit. Acie triplici instituta,

tuta & celeriter IIX. millium itinere confecto, prius ad hostium castra peruenit, quam, quid ageretur, Germani sentire possent. qui omnibus rebus subito perterriti, & celeritate aduentus nostri, & discessu suorum, neque consilii habendi, neque arma capiendi spatio dato, perturbabantur. copias ne aduersus hostem educere, an castra defendere an fuga salutem petere, præstaret. quorum timor cum fremitu & concursu significaretur, milites nostri, pristini diei perfidia incitati, in castra irruperunt. quorum qui celeriter arma capere potuerunt, paullisper nostris restiterunt, atque inter carros impedimentaque prœlium commiserunt. at reliqua multitudo puerorum mulierumque (nam cum omnibus suis domo excesserant, Rhenumque transierant) passim fugere cœpit. ad quos consectandos, Cæsar equitatum misit. Germani XV post tergum clamore audito, cum suos interfici viderent, armis abiectis, signisque militaribus relictis, se ex castris eiecerunt: & cum ad confluentem Mosæ & Rheni peruenissent, reliqua fuga desperata, magno numero interfecto, reliqui se in flumen præcipitauerunt, atque ibi timi-

CAP. XV. 2. *ad confluentem Mosæ & Rheni)* Sic omnes libri: etiam Græcus, ἔνθα συμμίγνυται ὁ Μόσης τῷ Ῥήνῳ Cluuerius G.A. lib. II, 14. contendit *Mosellæ* legendum esse, recentiorem credens Mosæ confluentem ac manu factum: quem Io. Isaac Pontanos Discept. chorogr. parte I. cap. 5. refutauit. Scilicet fugerunt inter Mosam & Rhenum vsque ad concursum illorum, quo fuga impediebatur.

timore, lassitudine, & vi fluminis oppressi perierunt. 3 nostri ad vnum omnes incolumes, perpaucis vulneratis, ex tanti belli timore, cum hostium numerus capitum CDXXX millium fuisset, 4 se in castra receperunt. Cæsar iis, quos in castris retinuerat, discedendi potestatem fecit. 5 illi supplicia cruciatusque Gallorum veriti, quorum agros vexauerant, remanere se apud eum velle dixerunt. iis Cæsar libertatem concessit. XVI Germanico bello confecto, multis de caussis Cæsar statuit sibi Rhenum esse transeundum: quarum illa fuit iustissima, quod cum videret, Germanos tam facile impelli, vt in Galliam venirent; suis quoque rebus eos timere voluit, cum intelligerent, & posse & audere 2 populi R. exercitum Rhenum transire. Accessit etiam, quod illa pars equitatus Vsipetum & Tenchtherorum, quam supra commemoraui, prædandi frumentandique caussa, Mosam transisse, neque prœlio interfuisse, post fugam suorum, se trans Rhenum in fines Sicambro- 3 rum receperat, seque cum iis coniunxerat. ad quos cum Cæsar nuntios misisset, qui postularent eos, qui sibi Galliæque bellum intulissent, 4 vti sibi dederent, responderunt: *populi R. imperium Rhenum finire: si se inuito, Germanos in Galliam transire, non æquum æstimaret: cur sui quid-*

CAP. XVI. 2. *in fines Sicambrorum*) Sicambri siue Sigambri easdem fere regiones tenuerunt, supra Lupiam vsque Alisonem, & in meridiem vsque ad Cattorum fines; quas postea, his transductis in Galliam, Vsipetes & Tencteri possederunt.

quidquam esse imperii aut potestatis trans Rhenum postularet? Vbii autem, qui vni ex trans- 5
rhenanis ad Cæsarem legatos miserant, amicitiam fecerant, obsides dederant, magnopere orabant, vt sibi auxilium ferret, quod grauiter ab Sueuis premerentur; vel, si id facere occu- 6
pationibus populi R. prohiberetur, exercitum modo Rhenum transportaret: id sibi ad auxilium spemque reliqui temporis satis futurum. tantum esse nomen atque opinionem exerci- 7
tus Romani, Arioui sto pulso, & hoc nouissimo prœlio facto, etiam ad vltimas Germanorum nationes, vti opinione & amicitia populi R. tuti esse possint. nauium magnam copi- 8
am ad transportandum exercitum pollicebantur. Cæsar his de caussis, quas commemo- XVII
raui, Rhenum transire decreuerat: sed, nauibus transire neque satis tutum esse arbitrabatur, neque suæ neque populi R. dignitatis esse statuebat. itaque, etsi summa difficultas faciun- 2
di pontis proponebatur, propter latitudinem, rapiditatem, altitudinemque fluminis, tamen id sibi contendendum, aut aliter non transducendum exercitum existimabat. rationem igitur pontis hanc instituit. Tigna bina sesquipe- 3
dalia, paullum ab imo præacuta dimensa ad altitudinem fluminis, interuallo pedum duorum inter se iungebat. hæc cum machinationibus 4
im-

5. *ex transrhenanis*) tum temporis enim Germani erant, antequam ex dextra ripa Rheni in sinistram siue Gallicam migrarent. Vide supra ad cap. 3. dicta.

immissa in flumen defixerat, fistucisque adegerat, non sublicæ modo directa ad perpendiculum, sed prona ac fastigata, vt secundum
5 naturam fluminis procumberent. his item contraria duo ad eumdem modum iuncta, interuallo pedum quadragenum ab inferiore parte, contra vim atque impetum fluminis conuersa statuebat: hæc vtraque bipedalibus trabibus
6 immissis, quantum eorum tignorum iunctura distabat, binis vtrimque fibulis ab extrema parte distinebantur. quibus disclusis, atque in
7 contrariam partem reuinctis, tanta erat operis firmitudo, atque ea rerum natura, vt, quo maior vis aquæ se incitauisset, hoc artius illigata
8 tenerentur: hæc directa materia iecta contexebantur, ac longuriis cratibusque consternebantur: ac nihilo secius sublicæ ad inferiorem partem fluminis obliquæ adigebantur, quæ,
9 pro ariete subiectæ, & cum omni opere con-
10 iunctæ, vim fluminis exciperent: aliæ item supra pontem mediocri spatio: vt, si arborum trunci, siue naues, deiiciendi operis caussa, essent a barbaris missæ, his defensoribus earum rerum vis minueretur, neu ponti no-
XVIII cerent. Diebus X. quibus materia cœpta erat comportari, omni opere effecto, exer-
2 citus transducitur. Cæsar, ad vtramque partem pontis firmo præsidio relicto, in fines Si-
3 cambrorum contendit. Interim a compluribus ciui-

CAP. XVII. 9. *pro ariete subiectæ*) pro munimento ac defensione. Et Græcus hoc loco προβολῆ meminit.

civitatibus ad eum legati veniunt, quibus pacem atque amicitiam petentibus, liberaliter
respondit obsidesque ad se adduci iubet, Si- 4
cambri ex eo tempore, quo pons institui cœptus est, fuga comparata, hortantibus iis, quos ex Tenchteris atque Vsipetibus apud se habebant, finibus suis excesserant, suaque omnia exportaverant, seque in solitudinem ac silvas abdiderant. Cæsar, paucos dies in co- XIX
rum finibus moratus, omnibus vicis ædificiisque incensis, frumentisque succisis, se in fines Vbiorum recepit; atque his auxilium suum pollicitus, si a Sueuis premerentur, hæc ab iis cognouit: Sueuos, postquam per exploratores 2
pontem fieri comperissent, more suo consilio habito, nuntios in omnes partes dimisisse, vti de oppidis demigrarent, liberos vxores, suaque omnia in siluas deponerent: atque omnes, qui arma ferre possent, vnum in locum conuenirent: hunc esse delectum medium fere regio- 3
num earum, quas Sueui obtinerent: ibi Romanorum aduentum exspectare, atque ibi decertare constituisse. quodubi Cæsar comperit, o- 4
mnibus his rebus confectis, quarum rerum caussa exercitum transducere constituerat, vt Germa-

CAP. XIX. 1. *in fines Vbiorum se recepit)* Quia Vbiorum precibus est transitus in Germaniam factus, cap. 16. sect. 6. & nunc a Sicambris in Vbios refertitur; pontem ipsum ad Vbios pertinuisse non dubitatur: sed quo loco & parte, definiri non potest, tacente historia.

manis metum iniiceret, vt Sicambros vlciſceretur, vt Vbios obſidione liberaret, diebus omnino XIIX trans Rhenum conſumptis, ſatis & ad laudem & ad vtilitatem profectum arbitratus, ſe in Galliam recepit, pontemque
XX reſcidit. Exigua parte æſtatis reliqua Cæſar, etſi in iis locis, quod omnis Gallia ſeptemtrionem vergit, maturæ ſunt hiemes, tamen in Britanniam proficiſci contendit, quod, omnibus fere Gallicis bellis, hoſtibus noſtris
2 inde ſubminiſtrata auxilia intelligebat: &, ſi tempus anni ad bellum gerendum deficeret; tamen magno ſibi vſui fore arbitrabatur, ſi modo inſulam adiſſet, & genus hominum perſpexiſſet; loca, portus, aditus cognouiſſet:
3 quæ omnia fere Gallis erant incognita, neque enim temere præter mercatores adit ad illos quisquam: neque iis ipſis quidquam, præter oram maritimam, atque eas regiones, quæ ſunt
4 contra Galliam, notum eſt. Itaque, conuocatis ad ſe vndique mercatoribus, neque quanta eſſet inſulæ magnitudo, ueque quæ aut quantæ nationes incolerent, neque quem vſum belli haberent, aut quibus inſtitutis vterentur, neque qui eſſent ad maiorum nauium multitudi-
XXI nem idonei portus, reperire poterat. Ad hæc

CAP. XX. 2. *ſi modo inſulam adiſſet*) Cæſar Britanniam conſtanter vocat inſulam, fama magis, quam certa inductus ratione. Dubitatum poſtea, donec Iulius Agricola ſub Tito primus circumnauigauit: quod ex Dione Xiphilinus, & Tacitus Agr. cap. 10. referunt.

hæc cognoſcenda, prius quam periculum faceret, idoneum eſſe arbitratus, C. Voluſenum cum naui longa præmittit. huic mandat, vt 2
exploratis omnibus rebus, ad ſe quam primum reuertatur. ipſe cum omnibus copiis, in Mori- 3
nos proficiſcitur: quod inde erat breuiſſimus in Britanniam transiectus. huc naues vndique ex 4
finitimis regionibus, &, quam ſuperiore æſtate ad Veneticum bellum fecerat claſſem, iubet convenire. Interim, conſilio eius cognito, & per 5
mercatores perlato ad Britannos, a compluribus eius inſulæ ciuitatibus ad eum legati veniunt, qui polliceantur, obſides dare, atque imperio populi R. obtemperare. Quibus audi- 6
tis, liberaliter pollicitus, hortatusque, vt in ea ſententia permanerent, eos domum remiſit: &, cum his vna Comium, quem ipſe Atre- 7
batibus ſuperatis, regem ibi conſtituerat, cuius &

CAP. XXI. 2. *huic mandat, vt exploratis omnibus rebus*) Hæſitat in his Goduinus, quod Suetonius cap. 58. dicat, Cæſarem *per ſe* exploraſſe poſt nauigationem Voluſeni. At *per ſe* non legato Voluſeno, ſed incertæ famæ ac mercatorum relationi. Quæ enim imperator per duces ſuos explorat, ipſe exploraſſe dicitur. Idem Iulii Celſi excerptori reſpondit D. Voſſius.

7. *Comium quem - - - regem ibi conſtituerat*) In Theſauro Brandenburgico (pag. 305.) exſtat nummus, in cuius vna facie circa equum COMMIOS; in altera capiti galeato GARMAN adſcriptum eſt: quem nobiliſſ. vir L. Beger ad hunc Comium Atrebatem refert. Dio certe lib. XL. ſcripſit Κόμμιος; etiam libri quidam Latini.

& virtutem & consilium probabat, & quem sibi fidelem esse arbitrabatur, cuiusque auctoritas in his regionibus magna habebatur, mittit.
8 huic imperat, quas possit, adeat ciuitates; horteturque, vt populi R. fidem sequantur; seque
9 celeriter eo venturum nuntiet. Volusenus, perspectis regionibus, quantum ei facultatis dari potuit, qui naui egredi, ac se barbaris committere non auderet, V. die ad Cæsarem reuer-
XXII titur: quæque ibi perspexisset, renuntiat. Dum in his locis Cæsar nauium parandarum caussa moratur: ex magna parte Morinorum ad eum legati venerunt, qui se de superioris temporis consilio excusarent, quod homines barbari, & nostræ consuetudinis imperiti, bellum populo R. fecissent, seque ea, quæ imperasset, facturos pollicerentur. hoc sibi satis opportune
2 Cæsar accidisse arbitratus, quod neque post tergum hostem relinquere volebat, neque belli gerendi, propter anni tempus, facultatem habebat, neque has tantularum rerum occupationes sibi Britanniæ anteponendas iudicabat; magnum his numerum obsidum imperat. quibus adductis, eos in fidem recepit, nauibus
3 circiter LXXX. onerariis coactis, contractisque, quod satis esse ad duas legiones transportandas existimabat, quidquid præterea nauium longarum habebat, quæstori, legatis, præfectisque distribuit. huc accedebant XIIX. onerariæ naues, quæ ex eo loco millibus passuum IIX. ven-
4 to tenebantur, quo minus eumdem portum

tum peruenire possent, has equitibus distri- 5
buit, reliquum exercitum Q. Titurio Sabino,
& L. Aurunculeio Cottæ, legatis, in Mena-
pios, atque in eos pagos Morinorum, ab qui-
bus ad eum legati non venerant, deducen-
dum dedit. P. Sulpitium Rufum legatum, cum 6
eo præsidio, quod satis esse arbitrabatur, por-
tum tenere iussit. His constitutis rebus, XXIII
nactus idoneam ad nauigandum, tempestatem,
tertia fere vigilia soluit, equitesque in vlte-
riorem portum progredi, & naues conscende-
re, ac se sequi iussit: ab quibus cum paullo 2
tardius esset administratum, ipse hora circiter
diei IV. cum primis nauibus Britanniam attigit:
atque ibi in omnibus collibus expositas hostium
copias armatas conspexit. cuius loci hæc 3
erat natura; atque ita montibus angustis mare
continebatur, vti ex locis superioribus in li-
tus

CAP. XXII. 6. P. *Sulpitium Rufum*) Dion. Vossius hunc nummum Cæsaris refert, qui auerso latere nauem habet cum inscriptione ΠΟΥΒ. ΣΟΥΛΠΙΚΙΟΣ ΡΟΥΦ.

CAP. XXIII. 1. *tertia vigilia soluit*) ex portu Itio, vt Strabo adnotauit lib. IV. p. 138. quem de primo traiectu in Britanniam loqui, ex tempore & hora in Notitia Orbis Antiq. probauimus.

in vlteriorem portum) qui post paullo cap. 28. sect. 1. *superior* vocatur, in ortum & ad dextram ab Itio recedens: cui opponitur *inferior*, ab Itio recedens in occasum, cap. 36. 3. Ita enim plagæ discernuntur in hoc litore. Lege cap. 28. quo & *superior portus* memoratur: & *inferior pars insulæ, quæ est propius solis occasum.*

4 tus telum adiici posset. hunc ad egrediendum
nequaquam idoneum arbitratus locum, dum re-
liquæ naues, eo conuenirent, ad horam IX. in an-
5 coris exspectauit. Interim legatis tribunisque
mil. conuocatis, & quæ ex Volusseno cognouisset;
&, quæ fieri vellet, ostendit: monuitque, vt rei
militaris ratio, maximeque vt res maritimæ po-
stularent, vt quæ celerem atque instabilem mo-
tum haberent, ad nutum & ad tempus omnes res
6 ab iis administrarentur. his dimissis, & ventum
& æstum vno tempore nactus secundum, dato si-
gno, & sublatis ancoris, circiter millia passuum
VIII. ab eo loco progressus, aperto ac plano li-
XXIV tore naues constituit. At barbari, consilio
Romanorum cognito, præmisso equitatu, &
essedariis, quo plerumque genere in prœliis vti
consuêrunt, reliquis copiis subsecuti, nostros
2 nauibus egredi prohibebant. Erat ob has caus-
sas summa difficultas, quod naues, propter ma-
gnitudinem, nisi in alto constitui non pote-
rant. militibus autem ignotis locis, impeditis
manibus, magno & graui onere armorum pres-
sis, simul & de nauibus desiliendum, & fluctibus
consistendum, & cum hostibus erat pugnan-
3 dum: cum illi aut ex arido, aut paullulum in
aquam progressi, omnibus membris expediti, no-
tissi-

CAP. XXIV. 1. *essedariis*) qui ex *essedis*, id est militaribus curribus pugnabant. Ipse post interpres est cap. 33. vbi omnia curatius descripsit. Belgæ feruntur auctores, si Seruio credimus ad illud Georg. III. vers. 204.

Belgica vel molli melius feret esseda collo.

tissimis locis audacter tela coniicerent, & equos
insuefactos incitarent. quibus rebus nostri per- 4
territi, atque huius omnino generis pugnæ im- 5
periti, non omnes eadem alacritate ac studio, quo
in pedestribus vti præliis consueuerant, vtebantur. Quod vbi Cæsar animaduertit, naues XXV
longas, quarum & species erat barbaris inusitatior, & motus ad vsum expeditior, paullulum remoueri ab onerariis nauibus, & remis incitari, & ad latus apertum hostium constitui, atque inde fundis, tormentis, sagittis hostes propelli, ac submoueri iussit: quæ res magno 2
vsui nostris fuit. nam & nauium figura, & remorum motu, & inusitato genere tormentorum permoti barbari constiterunt, ac paullum modo pedem retulerunt. At nostris militibus cunctantibus maxime propter altitudinem maris, qui X. legionis aquilam ferebat, contestatus deos, vt ea res legioni feliciter eueniret: *Desilite*, inquit, *milites, nisi vultis aquilam hostibus prodere. ego certe meum reip. atque imperatori officium præstitero.* Hoc cum magna 4
voce dixisset, se ex naui proiecit, atque in hostes aquilam ferre cœpit. tum nostri cohortati inter se, ne tantum dedecus admitteretur, 5
vniuersi ex naui desilierunt. hos item alii ex 6
proximis nauibus, cum conspexissent, subsecuti, hostibus appropinquarunt. Pugnatum est ab vtrisque acriter, nostri tamen, XXVI
quod neque ordines seruare, neque firmiter 2
insistere, neque signa subsequi poterant, atque

que alius alia ex naui, quibuscumque signis occurrerat, se adgregabat, magnopere perturbabantur. 2 hostes vero, notis omnibus vadis, vbi ex littore aliquos singulares ex naui egredientes conspexerant, incitatis equis, impeditos adoriebantur. 3 plures paucos circumsistebant; alii ab latere aperto in vniuersos tela coniiciebant. 4 Quod cum animaduertisset Cæsar, scaphas longarum nauium, item speculatoria nauigia militibus compleri iussit: & quos laborantes conspexerat, iis subsidia submittebat. 5 nostri, simul atque in arido constiterunt, suis omnibus consecutis, in hostes impetum fecerunt, atque eos in fugam dederunt; neque longius prosequi potuerunt, quod equites cursum tenere atque insulam capere non potuerunt. Hoc vnum ad pristinam fortunam

XXVII Cæsari defuit. Hostes prœlio superati, simul atque se ex fuga receperunt, statim ad Cæsarem legatos de pace miserunt: obsides daturos, quæque imperasset, sese facturos, polliciti sunt. 2 Vna cum his legatis Comius Atrebas venit, quem supra demonstraueram a Cæsare in Britanniam 3 præmissum. hunc illi e naui egressum, cum ad eos imperatoris mandata perferret, comprehenderant, atque in vincula coniecerant. 4 tunc facto prœlio, remiserunt, & in petenda pace, eius rei culpam in multitudinem coniecerunt, & propter imprudentiam, vt ignosceretur, petiuerunt. 5 Cæsar questus, quod cum vltro, in continentem legatis missis, pacem a se petissent,

sent, bellum sine caussa intulissent, ignoscere imprudentiæ dixit, obsides imperauit: quorum illi partem statim dederunt, 6
partem ex longinquioribus locis arcessitam, paucis post diebus sese daturos dixerunt. Interea suos remigrare in agros iusserunt: principesque vndique conuenere, & se ciuitatesque suas Cæsari commendarunt. 7 His re- XXVIII
bus pace firmata, post diem IV, quam est in Britanniam ventum, naues XIIX, de quibus supra demonstratum est, quæ equites sustulerant, ex superiore portu leni vento soluerunt. quæ cum appropinquarent Britanniæ, & ex 2
castris viderentur, tanta tempestas subito coorta est, vt nulla earum cursum tenere posset: sed aliæ eodem, vnde erant profectæ, referrentur; aliæ ad inferiorem partem insulæ, quæ est propius solis occasum, magno sui cum periculo deiicerentur. quæ tamen, ancoris iactis, cum 3
fluctibus complerentur, necessario aduersa nocte in altum prouectæ, continentem petiuerunt. Eadem nocte accidit, vt esset luna XXIX
plena, quæ maritimos æstus maximos in Oceano efficere consueuit: nostrisque id erat incognitum. Itaque vno tempore & longas naues, 2
quibus Cæsar exercitum transportandum curauerat, quasque in aridum subduxerat, æstus comple-

CAP. XXVIII. 1. *de quibus supra*) cap. 23. sect. 1.
ex superiore portu) Vide ibidem adnotata.
2. *deiicerentur*) Bene, ac proprie de loco inferiore, consensu tuente librorum: vt frustra Ciacconius *reiicerentur* maluerit.

plebat: & onerarias, quæ ad ancoras erant deligatæ, tempestas adflictabat; neque vlla nostris facultas aut administrandi, aut auxiliandi
3 dabatur. Compluribus nauibus fractis, reliquæ cum essent, funibus, ancoris, reliquisque armamentis amissis, ad nauigandum inutiles, magna, id quod necesse erat accidere, totius exercitus
4 perturbatio facta est. neque enim naues erant aliæ, quibus reportari possent; & omnia deerant, quæ ad reficiendas eas vsui sunt; &, quod omnibus constabat, hiemare in Gallia oportere, frumentum his in locis in hiemem prouisum non
XXX erat. Quibus rebus cognitis, principes Britanniæ, qui post prœlium ad ea, quæ iusserat Cæsar, facienda conuenerant, inter se collocuti, cum equites, & naues, & frumentum Romanis deesse intelligerent, & paucitatem militum ex castrorum exiguitate cognoscerent, quæ hoc
2 erant etiam angustiora, quod sine impedimentis Cæsar legiones transportauerat; optimum factu esse duxerunt, rebellione facta, frumento commeatuque nostros prohibere, & rem in hiemem producere, quod, his superatis, aut reditu intercluso, neminem postea belli inferendi caussa in Britanniam transiturum confide-
XXXI bant. Itaque, rursus coniuratione facta, paullatim ex castris discedere, ac suos clam ex agris deducere cœperunt. At Cæsar, etsi nondum eorum consilia cognouerat, tamen & ex euentu nauium suarum, & ex eo, quod obsides dare intermiserant, fore id, quod accidit, suspi-

ca-

cabatur. Itaque ad omnes casus subsidia com-
parabat. nam & frumentum ex agris in castra 2
quotidie conferebat, &, quæ grauissime adflictæ erant naues, earum materia atque ære ad reliquas reficiendas vtebatur, & quæ ad eas res erant vsui, ex continenti comportari iubebat. Itaque, cum id summo studio a militibus administraretur, XII nauibus amissis, reliquis vt 3
nauigari commode posset, effecit. Dum XXXII
ea geruntur, legione ex consuetudine vna frumentatum missa, quæ appellabatur VII, neque vlla ad id tempus belli suspicione interposita, cum pars hominum in agris remanerent, pars etiam in castra ventitaret, ii qui pro portis castrorum in statione erant, Cæsari renuntiarunt, puluerem maiorem, quam consuetudo ferret, in ea parte videri, quam in partem legio iter fecisset. Cæsar id, quod erat, suspicatus, ali- 2
quid noui a barbaris initum consilii, cohortes, quæ in stationibus erant, secum in eam partem proficisci, duas ex reliquis in stationem succedere, reliquas armari, & confestim se subsequi iussit. Cum paullo longius a castris processisset; suos ab hostibus premi, atque ægre sustinere, & conferta legione ex omnibus partibus 3
tela coniici animaduertit. nam, quod omni ex reliquis partibus demesso frumento, vna pars erat reliqua; suspicati hostes huc nostros esse

CAP. XXXII. 3. *ex omnibus partibus tela coniici*) a barbaris in confertam legionem. Græcus, τῆς δὲ βαρβάρους εἰς τὸ τάγμα συστειραδὸν βέλη πάντοθεν θρασέως ἀφιέναι.

5 esse venturos, noctu in siluis delituerant. tum dispersos, depositis armis, in metendo occupatos subito adorti, paucis interfectis, reliquos incertis ordinibus perturbauerant: simul equita-
XXXIII tu atque essedis circumdederant. Genus hoc est ex essedis pugnæ. primo, per omnes partes perequitant, & tela coniiciunt, atque ipso terrore equorum, & strepitu rotarum ordines plerumque perturbant: & cum se inter equitum turmas insinuauere, ex essedis desili-
2 unt, & pedites prœliantur. Aurigæ interim paullum e prœlio excedunt, atque ita se collocant, vt si illi a multitudine hostium premantur,
3 expeditum ad suos receptum habeant. Ita mobilitatem equitum, stabilitatem peditum in prœliis præstant; ac tantum vsu quotidiano & exercitatione efficiunt, vt in decliui ac præcipiti loco incitatos equos sustinere, & breui moderari ac flectere, & per temonem percurrere, & in iugo insistere, & inde se in currus citissime reci-
XXXIV pere consueuerint. Quibus rebus, perturbatis nostris nouitate pugnæ, tempore opportu-
2 nissimo Cæsar auxilium tulit. namque eius aduentu hostes constiterunt, nostri ex timore se receperunt. quo facto, lacessendum hostem, & committendum prœlium, alienum esse tempus arbitratus, suo se loco continuit; & breui tempore intermisso, in castra legiones reduxit.
3 Dum hæc geruntur, nostris omnibus occupatis, qui erant in agris reliqui, discesserunt.
4 Secutæ sunt continuos complures dies tempestates, quæ & nostros in castris continerent,

rent, & hostem a pugna prohiberent. Interim 1
barbari nuntios in omnes partes dimiserunt;
paucitatemque nostrorum militum suis prædi-
cauerunt; &, quanta prædæ faciendæ, atque in
perpetuum sui liberandi facultas daretur, si Ro-
manos castris expulissent, demonstrauerunt. his
rebus celeriter magna multitudine peditatus
equitatusque coacta, ad castra venerunt. Cæ- XXXV
sar, etsi idem, quod superioribus diebus acci-
derat, fore videbat, vt si essent hostes pulsi, ce-
leritate periculum effugerent; tamen nactus
equites circiter xxx, quos Comius Atrebas, de
quo ante dictum est, secum transportauerat, le-
giones in acie pro castris constituit. commisso 2
prœlio, diutius nostrorum militum impetum
hostes ferre non potuerunt, ac terga verte-
runt. quos tanto spatio secuti, quantum cur- 3
su & viribus efficere potuerunt, complures ex
iis occiderunt; deinde, omnibus longe late-
que adflictis incensisque, se in castra recepe-
runt. Eodem die legati ab hostibus missi, XXXVI
ad Cæsarem de pace venerunt. his Cæsar nu- 2
merum obsidum, quem antea imperauerat, du-
plicauit, eosque in continentem adduci iussit,
quod, propinqua die æquinoctii, infirmis nau-
bus hiemi nauigationem subiiciendam non ex-

I 2 isti-

CAP. XXXV, 1. *equites circiter* XXX) Hotmanus ccc mauult. Repugnant libri omnes, & Græcus qui τριάκοντα vertit.

3. *adflictis incensisque*) Io. Fr. Gronouius ex membranis restituit, cum vulgo legeretur, *ædificiis incensis*. Vide eius Obseruat. IV, 8. p. 110.

3 istimabat. Ipse, idoneam tempestatem nactus, paullo post mediam noctem naues soluit, quæ omnes incolumes ad continentem peruenerunt. ex his onerariæ II eosdem portus, quos reliquæ, capere non potuerunt, sed paullo in-
XXXVII fra delatæ sunt. Quibus ex nauibus cum essent expositi milites circiter CCC, atque in castra contenderent, Morini, quos Cæsar, in Britanniam proficiscens, pacatos reliquerat, spe prædæ adducti, primo non ita magno suorum numero circum steterunt, ac, si sese interfici
2 nollent, arma ponere iusserunt; cum illi, orbe facto, sese defenderent, celeriter ad clamorem hominum circiter millia VI conuenerunt. qua re nuntiata, Cæsar omnem ex castris equitatum
3 suis auxilio misit. Interim nostri milites impetum hostium sustinuerunt; atque amplius horis fortissime IV pugnauerunt, &, paucis vulneri-
4 bus acceptis, complures ex iis occiderunt. postea vero quam equitatus noster in conspectum venit, hostes, abiectis armis, terga verterunt, ma-
XXXVIII gnusque eorum numerus est occisus. Cæsar postero die T. Labienum legatum cum iis legionibus, quas ex Britannia reduxerat, in Morinos

---

CAP. XXXVII. 2. *cum illi, orbe facto*) Hæc aciei forma etiam lib. V. cap. 33. sect. 3. 4. memoratur. Factus autem *orbis* non tam impugnandi hostis, quam sui defendendi caussa. Sallustius Iugurth. c. 97. extr. *denique Romani veteres nouique, & ob ea scientes belli, si quos locus aut casus coniunxerat, orbes facere* (cœperunt) *atque ita ab omnibus partibus simul tecti & instructi hostium vim sustentabant.*

rinos, qui rebellionem fecerant, misit: qui cum propter siccitates paludum, quo se reciperent, non habent, quo perfugio superiore anno fuerant vsi, omnes ferre in potestatem Labieni venerunt. 2 At Q. Titurius & L. Cotta, legati, qui in Menapiorum fines legiones duxerant, omnibus eorum agris vastatis, frumentis succisis, ædificiisque incensis, quod Menapii omnes se in densissimas siluas abdiderant, ad Cæsarem se receperunt. 3 Cæsar in Belgis omnium legionum hiberna constituit. eo duæ omnino ciuitates ex Britannia obsides miserunt: reliquæ neglexerunt. 4 His rebus gestis, ex literis Cæsaris, dierum xx, supplicatio a senatu decreta est.

CAP. XXXVIII. §. *dierum* XX. *supplicatio*) Vide quæ supra ad extremum lib. II, sunt notata.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIBER V.

SVMMARIVM LIBRI V.

Cæsar classem parari ex Gallis iubet: ipse Pyraustas in Illyrico coercet. Inde reuersus, compositis Treuirorum turbis, iterum traiicit in Britanniam, & noua ibi bella gerit. Post reditum deficiunt Galli, & Eburones Sabinum ac Cottam legatos cum legione cædunt: Neruii Q. Ciceronis castra grauiter oppugnant, a Cæsare profligantur. Senones & Treuiri res nouas moliuntur: interfecto Induciomaro, fit Gallia quietior.

LVCIO Domitio, Ap. Claud. coss. discedens ab hibernis Cæsar in Italiam, vt quotannis facere consueuerat, legatis imperat, quos legionibus præfecerat, vti, quamplurimas possent, hieme naues ædificandas, vteresque reficiendas curarent. Earum modum formamque demonstrat. Ad celeritatem onerandi, subductionesque paullo facit humiliores, quam quibus nostro mari vti consuevimus; atque id eo magis, quod

---

LIB. V. CAP. 1. 2. *subductionesque*) tractationes ex mari in terram hiberno tempore: vt Virgilius Aen. 1. vers. 551.

Quassatam ventis liceat subducere classem:

vbi Seruius interpretatur, *in terram ducere.* Post paullo cap. 11. sect. 5. noster: *omnes naues subduci* statuit. Contrarium est *deduci*, de quo mox cap. 2.

quod propter crebras commutationes æstuum, magnis magnos ibi fluctus fieri cognouerat: ad onera, & ad multitudinem iumentorum transportandam paullo latiores, quam quibus in reliquis vtimur maribus. has omnes actuarias imperat fieri: quam ad rem humilitas multum adiuuat. ea, quæ sunt vsui ad armandas naues, ex hispania apportari iubet. Ipse conuentibus Galliæ citerioris peractis, in Illyricum proficiscitur, quod a Piruſtis finitimam partem prouinciæ incursionibus vastari audiebat. eo cum venisset, ciuitatibus milites imperat; certumque in locum conuenire iubet. qua re nuntiata, Piruſtæ legatos ad eo mittunt, qui doceant, nihil earum rerum publico factum consilio, seque paratos esse demonstrant, omnibus rationibus de iniuriis satisfacere. Accepta oratione eorum, Cæsar obsides imperat, eosque ad certam diem adduci iubet. nisi ita fecerint, sese bello ciuitatem persecuturum, demonstrat. iis ad diem adductis, vt imperaverat, arbitros inter ciuitates dat, qui litem æstiment, pœnamque constituant. His confectis rebus, conuentibusque peractis in citeriorem Galliam reuertitur, atque inde ad exercitum proficiscitur.

3 4 5 6 7 8 9 11

5. *in Illyricum proficiscitur*) Suetonius Cæs. c. 22. *Initio quidem Galliam Cisalpinam, Illyrico adiecto, lege Vatinia accepit: mox per senatum Comatam quoque.* *a Piruſtis*) Piruſtas Ptolemæus lib. 11. cap. 17. pænultimam Illyrici gentem Macedoniam versus, prope Drilonem fluuium constituit.

2 Eo cum venisset, circuitis omnibus hibernis, singulari militum studio, in summa rerum omnium inopia, circiter DC eius generis, cuius supra demonstrauimus, naues, & longas XXIIX inuenit instructas, neque multum abesse ab eo, quin pau-
3 cis diebus deduci possent. collaudatis militibus, atque iis qui negotio præfuerant, quid fieri velit, ostendit, atque omnes ad portum Itium conuenire iubet, quo ex portu commodissimum in Britanniam transiectum esse cognouerat, circiter millium passuum XXX transmissum a con-
4 tinenti. huic rei quod satis esse visum est mi-
5 litum relinquit: ipse cum legionibus expeditis VI & equitibus DCCC in fines Treuirorum proficiscitur; quod hi neque ad concilia veniebant, neque imperio parebant, Germanosque
III transrhenanos sollicitare dicebantur. Hæc ciuitas longe plurimum totius Galliæ equitatu valet, magnasque habet copias peditum, Rhe-
2 numque, vt supra demonstrauimus, tangit. In ea ciuitate duo de principatu inter se contende-
3 bant, Induciomarus & Cingetorix; ex quibus alter, simulatque de Cæsaris legionumque aduentu cognitum est, ad eum venit; se suosque omnes in officio futuros, neque ab amicitia populi Rom. defecturos confirmauit, quæque in

Treui-

CAP. II, 2. *deduci possent*) immitti in mare ex terra. Virgil. Aen. III, vers. 71.

Deducunt socii naues.

Seruius ibi: *Proprie, vt e contrario subducunt.*

CAP. III. 2. *Induciomarus*) Græcus Ἰνδουτιόμαρος scripsit: vulgo editum per T *Indutiomarus.*

Treuiris gererentur, ostendit. At Induciomarus equitatum peditatumque cogere: iisque, qui per ætatem in armis esse non poterant, in siluam Arduennam abditis, quæ ingenti magnitudine per medios fines Treuirorum a flumine Rheno ad initium Remorum pertinet, bellum parare instituit. sed postea quam nonnulli principes ex ea ciuitate, & familiaritate Cingetorigis adducti, & aduentu nostri exercitus perterriti, ad Cæsarem venerunt, & de suis priuatim rebus ab eo petere cœperunt, quoniam ciuitati consulere non possent; veritus, ne ab omnibus deseretur Induciomarus, legatos ad Cæsarem mittit: sese idcirco a suis discedere, atque ad eum venire noluisse, quo facilius ciuitatem in officio contineret: ne omnis nobilitatis discessu, plebs propter imprudentiam laberetur. Itaque ciuitatem in sua potestate esse: seque, si Cæsar permitteret, ad eum in castra venturum, & suas ciuitatisque fortunas eius fidei permissurum. Cæsar, etsi intelligebat, qua de causa ea dicerentur, quæque eum res ab instituto consilio deterreret; tamen, ne æstatem in Treuiris consumere cogeretur, omnibus rebus ad Britannicum bellum comparatis, Induciomarum ad se cum cc obsidibus venire iussit. his adductis, & filio, propinquisque eius omnibus, quos nominatim euocauerat, consolatus Induciomarum

4 5 6 7 IV IV 2

4. *in siluam Arduennam*) Adde infra lib. VI, 29, & quæ nos de silua hac in Notitia Orbis Antiqui disputamus.

duciomarum, hortatusque est, vti in officio permaneret: nihil tamen secius principibus Treuirorum ad se conuocatis, eos sigillatim Cingetorigi conciliauit, quod cum meritis eius a se fieri intelligebat, tum magni interesse arbitrabatur, eius auctoritatem inter suos quamplurimum valere, cuius tam egregiam in se voluntatem perspexisset. id factum grauiter tulit Inducioma-
4 rus suam gratiam inter suos minui, & qui iam ante inimico in nos animo fuisset, multo
V grauius hoc dolore exarsit. His rebus constitutis, Cæsar ad portum Itium cum legionibus
2 peruenit. ibi cognoscit XL naues, quæ in Meldis factæ erant, tempestate reiectas, tenere cursum non potuisse, atque eodem, vnde erant profectæ, relatas: reliquas paratas ad nauigandum, atque omnibus rebus instructas inuenit. Eo-
3 dem equitatus totius Galliæ conuenit, numero millium IV, principesque ex omnibus ciuitatibus, ex quibus perpaucos, quorum in se fidem perspexerat, relinquere in Gallia, reliquos obsidum loco secum ducere decreuerat: quod cum
VI ipse abesset, motum Galliæ verebatur. Erat vna cum ceteris Dumnorix Aeduus, de quo a nobis antea dictum est. hunc secum ducere in primis con-

---

CAP. V. 2. *quæ in Meldis factæ erant*) Dubitat Goduinus, an hi *Meldæ* sint illi mediterranei, Parisiis finitimi, inter matronam Sequanamque. Græcus tamen æque ὑπὸ τῶν Μέλδων. Credibilius certe in maritima regione fabricatas naues esse, quam tam longo tractu per flumen in mare deductas. Quidam codices *Belgis* habent.

constituerat, quod eum cupidum rerum nouarum, cupidum imperii, magni animi, magnæ inter Gallos auctoritatis cognouerat. Accedebat huc quod iam in consilio Aeduorum Dumnorix dixerat, sibi a Cæsare regnum ciuitatis deferri: quod dictum Aedui grauiter ferebant, neque recusandi, neque deprecandi caussa legatos ad Cæsarem mittere audebant. id factum ex suis hospitibus Cæsar cognouerat. Ille primo 3
omnibus precibus petere contendit, vt in Gallia relinqueretur: partim, quod, insuetus nauigandi, mare timeret: partim, quod religionibus sese diceret impediri. Posteaquam id obstinate sibi 4
negari vidit, omni spe impetrandi adempta; principes Galliæ sollicitare, seuocare singulos, hortarique cœpit, vt in continenti remanerent: metu territare, non sine caussa fieri, vt Gallia omni nobilitate spoliaretur. id esse consilium 5
Cæsaris, vt, quos in conspectu Galliæ interficere vereretur, hos omnes in Britannia transductos necaret: fidem reliquis interponere, ius- 6
iurandum poscere, vt quod esse ex vsu Galliæ intellexissent, communi consilio administrarent. Hæc a compluribus ad Cæsarem VII
deferebantur. qua re cognita Cæsar, quod tantum ciuitati Aeduæ dignitatis tribuebat, coercendum atque deterrendum, quibuscumque rebus posset, Dumnorigem statuebat; quod longius 2
eius amentiam progredi videbat, prospiciendum, ne quid sibi ac reipub. nocere posset. Itaque 5
dies circiter xxv in eo loco commoratus, quod

Co-

Corus ventus nauigationem impediebat, qui magnam partem omnis temporis in his locis flare consueuit, dabat operam, vt Dumnorigem in officio contineret, nihilo tamen secius omnia eius consilia cognosceret. tandem idoneam tempestatem nactus, milites equitesq; conscendere naues iubet. At, impeditis omnium animis, Dumnorix cum equitibus Aeduorum a castris, insciente Cæsare, domum discedere cœpit. qua renuntiata, Cæsar, intermissa profectione, atque omnibus rebus postpositis, magnam partem equitatus ad eum insequendum mittit, retrahique imperat: si vim faciat, neque pareat, interfici iubet. nihil hunc, se absente, pro sano facturum arbitratus, qui præsentis imperium neglexisset. Ille enim reuocatus resistere, ac se manu defendere, suorumque fidem implorare cœpit, sæpe clamitans, liberum se liberæque ciuitatis esse. Illi, vt erat imperatum, circumsistunt, hominemque interficiunt. at Aedui equites ad Cæsarem omnes reuertuntur.

VIII His rebus gestis Labieno in continente cum III. legionibus, & equitum millibus II. relicto, vt portus tueretur, & rei frumentariæ prouideret, quæque in Gallia gererentur, cognosceret, & consilium pro tempore & pro

---

Cap. VII. 3. *Conus ventus*) spirans ab occasu solstitiali. Plin. II, 47.

8. *Ille enim reuocatus*) Sic meliores libri: ceteri ex imperita manu, *ille autem*. Est vero *enim* hoc loco idem quod *enimuero*, nihilque infert, sed aduer-

pro re caperet; ipse cum legionibus V & pari
numero equitum, quam in continente relinque-
bat, solis occasu naues soluit; & leni Africo 2
profectus, media circiter nocte vento inter-
misso, cursum non tenuit, &, longius delatus
æstu, orta luce, sub sinistra Britanniam relictam
conspexit. tum rursus, æstus commutationem 3
secutus, remis contendit, vt eam partem insu-
læ caperet, qua optimum esse egressum superio-
re æstate cognouerat. qua in re admodum fuit 4
militum virtus laudanda, qui vectoris grauibus-
que nauigiis, non intermisso remigandi labore,
longarum nauium cursum adæquauerunt. Ac- 5
cessum est ad Britanniam omnibus nauibus me- 6
ridiano fere tempore. neque in eo loco hostis
est visus, sed, vt postea Cæsar ex captiuis com-
perit, cum magnæ manus eo conuenissent, mul-
titudine nauium perterritæ, quæ cum annoti-
nis priuatisque, quas sui quisque commodi
caussa fecerat, amplius DCC vna erant visæ,
timore a litore discessserant, ac se in super-
riora loca abdiderant. Cæsar, exposito IX
exer-

---

sandi vim habet. Sic lib. II. Civ. B. c. 32. sect. 7. sic Tacit. Hist. IV. 11. extr.

CAP. VIII. 1. *quam in continente relinquebat*) Ex membranis ita Gronouius Obseru. IV. 4. p. 58. Vulgo, *quem - - reliquerat.*

solis occasu) ex iisdem membranis. Vulgo, *ad solis occasum.* Sed elegantius *solis occasu.* Liuius XXII, 4. *Flaminius quum pridie solis occasu ad locum veniisset.*

6. *cum annotinis*) quas superioris anni expeditione viderant. Græcus bene, σὺν ταῖς τοῦ πρόσθεν ἔθους. Ridet Vossius, qui annonarias interpretantur.

exercitu, ac loco castris idoneo capto, vbi ex captiuis cognouit, quo in loco hostium copiæ consedissent, cohortibus x ad mare relictis, & equitibus ccc, qui præsidio nauibus essent, de
1 III vigilia ad hostes contendit, eo minus veritus nauibus, quod in litore molli atque aperto, deligatas ad ancoras, relinquebat; & præsidio
2 nauibus Q. Atrium præfecit. Ipse, noctu progressus millia passuum circiter XII, hostium
3 copias conspicatus est. Illi equitatu atque essedis ad flumen progressi, ex loco superiore nostros prohibere, & prælium committere cœperunt. repulsi ab equitatu, se in siluas abdide-
4 runt, locum nacti, egregie & natura & opere munitum, quem, domestici belli, vt videba-
5 tur, caussa iam ante præparauerant. nam, crebris arboribus succisis, omnes introitus erant
6 præclusi. Ipsi ex siluis rari propugnabant, nostrosque intra munitiones ingredi prohibebant.
7 At milites legionis VII, testudine facta, & aggere ad munitiones adiecto, locum ceperunt, eosque ex siluis expulerunt, paucis vulneribus
8 acceptis. sed eos fugientes longius Cæsar persequi vetuit, & quod loci naturam ignorabat, & quod magna parte diei consumpta, munitione castrorum tempus relinqui
X volebat. Postridie eius diei, mane tripartito milites equitesque in expeditionem misit,
2 vt eos, qui fugerant, persequerentur. iis aliquan-

CAP. IX, 1. *hostium copiæ consedissent*) hostes castra metati essent: vt supra III, 17. sect. 5. Vide plura ad lib. V, 47. f. 5.

quantum itineris progressis, cum iam extremi essent in conspectu, equites a Q. Atrio ad Cæsarem venerunt, qui nuntiarent, superiori nocte maxima coorta tempestate, prope omnes naues adflictas atque in litus eiectas esse; quod neque ancoræ funesque subsisterent, neque nautæ gubernatoresque vim tempestatis pati possent. Itaque ex eo concursu nauium magnum esse incommodum acceptum. His rebus cognitis, Cæsar legiones equitatumque reuocari, atque itinere desistere iubet: ipse ad naues reuertitur: eadem fere, quæ ex nuntiis literisque cognouerat, coram perspicit, sic, vt amissi circiter XL nauibus, reliquæ tamen refici posse magno negotio viderentur. Itaque ex legionibus fabros deligit, & ex continenti alios arcessiri iubet; Labieno scribit, vt, quam plurimas posset, iis legionibus, quæ sunt apud eum, naues instituat. Ipse, etsi res erat multæ operæ ac laboris tamen commodissimum esse statuit, omnes naues subduci, & cum castris vna munitione coniungit. In his rebus circiter dies x consumit, ne nocturnis quidem temporibꝰ ad laborem militum intermissis subductis nauibus, castrisq; egregio munitis, easdem copias, quæ antea præsidio nauibus fuerant, relinquit. ipse eodem, vnde redierat, proficiscitur. eo cum venisset, maiores iam vndiq; in eum locum

3 XI 2 3 4 5 6 7 8

CAP. XI. 3. *arcessiri*) arcessiri & accessiri legitur, sed Priscianus & Lipsius prius commendant. Vide Orthographiam. Casus *iri* ex quarta forma antiquus, vt Columellæ IX. 8. *lacessiri*.

5. *naues subduci*) e mari in terram. vide supra cap. 1. sect. 2. huius libri.

9 locum copiæ Britannorum conuenerant. ſumma imperii bellique adminiſtrandi communi conſilio permiſſa eſt Caſſiuellauno, cuius fines a maritimis ciuitatibus flumen diuidit, quod appellatur Tameſis, a mari circiter millia paſſuum
10 LXXX. huic ſuperiori tempore cum reliquis ciuitatibus continentia bella intercesſerant: ſed, noſtro aduentu permoti Britanni, hunc toti bel-
XII lo imperioque præfecerant. Britanniæ pars interior ab iis incolitur, quos natos in inſula ipſa
2 memoria proditum dicunt. maritima pars ab iis, qui, prædæ ac belli inferendi cauſſa, ex Belgio tranſierant, qui omnes fere iis nominibus ciuitatum appellantur, quibus orti ex ciuitatibus eo peruenerunt, & bello illato ibi remanſerunt, atque agros colere cœperunt. Hominum eſt infinita multitudo, creberrimaque æ-
4 dificia, fere Gallicis conſimilia: pecoris magnus numerus. vtuntur aut nummo aureo, aut
5 anulis ferreis, ad certum pondus examinatis,
6 pro nummo. naſcitur ibi plumbum album in mediterraneis regionibus, in maritimis ferrum; ſed eius exigua eſt copia; ære vtuntur importato, materia cuiusque generis, vt in Gallia eſt, præter ſagum atque abietem. Leporem, & gallinam, & anſerem guſtare, fas non putant; hæc tamen alunt

CAP. XII. 4. *aut anulis ferreis*) Sic libri veteres, & Græcus δακτυλίοις. Scaliger ſuffecit *taleis*, ingenio, an ex codice incertum: quem plures hodie ſequuntur, taleas interpretantes ferri præſegmina ad ſimilitudinem: quam vero non facile inuenire aut explicare contigerit.

alunt animi voluptatisque causſa. loca ſunt temperatiora, quam in Gallia, remiſſioribus frigoribus. Inſula natura triquetra, cuius vnum latus eſt contra Galliam. huius lateris alter angulus, qui eſt ad Cantium, quo fere ex Gallia naues appelluntur, ad orientem ſolem, inferior ad meridiem ſpectat. hoc latus tenet circiter millia paſſuum D. alterum vergit ad Hiſpaniam atque occidentem ſolem, qua ex parte eſt Hibernia, dimidio minor, vt exiſtimatur, quam Britannia; ſed pari ſpatio transmiſſus, atque ex Gallia eſt in Britanniam. in hoc medio curſu eſt inſula, quæ appellatur Mona: complures præterea minores obiectæ inſulæ exiſtimantur: de quibus inſulis nonnulli ſcripſerunt, dies continuos xxx ſub bruma eſſe noctem. nos nihil de eo percunctationibus reperiebamus, niſi certis ex aqua menſuris, breuiores eſſe noctes, quam

7

XIII

2

3

4

CAP. XII. 1. *ad Cantium*) Cantium ἄκρον *promontorium* Ptolemæo, a quo regio adiecta *Cantium* appellatur. Notus tractus, manente nomine, & hic quoque ſatis deſignatus. Metaphraſis πρὸς τῇ Καντίῳ πόλει; ſed ignotum geographis huius nominis oppidum.

2. *pariatio transmiſſus*) ſecundo caſu, quaſi transfretationis. Transmiſſus enim traiectus eſt, ſeu, vt ſignificantius hoc loco Græcus vertit, διαπλοῦς.

3. *in hoc curſu*) curſu maris nauigatione inter Britanniam & Hiberniam.

Mona) non illa Taciti, quæ proxima Britanniæ, anguſto freto diremta: ſed ſuperior, in medio curſu ſita, ac etiamnum vocata *Man*.

4. *certis ex aqua menſuris*) clepſydris, ſeu horologiis ad aquæ menſuram factis.

5 quam in continente, videbamus. huius est lon-
gitudo lateris, vt fert illorum opinio, DCC mil-
6 lium passuum. tertium est contra septentrio-
nem, cui parte nulla est obiecta terra: sed eius
angulus lateris maxime ad Germaniam spectat.
huic millia passuum DCCC in longitudinem esse
7 existimatur. Ita omnis insula est in circuitu vi-
XIV cies centena millia passuum. Ex his omni-
bus longe sunt humanissimi, qui Cantium inco-
lunt, quæ regio est maritima omnis, neque
2 multum a Gallica differunt consuetudine. in-
teriores plerique frumenta non serunt, sed la-
cte & carne viuunt. pellibusque sunt vestiti.
omnes vero se Britanni vitro inficiunt, quod cæ-
3 ruleum effecit colorem. atque hoc horribilio-
re sunt in pugna adspectu: capilloque sunt pro-
misso, atque omni parte corporis rasa præter
4 caput & labrum superius. vxores habent deni
duodenique inter se communes & maxime fra-
tres cum fratribus, & parentes cum liberis, sed,
si qui sunt ex his nati, eorum habentur liberi,
a quibus primum virgines quæque ductæ
XV sunt. Equites hostium essedariique
acriter prœlio cum equitatu nostro in itinere
conflixerunt, ita tamen, vt nostri omnibus par-
tibus superiores fuerint, atque eos in siluas col-
2 lesque compulerint. sed, compluribus inter-
fectis, cupidius insecuti, nonnullos ex suis
3 amiserunt. At illi, intermisso spatio, impru-
den-

CAP. XIV. 2. *se Britanni vitro inficiunt*) Tuetur Salmasius, ad Solini cap. 23. pag. 180. contra eos, qui *luteo* vel *glasto* substituunt.

dentibus nostris, atque occupatis in munitione castrorum, subito se ex siluis eiecerunt; impetuque in eos facto, qui erant in statione pro castris collocati, acriter pugnauerunt: duabusque missis subsidio cohortibus a Cæsare, atque his primis legionum duarum, cum hæ, intermisso perexiguo loci spatio, inter se constitissent, nouo genere pugnæ, perterritis nostris, per medios audacissime proruperunt, seque inde incolumes receperunt. Eo die Q. Laberius Durus, tribunus mil. interficitur. illi, pluribus submissis cohortibus, repelluntur. Toto hoc in genere pugnæ cum sub oculis omnium ac pro castris dimicaretur, intellectum est, nostros, propter grauitatem armorum, quod neque insequi cedentes possent, neque ab signis discedere auderent, minus aptos esse ad huius generis hostem: equites autem magno cum periculo dimicare, propterea quod illi etiam consulto plerumque cederent; & cum paullulum ab legionibus nostros remouissent, ex essedis desilirent, & pedibus dispari prœlio contenderent. Equestris autem prœlii ratio & cedentibus & insequentibus par atque idem periculum inferebat. Accedebat huc, vt, numquam conferti, sed rari magnisque interuallis prœliarentur, stationesque dispositas haberent, atque alios alii deinceps excíperent, integrique & recentes defatigatis succederent. Postero die procul a castris hostes in collibus constiterunt, ratique se ostendere, & lentius, quam

4 5 6 XVI 2 3 4 XVII

pridie, nostros equites prœlio lacessere cœperunt. sed meridie, cum Cæsar pabulandi caussa
2 IIII legiones, atque omnem equitatum cum C. Trebonio legato misisset, repente ex omnibus partibus ad pabulatores aduolauerunt, sic,
3 vti ab signis legionibusque non absisterent. nostri acriter in eos impetu facto, repulerunt: neque finem insequendi fecerunt, quoad subsidio confisi equites, cum post se legiones vide-
4 rent, præcipites hostes egerunt: magnoque eorum numero interfecto, neque sui colligendi, neque consistendi, aut ex essedis desiliendi facul-
5 tatem dederunt. Ex hac fuga protinus, quæ vndique conuenerant, auxilia discesserunt: neque post id tempus vmquam summis nobiscum
XVIII copiis hostes contenderunt. Cæsar, cognito consilio eorum, ad flumen Tamesim, in fines Cassiuellauni, exercitum duxit: quod flumen vno omnino loco pedibus, atque hoc ægre, trans-
2 iri potest. eo cum venisset, animaduertit, ad alteram fluminis ripam magnas esse copias ho-
3 stium instructas. ripa autem erat acutis sudibus præfixis munita: eiusdemque generis sub aqua
4 defixæ sudes flumine tegebantur. Iis rebus cognitis a captiuis perfugisque, Cæsar, præmisso
5 equitatu, confestim legiones subsequi iussit. Sed ea celeritate atque impetu milites ierunt, cum capite solo ex aqua exstarent, vt hostes impetum legionum atque equitum sustinere non possent, ripasque dimitterent, ac se fugæ manda-
XIX rent. Cassiuellaunus, vt supra demonstra-

uimus,

uimus, omni ſpe depoſita contentionis, demiſſis amplioribus copiis, millibus circiter IV eſſedariorum retentis, itinera noſtra ſeruabat: paullulumque ex via excedebat, locisque impeditis atque ſilueſtribus ſeſe occultabat: atque iis regionibus, quibus nos iter facturos cognouerat, pecora atque homines ex agris in ſiluas compellebat: &, cum equitatus noſter liberius, va- 2
ſtandi prædandique cauſſa, ſe in agros effunderet, omnibus viis notis, ſemitisque eſſedarios ex ſiluis emittebat; & magno cum periculo noſtrorum equitum, cum iis confligebat; atque hoc metu latius vagari prohibebat. Re- 3
linquebatur, vt neque longius ab agmine legionum diſcedi Cæſar pateretur, & tantum in agris vaſtandis incendiisque faciendis hoſtibus noceretur, quantum labore atque itinere legionarii milites efficere poterant. In- XX
terim Trinobantes, prope firmiſſima earum regionum ciuitas ex qua Mandubratius adoleſcens Cæſaris fidem ſecutus, ad eum in continentem Galliam venerat, cuius pater Imauentius in ea ciuitate regnum obtinuerat, interfectusque erat a Caſſiuellauno; ipſe fuga mortem vitauerat, legatos ad Cæſarem mittunt. polli- 2
centurque ſeſe ei dedituros, & imperata facturos. petunt, vt Mandubratium ab iniuria 3
Caſſiuellauni defendat, atque in ciuitatem mittat, qui præſit, imperiumque obtineat.

CAP. XX. 1. *Trinobantes*) Hi Ptolemæi ſunt τρινόαντες, trans flumen Tameſin, quorum Londinium in ripa fuit.

His Cæsar imperat, obsides XL, frumentumque
exercitui: Mandubratiumque ad eos mittit. illi
imperata celeriter fecerunt: obsides ad nume-
XXI rum frumentumque miserunt. Trinoban-
tibus defensis, atque ab omni militum iniuria
prohibitis, quæ Cenimagni, Segontiaci, Ancali-
tes, Bibroci, Cassi, legationibus missis sese Cæ-
2 sari dediderunt. ab his cognoscit. non longe ex
eo loco oppidum Cassiuellauni abesse. siluis pa-
ludibusque munitum, quo satis magnus homi-
3 num pecorisque numerus conuenerit. oppidum
autem Britanni vocant, cum siluas impeditas
vallo atque fossa munierunt, quo incursionis
hostium vitandæ caussa, conuenire consueue-
4 runt. eo proficiscitur cum legionibus: locum
reperit egregie natura atque opere munitum:
tamen hunc duabus ex partibus oppugnare con-
5 tendit. Hostes, paullisper morati, militum no-
strorum impetum non tulerunt; seseque ex
6 alia parte oppidi eiecerunt, magnus ibi numerus
pecoris repertus: multique in fuga sunt compre-
hensi

CAP. XXI. 1. *Cenimagni, Segontiaci, Ancalites*) Obscuri cum *Bibrocis* & *Cassis*, quis sequuntur. *Cenimagni*, Græco Κενίμανοι, quasi a Cenimanis Aulercis profecti: sicut plura Gallicarum gentium nomina in Britannis. Lipsio & Camdeno vox concreta est ex duabus gentibus illi ex Icenis & Cangis; huic ex iisdem Icenis & Regnis. Sed pugnant hæc cum libris.

2. *oppidum Cassiuellauni*) cuius ignotum nomen.

3. *oppidum Britanni vocant*) Strabo lib. IV. pag. 138. de Britannis: πόλεις αὐτῶν οἱ δριμοὶ, *oppida illorum sunt nemora.*

hensi atque interfecti. Dum hæc in his locis geruntur, Cassiuellanus ad Cantium, quod esse ad mare, supra demonstrauimus, quibus regionibus IV reges præerant, Cingetorix, Caruilius, Taximagulus, Segonax, nuntios mittit: atque his imperat, vt, coactis omnibus copiis, castra naualia de improuiso adoriantur, atque oppugnent. hi cum ad castra venissent, nostri eruptione facta, multis eorum interfectis, capto etiam nobili duce Cingetorige, suos incolumes reduxerunt. Cassiuellaunus hoc prælio nuntiato, tot detrimentis acceptis, vastatis finibus, maxime etiam permotus defectione ciuitatum, legatos per Attrebatem Comium, de deditione, ad Cæsarem mittit. Cæsar, cum statuisset hiemen in continente, propter repentinos Galliæ motus agere, neque multum æstatis supereresset, atque id facile extrahi posse intelligeret, obsides imperat, & quid in annos singulos vectigalis populo R. Britannia penderet, constituit. interdicit atque imperat Cassivellauno ne Mandubratio neu Tribonantibus noceat. Obsidibus acceptis, exercitum reducit ad mare, naues inuenit refectas. his deductis, quod & captiuorum magnum numerum habebat, & nonnullæ tempestate deperierant naues, duobus commeatibus exercitum reportare constituit. ac sic accidit, vt, ex tanto nauium numero, tot nauigationibus, neque hoc neque superiore anno vlla omnino nauis, quæ milites portaret, desideraretur: at ex iis, quæ inanes

XXII 2 3 4 5 XXIII 2 3 4

nes ex continente ad eum remitterentur, & prioris commeatus expositis militibus, & quas postea Labienus faciendas curauerat, numero LX, perpaucæ locum caperent, reliquæ fere omnes
5 reiicerentur, quas cum aliquandiu Cæsar frustra exspectasset, ne anni tempore nauigatione excluderetur, quod æquinoctium suberat, necessario
6 angustius milites collocauit. ac summam tranquillitatem consecutus, secunda initia cum soluisset vigilia, prima luce terram attigit, o-
XXIV mnesque incolumes naues perduxit. Subductis nauibus, concilioque Gallorum Samarobriuæ peracto, quod eo anno frumentum in Gallia, propter siccitates, angustius prouenerat, coactus est aliter, ac superioribus annis, exercitum in hibernis collocare, legionesque in plures ci-
2 uitates distribuere. ex quibus vnam in Morinos ducendam C. Fabio legato dedit; alteram in Neruios, Q. Ciceroni; tertiam in Essuos, L. Roscio; quartam in Remis, cum T. Labieno, in
3 confinio Treuirorum, hiemare iussit: tres in Belgio collocauit: his M. Crassum quæstorem, &

CAP. XXXIV. 1. *Samarobriuæ*) Hoc verum nomen ex Faerni & Vrsini codicibus: Ptolemæo Σαμαροβριγα: non Samarobrina, vt in editis multis est. Et Cicero *Samarobriua*, lib. VIII. ep. XI. & XVI. *Briua* siue *briga* pons est Celtice, quem oppidum habet in Samara fluuio. Hodie *Amiens*, caput Ambianorum.

2. *tertiam in Essuos*) Quod nemo vnquam Essuorum meminit, D. Vossius & Hadr. Valesius censent *Aeduos* legendum esse.

3. *tres in Belgis collocauit*) Belgium pars est Galliæ Belgicæ non tota: complectitur *Bellouacos*, *Atrebates* &

& L. Munatium Plancum, & C. Trebonium legatos præfecit. vnam legionem, quam proxime trans Padum conscripserat, & cohortes V in Eburones, quorum pars maxima est inter Mosam & Rhenum, qui sub imperio Ambiorigis & Catiuulci erant, misit. his militibus Q. Titurium Sabinum, & L. Aurunculeium Cottam, legatos, præesse iussit. Ad hunc modum distributis legionibus, facillime inopiæ frumentariæ sese mederi posse existimauit. atque harum tamen omnium legionum hiberna (præter eam, quam L. Roscio in pacatissimam & quietissimam partem ducendam dederat) millibus passuum C. continebantur. Ipse interea, quoad legiones collocasset, munitaque hiberna cognouisset, in Gallia morari constituit. Erat in Carnutibus summo loco natus Tasgetius, cuius maiores in sua ciuitate regnum obtinuerant. huic Cæsar, pro eius virtute atque in se beneuolentia, quod in omnibus bellis singulari eius opera fuerat vsus, maiorum locum restituerat. tertium iam hunc annum regnantem inimici palam, multis etiam ex ciuitate auctoribus, interfecerunt. defertur ea res ad Cæsarem. ille veritus, quod ad plures res pertinebat, ne ciuitas eorum impulsa deficeret, L. Plancum cum legione ex Belgio celeriter in Carnutes proficisci iubet, ibique hiemare; quorum opera cognouerat Tasgetium interfectum, hos comprehen-

4 5 5 7 8 XXV 2 3 4

Ambianos) Vide infra cap 46. sect. 1, & nostram Notit. Orbis antiqui lib. 11, cap. 3. extr.

5 sos ad se mittere. Interim ab omnibus legatis
quæstoribusque, quibus legiones transdiderat,
certior factus est, in hiberna peruentum, locum-
XXVI que hibernis esse munitum. Diebus cir-
citer xv, quibus in hiberna ventum est, initium
repentini tumultus ac defectionis ortum est ab
2 Ambiorige & Catiuulco: qui cum ad fines
regni sui Sabino Cottæque præsto fuissent, fru-
mentumque in hiberna comportauissent, Indu-
ciomari, Treuiri nuntiis impulsi suos concita-
uerunt, subitoque oppressis lignatoribus, magna
3 manu ad castra oppugnatum venerunt. cum ce-
leriter nostri arma capissent, vallumque ad-
scendissent, atque vna ex parte Hispanis equiti-
bus emissis, equestri prœlio superiores fuissent;
desperata re, hostes suos ab oppugnatione re-
4 duxerunt. tum suo more conclamauerunt, vti
aliqui ex nostris ad colloquium prodirent; ha-
bere sese, quæ de re communi dicere vellent,
quibus controuersias minui posse sperarent.
XXVII Mittitur ad eos colloquendi caussa C. Arpinius,
eques Romanus, familiaris Q. Titurii, & Q. Iu-
nius ex Hispania quidam, qui iam ante, missu
Cæsaris, ad Ambiorigem ventitare consueue-
2 rat: apud quos Ambiorix in hunc modum lo-
cutus est: *Sese pro Cæsaris in se beneficiis plurimum ei confiteri debere, quod eius opera stipendio liberatus esset, quod Aduaticis finitimis suis pendere consuesset: quodque ei & filius & fratris filius ab Cæsare remissi essent, quos Aduatici, obsidum numero missos, apud se in seruitute & catenis te-*
3 *nuissent. neque id, quod fecerat de oppugnatione*
castro-

castrorum, aut iudicio aut voluntate sua feciſſe, ſed coactu ciuitatis, ſuaque eſſe eiusmodi imperia, vt non minus haberet in ſe iuris multitudo, quam ipſe in multitudinem, ciuitati porro hanc 4
fuiſſe belli cauſſam, quod repentinæ Gallorum coniurationi reſiſtere non potuerit: id ſe facile ex humilitate ſua probare poſſe; quod non adeo ſit imperitus rerum, vt ſuis copiis populum Rom. ſe ſuperare poſſe confidat; ſed eſſe Galliæ com- 5
mune conſilium, omnibus hibernis Cæſaris oppugnandis hunc eſſe dictum diem, ne qua legio alteri legioni ſubſidio venire poſſet. non facile Gal- 6
los Gallis negare potuiſſe, præſertim cum de recuperanda communi libertate conſilium initum videretur. quibus quoniam pro pietate ſatisfecerit: habere ſe nunc rationem officii: pro beneficiis Cæſarem monere, orare Titurium pro hoſpitio, vt ſuæ ac militum ſaluti conſulat. magnam 8
manum Germanorum conductam Rhenum transiſſe, hanc adfore biduo: ipſorum eſſe conſilium, 9
velintne priùs, quam finitimi ſentiant, eductos ex hibernis milites aut ad Ciceronem aut ad Labienum deducere, quorum alter millia paſſuum circiter L. alter paullo amplius ab iis abſit. illud ſe polliceri, & iureiurando confirmare, tutum 10
ſeiter per fines ſuos daturum; quod cum faciat, 11
& ciuitati ſeſe conſulere, quod hibernis leuetur, & Cæſari pro eius meritis gratiam referre. Hac oratione habita, diſcedit Ambiorix. C. Ar- XXVIII
pinius & Iunius, quæ audierint, ad legatos deferunt. illi repentina re perturbati, etſi ab hoſte

ſte ea dicebantur, non tamen negligenda exiſti-
mabant: maximeque hac re permouebantur,
quod ciuitatem ignobilem atque humilem Ebu-
ronum, ſua ſponte, populo R. bellum facere
2 auſam, vix erat credendum. Itaque ad concil-
lium rem deferunt: magnaque inter eos exiſtit
3 controuerſia. L. Aurunculejus, compluresque
tribuni mil. & primorum ordinum centuriones,
nihil temere agendum, neque ex hibernis iniuſſu
4 *Cæſaris diſcedendum* exiſtimabant. *quantasvis*
magnas copias etiam Germanorum ſuſtineri poſſe:
5 *munitis hibernis*, docebant. *rem eſſe teſtimonio,*
quod primum hoſtium impetum, multis vltro vul-
6 *neribus illatis, fortiſſime ſuſtinuerint. re fru-*
mentaria non premi: interea & ex proximis hiber-
7 *nis, & a Cæſare conuentura ſubſidia.* poſtremo,
quid eſſe leuius aut turpius, quam auctore hoſte de
XXIX *ſummis rebus capere conſilium?* Contra ea
Titurius, *ſero facturos*, clamitabat, *cum maio-*
res manus hoſtium, adiunctis Germanis, conue-
niſſent: aut cum aliquid calamitatis in proximis
hibernis eſſet acceptum, breuem conſulendi eſſe oc-
2 *caſionem. Cæſarem* arbitrari *profectum in Italiam,*
nec aliter Carnutes interficiendi Taſgetii conſili-
um fuiſſe capturos, neque Eburones, ſi ille adeſſet,
tanta cum contemtione noſtri ad caſtra venturos
4 *eſſe. non hoſtem auctorem ſed rem ſpectare; ſubeſſe*
Rhe-

CAP. XXVIII. 3. *primorum ordinum centuriones*) primipili centurio, primus princeps, primus haſtatus. Vide ſupra lib. 1. c. 41. ſect. 3. & hoc libro v. c. 37. ſ. 1.

CAP. XXIX. 3. *ſubeſſe Rhenum*) Græc. πλησίον ὁ Ῥῆνος

Rhenum; magno esse Germanis dolori Arioui-sti mortem, & superiores nostras victorias. ardere 4
Galliam, tot contumeliis acceptis, sub populi R. imperium redactam, superiore gloria rei milita-ris exstincta. Postremo, *quis hoc sibi persuade-ret, sine certa re, Ambiorigem ad eiusmodi consi-lium descendisse? suam sententiam in vtramque* 5
partem esse tutam: si nil sit durius, nullo cum pe-riculo ad proximam legionem peruenturos; si Gal-lia omnis cum Germanis consentiat, vnam esse in 6
celeritate positam salutem. Cottæ quidem, at-que eorum, qui dissentiret, consilium quem habe-ret exitum? In quo si non præsens periculum, at 7
certe longa obsidione fames esset pertimescen-da. Hac in vtramque partem habita dis- XXX
putatione, cum a Cotta primisque ordinibus acriter resisteretur: *vincite*, inquit, *si ita vul-tis*, Sabinus id clariore voce, vt magna pars militum exaudiret: *neque is sum*, inquit, *qui* 2
grauissime ex vobis mortis periculo terrear: hi sa-pient, & si grauius quid acciderit, abs te ratio-nem reposcent. qui, si per te liceat, perendino 3
die cum proximis hibernis coniuncti, communem cum reliquis casum sustineant, nec reiecti, & re-legati longe ab ceteris, aut ferro aut fame inter-eant

---

esse dolori Arioui-sti mortem) Cluuerius A. Germ. 1 c. 53. *sortem* mauult legere, quia victus effugerit. At potest ex vulnere in Gallia accepto, aut mœrore mortuus esse. Et libri consentiunt omnes, & Græcus interpres θάνατον: etiam quæ Iulii Celsi nomine exstat Cæsaris historia p. 65. *Arioui-sti fuga ac*

XXXI *eant.* Consurgitur ex consilio: comprehendunt vtrumque, & orant, ne sua dissensione & pertinacia rem in summum periculum deducant: facilem esse rem, seu maneant seu proficiscantur, si modo vnum omnes sentiant, ac probent: contra in dissensione nullam se salutem perspicere. Res disputatione ad mediam noctem perducitur. tandem dat Cotta permotus manus: superat sententia Sabini. pronuntiatur, prima luce ituros: consumitur vigiliis reliqua pars noctis: cum sua quisque miles circumspiceret, quid secum portare posset, quid ex instrumento hibernorum relinquere cogeretur. Omnia excogitantur, quare nec sine periculo maneatur, & languore militum, & vigiliis periculum augeatur. Prima luce sic ex castris proficiscuntur, vt, quibus esset persuasum, non ab hoste, sed ab homine amicissimo Ambiorige consilium datum, longissimo agmine, magnisque XXXII impedimentis. At hostes, postea quam ex nocturno fremitu vigiliisque de profectione eorum senserunt, collocatis insidiis bipartito in siluis, opportuno atque occulto loco, a millibus passuum circiter II Romanorum aduentum exspectabant. &, cum se maior pars agminis in magnam conuallem demisisset, ex vtraque parte eius vallis subito sese ostenderunt, no-

---

CAP. XXXI. 1. *comprehendunt vtrumque*) Centuriones & tribuni vtrumque legatum Sabinum & Cottam prensant, amplectuntur amice, & orant.

3. *dat Cotta permotus manus*) cedit Sabino, & ægre consentit, tamquam victus.

nouissimosque premere, & primos prohibere
adscensu, atque iniquissimo nostris loco prœ-
lium committere cœperunt. Tum demum XXXIII
Titurius, vti qui nihil ante prouidisset, trepida-
re & concursare, cohortesque disponere: hæc
tamen ipsa timide atque vt eum omnia deficere
viderentur: quod plerumque iis accidere con-
sueuit, qui in ipso negotio consilium capere co-
guntur. At Cotta, qui cogitasset, hæc posse in iti- 2
nere accidere, atque ob eam caussam profectio-
nis auctor non fuisset, nulla in re communi salu-
ti deerat, &, in appellandis cohortandisque mi-
litibus, imperatoris, & in pugna, militis officia
præstabat. cumque propter longitudinem agmi- 3
nis minus facile per se omnia obire, &, quid
quoquo loco faciendum esset, prouidere pos-
sent; iusserunt pronuntiari, vt impedimenta re-
linquerent, atque in orbem consisterent. quod 4
consilium etsi in eiusmodi casu reprehenden-
dum non est, tamen incommode accidit. nam & 5
nostris militibus spem minuit, & hostes ad pu-
gnandum alacriores effecit, quod non sine sum-
mo timore & desperatione id factum videbatur.
præterea accidit, quod fieri necesse erat, vt vulgo 6
milites ab signis discederent, quæque quisque
eorum carissima haberet, ab impedimentis pe-
tere atque arripere properaret, & clamore ac
fletu omnia complerentur. At barbaris con- XXXIV
silium non defuit. nam duces eorum tota acie
pronunciari iusserunt, ne quis ab loco discede-
ret:

CAP. XXXIII. 8. *in orbem consisterent*) De orbe militari diximus supra ad lib. IV. 37, 2.

ret: illorum esse prædam, atque illis reseruari, quæcunque Romani reliquissent: proinde omnia
2 in victoria posita existimarent. Erant & virtute & numero pugnando pares nostri: tametsi a duce & a fortuna deserebantur: tamen omnem spem salutis in virtute ponebant, &, quoties quæque cohors procurrerat, ab ea parte magnus
3 hostium numerus cadebat. Qua re animaduersa, Ambiorix pronuntiari iubet, vt procul tela coniiciant, neu propius accedant: &, quam in partem Romani impetum fecerint, cedant:
4 leuitate armorum, & quotidiana exercitatione nihil iis noceri posse: rursus, se ad signa recipientes, insequantur. Quo præcepto ab
XXXV iis diligentissime obseruato, cum quæpiam cohors ex orbe excesserat, atque impetum fecerat, hostes velocissime refugiebant. Interim ea
2 parte nudari necesse erat, & ab latere aperto te-
3 la recipi. rursus, cum in eum locum, vnde erant egressi, reuerti cœperant, & ab iis, qui cesserant, & ab iis qui proximi steterant, circumueniebantur: sin autem locum tenere vel-
4 lent, neque virtuti locus relinquebatur, neque a tanta multitudine coniecta tela a confertis vi-
5 tari poterant. tamen tam multis incommodis conflictati, multis vulneribus acceptis, resistebant, &, magna parte diei consumpta, cum a prima luce ad horam IIX pugnaretur, nihil, quod

CAP. XXXIV. 2. *virtute & numero pugnando pares*) id est, inter pugnandum. Græcus interpres nullam gerundii huius rationem habuit. Veteres libri *numero pugnandi*.

quod ipsis esset indignum, committebant. Tum T. Baluentio, qui superiore anno primum pilum duxerat, viro forti, & magnæ auctoritatis, vtrumque femur tragula transiicitur. Q. Lucanius, eiusdem ordinis, fortissime pugnans, dum circumuento filio subuenit, interficitur. L. Cotta legatus, omnes cohortes ordinesque adhortans, in aduersum os funda vulneratur. His rebus permotus Q. Titurius, cum procul Ambiorigem suos cohortantem conspexisset, interpretem suum, Cn. Pompeium ad eum mittit, rogatum, vt sibi militibusque parcat. Ille appellatus, respondit; *si velit secum colloqui licere; sperare, a multitudine impetrari posse, quod ad militum salutem pertineat; ipsi vero nihil nocitum iri, inque eam rem se suamque fidem interponere.* Ille cum Cotta Iaucio communicat, si videatur, pugna vt excedant, & cum Ambiorige vna colloquantur: sperare se ab eo de sua ac militum salute impetrari posse. Cotta se ad armatum hostem iterum negat, atque in eo perseuerat. Sabinus, quos in præsentia tribunos mil. circum se habebat, & primorum ordinum centuriones, se sequi iubet: & cum propius Ambiorigem accessissent, iussus arma abiicere, imperatum facit: suisque, vt idem faciant, imperat. Interim dum de conditionibus inter se agunt, longiorque consulto ab Ambiorige instituitur sermo; paullatim circumuentus interficitur.

6 7 8 XXXVI 2 3 4 XXXVII 2

CAP. XXXV. 6. *primum pilum duxerat*) Centurio primi pili fuerat.

3 citur. tum vero suo more victoriam conclamant, atque vlulatum tollunt: impetuque in no-
4 stros facto, ordines perturbant. ibi L. Cotta pugnans interficitur cum maxima parte militum, reliqui se in castra recipiunt, vnde erant
5 egressi. ex quibus L. Petrosidius aquilifer cum magna multitudine hostium premeretur, aquilam intra vallum proiecit, ipse pro castris fortissime pugnans occiditur. alii ægre ad noctem
6 oppugnationem sustinent: noctu ad vnum
7 omnes, desperata salute, seipsi interficiunt. pauci ex prœlio elapsi, incertis itineribus per siluas ad T. Labienum legatum in hiberna peruenerunt; atque eum de rebus gestis certiorem faci-
XXXVIII unt. Hac victoria sublatus Ambiorix, statim cum equitatu in Aduaticos, qui erant eius regno finitimi, proficiscitur; neque diem neque noctem intermittit, peditatumque se subsequi iubet. Re demonstrata, Aduaticisque
2 concitatis postero die in Neruios peruenit: hortaturque, ne sui in perpetuum liberandi, atque vlciscendi Romanos, pro iis, quas ac-
3 ceperint, iniuriis, occasionem dimittant. interfectos esse legatos duos, magnamque partem
4 exercitus interiisse, demonstrat; nihil esse negotii, subito oppressam legionem, quæ cum Cicerone hiemet, interfici; sed ad eam rem pro-
XXXIX fitetur adiutorem. Facile hac oratione Neruiis

CAP. XXXVII. 3. *victoriam conclamant atque vlulatum*) Liuius, lib. v, 37. Gallis non modo in prœlio *trucem cantum & horrendum sonum*; sed post victoriam etiam c. 39. *vlulatus & cantus dissonos* tribuit.

uiis persuadet. itaque confestim dimissis nuntiis ad Centrones, Grudios, Leuacos, Pleumosios, Gordunos, qui omnes sub eorum imperio sunt, quam maximas manus possunt, cogunt, & de improuiso ad Ciceronis hiberna aduolant, nondum ad eum fama de Titurii morte perlata. Huic quoque accidit, quod fuit necesse, vt non 2
nulli milites, qui, lignationis munitionisque caussa, in siluas discessissent, repentino equitum aduentu interciperentur. his circumuentis, 3
magna manu Eburones, Aduatici, Nerulí, atque horum omnium socii & clientes, legionem oppugnare incipiunt: nostri celeriter ad arma concurrunt, vallum conscendunt. ægre is dies 4
sustentatur, quod omnem spem hostes in celeritate ponebant; atque hanc adepti victoriam in perpetuum se fore victores confidebant. Mittuntur ad Cæsarem confestim a Cicerone litteræ, magnis propositis præmiis, si pertulissent. XL
obsessis omnibus viis, missi intercipiuntur. nocte ex ea materia, quam munitionis caussa comportauerant, turres cxx excitantur incredibili celeritate: quæ deesse operi videbantur, perficiuntur. Hostes postero die, multo ma- 2
ioribus copiis coactis, castra oppugnant, fossam complent. a nostris eadem ratione, qua 3
pridie, resistitur. hoc idem deinceps reliquis 4
fit 5

CAP. XXXIX. 1. *Centrones, Grudios, Leuacos &c.*) Hi Neruiorum clientes ac finitimi ignorantur. Certe diuersi hi Centrones ab Alpinis sunt lib. 1. cap. 10.

CAP. XL 2. *turres* CXX) Et metaphrasis ἑκατὸν καὶ εἴκοσι: ne de numero dubites.

fit diebus. nulla pars nocturni temporis ad laborem intermittitur: non ægris, non vulneratis, facultas quietis datur: quæcunque ad proximi diei oppugnationem opus sunt, noctu com-
6 parantur. multæ præustæ sudes, magnus muralium pilorum numerus instituitur: turres contabulantur; pinnæ loricæque ex cratibus atte-
7 xuntur. ipse Cicero, cum tenuissima valetudine esset, ne nocturnum quidem sibi tempus ad quietem relinquebat: vt vltro militum concur-
XLI su, ac vocibus, sibi parcere cogeretur. Tunc duces principesque Neruiorum, qui aliquem sermonis aditum caussamque amicitiæ cum Cice-
2 rone habebant, colloqui sese velle dicunt. facta potestate, eadem, quæ Ambiorix cum Titurio egerat, commemorant: *omnem esse in armis Galliam: Germanos Rhenum transisse: Cæ-*
3 *saris, reliquorumque hiberna oppugnari.* addunt
4 etiam de Sabini morte. Ambiorigem ostentant, fidei faciundæ caussa: *errare eos,* dicunt, *si quidquam ab iis præsidii sperent, qui suis rebus diffi-*
5 *dant; sese tamen scire hoc esse in Ciceronem populumque R. animo, vt nihil, nisi hiberna recusent, atque hanc inueteraſcere consuetudinem nolint:*
6 *licere illis incolumibus per se ex hibernis discedere,*

---

6. *muralium pilorum*) grandiorum, quibus murus seu vallum contra adscendentes defendebatur.

CAP. XLI. 4. *Ambiorigem ostentant*) paullo ante amicum Cæsaris, tot deuinctum beneficiis: nunc hostem, & castrorum oppugnatorem: vt facilius credat Cicero, omnem Galliam in armis aduersus Romanos esse.

re, &, in quascumque partes velint, sine metu proficiſci. Cicero ad hæc vnum modo reſpondit: *Non eſſe conſuetudinem populi R. vllam accipere ab hoſte armato conditionem: ſi ab armis diſcedere velint, ſe adiutore vtantur, legatosque ad Cæſarem mittant: ſperare ſe, pro eius iuſtitia, quæ petierint, impetraturos.* Ab hac ſpe repulſi Neruii, vallo pedum XI, & foſſa pedum XV hiberna cingunt. hæc ſuperiorum annorum conſuetudine a noſtris cognouerant; & quosdam de exercitu nacti captiuos, ab his docebantur. ſed nulla his ferramentorum copia, quæ eſſet ad hunc vſum idonea, gladiis ceſpites circumcidere manibus ſagulisque terram exhaurire cogebantur. qua quidem ex re hominum multitudo cognoſci potuit. nam minus horis tribus decem millium paſſuum circuitu munitionem perfecerunt: reliquisque diebus turres ad altitudinem valli, falces, teſtudinesque, quas iidem captiui docuerant, parare ac facere cœperunt. Septimo oppugnationis die maximo coorto vento, feruentes fuſili ex argilla glandes, fundis,

7 8 XLII 2 3 4 5 XLIII

CAP. XLII. 3. *manibus ſagulisque*) Et metaphraſtes ταῖς τε χερσὶ καὶ ταῖς χιτῶσιν. Alii *furculis* legunt: alii *ſarculis*.

4. *decem millium paſſuum circuitu*) Sic veteres libri: quibus Græcus conſentit, περίοδον ὀγδοήκοντα σάδια.

5. *falces*) falces murales. Vide ſupra III, 14, 5.

CAP. XLIII. 1. *feruentes fuſili ex argilla gl.*) Oroſius VI, 10, in hac hiſtoria: *teſtas feruentes intorſere fundis, flammataque focis tela, ac mox concepto igne rutilantia, intra caſtra iecerunt.*

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn862868203/phys_0187
DFG

& feruefacta iacula in casas, quæ more Gallico
2 stramentis erant tectæ, iacere cœperunt. hæ celeriter ignem comprehenderunt, &, venti magnitudine, in omnem castrorum locum diffulerunt.
3 hostes maximo clamore insecuti, quasi parta iam atque explorata victoria, turres testudinesque agere, & scalis vallum adscendere cœpe-
4 runt. At tanta militum virtus, atque ea præsentia animi fuit, vt, cum vndique flamma torrerentur, maximaque telorum multitutudine premerentur, suaque omnia impedimenta, atque omnes fortunas conflagrare intelligerent; non modo demigrandi caussa de vallo decederet nemo, sed pæne ne respiceret quidem quisquam; actum omnes acerrime fortissimeque pugnarent.
5 Hic dies nostris longe grauissimus fuit, sed tamen hunc habuit euentum, vt eo die maximus numerus hostium vulneraretur atque interficeretur, vt se sub ipso vallo constipauerant, recessumque primis vltimi non dabant. Paullum quidem intermissa flamma, & quodam loco turri adacta, & contingente vallum, tertiæ cohortis
6 centuriones ex eo, quo stabant, loco recesserunt, suosque omnes remouerunt; nutu vocibusque hostes si introire vellent, vocare cœpe-
7 runt, quorum progredi ausus est nemo. tum ex omni parte lapidibus coniectis deturbati, turris-

4. *demigrandi caussa*) fugiendi, castra deserendi caussa, Metaphrastes, ἀχ ὅπως φυγῆς ἐμέμνηντο.

7. *lapidibus coniectis deturbati, turrisque*) Romani lapidibus hostes abegerunt, eorumque turrim incenderunt. Græcus, Ρωμαῖοι σφενδονήσαντες cetera.

risque succensa est. Erant in ea legione XLIV
fortissimi viri centuriones, qui iam primis ordinibus appropinquarent, T. Pulfio, & L. Varenus. ii perpetuas controuersias inter sese habebant, vter alteri anteferretur, omnibusque annis de loco summis simultatibus contendebant. ex iis Pulfio, cum acerrime ad munitiones pugnaretur, *Quid dubitas*, inquit, *Varene? aut quem locum probandæ virtutis tuæ exspectas? hic dies, hic dies de nostris controuersiis iudicabit.* Hæc cum dixisset, procedit extra munitiones, &, quæ pars hostium confertissima visa est, in eam irrumpit. ne Varenus quidem tum vallo sese continet, sed, omnium veritus existimationem, subsequitur, mediocri spatio relicto. Pulfio pilum in hostes mittit, atque unum ex multitudine procurrentem transiicit, quo percusso, & exanimato, hunc scutis protegunt hostes, & in illum vniuersi tela coniiciunt, neque dant regrediendi facultatem. transfigitur scutum Pulfioni, & verutum in balteo defigitur. auertit hic casus vaginam, & gladium educere conantis dextram moratur manum, impeditumque hostes circumsistunt. Succurrit inimicus illi Varenus, & laboranti subuenit. ad hunc se confestim a Pulfione

CAP. XLIV. 1. *primis ordinibus appropinquarentur*) Quod gradatim centuriones promouebantur, videntur hi in secundo principe aut pilo fuisse, ac ad primum certatim adspirasse. Lipsium lege de Mil. Rom. lib. II, 8.

2. *de loco*) de gradu dignitatis.

omnis multitudo conuertit. illum veruto transfixum arbitrantur. Illic vero occurſat ocius gladio, cominusque rem gerit Varenus: atque vno interfecto, reliquos paullum propellit, dum cupidius inſtat, in locum inferiorem deiectus concidit. huic rurſus circumuento fert ſubſidium Pulfio, atque ambo incolumes, compluribus interfectis, ſumma cum laude ſeſe intra munitiones recipiunt. Sic fortuna in contentione, & certamen vtrumque verſauit, vt alter alteri inimicus auxilio ſalutique eſſet, neque diiudicari poſſet, vter vtri virtute anteferendus videretur. XLV Quanto erat in dies grauior atque aſperior oppugnatio, & maxime quod, magna parte militum confecta vulneribus, res ad paucitatem defenſorum peruenerat, tanto crebriores litteræ nuntiique ad Cæſarem mittebantur: quorum pars deprehenſa in conſpectu noſtrorum militum cum cruciatu necabatur. Erat vnus intus Neruius, nomine Vertico, loco natus honeſto, qui a prima obſidione ad Ciceronem profugerat, ſuamque ei fidem præſtiterat. hic ſeruo ſpe libertatis, magnisque perſuadet præmiis, vt litteras ad Cæſarem deferat. has ille in iaculo illigatas adfert; & Gallus inter Gallos ſine vlla ſuſpicione verſatus, ad Cæſarem pervenit. ab eo de periculo Ciceronis legionisque cognoſcit. XLVI Cæſar, acceptis litteris circiter hora XI diei, ſtatim nuntium in Bellouacos ad M. Craſſum quæſtorem

---

Cap. XLVI. 1. *in Bellouacos ad M. Craſſum*) De Bello-

florem mittit, cuius hiberna aberant ab eo mil-
lia passuum xxv. Iubet media nocte legionem 2
proficisci, celeriterque ad se venire. exiit cum
nuntio Crassus. Alterum ad C. Fabium lega- 3
tum mittit, vt in Atrebatium fines legionem ad-
ducat, qua sibi iter faciendum sciebat. scribit 4
Labieno, si reip. commodo facere posset, cum
legione ad fines Neruiorum veniat: reliquam
partem exercitus, quod paullo aberat longius,
non putat exspectandum; equites circiter CD ex
proximis hibernis cogit. Hora circiter III XLVII
ab antecursoribus de Crassi aduentu certior est
factus. eo die millia passuum XX progreditur.
Crassum Samarobriuæ præficit, legionemque 2
ei attribuit, quod ibi impedimenta exercitus,
obsides ciuitatum, litteras publicas, frumen-
tumque omne, quod eo, tolerandæ hiemis
caussa, deuexerat, relinquebat. Fabius, vt 3
imperatum erat, non ita multum moratus in
itinere, cum legione occurrit. Labienus, in- 4
teritu Sabini, & cæde cohortum cognita, cum
omnes ad eum Treuirorum copiæ venissent, ve-
ritus, si ex hibernis fugæ similem profectionem
feciisset, vt hostium impetum sustinere non pos-
set, præsertim quos recenti victoria efferri sci-
ret; litteras Cæsari remittit, quanto cum pe- 5

uacis ad lib. II. cap. 4. sect. 5. dictum. Pars erant præcipua Belgii proprii, quod Cæsar ita supra cap. 24. sect. 3. nominauit. Ibi enim Crassus cum legione in Belgio locauit: hic ex Bellouacis euocat.

CAP. XLVII. 4. *veritus, vt non*) Malim *non* deleri: aut legi *ne non*. v. Cl. Perizon. ad Minerv. p. 915.

riculo legionem ex hibernis educturus esset: rem gestam in Eburonibus perscribit: docet, omnes peditatus equitatusque copias Treuirorum III millium passuum longe ab suis castris
XLVIII consedisse. Cæsar, consilio eius probato, etsi opinione trium legionum deiectus, ad II redierat, tamen vnum communis salutis auxilium in celeritate ponebat. venit magnis itineribus in Neruiorum fines: ibi ex captiuis cognoscit, quæ apud Ciceronem gerantur, quantoque in periculo res sit. tum cuidam ex equitibus Gallis magnis præmiis persuadet, vti ad Ciceronem epistolam deferat. hanc Græcis conscriptam litteris mittit, ne intercepta epistola, nostra ab hostibus consilia cognoscantur. si adire non possit, monet, vt tragulam cum epistola ad amentum deligata, intra munitiones castrorum abiiciat. In litteris scripsit, se cum legionibus profectum celeriter adfore: hortatur, vt pristinam virtutem retineat. Gallus periculum veritus, vt erat præceptum, tragulam mittit. hæc casu ad turrim adhæsit, neque ab nostris biduo animaduersa, tertio die a quodam milite conspicitur; demta ad Ciceronem defertur. ille perlectam in conuentu militum recitat, maximaque omnes lætitia adficit; tum fumi

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

1. *rem gestam in Eburonibus*) cum Titurio Sabino & Aurunculeio Cotta, vtroque cæso. Supra c. 24. 28. seq. *consedisse*) castra posuisse: vt lib. 1. c. 21. sect. 1. & lib. II. cap. 16. lib. v. cap. 9. sect. 1: & eodem, lib. c. 59. sect 6. *consedit, & castra communit.* Et Liuius v. 39. *Galli inter Romam atque Anienem consedere.*

fumi incendiorum procul videbantur, quæ res omnem dubitationem aduentus legionum expulit. XLIX Galli, re cognita per exploratores, obsidionem relinquunt, ad Cæsarem omnibus copiis contendunt. eæ erant armatorum circiter millia LX. Cicero, data facultate, Gallum ab eodem Verticone, quem supra demonstrauimus, repetit, qui litteras ad Cæsarem deferat. 2 hunc admonet, iter caute diligenterque faciat; perscribit in litteris, hostes ab se discessisse, 3 omnemque ad eum multitudinem conuertisse. quibus litteris circiter media nocte, Cæsar, allatis, 4 suos facit certiores, eosque ad dimicandum animo confirmat. postero die 5 luce prima mouet castra, & circiter millia passuum IV progressus, trans vallem magnam & riuum hostium multitudinem conspicatur. erat magni periculi res, cum tantis copiis iniquo loco dimicare: 6 tamen quoniam liberatum obsidione Ciceronem sciebat, eoque omnino remittendum de celeritate existimabat; confedit, & quam æquissimo loco potest, castra communit. atque hæc, etsi erant exigua, 7 per se vix hominum millium VII, præsertim nullis cum impedimentis, tamen angustiis viarum, quam maxime potest, contrahit, eo consilio, vt in summam contemptionem hostibus veniat. Interim speculatoribus in omnes partes 8 dimissis, explorat, quo commodissime itinere vallem transire posset. Eo die, parL uulis

CAP. XLIX. 6. *remittendum de celeritate*) ideo minus celerandum existimabat.

uulis equestribus prœliis ad aquam factis, vtri-
2 que sese suo loco continent; Galli, quod am-
pliores copias, quæ nondum conuenerant, ex-
3 spectabant; Cæsar, si forte timoris simulatio-
ne hostes in suum locum elicere posset, citra
vallem, vt pro castris prœlio contenderet; si
id efficere non posset, vt, exploratis itineribus
minore cum periculo vallem riuumque transi-
4 ret. Prima luce hostium equitatus ad castra ac-
cedit, prœliumque cum nostris equitibus com-
5 mittit. Cæsar consulto, equites cedere, seque
in castra recipere, iubet; simul, ex omnibus par-
tibus castra altiore vallo muniri, portasque ob-
strui, atque in iis administrandis rebus quam
maxime concursari, & cum simulatione timo-
LI ris agi iubet. Quibus omnibus rebus hos-
tes inuitati, copias transducunt, aciemque
2 iniquo loco constituunt: nostris vero etiam de
vallo deductis, propius accedunt, & tela in-
tra munitionem ex omnibus partibus coniici-
3 unt. præconibusque circummissis, pronuntiari
iubent, *seu quis Gallus, seu Romanus velit ante*
horam III *ad se transire, sine periculo licere, post*
4 *id tempus non fore potestatem.* ac sic nostros
contemserunt, vt, obstructis in speciem portis
singulis ordinibus cespitum, quod ea non posse
introrumpere videbantur, alii vallum ma-
nu scandere, alii fossas complere inciperent.
tunc

CAP. LI, 4. *quod ea non posse introrumpere*) Ea, subaudi via, qui ellipsis videtur aduerbium facere.

vallum manu scandere) dura locutio: ab recentioribus tamen recepta. Vetustiores libri *manu scindere*,

tunc Cæsar, omnibus portis eruptione facta, e- 5
quitatuque emisso celeriter hostes dat in fugam,
sic, vt omnino pugnandi caussa resisteret nemo:
magnumque ex his numerum occidit, atque
omnes armis exuit. Longius prosequi veri- LII
tus, quod siluæ paludesque intercedebant: ne-
que etiam paruulo detrimento illum locum re-
linqui videbat; omnibus suis incolumibus co-
piis, eodem die ad Ciceronem peruenit. insti- 2
tutas turres, testudines, munitionesque hostium
admiratur. legione producta, cognoscit, non
decimum quemque esse relictum militem sine
vulnere. Ex his omnibus iudicat rebus, quan- 3
to cum periculo, & quanta virtute sint res admi-
nistratæ: Ciceronem pro eius merito, legionem- 4
que collaudat: centuriones sigillatim, tribunos-
que mil. appellat: quorum egregiam fuisse vir-
tutem, testimonio Ciceronis, cognouerat: de
casu Sabini, & Cottæ, certius ex captiuis cogno-
scit. Postero die, concione habita, rem gestam 5
proponit: milites consolatur & confirmat:
quod detrimentum culpa & temeritate legati 6
sit acceptum, hoc æquiore animo ferendum
docet, quod beneficio deorum immortalium, &
virtute eorum expiato incommodo, neque
hostibus diutina lætitia, neque ipsis longior do-
lor relinquatur. Interim ad Labienum LIII
per Remos incredibili celeritate de victoria
Cæsaris fama perfertur, vt, cum ab hibernis
Cice-

---

sicut Græcus interpres, τὸ ἔρυμα τῇ χειρὶ περιτείνειν. Alius Codex, *vallum vi conscendere.*

Ciceronis millia passuum I. abesset, eoque post horam IX diei Cæsar peruenisset, ante mediam noctem ad portas castrorum clamor oriretur, quod clamore significatio victoriæ, gratulatio-
2 que ab Remis Labieno fieret. Hac fama ad Treuiros perlata, Induciomarus, qui postero die castra Labieni oppugnare decreuerat, noctu profugit, copiasque omnes in Treuiros reducit.
3 Cæsar Fabium cum legione in sua remittit hiberna, ipse cum III legionibus circum Samarobriuam trinis hibernis hiemare constituit; &, quod tanti motus Galliæ exstiterant, totum hiemem
4 ipse ad exercitum manere decreuit. nam, illo incommodo de Sabini morte perlato, omnes fere Galliæ ciuitates de bello consultabant, nuntios legationesque in omnes partes dimittebant, &, quid reliqui consilii caperent, atque, vnde initium belli fieret, explorabant; nocturnaque
5 in locis desertis consilia habebant. neque vllum totius hiemis tempus sine sollicitudine Cæsaris intercessit, quin aliquem de conciliis, & motu
6 Gallorum, nuntium acciperet. in his ab L. Roscio legato, quem legioni XIII præfecerat, certior est factus, magnas Gallorum copias earum ciuitatum, quæ Armoricæ appellantur,
7 oppugnandi sui caussa, conueniisse. neque longius

CAP. LIII. 3. *copias in Treuiros reducit*) Non enim in Treueris castra Labieni erant, sed in confinio Treuirorum. *Supra cap. 24.*

6. *quæ Armoricæ appellantur*) lib. VII. c. 75. sect. 4. *eorum* (Celtarum) *consuetudine* ita appellari traditur: quod

gius millia passuum IIX ab hibernis suis abfuisse; sed nuntio allato de victoria Cæsaris, discessisse, adeo, vt fugæ similis discessus videretur. At LIV
Cæsar, principibus cuiusque ciuitatis ad se vocatis, aliis territando, cum se scire, quæ fierent, denuntiaret; alias cohortando, magnam partem Galliæ in officio tenuit. tamen Senones, 2
quæ est ciuitas in primis firma, & magnæ inter Gallos auctoritatis, Cauarinum, quem Cæsar apud eos regem constituerat, cuius frater Moritasgus, aduentu in Galliam Cæsaris, cuiusque maiores regnum obtinuerant, interficere publico consilio conati, cum ille præsensisset, ac profugisset, vsque ad fines insecuti; regno, domoque expulerunt: &, missis ad Cæsarem 3
satisfaciundi caussa legatis, cum is omnem ad se senatum venire iussisset, dicto audientes non fuerunt. Tantum apud homines barbaros va- 4
luit, esse repertos aliquos principes belli inferendi, tantamque omnium voluntatis commutationem attulit, vt præter Aeduos & Remos, quos præcipuo semper honore Cæsar habuit, alteros pro vetere ac perpetua erga populum R. fide, alteros pro recentibus belli Gallici officiis, nulla fere fuerit ciuitas non suspecta nobis. id- 5
que adeo haud scio, mirandumne sit, cum compluribus aliis de caussis, tum maxime, quod, qui virtute belli omnibus gentibus præferebantur, tantum se eius opinionis deperdidisse, vt populi

verbum Celticum esse demonstrat. Maritimæ significantur, quia *ar mor* est Latine, *ad mare*.

puli R. imperia perferrent, grauissime dole-
LV bant. Treuiri vero atque Induciomarus to-
tius hiemis nullum tempus intermiserunt, quin
trans Rhenum legatos mitterent, ciuitates solli-
citarent; pecunias pollicerentur, magna parte
exercitus nostri interfecta, multo minorem su-
2 peresse dicerent partem. neque tamen vlli ci-
uitati Germanorum persuaderi potuit, vt Rhe-
num transiret, cum *se bis expertos* dicerent, *Ario-
uisti bello & Tenchtherorum transitu; non esse for-
3 tunam amplius tentaturos.* Hac spe lapsus Indu-
ciomarus, nihilo minus copias cogere, exercere,
a finitimis equos parare, exsules damnatosque
4 e Gallia magnis præmiis ad se allicere cœpit. ac
tantam sibi iam iis rebus in Gallia auctoritatem
comparauerat, vt vndique ad eum legationes
concurrerent, gratiam atque amicitiam publice
LVI priuatimque peterent. Vbi intellexit vltro ad
se veniri, altera ex parte Senones Carnutesque
conscientia facinoris instigari; altera Neruios
Aduaticosque bellum Romanis parare; neque
sibi voluntariorum copias defore, si ex finibus
suis progredi cœpisset, armatum concilium in-
dicit. hoc more Gallorum est initium belli.
2 quo, lege communi, omnes puberes armati con-
uenire coguntur; &, qui ex iis nouissimus ve-
nit, in conspectu multitudinis, omnibus crucia-
tibus

CAP. LV. 3. *damnatosque e Gallia*) e Gallia propria, aut latius etiam sumpta, vt Treueris solis ac clientibus illorum opponatur. Quidam recentes libri sine præpositione: at interpres etiam ἐκ πάσης τῆς Γαλατίας.

tibus adfectus necatur. In eo concilio Cingetorigem, alterius principem factionis, generum suum, quem supra demonstrauimus, Cæsaris secutum fidem, ab eo non discessisse; hostem iudicandum curat, bonaque eius publicat. 3

His rebus confectis, in concilio pronuntiat, arcessitum se a Senonibus & Carnutibus, aliisque compluribus Galliæ ciuitatibus, huc iter facturum per fines Remorum, eorumque agros populaturum: ac prius quam id faciat, castra Labieni oppugnaturum; quæque fieri velit, præcipit. 4

Labienus, cum & loci natura & manu munitissimis castris sese contineret, de suo ac legionis periculo nihil timebat; sed ne quam occasionem rei bene gerendæ dimitteret, cogitabat. Itaque a Cingetorige atque eius propinquis oratione Induciomari cognita, quam in concilio habuerat, nuntios mittit ad finitimas ciuitates, equitesque vndique conuocat. his certam diem conueniendi dicit. LVII 2

Interim prope quotidie cum omni equitatu Induciomarus sub castris eius vagabatur, alias vt situm castrorum cognosceret, alias colloquenti aut territandi caussa. equites plerumque omnes tela intra vallum coniiciebant. Labienus suos intra munitiones continebat: timorisque opinionem, quibuscumque poterat rebus, augebat. 3 4

Cum maiore in dies contemptione Induciomarus ad castra accederet, nocte vna intromissis equitibus omnium finitimarum ciuitatum, quos arcessendos curauerat, tanta diligentia omnes suos custodiis intra castra conti- LVIII

2 nuit, vt nulla ratione ea res enuntiari, aut ad
Treuiros perferri posset. Interim ex consuetu-
dine quotidiana Induciomarus ad castra acce-
dit; atque ibi magnam partem diei consumit,
equites tela coniiciunt, & magna contumelia
3 verborum nostros ad pugnam euocant. nullo
a nostris dato responso, vbi visum est, sub ve-
4 sperum dispersi ac dissipati, discedunt. subito
Labienus duabus portis omnem equitatum
emittit; præcipit, atque interdicit, perterritis
hostibus, atque in fugam coniectis, quod fore,
sicut accidit, videbat, omnes vnum peterent in-
duciomarum, neu quis quemquam prius vulne-
raret, quam illum interfectum videret, quod,
mora reliquorum, illum, spatium nactum, effu-
5 gere nolebat. magna proponit iis, qui occide-
rent, præmia. submittit cohortes equitibus sub-
6 sidio. Comprobat hominis consilium fortu-
na, &, cum vnum omnes peterent, in ipso flu-
minis vado deprehensus Induciomarus interfi-
citur, caputque eius refertur in castra. rede-
7 untes equites, quos possunt, consectantur at-
que occidunt. Hac re cognita, omnes Eburo-
num & Neruiorum, quæ conuenerant, copiæ
discedunt; paulloque habuit post id factum
Cæsar, quietiorem Galliam.

C. IV-

CAP. LVIII. 6. *in ipso fluminis vado*) Hiberna Labieni *in Remis* erant, *in confinio Treuirorum*, vt supra c. 24. definiuntur: Remos autem Mosa diuisit a Treuiris, quod Cluuerius II, 14. probauit.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIBER VI.

SVMMARIVM LIBRI VI.

Cæsar maiores motus præuidens, copias auget, Senonibus Carnatibusque in deditionem acceptis, Menapios debellat, dum Treuiros Labienus. Iterum Rhenum Cæsar transit, qua occasione Germanos cum Gallis comparans, mores vtriusque gentis, etiam illius siluas, cum feris inuisis alibi, describit. Tentatis frustra Sueuis, in Eburones reuertitur, quos dum vastat, Sicambri Ciceronis castra oppugnant, metu Cæsaris aduentantis refugiunt. Ille Eburonibus vastatis, in Italiam ad conuentus agendos proficiscitur. den 10 Febr. angefang. 1735

MVLTIS de caussis Cæsar maiorem Galliæ motum exspectans, per M. Silanum, C. Antistium Reginum, T. Sextium, legatos, delectum habere instituit, simul ab Cn. Pompeio proconsule petit, quoniam ipse ad vrbem cum imperio reipub. caussa maneret, quos ex Cisalpina Gallia consulis sacramento rogauisset, ad signa conuenire, & 2

LIB. VI. CAP. 1. 2. *ad vrbem cum imperio*) Ad vrbem, quia proconsul erat Pompeius, nec vero in prouincia, quam per legatos regebat. Adde quæ ad Cic. lib. III. epist. VIII. pr. notauimus.

reipublicæ caussa) rei frumentariæ caussa, quam Tiberis exundatio corruperat. Dio Cassius lib. XXXIX. p. 119. ὁ Πομπήιος κατὰ τὴν τοῦ σίτου πρόνοιαν ἐκδημήσας.

quos consulis sacramento rogauisset) Quidam coniiciunt

3 ad se proficiscí iuberet: magni interesse etiam
in reliquum tempus ad opinionem Galliæ, exi-
stimans, tantas videri Italiæ facultates, vt, si quid
esset in bello detrimenti acceptum, non modo
in breui tempore sarciri, sed etiam maioribus
4 adaugeri copiis posset. quod cum Pompeius
& reip. & amicitiæ tribuisset, celeriter confecto
per suos delectu, tribus ante exactam hiemem
& constitutis & adductis legionibus, duplicato-
que earum cohortium numero, quas cum Q.
Titurio amiserat, & celeritate & copiis docuit,
quid populi Romani disciplina atque opes pos-
11 sent. Interfecto Induciomaro, vt docui-
mus, ad eius propinquos a Treuiris imperium
defertur. Illi, finitimos atque Germanos sol-
licitare, & pecuniam polliceri non desistunt.
2 cum ab proximis impetrare non possent, vlte-
riores tentant: inuentis nonnullis ciuitatibus,
iureiurando inter se confirmant, obsidibusque
de pecunia cauent: Ambiorigem sibi societate
3 & fœdere adiungunt. Quibus rebus cognitis,
Cæsar, cum vndique bellum parari videret,
Neruios, Aduaticos, ac Menapios, adiunctis
cisrhenanis omnibus Germanis, esse in armis,
Se-

---

consul; alius *consul is* diuise legendum esse: sed nec *consulis sacramento* male, id est, in quod consul adigebat. Formula sacramenti est apud Liuium XXII, 38. Dicendi formula *sacramento rogare* apud eumdem XXXII, 26. XXXV, 2. XL, 26. Festus dixit *sacramento interrogari*, quia interrogando exigebatur. Ei opponitur *dicere sacramentum*, Cæs. Ciu. I, 13, seu *dicere sacramento*, ibidem cap. 86.

Senones ad imperatum non venire, & cum Carnutibus finitimisque ciuitatibus consilia communicare, a Treuiris Germanos crebris legationibus sollicitari; maturius sibi de bello cogitandum putauit. Itaque nondum hieme confecta, proximis IV legionibus coactis, de improuiso in fines Neruiorum contendit; & prius quam illi aut conuenire aut profugere possent, magno pecoris atque hominum numero capto, atque ea præda militibus concessa, vastatisque agris, in deditionem venire, atque obsides sibi dare coegit. eo celeriter confecto negotio, rursus legiones in hiberna reduxit. Concilio Galliæ primo vere, vt instituerat, indicto, cum reliqui præter Senones, Carnutes, Treuirosque venissent, initium belli ac defectionis hoc esse arbitratus, vt omnia postponere videretur, concilium in Lutetiam Parisiorum transfert. confines erant hi Senonibus, ciuitatemque patrum memoria coniunxerant, sed ab hoc concilio abfuisse existimabantur. Hac re pro suggestu pronuntiata, eodem die cum legionibus in Senones proficiscitur, magnisque itineribus eo peruenit. Cogni-

CAP. 11. 3. *Senones ad imperatum*) Græcus οἱ Σενόνες κατὰ τὸ ἐκείνοις παραγγελθέν. Eodem sensu Cicero lib. IX. ep. XXV. Pæto scripsit: *nunc ades ad imperandum.* Lege ibi interpretes. De Senonibus mox c. 3.

CAP. 111. 4. *præter Senones*) Senones supra Icaunæ & Sequanæ confluentes, in meridiem vergunt a Parisiis. Vrbs illorum *Agendicum*, deinde populi nomine *Senones* dicta; nunc *Sens*.

to eius aduentu, Acco, qui princeps eius concilii fuerat, iubet in oppida multitudinem conuenire; conantibus, prius quam id effici posset,
2 adesse Romanos nuntiatur: necessario sententia desistunt, legatosque, deprecandi caussa, ad
1 Cæsarem mittunt: adeunt per Aeduos, quorum
3 antiquitus erat in fide ciuitas. Libenter Cæsar, petentibus Aeduis, dat veniam: excusationemque accipit: quo æstiuum tempus instantis
4 belli, non quæstionis esse arbitrabatur. Obsidibus impetratis C. hos Aeduis custodiendos
5 tradit. eodem Carnutes legatos obsidesque mittunt, vsi deprecatoribus Remis, quorum
6 erant in clientela: eadem ferunt responsa, peragit concilium Cæsar, equitesque imperat ciV uitatibus. Hac parte Galliæ pacata, totus
& mente & animo in bellum Treuirorum, &
2 Ambiorigis insistit. Cauarinum cum equitatu Senonum secum proficisci iubet, ne quis,
aut ex huius iracundia, aut ex eo, quod meruerat, odio, ciuitatis motus exsistat. his rebus
3 constitutis, quod pro explorato habebat, Ambiorigem prælio non esse certaturum, reliqua eius consilia animo circumspiciebat.
4 Erant Menapii propinqui Eburonum finibus, perpetuis paludibus siluisque muniti, qui vni ex Gallia de pace, ad Cæsarem legatos numquam miserant. Cum iis esse hospitium Ambiorigi sciebat: item per Treuiros venisse Ger-
5 manis in amicitiam cognouerat. hæc prius illi detrahenda auxilia existimabat, quam ipsum bel-

bello laceſſendum; ne, deſperata ſalute, aut ſe in Menapios abderet, aut cum transrhenanis congredi cogeretur. Hoc inito conſilio, totius exercitus impedimenta ad Labienum in Treuiros mittit, duasque legiones ad eum proficiſci iubet: ipſe cum legionibus expeditis v in Menapios proficiſcitur. Illi, nulla coacta manu, loci præſidio freti, in ſiluas paludesque confugiunt; ſuaque eodem conferunt. Cæſar partitis copiis cum C. Fabio legato & M. Craſſo quæſtore, celeriterque effectis pontibus, adiit tripartito, ædificia vicosque incendit, magno pecoris atque hominum numero potitur. quibus rebus coacti Menapii, legatos ad eum pacis petendæ cauſſa mittunt. Ille obſidibus acceptis hoſtium ſe habiturum numero confirmat, ſi aut Ambiorigem, aut eius legatos, finibus ſuis recepiſſent. his confirmatis rebus, Comium Attrebatem cum equitatu, cuſtodis loco, in Menapiis relinquit: ipſe in Treuiros proficiſcitur. Dum hæc a Cæſare geruntur, Treuiri magnis coactis peditatus equitatusque copiis, Labienum cum vna legione, quæ in eorum finibus hiemauerat, adoriri parabant. iamque ab eo non longius bidui via aberant, cum duas veniſſe legiones miſſu Cæſaris cognoſcunt. poſitis caſtris a millibus paſſuum xv, auxilia Germanorum exſpectare conſtituunt. Labienus,

6 7 VI 2 3 8 4 VII 2 3 4

CAP. v. 6. *ad Labienum in Treuiros*) Ergone promouerat caſtra, quæ in remis habuerat, in confinio Treuirorum, lib. v. cap. 24. Adde dicta ad libri v. cap. 58. f. 6.

nus, hostium cognito consilio, sperans temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem, v cohortium præsidio impedimentis relicto, cum xxv cohortibus magnoque equitatu, contra hostem proficiscitur, &, ∞ passuum
5 intermisso spatio, castra communit. Erat inter Labienum, atque hostem, difficili transitu, flumen, ripisque præruptis. hoc neque ipse transire habebat in animo, neque hostes transi-
6 turos existimabat. augebatur auxiliorum quotidie spes. loquitur in concilio palam; *quoniam Germani appropinquare dicuntur, sese suas exercitusque fortunas in dubium non deuocaturum, & postero die prima luce castra moturum,*
7 celeriter hæc ad hostes deferuntur, vt ex magno Gallorum equitatus numero nonnullos
8 Gallicis rebus fauere natura cogebat. Labienus noctu, tribunis mil. primisque ordinibus conuocatis, quid sui consilii sit, proponit, & quo facilius hostibus timoris det suspicionem, maiore strepitu & tumultu, quam populi R. fert
9 consuetudo, castra moueri iubet. his rebus fugæ similem profectionem efficit. hæ quoque per exploratores ante lucem in tanta propin-
VIII quitate castrorum ad hostes deferuntur. Vix agmen nouissimum extra munitiones processerat,

---

Cap. VII. 5. *difficili transitu flumen*) Quoniam castrorum locus non satis certus, vt ad c. 5. sect. 6. dubitauimus; neque flumen hoc licebit ex pluribus designare.

8. *primis ordinibus conuocatis*) centurionibus primorum ordinum. Vide lib. v. cap. 28. sect. 3.

rat, cum Galli cohortari inter se, *ne speratam prædam ex manibus dimitterent. longum esse, perterritis Romanis, Germanorum auxilium exspectare; neque suam pati dignitatem, vt tantis copiis tam exiguam manum, præsertim fugientem atque impeditam, adoriri non audeant*; flumen transire, & iniquo loco prœlium com- 2
mittere non dubitant. quæ fore suspicatus Labienus, vt omnes citra flumen eliceret, eadem
vsus simulatione itineris, placide progrediebatur. Tum præmissis paullum impedimentis, 3
atque in tumulo quodam collocatis, *Habetis*, inquit, *milites, quam petistis, facultatem: hostem impedito atque iniquo loco tenetis: præstate eamdem nobis ducibus virtutem, quam sæpenumero imperatori præstitistis: eum adesse, & hæc coram cernere, existimate.* simul, signa ad hostem conuerti, aciemque dirigi iubet: & pau- 4
cis turmis præsidio ad impedimenta dimissis, re- 6
liquos equites ad latera disponit. celeriter nostri, clamore sublato, pila in hostes iaciunt. illi, vbi præter spem, quos fugere credebant, infestis signis, ad se ire viderunt, impetum modo ferre
non potuerunt: ac primo concursu in fugam 7
coniecti, proximas siluas petiuerunt: quos Labienus equitatu consectatus, magno numero interfecto, compluribus captis, paucis post die-

CAP. VIII. 2. *eadem vsus simulatione itineris*) ITINERIS, discessus, recessionis, fugæ similis: vt non sit quod Fuluius *timoris* malit. Hoc Labieni stratagema Frontinus laudauit lib. II. cap. 5. n. 20.

bus ciuitatem recipit, nam Germani, qui auxilio veniebant, percepta Treuirorum fuga, sese domum contulerunt. cum iis propinqui Inducíomari, qui defectionis auctores fuerant, comitati eos ex ciuitate excessere. Cingetorigi, quem ab initio permansisse in officio demonstrauimus, principatus atque imperium est traditum. Cæsar postquam ex Menapiis in Treuiros venit, duabus de caussis Rhenum transire constituit. quarum erat altera, quod auxilia contra se Treuiris miserant: altera, ne Ambiorix receptum ad eos haberet. his constitutis rebus, paullum supra eum locum, quo antea exercitum transduxerat, facere pontem instituit. nota atque instituta ratione, magno militum studio, paucis diebus opus efficitur: firmo in Treuiris præsidio ad pontem relicto, ne quis ab iis subito motus oriretur, reliquas copias equitatumque transducit. Vbii, qui ante obsides dederant, atque in deditionem venerant, purgandi sui caussa ad eum legatos mittunt: qui doceant, neque ex sua ciuitate auxilia in Treuiros missa, neque ab se fidem læsam. petunt atque orant, vt sibi parcat, ne, communi odio Germanorum, innocentes pro nocentibus pœnas pendant. si amplius obsidum velit, dare pollicentur. Cognita Cæsar caussa, reperit, ab Sueuis auxilia missa esse, Vbiorum satisfactionem accepit: aditus viasque in Sueuos perquirit.

8 IX 2 3 4 5 6 7

CAP. IX. 3. *paullum supra eum locum*) Prior pons in Vbiis fuit, vt ab lib. IV. cap. 19. §. 1. ostendimus: hic autem factus in Treueris, sect. 5.

rit. Interim, paucis post diebus, fit ab Vbiis certior, Sueuos omnes in vnum locum copias cogere, atque iis nationibus, quæ sub eorum sunt imperio, denuntiare, vt auxilia peditatus equitatusque mittant. his cognitis rebus, rem frumentariam prouidet, castris idoneum locum deligit. Vbiis imperat, vt pecora deducant, suaque omnia ex agris in oppida conferant, sperans, barbaros atque imperitos homines, inopia cibariorum adductos, ad iniquam pugnandi conditionem posse deduci. mandat, vt crebros exploratores in Sueuos mittant, quæque apud eos gerantur, cognoscant. illi imperata faciunt, &, paucis diebus intermissis, referunt, Sueuos omnes posteaquam certiores nuntii de exercitu Romanorum venerant, cum omnibus suis sociorumque copiis, quas coegissent, penitus ad extremos fines sese recepisse. siluam esse ibi infinitæ magnitudinis, quæ appellatur Bacenis, ac longe introrsus pertinere, & pro natiuo muro obiectam, Cheruscos a Sueuis, Sueuosque a Cheruscis, iniuriis incursionibusque prohibere: ad eius initium siluæ Sueuos aduentum Romanorum exspectare constituisse. Quoniam ad hunc locum peruentum est, non alienum esse videtur de Galliæ Germaniæque moribus, & quo differant eæ nationes inter sese, pro-

X

2

3

4

5

XI

Cap. x. 5. *quæ appellatur Bacenis*) Græcus Βαχένη. Pars fuit magnæ Herciniæ, & quia in extremis Cattorum, a quibus Cheruscos, inter Visurgim & Albim populos, seiungit; non videtur longius ab illis reliquiis, quas hodieque *den Haartz* appellamus.

2 proponere. In Gallia non solum in omnibus
ciuitatibus, atque pagis, partibusque, sed pæne
3 etiam in singulis domibus factiones sunt: ea-
rumque factionum sunt principes, qui summam
auctoritatem eorum iudicio habere existiman-
tur, quorum ad arbitrium iudiciumque summa
4 omnium rerum consiliorumque redeat. idque
eius rei caussa antiquitus institutum videtur, ne
quis ex plebe contra potentiorem auxilii egeret.
suos enim opprimi quisque, & circumueniri,
non patitur, neque aliter si faciat, vllam inter
5 suos habeat auctoritatem. Hæc eadem ratio
est in summa totius Galliæ. namque omnes ciui-
XI tates in duas partes diuisæ sunt. Cum
Cæsar in Galliam venit, alterius factionis prin-
2 cipes erant Aedui, alterius Sequani. ii cum per
se minus valerent, quod summa auctoritas an-
tiquitus erat in Aeduis, magnæque eorum erant
clientelæ, Germanos, atque Ariouistum sibi ad-
iunxerant, eosque ad se magnis iacturis polli-
3 citationibusque perduxerant. prœliis vero
compluribus factis secundis, atque omni nobi-
litate Aeduorum interfecta, tantum potentia
anteceſſerant, vt magnam partem clientium ab
4 Aeduis ad se transducerent: obsidesque ab
iis

CAP. XII. 2. *magnis iacturis pollicitationibusque*) Interpres δωρεαῖς, vna voce vtramque Latinam complexus. Iacturæ, largitiones sunt, cum damno largientis factæ, Noster Ciuil. III extremo: *de principatu controuersia apud milites largitiones auxit, magnis enim iacturis sibi quisque eorum animos conciliabat.*

iis principum filios acciperent, & publice jurare cogerent, nihil se contra Sequanos consilii inituros; & partem finitimi agri, per vim occupatam possiderent; Galliæque totius principatum obtinerent. Qua necessitate adductus Diuitiacus, auxilii petendi caussa, Romam ad senatum profectus, infecta re redierat. Aduentu Cæsaris facta commutatione rerum, obsidibus Aeduis redditis, veteribus clientelis restitutis, nouis per Cæsarem comparatis; quod ii, qui se ad eorum amicitiam adgregauerant, meliore conditione atque imperio æquiore se vti videbant, reliquis rebus eorum, gratia, dignitateque amplificata; Sequani principatum dimiserant. in eorum locum Remi successerant; quos quod adæquare apud Cæsarem gratia intelligebatur, ii, qui propter veteres inimicitias nullo modo cum Aeduis coniungi poterant, se Remis in clientelam dicabant. hos illi diligenter tuebantur. ita & nouam & repente collectam auctoritatem tenebant. eo tum statu res erat, vt longe principes haberentur Aedui, secundum locum dignitatis Remi obtinerent. In omni Gallia eorum hominum, qui aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo. nam plebs pæne seruorum habetur loco, quæ per se nihil audet, & nulli adhibetur consilio. plerique, cum aut aere alieno, aut magnitudine tributorum, aut iniuria potentiorum premuntur, se se in seruitutem dicant nobilibus: in hos eadem omnia sunt iura, quæ dominis in seruos. Sed de his duobus

5 6 7 8 9 XIII 2 3

bus generibus alterum est Druidum, alterum
4 equitum. Illi rebus diuinis interſunt, ſacrificia
publica ac priuata procurant, religiones inter-
pretantur: ad hos magnus adoleſcentum nu-
merus diſciplinæ cauſſa concurrit, magnoque
5 ii ſunt apud eos honore. nam fere de omni-
bus controuerſiis, publicis priuatisque, conſti-
tuunt; &, ſi quod eſt admiſſum facinus, ſi cædes
facta, ſi de hæreditate, de finibus controuerſia
eſt, iidem decernunt; præmia pœnasque con-
6 ſtituunt. ſi quis aut priuatus aut populus eorum
decreto non ſtetit, ſacrificiis interdicunt. hæc
7 pœna apud eos eſt grauiſſima. Quibus ita eſt
interdictum, ii numero impiorum ac ſceleratorum habentur; ab iis omnes decedunt, aditum eorum ſermonemque defugiunt, ne quid ex contagione incommodi accipiant: neque iis petentibus ius redditur, neque honos vllus communicatur. His autem omnibus Druidibus præ-
8 eſt vnus, qui ſummam inter eos habet auctoritatem. hoc mortuo, ſi quis ex reliquis excellit dignitate, ſuccedit; at, ſi ſunt plures, pares ſuffragio Druidum adlegitur; non nunquam etiam
9
10 de principatu armis contendunt. ii certo anni tempore in finibus Carnutum, quæ regio totius Gal-

---

Cap. XIII. 3. *alterum eſt Druidum*) Quos Cæſar laxe vocat *Druides*, alii in tria genera diſpeſcunt, *Bardos*, qui hymnos & Carmina tractent; & *Vates* (Οὐάτεις Strabo) qui ſacrificia obeant: & *Druides* proprios, qui circa philoſophiam, moralem præſertim verſentur. Vide Strab. IV. p. 136. & Lucan. lib. I. verſ. 448. ſeqq.

10. *regio totius Galliæ media*) Laxe etiam hæc medie-

Galliæ media habetur, confidunt in loco conſecrato huc omnes vndique, qui controuerſias habent, conueniunt; eorumque iudiciis decretisque parent. Diſciplina in Britannia reperta, 11
atque inde in Galliam translata eſſe exiſtimatur. 12
& nunc, qui diligentius eam rem cognoſcere volunt, plerumque illo, diſcendi cauſſa, proficiſcuntur. Druides a bello abeſſe conſueuerunt, neque tributa vna cum reliquis pendunt, militiæ vacationem, omniumque rerum habent immunitatem. tantis excitati præmiis, 2
& ſua ſponte multi in diſciplinam conueniunt, & a propinquis parentibusque mittuntur. magnum ibi numerum verſuum ediſcere dicuntur. 3
Itaque nonnulli annos vicenos in diſciplina permanent, neque fas eſſe exiſtimant ea litteris mandare, cum in reliquis fere rebus, publicis priuatisque rationibus (Græcis) litteris vtantur. Id mihi duabus de cauſſis inſtituiſſe videntur; 4
quod neque in vulgus diſciplinam efferri velint, neque eos qui diſcunt, litteris confiſos, minus memoriæ ſtudere: quod fere plerisque accidit, vt præſidio litterarum, diligentiam in perdiſcendo ac memoriam remittant. in primis 5
hoc

XIV

---

tas accipienda, ſicut vmbilicus terræ in Delphis, quem Græci crediderunt. Vid. Notit. O. A. lib. I. cap. 4.

Cap. XIV. 3. *Græcis litteris vtantur*) Quamuis interpres etiam ἑλληνικοῖς reddiderit; tamen Hotmanus & Dion. Voſſius hanc vocem *Græcis* eliminandam cenſent. Poteſt tamen etiam retineri, vt explicatio ex lib. I. cap. 29. repetatur.

hoc volunt persuadere, *non interire animas, sed ab aliis post mortem transire ad alios:* atque hoc maxime ad virtutem excitari putant, metu
6 mortis neglecto. multa præterea de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de deorum immortalium vi ac potestate disputant, & iuuentuti
XV tuti transdunt. Alterum genus est Equitum. ii, cum est vsus, atque aliquod bellum incidit, (quod ante Cæsaris aduentum fere quotannis accidere solebat, vti aut ipsi iniurias inferrent, aut illatas propulsarent,) omnes in bel-
2 lo versantur: atque eorum, vt quisque est genere copiisque amplissimus, ita plurimos circ-
XVI cum se ambactos clientesque habet. hanc vnam gratiam potentiamque nouerunt. Natio est omnium Gallorum admodum dedita re-
2 ligionibus; atque ob eam caussam, qui sunt adfecti grauioribus morbis, quique in prœliis periculisque versantur, aut pro victimis homines immo-

---

5. *ab aliis post mortem transire*) Hæc ipsa est μετεμψύχωσις, quam Pythagoras a Druidibus acceperit, an hi a Pythagora, incertum. Alexander tamen, Pythagoricus scriptor, tradit apud Clementem Alexandrinum lib. I. Strom. p. 304. Pythagoram ἀκηκοέναι δὲ Γαλατῶν, *Gallorum etiam auditorem fuisse.*

Cap. XV. 2. *ambactos clientesque*) Posteriore verbo explicatur prius. Cæsari certe *clientes* sunt ambacti. Alibi *serui*, apud Ennium. Vet. Gloss. *Ambactus*, δοῦλος μισθωτὸς ὡς Ἔννιος: quod etiam videtur Festus dixisse, sed interpolauit Paulus, vt genuina lectio ex glossa restituenda sit.

Cap. XVI. 2. *pro victimis homines immolant*) Lactan-

immolant, aut se immolaturos vouent, administrisque ad ea sacrificia Druidibus vtuntur: quod pro vita hominis, nisi vita hominis reddatur, non posse deorum immortalium numen placari arbitrantur; publiceque eiusdem generis habent instituta sacrificia. Alii immani magnitudine simulacra habent, quorum contexta viminibus membra viuis hominibus complent, quibus succensis, circumuenti flamma exanimantur homines. supplicia eorum, qui in furto, aut latrocinio, aut aliqua noxa sunt comprehensi, gratiora diis immortalibus esse arbitrantur. sed, cum eius generis copia deficit, etiam ad innocentium supplicia descendunt. 3 4 5

XVII. Deum maxime Mercurium colunt. huius sunt plurima simulacra: hunc omnium inuentorem artium ferunt, hunc viarum atque itinerum ducem, hunc ad quæstus pecuniæ mercaturasque habere vim maximam arbitrantur. post hunc, Apollinem, & Martem, & Iouem, & Mineruam, de his eamdem fere, quam reliquæ gentes, habent opinionem; Apollinem morbos depellere; Mineruam operum atque artificiorum initia tradere; Iouem imperium cælestium tenere; Martem bella regere. huic, cum prælio dimicare constituerunt, ea, quæ bello 2 3

tius 1, 21, 3. *Galli Esum atque Teutatem humano cruore placabant.* quod etiam Lucanus lib. 1. vers. 444. seq. confirmat.

CAP. XVII. 1. *Deum maxime Mercurium*) plures *Deum* legunt, & Græcus θεῶν, quia & Tacitus Germ. c. 9. *Deorum maxime Mercurium colunt.* Sed an id Cæ-

bello ceperunt, plerumque deuouent; quæ
superauerint, animalia capta immolant: reli-
4 quas res in vnum locum conferunt. multis in
ciuitatibus harum rerum exstructos cumulos
5 locis consecratis conspicari licet. neque sæpe
accidit, vt, neglecta quispiam religione, aut ca-
pta apud se occultare, aut posita tollere aude-
ret; grauissimumque ei rei supplicium cum cru-
XVIII ciatu constitutum est. Galli se omnes ab
Dite patre prognatos prædicant: idque ab Drui-
2 dibus proditum dicunt. ob eam caussam spa-
tia omnis temporis, non numero dierum, sed
noctium finiunt; & dies natales, & mensium,
& annorum initia sic obseruant, vt noctem dies
3 subsequatur. In reliquis vitæ institutis hoc fe-
re ab reliquis differunt, quod suos liberos, ni-
si cum adoleuerint, vt munus militiæ sustinere
possint, palam ad se adire non patiantur; filium-
que in puerili ætate in publico, in conspectu pa-
XIX tris adsistere, turpe ducunt. Viri, quan-
tas pecunias ab vxoribus dotis nomine acceper-
unt, tantas ex suis bonis, æstimatione facta,
2 cum dotibus communicant. huius omnis pecu-
niæ coniunctim ratio habetur, fructusq; seruan-
tur. vter eorum vita superarit, ad eum pars vtri-
usque cum fructibus superiorum temporum
3 peruenit. viri in vxores, sicut in liberos, vitæ ne-
cisque

---

saris dictio ferat, dubitat D. Vossius, & quarto casu mauult legi, præsertim quod inscriptiones hoc peculiare Mercurio tribuant DEO MERCURIO.

3. *plerumque deuouent*) Hoc & sollemne Germanis fuit, Tacit. XIII, 56, 3.

cisque habent potestatem: & cum paterfamilias, illustriore loco natus, decessit, eius propinqui conueniunt, & de morte, si res in suspicionem venit, de vxoribus in seruilem modum quæstionem habent, &, si compertum est, igni atque omnibus tormentis excruciatas interficiunt. Funera sunt pro cultu Gallorum magnifica & sumptuosa: omniaque, quæ viuis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt, etiam animalia: ac paullo supra hanc memoriam serui & clientes, quos ab iis dilectos esse constabat, iustis funeribus confectis, vna cremabantur. 4

XX Quæ ciuitates commodius suam remp. administrare existimantur, habent legibus sanctum, si quis quid de rep. a finitimis rumore aut fama acceperit, vti ad magistratum deferat, neue cum quo alio communicet: quod 2 sæpe homines temerarios atque imperitos falsis rumoribus terreri, & ad facinus impelli, & de summis rebus consilium capere cognitum est. Magistratus, quæ visa sunt, occultant; quæque esse ex vsu iudicauerint, multitudini 3 produnt. de rep. nisi per concilium loqui non conceditur.

XXI GERMANI multum ab hac consuetudine differunt. nam neque Druides habent, qui rebus diuinis præsint; neque sacrificiis student. deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus aperte 2 iuuantur, Solem, & Vulcanum, & Lunam:

CAP. XX. 1. *legibus sanctum*) id est sancitum, vt veteres quidam libri habent: castigatiores autem *sanctum*,

3 reliquos ne fama quidem acceperunt. vita omnis
in venationibus atque in studiis rei militaris
consistit: ab paruulis labori ac duritiæ student.
4 qui diutissime impuberesque manserunt, ma-
ximam inter suos ferunt laudem. hoc ali statu-
ram, ali vires, neruosque confirmari, putant.
5 intra annum vero xx feminæ notitiam habuis-
se, in turpissimis habent rebus: cuius rei nul-
la est occultatio; quod & promiscue in flumi-
nibus perluuntur, & pellibus aut paruis reno-
num tegumentis vtuntur, magna corporis par-
XXII te nuda. Agriculturæ non student; ma-
iorque pars victus eorum lacte, & caseo, & car-
2 ne consistit: neque quisquam agri modum cer-
tum aut fines proprios habet; sed magistratus
ac principes in annos singulos gentibus, cogna-
tionibusque hominum, qui vna coierunt, quan-
tum eis, & quo loco visum est, attribuunt agri,
3 atque anno post alio transire cogunt. eius rei
multas adferunt causas; ne, assidua consuetu-
dine capti, studium belligerandi agricultura
commutent; ne latos fines parare studeant, po-
tentioresque humiliores possessionibus expel-
lant;

CAP. XXI. 5. *paruis renonum tegumentis*) Varroni IV. 35. de LL. *reno* peregrinum est vocabulum Isidorus Orig. XIX, 23. *Senones sunt velamina humerorum & pectoris usque ad umbilicum, atque intortis villis adeo hispida, vt imbres repuant.* Addit ex Sallustii Hist. fragmentum: *Germani intectum renonibus corpus tegunt.* Sidonius lib. IV. epist. XX. *clausula bullatis latera renonibus.* Et Seruius ad III. Georg. 183. *vt Sallustius dici in Historiis, vestes de pellibus renones vocantur.*

lant; ne accuratius, ad frigora atque æstus vitandos, ædificent; ne qua oriatur pecuniæ cupiditas, qua ex re factiones dissensionesque nascuntur; vt animi æquitate plebem contineant, cum suas quisque opes cum potentissimis æquari videat. Ciuitatibus maxima laus est, quam latissimis circum se vastatis finibus solitudines habere. hoc proprium virtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere, neque quemquam prope se audere consistere. simul hoc se fore tutiores arbitrantur, repentinæ incursionis timore sublato, cum bellum ciuitas aut illarum defendit, aut infert: magistratus, qui ei bello præsint, vt vitæ necisque habeant potestatem, deliguntur. in pace nullus communis est magistratus, sed principes regionum atque pagorum inter suos ius dicunt, controuersiasque minuunt. latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fines cuiusque ciuitatis fiunt. atque ea iuuentutis exercendæ ac desidiæ minuendæ causa fieri prædicant. atque, vbi quis ex principibus in concilio se dixit ducem fore, vt, qui sequi velint, profiteantur; consurgunt ii, qui & causam & hominem probant, suumque auxilium pollicentur: atque ab multitudine collaudantur: qui ex iis secuti non sunt, in desertorum ac proditorum numero ducuntur omniumque rerum iis postea fides abrogatur. hospites violare, fas non putant: qui quaq; de causa ad eos venerunt, ab iniuria prohibent, sanctosque habent; iis omnium domus

4 XXIII 2 3 4 5 6 7 8 9

XXIV patent, victusque communicatur. Ac fuit antea tempus, cum Germanos Galli virtute superarent, & vltro bella inferrent, ac propter hominum multitudinem, agrique inopiam, 2 trans Rhenum colonias mitterent. Itaque ea, quæ fertilissima sunt, Germaniæ loca circum Herciniam siluam, quam Eratosthenes, & (aliis) quibusdam Græcis fama notam esse video, quam illi Orciniam appellant, Volcæ Tectosages occuparunt, atque ibi consederunt. quæ gens ad 3 hoc tempus iis sedibus se continet, summamque habet iustitiæ & bellicæ laudis opionem. 4 nuncque in eadem inopia, egestate, patientia, Germani permanent, eodem victu & cultu corporis vtuntur: Gallis autem propinquitas & 5 transmarinarum rerum notitia, multa ad copiam atque vsus largitur. paullatim assuefacti superari, multisque victi prœliis, ne se quidem XXV ipsi cum illis virtute comparant. Huius Herciniæ siluæ, quæ supra demonstrata est, latitudo nouem dierum iter expedito patet. non enim aliter finiri potest, neque mensuras itinerum 2 nouerunt. oritur ab Heluetiorum, & Nemetum, &

CAP. XXIV. 2. *Eratosthenis & aliis q.*) Eratosthenes geographus, cuius sæpe Strabo mentionem fecit. Quod sequitur *aliis*, a Cluuerio est Germ. p. 702. quia & ipse Eratosthenes Græcus fuit.

Volcæ Tectosages) Galli genere, quorum vt colonia in Asiam venit, ita facilius in vicinam Germaniam deduci potuit. Male quidam libri, *vulgo Tectosages*. Græcus interpres: οἵ τε Βόλκαι καὶ οἱ τεκτόσαγες. Sed abundat καὶ quia non diuersi sunt, sed genus Volcarum Tectosages.

& Rauracorum finibus, rectaque fluminis Danubii regione pertinet ad fines Dacorum & Anartium. hinc se flectit sinistrorsus, diuersis a flumine regionibus, multarumque gentium fines propter magnitudinem attingit. neque quisquam est huius Germaniæ, qui se adisse ad initium eius siluæ dicat, cum dierum iter LX processerit; aut quo ex loco oriatur, acceperit. Multa in ea genera ferarum nasci constat, quæ reliquis in locis visa non sint: ex quibus quæ maxime differant ab ceteris, & memoriæ prodenda videantur, hæc sunt. Est bos cerui figura, cuius a media fronte inter aures vnum cornu exsistit excelsius, magisque directum his, quæ nobis nota sunt, cornibus. ab eius summo, sicut palmæ, rami quam late diffunduntur. eadem est feminæ marisque natura, eadem forma magnitudoque cornuum. Sunt item quæ appellantur Alces. harum est consimilis capreis figura, & varietas pellium. sed magnitudi-

5 4 XXVI 2 3 XXVII

CAP. XXV. 2. *Dacorum & Anartium*) Dacis a septentrione continui Anartes siue Anarti, Ptolomæo III. 8. designante, cui Ἀνάρτοι dicuntur.

CAP. XXVI. 1. *Est bos cerui figura*) Vulgo *bisontem* interpretantur. Plinius VIII. 15. *iubatos bisontes* dixit: Seneca Hippolyto v. 64. *villosos*: neuter de cornu, sicut nec Cæsar de iuba aut villis. Videtur Cæsar ex fama potius, quam quod ipse viderit, hæc animalia descripsisse.

CAP. XXVII. 1. *Alces. consimilis capreis figura*) CAPREIS Salmasius Exerc. Pl. p. 164. emendauit. Vulgo *capris*. Sed & in harum explicatione dissensus est. Pausaniæ ἀλκὴ *alce* est media inter ceruum & came-

ne paullo antecedunt: mutilæque sunt cornibus,
2 & crura sine nodis, articulisque habent; neque
quietis caussa procumbunt, neque, si quo adflictæ casu conciderunt, erigere sese, aut subleuare,
3 possunt. his sunt arbores pro cubilibus: ad eas
se applicant, atque ita, paullum modo reclinatæ
4 quietem capiunt: quarum ex vestigiis cum est
animaduersum a venatoribus, quo se recipere
consueuerint, omnes eo loco, aut a radicibus
subruunt, aut abscidunt arbores tantum, vt sum-
5 ma species earum stantium relinquatur. huc
cum se consuetudine reclinauerint, infirmas ar-
bores pondere adfligunt, atque vna ipsæ conci-
XXVIII dunt. Tertium est genus eorum, qui Vri ap-
pellantur. ii sunt magnitudine paullo infra ele-
2 phantos; specie, & colore, & figura tauri. ma-
gna vis est eorum, & magna velocitas, neque ho-
mini neque feræ, quam conspexerunt, parcunt.
3 hos studiose foueis captos interficiunt. hoc se la-
bore durant adolescentes, atque hoc genere ve-
nationis exercent; &, qui plurimos ex his inter-
fece-

---

lum specie, Bœot. c. 21. Plinius dicto loco: *Alces, ni proceritas aurium & cernicis distinguat, iumento simili.*

crura sine nodis) Plinio ibidem non alces, sed *achlis* siue *machlis* animal haud dissimile alci, est nullo suffragium flexu.

CAP. XXVIII. 1. *qui viri appellantur*) Plinius ante dicto loco: *gignit Germania excellenti vi & velocitate vros.* Hos, æque ac bisontes *feros boues* vocat, & a bubalis distinguit. Seneca Hippolyto v. 65.

Tibi villosi terga bisontes,
Latisque feri cornibus vri.

fecerunt, relatis in publicum cornibus, quæ sint
testimonio, magnam ferunt laudem. sed adsue- 4
scere ad homines, & manusuefieri, ne paruuli
quidem excepti possunt. amplitudo cornuum, 5
& figura, & species, multum a nostrorum boum
cornibus differt. hæc studiose conquisita ab 6
labris argento circumcludunt; atque in amplis-
simis epulis pro poculis vtuntur. Cæsar, post- XXIX
quam per Vbios exploratores comperit, Sue-
uos sese in siluas recepisse; inopiam frumenti
veritus, quod, vt supra demonstrauimus, mini-
me omnes Germani agriculturæ student, con-
stituit, non progredi longius: sed, ne omnino 2
metum reditus sui barbaris tolleret, atque vt eo-
rum auxilia tardaret, reducto exercitu partem
vltimam pontis, quæ ripas Vbiorum continge-
bat, in longitudinem pedum cc rescindit; at- 3
que in extremo ponte turrim tabulatorum IV.
constituit, præsidiumque cohortium XII pontis
tuendi caussa ponit, magnisque eum locum mu-
nitionibus firmat. ei loco præsidioque C. Vol-
catium Tullum adolescentem præfecit. ipse, 4
cum matureſcere frumenta inciperent, ad bel-
lum Ambiorigis profectus, per Arduennam sil-
uam, quæ est totius Galliæ maxima atque ab ripis
Rheni finibusque Treuirorum, ad Neruios per-
tinet, millibusque amplius L in longitudinem

CAP. XXIX. 2. *ripas Vbiorum*) adhuc in Germania barbara & dextra Rheni ripa colentium; nondum transductorum.

4. *millibus amplius* L *in long.*) quinquaginta ex Oro-

patet, L. Minucium Basilum cum omni equitatu
præmittit, si quid celeritate itineris, atq; oppor-
5 tunitate temporis proficere possit; monet, vt
ignes fieri in castris prohibeat, nequa eius aduen-
tus procul significatio fiat: sese confestim subse-
XXX qui dicit. Basilus, vt imperatum est, facit, ce-
leriter, contraque omnium opinionem, confe-
cto itinere, multos in agris inopinantes depre-
hendit; eorum indicio ad ipsum Ambiorigem
contendit, quo in loco cum paucis equitibus esse
2 dicebatur. Multum cum in omnibus rebus, tum
in re militari fortuna potest. nam sicut magno
accidit casu, vt in ipsum incautum atque etiam
imparatum incideret, priusque eius aduentus ab
hominibus videretur; quam fama ac nuntiis ad-
ferretur: sic magnæ fuit fortunæ, omni militari
instrumento; quod circum se habebat, erepto,
rhedis equisque comprehensis, ipsum effugere
3 (mortem.) sed hoc quoque factum est, quod,
ædificio circumdato silua, (vt sunt fere domici-
lia Gallorum, qui vitandi æstus caussa, plerum-
que siluarum ac fluminum petunt propinquita-
tes,) comites familiaresque eius angusto in loco
equitum nostrorum vim paullisper sustinuerunt
4 iis pugnantibus, illum in equum quidam ex suis
in-

---

sii vetustis libris & Hist. Miscella Valesius legit Not. Gall. p. 37. quod ante ipsum etiam Cluuerius obseruauerat: & confirmat D. Vossius. Vulgo legebatur D. id est quingentis, quod nimium est. Græcus hæc de magnitudine siluæ, prætermisit.

CAP. xxx. 2. *effugere mortem*) Videtur vox mortem a librario adiecta, quod plures obseruarunt, etiam D. Vossius.

intulit: fugientem siluæ texerunt. sic ad subeundam periculum, & ad vitandum, multum fortuna valuit. Ambiorix, copias suas iudicio non conduxerit, quod prælio dimicandum non existimauerit: an tempore exclusus, & repentino equitum aduentu prohibitus fuerit, cum reliquum exercitum subsequi crederet, dubium est. sed certe, clam dimissis per agros nuntiis, sibi quemque consulere iussit; quorum pars in Aduennam siluam, pars in continentes paludes profugit. qui proximi Oceano fuerunt, ii in insulis sese occultauerunt, quæ æstus efficere consuerunt. multi ex suis finibus egressi, se suaque omnia alienissimis crediderunt. Catiuulcus rex dimidiæ partis Eburonum, qui vna cum Ambiorige consilium inierat, ætate iam confectus, cum laborem aut belli aut fugæ ferre non posset, omnibus precibus detestatus Ambiorigem, qui eius consilii auctor fuisset, taxo, cuius magna in Gallia Germaniaque copia est, se exanimauit. Segni, Condrusique, ex gente & numero Germanorum, qui sunt inter Eburones Treuirosque, legatos ad Cæsarem miserunt, oratum, ne se in hostium numero duceret, neue omnium Germanorum, qui essent citra Rhenum, causam esse vnam iudicaret: nihil se de bello cogitasse, nulla Ambiorigi auxilia misisse,

XXXI 2 3 4 5 XXXII

CAP. XXXI. 5. *precibus detestatus*) diris imprecationibus: quod ex verbo *detestatus* clarum est. Horatio II. Satyr. VI, 30. *iratæ preces* sunt.

taxo se exanimauit) Et succus & fructus huius arboris letiferi dicuntur esse.

2 ſiſſe. Cæſar, explorata re quæſtione captiuo-
rum, ſi qui ad eos Eburones ex fuga conuenis-
ſent, ad ſe vt reducerentur, imperauit: ſi ita fe-
ciſſent, fines eorum ſe violaturum negauit. tum
3 copiis in tres partes diſtributis, impedimenta
omnium legionum Aduatucam contulit. id ca-
4 ſtelli nomen eſt. hoc fere eſt in mediis Eburo-
num finibus, vbi Titurius atque Aurunculeius,
5 hiemandi cauſſa, conſederant. hunc cum re-
liquis rebus locum probabat Cæſar, tum quod
ſuperioris ~~animum~~ anni munitiones integræ manebant,
vt militum laborem ſubleuaret, præſidio impe-
dimentis legionem XIV relinquit, vnam ex iis
tribus quas proxime conſcriptas ex Italia trans-
6 duxerat. ei legioni caſtrisque Q. Tullium Ci-
ceronem præfecit, ducentosque equites attri-
XXXIII buit. Partito exercitu, T. Labienum,
cum legionibus III ad Oceanum verſus in eas
partes, quæ Menapios attingunt, proficiſci iubet.
2 C. Trebonium cum pari legionum numero ad
eam regionem, quæ Aduaticis adiacet, depopu-
3 landam mittit. ipſe cum reliquis tribus ad flu-
men Scaldim, quod influit in Moſam, extre-
masque Arduennæ partes ire conſtituit, quo
cum

CAP. XXXII. 3. *Aduatucam*) poſtea vrbs ex caſtello facta adſumpſit gentis nomen *Tungri* Tongem.

CAP. XXXIII. 3. *ad flumen Scaldim, quod influit in Moſam*, interpres Ζάβιν, *Sabin*, nunc Sambre. atque ita expeditæ rationes ſunt. Qui *Scaldim* tuentur, vel erraſſe Cæſarem dicunt vel aliam nunc faciem horum flumium, merſa forte terræ parte, per quam Scaldis ad Moſam decucurrerit.

cum paucis equitibus profectum Ambiorigem audiebat. discedens, post diem VII. sese reuersurum, confirmat: quam ad diem ei legioni, quæ in præsidio relinquebatur, deberi frumentum sciebat. Labienum Treboniumque hortatur, si reip. commodo facere possint, ad eam diem reuertantur; vt, rursus communicato consilio; exploratisque hostium rationibus, aliud initium belli capere possint. Erat, XXXIV vt supra demonstrauimus, manus certa nulla, non præsidium, non oppidum, quod se armis defenderet, sed in omnes partes dispersa multitudo, vbi cuique aut vallis abdita, aut locus siluestris, aut palus impedita spem præsidii aut salutis aliquam offerebat, confederat. hæc loca vicinitatibus erant nota, magnamque res diligentiam requirebat, non in summa exercitus tuenda, (nullum enim poterat, vniuersis perterritis ac dispersis, periculum accidere) sed in singulis militibus conseruandis; quæ tamen ex parte res ad salutem exercitus pertinebat. nam & prædæ cupiditas multo longius euocabat; ac siluæ incertis occultisque itineribus confertos adire prohibebant. si negotium confici, stirpemque hominum sceleratorum interfici vellet, dimittendæ plures manus, diducendique erant milites. si continere ad signa manipulos vellet, vt instituta ratio & consuetudo exercitus

Ro-

CAP. XXXIV. 3. *loca vicinitatibus nota*) vicinis, accolis, μεθωνυμικῶς.

Romani postulabat, locus ipse erat præsidio barbaris, neque ex occulto insidiandi, & dispersos
7 circumueniendi singulis deerat audacia. At in eiusmodi difficultatibus, quantum diligentia prouideri poterat, prouidebatur: vt potius in nocendo aliquid omitteretur, etsi omnium animi ad vlciscendum ardebant, quam cum aliquo
8 detrimento militum noceretur. Cæsar ad finitimas ciuitates nuntios dimittit, omnes euocat spe prædæ, ad diripiendos Eburones, vt potius in siluis Gallorum vita, quam legionariorum, periclitaretur; simul vt, magna multitudine circumfusa, pro tali facinore, stirps ac nomen ciuitatis tollatur. magnus vndique numerus ce-
XXXV leriter conuenit. Hæc in omnibus Eburonum partibus gerebantur, diesque appetebat VII, quem ad diem Cæsar, ad impedimenta legionemque reuerti, constituerat. hic, quantum
2 in bello fortuna possit, & quantos adferat casus,
3 cognosci potuit. dissipatis ac perterritis hostibus, vt demonstrauimus, manus erat nulla, quæ paruam modo timoris caussam adferret. trans
4 Rhenum ad Germanos peruenit fama diripi Eburones, atque vltro omnes ad prædam euo-
5 cari. cogunt equitum II millia Sicambri, qui sunt proximi Rheno, a quibus receptos ex fuga Tenchtheros, atque Vsipetes, supra docuimus:
6 transeuntes Rhenum nauibus ratibusque, XXX milli-

2. *stirps ac nomen ciuitatis tollatur*) Ciuitas, gens, populus Eburonum, quorum nē nomen quidem superstes mansit: qui ex stirpe reliqui, in Tungrorum nomen concesserunt,

millibus passuum infra eum locum, vbi pons erat imperfectus, præsidiumque ab Cæsare relictum, primos Eburonum fines adeunt, multos ex fuga dispersos excipiunt, magno pecoris numero, cujus sunt cupidissimi barbari, potiuntur. inuitati præda, longius procedunt. non 7
hos palus, in bello latrociniisque natos, non siluæ morantur: quibus in locis sit Cæsar, ex captiuis quærunt, profectum longius reperiunt, omnemque exercitum discessisse cognoscunt, atque vnus ex captiuis, Quid vos, inquit, hanc miseram ac tenuem sectamini prædam, quibus iam 8
licet esse fortunatissimis? III horis Aduatucam venire potestis: huc omnes suas fortunas exercitus Romanorum contulit. præsidii tantum est, 9
vt ne murus quidem cingi possit, neque quisquam egredi extra munitiones audeat. Oblata 10
spe, Germani, quam nacti erant prædam, in occulto relinquunt; ipsi Aduatucam contendunt, vsi eodem duce, cuius hærindicio cognouerant. Cicero, qui per omnes superiores dies præceptis Cæsaris summa diligentia milites in castris continuisset, ac ne calonem quidem quemquam extra munitionem egredi passus esset, VII die diffidens, Cæsarem de numero dierum fidem seruaturum, quod longius eum progressum audiebat, neque vlla de eius reditu fama adferebatur; simul eorum permotus vocibus, qui illius patientiam, pæne obsessionem appellabant, siquidem ex castris egredi non liceret, nullum eiusmodi casum ex- XXXVI
2
spectans,

spectans, quo, IX oppositis legionibus, maximoque equitatu, dispersis ac pæne deletis hostibus, in millibus passuum III offendi posset; V cohortes frumentatum in proximas segetes misit, quas inter, & castra, vnus omnino collis
3 intererat. complures erant in castris ex legionibus ægri relicti; ex quibus qui hoc spatio dierum conualuerant, circiter CCC sub vexillo vna mittuntur: magna præterea multitudo calonum, magna vis iumentorum, quæ in castris
XXXVII subsederat, facta potestate, sequitur. Hoc ipso tempore, & casu Germani equites interueniunt, protinusque eodem illo, quo venerant, cursu, ab decumana porta in castra irrumpere
2 conantur: nec prius sunt visi, obiectis ab ea parte siluis, quam castris appropinquarent, vsque eo, vt qui sub vallum tenderent, mercatores,
3 recipiendi sui non haberent facultatem. Inopinantes nostri, re noua perturbantur, ac vix
4 primum impetum cohors in statione sustinet, circumfunduntur hostes ex reliquis partibus, si
5 quem aditum reperire possent. ægre nostri portus tuentur, reliquos aditus locus ipse per se mu-
6 nitioque defendit. totis trepidatur castris, atque alius ex alio caussam tumultus quærit: neque quo signa ferantur, neque quam in partem
7 quisque conueniat, prouident. alius iam capta castra

Cap. XXXVII. 2. *qui sub vallum tenderent*) tentoria haberent. Virgil. Aen. II, 29.

\- - - *hic sæuus tendebat Achilles.*

Curtius X, 7. extr. *excedere vrbe & tendere in campo.*

castra pronuntiat; alius, deleto exercitu atque imperatore, victores barbaros venisse contendit: plerique nouas sibi ex loco religiones fingunt, Cottæque & Titurii calamitatem, qui in eodem occiderint castello, ante oculos ponunt. 8
Tali timore omnibus perterritis, confirmatur opinio barbaris, vt ex captiuo audierant, nullum esse intus præsidium. perrumpere nituntur, seque ipsi adhortantur, ne tantam fortunam ex manibus dimittant. 9 10
Erat æger in præsidio relictus P. Sextius Baculus, qui primum pilum apud Cæsarem duxerat, cuius mentionem superioribus præliis fecimus; ac diem iam v. cibo caruerat. XXXVIII
hic, diffisus suæ ac omnium saluti, inermis ex tabernaculo prodit: videt imminere hostes, atque in summo esse rem discrimine: capit arma a proximis, atque in porta consistit. 2
sequuntur hunc centuriones eius cohortis, quæ in statione erat. 3
paulisper prælium vna sustinent. relinquit animus Sextium, grauibus acceptis vulneribus: ægre, per manus tractus, seruatur. 4
hoc spatio interposito, reliqui sese confirmant, tantum vt in munitionibus consistere audeant, speciemque defensoris præbeant. 5
Interim XXXIX

8. *nouas religiones*) metus & mala omnia ex loco infausto.

CAP. XXXVIII. 1. *Sextius Baculus, qui primum pilum*) Vide supra II, 25. & III, 5. Adde Baluentii exemplum lib. V. cap. 35.

4. *per manus tractus*) quia æger & vulneratus se recipere non poterat, manu prehensum retraxerunt socii e periculo.

terim confecta frumentatione, milites noſtri clamorem exaudiunt, præcurrunt equites, quanto
2 res ſit in periculo, cognoſcunt, hic vero nulla munitio eſt, quæ præteritos recipiat, modo conſcripti, atque vſus militaris imperiti ad tribunum militum centurionesque oculos conuertunt:
3 quid ab his præcipiatur, exſpectant. nemo eſt tam fortis, quin rei nouitate perturbetur.
4 Barbari, ſigna procul conſpicati, ab oppugnatione deſiſtunt, rediſſe primo legiones credunt, quas longius diſceſſiſſe ex captiuis cognouerant: poſtea, deſpecta paucitate, ex omnibus
XL partibus impetum faciunt. Calones in proximum tumulum procurrunt. hinc celeriter deiecti, ſe in ſigna manipulosque coniiciunt. eo
2 magis timidos perterrent milites. alii, cuneo facto, vt celeriter perrumpant, cenſent; quoniam tam propinqua ſint caſtra: & ſi pars aliqua circumuenta ceciderit, at reliquos ſeruari
3 poſſe confidunt: alii, vt in iugo conſiſtant,
4 atque eumdem omnes ferant caſum. hoc veteres non probant milites, quos ſub vexillo vna profectos docuimus: itaque, inter ſe cohortati, duce C. Trebonio equite Romano, qui eis erat præpoſitus, per medios hoſtes perrumpunt, incolumesque ad vnum in caſtra perueniunt omnes. hos ſubſecuti calones equitesque, eodem impe-
5 tu, militum virtute ſeruantur. at ii, qui in iugo
6 conſtiterant, nullo etiam nunc vſu rei militaris (percepto) neque in eo, quod probauerant, conſilio

CAP. XL. 6. *nullo vſu rei militaris percepto*) Ciacconio

consilio permanere, vt se loco superiore defenderent, neque eam, quam profuisse aliis vim celeritatemque viderant, imitari potuerunt; sed, se in castra recipere conati, iniquum in locum demiserunt. Centuriones, quorum nonnulli ex 7
inferioribus ordinibus reliquarum legionum, caussa virtutis, in superiores erant ordines huius legionis transducti, ne ante partam rei militaris laudem amitterent fortissime pugnantes conciderunt. militum pars, horum virtute submotis hostibus, præter spem incolumis in castra 8
peruenit; pars, a barbaris circumuenta, periit. Germani, desperata expugnatione castrorum, XLI
quod nostros iam constitisse in munitionibus videbant, cum ea præda, quam in siluis deposuerant, trans Rhenum sese receperunt, ac 2
tantus fuit etiam post discessum hostium terror, vt ea nocte, cum C. Volusenus missus cum equitatu ad castra venisset, fidem non faceret, adesse cum incolumi Cæsarem exercitu. sic omnium 3
animos timor præoccupauerat, vt pæne alienata mente, deletis omnibus copiis, equitatum

& Scaligero superfluum est *percepto*, & ab aliena manu additum.

7. *ex inferioribus ordinibus reliquorum legionum*) Inferiores ordines opponuntur primis ordinibus, de quibus sæpe dictum. Descendebant ordines vsque ad decimum pro cohortium numero. Nec promotio centurionum semper in eodem genere per numeros actiores fiebat, sed sæpe virtutis caussa per saltum, & ex legione in legionem, ex cohorte in cohortem aliam. *Lipsius de M. R. lib.* II, 8.

CAP. XLI. 3. *pene alienata mente*) ita commota, vt vix

tantum se ex fuga recepisse dicerent: neque in-
columi exercitu, Germanos castra oppugnatu-
4 ros fuisse, contenderent. quem timorem Cæ-
XLII saris aduentus sustulit. Reuersus ille, euen-
tus belli non ignarus, vnum, quod cohortes ex
statione & præsidio essent emissæ, questus, ne
minimo quidem casu locum relinqui debuisse,
multum fortunam in repentino hostium aduen-
2 tu potuisse iudicauit: multo etiam amplius,
quod pæne ab ipso vallo portisque castrorum
3 barbaros auertissent. quarum omnium rerum
maxime admirandum videbatur, quod Germa-
ni, qui eo consilio Rhenum transierant, vt Am-
biorigis fines depopularentur, ad castra Roma-
norum delati, optatissimum Ambiorigi benefi-
XLIII cium obtulerant. Cæsar, ad vexandos rur-
sus hostes profectus, magno coacto numero ex
finitimis ciuitatibus, in omnes partes dimittit.
2 omnes vici, atque omnia ædificia, quæ quisque
conspexerat, incendebantur: præda ex omnibus
3 locis agebatur: frumenta non solum a tanta
multitudine iumentorum atque hominum con-
sumebantur, sed etiam anni tempore atque im-
bribus procubuerant; vt, si qui etiam in præ-
sentia se occultassent, tamen iis, deducto exer-
citu, rerum omnium inopia pereundum videre-
tur

---

compotes sui essent. *Voss.* Sic Celsus IV. 2. *oculorum caligo, mentis alienatio.* Et Vlpianus lege 15. D. de iniuriis, principio: *Si quis mentem alicuius medicamento alienauerit.* Lactantius dixit 1, 4. 3. *quis emotæ mentis*, id est furiosus: & IV, 27. 2. *hominum mentes emotas in pristinos sensus reponebat.*

tur. ac sæpe in eum locum ventum est, tanto 4
in omnes partes diuiso equitatu, vt non modo
visum ab se Ambiorigem in fuga captiui, sed nec
plane etiam abiisse ex conspectu contenderent;
vt, spe consequendi illata, atque infinito labore 5
suscepto, qui se summam a Cæsare gratiam inituros putarent, pæne naturam studio vincerent;
semperque paullum ad summam felicitatem
defuisse videretur; atque ille latebris, ac siluis,
aut saltibus se eriperet; & noctu occultatus, 6
alias regiones partesque peteret, non maiore
equitum præsidio, quam IV, quibus solis vitam
suam committere audebat. Tali modo va- XLIV
statis regionibus, exercitum Cæsar, duarum cohortium damno, Durocortorum Remorum reducit; concilioque in eum locum Galliæ indicto, de coniuratione Senonum & Carnutum
quæstionem habere instituit; & de Accone, qui 2
princeps eius consilii fuerat, grauiore sententia
pronuntiata, more maiorum supplicium sum- 3
psit, nonnulli, iudicium veriti, profugerunt:
quibus cum aqua atque igni interdixisset, II legiones ad fines Treuirorum, II in Lingonibus
IV reliquas in Senonum finibus Agendici in hibernis collocauit; frumentoque exercitui prouiso, vt instituerat, in Italiam ad conuentus agendos profectus est.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIBER VII.

SVMMARIVM LIBRI VII.

Galli denuo rebellant duce Vercingetorige. Cæsar improuiso Aruernos opprimit, oppida Senonum Carnutumque capit, Biturigum Auarico fatigatur, expugnat tamen. Aeduorum turbas componit, quæ graviores resurgunt, dum ille Gergouiam oppugnat. Soluta obsidione, in Aeduos perfecto Labienus, re in Parisiis feliciter gesta, se coniungit. Deficiunt plures Aeduorum exemplo, & Cæsarem in Sequanis adgressi, ab eodem vincuntur. Vercingetorix Alesiam se confert: quam Cæsar operosa obsidione, profligatis qui auxilio venerant, ad deditionem cogit. Legiones in hiberna distribuit.

QVIETA Gallia, Cæsar, vt constituerat, in Italiam ad conuentus peragendos proficiscitur. vbi cognoscit de P. Clodii cæde; de senatusque consulto certior factus, vt omnes Italiæ iuniores coniurarent; delectum tota prouincia habere instituit. eæ res in Galliam Transalpinam celeriter perferuntur. addunt ipsi & adfingunt rumoribus Galli, quod res poscere videbatur, retineri vrbano motu Cæsarem, neque in tantis dissensionibus ad exercitum venire posse. hac impulsi occasione, qui iamiam ante se populi Rom. impe-

LIB. VII. CAP. I. 1. *de P. Clodii cæde*) Nota res ex Ciceronis pro Milone.

vt omnes Italiæ iuniores coniurarent) In bonam partem

imperio subiectos dolerent, liberius atque audacius de bello consilia inire incipiunt. Indictis 4
inter se principes Galliæ conciliis, silvestribus ac remotis locis, queruntur de Acconis morte; hunc casum ad ipsos recidere posse, demonstrant; miserantur communem Galliæ fortunam. omnibus pollicitationibus ac præmiis 5
deposcunt, qui belli initium faciant, & sui capitis periculo Galliam in libertatem vindicent. Eius in primis rationem habendam esse dicunt, prius quam eorum clandestina consilia efferantur, vt Cæsar ab exercitu intercludatur. Id esse facile; quod neque legiones, 6
absente imperatore, audeant ex hibernis egredi; neque imperator sine præsidio ad legiones peruenire possit. postremo, in acie præstare 7
interfici, quam non veterem belli gloriam libertatemque, quam a maioribus acceperant recuperare. His rebus agitatis, profitentur 8
Carnutes, se nullum periculum, communis salutis caussa, recusare; principesque se ex omnibus 11
bellum facturos pollicentur; &, quoniam in 2
præsentia de obsidibus cauere inter se non possent, ne res efferatur, vt iureiurando ac fide sanciatur, petunt. Collatis militaribus signis, quo

hic *coniurare*, id est simul iurare: cum enim per periculi vicinitatem non liceret singulos sacramento rogare, omnes simul iurabant, edicto in vnum locum conuocati, quæ militia *coniuratio* dicta. Ritum Seruius scripsit ad principium Aeneid. VIII.

4. *de Acconis morte*) quem Cæsar, auctorem rebellionis, supplicio adfecerat, lib. VI. 4. & 44.

CAP. II. *bellum facturos*) Vide supra ad lib. II. extrem.

more eorum grauissimæ cærimoniæ continentur, ne facto initio belli, a reliquis deserantur.
3 Tunc, collaudatis Carnutibus, dato iureiurando omnibus, qui aderant, tempore eius rei consti-
III tuto, ab concilio disceditur. Vbi ea dies venit; Carnutes, Cotuato & Coneteduno ducibus, desperatis hominibus, Genabum dato signo concurrunt, ciuesque Romanos, qui negotiandi caussa ibi constiterant, in iis C. Fusium Cottam, honestum equitem Romanum, qui rei frumentariæ iussu Cæsaris præerat, interficiunt, bonaque eorum diripiunt. celeriter ad omnes Galliæ ciui-
2 tates fama perfertur. nam, vbi maior atque illustrior incidit res, clamore per agros regionesque significant; hunc alii deinceps excipiunt, &
3 proximis tradunt; vt tunc accidit. nam, quæ Genabi oriente sole gesta essent, ante primam confectam vigiliam in finibus Aruernorum audita sunt; quod spatium est millium passuum
IV circiter CLX. Simili ratione ibi Vercingetorix, Celtilli filius, Aruernus, summæ potentiæ adolescens cuius pater principatum Galliæ totius obtinuerat, & ob eam caussam, quod regnum appetebat, ab ciuitate erat interfectus, conuocatis suis
2 clientibus, facile eos incendit. cognito eius consilio, ad arma concurritur: ab Gobanitione, patruo

CAP. III. 1. *Genabum concurrunt*) Genabum ad Ligerim, post *Aurelianum* dictum: nunc *Orleans*: in extremis finibus Carnutum, *infra* c. 11. sect. 3.

3. *ante primam confectam vigiliam*) Metaphrasis Greca, πριν ἢ τὴν πρώτην τῆς νυκτὸς διαγεγενῆσθε φυλακήν.

truo suo, reliquisque principibus, qui hanc tentandam fortunam non existimabant, expellitur ex oppido Gergouia. non tamen desistit; atque 3
in agris habet delectum egentium ac perditorum. hac coacta manu, quoscumque adit ex ciuitate, in suam sententiam perducit. hortatur, 4
vt communis libertatis caussa, arma capiant: magnisque coactis copiis, aduersarios suos, a quibus paullo ante erat eiectus, expellit ex ciuitate. Rex ab suis appellatur; dimittit quoquo- 5
uersus legationes; obtestatur, vt in fide maneant. celeriter sibi Senones, Parisios, Pictones, 6
Cadurcos, Turones, Aulercos, Lemouices, Andes, reliquosque omnes, qui Oceanum attingunt, adiungit. omnium consensu ad eum de- 7
fertur imperium, qua oblata potestate, omnibus iis ciuitatibus obsides imperat, certum numerum militum celeriter ad se adduci iubet, armorum quantum quæque ciuitas domi, quod- 8
que ante tempus efficiat, constituit, in primis equitatui studet: summæ diligentiæ summam 9
imperii seueritatem addit: magnitudine supplicii dubitantes cogit. nam, maiore commisso 10
delicto, igni atque omnibus tormentis necat: leuiore de caussa, auribus desectis, aut singulis effossis oculis, domum remittit; vt sint reliquis documento, & magnitudine pœnæ perterreant alios. His suppliciis celeriter coacto exer- V.
citu, Lucterium Cadurcum, summæ hominem audaciæ, cum parte copiarum, in Rutenos mittit: ipse in Bituriges proficiscitur. eius aduentu 2

CAP. v. 1. *ipse in Bituriges*) Bituriges Cubos, nunc *Berry*: alii sunt Bituriges Vibisci. Adi geographos.

Bituriges ad Aeduos, quorum erant in fide, le-
gatos mittunt, subsidium rogatum, quo facilius
3 hostium copias sustinere possint. Aedui de
consilio legatorum, quos Cæsar ad exercitum
reliquerat, copias equitatus peditatusque subsi-
4 dio Biturigibus mittunt. qui cum ad flumen Li-
gerim venissent, quod Bituriges ab Aeduis diui-
dit, paucos dies ibi morati, neque flumen transi-
5 re ausi, domum reuertuntur: legatisque nostris
renuntiant, se Biturigum perfidiam veritos, re-
uertisse: quibus id consilii fuisse cognouerint,
vt si flumen transissent, vna ex parte ipsi, alte-
6 ra Aruerni se circumsisterent. id eane de caus-
sa, quam legatis pronunciarunt, an perfidia ad-
ducti fecerint, quod nihil nobis constat, non vi-
7 detur pro certo esse ponendum. Bituriges eo-
rum discessu statim se cum Aruernis coniun-
VI gunt. His rebus in Iteliam Cæsari nuntiatis,
cum iam ille virtute Cn. Pompeii vrbanas res
commodiorem in statum peruenisse intelliget-
2 ret, in Transalpinam Galliam profectus est. eo
cum venisset, magna difficultate adficiebatur,
3 qua ratione ad exercitum peruenire posset. nam
si legiones in prouinciam arcesseret, se absente
4 in itinere prœlio dimicaturas intelligebat. si
ipse ad exercitum contenderet, ne iis quidem,
qui eo tempore pacati viderentur, suam salu-
VII tem recte committi videbat. Interim
Lucterius Cadurcus, in Rutenos missus, eam
2 ciuitatem Aruernis conciliat. progressus in
Nitio-

CAP. VII. 1. *in Rutenos missus*) vide mox sect. 4.

Nitiobriges & Gabalos, ab vtrisque obsides accipit; & magna coacta manu, in prouinciam Narbonem versus, eruptionem facere contendit. qua re nuntiata, Cæsar omnibus consiliis anteuertendum existimauit, vt Narbonem proficisceretur. eo cum venisset, timentes confirmat, præsidia in Rutenis prouincialibus, Volcis Arecomicis, Tolosatibus, circumque Narbonem, quæ loca erant hostibus finitima, constituit: partem copiarum ex prouincia, supplementumque, quod ex Italia adduxerat, in Heluios, qui fines Aruernorum contingunt, conuenire iubet. His rebus comparatis, represso iam Lucterio & remoto, quod intrare præsidia periculosum putabat, in Heluios proficiscitur: etsi mons Gebenna, qui Aruernos ab Heluiis discludit, durissimo tempore anni, altissima niue iter impediebat: tamen discussa niue vi in altitudinem pedum, atque ita viis patefactis, summo militum labore ad fines Aruernorum peruenit. quibus oppressis inopinantibus, quod se Gebenna, vt muro, munitos existimabant, ac se singulari quidem homini vmquam eo tempore anni semitæ patuerant; equitibus imperat, vt, quam latissime possent, vagentur, &,

---

2. *in Nitiobriges & Gabalos*) Nitiobriges vltra Rutenos ad Garumnam, vbi Aginnum est; Gabali, sub Gebenna monte.

4. *Rutenis prouincialibus*) Ruteni in limite prouinciæ Romanæ ad occasum: pars illorum in prouincia; pars altera extra illam.

Volcis Arecomicis) Volcarum duo genera, *Arecomici*,

& quam maximum hostibus terrorem inferant.
4 Celeriter hæc fama ac nuntiis ad Vercingetorigem perferuntur: quem perterriti omnes Aruerni circumsistunt, atque obsecrant, vt suis fortunis consulat, neu se ab hostibus diripi patiatur; præsertim cum videat, omne ad se bel-
5 lum translatum. quorum ille precibus permotus, castra ex Biturigibus mouet in Aruernos
IX versus. At Cæsar biduum in iis locis moratus, quod, hæc de Vercingetorige vsu ventura, opinione præceperat, per caussam supplementi, equitatusque cogendi, ab exercitu discedit; Brutum adolescentem iis copiis præfecit:
2 hunc monet, vt in omnes partes equites quam latissime peruagentur: daturum se operam, ne
3 longius triduo ab castris absit. his constitutis rebus, omnibus suis inopinantibus, quam ma-
4 ximis potest itineribus, Viennam peruenit. ibi nactus recentem equitatum, quem multis ante diebus eo præmiserat, neque diurno neque nocturno itinere intermisso, per fines Aeduorum in Lingones contendit; vbi II legiones hiemabant; vt si quid etiam de sua salute ab Aeduis
5 iniretur consilii, celeritate præcurreret. eo cum peruenisset, ad reliquas legiones mittit, priusque in vnum locum omnes cogit, quam de eius

---

quorum Nemausus; & *Tectosages*, quorum Narbona caput erat.

CAP. VIII. 5. *in Aruernos versus*) vt supra lib. VI. cap. 33. sect. 1. *ad Oceanum versus.*

CAP. IX. *Viennam peruenit*) vrbem ad Rhodanum, Allobrogum caput.

eius aduentu Aruernis nuntiari posset. Hac re cognita, Vercingetorix rursus in Bituriges exercitum reducit, atque inde profectus Gergouiam, Boiorum oppidum, quos ibi, Heluetico prælio victos, Cæsar collocauerat, Aeduisque attribuerat, oppugnare instituit. Magnam hæc res Cæsari difficultatem ad consilium capiendum adferebat, si reliquam partem hiemis vno in loco legiones contineret, ne stipendiariis Aeduorum expugnatis, cuncta Gallia deficeret, quod nullum in eo amicis præsidium videretur positum esse, sin maturius ex hibernis educeret, ne ab re frumentaria duris subuectionibus laboraret. præstare visum est tamen, omnes difficultates perpeti, quam, tanta contumelia accepta, omnium suorum voluntates alienare. Itaque cohortatus Aeduos de supportando commeatu, præmittit ad Boios, qui de suo aduentu doceant, hortenturque, vt in fide maneant, atque hostium impetum magno animo sustineant. duabus Agendici legionibus, atque impedimentis totius exercitus relictis, ad Boios proficiscitur. Altero die cum ad oppidum Senonum Vallaunodunum venisset, ne quem post

6 X 2 3 4 XI

6. *Gergouiam Boiorum oppidum*) Suspecta multis Gergouia Boiorum; nota & probata Aruernorum. Accedit varietas vetustorum codicum, *Gergonia*, *Gergobinna*, quemadmodum & Græcus Γεργοβίνναν vocat hanc Boiorum. Nihilominus, quod plures habent, seruamus, præsertim quod aliæ vrbes plures vno vocabulo (e. g. Nonioduni) in Gallis vsæ sunt. Anonymus Iulia Celsi excerptor p. 88. *profectus in Boios Transalpinos, oppidum illorum, sub Helueti-*

post se hostem relinqueret, quo expeditiore re frumentaria vteretur, oppugnare instituit, id-
2 que biduo circumuallauit. tertio die missis ex oppido legatis de deditione, arma proferri, iu-
3 menta produci, DC obsides dari iubet. ea qui conficeret, C. Trebonium legatum relinquit ipse, vt quam primum iter faceret, Genabum Carnutum proficiscitur; qui nunc primum, allato nuntio de oppugnatione Vellaunoduni, cum longius eam rem ductum iri existimarent, præsidium Genabi tuendi caussa, quod eo
5 mitterent, comparabant. huc biduo Cæsar per-
6 uenit; &, castris ante oppidum positis, diei tempore exclusus, in posterum oppugnationem differt; quæque ad eam rem vsui sint, militibus imperat; &, quod oppidum Genabum pons fluminis Ligeris continebat, veritus, ne nocte ex oppido profugeret, II legiones in armis excubare iubet. Genabenses, paullo ante mediam no-
7 8 ctem silentio ex oppido egressi, flumen transire cœperunt. qua re per exploratores nuntiata, Cæsar legiones, quas expeditas esse iusserat, portis incensis, intromittit; atque oppido potitur, perpaucis ex hostium numero desideratis, quin cuncti caperentur, quod pontis atque itinerum angustiæ multitudini fugam intercluserant. Oppidum deripit, atque incendit, præ-
9 dam militibus donat, exercitum Ligerim trans-
XII ducit, atque in Biturigum fines peruenit. Vercingetorix, vbi de Cæsaris aduentu cognouit, oppu-

---

ce victoriæ tempus ædificatum a Cæsare, Aeduisque attributum, oppugnare dispposuit. oppido nomen Gorgobia.

oppugnatione desistit, atque obuiam Cæsari proficiscitur, ille, oppidum Biturigum, positum 2
in via, Nouiodunum oppugnare instituerat.
quo ex oppido, cum legati ad eum venissent, 3
oratum, vt sibi ignosceret, suæque vitæ consuleret; vt celeritate reliquas res conficeret,
qua pleraque erat consecutus, arma proferri,
equos produci, obsides dari, iubet. parte iam 4
obsidum transdita, cum reliqua administrarentur, centurionibus & paucis militibus intromissis, qui arma iumentaque conquirerent, equitatus hostium procul visus est, qui agmen Vercingetorigis antecesserat: quem simulatque oppidani conspexerunt, atque in spem auxilii venerunt; clamore sublato, arma capere, portas 5
claudere, murum complere, cœperunt. Centuriones in oppido, cum ex significatione Gallorum noui aliquid ab iis iniri consilii intellexissent, gladiis districtis portas occupauerunt, suosque omnes incolumes receperunt. Cæsar XIII
ex castris equitatum educi iubet, prœliumque
equestre committit: laborantibus iam suis, Germanos equites circiter CD submittit: quos ab
initio secum habere instituerat. eorum impetum Galli sustinere non potuerunt, atque in fugam coniecti, multis amissis, sese ad agmen receperunt: quibus profligatis, rursus oppidani perterriti, comprehensos eos, quorum opera plebem concitatam existimabant, ad Cæsarem perduxerunt, seseque ei dediderunt. Quibus 3
rebus

CAP. XII. 2. *oppidum Biturigum, Nouiodunum*) pagus hodie, *Neufvy sous Baranjon.*

rebus confectis, Cæsar ad oppidum Auaricum, quod erat maximum munitissimumque in finibus Biturigum, atque agri fertilissima regione, profectus est; quod, eo oppido recepto, ciuitatem Biturigum se in potestatem redacturum
XIV confidebat. Vercingetorix, tot continuis incommodis Vellaunoduni, Genabi, Noui-
2 oduni acceptis, suos ad concilium conuocat. docet, *longe alia ratione esse bellum gerendum, atque antea sit gestum: omnibus modis huic rei studendum, vt pabulatione & commeatu Ro-*
3 *mani prohibeantur. id esse facile, quod equitatu ipsi abundent: & quod anni tempore suble-*
4 *uentur. pabulum secari non posse, necessario dispersos hostes ex aedificiis petere: hos omnes*
5 *quotidie ab equitibus deleri posse. praeterea salutis caussa, rei familiaris commoda negligenda, vicos atque aedificia incendi oportere, hoc spatio a Boia quoquo versus, quo pabulandi caussa adire*
6 *posse videantur. harum ipsis rerum copiam suppetere, quod, quorum in finibus bellum geratur,*
7 *eorum opibus subleuentur: Romanos aut inopiam non laturos, aut magno cum periculo longius*
8 *a castris progressuros. neque interesse, ipsosne interficiant, impedimentisue exuant, quibus amissis*
9 *bellum geri non possit:* praeterea, *oppida incendi opor-*

CAP. XIII. *Auaricum*) medio aeuo gentis nomine *Biturigæ*, siue *Biuricæ* Sidonio lib. VII. ep. v. pr. nunc *Bourges*.

CAP. XIV. 5. *a Boia quoquo versus*) locus dubius, & nomen suspectum. Græcus tamen etiam ἀπὸ τῆς *Boias*, Cæsaris stilo propius *a Boiis* esset.

oportere, quæ non munitione & loci natura ab omni
sint periculo tuta, neu suis sint ad detrectandam
militiam receptacula, neu Romanis proposita, ad
copiam commeatus, prædamque tollendam. Hæc
si grauia aut acerba videantur, multo illa grauius
æstimari debere, liberos, coniuges in seruitutem
abstrahi, ipsos interfici; quæ sit necesse accidere
victis. Omnium consensu hac sententia proba-
ta, vno die amplius xx vrbes Biturigum incen-
duntur. hoc idem fit in reliquis ciuitatibus.
in omnibus partibus incendia conspiciuntur;
quæ etsi magno cum dolore omnes ferebant, ta-
men hoc sibi solatii proponebant, quod se, pro-
pe explorata victoria, celeriter amissa recupe-
raturos confidebant. deliberatur de Auarico in
communi concilio, incendi placeret, an defen-
di. procumbunt Gallis omnibus ad pedes Bi-
turiges, ne pulcherrimam prope totius Galliæ
vrbem, quæ & præsidio & ornamento sit ciuitati,
suis manibus succendere cogerentur: facile se
loci natura defensuros dicunt, quod, prope ex
omnibus partibus flumine & palude circumda-
ta, vnum habeat & perangustum aditum. datur
petentibus venia, dissuadente primo Vercinge-
torige, post concedente, & precibus ipsorum,
& misericordia vulgi. defensores idonei op-
pido deliguntur. Vercingetorix minoribus
Cæsarem itineribus subsequitur, & locum castris
deligit, paludibus siluisque munitum, ab Aua-
rico longe millia passuum xv. Ibi per certos ex-
ploratores in singula diei tempora, quæ ad Aua-
ricum agerentur, cognoscebat; &, quid fieri

10 XV 2 3 4 5 6 XVI 2

3 vellet, imperabat: omnes nostras pabulationes
frumentationesque obseruabat, dispersosque,
cum longius necessario procederent, adoriebatur, magnoque incommodo adficiebat: etsi,
quantum ratione prouideri poterat, ab nostris
occurrebatur, vt incertis temporibus diuersis-
XVII que itineribus iretur. Castris ad eam partem oppidi positis, Cæsar, quæ intermissa a flumine &
palude aditum, vt supra diximus, angustum habebat, aggerem apparare, vineas agere, turres
duas constituere cœpit. nam circumuallare loci
2 natura prohibebat. de re frumentaria Boios atq;
Aeduos adhortari non destitit: quorum alteri,
quod nullo studio agebant, non multum adiuuabant; alteri non magnis facultatibus, quod ciuitas erat exigua & infirma, celeriter, quod habue-
3 runt, consumpserunt. summa difficultate rei
frumentariæ adfecto exercitu, tenuitate Boiorum, indiligentia Aeduorum, incendiis ædificiorum, vsq; eo, vt complures dies milites frumento caruerint, &, pecore e longinquioribus vicis adacto, extremam famem sustentarent, nulla tamen vox est ab iis audita populi Rom. maiestate
4 & superioribus victoriis indigna. quin etiam
Cæsar,

CAP. XVII. 2. *quorum alteri -- alteri*) illi sunt Aedui, opulenti, sed languido studio: hi sunt Boii, exigua ciuitas. Vnde sequitur sect. 3. *tenuitate Boiorum*: *indiligentia Aeduorum*, id est, per vel propter tenuitatem, indiligentiam, interprete Gronouio Obseru. lib. IV. cap. 17. p. 271.

8. *pecore e longinquioribus vicis adacto*) bene *adacto* omnes libri, puta, in castra, ex vicis non *abacto*. Adigere vero est adducere.

Cæsar, cum in opere singulas legiones appellaret, & sic acerbius inopiam ferrent, se dimissurum oppugnationem diceret; vniuersi ab eo, ne id faceret, petebant: sic se complures annos, illo imperante meruisse, vt nullam ignominiam acciperent, numquam infecta re discederent: hoc se ignominiæ laturos loco, si inceptam oppugnationem reliquissent; præstare, omnes perferre acerbitates, quam non ciuibus Romanis, qui Genabi perfidia Gallorum interissent, parentarent. hæc eadem centurionibus tribunisque mil. mandabant, vt per eos ad Cæsarem deferrentur. Cum iam muro appropinquassent turres, ex captiuis Cæsar cognouit, Vercingetorigem, consumpto pabulo castra mouisse propius Auaricum atque ipsum, cum equitatu, expeditisque, qui inter equites præliari consueissent, insidiarum caussa eo profectum, quo nostros postero die pabulatum venturos arbitrabatur. quibus rebus cognitis, media nocte silentio profectus, ad hostium castra mane peruenit. illi, celeriter per exploratores aduentu Cæsaris cognito, carros, impedimentaque sua, in artiores siluas abdiderunt, copias omnes in loco edito atque aperto instruxerunt. qua re nuntiata, Cæsar celeriter farcinas conferri, arma expediri iussit. Collis

5 6 7 8 XVIII 2 3 4 XIX

7. *parentarent*) cædem illorum vlciscerentur. Sic & Liuius XXIV. 21. & Curtius, Florus, alii.

CAP. XXVIII. 3. *in artiores siluas*) densiores. Græcus εἰς δασύτερα δρυμά.

4. *farcinas conferri*) Bene adiecit interpres εἰς ἕνα τόπον, *in vnum locum*; quod fiebat ante pugnam.

lis erat leniter ab infimo accliuis: hunc ex omnibus fere partibus palus difficilis atque impedita
2 cingebat, non latior pedibus L. hoc se colle, interruptis pontibus, Galli fiducia loci continebant, generatimque distributi in ciuitates, omnia vada ac saltus eius paludis certis custodibus obtinebant. sic animo parati, vt si eam paludem Romani perrumpere conarentur, hæsitantes premerent ex loco superiore: vt qui propinquitatem loci viderent, paratos prope æquo Marte
3 ad dimicandum existimarent; qui iniquitatem conditionis perspicerent, inane simulatione sese
4 ostentare, cognoscerent. indignantes milites Cæsar, quod conspectum suum hostes ferre possent, tantulo spatio interiecto, & signum prœlii exposcentes, edocet, *quanto detrimento, & quot virorum fortium morte necesse esset constare victoriam. quos cum sic animo paratos videret,*
5 *vt nullum pro sua laude periculum recusarent, summæ se iniquitatis condemnari debere, nisi eo-*
6 *rum vitam sua salute habeat cariorem.* Sic milites consolatus, eodem die reducit in castra; reliqua, quæ ad oppugnationem oppidi pertinebant, ad-
XX ministrare instituit. Vercingetorix, cum ad suos rediisset, proditionis insimulatus, quod castra propius Romanos mouisset, quod cum omni equitatu discessisset, quod sine imperio tantas copias reliquisset, quod eius discessu Romani tanta
2 opportunitate & celeritate venissent: non hæc omnia fortuito, aut sine consilio, accidere potuisse: regnum illum Galliæ malle Cæsaris concessu, quam ipsorum habere beneficio. Tali modo

accu-

accusatus, hæc respondit: *Quod castra mouisset, factum inopia pabuli, etiam ipsis hortantibus: quod propius Romanos accessisset, persuasum loci opportunitate, qui se ipsum munitione defenderet; equitum vero operam neque in loco palustri desiderari debuisse, & illic fuisse vtilem, quo sint profecti: summam imperii se consulto nulli discedentem tradidisse, ne is multitudinis studio ad dimicandum impelleretur: cui rei, propter animi mollitiem, studere omnes videret, quod diutius laborem ferre non possent. Romani, si casu interuenerint, fortunæ; si alicuius indicio vocati, huic habendam gratiam, quod & paucitatem eorum ex loco superiore cognoscere, & virtutem despicere potuerint; qui dimicare non ausi, turpiter se in castra receperint: imperium se a Cæsare per proditionem nullum desiderare, quod habere victoria posset, quæ iam esset sibi ac omnibus Gallis explorata: quin etiam, ipsis remittere, si sibi magis honorem tribuere, quam ab se salutem accipere videantur. quod vt intelligatis,* inquit, *sincere a me pronunciari, audite Romanos milites.* 3 4 5 6 7 8 9

producit seruos, quos in pabulatione paucis ante diebus exceperat, & fame vinculisque excruciauerat. ii, iam ante edocti, quæ interrogati pronuntiarent, *milites se esse legionarios* dicunt: *fame & inopia adductos, clam ex castris exisse, si quid frumenti aut pecoris in agris reperire possent. simili omnem exercitum inopia premi, nec iam vires sufficere cuiusquam, nec ferre operis laborem posse: itaque statuisse imperatorem, si nihil in oppugnatione oppidi profecisset, triduo exercitum* 10 11

12 *deducere. Hæc a me*, inquit Vercingetorix, *beneficia habetis, quem proditionis insimulatis: cuius opera, sine vestro sanguine, tantum exercitum victorem fame pæne consumptum videtis: quem turpiter se ex fuga recipientem, ne qua ciuitas suis*
XXI *finibus recipiat, a me prouisum est.* Conclamat omnis multitudo, & suo more armis concrepat: quod facere in eo consueuerunt, cuius orationem approbant; summum esse Vercingetorigem ducem, nec de eius fide dubitandum, nec
2 maiori ratione bellum administrari posse. statuunt, vt x. millia hominum delecta ex omnibus
3 copiis in oppidum submittantur; nec solis Biturigibus communem salutem committendam censet; quod pæne in eo, si oppidum retinuissent,
XXII summam victoriæ constare intelligebant. Singulari militum nostrorum virtuti consilia cuiusque modi Gallorum occurrebant, vt est summæ genus sollertiæ, atque ad omnia imitanda atque efficienda, quæ ab quoquo traduntur, aptissi-
2 mum. nam & laqueis falces auertebant, quas cum destinauerant, tormentis introrsus reducebant, & aggerem cuniculis subtrahebant, eo scien-

---

CAP. XXI. 3. *constare intelligebant*) Recentiores putant hic quædam inter caput 21. & 22. deesse: sed nullum in vetustis codicibus, neque in Græco lacunæ indicium *D. Voss.*

CAP. XXII. 2. *laqueis falces auertebant*) murales falces, de quibus supra lib. III. cap. 14 sect. 5.

quas cum destinauerant) Destinare hoc loco est, quod petis attingere, Turnebo interprete Aduers. XIV, 11.

scientius, quod apud eos magnæ sunt ferrariæ, atque omne genus cuniculorum notum atque v-
sitatum est. Totum autem murum ex omni par- 3
te turribus contabulauerant, atque has coriis in-
texerant. tum, crebris diurnis nocturnisque erup- 4
tionibus, aut aggeri ignem inferrebant, aut mi-
lites occupatos in opere adoriebantur; & nostra-
rum turrium altitudinem, quantum has quoti-
dianus agger expresserat, commissis suarum tur-
rium malis adæquabant; & apertos cuniculos 5
præusta ac præacuta materia, & pice feruefacta,
& maximi ponderis saxis morabantur, mœni-
busque appropinquare prohibebant. Muris au- XXIII
tem omnibus Gallicis hæc fere forma est: Tra-
bes directæ, perpetuæ, in longitudinem, pari-
bus interuallis distantes inter se binos, pedes in
solo collocantur. hæ reuinciuntur introrsus, & 2
multo aggere vestiuntur. ea autem, quæ dixi-

---

apud eos magnæ ferrariæ) Rutilius Itinerar. lib. I. vers. 351. insulæ Iluæ laudans chalybem, addit:

Qua nihil vberius Norica gleba tulit.
Non Biturix largo potior stirictura camino.
Nec quæ Sardoo cespite massa fluit.

4. *quotidianus agger expresserat*) Græcus ὅσον χώματι καθ' ἑκάστην οἱ Ρωμαῖοι ἠδύναντο ἀνυψοῦν.

commissis suarum turrium malis) Nec *alis*, nec *aliis*, neque *scalis* aliorum placet. Mali, arbores grandiores, instar earum quæ in nauibus eriguntur.

5. *apertos cuniculos*) Opponuntur *tectis*, Hirt. VIII, 41. An vero similes obliquis ductibus quos *approches* vocant? non videtur tam antiquus illorum vsus fuisse. Ad appropinquationem tamen & irruptionem videntur hoc loco facti esse.

mus, interualla grandibus in fronte saxis effar-
3 ciuntur. iis collocatis & coagmentatis, alius in-
super ordo adiicitur, vt idem illud intervallum
seruetur, neque inter se contingant trabes, sed
paribus intermissæ spatiis, singulæ singulis saxis
4 interiectis, arte contineantur. sic deinceps omne
opus contexitur, dum iusta muri altitudo exple-
5 atur. Hoc cum in speciem varietatemque opus
deforme non est, alternis trabibus aut saxis, quæ
6 rectis lineis suos ordines seruant: tum ad vtili-
tatem & defensionem vrbium summam habet
opportunitatem, quod & ab incendio lapis, & ab
ariete materia defendit, quæ, perpetuis trabibus
pedes quadragenos plerumque introrsos reuin-
XXIV cta, neque perrumpi, neque distrahi potest. Iis
tot rebus impedita oppugnatione, milites cum
toto tempore frigore & assiduis imbribus tarda-
rentur, tamen continenti labore omnia hæc su-
perauerunt, & diebus xxv. aggerem latum pe-
des cccxxx. altum pedes lxxx. exstruxerunt.
2 cum is murum hostium pæne contingeret, &
Cæsar ad opus consuetudine excubaret, milites-
que cohortaretur, ne quod omnino tempus ab
opere intermitteretur; paullo ante iii. vigiliam
est animaduersum, fumare aggerem, quem cu-
3 niculo hostes succenderant. eodemque tem-
pore toto muro clamore sublato, duabus por-
tis ab vtroque latere turrium eruptio fiebat.
4 alii faces atq; aridam materiam de muro in ag-
gerem eminus iaciebant; picem reliquasque res,
quibus ignis excitari potest, fundebant; vt quo
primum occurreretur, aut cui rei ferretur auxi-
lium,

lium, vix ratio iniri posset. tamen, quod instituto Cæsaris duæ semper legiones pro castris excubabant, duæque partitis temporibus in opere erant, celeriter factum est, vt alii eruptionibus resisterent, alii turres reducerent, aggeremque interscinderent. omnis vero ex castris multitudo ad restinguendum concurreret. Cum in omnibus locis, consumpta iam reliqua parte noctis, pugnaretur, semperque hostibus spes victoriæ redintegraretur, eo magis, quod deustos pluteos turrium videbant, nec facile adire apertos ad auxiliandum animaduertebant, semperque ipsi recentes defessis succederent, omnemque Galliæ salutem in illo vestigio temporis positam arbitrarentur; accidit inspectantibus nobis, quod dignum memoria visum, prætermittendum non existimauimus. Quidam ante portam oppidi Gallus, qui per manus seui ac picis transditas glebas in ignem e regione turris proiiciebat, scorpione ab latere dextro transiectus, exani-

P 5 matus-

CAP. XXV. 1. *deustos pluteos turrium*) tabulas & asseres; id enim *plutei* Latinis. quamquam & machinæ sic dictæ, quibus oppugnatores tegebantur, etiam qui turres admouebant.

in illo vestigio temporis) Sic & infra Ciuil. 11, 26. *vestigio temporis primum agmen erat conspectu.* Et Cicero in Pis. c. 9. extr. *eodem & loci vestigio & temporis.* Interpres hoc loco, ἐν ταὐτῃ τῇ ὥρᾳ.

2. *scorpione*) Tertulliano principio libri de hoc nomine dicti, machina est bellica, quæ cum spiculo & virus in vulnus effundit. Ceteris nulla mentio est veneni. Posteriores *manuballistam* dixere teste Vegetio.

3 matusq; concidit. hunc ex proximis vnus iacentem transgressus, eodem illo munere fungebatur: eadem ratione ictu scorpionis exanimato
4 altero, succesſit tertius, & tertio quartus; nec ille prius est a propugnatoribus vacuus relictus locus, quam, restincto aggere, atq; omni parte submotis hostibus, finis est pugnandi factus. Omnia
XXVI experti Galli, quod res nulla succesſerat. postero die consilium ceperunt, 'ex oppido profugere,
2 hortante & iubente Vercingetorige. id silentio noctis conati, non magna iactura suorum sese effecturos sperabant: propterea quod neq; longe ab oppido castra Vercingetorigis aberant, & palus, quæ perpetua intercedebat, Romanos ad
3 insequendum tardabat. iamque hoc facere noctu apparabant, cum matres familias repente in publicum procurrerunt, flentesque, proiectæ ad pedes suorum, omnibus precibus petierunt, ne se & communes liberos hostibus ad supplicium dederent, quos ad capiendam fugam natura &
4 virium infirmitas impediret. vbi eos perstare in sententia viderunt, quod plerumque in summo periculo timor misericordiam non recipit; conclamare & significare de fuga Romanis, cœ-
5 perunt. quo timore perterriti Galli, ne ab equitatu Romanorum viæ præoccuparentur, consi-
XXVII lio destiterunt. Postero die Cæsar promota turri, perfectisque operibus, quæ facere instituerat, magno coorto imbri, non inutilem hanc ad capiendum consilium tempestatem arbitratus est, quod paullo incautius custodias in muro dispositas videbat, suosque languidius in opere versari,

versari iussit, & quid fieri vellet, ostendit. Legiones intra vineas in occulto expeditas cohortatus, vt aliquando pro tantis laboribus fructum victoriæ perciperent, iis, qui primi murum adscendissent, præmia proposuit, militibusque signum dedit. illi subito ex omnibus partibus euolauerunt, murumque celeriter compleruntHostes, re noua perterriti, muro turribusque deiecti, in foro, ac locis patentioribus, cuneatim constiterunt; hoc animo, vt, si qua ex parte obuiam contra veniretur, acie instructa, depugnarent. vbi neminem in æquum locum sese dimittere, sed toto vndique muro circumfundi viderunt, veriti, ne omnino spes fugæ tolleretur, abiectis armis, vltimas oppidi partes continenti impetu petiuerunt: parsque ibi, cum angusto exitu portarum sese ipsi premerent, a militibus; pars, iam egressa portis, ab equitibus est interfecta, nec fuit quisquam, qui prædæ studeret. sic & Genabensi cæde, & labore operis incitati, non ætate confectis, non mulieribus, non infantibus pepercerunt. denique ex omni eo numero, qui fuit circiter XL. millium, vix DCCC, qui primo clamore audito, se ex oppido eiecerant, incolumes ad Vercingetorigem peruenerunt. quos ille, multa iam nocte, silentio sic ex fuga excepit, veritus, ne qua in castris, ex

2 3 XXVIII 2 3 4 5 6

CAP. XXVII. 2. *intra vineas*) machinas, quibus oppugnatores tegebantur. Græcus ὑπὸ ταῖς μηχαναῖς.

CAP. XXXVIII. 4. *Genabensi cæde*) Metaphrastes, τὰ τῶν ἐν τῇ Γενάβῳ πόλει Ρωμαίων ὑπὸ τῶν Γάλλων γεγενημένῳ φόνῳ. Historia est cap. 3. huius libri.

ex eorum concursu & misericordia, vulgi seditio oriretur; vt, procul in via dispositis familiaribus suis, principibusque ciuitatum, disparandos deducendosque ad suos curaret, quæ cuique ciuitati pars castrorum ab initio obuenerat. XXIX Postero die concilio conuocato, consolatus cohortatusque est, *ne se admodum animo demitterent, neue perturbarentur incommodo:* 2 *non virtute neque acie viciſſe Romanos, sed artificio quodam & scientia oppugnationis; cuius rei* 3 *fuerint ipsi imperiti: errare, si qui in bello omnes* 4 *secundos rerum euentus exspectent: sibi numquam placuisse, Auaricum defendi, cuius rei testes ipsos haberet; sed factum imprudentia Biturigum, & nimia obsequentia reliquorum, vbi* 5 *hoc incommodum acciperetur: id tamen seceleriter* 6 *maioribus commodis sanaturum. nam quæ ab reliquis Gallis ciuitates dissentirent, has sua diligentia adiuncturum; atque vnum consilium totius Galliæ effecturum; cuius consensu ne orbis quidem terrarum posset obsistere: idque se prope tam effectum habere. interea æquum esse,* 7 *ab iis communis salutis caussa impetrari, vt castra munire instituerent, quo facilius hostium repen-* XXX *tinos impetus sustinere possent.* Fuit hæc oratio non ingrata Gallis, maxime, quod ipse animo non defecerat, tanto accepto incommodo, neque se in occultum abdiderat, neque conspectum multitudinis fugerat: plusque animo

6. *disparandos deducendosque*) ne numerus animaduerteretur, si facto agmine in castra peruenissent. *Goduin.*

animo prouidere & præsentire existimabatur, 2
quod, re integra, primo incendendum Auaricum, post deferendum censuerat. Itaque vt 3
reliquorum imperatorum res aduersæ auctoritatem minuunt; sic huius ex contrario dignitas, incommodo accepto, in dies augebatur: simul in spem veniebant eius adfirmatione de reliquis adiungendis ciuitatibus: primumque eo tempore Galli castra munire instituerunt, & sic sunt animo consternati, homines insucti laboris, vt omnia, quæ imperarentur, sibi patienda & perferenda existimarent. Nec minus, quam XXXI
est pollicitus, Vercingetorix animo laborabat, vt reliquas ciuitates adiungeret, atque earum principes donis pollicitationibusque alliciebat. Huic rei idoneos homines deligebat, quorum 2
quisque & oratione subdola, aut amicitia facillime capi posset. qui Auarico expugnato re- 3
fugerant, armandos vestiendosque curat. simul 4
vt diminutæ copiæ redintegrarentur, imperat certum numerum militum ciuitatibus, quem, & quam ante diem in castra adduci velit, sagittariosque omnes, quorum erat permagnus numerus in Gallia, conquiri & ad se mitti iubet. His rebus celeriter id, quod Auarici deperierat, expletur. Interim Theutomatus, Ollouiconis 5
filius, rex Nitiobrigum, cuius pater ab senatu nostro amicus erat appellatus, cum magno equitum suorum numero, & quos ab Aquitania conduxerat, ad eum peruenit. Cæsar Auarici com- XXXII
plures dies commoratus, summamque ibi copiam frumenti & reliqui commeatus nactus,

exer-

2 exercitum ex labore atque inopia refecit. iam
prope hieme confecta, cum ipso anni tempore
ad gerendum bellum vocaretur; & ad hostem
proficisci constituisset, siue eum ex paludibus silu-
isque elicere, siue obsidione premere posset;
legati ad eum principes Aeduorum veniunt, ora-
tum, vt maxime necessario tempore ciuitati sub-
3 ueniat: summo esse in periculo rem; quod, cum
singuli magistratus antiquitus creari, atque re-
giam potestatem annum obtinere consuessent;
duo magistratum gerant, & se vterque eorum
4 legibus creatum esse dicat. horum esse alterum
Conuictolitanem, florentem & illustrem ado-
lescentem; alterum Cotum, antiquissima fami-
lia natum, atque ipsum hominem summæ po-
tentiæ, & magnæ cognationis; cuius frater Ve-
deliacus proximo anno eumdem magistratum
5 gesserit: ciuitatem omnem esse in armis; diui-
sum senatum, diuisum populum, suas cuiusque
6 eorum clientelas. quod si diutius alatur con-
trouersia, fore, vti pars cum ciuitatis parte con-
fligat; id ne accidat, positum in eius diligentia
XXXIII atque auctoritate. Cæsar, etsi a bello atque
hoste discedere, detrimentosum esse existima-
bat; tamen non ignorans, quanta ex dissensio-
nibus incommoda oriri consuessent; ne tanta
& tam coniuncta populo Rom. ciuitas, quam
ipse semper aluisset, omnibusque rebus ornas-
set, ad vim atque ad arma descenderet; atque
ea pars, quæ minus sibi confideret, auxilia a Ver-
2 cingetorige arcesseret. Huic rei præuertен-
dum existimauit; &, quod legibus Aeduorum,

iis,

iis, qui summum magistratum obtinerent, excedere ex finibus non liceret; ne quid de iure aut legibus eorum diminuisse videretur, ipse in Aeduos proficisci statuit, senatumque omnem, & quos inter controuersia esset, Decetiam ad se euocauit. Cum prope omnis ciuitas eo conuenisset, docereturque, paucis clam vocatis, alio loco, alio tempore, atque oportuerit fratrem a fratre renuntiatum; cum leges, duos ex vna familia, viuo vtroque, non solum magistratus creari vetarent, sed etiam in senatu esse prohiberent; Cotum magistratum deponere coegit. Conuictolitanem, qui per sacerdotes, more ciuitatis, intermissis magistratibus, esset creatus, potestatem obtinere iussit. Hoc decreto interposito, cohortatus Aeduos, vt controuersiarum ac dissensionum obliuiscerentur, atque, omnibus omissis his rebus, huic bello seruirent, eaque, quæ meruissent, præmia ab se, deuicta Gallia, exspectarent, equitatumque omnem, & peditum millia x sibi celeriter mitterent, quæ in præsidiis rei frumentariæ caussa disponeret; exercitum in duas partes diuisit. IV legiones in Senones Parisiosque Labieno ducendas dedit; VI ipse in Aruer-

CAP. XXXIII. 2. *Decetiam ad se euocauit*) Fuluii codex ita clare: etiam duo alii, Ciacconio teste; saltem *decet iam*. Vett. edd. *etiam ad se euoc.* quod & in Vaticano legi dicitur. Oppidi nomen subesse, sequentia, *cum eo venisset*, ostendunt. *Eo* enim certum locum signat. Antonini autem itinere ab Augusto duno Lutetiam *Decetia* occurrit, quæ haud dubie est *Decize* in dextra Ligeris ripa, medio fere loco inter Neuers & Bourbon Lancy.

Aruernos, ad oppidum Gergouiam secundum
flumen Elauer duxit; equitatus partem illi at-
3 tribuit, partem sibi reliquit. qua re cognita,
Vercingetorix, omnibus interruptis eius flumi-
nis pontibus, ab altera Elaueris parte iter facere
XXXV cœpit; Cum vterque vtrique esset exercitui
in conspectu, fereque e regione castris castra po-
neret, dispositis exploratoribus, necubi effecto
ponte Romani copias transducerent; erat in ma-
gnis Cæsari difficultatibus res, ne maiorem æsta-
tis partem flumine impediretur; quod non fere
2 ante autumnum Elauer vado transiri soleat. Ita-
que, ne id accideret, siluestri loco castris positis,
e regione vnius eorum pontium, quos Vercin-
3 getorix rescindendos curauerat, postero die
cum II. legionibus in occulto restitit; reliquas
copias, cum omnibus impedimentis, vt con-
sueuerat, misit, demtis quartis quibusque cohor-
tibus, vti numerus legionum constare vide-
4 retur. iis, quam longissime possent, progredi
iussis;

CAP. XXXIV. 2. *flumen Elauer*) ex Gebenna monte ruens, ab occasu Ligeris in septentrionem tendens, eidem ad Nouiodunum seu Niuernum se adfundens.

CAP. XXXV. 3. *demptis quartis quibusque cohortibus*) Torquent se interpretes in his, & superioribus de II. legionibus, quibuscum Cæsar restitit; quæ doctissime ita D. Vossius expedit: *Cæsar cum* VI *legionibus in Aruernos profectus est, & Elauerim non nisi æstu transire posset, ipse cum duabus legionibus restitit. Dein vt ostendat, qua ratione illas duas legiones detrahere de exercitu potuerit, vt nihilominus* VI *legionum species maneret, ait, se quartam quamque cohortem sumpsisse. Iam* LX *cohortes vbi numerantur, necessario quarta pars est* XV.

iussis; cum iam ex diei tempore coniecturam caperet, in castra peruentum; iisdem sublicis, quarum pars inferior integra remanebat, pontem reficere cœpit. celeriter effecto opere, legionibusque transductis, & loco castris idoneo delecto, reliquas copias reuocauit. Vercingetorix, re cognita, ne contra suam voluntatem dimicare cogeretur, magnis itineribus antecessit. Cæsar ex eo loco quintis castris Gergouiam peruenit; equestrique prælio eo die leui facto, perspecto vrbis situ, quæ, posita in altissimo monte, omnes aditus difficiles habebat, de expugnatione desperauit: de obsessione non prius agendum constituit, quam rem frumentariam expedisset. At Vercingetorix, castris pro oppido in monte positis, mediocribus circum se interuallis, separatim singularum ciuitatum copias collocauerat: atque omnibus eius iugi collibus occupatis, qua despici poterat, horribilem speciem præbebat; principesque earum ciuitatum, quos sibi ad consilium capiendum delegerat, prima luce ad se quotidie conuenire iubebat; seu quid communicandum, seu quid administrandum videretur; neq; vllum fere diem intermittebat, quin, equestri prælio interiectis sagittariis, quid in quoque esset animi ac virtutis suorum periclitaretur. Erat e regione oppidi collis sub ipsis radicibus montis egregie munitus, atque ex omni parte circumcisus: quem si tenerent nostri, & aquæ magna parte & pabulatione libera prohibituri hostes videbantur. Sed is locus præsidio ab iis non nimis firmo tenebatur.

5 6 XXXVI 2 3 4 5 6

7 tur. tamen silentio noctis Cæsar, ex castris egressus, prius quam subsidium ex oppido venire posset, deiecto præsidio potitus loco, duas ibi legiones collocauit; fossamque duplicem duodenum pedem a maioribus castris ad minora perduxit: vt tuto ab repentino hostium incursu
XXXVII etiam singuli commeare possent. Dum hæc ad Gergouiam geruntur, Conuictolitanes Aeduus, cui magistratum adiudicatum a Cæsare demonstrauimus, sollicitatus ab Aruernis pecunia, cum quibusdam adolescentibus colloquitur: quorum erat princeps Litauicus, atque eius fratres, amplissima familia nati adolescentes. cum
2 iis præmium communicat, hortaturque eos, *vt se*
3 *liberos & imperio natos meminerint: vnam esse Aeduorum ciuitatem, quæ certissimam Galliæ victoriam distineat; eius auctoritate reliquas contineri; qua transducta, locum consistendi Romanis in Gallia non fore: esse non nullo se Cæsaris beneficio adfectum, sic tamen, vt iustissimam apud eum caussam obtinuerit: sed plus communi libertati tribuere. cur enim potius Aedui de suo iure*
5 *& de legibus ad Cæsarem disceptaturi, quam Ro-*
6 *mani ad Aeduos, veniant?* Celeriter adolescentibus, & oratione magistratus, & præmii spe ductis, cum se vel principes eius consilii fore profiterentur: ratio perficiendi quærebatur, quod ciuita-

CAP. XXXVII. 6. *oratione magistratus & præmii spe auctis*) Vulgo nunc legunt, *ratione magistratus & præmio deductis.* Inepte. Veteres libri, etiam excusi, *oratione*, & Græcus, τῇ ἀρχοντικῇ δημηγορίᾳ. Alterum vertit, χρημάτων ἐλπίδι, quod arguit *spe* legisse in suo codice. Consule Dion. Vossium.

ciuitatem temere ad suscipiendum bellum adduci posse non confidebant. placuit, vt Litauicus 7
decem illis millibus, quæ Cæsari ad bellum mitterent, præficeretur, atque ea ducenda curaret, fratresque eius ad Cæsarem præcurrerent. reliqua, qua ratione agi placeat, constituunt. Li- XXXVIII
tauicus, accepto exercitu, cum millia passuum circiter xxx ab Gergouia abesset, conuocatis subito militibus, lacrimans, *Quo proficiscimur*, inquit, *milites? omnis noster equitatus, nobilitas omnis interiit: principes ciuitatis, Eporedorix & Virdumarus, insimulati perditionis, ab Romanis, indicta caussa, interfecti sunt. hæc ab iis cognoscite, qui ex ipsa cæde fugerunt. nam ego fratribus atque omnibus, propinquis meis interfectis, dolore prohibeor, quæ gesta sunt, pronunciare.* Producuntur ii quos ille edocuerat, quæ dici vellet: atque eadem, quæ Litauicus pronuntiauerat, multitudini exponunt. *multos equites Aeduorum interfectos, quod collocuti cum Aruernis dicerentur, ipsos se inter multitudinem militum occultasse, atque ex media cæde profugisse.* conclamant Aedui, & Litauicum obsecrant, vt sibi consulat. *Quasi vero*, inquit ille, *consilii sit res, ac non necesse sit nobis Gergouiam contendere, & cum Aruernis nosmet coniungere. an dubitamus, quin, nefario facinore admisso, Romani iam ad nos interficiendos concurrant? proinde, si quid in nobis animi est, persequamur eorum mortem, qui indignissime interierunt; atque hos latrones interficiamus.* offendit ciues Rom. qui eius præsidii 9

fiducia vna erant. continuo magnum numerum frumenti commeatusque diripit, ipsos
10 crudeliter excruciatos interficit: nuntios tota ciuitate Aeduorum dimittit, eodem mendacio, de cæde equitum & principum, permouet: hortatur, vt simili ratione, atque ipse fecerit, suas iniurias persequantur. Eporedo-
XXXIX rix Aeduus, summo loco natus adolescens, & summæ domi potentiæ, & vna Virdumarus pari ætate & gratia, sed genere dispari, quem Cæsar sibi ab Diuitiaco transditum, ex humili loco ad summam dignitatem perduxerat, in equitum numero conuenerant, nominatim ab
2 eo euocati. his erat inter se de principatu contentio, & in illa magistratuum controuersia, alter pro Conuictolitane, alter pro Coto sum-
3 mis opibus pugnauerat. ex iis Eporedorix, cognito Litauici consilio, media fere nocte rem ad Cæsarem defert; *orat, ne patiatur, ciuitatem prauis adolescentium consiliis, ab amicitia populi R. deficere: quod futurum prouideat, si se tot hominum millia cum hostibus coniunxerint, quorum salutem neque propinqui negligere, neque ciuitas leui momento æstimare*
XL *posset.* Magna adfectus sollicitudine hoc nuntio Cæsar, quod semper Aeduorum ciuitati præcipue indulserat, nulla interposita dubitatione, legiones expeditas IV equitatumque
2 omnem ex castris educit, nec fuit spatium tali tempore ad contrahenda cesta; quod res in ce-
3 leritate posita esse videbatur. C. Fabium legatum, cum legionibus II castris præsidio relinquit

quit. fratres Litauici, eum comprehendi iussis-
set, paullo ante reperit ad hostes profugisse. ad- 4
hortatus milites, ne necessario tempore itineris
labore promoueantur: cupidissimis omnibus,
progressus millia passuum xxv, agmen Aeduo-
rum conspicatus, immisso equitatu, iter eorum
moratur atque impedit: interdicitque omni-
bus, ne quemquam interficiant. Eporedori- 5
gem & Virdumarum, quos illi interfectos exi-
stimabant, inter equites versare, suosque appel-
lare iubet. iis cognitis, & Lit~~uaci~~auici fraude per- 6
specta, Aedui manus tendere, & deditionem si-
gnificare, & proiectis armis, motem deprecari
incipiunt. Litauicus cum suis clientibus, qui- 7
bus nefas, more Gallorum, est, etiam in extre-
ma fortuna, deserere patronos, Gergouiam
profugit. Cæsar nuntiis ad ciuitatem Ae- XLI
duorum missis, qui suo beneficio conseruatos
docerent, quos iure belli interficere potuisset,
tribusque horis noctis exercitui, ad quietem
datis, castra ad Gergouiam mouit. Medio 2
fere itinere, equites, a Fabio missi, quanto res
in periculo fuerit, exponunt: summis copiis
castra oppugnata demonstrant: cum crebro in-
tegri defessis succederent, nostrosque assiduo
labore defatigarent, quibus, propter magnitu-
dinem castrorum, perpetuo esset iisdem in val-
lo permanendum, multitudine sagittarum,
atque omnis generis telorum multos vulnera-
tos: ad hæc sustinenda magno vsui fuisse tor- 3

CAP. XL, 1. 3. *magno vsui fuisse tormenta*) Bene interpres:

4 menta: Fabium discessu eorum, duabus relictis
portis, obstruere ceteras, pluteosque vallo ad-
dere, & se, in posterum diem, similem ad ca-
5 sum parare. His rebus cognitis, Cæsar, summo
studio militum, ante ortum solis in castra per-
XLII uenit. Dum hæc ad Gergouiam geruntur,
Aedui, primis nuntiis a Litauico acceptis, nul-
lum sibi ad cognoscendum spatium relinquunt,
2 impelli alios auaritia, alios iracundia & temeri-
tas, quæ maxime illi hominum generi est in-
nata, vt leuem auditionem habeat pro re com-
3 perta, bona ciuium Romanorum deripiunt,
4 cædes faciunt, in seruitutem abstrahunt. ad-
iuuat rem proclinatam Conuictolitanis, ple-
bemque ad furorem impellit, vt, facinore ad-
5 misso, ad sanitatem reuerti pudeat. M. Ari-
stium tribunum mil. iter ad legionem facien-
tem, fide data, ex oppido Cabillono educunt;
idem facere cogunt eos, qui negotiandi caussa
6 ibi constiterant. hos continuo in itinere adorti,
omnibus impedimentis exuunt; repugnantes
diem noctemque obsident; multis vtrimque in-
terfectis, maiorem multitudinem ad arma con-
citant.

τὰς μηχανὰς πρὸς τὴν τῶν πολεμίων ἀπόργειν ὁρμήν.

4. *pluteosque vallo addere*) Plutei hic non machinæ sunt, sed asseres & tabulæ, quibus altitudo valli augebatur, quia subito terram adgerere non licebat. Festus in PLVTEI, cum de machinæ & tegumenti notione dixisset; addit, *Nunc etiam tabulæ, quibus quid præsepitur, eodem nomine dicuntur.* Vide & supra cap. 25. 1.

CAP. XLII. 5. *oppido Cabillono*) Cabillonum Aeduorum oppidum ad flumen Ararim: nunc *Chalon.*

citant. Interim, nuntio allato, omnes eo- XLIII
rum milites in potestate Cæsaris teneri, concur-
runt ad Aristium: nihil publico factum consi- 2
lio, demonstrant: quæstionem de bonis direptis
decernunt: Litauici fratrumque bona publicant:
legatos ad Cæsarem, sui purgandi gratia, mit-
tunt: hæc faciunt, recuperandorum suorum 3
caussa: sed contaminati facinore, & capti com-
pendio ex direptis bonis, quod ea res ad mul-
tos pertinebat, & timore pœnæ exterriti, con-
silia clam de bello inire incipiunt, ciuitatesque
reliquas legationibus sollicitant. quæ tametsi 4
Cæsar intelligebat, tamen, quam mitissime pot-
est, legatos appellat: nihil se propter insci-
entiam, leuitatemque vulgi, grauius de ciuitate
iudicare, neque de sua in Aeduos beneuolentia
deminuere. Ipse, maiorem Galliæ motum ex- 5
spectans, ne ab omnibus ciuitatibus circumsiste-
retur, consilia inibat, quemadmodum a Gergo-
uia discederet, ac rursus omnem exercitum
contraheret; ne profectio, nata a timore defe-
ctionis, similis fugæ videretur. Hæc cogi- XLIV
tanti accidere visa est facultas bene rei geren-
dæ. nam cum minora in castra, operis perspi-
ciendi caussa, venisset; animaduertit, collem,
qui ab hostibus tenebatur, nudatum homini-
bus, qui superioribus diebus vix præ multitu-
dine cerni poterat. admiratus quærit ex per- 2
fugis caussam, quorum magnus ad eum quoti-
die numerus confluebat. constabat inter 3
omnes, quod iam ipse Cæsar per exploratores
cognouerat, dorsum esse eius iugi prope equum,

sed siluestre & angustum, qua esset aditus ad al-
4 teram partem oppidi. vehementer huic illos
loco timere, nec iam aliter sentire, vno colle
ab Romanis occupato, si alterum amisissent,
quin pæne circumuallati, atque omni exitu &
5 pabulatione intercluſi viderentur. ad hunc
muniendum locum omnes a Vercingetorige
XLV euocatos. Hac re cognita, Cæsar mittit
complures equitum turmas eo de media nocte:
iis imperat, vt paullo tumultuosus omnibus in
2 locis peruagarentur. prima luce, magnum nu-
merum impedimentorum ex castris mulorum-
que produci, atque iis stramenta detrahi,
mulionesque cum cassidibus, equitum specie ac
3 simulatione, collibus circumuehi iubet. his
paucos addit equites, qui latius ostentationis
caussa vagarentur. longo circuitu easdem omnes
4 iubet petere regiones. hæc procul ex oppido
videbantur, vt erat a Gergouia despectus in ca-
stra; neque tanto spatio, certi quid esset, explo-
5 rari poterat. legionem vnam eodem iugo mittit,
& paullum progressam inferiore loco consti-
6 tuit. siluisque occultat. augetur Gallis suspicio,
atque omnes illo munitionem copiæ transdu-
7 cuntur. vacua castra hostium Cæsar conspicatus,
tectis insignibus suorum, occultatisq; signis mi-
lita-

CAP. XLV. 2. *atque iis stramenta*) in vet. eod. *neque iis*; quod Scaliger emendauit *eque* iis, vt in plerisque nunc editis est: elegantius *atque* D. Vossius substituit: quia *detrahere cui* dicimus, non *ex quo*. Stramenta autem hic clitellæ, straminibus effartæ, *Goduin.*

7. *tectis insignibus suorum*) Vide supra lib. II. cap. 21. sect. 5.

litaribus, raros milites, ne ex oppido animaduerterentur, ex maioribus castris in minora transducit: legatisque, quos singulis legionibus præfecerat, quid fieri vellet, ostendit: in primis monet, vt contineant milites, ne studio pugnandi aut spe prædæ longius progrediantur. quid iniquitas loci habeat incommodi, proponit: hoc vna celeritate posse vitari: occasionis esse rem, non prœlii. His rebus expositis, signum dat, & ab dextera parte alio adscensu eodem tempore Aeduos mittit. Oppidi murus ab planicie; atque initio adscensus, recta regione, si nullus anfractus intercederat, ∞ CC passus aberat. quidquid huic circuitus ad molliendum cliuum accesserat, id spatium itineris augebat. a medio ferre colle in longitudine, vt natura montis ferebat, ex grandibus saxis VI pedum murum, qui nostrorum impetum tardaret, produxerant Galli, atque, inferiore omni spatio vacuo relicto, superiorem partem collis vsque ad murum oppidi densissimis castris compleuerant. milites, signo dato, celeriter ad munitionem perueniunt, eamque transgressi, trinis castris potiuntur. ac tanta fuit in capiendis castris celeritas, vt Theutomarus, rex Nitiobrigum, subito in tabernaculo oppressus, vt meridie conquieuerat, superiore corporis parte nudata, vulnerato equo, vix se ex manibus prædantium militum

8 9 10 XLVI 2 3 4 5

CAP. XLVI. 4. *trinis castris potiuntur*) hostium castris, separatim ibi metatis: nunc autem vacuis. cap. 45. sect. 7. Et Græcus τρίνα στρατόπεδα.

XLVII tum eriperet. Consecutus id quod animo
propositum fuerat, Cæsar receptui cani iussit: legio-
nisque decimæ, qua tum erat comitatus, signa
2 constitere. at reliquarum milites legionum,
non exaudito tubæ sono, quod satis magna val-
lis intercedebat, tamen a tribunis militum lega-
tisque, vt erat a Cæsare præceptum, retinebam-
3 tur. sed, elati spe celeris victoriæ, & hostium
fuga, superiorumque temporum secundis præ-
liis, nihil adeo arduum sibi existimabant, quod
non virtute consequi possent: neque prius fi-
nem sequendi fecerunt, quam muro oppidi por-
4 tisque appropinquarunt. Tum vero ex omni-
bus vrbis partibus, orto clamore, qui longius ab-
erant, repentino tumultu perterriti, cum hostes
intra portas esse existimarent, sese ex oppido
5 eiecerunt. Matres familias de muro vestem ar-
gentumque iactabant: & pectore nudo promi-
nentes, passis manibus obtestabantur Roma-
nos, vt sibi parcerent; neu, sicut Auarici feci-
sent, ne mulieribus quidem atque infantibus
6 abstinerent. non nullæ de muris per manus
7 demissæ, sese militibus transdebant. L. Fabius
centurio legionis VIII, quem inter suos eo die
dixisse constabat. excitari se Auaricensibus præ-
miis; neque commissurum, vt prius quisquam
murum adscenderet, tres suos nactus manipu-
lares,

CAP. XLVII. 2. *qua tum erat comitatus*) Sic Gryphiana editum est, quod Lipsius probauit & D. Vossius: nec melior emendatio adhuc allata fuit. *Omnes priores, qua cum erat concionatus*; & Græcus ἐδημηγορήκει. Quis vero latine dixit, *concionari cum quo*?

lares, atque ab iis subleuatus, murum adscendit. eos ipse rursus singulos exceptans, in murum extulit. Interim ii, qui ad alteram XLVIII
partem oppidi, vt supra demonstrauimus, munitionis caussa, conuenerant, primo exaudito clamore, inde etiam crebris nuntiis incitati oppidum ab Romanis teneri, præmissis equitibus magno concursu eo contenderunt. eo- 2
rum vt quisque primus venerat, sub muro consistebat, suorumque pugnantium numerum augebat. quorum cum magna multitudo con- 3
uenisset, matres familias, quæ paullo ante Romanis de muro manus tendebant, suos obtestari, &, more Gallico, passum capillum ostentare, liberosque in conspectum proferre, cœperunt. Erat Romanis nec loco nec nume- 4
ro æqua contentio: simul & cursu & spatio pugnæ defatigati, non facile recentes atque integros sustinebant. Cæsar, cum iniquo lo- XLIX
co pugnari, hostiumque augeri copias videret, præmetuens suis, ad T. Sextium legatum, quem minoribus castris præsidio reliquerat, mittit, vt cohortes ex castris celeriter educeret, & sub infimo collo ab dextro latere hostium constitueret: vt, si nostros depulsos loco vidisset, quo 2
minus libere hostes insequerentur, terreret. ipse paullum ex eo loco cum legione progres- 3
sus, vbi constiterat, euentum pugnæ exspectabat. Cum acerrime cominus pugnaretur, L
hostes loco & numero, nostri virtute confiderent: subito sunt Aedui visi, ab latere nostris aperto; quos Cæsar ab dextera parte alio adscen-

2 scensu, manus distinendæ caussa, miserat. ii si-
militudine armorum vehementer nostros per-
terruerunt: ac tametsi dextris humeris exsertis
animaduertebantur, quod insigne pacatis esse
consueuerat; tamen id ipsum sui fallendi caussa
3 milites ab hostibus factum existimabant. Eo-
dem tempore L. Fabius centurio, quique vna
murum adscenderant, circumuenti, atque in-
4 terfecti, de muro præcipitantur, M. Petreius,
eiusdem legionis centurio, cum portas exscin-
dere conatus esset, a multitudine oppressus, ac
sibi desperans, multis iam vulneribus acceptis,
manipularibus suis, qui illum secuti erant,
Quoniam, inquit, *me vna vobiscum seruare non*
possum, vestræ quidem certe saluti prospiciam,
quos cupiditate gloriæ adductus, in periculum de-
5 *duxi. vos, data facultate, vobis consulite.* si-
mul irrupit in medios hostes; duobusque inter-
6 fectis, reliquos a porta paullum submouit. co-
nantibus auxiliari suis, *Frustra*, inquit, *meæ*
vitæ subuenire conamini, quem iam sanguis vi-
resque deficiunt. proinde hinc abite, dum est fa-
cultas, vosque ad legionem recipite. ita pugnans
LI post paullum concidit, ac suis saluti fuit. No-
stri, cum vndique premerentur, XLVI centu-
rionibus amissis, deiecti sunt loco: sed into-
lerantius Gallos insequentes legio X tardauit,
quæ pro subsidio paullo æquiore loco consiste-
2 rat. hanc rursus XIII legionis cohortes exce-
perunt; quæ, ex castris minoribus eductæ,
cum

CAP. LI. 1. *intolerantius Gallos insequentes*) cupidius, immoderatius: Græcus θρασέως.

cum T. Sextio legato ceperant locum superiorem. Legiones, vbi primum planiciem attigerunt, infestis contra hostes signis constiterunt. Vercingetorix ab radicibus collis suos intra munitiones reduxit. eo die milites sunt paullo minus DCC desiderati. Postero die Cæsar, concione aduocata, temeritatem, cupiditatemque militum reprehendit, *quod sibi ipsi iudicauissent, quo procedendum, aut quid agendum videretur, neque signo recipiendi dato, constitissent, neque a tribunis mil. legatisque retinere potuissent:* exposuit, *quid iniquitas loci posset, quid ipse ad Auaricum sensisset, cum sine duce, & sine equitatu deprehensis hostibus, exploratam victoriam dimisisset, ne paruum modo detrimentum in contentione propter iniquitatem loci acciperet. quantopere eorum animi magnitudinem admiraretur, quos non castrorum munitiones, non altitudo montis, non murus oppidi tardare potuisset; tantopere licentiam arrogantiamque reprehendere, quod plus se, quam imperatorem, de victoria atque exitu rerum sentire existimarent: nec minus se in milite modestiam & continentiam, quam virtutem atque animi magnitudinem desiderare.* Hac habita concione, & ad extremum oratione confirmatis militibus, *ne ob hanc caussam animo permouerentur, neu, quod iniquitas loci attulisset, id virtuti hostium tribuerent;* eadem de profectione cogitans, quæ ante sensserat, legiones ex castris eduxit, aciemque idoneo loco constituit. cum Vercingetorix nihilo magis in

3 4 LII 2 3 4 LIII 2

æquum

æquum locum descenderet, leui facto equestri
prœlio, atque eo secundo, in castra exercitum
3 reduxit. Cum hoc idem postero die feciſſet,
satis ad Gallicam ostentationem minuendam,
militumque animos confirmandos factum exi-
stimans, in Aeduos castra mouit. ne tum qui-
dem insecutis hostibus, III die ad flumen Ela-
uer pontem refecit, atque exercitum transdu-
LIV xit. Ibi a Virdumaro atque Eporedorige
Aeduis appellatus, discit, cum omni equitatu
Litauicum ad sollicitandos Aeduos profectum
2 esse: opus esse & ipsos præcedere ad confirman-
dam ciuitatem. etsi multis iam rebus perfidiam
Aeduorum Cæsar perspectam habebat, atque
horum discessu admaturari defectionem ciuita-
tis existimabat; tamen retinendos eos non cen-
suit; ne aut inferre iniuriam videretur, aut dare
3 timoris aliquam suspicionem. discedentibus
his, breuiter sua in Aeduos merita exposuit,
4 quos & quam humiles accepisset: compulsos in
oppida, multatos agris, omnibus ereptis copiis,
impositio stipendio, obsidibus summa cum con-
tumelia extortis; & quam in fortunam, quam-
que in amplitudinem deduxisset, vt non solum
in pristinum statum redissent, sed omnium tem-
porum dignitatem & gratiam anteceſſisse vide-
rentur. his datis mandatis, eos ab se dimi-
LV sit. Nouiodunum erat oppidum Aeduo-
rum, ad ripas Ligeris opportuno loco posi-
tum.

CAP. LV. 1. *Nouiodunum Aeduorum*) Antonini Itinera-
rii *Niuernum*: hodie *Neuers*, prope confluentem
Elaueris Ligerisque.

tum. huc Cæsar omnes obsides Galliæ, frumentum, pecuniam publicam, suorum atque exercitus impedimentorum magnam partem contulerat. huc magnum numerum equorum, huius belli caussa in Italia atque Hispania coemptorum, miserat. eo cum Eporedorix Virdumarusque veniissent, & de statu ciuitatis cognouissent, Litauicum Bibracte ab Aeduis receptum, quod est oppidum apud eos maximæ auctoritatis, Conuictolitanem magistratum, magnamque partem senatus ad eum conuenisse, legatos ad Vercingetorigem de pace & amicitia concilianda, publice missos; non prætermittendum tantum commodum existimauerunt. Itaque interfectis Nouioduni custodibus, quique eo, negotiandi aut itineris caussa, conuenerant, pecuniam atque equos inter se partiti sunt. obsides ciuitatem Bibracte ad magistratum deducendos curauerunt; oppidum, quod ab se teneri non posse iudicabant, ne cui esset vsui Romanis, incenderunt; frumenti, quod subito potuerunt, nauibus auexerunt: reliquum flumine atque incendio corruperunt. ipsi ex finitimis regionibus copias cogere, præsidia custo-

4. *Bibracte ab Aeduis receptum*) id est, oppido Bibracte, seu in oppidum illud. Claros viros esse, qui idem oppidum Bibracte & Augustodunum censeant, in Notit. Orb. Antiqui demonstrauimus. Ibidem tamen diuersa statuimus, secuti Eumenium rhetorem, panegyrico Flauiensium nomine, extremo. Fuit etiam in Aeduis, & vt vestigia quidam obseruasse dicuntur, non longe ab Augustoduno.

custodiasque ad ripas Ligeris disponere, equitatumque omnibus locis, iniiciendi timoris caussa, ostentare cœperunt; si aut re frumentaria Romanos excludere, aut adductos inopia
10 ex prouincia expellere possent, quam ad spem multum eos adiuuabat, quod Liger ex niuibus creuerat, vt omnino vado transire non posse vi-
LVI deretur. Quibus rebus cognitis, Cæsar maturandum sibi censuit, si esset in perficiendis pontibus periclitandum, vt prius, quam essent
2 maiores eo copiæ coactæ, dimicaret. nam vt commutato consilio iter in prouinciam conuerteret, id ne tum quidem necessario faciendum existimabat, cum infamia atque indignitas rei, & oppositus mons Gebenna, viarumque difficultas impediebat, tum maxime, quod adiungi Labieno, atque iis legionibus, quas vna miserat, vehementer cupiebat. Itaque, admodum magnis diurnis atque nocturnis itineribus
3 confectis, contra omnium opinionem ad Ligerim peruenit; vadoque per equites inuento,
4 pro rei necessitate, opportuno, vt brachia modo atque humeri ad sustinenda arma liberi ab aqua

9. *ex prouincia expellere*) at quanam? regione, in qua tum erat? Insolens Cæsari, ad id abuti *prouinciæ* vocabulo. Si manerent, ait, re frumentaria excludere voluerunt: si inopia adducti in prouinciam Romanam reuerti pararent, reditu quoque volebant exclusos, vt fame conficerentur. Dionys. Vossius in codice inuenit lectionem sine dubio saniorem, *sive frumentaria Romanos, aut adductos inopia ex prouincia excludere possent.* Suspectum sane verbum *expellere* hoc loco est.

aqua esse possent, dispositio equitatu; qui vim fluminis refringeret, atque hostibus primo adspectu perturbatis, incolumen exercitum transduxit: frumentumque in agris & copiam pecoris nactus, repleto iis rebus exercitu, iter in Senones facere instituit. LVII Dum hæc apud Cæsarem geruntur, Labienus eo supplemento, quod nuper ex Italia venerat, relicto Agendici, vt esset impedimentis præsidio, cum IV legionibus Luteciam proficiscitur. id est oppidum Parisiorum, positum in insula fluminis Sequanæ. cuius aduentu ab hostibus cognito, magnæ ex finitimis ciuitatibus copiæ conuenerunt. summa imperii transditur Camulogeno Aulerco, qui prope confectus ætate, tamen propter singularem scientiam rei militaris, ad eum est honorem euocatus. Is, cum animaduertisset, perpetuam esse paludem, quæ influeret in Sequanam, atque illum omnem locum magnopere impediret; hic consedit, nostroque transitu prohibere instituit. LVIII Labienus primo vineas agere, cratibus atque aggere paludem explere, atque iter munire conabatur. postquam id difficilius confieri animaduertit, silentio e castris III vigilia egressus, eodem, quo venerat, itinere Melodunum peruenit. id est oppi-

CAP. LVIII. 2. *Melodunum peruenit*) inde a Scaligeri ætate fere omnibus editionibus *Metiosedum* legitur, illius auctoritate. At veteres omnes *Melodunum*, quod & situ & nomine conuenit cum oppido, quod nunc est, *Melun*. Et sane ipse Cæsar mox cap. 61. a Metiosedo distinxit ita, vt Melodunо Lu-

oppidum Senonum in insula Sequanæ positum,
4 vt paullo ante Luteciam diximus. deprehensis
nauibus circiter L, celeriterque coniunctis, at-
que eo militibus impositis, & rei nouitate perter-
ritis oppidanis, quorum magna pars erat ad bel-
lum euocata, sine contentione oppido potitur.
5 refecto ponte, quem superioribus diebus hostes
rescinderant, exercitum transducit, & secundo
flumine ad Luteciam iter facere cœpit. hostes,
6 re cognita ab iis, qui a Meloduno profugerant,
Luteciam incendi, pontesque eius oppidi re-
scindi iubent. ipsi profecti palude, in ripis Se-
quanæ, e regione Luteciæ, contra Labieni ca-
IX stra considunt. Iam Cæsar a Gergouia dis-
cessisse audiebatur: iam de Aeduorum defe-
ctione & secundo Galliæ motu rumores adfere-
bantur, Gallique in Colloquiis, intercluſum iti-
nere & Ligere Cæsarem, inopia frumenti coa-
ctum, in prouinciam contendisse confirma-
2 bant. Bellouaci autem, defectione Aeduo-
rum cognita, qui ante erant per se infideles,
manus cogere atque aperte bellum parare cœ-
3 perunt. Tum Labienus, tanta rerum commuta-
tione, longe aliud sibi capiendum consilium, at-
4 que antea senserat, intelligebat. neque iam,
vt aliquid adquireret, prœlioque hostes lacesse-
ret; sed vt incolumem exercitum Agendicum
5 reduceret, cogitabat. namque altera ex parte
Bellouaci, quæ ciuitas in Gallia maximam habet
opinio-

teciam secundo flumine: Lutecia Metiosedum iti-
dem secundo per IV millia passuum. Valesius con-
sulatur in Not. Galliæ.

opinionem virtutis, instabant: Alteram Camulogenus parato atque instructo exercitu tenebat. Tum legiones a præsidio atque impedimentis intercluſas, maximum flumen distinebat. tantis 6
subito difficultatibus obiectis, ab animi virtute auxilium petendum videbat. Itaque, sub LX
vesperum concilio conuocato, cohortatus, vt ea, quæ imperasset, diligenter industrieque administrarent: naues, quas a Meloduno deduxerat, singulas equitibus Romanis attribuit, & prima confecta vigilia, IV millia passuum secundo flumine progredi silentio, ibique se exspectari iubet. v cohortes, quas minime firmas ad dimicandum esse existimabat, castris 2
præsidio relinquit. v eiusdem legionis reliquas de media nocte cum omnibus impedimentis aduerso flumine magno tumultu proficisci 3
imperat. conquirit etiam lintres. has magno sonitu remorum incitatas, in eamdem partem 4
mittit. ipse post paulo, silentio egressus, cum tribus legionibus eum locum petit, quo naues LXI
appelli iusserat. Eo cum esset ventum, exploratores hostium, vt omni fluminis parte erant dispositi, inopinantes, quod magna subito erat coorta tempestas, ab nostris opprimuntur: exercitus equitatusque, equitibus Roma- 2
nis administrantibus, quos ei negotio præfecerat, celeriter transmittitur. vno fere tempore 3
sub lucem hostibus nuntiatur, in castris Romanorum præter consuetudinem tumultuari, & magnum ire agmen aduerso flumine, sonitumque remorum in eadem parte exaudiri, & paullo

4 infra milites nauibus transportari. quibus rebus auditis, quod existimabant tribus locis transire legiones, atque omnes perturbatos defectione Aeduorum, fugam parare, suas quo-
5 que copias in tres partes distribuerunt. nam, & præsidio e regione castrorum relicto, & parua manu Metiosedum versus missa, quæ tantum progrederetur, quantum naues pro-
LXII cessissent. Prima luce & nostri omnes erant
2 transportati, & hostium acies cernebatur. Labienus milites cohortatus, *vt suæ pristinæ virtutis, & tot secundissimorum prœliorum memoriam tenerent, atque ipsum Cæsarem, cuius ductu sæpenumero hostes superassent, adesse existimarent,*
3 dat signum prœlii. primo concursu, ab dextero cornu, vbi VII legio constiterat, ho-
4 stes pelluntur, atque in fugam coniiciuntur: ab sinistro, quem locum XII legio tenebat, cum primi ordines hostium, transfixi pilis, concidissent, tamen acerrime reliqui resistebant, nec
5 dabat suspicionem fugæ quisquam. Ipse dux hostium Camulogenus suis aderat, atque eos
6 cohortabatur. at, incerto etiam nunc exitu victoriæ, cum septimæ legionis tribunis esset nuntiatum, quæ in sinistro cornu gererentur, post tergum hostium legionem ostenderunt,
7 signaque intulerunt. ne eo quidem tempore quisquam loco cessit, sed circumuenti omnes interfectique sunt, eamdem fortunam tulit Camuloge-

CAP. LXI. 5. *Metiosedum*) infra Luteciam ad Sequanam. Vide paullo ante ad cap. 58. notata.

logenus. At ii, qui præsidio contra castra Labieni erant relicti, cum prœlium commissum audissent, subsidio suis ierunt, collemque ceperunt, neque nostrorum militum victorumque impetum sustinere potuerunt. sic, cum suis fugientibus permisti, quos non siluæ montesque texerunt, ab equitatu sunt interfecti. Hoc negotio confecto, Labienus reuertitur Agendicum, vbi impedimenta totius exercitus relicta erant. inde cum omnibus copiis ad Cæsarem peruenit. Defectione Aeduorum cognita, LXIII bellum augetur. Legationes in omnes partes circummittuntur: quantum gratia auctoritate, pecunia valent, ad sollicitandas ciuitates nituntur. nacti obsides, quos Cæsar apud eos deposuerat, horum supplicio dubitantes territant. petunt a Vercingetorige Aedui, vt ad se veniat, rationesque belli gerendi communicet. re impetrata, contendunt, vt ipsis summa imperii transdatur: & re in controuersiam deducta, totius Galliæ concilium Bibracte indicitur. eodem conueniunt vndique frequentes. multitudinis suffragiis res permittitur. ad vnum omnes Vercingetorigem probant imperatorem. Ab hoc concilio Remi, Lingones, Treuiri abfuerunt; illi, quod amicitiam Romanorum sequebantur; Treuiri, quod aberant longius, & ab Germanis premebantur: quæ fuit caussa, quare toto abessent bello, & neutri auxilia mitterent. magno dolore Aedui ferunt, se deiectos principatu queruntur fortunæ commutationem, & Cæsaris indulgentiam in se requirunt; neque tamen,

fuscepto bello, suum consilium ab reliquis se-
9 parare audent. inuiti, summæ spei adolescen-
tes, Eporedorix & Virdumarus, Vercingetorigi
LXIV parent. Ille imperat reliquis ciuitatibus ob-
sides. denique ei rei constituit diem: huc omnes
equites, XV millia numero, celeriter conuenire
2 iubet. *peditatu, quem ante habuerit, se fore*
contentum dicit: *neque fortunam tentaturum,*
neque acie dimicaturum: sed, quoniam abun-
dat equitatu, perfacile esse factu, frumentatio-
nibus, pabulationibusque Romanos prohibere:
3 *æquo modo animo sua ipsi frumenta corrumpant,*
ædificiaque incendant, qua rei familiaris iactura
perpetuum imperium libertatemque se consequi
4 *videant.* His constitutis rebus, Aeduis Segu-
sianisque, qui sunt finitimi prouinciæ, x mil-
5 lia peditum imperat. huc addit equites DCCC.
his præficit fratrem Eporedorigis, bellumque
6 inferre Allobrogibus iubet. altera ex parte
Gabalos, proximosque pagos Aruernorum,
in Heluios, item Rutenos, Cadurcosque ad
fines Volcarum Arecomicorum depopulandos
7 mittit. hic nihilo minus clandestinis nuntiis
legationibusque Allobroges sollicitat: quo-
rum mentes nondum a superiore bello resedisse
8 sperabat. horum principibus pecunias, ciui-
tati autem imperium totius prouinciæ pollice-
LXV tur. Ad hos omnes casus prouisa erant præ-
sidia cohortium duarum & viginti, quæ ex ipsa
coacta

CAP. LXIV. 4. *Aeduis Segusianisque*) Segusiani a meridie sunt Aeduorum finitimi vsque ad Rhodani & Araris confluentem.

coacta prouincia ab L. Cæsare legato ad omnes partes opponebantur. Heluii sua sponte cum finitimis prœlio congressi pelluntur, & C. Valerio Donotauro, Caburi filio, principe ciuitatis, compluribusque aliis interfectis, intra oppida murosque compelluntur. Allobroges crebris ad Rhodanum dispositis præsidiis, magna cum cura & diligentia, suos fines tuentur. Cæsar, quod hostes equitatu superiores esse intelligebat, &, intercluſis omnibus itineribus, nulla re ex prouincia atque Italia subleuari poterat, trans Rhenum in Germaniam mittit ad eas ciuitates, quas superioribus annis pacauerat: equitesque ab his arcessit & leuis armaturæ peditis, qui inter eos prœliari consueuerant. Eorum aduentu, quod minus idoneis equis vtebantur, a tribunis mil. reliquisque, sed & equitibus Romanis atque euocatis equos sumit, Germanisque distribuit. Interea dum hæc geruntur, hostium copiæ ex Aruernis, equitesque, qui toti Galliæ erant imperati, conueniunt. magno horum coacto numero, cum Cæsar in Sequanos per extremos Lingonum fines iter faceret, quo facilius subsidium prouinciæ ferri posset, circiter millia passuum x ab Romanis, trinis castris Vercingetorix consedit: conuocatisque ad concilium præfectis equitum, venisse

2 3 4 5 LXVI 2 3

CAP. LXV. 5. *euocatos*) milites emeritis stipendiis, qui repentina necessitate ex sede, quam post militiam occupauerant, ad arma resumenda & tuendam rempublicam, *Lipsi. M R, lib. 1. dial. 8.*

nisse tempus victoriæ demonstrat: fugere in
4 prouinciam Romanos, Galliaque excedere: id
sibi ad præsentem obtinendam libertatem satis
esse, ad reliqui temporis pacem atque otium
parum profici. maioribus enim coactis copiis
reuersuros, neque finem bellandi facturos, pro-
inde, agmine impeditos adoriantur. si pedi-
tes suis auxilium ferant, atque in eo morentur,
5 iter facere non posse; sin, id quod magis futu-
rum confidat, relictis impedimentis, suæ saluti
consulant, & vsu rerum necessariarum & dignita-
te spoliatum iri. nam de equitibus hostium, quin
6 nemo eorum progredi modo extra agmen au-
deat, ne ipsos quidem debere dubitare. id quo
maiore faciant animo, copias se omnes pro ca-
7 stris habiturum, & terrori hostibus futurum.
conclamat equites, sanctissimo iureiurando
confirmari oportere; ne tecto recipiatur, ne ad
liberos, ne ad parentes, ne ad vxorem aditum
habeat, qui non bis per hostium agmen perequi-
LXVII tasset. Probata re, atque omnibus ad ius-
iurandum adactis, postero die in tres partes di-
stributo equitatu, duæ se acies a duobus lateri-
bus ostendunt: vna a primo agmine iter impe-
2 dire cœpit. qua re nuntiata, Cæsar suum quo-
que equitatum, tripartito diuisum, ire contra
3 hostem iubet. pugnatur vna omnibus in parti-
bus: consistit agmen: impedimenta inter legio-
4 nes recipiuntur. si qua in parte nostri laborare
aut grauius premi videbantur, eo signa inferri
Cæsar aciemque conuerti iubebat: quæ res &
hostes ad insequendum tardabat, & nostros

spe

spe auxilii confirmabat. Tandem Germani ab 5
dextero latere, summum iugum nacti, hostes loco depellunt, fugiente vsque ad flumen, vbi Vercingetorix cum pedestribus copiis consederat, persequuntur, compluresque interficiunt. qua re animaduersa, reliqui, ne circumuenirentur, veriti, se fugæ mandant. 6 omnibus 7
locis fit cædes, tres nobilissimi Aedui capti ad Cæsarem perducuntur: Cotus præfectus equitum, qui controuersiam cum Victolitane proximis comitiis habuerat; & Cauarillus, qui post defectionem Litauici, pedestribus copiis præfuerat, & Eporedorix, quo duce ante aduentum Cæsaris Aedui cum Sequanis bello contenderant. LXVIII Fugato omni equitatu, Vercingetorix copias suas, vt pro castris collocauerat, reduxit; protinusque Alesiam, quod est oppidum Mandubiorum, iter facere cœpit; celeriterque impedimenta ex castris educi, & se subsequi iussit. 2 Cæsar, impedimentis in proximum collem deductis, duabusque legionibus præsidio relictis, secutus, quantum diei tempus est passum, circiter III millibus hostium ex nouissimo agmine interfectis, altero die ad Alesiam castra fecit. 3 perspecto vrbis situ; perterritisque hostibus, quod equitatu, qui maxima parte exercitus confi-

CAP. LXVIII. 1. *Alesiam Mandubiorum*) Mandubii populus inter Senones a septentrione, & Aeduos ab austro. Horum fuit minutissimum oppidum *Alesia*.

debant, erant pulsi, adhortatus ad laborem mi-
XLIX lites, Alesiam circumuallare instituit. Ipsum
erat oppidum in colle summo, admodum
edito loco, vt, nisi obsidione, expugnari non
2 posse, videretur. cuius collis radices, duo
3 duabus ex partibus flumina subluebant. ante
oppidum planities circiter millia passuum III
4 in longitudinem patebat. reliquis ex omnibus
partibus colles, mediocri interiecto spatio, pari
5 altitudinis fastigio, oppidum cingebant. sub
muro, quæ pars collis ad orientem spectabat,
hunc omnem locum copiæ Gallorum comple-
uerant; fossamque & materiam sex in altitu-
6 dinem pedum præduxerant. eius munitionis,
quæ ab Romanis instituebatur, circuitus XI
∞ passuum tenebat. castra opportunis locis
7 erant posita; ibique castella XXIII facta, in
quibus castellis interdiu stationes disponeban-
tur, ne qua subito irruptio fieret. hæc eadem
noctu excubitoribus ac firmis præsidiis tenebant-
LXX tur. Opere instituto, fit equestre prœlium
in ea planitie, quam intermissam collibus III
millium passuum in longitudinem patêre, supra
demonstrauimus. summa vi ab vtrisque con-
2 tenditur. laborantibus nostris, Cæsar Germa-
nos submittit, legionesque pro castris constituit,
ne qua subito irruptio ab hostium peditatu fiat,
præsidio legionum addito, nostris animus auge-
tur: hostes in fugam coniecti, se ipsi multitu-
dine

CAP. LXIX. 2. *duo duabus ex partibus flumina*) Lutosa & Osera. *Goduin.*

dine impediunt, atque, anguſtioribus portis (relictis) coartantur. Germani acrius vsque ad munitiones ſequuntur, fit magna cædes. non 4
nulli, relictis equis, foſſam tranſire, & maceriam tranſcendere, conantur. paullum legiones Cæſar, quas pro vallo conſtituerat, promouere iubet. non minus, qui intra munitiones erant, Galli perturbantur: veniri ad ſe confeſtim exiſtimantes, ad arma conclamant. non 7
nulli perterriti in oppidum irrumpunt. Vercingetorix iubet portas claudi, ne caſtra nudentur. multis interfectis, compluribus equis captis, Germani ſeſe recipiunt. Vercingetorix, prius quam munitiones ab Romanis perficiantur, conſilium capit, omnem a ſe equitatum noctu dimittere. diſcedentibus mandat, vt 2
ſuam quisque eorum ciuitatem adeat, omnesque, qui per ætatem arma ferre poſſint, ad bellum cogant; *ſua in illos merita* proponit; *obteſtaturque, vt ſuæ ſalutis rationem habeant, neu ſe de communi libertate optime meritum in cruciatum hoſtibus dedant: qui ſi indiligentiores fuerint, millia hominum* LXXX *delecta ſecum interitura demonſtrat; ratione inita, frumentum ſe exigue dierum* XXX *habere, ſed paullo etiam longius tolerare poſſe parcendo.* his datis 5
mandatis, qua erat noſtrum opus intermiſſum, ſecunda vigilia ſilentio equitatum dimittit; frumen-

LXXI

CAP. LXX. 3. *anguſtioribus portis relictis*) Superfluum *relictis* conſenſu omnium, ab oſcitante forſan librario ex ſequentis verſus verbis, *relictis equis*, huc etiam adſumtum.

6 frumentum omne ad se ferri iubet; capitis pœ-
7 nam iis, qui non paruerint, constituit: pecus,
cuius magna erat ab Mandubiis compulsa co-
8 pia, viritim distribuit; frumentum parce &
paullatim metiri instituit; copias omnes, quas
9 pro oppido collocauerat, in oppidum recipit.
his rationibus auxilia Galliæ exspectare, & bel-
LXXII lum administrare, parat. Quibus rebus cogni-
tis ex perfugis & captiuis, Cæsar hæc genera
munitionis instituit. fossam pedum xx latam
directis lateribus duxit; vt eius solum tantum-
dem pateret, quantum summa labra distabant.
reliquas omnes munitiones ab ea fossa pedibus
2 CD reduxit: id hoc consilio, quoniam tantum
esset necessario spatium complexus, nec facile
totum opus militum corona cingeretur, ne de
improuiso aut noctu ad munitiones hostium
multitudo aduolaret, aut interdiu tela in no-
3 stros operi destinatos coniicere possent. hoc
intermisso spatio, duas fossas, xv pedes latas,
eadem altitudine, perduxit: quarum interio-
rem campestribus ac demissis locis, aqua ex flu-
4 mine deriuata, compleuit. post eas aggerem
& vallum XII pedum exstruxit. huic loricam
pinnasque adiecit, grandibus ceruis, eminen-
tibus

CAP. LXXII. 2. *militum corona cingeretur*) Corona cingere est armato milite in circuitu oppidum circumdare, vt nemo intrare, nemo exire possit. vid. Lipsi. Poliorc. I, 4.

4. *grandibus ceruis*) Cerui, furcæ instar cornuum ceruinorum. *Seruius ad Eclog. 21. 29.*

tibus ad commissuras pluteorum atque aggeris; qui adscensum hostium tardarent, & turres toto opere circumcedidit, quæ pedes LXXX inter se distarent. Erat vno tempore, & materiari LXXIII & frumentari, & tantas munitiones fieri necesse deminutis nostris copiis, quæ longius ab castris progrediebantur: & nonnunquam opera nostra Galli tentare atque eruptionem ex oppido pluribus portis facere, summa vi conabantur. quare ad hæc rursus opera addendum Cæsar putauit, quo minore numero militum munitiones defendi posset. itaque truncis arborum, aut admodum firmis ramis abscisis, atque horum dolabratis atque præacutis cacuminibus, perpetuæ fossæ, quinos pedes altæ, ducebantur. huc illi stipites dimissi, & ab infimo reuincti, ne reuelli possent, ab ramis eminebant. quini erant ordines coniuncti inter se, atque implicati; quo qui intrauerant, se ipsi acutissimis vallis induebant. hos *cippos* appellabat: ante hos

pluteorum atque aggeris) Plutei ipsa lorica tumultuaria ex asseribus facta.

CAP. LXXIII. 1. *munitiones fieri necesse*) Gronouius Obseru. IV. 8. auctoritate Andini codicis delet *necesse*. Nihil vero muto contra ceterorum omnium consensionem, etiam Græci, qui vertit, ἦν ἀναγκαῖον.

2. *aut admodum firmis ramis*) Plures olim legebant, *haud admodum*: quod Lipsius reiecit Poliorcet. II. 2. idque non tam ratione, quam veterum librorum auctoritate. Venetus sane 1499. impressus *aut admodum*: quod etiam de vetere Florentino & aliquot scriptis manu.

5. *hos cippos appellabant*) Gloss. vet. *Cippus*, κορμός, σκίλη, *truncus, columna.*

hos, obliquis ordinibus in quincuncem dispositis, scrobes trium in altitudinem pedum fodiebantur, paullatim angustiore ad summum fastigio. huc terretes stipites, feminis crassitudine, ab summo præacuti & præusti, demittebantur ita, vt non amplius IV digitis ex terra eminerent. simul, confirmandi & stabiliendi caussa, singuli ab infimo solo pedes terra exculcabantur, reliqua pars scrobis ad occultandas insidias viminibus ac virgultis integebatur. huius generis octoni ordines ducti, ternos inter se pedes distabant. id ex similitudine floris *lilium* appellabant. ante hæc taleæ pedem longe ferreis hamis infixis totæ in terram infodiebantur, mediocribusque intermissis spatiis, omnibus locis disserebantur, quos *stimulos* nominabant. LXXIV His rebus perfectis, regiones secutus, quam potuit æquissimas, pro loci natura XIV millia passuum complexus, pares eiusdem generis munitiones diuersas ab his, contra exteriorem hostem perfecit, vt ne magna quidem multitudine, se ita accidat, eius discessu munitionum præsidia circumfundi possent; neu cum periculo ex castris egredi cogerentur: dierum

obliquis ordinibus in quincuncem) Dicitur a quinarii nota V, quæ si inuersa duplicatur, fit X figura discussationis.

8. *ex similitudine floris lilium*) Difficilis inuentu similitudo. An quod fouea superne expansa: Ita plerique interpretantur, etiam Lipsius Poliorc. II. 2. sed hoc repugnat verbis sect. 5. *angustiore ad summum fastigio scrobes*. An propter stipites, qui decidentibus sint, quod stamen lilii naribus.

rum xxx pabulum frumentumque habere omnes conuectum iubet. Dum hæc ad Alesiam geruntur, Galli, concilio principum indicto non omnes, qui arma ferre possent, vt censuit Vercingetorix, conuocandos statuunt, sed certum numerum cuique ciuitati imperandum; ne tanta multitudine confusa, nec moderari, nec discernere suos, nec frumenti rationem habere possent. Imperant Aeduis, atque eorum clientibus, Segusianis, Ambiuaretis, Aulercis, Brannouicibus, (Brannouiis) millia xxxv, parem numerum Aruernis, adiunctis Eleutheris Cadurcis, Gabalis, Velaunis, qui sub imperio Aruernorum esse consueuerunt; Senonibus, Sequanis, Biturigibus, Xantonibus, Ruthenis, Carnutibus x i i i millia, Bellouacis x, totidem Lemouicibus, octona Pictonibus, & Turonis, & Parisiis, & Heluiis. Suessionibus, Ambianis, Mediomatricis, Petrocoriis, Neruiis, Morinis, Nitiobrigibus quina millia; Aulercis LXXV 3

CAP. LXXV. 2. *Ambiuaretis*) Hi longe alii ab Ambiuaritis lib. IV. cap. 9. sect. 3. memoratis. Variant etiam libri hoc loco, vt nec de lectione certissimus. Qui sequuntur *Brannouices*, Ignoti sunt.

Eleutheris Cadurcis) sine incisione, vt vnus populus, isque libertate vsus, significetur. *Cadurci* autem in citeriore Aquitania, vbi nunc *Cahors*. Sequuntur *Velauni*, qui sub Aruernis erant.

3. *Heluiis, Suessionibus*) Dionysii Vossii emendatio, quem consulas.

Petrocoriis) Et hi in Aquitania, eorumque vrbs *Vesunna*, medio æuo *Petrocorii*, gentis nomine, nunc *Perigord*, trans Garumnam sita. De ceteris populis supra actum.

lercis Cenomanis totidem, Atrebatibus IV millia, Bellocassis, Lexouiis, Aulercis, Eburouicibus terna; Rauracis & Boiis XXX. vniuersis ciuitatibus, quæ Oceanum attingunt, quæque eorum consuetudine Armoricæ appellantur, quo sunt in numero Curiosolites, Redones, Abibari, Cadetes, Osismii, Lemouices, Veneti, Vnelli, Iena. ex his Bellouaci suum numerum non contulerunt; quod se suo nomine atque arbitrio cum Romanis bellum gesturos dicerent, neque cuiusquam imperio obtemperaturos. rogati tamen a Comio, pro eius hospitio II millia miserunt. Huius opera Commii, ita vt antea demonstrauimus, fideli atque vtili superioribus annis erat vsus in Britannia Cæsar: pro quibus meritis ciuitatem eius immunem esse iusserat; iura legesque reddiderat; atque ipsi Morinos attribuerat. tanta tamen vniuersæ Galliæ consensio fuit libertatis vindicandæ, & pristinæ belli laudis recuperandæ, vt neque beneficiis, neque amicitiæ

Bellocassis) qui supra lib. II. 4. *Velocasses*: & lib. VIII Hirtii cap. 7. *Vellocasses* dicti. Facilis vero & sueta permutatio *V* & *B* litterarum. Horum est Rotomagus.

4. *Osismii, Lemouices*) At ante paullo sect. 3. etiam Lemouices memorati, ideoque posteriores multis sunt suspecti. Tuetur vero & hos Hadr. Valesius, populum diuersis ab illis nobilioribus Aquitaniæ Lemouicibus longe ab Oceano remotis. Alteri in Armoricis hoc loco censentur, proximi Osismiis, vltimis in magna Galliæ pæninsula: propterea Armorici seu Celtici Lemouices videntur *Leonenses* esse, vbi oppidum *S. Paul de Leon*.

citiæ memoria mouerentur; omnesque & animo & opibus in id bellum incumberent, coactis equitum IIX millibus, & peditum circiter CCXL. hæc in Aeduorum finibus, recenſebantur, numerusque inibatur: præfecti conſtituebatur. Comio Atrebati, Viridomaro, & Eporedorigi Aeduis, Vergaſillauno Aruerno, conſobrino Vercingetorigis, ſumma imperii transditur. iis delecti ex ciuitatibus attribuuntur, quorum conſilio bellum adminiſtraretur. omnes alacres & fiduciæ pleni, ad Aleſiam proficiſcuntur. nec erat omnium quisquam, qui adſpectum modo tantæ multitudinis ſuſtineri poſſe arbitraretur, præſertim ancipiti prœlio; cum ex oppido eruptione pugnaretur, & foris tantæ copiæ equitatus peditatusque cernerentur. At ii, qui Aleſiæ obſidebantur, præterita die, qua ſuorum auxilia exſpectauerant, conſumpto omni frumento, inſcii, quid in Aeduis gereretur, concilio coacto, de exitu fortunarum ſuarum conſultabant. ac variis dictis ſententiis, quarum pars deditionem; pars, dum vires ſuppeterent, eruptionem cenſebant, non prætereunda videtur oratio Critognati, propter eius ſingularem ac nefariam crudelitatem. hic, ſummo in Aruerni natus loco & magnæ habitus auctoritatis, *Nihil*, inquit, *de eorum ſententia dicturus ſum, qui turpiſſimam ſeruitutem deditionis nomine appellant; neque hos habendos ciuium loco, neque ad conſilium adhibendos cenſeo. cum iis mihi res ſit, qui eruptionem probant: quorum in conſilio omnium*

3 4 5 6 LXXVII 2 3 4

vestrum consensu pristinæ residere virtutis me-
5 moria videtur. Animi est ista mollities, non vir-
tus, inopiam paullisper ferre non posse. qui se
ultro morti offerant, facilius reperiuntur, quam
6 qui dolorem patienter ferant. atque ego hanc sen-
tentiam probarem; nam apud me multum digni-
tas potest: si nullam, præterquam vitæ nostræ iactu-
7 ram fieri viderem. sed in consilio capiendo omnem
Galliam respiciamus, quam ad nostrum auxi-
8 lium concitauimus. quid, hominum millibus
LXXX uno loco interfectis, propinquis consangui-
neisque nostris, animi fore existimatis, si pæne in
ipsis cadaueribus prælio decertare cogentur?
9 nolite hos vestro auxilio spoliare, qui vestræ salu-
tis caussa suum periculum neglexerint, nec stul-
titia ac temeritate vestra, aut imbecillitate ani-
mi, omnem Galliam prosternere ac perpetuæ ser-
10 uituti addicere. an, quod ad diem non venerint,
de eorum fide constantiaque dubitatis? quid ergo
Romanos in illis vlterioribus munitionibus animi
11 ne caussa quotidie exerceri putatis? Si illorum
nuntiis confirmari non potestis, omni aditu præse-
pto, iis vtimini testibus, appropinquare eorum ad-
uentum; cuius rei timore exterriti, diem noctem-
12 que in opere versantur. quid ergo mei consilii est?
facere, quod nostri maiores nequaquam pari bello
Cimbrorum Teutonumque fecerunt; qui, in op-
pida compulsi, ac simili inopia subacti, eorum
corporibus, qui ætate inutiles ad bellum vide-
bantur, vitam tolerauerunt, neque se ho-
13 stibus transdiderunt. cuius rei exemplum si

non

non haberemus, tamen libertatis causſa inſtitui, & poſteris prodi pulcherrimum iudicarem. nam quid huic ſimile bello fuit? depopulata Gallia, magnaque illata calamitate, Cimbri finibus noſtris aliquando exceſſerunt, atque alias terras petierunt, iura, leges, agros, libertatem nobis reliquerunt. Romani vero quid petunt aliud, aut quid volunt, niſi inuidia adducti, quos fama nobiles potentesque bello cognouerunt, horum in agris ciuitatibusque conſidere, atque his aeternam iniungere ſeruitutem? neque enim vmquam alia conditione bella geſſerunt. quod ſi ea, quæ in longinquis nationibus geruntur, ignoratis; reſpicite finitimam Galliam quæ, in prouinciam redacta, iure & legibus commutatis, ſecuribus ſubiecta, perpetua premitur ſeruitute. 14 15 16

Sententiis dictis, conſtituunt, vt, qui valetudine aut ætate inutiles ſunt bello, oppido excedant; atque omnia prius experiantur, quam ad Critognati ſententiam deſcendant; illo tamen potius vtendum conſilio, ſi res cogat, atque auxilia morentur, quam deditionis aut pacis ſubeundam conditionem. Mandubii, qui eos oppido receperant, cum liberis atque vxoribus, exire coguntur, ii, cum ad munitiones Romanorum acceſſiſſent, LXXIII 2 3 4

CAP. LXXVII. 16. *ſecuribus ſubiecta*) magiſtratui Romano, proconſuli, cuius illa ſigna erant. Cicero pro lege Manil. c. 1. *cum duodecim ſecures in prædonum poteſtatem peruenerint*: id eſt duo prætores.

flentes, omnibus precibus orabant, vt se, in
5 seruitutem receptos, cibo iuuarent. hos Cæ-
sar, dispositis in vallo custodibus, recipi prohi-
LXXIX bebat. Interea Comius & reliqui duces,
quibus summa imperii permissa erat, cum
omnibus copiis ad Alesiam perueniunt, & colle
exteriore occupato, non longius D passibus a
2 nostris munitionibus considunt. postero die
equitatu ex castris educto, omnem eam plani-
tiem, quam in longitudinem III millia passuum
patere demonstrauimus, complent, pedestres-
que copias, paullum ab eo loco, abditas in locis
3 superioribus constituunt. Erat ex oppido Alesia
despectus in campum. concurritur, his auxiliis
visis: fit gratulatio inter eos, atque omnium
4 animi ad lætitiam excitantur. Itaque, pro-
ductis copiis, ante oppidum considunt; & pro-
ximam fossam cratibus integunt, atque aggere
explent; seque ad eruptionem, atque omnes
LXXX casus comparant. Cæsar, omni exercitu
ad vtramque partem munitionum dispositio, vt
si vsus veniat, suum quisque locum teneat &
nouerit, equitatum ex castris educi, & prœlium
2 committi iubet. Erat ex omnibus castris, quæ
summum vndique iugum tenebant, despectus;
atque omnium militum intenti animi pugnæ
3 euentum exspectabant. Galli inter equites,
raros sagittarios, expeditosque leuis armaturæ,
interiecerant, qui suis cedentibus auxilio succur-
rerent; & nostrorum equitum impetum susti-
nerent. ab his complures de improuiso vulne-
4 rati, prœlio excedebant. cum suos pugna su-
perio-

periores esse Galli considerent, & nostros premi multitudine viderent; ex omnibus partibus, & ii, qui munitionibus continebantur, & ii, qui ad auxilium conuenerant, clamore & vlulatu suorum animos confirmabant; quod in con- 5
spectu omnium res gerebatur, neque recte aut turpiter factum celari poterat; vtrosque & laudis cupiditas, & timor ignominiæ ad virtutem excitabat. cum a meridie prope ad solis occa- 6
sum dubia victoria pugnaretur. Germani vna in parte confertis turmis in hostes impetum fecerunt, eosque propulerunt. quibus in fugam 7
coniectis, sagittarii circumuenti interfectique sunt. item ex reliquis partibus nostri cedentes 8
vsque ad castra insecuti, sui colligendi facultatem non dederunt. at ii, qui ab Alesia proces- 9
serant, mœsti, prope victoria desperata, se in oppidum receperunt. Vno die intermisso, LXXX
Galli, atque hoc spatio, magno cratium, scalarum, harpagonum numero effecto, media nocte silentio ex castris egressi, ad campestres munitiones accedunt. subito clamore sublato, 2
qua significatione, qui in oppido obsidebantur, de suo aduentu cognoscere possent, crates proiicere, fundis, sagittis, lapidibus nostros de vallo deturbare, reliquaque, quæ ad oppugnationem pertinerent, administrare. eodem tempore, 3

CAP. LXXXI. 1. *harpagonum*) Harpagones instrumenta, quibus aliquid rapitur aut attrahitur, varii generis & vsus: hoc loco, quibus munitiones disiiciuntur. Nauales harpagones Curtius *ferreas manus* interpretatur lib. IV cap. 2, s. 12.

clamore exaudito, dat tuba signum suis Vercin-
4 getorix, atque ex oppido educit. nostri, vt superioribus diebus suus cuique erat locus attributus, ad munitiones accedunt: fundis librilibus sudibusque, quas in opere dispositerant, ac
5 glandibus Gallos perterrent. prospectu tenebris adempto, multa vtrimque vulnera accipiuntur, complura tormentis tela coniiciuntur.
6 At M. Antonius, & C. Trebonius, legati, quibus eæ partes ad defendendum obuenerant, qua ex parte premi nostros intellexerant, iis auxilio ex vlterioribus castellis deductos submitte-
LXXXII bant. Dum longius ab munitione aberant Galli, plus multitudine telorum proficiebant: posteaquam propius successerunt, aut se ipsi stimulis inopinantes induebant, aut in scrobes delapsi, transfodiebantur, aut ex vallo & turribus transiecti, pilis muralibus interibant;
2 multis vndique vulneribus acceptis, nulla munitione perrupta, cum lux appareret; veriti, ne ab latere aperto ex superioribus castris eruptio-
3 ne circumuenirentur, se ad suos receperunt. At interiores, dum ea, quæ a Vercingetorige ad eruptionem parata erant, proferunt, priores
4 fossas explent: diutius in his rebus administran-

4. *fundis librilibus*) quibus lapides libriles iaciebantur.
6. *premi nostros*) Vide supra lib. II. cap. 24. sect. 4.
CAP. LXXXII. 1. *se stimulis induebant*) Sic paullo ante c. 73. sect. 4. *se ipsi acutissimis vallis induebant.* Et Virgilius lib. X. vers. 681.

An se se mucrone ob tantum dedecus amens
Induat

pilis muralibus) Vide supra lib. V. cap. 40. sect. 6.

nistrandis morati, prius suos discessisse cognouerunt, quam munitionibus appropinquarunt. ita, re infecta, in oppidum reuerterunt. Bis LXXXIII
magno cum detrimento repulsi Galli, quid agant, consulunt: locorum peritos adhibent: ab his superiorum castrorum situs munitionesque cognoscunt. erat a septemtrionibus 2
collis, quem quia propter magnitudinem circuitus opere circumplecti non potuerant nostri, necessario pæne iniquo loco, & leniter decliui, castra fecerunt. hæc C. Antistius Reginus, & 3
Caninius Rebilus legati cum duabus legionibus obtinebant. cognitis per exploratores regionibus, duces hostium LV millia ex omni numero deligunt earum ciuitatum, quæ maximam 4
virtutis opinionem habebant: quid, quoque pacto, agi placeat, occulte inter se constituunt: adeundi tempus definiunt, cum meridies esse videatur. iis copiis Vergasillaunem Aruernum, vnum ex IV ducibus, propinquum Vercingetorigis, præficiunt. ille ex castris prima 5
vigilia egressus, prope confecto sub lucem itinere, post montem se occultauit, militesque ex nocturno labore sese reficere iussit. cum 6
iam meridies appropinquare videretur, ad ea castra, quæ supra demonstrauimus, contendit: eodemque tempore equitatus ad campestres munitiones accedere, & reliquæ copiæ sese pro 7
castris ostendere cœperunt. Vercingetorix LXXXIV

CAP. LXXXIII. 2. *leniter decliui*) vt supra cap. 19. §. 1. *leniter accliuis*.

ex arce Alesiæ suos conspicatus, ex oppido egre-
ditur; e castris longurios, musculos, falces,
reliquaque, quæ eruptionis caussa parauerat,
2 profert. pugnatur vno tempore omnibus locis,
atque omnia tentantur. quæ minime visa pars
3 firma esset, huc concurritur. Romanorum
manus tantis munitionibus distinetur, nec facile
4 pluribus locis occurrit. multum ad terrendos
nostros valuit clamor, qui post tergum pugnan-
tibus exstitit, quod suum periculum in aliena
5 vident virtute consistere. omnia enim ple-
rumque, quæ absunt, vehementius hominum
LXXXV mentes perturbant. Cæsar idoneum locum
nactus, quid quaque in parte geratur, cognoscit,
2 laborantibus submittit. vtrisque ad animum
occurrit: vnum illud esse tempus prædicat, quo
3 maxime contendi conueniat. Galli, nisi per-
fregerint munitiones, de omni salute desper-
4 rant. Romani, si rem obtinuerint, finem
5 omnium laborum exspectant. maxime ad su-
periores munitiones laboratur, quo Verga-
6 sillaunum missum demonstrauimus. exiguum
loci

CAP. LXXXIV. 1. *ex oppido egreditur; e castris longurios*) Suspectum *e castris* seu *a castris*, quod libri habent. Vide Lipsii Poliorc. 1. 9. qui *crates* legendum censet, præsertim quod vetustiores libri, sine præpositione *castris* habent.

longurios, musculos, falces) Longurii longa ligna, quæ hic, vt Lipsius censet, fossis superiicerentur, vt ponticulum facerent. *Musculos*, eorumque in oppugnando vsum, ipse Cæsar 11. Ciu. cap. 10. & 11. descripsit. *Falces*, cognominatas *murales* vide lib. 111. Gall. cap. 14. sect. 5.

loci ad decliuitatem fastigium magnum habet momentum. alii tela coniiciunt: alii, testudine facta, subeunt, defatigatis inuicem integri succedunt. agger ab vniuersis in munitionem coniectus, & adscensum dat Gallis, & quæ in terram occultauerant Romani, contegit: nec iam arma nostris nec vires suppetunt. His rebus cognitis, Cæsar, Labienum cum cohortibus VI subsidio laborantibus mittit. imperat, si sustinere non possit, deductis cohortibus eruptione pugnaret; id, nisi necessario, non faciat. ipse adit reliquos: cohortatur, ne labori succumbant: omnium superiorum dimicationum fructum in eo die atque hora docet consistere. interiores, desperatis campestribus locis propter magnitudinem munitionum, loca prærupta ex adscensu tentant. huc ea, quæ parauerant, conferunt: multitudine telorum ex turribus propugnantes deturbant: aggere & cratibus aditus expediunt: falcibus vallum ac loricam rescindunt. Cæsar mittit primo Brutum adolescentem cum cohortibus VI, post cum aliis VII Fabium legatum. postremo ipse, cum vehementius pugnaretur, integros subsidio adducit. restituto prœlio ac repulsis hostibus, eo, quo Labienum miserat, contendit, cohortes IV ex proximo castello educit: equitum se partem sequi, partem circumire exteriores munitiones, & ab tergo hostes adoriri

7 8 9 LXXXVI 2 3 4 5 6 LXXXVII 2 3

CAP. LXXXIV. 6. *falcibus vallum ac loricam rescindunt*) Hinc vsum falcium muralium intelligimus.

5 iubet. Labienus, postquam neque aggeres, neque fossæ vim hostium sustinere poterant, coactis vna de quadraginta cohortibus, quas ex proximis præsidiis deductas sors obtulit, Cæsarem per nuntios facit certiorem, quid faciendum existimet. accelerat Cæsar, vt prœlio in-
LXXXIIX tersit. Eius aduentu ex colore vestitus cognito, quo insigni in prœliis vti consueuerat, turmisque equitum & cohortibus visis, quas se sequi iusserat, vt de locis superioribus hæc decliuia & deuexa cernebantur, hostes commit-
2 tunt prœlium. vtrimque clamore sublato, excipit rursus ex vallo atque omnibus munitio-
3 nibus clamor. nostri, emissis pilis, gladiis rem gerunt. repente post tergum equitatus cernitur: cohortes aliæ appropinquant: hostes
4 terga vertunt. fugientibus equites occurrunt;
5 fit magna cædes. Sedulius dux & princeps Lemouicum occiditur: Vergasillaunus Aruernus viuus in fuga comprehenditur: signa militaria LXXIV. ad Cæsarem referuntur. pauci, ex tanto numero, se incolumes in castra recipiunt.
6 conspicati ex oppido cædem & fugam suorum, desperata salute, copias a munitionibus reducunt. fit protinus, hac re audita, ex
7 castris Gallorum fuga. quod nisi crebris subsidiis ac totius diei labore milites fuissent defessi, omnes hostium copiæ deleri potuissent.

de

CAP. LXXXVIII. 5. *Sedulius dux & princeps Lemouicum*) Nomen Romanum: gens barbara, quia extra prouinciam: quod mirum. Lemouices enim nunc *Limosins*, oppidum *Limoge*.

de media nocte missus equitatus noviſſimum agmen conſequitur: magnus numerus capitur atque interficitur: reliqui ex fuga in ciuitates diſcedunt. 8

Poſtero die Vercingetorix, concilio conuocato, id ſe bellum ſuſcepiſſe non ſuarum neceſſitatum, ſed communis libertatis cauſſa, demonſtrat; &, quoniam ſit fortunæ cedendum, ad vtramque rem ſe illis offerre, ſeu morte ſua Romanis ſatisfacere, ſeu viuum transdere velint. Mittuntur de his rebus ad Cæſarem legati. iubet arma transdi, principes produci. ipſe in munitione pro caſtris conſedit: eo duces producuntur. Vercingetorix deditur: arma proiiciuntur. reſeruatis Aeduis atque Aruernis, ſi per eos ciuitates recuperare poſſet, ex reliquis captiuis toto exercitu capita ſingula prædæ nomine diſtribuit. His rebus confectis, in Aeduos proficiſcitur; ciuitatem recipit. eo legati ab Aruernis miſſi, quæ imperaret, ſe facturos pollicentur. imperat magnum numerum obſidum. legiones in hiberna mittit: captiuorum circiter xx millia Aeduis Aruernisque reddit: T. Labienum cum 11 legionibus & equitatu in Sequanos proficiſci iubet: huic M. Sempronium Rutilum LXXXIX 2 3 4 5 XC 2 3 4

CAP. LXXXIX. 4. *Vercingetorix deditur*) Florus III. 10. plura addidit, incertum quo auctore; & quæ locutus ſit Vercingetorix Cæſari: & Aleſiam *flammis* fuiſſe *adæquatam*: de quo Cæſar & alii ſilent. Dio Caſſius lib. XI. p. 140. de Vercingetorige, εὐθὺς ἐν δεσμοῖς ἔδησε. καὶ ἐς τὰ ἐπινίκια μετὰ ταῦτε πέμψας ἀπέκτεινε.

5 lum attribuit. C. Fabium & L. Minucium Basilium cum II legionibus in Remis collocat, ne quam a finitimis Bellouacis calamitatem accipiant. 6 C. Antistium Reginum in Ambiuaretos, T. Sextium in Bituriges, C. Caninium Rebilum 7 in Rutenos cum singulis legionibus mittit. Q. Tullium Ciceronem & P. Sulpicium Cabiloni & Matisone in Aeduis ad Ararim, rei frumen- 8 tariæ causſa collocat. ipse Bibracte hiemare 9 constituit. His rebus Cæsaris litteris cognitis, Romæ dierum xx supplicatio indicitur.

CAP. XC. 8. *dierum* XX *supplicatio*) Dictum supra ad finem libri II.

A. HIR-

A. HIRTII, vel OPPII, COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIBER VIII.

SVMMARIVM LIBRI VIII.

Auctoris institutum. Galli bella renouant. Cæsar vastatis Biturigum atque Cornutum agris, Bellouacos & socios prœliis vincit. Nouum a Pictonibus, Carnutibus & Armoricis motum bellum, a C. Fabio conficitur: Caninius Lucterii Cadurci & Drapetis Senonis copias profligat, atque hunc capit. Cæsar, Caninio accedens, Vxellodunum expugnat. Comio Atrebati, equestri pugna victo, datur venia. Sequenti anno, pacatæ Galliæ res singulas Cæsar disponit: contra quem inimici in vrbe conspirant.

COACTVS assiduis tuis vocibus, Balbe, cum quotidiana mea recusatio, non difficultatis excusationē, sed inertiæ videretur deprecationem habere, difficillimam rem suscepi. Cæsaris, nostri 2
Commentarios rerum gestarum Galliæ, non comparandos superioribus atque insequentibus eius scriptis, contexui, nouissimeque imperfecta ab rebus gestis Alexandriæ confeci, vsque ad exitum non quidem ciuilis dissensionis, cuius finem nullum videmus, sed vitæ Cæsaris. quos 3
vtinam

A. HIRTII vel OPPII) Et olim de auctore huius libri, & aliorum, quibus Cæsaris de vtroque bello commentarii supplentur, quod Suetonius Cæs. c. 56. refert, dubitatum fuit.

vtinam qui legent, scire possent quam inuitus susceperim scribendos, quo facilius caream stultitiæ atque ignorantiæ crimine, qui me mediis interposuerim Cæsaris scriptis. Constat enim inter omnes, nihil tam operose ab aliis esse perfectum, quod non horum elegantia Commentariorum superetur: qui sunt editi, ne scientia tantarum rerum gestarum scriptoribus deesset; adeoque probantur omnium iudicio, vt prærepta, non præbita facultas scriptoribus videatur. cuius tamen rei maior nostra, quam reliquorum, est admiratio. ceteri enim, quam bene atque emendate, nos etiam, quam facile atque celeriter eos confecerit, scimus. Erat autem in Cæsare cum facultas atque elegantia summa scribendi, tum verissima suorum scientia consiliorum explicandorum. Mihi ne illud quidem accidit, vt Alexandrino atque Africano bello interessem, quæ bella quamquam ex parte nobis Cæsaris sermone sint nota: tamen aliter audimus ea, quæ rerum nouitate aut admiratione nos capiunt; aliter, quæ pro testimonio sumus dicturi. Sed ego nimirum, dum omnes excusationis causas colligo, ne cum Cæsare conferar, hoc ipsum crimen arrogantiæ subeo, quod me iudicio cuiusquam existimem posse cum Cæsare comparari. Vale.

CAP. I. OMNI Gallia deuicta, Cæsar cum a superiore æstate nullum bellandi tempus intermisisset, militesque hibernorum quiete reficere a tantis

3. *qui me mediis interposuerim*) Sic curatiores libri: alii *medium*. sunt qui *medius*.

tantis laboribus vellet; complures eodem tempore ciuitates renouare belli consilia nuntiabantur, coniurationesque facere. cuius rei verisimilis causa adferebatur, quod Gallis omnibus cognitum esset, neque vlla multitudine in vnum locum coacta, resisti posse Romanis; nec, si diuersa bella complures eodem tempore intulissent ciuitates, satis auxilii, aut spatii, aut copiarum, habiturum exercitum populi R. ad omnia persequenda. non esse autem alicui ciuitati sortem incommodi recusandam, si tali mora reliquæ possent se vindicare in libertatem. Quæ ne opinio Gallorum confirmaretur, Cæsar M. Antonium quæstorem suis præfecit hibernis: ipse, equitatus præsidio, pridie kal. Ianuarii ab oppido Bibracte proficiscitur ad legionem XII, quam non longe a finibus Aeduorum collocauerat in finibus Biturigum, eique adiungit legionem XI, quæ proxima fuerat. binis cohortibus ad impedimenta tuenda relictis, reliquum exercitum in copiosissimos agros Biturigum inducit: qui cum latos fines & complura oppida haberent, vnius legionis hibernis non potuerant contineri, quin bellum pararent, coniurationesque facerent. Repentino aduentu Cæsaris accidit, quod imparatis disiectisque accidere fuit necesse, vt sine timore vllo rura colentes, prius ab equitatu opprimerentur, quam confu-

CAP. III. 1. *disiectisque accidere f. n.*) Pluribus editis abest *accidere*, quod tamen scripti habent & excusorum primi. Nec insolens Hirtio est repetitio verbi huius, vt infra cap. 10. sect. 3.

confugere in oppida possent. namque etiam illud vulgare incursionis signum hostium, quod incendiis ædificiorum intelligi consueuit, Cæsaris erat interdicto sublatum: ne aut copia pabuli frumentique, si longius progredi vellet, deficeret; aut hostes incendiis terrerentur. multis hominum millibus captis, perterriti Bituriges, qui primum aduentum effugere potuerant Romanorum, in finitimas ciuitates, aut priuatis hospitiis confisi, aut societate consiliorum confugerant frustra. nam Cæsar magis itineribus omnibus locis occurrit: nec dat vlli ciuitati spatium de aliena potius, quam de domestica salute cogitandi. qua celeritate & fideles amicos retinebat; & dubitantes terrore ad conditiones pacis adducebat. tali conditione proposita, Bituriges, cum sibi viderent clementia Cæsaris reditum patere in eius amicitiam; finitimasque ciuitates sine vlla pœna dedisse obsides, atque in fidem receptas esse, idem fecerunt. Cæsar militibus pro tanto labore ac patientia, qui brumalibus diebus, itineribus difficillimis, frigoribus intolerandis, studiosissime permanserant in labore, ducenos sestertios, centurionibus II millia nummum prædæ nomine condonanda pollicetur; legionibusque in hiberna remissis, ipse se recepit die XL Bibracte. Ibi cum ius diceret, Bituriges ad eum legatos mittunt, auxilium

CAP. IV. 1. *prædæ nomine condonandæ*) quidam codd. *condonata*. Sunt quibus glossema hæc verba videntur. Idem sane auctor sine tali additamento scripsit eamdem rem. Bell. Alexandr. c. 48.

lium petitum contra Carnutes, quos intulisse bellum sibi querebantur. qua re cognita, cum non amplius X & VIII dies in hibernis esset commoratus, legiones XIV & VI ex hibernis ab Arare educit; quas ibi collocatas, explicandæ rei frumentariæ caussa, superiore commentario demonstratum est, ita cum duabus legionibus ad persequendos Carnutes proficiscitur. Cum fama exercitus ad hostes esset perlata, calamitate ceterorum ducti Carnutes, desertis vicis oppidisque, quæ tolerandæ hiemis caussa, constitutis repente exiguis ad necessitatem ædificiis, incolebant, (nuper enim deuicti complura oppida dimiserant) dispersi profugiunt. Cæsar erumpentes, eo maxime tempore, acerrimas tempestates cum subire milites nollet, in oppido Carnutum Genabo castra ponit, atque, in tecta partim Gallorum, partim quæ coniectis celeriter stramentis, tentoriorum integendorum gratia erant inædificata, milites contegit: equites tamen & auxiliarios pedites in omnes partes mittit, quascumque petisse dicebantur hostes: nec frustra. nam plerumque magna præda potiti nostri reuertuntur. oppressi Carnutes hiemis difficultate, terrore periculi, cum tectis expulsi, nullo loco diutius consistere auderent, nec siluarum præsidio tempestatibus durissimis tegi possent; dispersi, magna parte amissa suorum dissipantur in finitimas ciuitates. Cæsar, tempore anni difficillimo, cum satis haberet,

3 3 V 2 3 4 VI

3. *superiore commentario*) lib. VII. cap. vlt. sect. 7.

ret, conuenientes manus dissipare, ne quod initium belli nasceretur; quantumque in ratione esset, exploratum haberet, sub tempus æstiuorum nullum summum bellum posse conflari; C. Trebonium cum 11 legionibus, quas secum habebat, in hibernis Genabi collocauit:
2 ipse cum crebris legationibus Remorum certior fieret, Bellouacos, qui belli gloria Gallos omnes Belgasque præstabant, finitimasque his ciuitates, duce Correo Bellouaco, & Comio Atrebate, exercitum comparare, atque in vnum locum cogere, vt omni multitudine in fines Suessionum, qui remis erant attributi, facerent impressionem; pertinere autem non tantum ad dignitatem, sed etiam ad salutem suam iudicaret, nullam calamitatem, socios optime
3 de republ. meritos accipere; legionem ex hibernis euocat rursus x1, litteras autem ad C. Fabium mittit, vt in fines Suessionum legiones 11, quas habebat, adduceret, alteramque
4 ex duabus a T. Labieno arcessit. Ita, quantum hibernorum opportunitas bellique ratio postulabat, perpetuo suo labore, inuicem legionibus
VII expeditionum onus iniungebat. His copiis coactis, ad Bellouacos proficiscitur, castrisque in eorum finibus positis, equitum turmas dimittit in omnes partes ad aliquos excipiendos,
2 ex quibus hostium consilia cognosceret. equites, officio functi, renunciant paucos in ædificiis esse inuentos; atque hos, non qui agrorum incolendorum caussa remansissent, (namque esse vndique diligenter demigratum) sed qui

speculandi gratia essent remissi. a quibus cum 3
quæreret Cæsar, quo loco multitudo esset Bel-
louacorum, quodque esset consilium eorum;
inueniebat, Bellouacos omnes, qui arma ferre
possent, in vnum locum conuenisse. itemque 4
Ambianos, Aulercos, Caletos, Vellocasses, Atre-
bates locum castris excelsum, impedita circum-
datum palude, delegisse; omnia impedimenta in
vlteriores siluas contulisse; complures esse prin-
cipes belli auctores, sed multitudinem maxime
Correo obtemperare, quod ei summo odio esse
nomen populi Rom. intellexissent. paucis an- 5
te diebus, ex his castris Comium discessisse
ad auxilia Germanorum adducenda, quorum
& vicinitas propinqua, & multitudo esset infi-
nita. constituisse autem Bellouacos, omnium 6
principum consensu, summa plebis cupiditate,
si, vt diceretur, Cæsar cum tribus legionibus
veniret, offerre se ad dimicandum: ne misé-
riore ac duriore postea conditione cum toto
exercitu decertare cogerentur: sin maiores 7
copias adduceret, in eo loco permanere, quem
delegissent; pabulatione autem, quæ propter
anni tempus cum exigua tum disiecta esset, &
frumentatione & reliquo commeatu ex insidiis
prohibere Romanos. Quæ Cæsar cum con- VIII
sentientibus plurimis cognouisset; atque ea,
quæ proponerentur, consilia plena prudentiæ,
longeque a temeritate barbarorum remota esse
iudicaret; omnibus rebus inseruiendum sta-
tuit, quo celerius hostes, contemta suorum
paucitate, prodirent in aciem. singulis enim 2

virtutis veteranas legiones VII, VIII & IX habebat, summæ spei, delectæque iuuentutis XI. quæ, octauo iam stipendio functa; tamen, collatione reliquarum, nondum eamdem vetustatis & virtutis ceperat opinionem.
3 Itaque, concilio aduocato, rebus iis, quæ ad se essent delatæ, omnibus expositis, animos multitudinis confirmat: si forte hostes III legionum numero posset elicere ad dimicandum, agminis ordinem ita constituit; vt legio VII, VIII. IX ante omnia iret impedimenta; deinde omnium impedimentorum agmen (quod tamen erat mediocre, vt in expeditionibus esse consueuit) cogeret XI, ne maioris multitudinis species accidere hostibus posset, quam
4 ipse depoposcissent. hac ratione pæne quadrato agmine instructo, in conspectum hostium, celerius opinione eorum, exercitum ad-
IX ducit. Cum legiones repente instructas velut in acie certo gradu accedere Galli viderent, quorum erant ad Cæsarem plena fiduciæ consilia perlata, siue certaminis periculo, siue subito aduentu, seu exspectatione nostri consilii, copias instruunt pro castris, nec loco superiore
2 decedunt. Cæsar, etsi dimicare optauerat, tamen, admiratus tantam multitudinem hostium, valle intermissa, magis in altitudinem depressa, quam

CAP. VIII. 2. *octauo iam stipendio functa*) anni militiæ per stipendia numerati, quæ non menstrua, sed annua intelligantur. Tacitus annal. 1. cap. 36. *missionem dari vicena stipendia meritis: exauctorari qui senadena fecissent.*

quam late patente, castra castris hostium confert. hæc imperat vallo pedum XII muniri, 3
coronisque pro ratione eius altitudinis inædificari; fossam duplicem, pedum quinum denum, lateribus directis, deprimi; turres crebras excitari, in altitudinem III tabulatorum, pontibus transiectis constratisque coniungi; quorum frontes viminea loricula munirentur, 4
vt hostis a duplici propugnatorum ordine depelleretur: quorum alter ex pontibus, quo tutior altitudine esset, hoc audacius longiusque tela permitteret; alter, quo propior hostem in vallo collocatus esset, ponte ab incidentibus telis tegeretur. portis fores altioresque turres imposuit. Huius munitionis duplex X
erat consilium. namque & operum magnitudinem & timorem suum sperabat fiduciam barbaris allaturum, &, cum pabulatum frumentatumque longius esset, proficiscendum, paruis copiis castra munitione ipsa videbat posse defendi. Interim, crebro paucis utrimque procurrentibus, inter bina castra palude interiecta, contendebatur: quam tamen paludem non numquam aut nostra auxilia Gallorum Germanorumque transibant; acriusque hostes insequebantur, aut vicissim hostes, eodem transgressi, nostros longius submouebant. 2

CAP. IX. 3. *coronisque inædificari*) Corona summitas & fastigium operis: in vallo aut turri, lorica vel pars eius & prominentia quædam coronæ vicem præstitit.

3 Accidebat autem quotidianis pabulationibus (id quod accidere erat neceſſe, cum raris diſiectisque ex ædificiis pabulum conquireretur) vt impeditis locis diſperſi pabulatores circumue-
4 nirentur: quæ res etſi mediocre detrimentum iumentorum ac ſeruorum noſtris adferebat, tamen ſtultas cognitiones incitabat barbarorum, atque eo magis, quod Comius, quem profectum ad auxilia Germanorum arceſſenda dixeram, cum equitibus venerat: qui tametſi numero non amplius erant quingentis, tamen Germanorum aduentu barbari inflaban-
XI tur. Cæſar, cum animaduerteret, hoſtem complures dies caſtris palude & locis natura munitis ſe tenere: neque oppugnare caſtra eorum, ſine dimicatione pernicioſa, nec locum munitionibus claudi, niſi a maiore exercitu, poſſe; litteras ad Trebonium mittit, vt, quam celerrime poſſet, legionem XIII, quæ cum T. Sextio legato in Biturigibus hiemabat, arceſſeret; atque ita cum III legionibus magnis itineribus ad ſe veniret; ipſe equites inuicem Remorum, ac Lingonum, reliquarumque ciuitatum, quorum magnum numerum euocauerat, præſidio pabulationibus mittit, qui ſubitas ho-
XII ſtium incurſiones ſuſtinerent. Quod cum quotidie fieret, ac iam conſuetudine diligentia minueretur, (quod plerumque accidit diuturnitate) Bellouaci delecta manu peditum; cognitis ſtationibus quotidianis equitum noſtrorum,
3 ſilueſtribus locis inſidias diſponunt; eodemque equites poſtero die mittunt, qui primum elice-

elicerent nostros in insidias, deinde circumventos adgrederentur. cuius mali sors incidit Remis, quibus illa dies fungendi muneris obuenerat. namque ii, cum repente hostium equites animaduertissent, ac numero superiores paucitatem contemsissent, cupidius insecuti a peditibus vndique sunt circumdati. quo facto perturbati, celerius, quam consuetudo fert equestris prœlii, se receperunt, amisso Vertisco, principe ciuitatis, præfecto equitum: qui cum vix equo propter ætatem posset vti, tamen consuetudine Gallorum, neque ætatis excusatione in suscipienda præfectura vsus erat, neque dimicari sine se voluerat. Inflantur atque incitantur hostium animi secundo prœlio, principe & præfecto Remorum interfecto. nostri detrimento admonentur, diligentius exploratis locis stationes disponere, ac moderatius cedentem insequi hostem. Non intermittuntur interim quotidiana prœlia in conspectu vtrorumque castrorum, quæ ad vada transitusque fiebant paludis. qua contentione Germani, quos propterea Cæsar transduxerat Rhenum, vt equitibus interpositi prœliarentur, cum constantius vniuersi paludem transissent, paucisque resistentibus interfectis, pertinacius reliquam multitudinem essent insecuti, perterriti non solum ii, qui aut cominus opprimebantur, aut eminus vulnerabantur; sed etiam, qui longius subsidiari consueuerant, turpiter fugerunt; nec prius finem fugæ fecerunt, sæpe amissis superioribus locis, quam se aut in castra suorum

3 4 5 6 7 XIII 2 3

reciperent: aut nonnulli, pudore coacti, lon-
4 gius profugerent. quorum periculo sic omnes
copiæ sunt perturbatæ, vt vix iudicari pos-
set, vtrum secundis minimis rebus insolen-
tiores, an aduerso mediocri casu timidiores es-
XIV sent. Complurimis diebus iisdem in castris
consumptibus, cum propius accessisse legiones
& C. Trebonium legatum cognouissent; duces Bellouacorum, veriti similem obsessionem
Alesiæ, noctu dimittunt eos, quos aut ætate aut
viribus inferiores aut inermes habebant, vna-
2 que reliqua impedimenta: quorum perturba-
tum & confusum dum explicant agmen, (magna
enim multitudo carrorum etiam expeditos se-
qui Gallos consueuit) oppressi luce, copias ar-
matorum pro suis instruunt castris, ne prius
Romani persequi se inciperent, quam longius
agmen impedimentorum suorum processisset.
3 At Cæsar neque resistentes tanto collis adscensu
lacessendos iudicabat; neque non vsque eo le-
gione amouendas, vt discedere ex eo loco sine
periculo barbari, militibus instantibus, non
4 possent: ita, cum paludem impeditam a castris
castra diuidere, quæ transeundi difficultas cele-
rita-

CAP. XIII. 4. *secundis minimis*) Libri veteres, scripti & excusi, *secundis minimisque*) pro quo Scaliger edidit *secundis nimiisque*, quam adhuc editores secuti sunt. D. Vossius retinet veterem scripturam, solo *que* sublato, vt sensus, *rebus parumper secundis insolentiores*.

an aduerso mediocri casu) Sic non MSS. solum, sed veteres etiam excusi libri; recentiores, *aduersis mediocribusque*.

ritatem insequendi tardare posset: atque id iugum, quod trans paludem pæne ad hostium castra pertineret, mediocri valle a castris eorum intercisum animaduerteret; pontibus palude constrata, legiones transducit, celeriterque in summam planiciem iugi peruenit; quæ declini fastigio duobus ab lateribus muniebatur. ibi legionibus instructis ad ultimum iugum peruenit: aciemque eo loco constituit, vnde tormento missa tela in hostium cuneos coniici possent. Barbari, confisi loci natura, cum dimicare non recusarent, si forte Romani subire collem conarentur, paullatimque copias distributas dimittere non auderent, ne dispersi perturbarentur, in acie permanserunt. quorum pertinacia cognita, Cæsar viginti cohortibus instructis, castrisque eo loco metatis, muniri iubet castra: absolutis operibus, legiones pro vallo instructas collocat: equites frenatis equis in stationibus disponit. Bellouaci, cum Romanos ad insequendum paratos viderent, neque pernoctare, neque diutius permanere sine periculo eodem loco possent, tale consilium sui recipiendi inierunt. Fasces, vbi confederant (nam in acie fedare Gallos consuesse, superioribus commentariis declaratum est) stramentorum

T 5 ab

CAP. XV. 4. *sine periculo*) Hoc in MSS. plurimis & antiquis editionibus exstat. Postea cusum est sine *cibariis*.

5. *superioribus commentariis*) Non apparet hic locus in septem Cæsaris de hoc bello; vt vel exciderit,

ac virgultorum, quorum summa erat in castris copia, per manus inter se transditos, ante aciem collocauerunt, extremoque tempore diei, signo
6 pronuntiato, vno tempore incenderunt. ita continens flamma copias omnes repente a conspectu texit Romanorum: quod vbi accidit, bar-
XVI bari vehementissimo cursu fugerunt. Cæsar, etsi discessum hostium animaduertere non poterat, incendiis oppositis: tamen id consilium cum fugæ caussa initum suspicaretur, legiones promouet, & turmas mittit ad insequendum: ipse veritus insidias, ne forte in eodem loco subsistere hostis, atque elicere nostros in locum
2 conaretur iniquum, tardius procedit. Equites cum intrare fumum & flammam densissimam timerent; ac, si qui cupidius intrauerant, vix suorum ipsi priores partes animaduerterent equorum; insidias veriti, liberam facultatem
3 sui recipiendi Bellouacis dederunt. Ita fuga timoris simul calliditatisque plena, sine vllo detrimento, millia non amplius x progressi hostes, munitissimo loco castra posuerunt. inde, cum sæpe in insidiis equites peditesque disponerent, magna detrimenta Romanis in pabu-
XVII lationibus inferebant. Quod cum crebrius accideret, ex captiuo quodam comperit Cæsar, Correum, Bellouacorum ducem, fortissimorum millia VI peditum delegisse, equitesque ex omni numero ∞, quos in insidiis eo loco collocaret, quem in locum, propter copiam frumenti

vel librariorum culpa mutatum sit: nisi memoria lapsus est ipse Hirtius.

menti ac pabuli, Romanos pabulatum missuros
suspicaretur. quo cognito consilio, Cæsar le- 2
giones plures, quam solebat, educit; equita-
tumque, qua consuetudine pabulatoribus mit-
tere præsidio consueuerat, præmittit. huic 3
interponit auxilia leuis armaturæ: ipse cum
legionibus, quam potest maxime, appropin-
quat. XVIII
Hostes in insidiis dispositi, cum sibi
delegissent campum ad rem gerendam non am-
plius patentem in omnes partes passibus ∞, sil-
uis undique impeditissimis, aut altissimo flu-
mine, velut indagine munitum, hunc insidiis
circumdederunt. Nostri, explorato hostium 2
consilio, ad præliandum animo atque armis pa-
rati, cum subsequentibus legionibus, nullam
dimicationem recusarent, turmatim in eum lo-
cum deuenerunt. quorum aduentu cum sibi 3
Correus oblatam occasionem rei gerendæ exi-
stimaret, primus cum paucis se ostendit, atque
in proximas turmas impetum facit. nostri con- 4
stanter impetum sustinent insidiatorum; neque
plures in vnum locum conueniunt, quod ple-
rumque equestribus præliis cum propter ali-
quem timorem accidit, tum multitudine ipso-
rum detrimentum accipitur. XIX
Cum dispositis turmis inuicem rari præliarentur, neque ab
lateribus circumueniri suos paterentur; erum-
punt ceteri, Correo præliante, ex siluis. fit 2
magna contentione diuersum prælium; quod
cum

CAP. XVII. 3. *auxilia leuis armaturæ*) In MSS. ita, quo-
rum lex nominatim laudat Vossius. Editi, *præsidia*
l. a.

cum diutius pari Marte iniretur, paullatim ex
siluis instructa multitudo procedit, peditum, quæ
nostros cogit cedere equites: quibus celeriter
subueniunt leuis armaturæ pedites, quos ante le-
3 giones missos docui; turmisque nostrorum in-
terpositi, constanter prœliantur. pugnatur
aliquamdiu pari contentione: deinde, vt ratio
postulabat prœlii, qui sustinuerant primos im-
petus insidiarum, hoc ipso fiunt superiores, quod
nullum ab insidiantibus imprudentes acce-
perant detrimentum: accedunt propius interim
4 legiones crebrique eodem tempore & nostris &
hostibus nuntii adferuntur, imperatorem in-
5 structis copiis adesse. qua re cognita, præsidio
cohortium confisi nostri, acerrime prœliantur,
ne, si tardius rem gessissent, victoriæ gloriam
6 communicasse cum legionibus viderentur. Ho-
stes concidunt animis, atque itineribus diuersis
fugam quærunt nequidquam. nam quibus diffi-
cultatibus locorum Romanos claudere volue-
7 rant, iis ipsi tenebantur. victi tamen, perculsi-
que, maiore parte amissa, consternati, quo fors
8 tulerat, confugiunt: partim siluis petitis, par-
tim flumine, qui tamen in fuga a nostris acri-
ter insequentibus conficiuntur: cum interim
nulla calamitate victus Correus, excedere prœ-
lio, siluasque petere, aut inuitantibus nostris
ad deditionem, potuit adduci; quin fortissime
prœliando, compluresque vulnerando, coge-
ret

CAP. XIX. 7. *quo fors tulerat*) Hæc desunt multis scriptis: etiam add. Venet. vetustæ, & Gryph. Et perperam *fors* pro *fors* legunt, qui retinent.

ret elatos iracundia victores in se tela coniicere. Tali modo re gesta, recentibus prœlii vestigiis, ingressus Cæsar, cum victos tanta calamitate existimaret hostes, nuntio accepto, locum castrorum relicturos, quæ non longius ab ea cæde abesse plus minus IIX millibus passuum dicebantur, tametsi flumine impeditum transitum videbat; tamen, exercitu transducto, progreditur. at Bellouaci, reliquæque ciuitates, repente ex fuga paucis, atque his vulneratis, receptis, qui siluarum beneficio casum euitauerant, omnibus aduersis, cognita calamitate, interfecto Correo, amisso equitatu, & fortissimis peditibus, cum aduentare Romanos existimarent, concilio repente cantu tubarum conuocato, conclamant, vt legati obsidesque ad Cæsarem mittantur. Hoc omnibus probato consilio, Comius Atrebas ad eos profugit Germanos, a quibus ad id bellum auxilia mutuatus erat. ceteri e vestigio mittunt ad Cæsarem legatos, petuntque, vt ea pœna sit contentus (hostium) quam si sine dimicatione inferre integris posset, pro sua clementia atque humanitate numquam profecto esset illaturus. adflictas opes equestri prœlio Bellouacorum esse: delectorum peditum multa millia interiisse, vix refugisse nuntios cædis. tamen magnum, vt in tanta calamitate, Bellouacos eo prœlio commodum esse consecutos, quod Correus, auctor belli, concitator multitudinis, esset interfectus: numquam enim senatum tantum in ciuitate, illo viuo, quantum imperitam plebam, potuisse. Hæc orantibus

XX 2

XXI 2 3 4

XXII

tibus legatis, commemorat Cæsar, eodem tempore superiore anno Bellouacos, ceterasque Galliæ ciuitates, suscepisse bellum; pertinacissime hos ex omnibus in sententia permansisse, neque ad sanitatem reliquorum detitione esse
2 perductos: scire atque intelligere se causam peccati facillime mortuis delegari: neminem vero tantum pollere, vt inuitis principibus, resistente senatu, omnibus bonis repugnantibus, infirma manu plebis bellum concitare & gerere posset: sed tamen se contentum fore ea pœna,
XXIII quam sibi ipsi contraxissent. Nocte insequenti legati responsa ad suos referunt, obsides conficiunt. concurrunt reliquarum ciuitatum legati, quæ Bellouacorum speculabantur euentum. obsides dant: imperata faciunt, excepto
2 Comio, quem timor cohibebat, cuiusquam fidei
3 suam committere salutem. nam superiore anno T. Labienus, Cæsare in Gallia Citeriore ius dicente, cum Comium comperisset sollicitare ciuitates, & coniurationem contra Cæsarem facere; infidelitatem eius sine vlla perfidia
4 iudicauit comprimi posse: quem quia non arbitrabatur vocatum in castra venturum, ne tentando cautiorem faceret, C. Volusenum Quadratum misit, qui eum, per simulationem colloquii, curaret interficiendum. ad eam rem
5 delectos transdidit centuriones. cum in colloquium ventum esset, &, vt conuenerat, manum

CAP. XXIII. 4. *C. Volusenum Quadratum*) quem lib. XV. 21. Cæsar ad exploranda Britanniæ litora præmiserat.

num Comii Volusenus arripuisset; centurio, velut, insueta re permotus, vellet hominem conficere, celeriter a familiaribus prohibitus Comii, non potuit: grauiter tamen primo ictu gladio caput percussit. cum vtrimque gladii districti 6
essent; non tam pugnandi, quam diffugiendi fuit vtrorumque consilium; nostrorum, quod mortifero vulnere Comium credebant adfectum; Gallorum, quod, insidiis cognitis, plura quam videbant, extimescebant. quo facto statuisse Comius dicebatur, numquam in conspectum cuiusquam Romani venire. Bellicosis- XXIV
simis gentibus deuictis, Cæsar, cum videret nullam iam esse ciuitatem, quæ bellum pararet, quo sibi resisteret; sed nonnullos ex oppidis demigrare; ex agris effugere, ad præsens Imperium euitandum; plures in partes exercitum dimittere constituit. M. Antonium quæstorem, cum 2
legione XI sibi coniungit: C. Fabium legatum, cum cohortibus XXV mittit in diuersissimam partem Galliæ; quod ibi quasdam ciuitates in armis esse audiebat, neque C. Caninium Rebilum legatum, qui in illis regionibus præerat, satis firmas II legiones habere existimabat. T. 3
Labienum ad se euocat: legionemque XII, quæ cum eo fuerat in hibernis, in Togatam Galliam mittit, ad colonias ciuium Romanorum tuendas; ne quod simile incommodum accideret decursione

---

CAP. XXIV. 3. *in Togatam Galliam*) quæ paullo ante cap. 23. sect. 3. *Citerior* dicta fuit, a togæ vsu, propter ciuitatem concessam, *Togata* dicta.

cursione barbarorum, ac superiore æstate Tergestinis accidisset; quia repentino latrocinio
4 atque impetu eorum erant oppressi. Ipse ad deuastandos depopulandosque fines Ambiorigis proficiscitur, quem perterritum atque fugientem, tum redigi posse in suam potestatem desperasset, proximum suæ dignitati esse ducebat, adeo fines eius vastare ciuibus, ædificiis, pecore, vt odio suorum Ambiorix, si quos fortuna feciſſet reliquos, nullum reditum propter tantas
XXV calamitates haberet in ciuitatem. Cum in omnes partes finium Ambiorigis aut legiones aut auxilia dimisisset, atque omnia cædibus, incendiis, rapinis, vastasset; magno numero hominum interfecto aut capto, Labienum, cum
2 11 legionibus, in Treuiros mittit; quorum ciuitas, propter Germaniæ vicinitatem, quotidianis exercitata bellis, cultu & feritate, non multum a Germanis differebat: neque imperata
3 vmquam, nisi exercitu coacta, faciebat. Interim C. Caninius legatus, cum magnam multitudinem conuenisse hostium in fines Pictonum, litteris nuntiisque Duracii cognouisset, qui perpetuo in amicitia Romanorum permanserat, cum pars quædam ciuitatis eius defeciſſet ad

---

Tergestinis) Tergeste, Carnicorum oppidum, ad Hadriaticum mare: quondam Italiæ finis, antequam pars Istriæ adiecta fuit.

CAP. XXVI. 1. *in fines Pictonum*) Pictones populus Aquitaniæ adiectæ prope Ligerim. Vrbs illorum *Limonum*, Λίμωνον, Ptolemæi, media ætate Pictauium, Pictauus; nunc *Poictiers*.

ad oppidum Limonum contendit. quo cum 2
aduentaret, atque ex captiuis certius cognosceret, multis hominum millibus Dumnaco duce Andium, Duracium clausum, limonum oppugnari: neque infirmas legiones hostibus committere auderet, castra munito loco posuit. Dumnacus, cum appropinquare Caninium cognouisset, copiis omnibus ad legiones conuersis, castra Romanorum oppugnare instituit. cum complures dies in oppugnatione consumpsisset, & magno suorum detrimento, nullam partem munitionum conuellere potuisset, rursus ad obsidendum Limonum redit. Eodem XXVII
tempore C. Fabius legatus complures ciuitates in fidem recipit, obsidibus firmat, litterisque C. Canini certior fit, quæ in Pictonibus gerantur. quibus rebus cognitis, proficiscitur ad auxilium Duracio ferendum. At Dumnacus, aduentu Fabii cognito, desperata salute, si tempore eodem coactus esset & Romanum externum sustinere hostem, & respicere ac timere oppidanos; repente ex eo loco cum copiis recedit, nec se satis tutum fore arbitratur, nisi flumen Ligerim, quod erat ponte, propter magnitudinem, transeundum, copias transduxisset. Fabius, etsi nondum in conspectum 3
venerat hostibus, neque se cum Caninio coniunxe-

ad oppidum Limonum) Iam dictum est. Caput enim esse Pictonum, ex Magnone Valesius demonstrauit, qui Notis Iuris ad Carolum M. scripsit, *Pictauus, Lemonum*.

iunxerat; tamen doctus ab iis, qui locorum
nouerant naturam, potissimum credidit, hostes
perterritos eum locum, quem petebant, peti-
4 turos. Itaque cum copiis ad eumdem pontem
contendit, equitatumque tantum procedere
ante agmen imperat legionum, quantum, cum
processisset, sine defatigatione equorum in ea-
5 dem se reciperet castra. Consequuntur equi-
tes nostri, vt erat præceptum, inuaduntque
Dumnaci agmen: & fugientes perterritosque
6 sub sarcinis in itinere adgressi, magna præda,
XXVIII multis interfectis, potiuntur. Itaque, re be-
ne gesta, se recipiunt in castra. Insequenti no-
cte Fabius equites præmittit, sic paratos, vt con-
fligerent, atque omne agmen morarentur, dum
2 consequeretur ipse. cuius præceptis, vt res
gereretur, Q. Atius Varus, præfectus equitum,
singularis & animi & prudentiæ vir, suos hor-
tatur, agmenque hostium consecutus, turmas
partim idoneis locis disponit, partim equitum
3 prœlium committit. Consistit audacius equi-
tatus hostium succedentibus sibi peditibus, qui
toto agmine subsistentes, equitibus suis contra
4 nostros ferunt auxilium. fit prœlium acri cer-
tamine. namque nostri, contemptis pridie
superatisque hostibus, cum subsequi legiones
meminissent, & pudore cedendi, & cupiditate
per se conficiendi prœlii, fortissime contra pe-
5 dites prœliabantur; hostesque nihil amplius
copiarum accessurum credentes, vt pridie co-
gnouerant, delendi equitatus nostri nacti oc-
XXIX casionem videbantur. Cum aliquamdiu
summa

summa contentione dimicaretur, Dumnacus instruit aciem, quæ suis esset equitibus inuicem præsidio, tum repente confertæ legiones in
2 conspectum hostium veniunt. quibus visis, perculsæ barbarorum turmæ, ac perterritæ acies hostium, perturbato impedimentorum agmine, magno clamore discursuque passim fugæ se mandant. At nostri equites, qui paullo ante
3 cum resistentibus fortissime conflixerant, lætitia victoriæ elati, magno vndique clamore sublato, cedentibus circumfusi, quantum equorum vires ad persequendum dextræque ad cædendum valent, tantum eo prælio interficiunt. Itaque amplius millibus XII aut armato-
4 rum, aut eorum, qui timore arma proiecerant, interfectis, omnis multitudo capitur impedimentorum. Qua ex fuga, cum constaret, XXX Drapetem Senonem, (qui, vt primum defecerat Gallia, collectis vndique perditis hominibus, seruis ad libertatem vocatis, exsulibus omnium ciuitatum adscitis, receptis latronibus, impedimenta & commeatus Romanorum interceperat) non amplius hominum V millibus ex fuga collectis, prouinciam petere, vnaque consilium cum eo Luterium Cadurcum cepisse, quem in superiore Commentario, prima defectione Galliæ facere in prouinciam impetum voluisse, cognitum est; Caninius legatus, cum legio-
2 nibus II ad eos persequendos contendit, ne de

CAP. XXX. 1. *in superiore commentario*) cap. 5. seqq. Ibi Cæsar *Lucterium* scripsit, qui hic est *Luterius*.

timore aut detrimento prouinciæ, magna infamia, perditorum hominum latrociniis, capere-
XXXI tur. C. Fabius cum reliquo exercitu in Carnutes reliquasque proficiscitur ciuitates, quarum eo prœlio, quod cum Dumnaco fece-
2 rat, copias esse accitas sciebat. non enim dubitabat, quin recenti calamitate submissiores essent futuræ; dato vero spatio ac tempore, eo-
3 dem instante Dumnaco, possent concitari. qua in re summa felicitas celeritasque in recipiendis ciuitatibus Fabium consequitur. nam Carnutes, qui, sæpe vexati, numquam pacis fecerant mentionem datis obsidibus, veniunt in de-
4 ditionem; ceteræque ciuitates, positæ in vltimis Galliæ finibus, Oceano coniunctæ, quæ Armoricæ appellantur, auctoritate adductæ Carnutum, aduentu Fabii legionumque, imperata
5 sine mora faciunt. Dumnacus, suis finibus expulsus, errans latitansque, solus extremas Galliæ re-
XXXII giones petere coactus est. At Drapes, vnaque Luterius, cum legiones Caniniumque adesse cognoscerent, nec se sine certa pernicie, persequente exercitu, putarent prouinciæ fines intrare posse; nec iam liberam vagandi latrocinandique facultatem haberent, consistunt in agris Ca-
2 durcorum. Ibi cum Luterius apud suos ciues quondam integris rebus, multum potuisset; semperque auctor nouorum consiliorum magnam apud barbaros auctoritatem haberet; oppidum Vxellodunum, quod in clientela fuerat eius,

natura

CAP. XXII. 2. *oppidum Vxellodunum*) Cadurcorum hoc oppidum in Armorica citeriore fuit.

natura loci egregie munitum, occupat ſuis & Drapetis copiis, oppidanosque ſibi coniungit. XXXIII Quo cum confeſtim C. Caninius veniſſet, animaduerteretque omnes oppidi partes præruptiſſimis ſaxis eſſe munitas, quo, defendente nullo, tamen armatis adſcendere eſſet difficile; magna autem impedimenta oppidanorum videret, quæ ſi clandeſtina fuga ſubtrahere conarentur, effugere non modo equitatum, ſed ne legiones quidem poſſent: tripartito cohortibus diuiſis, trina excelſiſſimo 2 loco caſtra fecit, a quibus paullatim, quantum copiæ patiebantur, vallum in oppidi circuitu ducere inſtituit. XXXIV Quod cum animaduerterent oppidani, miſerrimaque Aleſiæ memoria ſolliciti, ſimilem caſum obſeſſionis vererentur, maximeque ex omnibus Luterius, qui fortunæ illius periculum fecerat, moneret rationem frumenti eſſe habendam; conſtituunt omnium conſenſu, parte ibi relicta copiarum, ipſi cum expeditis ad importandum frumentum proficiſci. Eo conſilio probato, proxima no- 2 cte, 11 millibus armatorum relictis, reliquas ex oppido Drapes & Luterius educunt: ii, pau- 3 cos dies morati, ex finibus Cadurcorum, qui partim re frumentaria ſubleuare eos cupiebant, partim prohibere, quo minus ſumerent, non poterant, magnum numerum frumenti comparant. non numquam autem expeditionibus nocturnis caſtella noſtrorum adoriuntur. quam ob cauſſam C. Caninius toto oppido munitiones 4

circumdare moratur; ne aut opus effectum
tueri non possit, aut plurimis in locis infirma
XXXV disponat præsidia. Magna copia frumenti
comparata, confidunt Drapes & Luterius non
longius ab oppido x millibus passuum, vnde
paullatim frumentum in oppidum supporta-
rent. 2 ipsi inter se prouincias partiuntur: Dra-
pes castris præsidio cum parte copiarum resti-
tit: Luterius agmen iumentorum ad oppi-
dum adducit. 3 dispositis ibi præsidiis, hora
noctis circiter x siluestribus angustisque iti-
neribus frumentum importare in oppidum
instituit. 4 quorum strepitum vigiles castrorum
cum sensissent, exploratoresque missi, quæ age-
rentur, renunciassent; Caninius celeriter cum
cohortibus armatis ex proximis castellis in fru-
mentarios 5 sub ipsam lucem impetum fecit. ii,
repentino malo perterriti, diffugiunt ad sua
præsidia: quæ nostri, vt viderunt, acrius contra
armatos incitati, neminem ex eo numero vi-
uum capi patiuntur. Effugit inde cum paucis
XXXVI Luterius, nec se recipit in castra. Re bene
gesta, Caninius ex captiuis comperit, partem co-
piarum cum Drapete esse in castris intra millia
passuum x. qua re ex compluribus cognita,
cum intelligeret, fugato duce altero, perterri-
tos

CAP. XXXIV. 4. *circumdare moratur*) Ita nunc plerique: etiam Gryphius, quod haud dubie ex veteri codice. Ante editum erat *conatur*.

2. *prouincias partiuntur*) munera, expeditiones, Romano loquendi more, quo inter se consules aut prætores diuiserunt.

tos reliquos facile opprimi posse; Magnæ felicitatis esse arbitrabatur, neminem ex cæde refugisse in castra, qui de accepta calamitate nuntium Drapeti perferret. sed, cum in experiundo periculum nullum videret, equitatum omnem Germanosque pedites summæ velocitatis homines, ad castra hostium præmittit. ipse legionem vnam in trina castra distribuit, alteram secum expeditam ducit. Cum propius hostem accessisset, ab exploratoribus, quos præmiserat, cognoscit, castra eorum, vt barbarorum fert consuetudo, relictis locis superioribus, ad ripas fluminis esse demissa. at Germanos equitesque imprudentibus omnibus de improuiso aduolasse, & prœlium commisisse. qua re cognita, legionem armatam instructamque adducit. ita, repente omnibus ex partibus signo dato, loca superiora capiuntur. quod vbi accidit, Germani equitesque, signis legionis visis, vehementissime prœliantur. confestim omnes cohortes vndique impetum faciunt: omnibus aut interfectis, aut captis, magna præda potiuntur. capitur ipse eo prœlio Drapes. Caninius, feliciſſime re XXXVII gesta, sine vllo pæne militis vulnere, ad obsidendos oppidanos reuertitur; externoque hoste deleto, cuius timore antea diuidere præsidia, & munitione oppidanos circumdare prohibitus erat,

CAP. XXXVII. 2. *cuius timore antea diuidere præsidia*) Plures ita scripti codices: etiam editi veteres, Venetus, Gryphii, alii. Post excusum, *cuius timore augere præsidia.*

3 erat, opera vndique imperat administrari. Venit eodem cum suis copiis postero die C. Fabius, partemque oppidi sumit ad obsidendum.
XXXVIII Cæsar interim M. Antonium quæstorem cum cohortibus XV in Bellouacis reliquit, ne qua rursus nouorum consiliorum capiendorum Belgis
2 facultas daretur. ipse reliquas ciuitates adit, obsides plures imperat, timentes omnium ani-
3 mos consolatione sanat. Cum in Carnutes veniisset, quorum consilio in ciuitate superiore commentario Cæsar exposuit initium belli esse ortum, quod præcipue eos, propter conscientiam facti, timere animaduertebat, quo celerius ciuitatem metu liberaret, principem sceleris ipsius, & concitatorem belli Guturuatum
4 ad supplicium depoſcit. qui etsi ne ciuibus quidem suis se committebat; tamen celeriter, omnium cura quæsitus, in castra perducitur. Cogitur in eius supplicium Cæsar
5 contra naturam suam, maximo militum concursu, qui omnia pericula & detrimenta belli & Guturuato accepta referebant, adeo vt verberibus exanimatum corpus securi feriretur.
XXXIV Ibi crebris litteris Caninii fit certior, quæ de Drape & Luterio gesta essent, quoque in
2 consilio permanerent oppidani: quorum etsi paucitatem contemnebat, tamen pertinaciam magna pœna esse adficiendam iudicabat; ne vniuersæ Gallia non vires sibi defuisse ad resistendum

---

CAP. XXXVIII, 3. *superiore commentario*) lib. VII. cap. 2.

dum Romanis, sed constantiam putaret; neue
hoc exemplo ceteræ ciuitates, locorum oppor-
tunitate fretæ, se vindicarent in libertatem;
cum omnibus Gallis notum esse sciret, reliquam 3
esse vnam æstatem suæ prouinciæ; quam si sustí-
nere potuissent, nullum vltra periculum vere-
rentur. Itaque Q. Calenum legatum cum le- 4
gionibus II relinquit, qui iustis itineribus se
subsequeretur: ipse cum omni equitatu,
quam potest celerrime, ad Caninium conten-
dit. Cum, contra exspectationem omni- XL
um, Cæsar Vxellodunum venisset; oppidumque
operibus clausum animaduerteret; neque ab
oppugnatione recedi videret vlla conditione
posse; magna autem copia frumenti abunda-
re oppidanos, ex perfugis cognosceret; aqua
prohibere hostem tentare cœpit. Flumen in- 2
fimam vallem diuidebat, quæ pene totum mon-
tem cingebat, in quo positum erat præruptum
vndique oppidum Vxellodunum. hoc auer- 3
tere loci natura prohibebat. sic enim imis radi-
cibus montis ferebatur, vt nullam in partem,
depressis fossis, deriuari posset. Erat autem 4
oppidanis difficilis & præruptus eo descensus,
vt, prohibentibus nostris, sine vulneribus ac pe-
riculo vitæ, neque adire flumen, neque arduo
se recipere possent adscensu. qua difficultate

CAP. XL. 2. *quæ pene totum montem*) Dion. Vossius mauult *quod pene*, vt ad *flumen* referatur. Sed vallis etiam *pene* montem non totum potest cingere, depressior videlicet, per quam flumen labitur.

eorum cognita, Cæsar, sagittariis funditoribusque dispositis, tormentis etiam quibusdam locis contra facillimos descensus collocatis, aqua fluminis prohibebat oppidanos, quorum omnis postea multitudo aquarum vnum in locum con-
XLI ueniebat. Sub ipsius oppidi murum magnus fons prorumpebat, ab ea parte, quæ fere pedum CCC interuallo fluminis circuitu vacabat. hoc fonte prohiberi posse oppidanos cum optarent reliqui, Cæsar vnus videret, non sine magno periculo; e regione eius, vineas agere aduersos montem, & aggeres struere cœpit, magno cum labore, & continua dimicatione. oppidani enim loco superiore decurrentes sine periculo prœliabantur, multosque pertinaciter succedentes vulnerabant, vt tamen non deterrerentur milites nostri vineas proferre, & labore atque operibus locorum vincere difficultates. Eodem tempore tectos cuniculos ad aggeres ac vineas agunt & ad caput fontis, quod genus

CAP. XLI. 3. *decurrentes - - - prœliabantur*) Locus hic aliter in Vett. libris legitur, *decurrunt, - - prœliantur, - - vulnerant - - Non deterrentur.* Nec vero dubito, quin recentium lectio etiam ex antiquis sit codicibus.

4. *tectos cuniculos - - - ad caput fontis*) superiori sæculo plures libri, Basileenses, Gryphii, alii, hæc sola sine lacunæ indicio referebant: prius autem editi & MSS. post *cuniculos* interserunt *ad aggeres ac vineas*: alii *ad vineas agunt, ad caput fontis*: Palatinus, *ad vineas agunt & ad caput fontis.* Scaliger, *grates & vineas agunt ad c. f.* quem plures hodie sequuntur: quæ etiam lectio firmari MS. codice dicitur. Clarior sensus, si nihil inseritur, quia fi-

genus operis sine vllo periculo & sine suspicione hostium facere licebat. exstruitur agger in altitudinem pedum LX, collocatur in eo turris X tabulatorum, non quidem quæ mœnibus æquaretur, (id enim nullis operibus effici poterat) sed quæ superaret fontis fastigium. ex ea cum tela tormentis iacerentur ad fontis aditus; nec sine periculo possent adaquari oppidani; non tantum pecora atque iumenta, sed etiam magna hominum multitudo siti consumebatur. Quo malo perterriti oppidani, cupas seuo, pice, scandulis complent, eas ardentes in opera prouoluunt. eodem tempore acerrime prœliantur, vt ab incendio restinguendo dimicationis periculo deterreant Romanos. magna repente in ipsis operibus flamma exsistit. quæcumque enim per locum præcipitem missa erant, ea vineis & aggere suppressa comprehendebant id ipsum, quod morabitur. Milites contra nostri, quamquam periculoso genere prœlii locoque iniquo premebantur, tamen omnia paratissimo sustinebant animo. res enim gerebatur & excelso loco, & in conspectu exercitus nostri: magnusque vtrimque clamor oriebatur: ita quam quisque poterat, maxime insignis, quo notior testatiorque virtus eius esset, telis hostium flammæque se offerebat. Cæsar cum complu-

5 6 XLII 7 2 VLIX 3 4 XLIII

ne suspicione hostium facere licuit. Nos pleniores, vel spatii explendi caussa, expressimus, adiecta ex alio & copula.

CAP. XLII. 1. *scandulis*) tabellis ligneis tegularum vices præstantibus.

complures suos vulnerari videret. ex omnibus oppidi partibus cohortes montem adscendere &, simulatione mœnium occupandorum,
2 clamorem vndique iubet tollere. quo facto perterriti oppidani, cum quid ageretur in locis reliquis, essent ignari, reuocant ab impugnandis operibus armatos, murisque disponunt.
3 Ita nostri, sine prœlio facto, celeriter opera flamma comprehensa partim restinguunt. partim
4 partim interscindunt. cum pertinaciter resisterent oppidani, & iam magna parte suorum siti amissa, in sententia permanebant; ad postremum cuniculis venæ fontis interciſæ sunt, at-
5 que auersæ. quo facto repente fons perennis exhaustus, tantam attulit oppidanis salutis desperationem, vt id non hominum consilio, sed deorum voluntate factum, putarent. Itaque,
XLIV necessitate coacti, se transdiderunt. Cæsar, cum suam lenitatem cognitam omnibus sciret, neque vereretur, ne quid crudelitate naturæ videretur asperius fecisse, neque exitum consiliorum suorum animaduerteret, si tali ratione diuersis in locis plures rebellare cœpissent; exemplo supplicii deterrendos reliquos existimauit. Itaque omnibus, qui arma tulerant, manus præcidit, vitamque concessit, quo testatior esset pœna improborum. Drapes, quem
2 captum esse a Caninio docui, siue indignatione & dolore vinculorum, siue timore grauioris supplicii, paucis diebus sese cibo abstinuit, atque
3 ita interiit. Eodem tempore Luterius, quem profugisse ex prœlio, scripsi, cum in potestatem

tem veniſſet Epasnacti Aruerni, (crebro enim mutandis locis, multorum fidei ſe committebat, quod nusquam diutius ſine periculo commoraturus videbatur, cum ſibi conſcius eſſet, quam inimicum deberet Cæſarem habere) hunc Epasnactus Aruernus, amiciſſimus populi R. ſine dubitatione vlla vinctum ad Cæſarem duxit. XLV Labienus interim in Treuiris equeſtre prœlium ſecundum facit; compluribusque Treuiris interfectis & Germanis, qui nulli aduerſus Romanos auxilia denegabant, principes eorum viuos in ſuam redegit poteſtatem; atque in iis Surum Aeduum, qui & virtutis & generis ſummam nobilitatem habebat, ſolusque ex Aeduis ad id tempus permanſerat in armis. 2 Ea re cognita, Cæſar cum in omnibus partibus Galliæ bene res geſtas videret, iudicaretque ſuperioribus æſtiuis Galliam deuictam & ſubactam eſſe, Aquitaniam numquam ipſe adiſſet, ſed per P. Craſſum quadam ex parte deuiciſſet, cum 11 legionibus in eam partem eſt profectus, vt ibi extremum tempus conſumeret æſtiuorum. XLVI quam rem, ſicut cetera, celeriter feliciterque confecit. namque omnes Aquitaniæ ciuitates legatos ad eum miſerunt, obſidesque ei dederunt. 2 quibus rebus geſtis, ipſe cum equitum præſidio Narbonem profectus eſt, exercitum per legatos in hiberna deduxit, IV legiones in Belgio collocauit cum M. Antonio, & C. Trebonio, & P. Vatinio, & Q. Tullio legatis: duos in Aeduos miſit, quorum in omni Gallia ſummam eſſe auctoritatem ſciebat; duas 3 4

in

in Turonis ad fines Carnutum posuit, quæ omnem regionem coniunctam Oceano continerent; 11 reliquas in Lemouicum fines, non longe ab Aruernis, ne qua pars Galliæ vacua ab
5 exercitu esset. paucos dies ipse in prouincia moratus, cum celeriter omnes conuentus percucurrisset, publicas controuersias cognouisset,
6 bene meritis præmia tribuisset: cognoscendi enim maximam facultatem habebat, quali quisque animo in remp. fuisset totius Galliæ defectione, quam sustinuerat fidelitate atque auXLVII xiliis prouinciæ illius. His rebus confectis, ad legiones in Belgium se recipit hibernauitque Nemetocennæ. ibi cognoscit, Comium Atrebatem prœlio cum equitatu suo contendisse, nam cum Antonius in hiberna venisset, ciuitas-
2 que Atrebatum in officio maneret, Comius, qui post illam vulnerationem, quam supra commemorauimus, semper ad omnes motus paratus suis ciuibus esse consuesset, ne consilia belli quærentibus actor armorum duxque deesset, parente Romanis ciuitate, cum suis equitibus se suosque latrociniis alebat, infestisque itineribus commeatus complures, qui comportabantur in hiberna Romanorum, intercipieXLVIII bat. Erat attributus Antonio præfectus equitum C. Volusenus Quadratus, qui cum eo hiberna-

CAP. XLVII. 1. *Nemetocennæ*) Oppidum est Atrebatum, & haud dubie princeps gentis, quod in Itinerariis *Nemetacum* vocatur, cuius situs in locum *Arras* siue *Atrecht*, medio ævo *Atrebate*, videtur incidere. Vide Notit. Orb. Antiqui.

hibernaret. hunc Antonius ad persequendum equitatum hostium mittit. Volusenus autem ad eam virtutem, quæ singularis in eo erat, magnum odium Comii adiungebat, quo libentius id faceret, quod imperabatur. Itaque dispositis insidiis, sæpius eius equites adgressus, secunda prœlia faciebat: nouissime, cum vehementius contenderetur, ac Volusenus ipsius intercipiendi Comii cupiditate pertinacius eum cum paucis insecutus esset, ille autem fuga vehementi Volusenum longius produxisset; repente omnium suorum inuocat fidem atque auxilium, ne sua vulnera, perfidia imposita, paterentur inulta; conuersoque equo, se a ceteris incautius permittit in præfectum. faciunt idem omnes eius equites, paucosque nostros conuertunt, atque insequuntur. Comius incensum calcaribus equum iungit equo Quadrati, lanceaque infesta medium femur eius magnis viribus transiicit. præfecto vulnerato, non dubitant nostri resistere, & conuersi hostem pellere. quod vbi accidit, complures hostium, magno nostrorum impetu pulsi, vulnerantur, & partim in fuga

CAP. XLVIII. 3. *perfidia imposita*) diuersis casibus, *perfidia* sexto: *imposita* quarto multitudinis. Dionisius Vossius emendauit, cum legeretur vulgo *perfidia interposita*, quod incongruens; aut *per fidem interpositam*, quod clarius quidem, sed participium requirit *accepta, inflicta*, aut simile, cuius nullum hic vestigium est. Nec insolens *imponere vulnus*. Cicero Tusc. IV, 24. *quæ hic reip. vulnera imponebat, eadem ille sanabat*. Et pro Sextio c. 19. *accipienda, eadem illis mortifera, qui eam imposuissent*.

7 fuga proteruntur, partim intercipiuntur. quod vbi malum dux equi velocitate euitauit, grauiter vulneratus præfactus, vt vitæ periculum aditurus videretur, refertur in castra. Comius
8 autem siue expiato suo dolore, siue magna parte amissa suorum, legatos ad Antonium mittit, seque ibi futurum, vbi præscripserit, & ea facturum, quæ imperauerit, obsidibus datis firmat. vnum illud orat, vt timori suo concedatur, ne in
9 conspectum veniat cuiusquam Romani. quam postulationem Antonius cum iudicaret ab iusto nasci timore, veniam petenti dedit, obsides accepit.

10 SCIO, Cæsarem singulorum annorum singulos commentarios confeciſſe: quod ego non existimaui mihi esse faciendum propterea quod insequens annus L. Paullo & C. Marcello Coss. nullas habet Galliæ magnopere res gestas. Ne quis tamen ignoraret, quibus in locis Cæsar exercitusque eo tempore fuissent, pauca scribenda coniungendaque huic commentario statui.

XLIX CAESAR, cum in Belgio hiemaret, vnum illud propositum habebat, continere in amicitia ciuitates, nulli spem aut causſam dare armo-
2 rum. nihil enim minus volebat, quam sub discessu suo necessitatem sibi aliquam imponi belli gerendi, ne, cum exercitum deducturus esset, bellum aliquod relinqueretur, quod omnis Gallia libenter sine præsenti periculo susciperet. Itaque, honorifice ciuitates appellando,
3 principes maximis præmiis adficiendo, nulla onera

onera noua imponendo, defessam tot aduersis prœliis Galliam, conditione parendi meliore, facile in pace continuit. Ipse, hibernis peractis, contra consuetudinem in Italiam quam maximis itineribus est profectus, vt municipia & colonias appellaret, quibus M. Antonii, quæstoris sui, commendaret sacerdotii petitionem. contendebat enim gratia, cum libenter pro homine sibi coniunctissimo, quem paullo ante præmiserat ad petitionem, tum acriter contra factionem & potentiam paucorum, qui M. Antonii repulsa, Cæsaris decedentis conuellere gratiam cupiebant. hunc etsi augurem prius factum, quam Italiam attingeret, in itinere audierat, tamen non minus iustam sibi caussam municipia & colonias adeundi existimauit, vt iis gratias ageret, quod frequentiam atque officium suum Antonio præstitissent: simulque se & honorem suum in sequentis anni commendaret petitione, propterea quod insolenter aduersarii sui gloriarentur, L. Lentulum & C. Marcellum Coss. creatos, qui omni honore & dignitate Cæsarem exspoliarent; ereptum Ser. Galbæ consulatum, cum is multo plus gratia suffragiisque valuis-

CAP. 1. *sacerdotii petitionem*) auguratus, quem etiam *sacerdotium* dixit Plinius IV epist. VIII. De Antonii autem auguratu videas Cic. Philipp. II. cap. 33.

CAP. L. 2. *Cæsaris decedentis*) de prouincia, cuius iam nonus annus agebatur.

4. *ereptum Ser. Galbæ consulatum*) Ser. Galbæ legatus Cæsaris in Gallia fuerat, missus cum legione in Nantuates Veragros, *lib. III. ineunte*. Cum consula-

valuisset, quod sibi coniunctus & familiaritate
LI & necessitudine legationis esset. Exceptus
est Cæsaris aduentus ab omnibus municipiis &
coloniis incredibili honore atque amore, tum
primum enim veniebat ab illo vniuersæ Galliæ
2 bello. nihil relinquebatur, quod ad ornatum
portarum, itinerum, locorumque omnium, qua
3 Cæsar iturus erat, excogitari posset. cum liberis omnis multitudo obuiam procedebat. hostiæ
omnibus locis immolabantur: tricliniis stratis
fora templaque occupabantur, vt vel exspectatissimi triumphi lætitia præcipi posset. Tanta
erat magnificentia apud opulentiores, cupiditas
LII apud humiliores. Cum omnes regiones Galliæ
Togatæ Cæsar percucurrisset, summa celeritate
ad exercitum Nemetocennam rediit; legionibusque ex omnibus hibernis ad fines Treuirorum euocatis, eo profectus est, ibique exercitum
2 lustrauit. T. Labienum Galliæ Togatæ præfecit, quo maiore commendatione conciliaretur
ad consulatus petitionem. Ipse tantum itinerum
faciebat, quantum satis esse ad munitionem lo-
3 corum, propter salubritatem, existimabat. Ibi
quam

---

tum peteret, repulsam tulit propter Cæsaris amicitiam: ex quo Cæsari offensus cum Cassio & Bruto conspirauit. *Suet. Galb. c. 3.*

CAP. LI. 3. *præcipi posset*) ante capi, vt ad Cæsaris exspectatum triumphum, nondum autem præsentem, referatur. Sic R. Steph. & Ciaccon. & Gryph. & Iungerm. ac Goduinus: etiam v. c. Carrarienſis. Alii *percipi*, vt cum quouis triumpho splendidiore comparetur.

quamquam crebro audiebat, Labienum ab inimicis suis sollicitari; certiorque fiebat, id agi paucorum consiliis, vt interposita senatus auctoritate, aliqua parte exercitus spoliaretur; tamen neque de Labieno credidit quidquam, neque contra senatus auctoritatem, vt aliquid faceret, potuit adduci. iudicabat enim, liberis sententiis patrum conscriptorum causam suam facile 4
obtineri, nam C. Curio, tribunus pl. cum Cæsaris causam dignitatemque defendendam suscepisset, sæpe erat senatui pollicitus, si quem timor armorum Cæsaris læderet; & quoniam Pompeii dominatio, atque arma, non minimum terrorem foro inferrent, discederet vterque ab armis, exercitusque dimitteret, fore eo pacto liberam, & sui iuris ciuitatem. neque 5
hoc tantum pollicitus est; sed etiam per se senatus discessionem facere cœpit. quod ne fieret, consules amicique Pompeii interceserunt, atq;

CAP. LII. 3. *Labienum ab inimicis suis sollicitari*) Cæsaris inimicis. nec frustra. Labienus enim postea stetit a Pompeii partibus.

4. *C. Curio tribunus pl.*) Hic est, ad quem Ciceronis extant epistolæ lib. II; post violentissimus defensor Cæsaris, in Africa periit Sueton. Cæs. 29. & 36.

5. *per se discessionem facere cœpit*) Plutarchus Cæsare p. 722. τοῖς περὶ Αντώνιον tribuit, in quibus princeps erat Curio: vterque enim pro Cæsare contendit. Fit autem discessio post diuersas sententias consule (aliquando etiam tribuno. *Cic.* I. *epist.* II.) postulante, vt qui huius illiusue sententiæ sit, a ceteris discedant. Gellius XIV, 7. Tuberone auctore necessariam SCtis discessionem tradit.

LIII ita rem moderando, discesserunt. Magnum hoc testimonium senatus erat vniuersi, conueniensque superiori facto. nam Marcellus, proximo anno, cum impugnaret Cæsaris dignitatem, contra legem Pompeii & Crassi, retulerat ante tempus ad senatum, de Cæsaris prouinciis, sententiisque dictis, discessionem faciente Marcello, qui sibi omnem dignitatem ex Cæsaris inuidia quærebat; senatus frequens in alia
2 omnia transiit. quibus non fregebantur animi inimicorum Cæsaris, sed admonebantur, quo maiores pararent necessitudines; quibus cogi posset senatus id probare, quod ipsi constituissent.
LIV Fit deinde S.C. vt ad bellum Parthicum legio vna a Cn. Pompeio, altera a C. Cæsare mitterentur. neque obscure hæ duæ legiones vni Cæsari detrahuntur. nam Cn. Pompeius legionem primam, quam ad Cæsarem miserat, confectam ex delectu prouinciæ, Cæsari eam tamquam ex suo numero dedit.
3 Cæsar tamen, cum de voluntate aduersariorum se exspoliari nemini dubium esset, Cn. Pompeio legionem remisit, & ex suo numero xv, quam in Gallia citeriore habuerat, ex S.C. iubet transdi. In eius locum XIII. legionem in Italiam mittit, quæ præsidia tueretur, ex quibus

CAP. LIII. 1. *senatus frequens in alia omnia*) Vid. Plutarch. dicto loco; & Appian. Civ. II. p. 736. qui ait in Curionis sententiam CCCLXX senatores discessisse: solos XXII in alteram.

CAP. LIV. 1. *ad bellum Parthicum*) Appianus dicto loco p. 734. ἐς Συρίαν φυλακῆς ἕνεκα.

quibus præsidiis XV deducebatur. ipse exercitum distribuit per hiberna. C. Trebonium cum legionibus IV in Belgio collocat. C. Fabium tum totidem in Aeduos deducit. sic enim existimabat, tutissimam fore Galliam, si Belgæ, quorum maxima virtus; & Aedui, quorum auctoritas summa esset, exercitibus continerentur. Ipse in Italiam profectus est. quo cum venisset, cognoscit, per C. Marcellum consulem legiones II ab se remissas, quæ ex S. C. deberent ad Parthicum bellum duci, Cn. Pompeio transditas, atque in Italia retentas esse. hoc facto, quamquam nulli erat dubium, quin arma contra Cæsarem pararentur: tamen Cæsar omnia patienda esse statuit, quoad sibi spes aliqua relinqueretur iure potius disceptandi, quam belli gerendi.

4 5 LV 2

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO CIVILI LIBER I.

SVMMARIVM LIBRI I.

Cauſſa & origo ciuilis belli, Cæſar totam Italiam fauore municipiorum celeriter occupat. Pompeium Brunduſii obſidet. Ille tamen elabitur, oppidum deditur. Eiecti a Cæſarianis e Sardinia Cotta, e Sicilia Cato. Cæſar ad vrbem proficiſcitur, ſed irritis iis, quæ de pace agere deſtinauerat, in Galliam vlteriorem contendit, & Maſſiliæ obſidione legatis commiſſa, in Hiſpaniam profectus, poſt multa incommoda Pompeianus exercitus ad deditionem cogit.

LITTERIS a Fabio C. Cæſaris conſulibus redditis, ægre ab iis impetratum eſt, ſumma tribunorum pl. contentione, vt in ſenatu recitarentur: vt vero ex litteris ad ſenatum referretur, impetrari non
2 potuit. Referunt conſules de rep. (in ciuitate.) L. Lentulus conſul ſenatui reique pub. ſe non defuturum pollicetur, ſi audacter de fortiter
3 ſententias dicere velint: ſin Cæſarem reſpiciant, atque eius gratiam ſequantur, vt ſuperioribus fecerint temporibus, ſe ſibi conſilium capturum, neque ſenatus auctoritati obtempera-

ratu-

LIB. 1. CAP. 1. 1. *in ciuitate*) Multis hæc verba ſuſpecta ſunt, quaſi a librario inſerta: quia Cæſar *in vrbe* potius dixiſſet, vt cap. 2. ineunte, quod ſenatui extra vrbem habito *cap.* 3. *&* 6. opponitur.

Septemtrio
ITALIA
SPQR
Penninæ
Lepontii
Graiæ
Salassi
Eporedia
Segusio
Taurini
Cottiæ
Vagienni
Maritimæ
Nicæa
GALLIAE PARS
TRANSPADANA
GALLIA
CISPADANA
Comum
Vercellæ
Ticinum
Cremona
Parma
Mutina
Bononia
Ravenna
Ariminum
Pisaurum
Ancona
Picenum
Cingulum
Truenum
Camerinum
Sabini
Marsi
Corfinium
Marrucini
Frentani
Larinum
Peligni
Campania
Capua
Aufidus
Cannæ
Apulia
Compsa
Calabria
Brundusium
Tarentum
Hydruntum
Velia
Lucania
Thurii
Croton
Ager Bruttiorum
Rhegium
SICILIA
Aeoliæ insulæ
Corcyræ
Dyrradium
Salona
Issa
Epidaurus
ILLYRICVM
MARE ADRIATICVM
Ligauria
Vada Sabatia
LIGVSTICVM MARE
Luca
Florentia
Fæsulæ
Arretium
Vmbria
Sena
Vada Volaterrana
Cosa
Ilua
Igilium
Alsium
Roma
Latium
Mariana
CORSICA
SARDINIA
Olbia
Caralis
Sulci
MARE TYRRHENVM
Occidens
Oriens
Meridies

raturum: habere se quoque ad Cæsaris gratiam atque amicitiam, receptum. In eamdem sententiam loquitur Scipio: Pompeio esse in animo, reipub. non deesse, si senatus sequatur; sin cunctetur, atque agat lenius, nequidquam eius auxilium, si postea velit, imploraturum. Hæc Scipionis oratio, quod senatus in vrbe habebatur, Pompeiusque aderat, ex ipsius ore Pompeii mitti videbatur. dixerat aliquis leniorem sententiam, vt primo M. Marcellus, ingressus, in eam orationem, non oportere ante de rep. ad senatum referri, quam delectus tota Italia habiti, & exercitus conscripti essent; quo præsidio, tuto & libere senatus, quæ vellet, decernere auderet; vt M. Calidius, qui censebat, vt Pompeius in suas prouincias proficiscereturr; ne qua esset amorum caussa: timere Cæsarem, abreptis ab eo II legionibus, ne ad eius periculum reseruare & retinere eas ad vrbem Pompeius videretur: vt M. Rufus, qui sententiam Calidii, paucis fere mutatis verbis, sequebatur. ii omnes, conuicio L. Lentuli consulis correpti

X 4

CAP. II. 1. *Pompeiusque aderat*) Muretus V. L. lib. X. extremo *a. v. erat*, id est *ad vrbem*, legit: V. Victorius lib. III ineunte *aberat*. Omnes tamen scripti & olim editi *aderat*, hoc est, in proximo, sub mœnibus erat, vt Dio Cassius lib. XLI. ineunte ait ἐν τῷ προαστείῳ, *in suburbio*.

4. *vt M. Rufus*) M. Cœlius Rufus, cuius est VIII. liber epistolarum inter Ciceronianas: & pro quo Ciceronis exstat oratio, *pro Cœlio* inscripta.

5 correpti exagitabantur. Lentulus sententiam
Calidii pronuntiaturum se omnino negauit.
Marcellus, perterritus conuiciis, a sua sententia
6 discessit. Sic vocibus consulis, terrore præ-
sentis exercitus, minis amicorum Pompeii,
plerique compulsi, inuiti & coacti, Scipionis
7 sententiam sequuntur; vti ante certam diem
Cæsar exercitum dimittat; si non faciat, eum
8 aduersus remp. facturum videri. Intercedit
M. Antonius, Q. Cassius, tribuni pl. Refertur
confestim de intercessione tribunorum. dicun-
tur sententiæ graues. vt quisque acerbissime
crudelissimeque dixit, ita quam maxime ab ini-
III micis Cæsaris collaudatur. Misso ad ve-
sperum senatu, omnes, qui sunt eius ordinis, a
Pompeio euocantur. Laudat Pompeius, atque
in posterum confirmat, segniores castigat atque
2 incitat. multi vndique ex veteribus Pompeii
exercitibus, spe præmiorum atque ordinum,
3 euocantur: multi ex duabus legionibus, quæ sunt
traditæ

---

5. *sententiam Calidii pronuntiaturum*) Consul singulas sententias rogabat: collectas postmodum simul pronuntiauit, vt appareret, num opus esset discessione. Omisisse aliquando, quæ displicebant, ex hoc ipso loco manifestum est.

7. *aduersus remp. facturum*) mollior formula quam *hostem iudicari*; re autem illi fere consentiens. Vsi sunt & Cicero pro Mil. c. 5. Sallust. Catil. c. 50. seq. M. Cœlius ad Cic. epist 8. sect. 17. ex SC.

CAP. III. 1. *euocantur*) extra vrbem vt senatus habeatur, vbi Pompeius erat: vt cap. 6. infra sect. 1.

2. *spe ordinum*) vt ductores ordinum fierent: aut si fuissent, aut superiores adscenderent ordines.

traditæ a Cæsare, arcessuntur, completur vrbs ad
ius comitiorum tribunus pl. C. Curio prouocat.
omnes amici consulum, necessarii Pompeii, at- 4
que eorum, qui veteres inimicitias cum Cæsare
gerebant, coguntur in senatum: quorum voci- 5
bus & concursu terrentur infirmiores, dubii con-
firmantur; plerisque vero libere potestas de-
cernendi eripitur. Pollicetur L. Piso censor, 6
sese iturum ad Cæsarem; item L. Roscius præ-
tor, qui de his rebus eum doceant. VI dies ad 7
eam rem conficiendam spatii postulant. dicun-
tur etiam a nonnullis sententiæ, vt legati ad
Cæsarem mittantur, qui voluntatem senatus
ei proponant. Omnibus his resistitur, IV
omnibusque oratio consulis, Scipionis, Cato-
nis opponitur. Catonem veteres inimicitiæ 2
Cæsaris incitant, & dolor repulsæ. Lentulus,
æris alieni magnitudine, & spe exercitus, ac

3. *completur vrbs: ad ius comitiorum tribunos*) Vrbs militibus arcessitis completur. Cetera in mendo latent. Sensus fortasse: Curionem, qui paullo ante tribunus fuerat, ne nouus tribunos admonuisse, quæ proximis Comitiis data Cæsari fuerant.

5. *L. Piso censor*) cum Ap. Claudio. Idem socer Cæsaris.

CAP. IV. 2. *Catonem veteres inimicitiæ*) Iniquior hæc in Catonem censura videtur, reip. caussa omnia agentem.

dolor repulsæ) quin æquo potius animo tulisse fertur. Consulatum vna cum M. Marcello & Ser. Sulpicio, vt inualescenti Cæsaris & Pompeii potentiæ resisteret, petierat, sed impeditus ab vtriusque amicis fuit. *Dio, Cass.* XL. p. 147.

prouinciarum, & regum appellandorum lar-
3 gitionibus mouetur: seque alterum fore Sul-
lam inter suos gloriatur, ad quem summa im-
perii redeat. Scipionem eadem spes prouinciæ
atque exercituum impellit; quos se pro ne-
cessitudine partiturum cum Pompeio arbitra-
tur: simul iudiciorum metus, adulatio atque
ostentatio sui & potentium, qui in republ. iudi-
4 ciisque tum plurimum pollebant. Ipse Pom-
peius, ab inimicis Cæsaris incitatus, quod ne-
minem dignitate secum exæquari volebat, to-
tum se ab eius amicitia auerterat, & cum com-
munibus inimicis in gratiam redierat, quorum
ipse maximam partem illo adfinitatis tempore
5 adiunxerat Cæsari. simul infamia duarum le-
gionum permotus, quas ab itinere Asiæ Syriæ-
que ad suam potentiam dominatumque conuer-
V terat, rem ad arma deduci studebat. His
de caussis aguntur omnia raptim atque tur-
bate: neque docendi Cæsaris propinquis
eius spatium datur, nec tribunis pleb. sui
periculi deprecandi, neque etiam extremi
iuris interceſſionem retinendi, quod L.
2 Sulla reliquerat, facultas tribuitur; sed
de

regnum appellandorum largitionibus) Reges exteri vt a senatu reges, & amici appellarentur, magnis sæpe largitionibus impetrauerunt.

3. *iudiciorum metus*) quia Scipio, Pompeii socer, de ambitu a Memmio lege Pompeia accusabatur. *Appian. Civ. 11. p. 729.*

4. *neminem secum exæquari*) Hoc plures Pompeio obiiciunt, Velleius 11, 33. Lucanus 1, 126. Flor. IV. 2. sect. 14.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn862868203/phys_0354
DFG

de sua salute die VII cogitare coguntur; quod illi turbulentissimi superioribus temporibus tribuni pleb. VIII denique mense suarum actionum respicere ac timere consueuerant. 3 decurritur ad illud extremum atque vltimum S. C. quo, nisi pæne in ipso vrbis incendio, atque desperatione omnium salutis, latorum audacia, numquam ante discessum est; DENT OPERAM CONSVLES, PRAETORES, TRIBVNI PLEB. QVIQVE PROCONSVLES SVNT AD VRBEM, NE QVID RESP. DETRIMENTI CAPIAT. Hæc S. C. perscribuntur 4 a. d. VIII. id. Ianuarii. itaque v. primis diebus, quibus haberi senatus potuit, qua ex die consulatum iniit Lentulus, biduo excepto comitiali, & de Imperio Cæsaris, & de amplissimis viris tribunis pleb. grauissime acerbissimeque decernitur. profugiunt statim ex vrbe tribuni pleb. seseque ad Cæsarem conferunt. is eo tempore erat Rauennæ, exspectabatque suis leniss-

mis

CAP. v. 1. *de sua salute die* VII) septimo die, ex quo Lentulus consulatum iniit, fugere tribuni cogebantur *post paullo sect.* 4.

VIII. *denique mense respicere & timere*) mense comitiorum consularium, ex quo designatos consules tribuni timere cœperunt, quibus rationem actorum deberent reddere.

3. *ad illud extremum atque vltimum S. C.*) Liuius III. 4. *vltimæ necessitatis formam* vocat. Adde Sallust. Cat. c. 29, & Cic. 1. Catil. c. 2. ac nostrum mox c. 7. sect. 4.

4. *biduo excepto comitiali*) quo senatus haberi non poterat. *Comitiales dies* Macrobius I. Saturn. c. 16. definit, *quibus cum populo agi licet.*

VI mis postulatis responsa: si qua hominum æquitate res ad otium deduci posset. Proximis diebus habetur senatus extra vrbem. Pompeius eadem illa, quæ per Scipionem ostenderat, agit; 2 *senatus virtutem constantiamque collaudit; copias suas exponit; legionibus habere sese paratas X. præterea cognitum compertumque sibi, alieno esse animo in Cæsarem milites, neque iis posse persuaderi, vti eum defendant aut sequantur.* 3 De reliquis rebus ad senatum refertur, tota vt Italia delectus habeatur; Faustus Sulla pro prætore in Mauretaniam mittatur; pecunia vti ex ærario Pompeio detur. 4 Refertur etiam de rege Iuba, vt socius sit atque amicus; Marcellus vero, passurum se in præsentia, negat. De Fausto impedit Philippus tribunus plebis. 5 De reliquis rebus S. C. perscribuntur, prouinciæ priuatis decernuntur, duæ consulares, reliquæ prætoriæ. Scipioni obuenit Syria, L. Domitio Gallia: Philippus & Marcellus priuato

---

CAP. VI. 1. *habetur senatus extra vrbem*) Extra vrbem: quia Pompeio tamquam proconsuli non licebat intrare.

3. *Sulla pro prætore in Mauretaniam*) non in Iubæ regnum, quia de eo mox sect. 4. seperatim agitur. An in Mauretaniam propriam, vt reges eius. Bocchum & Bogudem, a Cæsarianis partibus abstraheret? Vide H. Noris Cenotaph. Pisan. p. 236.

5. *prouinciæ priuatis decernuntur*) non ex prætura aut consulatu, vt antea. Vide infra c. 85. huius lib. sect. 9.

Philippus & Marcellus) Hi ambo consulares in sortitione prouinciarum a Pompeianis prætereuntur: & L. Marcius Philippus, quia Cæsaris adfinis, vitri.

priuato consilio prætereuntur, neque eorum sortes deiiciuntur. in reliquas prouincias prætores mittuntur. neque exspectant, quod superioribus annis acciderat, vt de eorum imperio ad populum referatur paludatique, votis nuncupatis, exeant. Consules, quod ante id tempus acciderat numquam, ex vrbe proficiscuntur, lictoresque habent in vrbe & Capitolio priuati, contra omnia vetustatis exempla. Tota Italia delectus habentur; arma imperantur; pecuniæ a municipiis exiguntur, & e fanis tolluntur; omnia diuina & humana iura permiscentur. Quibus rebus cognitis, Cæsar apud milites concionatur: *Omnium temporum iniurias inimicorum in se commemorat, quibus & deductum, & deprauatum Pompeium queritur, inuidia atque obtrectatione laudis suæ, cuius ipse honori & dignitati semper fauerit, adiutorque fuerit. nouum in rep. introductum exemplum queritur, vt tribunitia intercessio armis notaretur, atque opprimeretur, quæ superioribus annis armis*

6

7

8

VII

2

---

eus Octauiani, *Suet. Aug. c. 8.* Cur vero Marcellus M. & C. infensi Cæsari. Quare Dionys. Vossius *Marcellinus* legit, quia Philippi collega Lentulus Marcellinus fuit, quo anno Cicero ab exsilio reuertit.

6. *paludatique, votis nuncupatis*) Hinc ritum notes exeuntium in prouincias. De paludatis Cic. xv. epist. xvii, & iv Artic. ap. xiii. De votis & aliis sacris in Capitolio ante exitum factis, Plinius Paneg. c. 5. vbi *de more* ita fieri dicit.

CAP. VII. 2. *trib. intercessio armis notaretur*) tribunorum pl. ius intercedendi vi & armis cohiberetur, eique quasi inureretur nota.

3 armis esset restituta. Sullam, nudata omnibus
rebus tribunicia potestate, tamen intercessionem li-
4 beram reliquisse: Pompeium, qui amissam restitu-
isse videatur, dona etiam, quæ ante habuerat,
ademisse: quotiescumque sit decretum, DARENT
MAGISTRATVS OPERAM, NE QVID
5 RESP. DETRIMENTI CAPERET: qua
voce & quo S. C. populus R. ad arma sit vocatus;
factum in perniciosis legibus, in vi tribunitia, in se-
cessione populi, templis locisque editioribus occupa-
tis: (atque hæc superioris ætatis exempla expiata
Saturnini atque Gracchorum casibus docet) quo-
rum rerum illo tempore nihil factum, ne cogitatum
quidem nulla lex promulgata, non cum populo agi
6 cœptum, nulla secessio facta. hortatur, cuius im-
peratoris ductu IX annis remp. felicissime gesse-
rint, plurimaque prœlia secunda fecerint, omnem
Galliam Germaniamque pacauerint, vt eius exi-
stimationem dignitatemque ab inimicis defendant.
7 Conclamant legionis XIII, quæ aderat, milites,
(hanc enim initio tumultus euocauerat: reli-
quæ nondum conuenerant) sese paratos esse,
imperatoris sui tribunorumque pl. iniurias defen-
VIII dere. Cognita militum voluntate, Arimi-
num

---

4. *Pompeium, qui amissum restituisse*) Sallust. Catil. c. 38. *Cn. Pompeio & M. Crasso* COSS. *tribunitia potestas restituta est.* Adde Asconium in Diuinat. p. 19.

DARENT MAGISTRATVS OPERAM) De hac formula paullo ante dictum ad cap. 5. sect. 3.

5. *Saturnini atque Gracchorum*) Vide Florum lib. III. 14. 15. 16.

6. *Germaniamque*) hanc terrore, Galliam armis.

num cum ea legione proficiscitur, ibique tribunos pleb. qui ad eum confugerant, conuenit: reliquas legiones ex hibernis euocat, & subsequi iubet. Eo L. Cæsar adolescens venit: cuius 2
pater Cæsaris erat legatus. is, reliquo sermone confecto, cuius rei caussa venerat, habere se a Pompeio ad eum priuati officii mandata demonstrat: *velle Pompeium se Cæsari purgatum,* 3
ne ea, quæ reip. caussa egerit, in suam contumeliam vertat: semper se reip. commoda priuatis necessitatibus habuisse potiora, Cæsarem quoque pro sua dignitate debere & studium & iracundiam suam reip. dimittere, neque adeo grauiter irasci inimicis, ne cum illis nocere se speret, reipub. noceat. Pauca eiusdem generis addit, cum 4
excusatione Pompeii coniuncta. Eadem fere atque eisdem diebus prætor Roscius agit cum Cæsare, sibique Pompeium commemorasse demonstrat. Quæ res etsi nihil ad leuandas IX
iniurias pertinere videbantur: tamen idoneos nactus homines, per quos ea, quæ vellet, ad eum perferrentur, petit ab vtroque, quoniam Pompeii mandata ad se detulerint, ne grauentur sua quoque ad eum postulata deferre; si paruo labore magnas controuersias tollere, atque omnem Ita-

CAP. VIII. 1. *trib. pl. qui ad eum confugerunt*) Vide supra cap. 2. & 5.

3. *priuatis necessitatibus*) Sic vet. cod. Venet. & alii: Gryph. & Basil. *necessitudinibus*, quo alterum explicandum est.

4. *Eadem fere atque iisdem diebus*) Philippi Rubenii emendatio est, quam Vossius probat. Vulgo, *eadem fere atque eisdem de rebus*, quæ ταυτόλογος est.

2 Italiam metu liberare possent; *sibi semper reip. primam fuisse dignitatem, vitaque potiorem; doluisse se, quod populi R. beneficium sibi per contumeliam ab inimicis extorqueretur, ereptoque semestri imperio, in vrbem retraheretur, cuius absentis rationem haberi proximis comitiis populus*
3 *iussisset; tamen hanc honoris iacturam sui, reip. caussa æquo animo tulisse: cum litteras ad senatum misserit, vt omnes ab exercitibus discederent,*
4 *ne id quidem impetrauisse. tota Italia delectus haberi, retineri legiones 11, quæ ab se, simulatione Parthici belli, sint abductæ: ciuitatem esse in armis: quonam hæc omnia, nisi ad suam per-*
5 *niciem, pertinere? sed tamen ad omnia se descendere paratum, atque omnia pati reip. caussa: proficiscatur Pompeius in suas prouincias; ipsi exercitus dimittantur; discedant in Italia omnes ab armis; metus e ciuitate tollatur, libera comitia, atque omnis resp. senatui populoque R.*
6 *permittatur. hæc quo facilius certisque conditionibus fiant & iureiurando sanciantur, aut ipse propius accedat, aut se patiatur accedere: fore, vti per colloquia omnes controuersiæ componan-*
X *tur.* Acceptis mandatis, Roscius cum L. Cæsare Capuam peruenit, ibique consules Pompeiumque inuenit, postulata Cæsaris renuntiat.
2 Illi, re deliberata, respondent, scriptaque ad eum mandata per eos remittunt, quorum hæc
3 erat summa: *Cæsar in Galliam reuerteretur, Arimino excederet, exercitus dimitteret: quæ si fecisset, Pompeium in Hispanias iturum. interea quoad fides esset data, Cæsarem facturum, quæ*

pollice-

polliceretur: non intermissuros consules Pompeiumque delectus. Erat iniqua conditio, pó- XI
stulare, vt Cæsar Armino excederet, atque in
prouinciam reuerteretur, ipsum & prouin-
cias & legiones alienas tenere: exercitum Cæ-
saris velle dimitti, delectus habere: polliceri, 2
se in prouinciam iturum; neque, ante quem
diem iturus sit, definire: vt si, peracto Cæsa-
ris consulatu, Pompeius profectus non esset,
nulla tamen mendacii religione obstrictus vide-
retur. tempus vero colloquio non dare, neque 3
accessurum polliceri, magnam pacis desperatio-
nem adferebat. Itaque ab Arimino M. Anto- 4
nium cum cohortibus v. Aretium mittit: ipse
Arimini cum II. legionibus subsistit, ibique de-
lectum habere instituit: Pisaurum, Fanum,
Anconam singulis cohortibus occupat. In- XII
terea certior factus, Iguuium Thermum præto-
rem cohortibus v tenere, oppidum munire:
omniumque esse Iguuinorum optimam erga se
voluntatem, Curionem cum III cohortibus,
quas Pisauri & Arimini habeat, mittit. cuius 2
aduentu cognito, diffisus municipii voluntati
Thermus, cohortes ex vrbe educit, & profugit:
milites in itinere ab eo discedunt, ac domum
reuer-

CAP. XI. 4. *ab Arimino*) expressa præpositione: sicut lib. I. de Bell. Gall. cap. 7. *ad Geneuam peruenit*: & lib. VII. 58. *ad Lutetiam iter facere cœpit.* Et Ser. Sulpicius ad Cic. IV. ep. XII. *ab Epidauro*, & post paullo, *vt ab Athenis in Bœotiam irem.* Municipia autem Vmbriæ, Etruriæ, Picenī, quæ hic memorantur, in tabula Italiæ exhibemus.

reuertuntur. Curio omnium summa voluntate
3 Iguuium recipit. Quibus rebus cognitis, confisus municipiorum voluntatibus Cæsar cohortes legionis XIII ex præsidiis educit, Auximumque proficiscitur: quod oppidum Attius, cohortibus introductis tenebat, delectumque toto Piceno, circummissis senatoribus, habe-
XIII bat. Aduentu Cæsaris cognito, decuriones Auximi ad Attium Varum frequentes conueniunt: docent, *sui iudicii rem non esse; neque se, neque reliquos municipes pati posse, C. Cæsarem imperatorem, bene de republ. meritum, tantis rebus gestis, oppido mœnibusque prohiberi, proinde habeat rationem posteritatis & periculi sui.*
2 Quorum oratione permotus Attius Varus, præsidium, quod introduxerat, ex oppido educit,
3 & profugit. hunc ex primo ordine pauci Cæsaris consecuti milites, consistere cogunt: commissoque prœlio, deferitur a suis Varus: non nulla pars militum domum discedit; reliqui ad
4 Cæsarem perueniunt: atque vna cum iis deprehensus L. Pupius, primipili centurio, adducitur, qui hunc eumdem ordinem in exercitu Cn.
5 Pompeii antea duxerat. At Cæsar milites Attianos collaudat, Pupium dimittit; Auximatibus agit

---

CAP. XIII. 1. *ad Attium Varum*) Vide infra cap. 31. huius libri.

proinde habeat rationem posteritatis) famæ consulat, quæ sola ad posteros transmittitur. Cicero Tuscul. I, 15 extr. *optimus quisque maxime posteritati seruit.* Non ergo caussa fuit, cur Rubenius *potestatis* mallet. *D. Voss.*

agit gratias: seque eorum facti memorem fore pollicetur. Quibus rebus Romam nuntiatis, tantus repente terror inuasit, vt cum Lentulus consul ad aperiendum ærarium veniisset, ad pecuniam Pompeio ex S.C. proferendam, protinus, aperto sanctiore ærario, ex vrbe profugeret. Cæsar enim aduentare, iam iamque adesse eius equites, falso nuntiabantur. XIV 2 hunc Marcellus collega, & plerique magistratus consecuti sunt. 3 Cn. Pompeius, pridie eius diei ex urbe profectus, iter ad legionem habebat, quas a Cæsare acceptas, in Apulia, hibernorum caussa dispossuerat. 4 delectus intra vrbem intermittuntur: nihil citra Capuam tutum esse omnibus videtur. Capuæ primum sese confirmant, & colligunt; delectumque colonorum, qui lege Iulia Capuam deducti erant, habere instituunt; gladiatoresque, quos ibi Cæsar in ludo habebat, in forum productos Lentulus libertati confirmat, atque iis equos attribuit, & se sequi iussit; 5 quos postea, monitus a suis, quod ea res omnium iudicio reprehendebatur, circum familias conuentus Campani, custodiæ caussa, distribuit.

CAP. XIV. 1. *aperto sanctiore ærario*) Clausum fuisse, & a Cæsare effractum, alii omnes. Seruit ergo famæ Cæsar, vt inuidiam declinet. Sic Vossius conciliat: durius Rubenius Elect. I, 24.

4. *quos ibi Cæsar in ludo habebas*) loco, quo gladiatores a lanista docebantur. Suetonius Cæs. 26. *in ludo per lanistas erudiri*: & cap. 31. *ludum gladiatorium ædificare.*

5. *circum familias conuentus Campani*) Ph. Rubenius

XV buit. Auximo Cæsar progressus, omnem agrum Picenum percurrit. cunctæ earum regionum præfecturæ libentissimis animis eum recipiunt, exercitumque eius omnibus rebus iu-
2 uant. Etiam Cingulo, quod oppidum Labienus constituerat, suaque pecunia exædificauerat, ad eum legati veniunt; quæque imperauerit, sese cupidissime facturos pollicentur. Milites imperat: mittunt. Interea legio XII Cæ-
3 sarem consequitur. cum his II. Asculum Picenum proficiscitur. id oppidum Lentulus Spinther x cohortibus tenebat: qui, Cæsaris aduentu cognito, profugit ex oppido; cohortesque secum abducere conatus, a magna parte militum
4 deseritur. relictus in itinere cum paucis, incidit in Vibullium Rufum, missum a Pompeio in agrum Picenum, confirmandorum hominum caussa: a quo factus Vibullius certior, quæ res in Piceno gererentur, milites ab eo accipit, ipsum
5 dimittit. item ex finitimis regionibus, quas potest, contrahit cohortes ex delectibus Pompeianis: in iis Camerino fugientem Vlcillem Hirtum, cum vt cohortibus, quas ibi in præsidio habuerat, excipit: quibus coactis, XII effi-
6 cit. cum iis ad Domitium Ahenobarbum Corfinium magis itineribus peruenit; Cæsarem-

que

Elect. I, 8. restituit: quod & Dion. Vossio placebat, & Io. Fr. Gronouio Obseru. III. 22.

CAP. XV. 1 *earum regionum præfecturæ*) Oppida præfecturæ, a coloniis & municipiis diuersa, & duriori, quam illa, conditione ac fortuna: quæ nominatim Festus, in hac voce, plurima recenset.

que adesse cum legionibus duabus nuntiat. Domitius per se circiter xx cohortes ex Alba, ex Marsis, & Pelignis, & finitimis ab regionibus coegerat. Recepto Asculo, expulsoque Lentulo, Cæsar conquiri milites, qui ab eo discesserant, delectumque institui iubet: ipse vnum diem ibi, rei frumentariæ caussa, moratus, Corfinium contendit. eo cum venisset, cohortes v præmissæ a Domitio ex oppido, pontem fluminis interrumpebant, qui erat ab oppido millia passuum circiter III. ibi cum antecursoribus Cæsaris prœlio commisso, celeriter Domitiani, a ponte repulsi, se in oppidum receperunt. Cæsar legionibus transductis, ad oppidum constitit, iuxtaque murum castra posuit. Re cognita, Domitius ad Pompeium in Apuliam peritos regionum, magno proposito præmio, cum litteris mittit; qui petant atque orent vt sibi subueniat: Cæsarem duobus exercitibus, & locorum angustiis, facile intercludi posse, frumentoque prohiberi. quod nisi fecerit, se, cohortesque amplius xxx magnumque numerum senatorum atque equitum Romanorum in periculum esse venturum. Interim, suos cohortatus, tormenta in muris disponit,

7 XVI 2 3 XVII 2 3

7. *cohortes ex Alba*) Alba Fucenti, siue ad Fucinum lacum sita. Veteres libri *ex* appositum habent, quod negligunt recentes. At illud solemne Cæsari. Vide supra dicta ad cap. XI. sect. 4.

CAP. XVI. 1. *Recepto Asculo*) Tria MSS. & v. c. Venet. *recepto Firmo*.

2. *pontem fluminis*) Aterni.

certasque cuique partes ad custodiam vrbis at-
4 tribuit: militibus in concione agros ex suis
possessionibus pollicetur, quaterna in singulos
IVX iugera, & pro rata parte centurionibus euoca-
XVIII tisque. Interim Cæsari nuntiatur, Sulmo-
nenses, quod oppidum a Corfinio VII millium
intervallo abest, cupere ea facere, quæ vellet, sed
a Q. Lucretio senatore, & Attio Peligno pro-
hiberi, qui id oppidum VII cohortium præsidio
2 tenebant. Mittit eo M. Antonium cum legio-
nis XIII cohortibus V. Sulmonenses, simul at-
que nostra signa viderunt, portas aperuerunt;
vniuersique & oppidani & milites obuiam gra-
3 tulantes Antonio exierunt: Lucretius & Attius
de muro se deiecerunt. Attius ad Antonium
IIVX deductus, petit, vt ad Cæsarem mitteretur. An-
tonius cum cohortibus & Attio, eodem die, quo
4 profectus erat, reuertitur. Cæsar eas cohortes
cum exercitu suo coniunxit, Attiumque incolu-
mem dimisit. Cæsar IIII primis diebus castra
magnis operibus munit, & ex finitimis munici-
piis frumentum comportare, reliquasque copias
5 exspectare instituit. eo triduo legio VIII ad
eum

CAP. XVII. 4. *centurionibus euocatúque*) Euocati erant milites, qui perfuncti olim stipendiis, in periculo reip. rogatione magis, quam imperio, euocabantur in militiam: & quia exercitati erant, ex iis sæpe fiebant ordinum ductores. Hinc h. l. cum centurionibus coniuncti; & Glossæ, ταξιαρχῶν, *euocatus*.

CAP. XVIII. 2. *M. Antonium cum legionis* XIII) Sic Vossius: Vrsin. XII. Vulgatum VIII, quod falsum, quia octaua legio postea superuenit sect. 5.

eum venit, cohortesque ex nouis Galliæ delectibus XXII. equitesque a rege Norico circiter CCC. quorum aduentu altera castra ad alteram oppidi partem ponit. iis castris Curionem præfecit: reliquis diebus oppidum vallo castellisque circummunire instituit. cuius operis maxima parte effecta, eodem fere tempore missi ad Pompeium reuertuntur. Litteris perlectis, Domitius XIX dissimulans, in concilio pronuntiat, Pompeium celeriter subsidio venturum; hortaturque eos, ne animo deficiant, quæque vsui ad defendendum oppidum sint, parent. ipse arcano cum 2 paucis familiaribus suis colloquitur, consiliumque fugæ capere constituit. Cum vultus Domitii cum oratione non consentiret, atque omnia trepidantius timidiusque ageret, quam superioribus diebus consuesset, multumque cum suis consiliandi caussa, secreto præter consuetudinem, colloqueretur, concilia conuentusque

5. *a rege Norico*) Lib. I. B. Gall. c. 53. quendam Noricorum regem vocuit Vocionem, cuius soror Ariouisto nupserat: sed incertum, an hic idem sit.

CAP. XIX. 2. *cum suis consiliandi caussa*) Ita membranæ Cartarienses Bruto teste; & Ciacconii codex, & Faerni. Vetus Bononii Trauisini *consultandi*, quod plures receperunt hoc loco & infra cap. 73. Iungerm. autem & Montanus & Goduinus *consiliandi*. Nec reiiculum hoc verbum, sicut Th. Ryckius censet ad Tac. H. II, 53. *ne Latinum quidem esse*; quod Ciceroni ad Attic. XV. epist. IX. Grut. Græu. & Gronou. tribuunt: & Horatio III. od. III. ac A. *P.* v. 196. tam codices quam interpretes vetusti vindicant: vnde *consiliator*, est Plinii lib. IV ep. XVII.

hominum fugeret; res diutius tegi dissimulari-
3 que non potuit. Pompeius enim rescripserat,
sese rem in summum periculum deducturum
non esse; neque suo consilio aut voluntate,
Domitium se in oppidum Corfinium contulis-
4 se. proinde, si qua facultas fuisset, ad se cum
omnibus copiis veniret. id ne fieri posset,
obsidione atque oppidi circummunitione fie-
XX bat. Diuulgato Domitii consilio, milites,
qui erant Corfinii, prima vespera secessionem
faciunt: atque ita inter se per tribunos mil. cen-
turionesque, atque honestissimos sui generis col-
2 loquuntur; *obsideri se a Cæsare; opera, muni-*
tionesque prope esse perfecta: ducem suum Do-
mitium, cuius spe atque fiducia permanserint,
proiectis omnibus, fugæ consilium capere; debere
3 *se suæ salutis rationem habere.* Ab his primo
Marsi dissentire incipiunt, eamque oppidi par-
tem, quæ munitissima videretur, occupant:
4 tantaque inter eos dissensio exstitit, vt manum
conserere, atque armis dimicare, conarentur.
post paullo tamen, internuntiis vltro citroque
missis, quæ ignorabant, de L. Domitii fuga co-
5 gnoscunt. Itaque omnes vno consilio Domi-
tium, productum in publicum, circumsistunt,
& custodiunt, legatosque ex suo numero ad
Cæsarem mittunt; *sese paratos esse portas ape-*
rire, quæque imperauerit, facere, & L. Domitium
XXI *in eius potestatem transdere.* Qui-
bus rebus cognitis, Cæsar, etsi magni inter-
esse arbitrabatur, quam primum oppido po-
tiri, cohortesque ad se in castra transdu-
cere,

cere, ne qua aut largitionibus, aut animi confirmatione, aut falsis nuntiis commutatio fieret voluntatis, quod sæpe in bello paruis momentis magni casus intercederent; tamen, 2
veritus, ne militum introitu, & nocturni temporis licentia, oppidum diriperetur, eos, qui venerant, collaudat, atque in oppidum dimittit; portas murosque adseruari iubet. ipse iis 3
operibus, quæ facere instituerat, milites disponit, non certis spatiis intermissis, vt erat superiorum dierum consuetudo, sed perpetuis vigiliis stationibusque, vt contingant inter se, atque omnem munitionem expleant: tribunos mil. 4
& præfectos circummittit atque hortatur, non solum ab eruptionibus caueant, sed etiam singulorum hominum occultos exitus adseruent. neque vero tam remisso ac languido animo 5
quisquam omnium fuit, qui ea nocte conquieuerit. tanta erat summa rerum exspectatio, vt 6
alius in aliam partem mente atque animo traheretur, quid ipsis Confinienſibus, quid Domitio, quid Lentulo, quid reliquis accideret, qui quosque euentus exciperet. Quarta vigilia circiter Lentulus Spinther de muro cum vigiliis custodibusque nostris colloquitur, *velle, si sibi fiat potestas, Cæsarem conuenire.* facta potestate, ex oppido mittitur, neque ab eo prius Domitiani milites discedunt, quam in conspectum Cæsaris deducatur; cum eo de salute sua agit, atque *obsecrat, sibi vt parcat; veteremque amicitiam* commemorat; *Cæsariisque in se beneficia* exponit, *quæ erant maxima: quod per eum in* 3

XXII 2

collegium pontificum venerat, quod prouinciam Hispaniam ex prætura habuerat, quod in petitione
5 *consulatus ab eo erat subleuatus.* Cuius orationem Cæsar interpellat: *se non maleficii caussa ex prouincia egressum, se vti se a contumeliis inimicorum defenderet; vt tribunos pl. ea re ex ciuitate expulsos, in suam dignitatem restitueret; vt se & populum R. paucorum factione oppressum, in li-*
6 *bertatem vindicaret.* Cuius oratione confirmatus Lentulus, *vt in oppidum reverti liceat, petit; quod de sua salute impetrauerit, fore etiam reliquis ad suam spem solatio: adeo esse perterritos nonnullos, vt suæ vitæ durius consulere cogantur.*
XXIII facta potestate discedit. Cæsar, vbi alluxit, omnes senatores, senatorumque liberos, tribunos mil. equitesque Romanos ad se produci iu-
2 bet. Erant senatorii ordinis L. Domitius, & P. Lentulus Spinther, L. Vibullius Rufus, Sex. Quintilius Varus quæstor, L. Rubrius, præterea filius Domitii, aliique complures adolescentes, & magnus numerus equitum Romanorum & decurionum, quos ex municipiis Domitius euo-
3 cauerat, hos omnes productos a contumeliis militum conuiciisque prohibet: pauca apud eos loqui.

CAP. XXII. 6. *ad suam spem solatio*) Arnoldus Montanus, & Ioannes Goduinus ediderunt, *ad suam spem solatio*, vt ad *salutem*, quæ vox præcessit, referatur: nec vero addunt, quo auctore, aut ex quo codice ita legant. Goduinus tantum subdidit, accusatiuum SVAM esse cum syllabica adiectione. At Vett. codd. Venet. Basil. & Gryph. *ad suam spem solatio*. Ciacconii coniectura est, *ad suam spem* (salutem) *spei & solatio*.

loquitur; *quod sibi a parte eorum gratia relata non sit, pro suis in eos maximis beneficiis*, dimittit 4
omnes incolumes. Sestertium sexagies, quod
aurum adduxerat Domitius, atque in publicum
deposuerat, allatum ad se ab II viris Corfinien-
sibus, Domitio reddit: ne continentior in vita
hominum, quam in pecunia fuisse videatur: etsi 7
eam pecuniam publicam esse constabat, datam-
que a Pompeio in stipendium. Milites Domi- 5
tianos sacramentum apud se dicere iubet; atque
eo die castra mouet: iustumque iter conficit, VII
omnino dies ad Corfinium commoratus, & per
fines Marrucinorum, Frentanorum, Larinati- VXX.
um, in Apuliam peruenit. Pompeius, iis rebus XXIV
cognitis, quæ erant ad Corfinium gestæ, Luceria
proficiscitur Canusium, atque inde Brundusium.
cogias vndique omnes ex nouis delectibus ad se 2
cogi iubet, seruos, pastores armat; atque his
equos attribuit: ex iis circiter CCC equites con-
ficit. M. Manlius prætor Alba cum cohortibus VI 3
profugit: Rutilus Lupus prætor Tarracina cum
III, quæ procul equitatum Cæsaris conspicatæ,
cui præerat Biuius Curius, relicto prætore, signa
ad

CAP. XXIII. 4. *sestertium sexagies*) CL millia vncialium nummorum, siue sesquitonna.

5. *sacramentum apud se dicere*) in sua Cæsaris verba iurare. Dicimus *sacramentum dicere*, & *sacramento dicere*, vt infra cap. 86.

Marrucinorum, Frentanorum) Hos populos in Tabula nostra Italiæ quæras. Male quidam libri *Ferentanorum*: pejus alii *Ferentinorum*, qui in Latio erant. *Frentani* autem inter Marrucinos sunt & Apulos: *Larinates* a municipio Frentanorum *Larina* dicti.

ad Curium transferunt, atque ad eum trans-
14 eunt. Item reliquis itineribus non nullæ co-
hortes in agmen Cæsaris, aliæ in equites inci-
dunt. reducitur ad eum deprehensus ex itine-
re Cn. Magius Cremona, præfectus fabrum Cn.
Pompeii: quem Cæsar ad eum remittit cum
5 mandatis: *quoniam ad id tempus facultas collo-*
quendi non fuerit, atque ad se Brundusium sit
7 *venturus, interesse reipublicæ, & communis salu-*
6 *tis, se cum Pompeio colloqui; neque vero idem*
perfici longo itineris spatio, cum per alios con-
ditiones ferantur, ac si coram de omnibus conditioni-
XXV *bus disceptetur.* His datis mandatis, Brun-
VIXX dusium cum legionibus VI peruenit, veteranis
III, reliquis, quas ex nouo delectu confecerat,
2 atque in itinere compleuerat. Domitianas enim
cohortes protinus a Corfinio in Siciliam mise-
rat. reperit consules Dyrrhachium profectos
cum magna parte exercitus, Pompeium rema-
3 nere Brundusii cum cohortibus viginti; neq; cer-
tum inueniri poterat, obtinendine caussa Brun-
dusii ibi remansisset, quo facilius omne Hadria-
ticum mare, cum extremis Italiæ partibus regioni-
busque Græciæ, in potestatem haberet, atque
ex

CAP. XXIV. 4. *Cn. Magius Cremona*) Cremona, patriæ nomen, auferendi casu. Vide deinde similia lib. III. cap. 71. ineunte.

CAP. XXV. 1. *veteranis III, reliquis*) Sic in MSS. optimæ notæ: veteranis legionibus VIII, XII, XIII: reliquis in itinere conscriptis, itidem tribus, vt fiant VI. Vide D. Voss.

CAP. XXV. 3. *in potestatem habere*) Sic optimi libri. Et Sallustius Iugurth. c. 112. *cum talem virum in potesta-*

ex vtraque parte bellum administrare posset: an
inopia nauium ibi restitisset: veritusque, ne 4
Italiam ille dimittendam non existimaret, exitus
administrationesque Brundusini portus impedi-
re instituit: quorum operum hæc erat ratio. Qua 5
fauces erant angustissimæ portus, molem atque
aggerem ab vtraque parte litoris iaciebat, quod
his locis erat mare vadosum. longius progres- 6
sus, cum agger altiore aqua contineri non posset,
rates duplices quoquouersus pedum xxx, e re-
gione molis collocabat. has quaternis ancoris 7
ex quatuor angulis destinabat, ne fluctibus mo-
uerentur. His perfectis collocatisque, alias 8
deinceps pari magnitudine rates iungebat; has 9
terra atque aggere contegebat, ne aditus atque
incursus ad defendendum impediretur: a fronte 10
atque ab vtroque latere cratibus ac pluteis pro-
tegebat. in quarta quaque earum turres binorum
tabulatorum excitabat, quo commodius ab im-
petu nauium incendiisque defenderet. Con- XXVI
tra hæc Pompeius naues magnas onerarias, quas 7
in portu Brundusino deprehenderat, adornabat.
ibi turres cum ternis tabulatis erigebat, easque 8
multis tormentis, & omni genere telorum, com-
pletas, ad opera Cæsaris appellebat, vt rates
perrum-

---

tem habuisset. Et Liuius XXII, 25. *magistrum equitum, ne hostem videret, nequid rei bellicæ videret, prope in custodiam habitum.* Ciceronis nota formula ex Maniliana cap. 12. *in prædonum fuisse potestatem,* quam Gellius I, 7. tuetur; & Liuius II, 14. imitatur, *quæ ne in potestatem quidem populi Romani esset.*

10. *cratibus ac pluteis*) Supra lib. VII. 25.

perrumperet, atque opera disturbaret. sic quotidie vtrimque eminus fundis, sagittis, reliquisque telis pugnabatur. Atque hæc ita Cæsar administrabat, vt conditiones pacis dimittendas non existimaret. ac tametsi magnopere admirabatur Magium, quem ad Pompeium cum mandatis miserat, ad se non remitti; atque ea res sæpe tentata, etsi impetus eius consiliaque tardabat; tamen omnibus rebus in eo perseuerandum putabat. Itaque Caninium Rebilum legatum; familiarem necessariumque Scribonii Libonis, mittit ad eum, colloquii caussa: mandat, vt Libonem de concilianda pace hortetur; inprimis, vt ipse cum Pompeio colloqueretur, postulat. *magnopere sese confidere* demonstrat, *si eius rei sit potestas facta, fore, vt æquis conditionibus ab armis discedatur: cuius rei magnam partem laudis atque existimationis ad Libonem peruenturam, si, illo auctore atque agente, ab armis discessum.* Libo, a colloquio Caninii digressus, ad Pompeium proficiscitur. paullo post renunciat, *quod consules absint. sine illis de compositione agi non posse.* Ita sæpius rem frustra tentatam Cæsar aliquando dimittendam sibi XXVII iudicabat, & de bello agendum. Prope dimidia parte operis a Cæsare effecta, diebusque in ea re consumptis IX, naues a consulibus Dyrrhachio remissæ, quæ priorem partem exercitus eo deportauerant, Brundusium reuertuntur. Pompeius sine operibus Cæsaris permotus, siue etiam quod ab initio Italia excedere constituerat, aduentu nauium profectionem parare

parare incipit: &, quo facilius impetum Cæ- 3
saris tardaret; ne sub ipsa profectione milites
oppidum irrumperent, portas obstruit, vicos
plateasque inædificat, fossas transuersas viis
præducit, atque ibi sudes stipitesque præacutos
defigit. hæc leuibus cratibus terraque inæquat, 4
aditus autem atque itinera duo, quæ extra mu-
rum ad portum ferebant, maximis defixis trabi-
bus atque eis præacutis, præsepit. his paratis 5
rebus, milites silentio naues conscendere iubet;
expeditos autem ex euocatis sagittariis fundito-
ribusque raros in muro turribusque disponit;
hoc certo signo reuocare constituit, cum omnes
milites naues conscendissent; atque iis expedito XXVIII
loco actuaria nauigia relinquit. Brundusini,
Pompeianorum militum iniuriis atque ipsius
Pompeii contumeliis permoti, Cæsaris rebus fa-
uebant. itaque, cognita Pompeii profectione, 2
concursantibus illis, atque in ea re occupatis,
vulgo ex tectis significabant per quos res cogni-
ta, Cæsar scalas parari militesque armari iubet,
ne quam rei gerendæ facultatem dimittat. Pom- 3
peius sub noctem naues soluit. qui erant in muro
custodiæ caussa collocati, eo signo, quod con-
uenerat, reuocantur, notisque itineribus ad
naues decurrunt. milites, positis scalis, mu- 4
ros adscendunt; sed moniti a Brundusinis vt
vallum

CAP. XXVII. 5. *expeditos ex euocatis sagittariis*) Vide supra cap. 17. sect. 4. Gregarii hi sunt, non ductores vt Glossæ, *Euocatos*, ταξίαρχους: quod non est perpetuum.

vallum cœcum fossasque caueant, subsistunt; & longo itinere ab iis circumducti, ad portum perueniunt, duasque naues cum militibus, quæ ad moles Cæsaris adhæserant, scaphis lintribusque deprehendunt, deprehensas excipiunt. XXIX Cæsar, etsi ad spem conficiendi negotii maxime probabat, coactis nauibus mare transire, & Pompeium sequi, prius quam ille sese transmarinis auxiliis confirmaret; tamen rei eius moram, temporisque longinquitatem timebat, quod omnibus coactis nauibus, Pompeius præsentem facultatem insequendi sui ademerat. 2 Relinquebatur, vt ex longinquioribus regionibus Galliæ, Picenique, & a freto naues essent exspectandæ: sed id, propter anni tempus, 3 longum atque impeditum videbatur. Interea veterem exercitum, duas Hispanias confirmari, quarum altera erat maximis beneficiis Pom-

---

CAP. XXVIII, 4. *vallum cœcum fossasque*) Cœcum est tectum, seu quod non videtur. Ad vallum eminentia sua conspicuum. Aut ergo valli & stipites acuti sunt, ramis & gramine contecti: aut vallum ripa fossæ, stipitibus huiusmodi præmunita.

deprehensas excipiunt) Sic vetusti codices sine præpositione, Manutio & Vrsino testantibus, quod hic magis Cæsarianum censet. Alii *deprehensasque*. Nouissima editione, quæ magni viri nomen præfert, hæc verba omissa sunt, quæ vero leguntur in vett. libris, Ven. Gryph. aliis, sed cum præpositione Montanus, *lintribusque deprehensas accipiunt*.

CAP. XXIX. *duas Hispanias*) citeriorem & vlteriorem.

quarum altera) citerior inde ex bello Sertoriano deuincta Pompeio.

Pompeii deuincta; auxilia, equitatum parari; Galliam Italiamque tentari, se absente, nolebat. XXX Itaque in præsentia Pompeii insequendi rationem omittit: in Hispaniam proficisci constituit; 11 viris municipiorum omnium imperat, vt naues conquirant, Brundusiumque deducendas curent. 2 mittit in Sardiniam cum legione vna Valerium legatum, in Siciliam Curionem proprætorem cum legionibus 111: eundem, cum Siciliam recepisset, protinus in Africam transducere exercitum iubet. Sardiniam obtinebat M. Cotta, Siciliam M. Cato, Africam sorte Tubero obtinere debebat. 3 Caralitani, simul ad se Valerium mitti audierunt, nondum profecto ex Italia, sua sponte ex oppido Cottam eiiciunt. Ille perterritus, quod omnem prouinciam consentire intelligeret, ex Sardinia in Africam profugit. 4 Cato in Sicilia naues longas veteres reficiebat. nouas ciuitatibus imperabat: hæc magno studio agebat: in Lucanis Brutiisque, per legatos suos, ciuium R. delectus habebat: equitum peditumque certum numerum a ciuitatibus Siciliæ exigebat. 5 Quibus rebus pæne perfectis, aduentu Curionis cognito, queritur in concione, *sese proiectum ac proditum a Cn. Pompeio; qui, omnibus rebus imparatissimus, non necessarium bellum suscepisset; &, ab se reliquisque in senatu interrogatus,*

CAP. xxx. 3. *Caralitani*) Caralis vrbs maxima Sardiniæ, ideoque Floro 11, 6. *vrbs vrbium* eius insulæ dicta.

tus, omnia sibi esse ad bellum apta ac parata confirmauisset. Hæc in concione questus, ex
XXXI prouincia fugit. Nacti vacuas ab imperiis Sardiniam Valerius, Curio Siciliam, cum exer-
2 citibus eo perueniunt. Tubero, cum in Africam venisset, inuenit in prouincia cum imperio Attium Varum, qui ad Auximum, vt supra demonstrauimus, amissis cohortibus, protinus ex fuga in Africam peruenerat; atque eam sua sponte vacuam occupauerat; delectuque habito, II legiones effecerat, hominum & locorum notitia, & vsu eius prouinciæ nactus aditus ad ea conanda, quod paucis ante annis ex prætu-
3 ra eam prouinciam obtinuerat. hic venientem Vticam cum nauibus Tuberonem portu atque oppido prohibet, neque adfectum valetudine filium exponere in terram patitur; sed
XXXII sublatis ancoris, excedere eo loco cogit. His rebus confectis, Cæsar, vt reliquum tempus a labore intermitteretur, milites in proxima municipia deducit: ipse ad vrbem proficiscitur. Coacto senatu, iniurias inimicorum commemorat, *docet, se nullum extraordinarium honorem appetisse, sed, exspectato legitimo tempore consulatus eo fuisse contentum, quod omnibus ciuibus pateret: latum ab* x *tribunis plebis, contradicentibus inimicis, Catone vero acerrime repugnante, & pristina consuetudine dicendi mora*

CAP. XXXI. 2. *vt supra demonstrauimus*) huius libri cap. 13.

3. *Tuberonem portu atque oppido prohibet*) Vide Ciceronis orat. pro Ligario.

mora diem extrahente: vt sui ratio absentis haberetur, ipso consule Pompeio: qui si improbasset, cur fieri passus esset? sin probasset, cur se vti populi beneficio prohibuisset? patientiam proponit suam, cum de exercitibus dimittendis vtra postulauisset; in quo iacturam dignitatis atque honoris ipse facturus esset, acerbitatem inimicorum docet. qui, quod ab altero postularent, in se recusarent, atque omnia permisceri mallent, quam imperium exercitusque dimittere. iniuriam in eripiendis legionibus prædicat, crudelitatem & insolentiam in circumscribendis tribunis pl. conditiones a se latas, & expetita colloquia & denegata, commemorat. pro quibus rebus orat ac postulat, remp. suscipiant, atque vna secum administrent. sin timore defugiant, illis se oneri non futurum, & per se remp. administraturum. Legatos ad Pompeium de compositione, mitti oportere: neque se reformidare, quod in senatu paullo ante Pompeius dixisset, ad quos legati mitterentur, iis auctoritatem attribui, timoremque eorum, qui mitterent, significari: tenuis atque infirmi hæc animi videri: se vero, vt opibus anteire studuerit, sic iustitia & æquitate velle superare. 5 6 7 8

Probat rem XXXIII senatus de mittendis legatis: sed, qui mitterentur, non reperiebantur, maximeque timoris caussa pro se quisque id munus legationis recusabat. Pompeius enim discedens ab 2

ipso consule Pompeio) tertium consule. Lege Sueton. Cæs. cap. 28.

vrbe in senatu dixerat, eodem se habiturum
loco, qui Romæ remansissent, & qui in castris
3 Cæsaris fuissent. sic triduum disputationibus
excusationibusque extrahitur. subiicitur etiam
L. Metellus tribunus pleb. ab inimicis Cæsaris,
qui hanc rem distrahat, reliquasque res, quas-
cumque agere instituerat, impediat. cuius co-
4 gnito consilio, Cæsar, frustra diebus aliquot
sumptis, ne reliquum tempus omittat infectis
iis, quæ agere destinauerat, ab urbe profici-
scitur, atque in vlteriorem Galliam perue-
XXXIV nit. Quo cum venisset, cognoscit missum
in Hispaniam a Pompeio Vibullium Rufum,
quem paucis diebus ante, Corfinii captum, ipse
2 dimiserat: profectum item Domitium ad oc-
cupandum Massiliam nauibus actuariis VII,
quas Igili & in Cosano a priuatis coactas seruis,
3 libertis, colonis suis compleuerat: præmissos
etiam legatos Massilienses domi nobiles ado-
lescentes; quos ab vrbe discedens Pompeius
erat adhortatus, ne noua Cæsaris officia vete-
rum suorum beneficiorum in eos memoriam
4 expellerent. quibus mandatis acceptis, Mas-
silien-

CAP. XXXIV. 2. *Igilî & in Cosano*) ad insulam Igilium & in Cosano sinu. *Igilium* autem Cosæ, Etruriæ oppido, vnde sinus cognominatur, opposita. Hic contracto casu: plene Rutilius Numatianus v. 325.

Eminus Igilii siluosa cacumina miror.

2. *præmissos etiam legatos Massilienses*) Forte Massilienses adolescentes Romæ erant, cum Pompeius vrbe discederet: quibus hæc mandata ad ciuitatem dedit.

silienses portas Cæsari clauserant: Albicos, barbaros homines, qui in eorum fide antiquitus erant, montesque supra Massiliam incolebant, ad se vocauerant: frumentum ex finitimis regionibus, atque ex omnibus castellis, in vrbem conuexerant: armorum officinas in vrbe instituerant: muros, classem, portas refecerant. Euocat ad se Cæsar Massilienſium xv primos: cum his agit, ne initium inferendi belli a Massilienſibus oriatur: *debere eos Italiæ totius auctoritatem sequi potius, quam vnius hominis voluntati obtemperare.* reliqua, quæ ad eorum sanandas mentes pertinere arbitrabatur, commemorat. Cuius orationem domum legati referunt; atque ex auctoritate hæc Cæsari renuntiant: *intelligere se, diuisum esse populum R. in partes duas: neque sui iudicii, neque suarum esse virium, decernere, vtra pars iustiorum habeat causſam. principes vero esse earum partium Cn. Pompeium & C. Cæsarem, patronos ciuitatis, quorum alter agros Volcarum Arecomicorum & Heluiorum*

5 XXXV 2 3 4

4. *Albicos*) Virtute Romanis militibus non multum cedentes, homines asperos & montanos, & exercitatos in armis. *Infra cap.* 17. Strabo IV. p. 140. Μετὰ τὰς Σάλυας Ἀλβιεῖς καὶ Ἀλβίοικοι καὶ Οὐοκόντιοι.

CAP. XXXV. 1. *Massilienſium* XV *primos*) Senatorum concilium erat Massiliæ, qui τιμοῦχοι vocabantur. πεντεκαίδεκα δ' εἰσὶ τὸ συνέδριον προεδρεύοντες, *quindecim viri his præerant*, qui τὰ πρόχειρα, *negotia, quæ occurrebant*, expedirent. *Strabo lib.* IV.

3. *decernere*) Sic Gronou. Obſeru. III. 13. p. 547. Vulgatum *diſcernere.*

4. *Volcarum Arecomicorum & Heluiorum*) Galliæ populi

publice iis concesserit; alter bello victas Gallias
5 *attribuerit, vectigaliaque auxerit. quare paribus eorum beneficiis parem se quoque voluntatem tribuere debere, & neutrum eorum contra alterum iuuare, aut vrbe aut portibus recipere.*

XXXVI Hæc dum inter eos aguntur, Domitius nauibus Massiliam peruenit; atque ab iis
2 receptus, vrbi præficitur. summa ei belli administrandi permittitur. eius imperio classem quoquouersus dimittunt: onerarias naues, quas vbique possent, deprehendunt, atque in portum deducunt: earum clauis, aut materia, atque armamentis instructis, ad reli-
3 quas armandas reficiendasque vtuntur: frumenti, quod inuentum est, in publicum conferunt: reliquas merces commeatusque ad
4 obsidionem vrbis, si accidat, reseruant. Quibus iniuriis permotus Cæsar, legiones III Massiliam adducit: turres vineasque ad oppugnationem vrbis agere, naues longas Arelate numero
5 XII facere instituit, quibus effectis armatisque diebus

Volcæ, diuisi in *Tectosages*, qui circa Narbonem fuerant; & *Arecomicos*, citeriores illis, Rhodanum versus, quorum Nemausus fuit. Supra hos prope idem flumen *Heluii*.

CAP. XXXVI. 4. *naues longas Arelate facere*) Arelate, variis casibus, tanquam ἄκλιτον, reperitur: etiam *Arelatum* neutro genere: & *Arelas* recto, vnde sexto *Arelate*. Ausonius in clar. vrb.

Gallula Roma Arelas.

Sita in Narbonensi Gallia prope Rhodani ostia. Plura in Notit. nostra Orb. antiq.

diebus xxx, a qua die materia cæsa est, adductisque Massiliam, his D. Brutum præfecit: C. Trebonium legatum ad oppugnationem Massiliæ relinquit. Dum hæc parat atque admi- XXXVII
nistrat, C. Fabium legatum cum legionibus tribus, quas Narbone, circumque ea loca, hiemandi caussa, dispositerat, in Hispaniam præmittit: celeriterque Pyrenæos saltus occupari 2
iubet, qui eo tempore ab L. Afranio legato præsidiis tenebantur. legiones reliquas, quæ longius hiemabant, subsequi iubet. Fabius, vt 3
erat imperatum, adhibita celeritate, præsidium ex saltu deiecit, magnisque itineribus ad exercitum Afranii contendit. Aduentu Vibullii XXXVIII
Rufi, quem a Pompeio missum in Hispaniam demonstratum est, Afranius & Petreius & Varro, legati Pompeii, quorum vnus III legionibus Hispaniam citeriorem, alter a saltu Castulonensi ad Anam II legionibus, tertius ab Ana Vettonum agrum Lusitaniamque pari numero legionum obtinebat, officia inter se partiun-

---

CAP. XXXVIII. 1. *missum in Hispaniam demonstratum est*) supra cap. 34. Is Vibullius Corfinii captus fuerat, cap. 23. & postea in Hispania etiam captus, lib. III, cap. 10.

a saltu Castulonensi) in Hispania citeriore, prope vlterioris limitem est oppidum *Castulo* supra Bætim fluuium, a quo saltus nominatur, aliquoties etiam a Liuio memoratus, XXVI, 20. & XXVII, 20.

ab Ana Vettonum agrum) Anas fluuius Bæticam finiens a borea & occasu: Vettones, populus Lusitaniæ, ad citeriorem Hispaniam vergens.

2 tiuntur; vt Petreius ex Lusitania per Vettones
cum omnibus copiis ad Afranium proficiscatur;
Varro cum iis, quas habebat, legionibus omnem
3 vlteriorem Hispaniam tueatur. his rebus con-
stitutis, equites, auxiliaque toti Lusitaniæ a Pe-
treio; Celtiberis, Cantabris, barbarisque omni-
bus, qui ad Oceanum pertinent, ab Afranio
imperantur. quibus coactis, celeriter Petreius
4 per Vettones ad Afranium peruenit. consti-
tuunt communi consilio, bellum ad Ilerdam,
propter ipsius loci opportunitatem, gere-
XXXIX re. Erant, vt supra demonstratum est, le-
giones Afranii III, Petreii II, præterea scu-
tati citerioris prouinciæ, & cetratæ vlterioris
Hispaniæ cohortes circiter LXXX, equitum
2 vtriusque prouinciæ circiter V millia. Cæsar
legiones in Hispaniam præmiserat, ad VI mil-
lia auxilia peditum, equitum III millia, quæ
omnibus superioribus bellis habuerat, & parem
ex Gallia numerum, quem ipse parauerat, no-
minatim ex omnibus ciuitatibus, nobilissimo &
fortissimo quoque euocato. hinc optimi generis
hominum ex Aquitanis montanisque, qui Gal-
3 liam prouinciam attingunt. Audierat Pom-
peium

CAP. XXXIX. 1. *cetratæ legiones*) Vide infra cap. 48. sect. 7.

2. *Cæsar legiones in Hispaniam præmiserat*) quatuor numero: duabus C. Fabius, iam tum in Gallia legatus *lib.* v. 24. præerat; ceteris L. Plancus. Vide cap. 40. quam subsequitur.

qui Galliam prouinciam attingunt) prouinciam Romanam, quæ ad Garumnam vsque patebat, Tolosates quoque comprehendens.

peium per Mauretaniam cum legionibus iter in Hiſpaniam facere, confeſtimque eſſe venturum. ſimul a tribunis mil. centurionibusque mutuas pecunias ſumpſit, has exercitui diſtribuit. quo facto, duas res conſecutus eſt, quod pignore animos centurionum deuinxit, & largitione redemit militum voluntates. Fabius finitimarum ciuitatum animos litteris nuntiisque tentabat. in Sicore flumine pontes effecerat duos, inter ſe diſtantes millia paſſuum IV, his pontibus pabulatum mittebat; quod ea, quæ citra flumen fuerant, ſuperioribus diebus conſumpſerat. Hoc idem fere, atque eadem de cauſſa, Pompeiani exercitus duces faciebant; crebroque inter ſe equeſtribus prœliis contendebant. huc cum quotidiana conſuetudine congreſſæ pabulatoribus præſidio proprio legiones Fabianæ II flumen tranſiſſent; impedimentaque & omnis equitatus ſequeretur; ſubito, vi ventorum, & aquæ magnitudine, pons eſt interruptus, & reliqua multitudo equitum intercluſa. quo cognito a Petreio & Afranio, ex aggere atque cratibus, quæ flumine ferebantur;

4 XL 2 3 4

CAP. XL. I. *Fabius*) vide cap. 39. ſect. 2. notata. Adde infra ſect. 4. & Hirt. VIII, 24.

3. *congreſſæ pabulatoribus præſidio proprio*) Multis prima & vltima voces ſuſpectæ, illam *progreſſæ* legentes; hanc tollentes. At D. Voſſ. *congreſſe* interpretatur ſimul egreſſæ: & *proprio* mutat in *propere*.

vi ventorum) Pantagathus ſic primus emendauit: quod Voſſius amplexus eſt. Vet. lib. *iumentorum*; peius recentes, *vi iumentorum*.

celeriter ponte Afranius, quem oppido castrisque coniunctum habebat, legiones IV, equitatumque omnem transiecit, duabusque Fabianis
5 occurrit legionibus. cuius aduentu nuntiato, L. Plancus, qui legionibus præerat, necessaria re coactus, locum capit superiorem; diuersamque aciem in duas partes constituit, ne ab equi-
6 tatu circumueniri possit. Ita, congressus impari numero, magnos impetus legionum equi-
7 tatusque sustinet. Commisso ab equitibus prælio, signa II legionum procul ab vtrisque conspiciuntur; quas C. Fabius vlteriore ponte subsidio nostris miserat; suspicatus fore id, quod accidit, vt duces aduersariorum occasione & beneficio fortunæ ad nostros opprimendos vterentur: quarum aduentu prælium dirimitur, ac
XLI suas vterque legiones reducit in castra. Eo biduo Cæsar cum equitibus DCCCC, quos sibi præsidio reliquerat, in castra peruenit. Pons, qui fuerat tempestate interruptus, neque erat
2 refectus, hunc noctu perfici iussit. Ipse, cognita locorum natura, ponti castrisque præsidio VI cohortes reliquit, atque omnia impedimenta: & postero die omnibus copiis, triplici instructa acie, ad Ilerdam proficiscitur; & sub castris Afranii constitit: &, ibi paullisper sub armis moratus, facit æquo loco pugnandi potesta-

CAP. XLI. 2. *ad Ilerdam proficiscitur*) Eius verbis opportunitatem supra cap. 38. extr. laudauit. Citerioris Hispaniæ est inter Sicorim & Cingam amnes, qui post mixti in Iberum inferuntur. Adde cap. 45. sect. 2.

potestatem potestate facta, Afranius copias educit, & in medio colle sub castris constitit. Cæsar, vbi cognouit, per Afranium stare, quo minus prœlio dimicaretur, ab infimis radicibus montis, intermissis circiter passibus CD, castra facere constituit: &, ne in opere faciendo milites repentino hostium incursu exterrerentur, atque opere prohiberentur, vallo muniri vetuit, quod eminere & procul videri necesse erat, sed a fronte contra hostem pedum xv fossam fieri iussit. prima & secunda acie in armis, vt ab initio constituta erat, permanebat. post hos opus in occulto acies tertia faciebat: sic omne prius est perfectum, quam intelligeretur ab Afranio castra muniri. Sub vesperum XLII Cæsar intra hanc fossam legiones reducit, atque ibi sub armis proxima nocte conquieuit. postero die omnem exercitum intra fossam continet: &, quod longius erat agger petendus, in præsentia similem rationem operis instituit: singulaque latera castrorum singulis attribuit legionibus munienda: fossasque ad eamdem magnitudinem perfici iubet: reliquas legiones in armis expeditas contra hostem constituit. Afranius Petreiusque, terrendi caussa, atque operis impediendi, copias suas ad infimas montis radices producunt, & prœlio lacessunt. neque idcirco Cæsar opus intermittit, confisus præsidio legionum trium, & munitione fossæ. illi non diu commorati, nec longius ab infimo colle progressi, copias in castra reducunt. III die Cæsar vallo castra communit: reliquas cohortes,

XLIII hortes, quas in superioribus castris reliquerat, impedimentaque ad se transduci iubet. Erat inter oppidum Ilerdam & proximum collem, vbi castra Petreius atque Afranius habebant, pla-
2 nities circiter passuum ccc. atque in hoc fere medio spatio tumulus erat paullo editior: quem si occupasset Cæsar, & communisset, ab oppido & ponte, & commeatu omni, quem in oppidum contulerant, se intercluſurum aduersarios confi-
3 debat. hoc sperans, legiones III ex castris educit, acieque in locis idoneis instructa, vnius legionis antesignanos præcurrere, atque occupa-
4 re eum tumulum iubet. qua re cognita, celeriter, quæ in statione pro castris erant, Afranii cohortes, breuiore itinere ad eumdem occu-
5 pandum locum mittuntur. contenditur prælio, &, quod prius in tumulum Afraniani venerant, nostri repelluntur, atque aliis submissis præsidiis, terga vertere, seque ad signa legio-
XLIV num recipere coguntur. Genus erat pugnæ militum illorum, vt magno impetu primo procurrerent, audacter locum caperent, ordines suos non magnopere seruarent, rari dispersique
2 pugnarent: si premerentur, pedem referre, & loco excedere, non turpe existimarent, cum Lusitanis reliquisque barbaris genere quodam pugnæ

CAP. XLIII. 1. *planities circiter p.* ccc) Fuluii Vrsini codex *planitia*, quod antiquum dicit & lapidem suo tempore extra Capenam portam refert, CLIVUM MARTIS IN PLANITIAM REDIGENTVM, qua forma & Vitruuius vsus est. Hoc loco imitati Iungerman. Montanus, Goduinus. Ad vet. lib. Venet. & Basil. & Gryphius *planities*.

pugnæ adſuefacti; quod fere fit, quibus quisque in locis miles inueterauerit, vti multum earum regionum conſuetudine moueatur. hæc tamen ratio noſtros perturbat, inſuetos huius generis pugnæ. circumiri enim ſeſe ab aperto latere, procurrentibus ſingulis, arbitrabantur; ipſi autem ſuos ordines ſeruare, neque ab ſignis diſcedere, neque ſine graui cauſſa eum locum, quem ceperant, dimitti cenſuerant oportere. itaque, perturbatis anteſignanis, legio, quæ in eo cornu conſtiterat, locum non tenuit, atque in proximum collem ſeſe recepit. Cæſar, pæne omni acie perterrita, quod præter opinionem conſuetudinemque acciderat, cohortatus ſuos, legionem IX ſubſidio ducit: hoſtem inſolentem atque acriter noſtros inſequentem ſupprimit, rurſusque terga vertere, ſeque ad oppidum Ilerdam recipere, & ſub muro conſiſtere cogit. ſed IX legionis milites elati ſtudio, dum ſarcire acceptum detrimentum volunt, temere inſecuti fugientes, in locum iniquum progrediuntur, & ſub montem, in quo erat oppidum poſitum, ſuccedunt. hinc ſe recipere cum vellent, rurſus illi ex loco ſuperiore noſtros premebant. præruptus locus erat, vtraque ex parte directus; ac tantum in latitudinem patebat, vt tres inſtructæ cohortes eum locum explerent, neque ſubſidia a lateribus ſubmitti, neque equites laborantibus vſui eſſe poſſent. ab oppido autem decliui faſtigio vergebat, in longitudinem paſſuum circiter CD. hac noſtris erat receptus; quod eo, incitati ſtudio,

XLV

6 dio, inconsultius processerant. hoc pugnabatur loco, & propter angustias iniquo, &, quod sub ipsis radicibus montis constiterant, vt nullum frustra telum in eos mitteretur: tamen virtute & patientia nitebantur, atque omnia
7 vulnera sustinebant. Augebantur illis copiæ; atque ex castris cohortes per oppidum crebro submittebantur, vt integri defessis succederent. hoc idem Cæsar facere cogebatur: vt, summissis in eumdem locum cohortibus, defessos reciperet.
XLVI Hoc cum esset modo pugnatum continenter horis v, nostrique grauius a multitudine premerentur, consumtis omnibus telis, gladiis districtis, impetum aduersus montem in cohortes faciunt, paucisque deiectis, reliquos
2 sese conuertere cogunt. submotis sub murum cohortibus, ac non nulla parte propter terrorem in oppidum compulsis, facilis est nostris receptus datus. Equitatus autem noster ab vtroque latere, etsi deiectis atque inferioribus locis constiterat, tamen in summum iugum virtute connititur, atque inter duas acies perequitans, commodiorem ac tutiorem nostris receptum
4 dat. ita vario certamine pugnatum est. nostri in primo congressu circiter LXX ceciderunt, in his Q. Fulginius ex primo hastato legionis XIV, qui, propter eximiam virtutem, ex inferioribus

CAP. XLVI. 4. *ex primo hastato*) Ita veteres libri: Gryphius autem *primus hastatus*, quod clarum est, & centurio subauditur. An autem ex MSS. codd. habuerit, incertum. Lipsio inepta est ex vocula, quasi errore nata ex nota seu signo *centurionis*: le-

bus ordinibus in eum locum peruenerat; vul- 5
nerantur amplius DC. Ex Afranianis interfici-
untur T. Cæcilius, primi pili centurio, &, præ-
ter eum, centuriones IV: milites amplius CC.
Sed hæc eius diei præfertur opinio, vt se vtri- XLVII
que superiores discessisse existimarent; Afrania- 2
ni, quod, cum esse omnium iudicio inferio-
res viderentur, cominus tamen diu stetissent,
& nostrorum impetum sustinuissent, & initio
locum tumulumque tenuissent, quæ caussa pu-
gnandi fuerat; & nostros primo congressu ter-
ga vertere coegissent: nostri autem, quod ini- 3
quo loco, atque impari congressi numero, v
horis prœlium sustinuissent, quod montem gla-
diis districtis adscendissent, quod ex loco su-
periore terga vertere aduersarios coegissent, at-
que in oppidum compulissent. illi eum tu- 4
mulum, pro quo pugnatum est, magnis ope-
ribus munierunt, præsidiumque ibi posuerunt.
Accidit etiam repentinum incommodum bi- XLVIII
duo, quo hæc gesta sunt. tanta enim tempe-
stas cooritur, vt, numquam illis locis maiores
aquas fuisse constaret. tum autem ex omni- 2
bus montibus nix profluit, ac summas ripas
fluminis superauit; pontesque ambos, quos
C. Fabius fecerat, vno die interrupit. quæ 3
res magnas difficultates exercitui Cæsaris at-
tulit. Castra enim, vt supra demonstratum
est,

---

gitque, *centurio primi hastati*, ordinis puta. Sed ita etiam propositio seruari potest, *ex primo hastato*, supple, ordine.

CAP. XLVIII. 3. *vt supra demonstratum*) cap. 41. seq.

est, cum essent inter flumina duo, Sicorim & Cingam, spatio millium xxx, neutrum horum transiri poterat; necessarioque omnes his
4 angustiis continebantur. neque ciuitates, quæ ad Cæsaris amicitiam accesserant, frumentum supportare; neque ii, qui pabulatum longius progressi erant, intercluſi fluminibus, reuerti; neque maximi comitatus, qui ex Italia Galliaque veniebant, in castra peruenirí poterant. tempus erat difficillimum quo neque
5 frumenta in herbis erant, neque multum a maturitate aberant: ac ciuitates exinanitæ, quod Afranius pæne omne frumentum ante Cæsaris aduentum Ilerdam conuexerat; reliqui si quid fuerat, Cæsar superioribus diebus consumpserat: pecora, quod secundum poterat esse inopiæ subsidium, propter bellum finitimæ ciuita-
6 tes longius remouerant: qui erant pabulandi
7 aut frumentandi caussa progressi, hos leuis armaturæ Lusitani peritique earum regionum cetrati citerioris Hispaniæ, consectabantur, quibus erat procliue, transnare flumen; quod consuetudo eorum omnium est, vt sine utribus ad
XLIX exercitum non eant. At exercitus Afranii omni-

---

4. *maximi comitatus, qui*) Comitatus est turba, ad tutius iter faciendum belli temporibus, congregata, maxime vt commeatus in amicorum castra adferrent.

7. *cetrati citerioris Hispaniæ*) CETRA, Seruio definiente in Aen. VI, 732. est *scutum loreum, quo Afri & Hispani vtuntur*. Hinc *cetrati* milites non tantum citerioris Hispaniæ, verum etiam vlterioris *supra cap. 39. sect. 1.*

omnium rerum abundabat copia, multum erat frumentum prouisum, & conuectum superioribus temporibus: multum ex omni prouincia comportabatur: magna copia pabuli suppetebat. harum rerum omnium facultates sine vllo periculo pons Ilerdæ præbebat, & loca trans flumen integra, quo omnino Cæsar adire non poterat. Eæ permanserunt aquæ dies complures. conatus est Cæsar reficere pontes: sed nec magnitudo fluminis permittebat, neque ad ripam dispositæ cohortes aduersariorum perfici patiebantur: quod illis prohibere erat facile, tum ipsius fluminis natura atque aquæ magnitudine, tum quod ex totis ripis in vnum atque angustum locum tela iaciebantur; atque erat difficile, eodem tempore rapidissimo flumine opera perficere, & tela vitare. Nuntiatur Afranio, magnos comitatus, qui iter habebant ad Cæsarem, ad flumen constitisse, venerant eo sagittarii ex Rutenis, equites ex Gallia cum multis carris magnisque impedimentis, vt fert Gallica consuetudo. erant præterea cuiusque generis hominum millia circiter VI cum seruis liberisque: sed nullus ordo, nullum imperium certum, cum suo quisque consilio vteretur, atque omnes sine timore iter facerent, vsu superiorum temporum, atque itinerum licentia. Erant complures honesti adolescentes, senatorum filii & equestris ordinis: erant

CAP. LI 2. *vsu superiorum temporum.)* Ex aliquot MSS. Vossius correxit editorum *vsi.*

rant legationes ciuitatum: erant legati Cæsaris,
4 hos omnes flumina continebant. ad hos opprimendos cum omni equitatu, tribusque legionibus Afranius de nocte proficiscitur, imprudentesque antemissis equitibus adgreditur, celeriter tamen sese Galli equites expediunt, prœliumque committunt. hi, dum pari certamine res
5 geri potuit, magnum hostium numerum pauci sustinuere; sed, vbi signa legionum appropinquare cœperunt, paucis amissis sese in montes
6 proximos conferunt. hoc pugnæ tempus magnum attulit nostris ad salutem momentum. nacti enim spatium, se in loca superiora receperunt. desiderati sunt eo die sagittarii circiter CC, equites pauci, calonum atque impedimentorum
LII non magnus numerus. His tamen omnibus annona creuit: quæ fere res inopia non solum præsentis, sed etiam futuri temporis timore in
2 grauescere consueuit. Iamque ad denarios L in singulos modios annona peruenerat, & militum vires inopia frumenti diminuerat; atque in-
3 commoda in dies augebantur, & tam paucis diebus magna erat rerum facta commutatio, ac se

4. *antemissis equitibus)* Pluribus libris coniuncte, quasi compositum *antemitto*, vt antepono, antefero. Et Salmasius Solino c. 25. connectit, *minimos antemittunt*. Et Agrariæ scriptores sæpe *arbores antemissas* memorant, Siculus Flaccus p. 4. 10. 11. Frontinus p. 40. Aggenus p. 45. ed. Gœs. At nostro loco Gryphius diuisit *ante missis*.

CAP. LII. 1. *His tamen omnibus*) Gryphius additit *incommodis*, quod deest ceteris: & forsan glossema est, interpretationis loco, cui aptum est, adiectum.

se fortuna inclinauerat, vt nostri magna inopia necessariarum rerum conflictarentur; illi omnibus abundarent rebus, superioresque haberentur. Cæsar iis ciuitatibus, quæ ad eius amicitiam accesserant, quo minor erat frumenti copia, pecus imperabat; calones ad longinquiores ciuitates dimittebat: ipse præsentem inopiam, quibus poterat subsidiis, tutabatur. Hæc Afranius, Petreiusque, & eorum amici, pleniora etiam atque vberiora, Romam ad suos perscribebant. multa rumor fingebat, vt pæne bellum confectum videretur. Quibus litteris nuntiisque Romam perlatis, magni domum concursus ad Afranium, magnæ gratulationes fiebant. multi ex Italia ad Cn. Pompeium proficiscebantur; alii, vt principes talem nuntium attulisse; alii, ne euentum belli exspectasse, aut ex omnibus nouissimi venisse viderentur. Cum in his angustiis res esset; atque omnes viæ ab Afranianis militibus equitibusque obsiderentur; nec pontes perfici possent; imperat militibus Cæsar, vt naues faciant, cuius generis eum superioribus annis vsus Britanniæ docuerat. Carinæ primum ac statumina ex leui materia fiebant: reliquum corpus nauium, viminibus, contextum, coriis integebatur. has per-

4 LIII 2 3 LIV 2 3

CAP. LIII. 2. *magni domum concursus ad Afr.*) Variæ sententiæ de voce *domum*. Bononius Taruisinus & Faernus *demum* legunt. Non placet, inquit Vossius: licet in Gryphiano id laudet Manutius. Hotmannus *ad domum Afranii*. D. Vossius vel *domo*, vel *hominum* aut *omnium*.

perfectas carris iunctis deuehit noctu millia pas-
suum a castris XXII, militesque his nauibus flu-
men transportat; continentemque ripæ collem
4 improuiso occupat. hunc celeriter, prius quam
ab aduersariis sentiatur, communit. huc le-
gionem postea transducit; atque ex vtraque
parte pontem institutum perficit biduo. Ita co-
mitatus, & quæ frumenti caussa processerant,
tuto ad se recipit, & rem frumentariam expe-
LV dire incipit. Eodem die equitum magnam par-
tem flumen transiecit; qui inopinantes pabula-
tores, & sine vlla dissipatos timore adgressi,
quam maximum numerum iumentorum atque
2 hominum intercipiunt: cohortibusque cetra-
tis subsidio missis, scienter in duas partes sese di-
stribuunt; alii, vt prædæ subsidio sint; alii, vt
3 venientibus resistant, atque eos propellant:
vnamque cohortem, quæ temere ante ceteras
extra aciem procurrerat, secluſam a reliquis
circumueniunt, atque interficiunt; incolumes-
que cum magna præda eodem ponte in castra re-
LVI uertuntur. Dum hæc ad Ilerdam geruntur,
Massilienses, vsi L. Domitii consilio, naues lon-
gas expediunt, numero XVII, quarum erant
2 XI. tectæ. multa huc minora nauigia addunt,
vt ipsa multitudine nostra classis terreatur: ma-
gnum numerum sagittariorum, magnum Al-
bicorum, de quibus supra demonstratum est,
im-

CAP. LIV. 4. *Ita comitatus*) Supra cap 45. sect. 4. cap. 51. sect. 1.

CAP. LVI. 2. *Albicorum, de quibus supra*) Supra cap. 34. sect. 4. huius libri.

mponunt; atque hos præmiis pollicitationibusque incitant. certas sibi deposcit naues Domi- 3
tius, atque has colonis pastoribusque, quos se
cum adduxerat, complet. sic, omnibus rebus
instructa classe, magna fiducia ad nostras naues
procedunt, quibus præerat D. Brutus. hæ ad
insulam, quæ est contra Massiliam, stationes
obtinebant. Erat multo inferior numero LVII
nauium Brutus: sed delectos ex omnibus le-
gionibus fortissimos viros antesignanos, cen-
turiones Cæsar ei classi attribuerat, qui sibi id
muneris depoposcerant. ii manus ferreas at- 2
que harpagones parauerant; magnoque nu-
mero pilorum, tragularum, reliquorumque
telorum, se instruxerant. ita, cognito hostium
aduentu, suas naues ex portu educunt, cum
Massilienſibus confligunt. pugnatum vtrim- 3
que est fortissime atque acerrime; neque mul-
tum Albici nostris virtute cedebant, homi-
nes asperi & montani, exercitati in armis: at- 4
que ii modo digressi a Massilienſibus, racentem
eorum pollicitationem animis continebant;
pastoresque indomiti, spe libertatis excitati,
sub oculis domini suam probare operam stu-
debant. Ipsi Massilienses, & celeritate naui- LVIII
um, & scientia gubernatorum confisi, nostros
cludebant, impetusque eorum excipiebant; &
quoad licebat latiore spatio, producta longius
acie circumuenire nostros, aut pluribus nauibus
ado-

CAP. LVII. 2. *harpagones*) supra lib. VII. Belli Gall. c. 81. sect. 1.

adoriri singulas, aut remos transcurrentes de-
2 tergere, si possent, contendebant; cum pro-
pius erat necessario ventum, ab scientia guber-
natorum atque artificiis, ad virtutem montano-
3 rum confugiebant. Nostri, quod minus exer-
citatis remigibus minusque peritis guber-
natoribus vtebantur; qui repente ex onera-
riis nauibus erant producti, neque dum
etiam vocabulis armamentorum cognitis,
tum etiam gnauitate & tarditate nauium im-
pediebantur. factæ enim subido ex humida
materia, non eundem vsum celeritatis habe-
4 bant. Itaque, dum locus cominus pugnandi
daretur, æquo animo singulas binis nauibus
obiiciebant: atque iniecta manus ferrea, & re-
tenta vtraque naue, diuersi pugnabant. atque
in hostium naues transcendebant; &, magno
numero Albicorum & pastorum interfecto, par-
tem nauium deprimunt; non nullas cum ho-
minibus capiunt, reliquas in portum compel-
5 lunt. Eo die naues Massilienſium cum iis, quæ
LIX sunt captæ, intereunt IX. Hoc primum
Cæsari ad Ilerdam nuntiatur, simul, perfecto
2 ponte, celeriter fortuna mutatur; illi, per-
territi virtute equitum, minus libere, minus
audacter vagabantur. alias, non longo ab ca-
stris progressi spatio, vt celerem receptum ha-
berent, Angustius pabulabantur: alias, lon-
gio-

CAP. LVIII. 1. *remos detergere*) distorquere, infringere, saltem palmulas impetuosa præterrectione decutere.
2. *atque artificiis*) Recentiores ita: vetus liber Bononii Taruis. *artificis*; Gryph. *artificii*.

giore circuitu, custodias stationesque equitum vitabant, aut aliquo accepto detrimento, aut procul equitatu viso, ex medio itinere, proiectis sarcinis, fugiebant: postremo etiam plures intermittere dies, &, præter consuetudinem omnium, noctu constituerant pabulari. LX
Interim Oscenses & Calagurritani, qui erant cum Oscensibus contributi, mittunt ad eum legatos, 2
seseque imperata facturos pollicentur. hos Tarraconenses & Lacetani, & Ausetani, & paucis post diebus Illurgauonenses, qui flumen Iberum attingunt, insequuntur. petit ab his 3
omnibus, vt se frumento iuuent. pollicentur, atque, omnibus vndique conquisitis iumentis, in castra deportant. transit etiam cohors Illurgauonensis ad eum, cognito ciuitatis consilio, 4
& signa ex statione transfert. magna celeriter fit commutatio rerum. perfecto ponte, magnis 5
V ciuitatibus ad amicitiam adiunctis, expedita re frumentaria, exstinctis rumoribus de auxiliis legionum, quæ cum Pompeio per Mauretaniam venire dicebantur, multæ longinquiores ciuitates ab Afranio decisunt; & Cæsaris amicitiam

CAP. LX. 1. *Calagurritani cum Oscensibus*) Hæc Calagurris Fibularia, vt P. de Marca Plinii cognomina commutauit, XII M.P. ab Osca distans & sub illius ditione, seu ei adiudicata. Osca autem vrbs nobilis inter Pyrenæos & Iberum fluuium.

2. *Lacetani, Ausetani*) populi Hispaniæ sub Pyrenæis. *Illurgauonenses*) quorum Dertosa ad Iberum erat. Liuius XXII, 21. *Ilercaones*; Plinius III, 3. *Ilerguones*, scripserunt.

LXI tiam sequuntur. Quibus rebus perterritis animis aduersariorum, Cæsar, ne semper magno circuitu per pontem equitatus esset mittendus, nactus idoneum locum, fossas pedum XXX in altitudinem complures facere instituit, quibus partem aliquam Sicoris auerteret, vadumque in eo flumine efficeret. his pæne effectis, magnum in timorem Afranius Petreiusque perueniunt, ne nomine frumento pabuloque intercluderentur, quod multum Cæsar equitatu valebat: itaque, constituunt ipsi, locis excedere, & in Celtiberiam bellum transferre. Huic consilio suffragebatur etiam illa res, quod ex duobus contrariis generibus, quæ superiore bello cum L. Sertorio steterant, ciuitates victæ nomen atque imperium absentis timebant: quæ in amicitia manserant Pompeii, magnis adfectæ beneficiis eum diligebant; Cæsaris autem in barbaris erat nomen obscurius. hinc magnos equitatus magnaque auxilia exspectabant, & suis locis bellum in hiemem ducere cogitabant. Hoc inito consilio, toto flumine Ibero naues conquirere, & Octogesam adduci iubent. id erat oppidum positum ad Iberum,

2 x omnino

3

4

CAP. LXI. 2. *in Celtiberiam*) regionem Hispaniæ trans Iberum: cuius Bilbilis est, Turiaso, & alia.

3. *duobus contrariis generibus*) generibus hominum, quorum alii Romanis fideles fuerant, alii studuerant Sertorio.

ciuitates victæ) gentes populi Hispaniæ, qui cum Sertorio fecerant.

bellum in hiemem ducere) trahere, prorogare. Adde c. 34. sect. 2.

rum, milliaque passuum a castris aberat XX. ad eum locum fluminis, nauibus iunctis, pontem imperant fieri: legionesque II flumen Sicorim transducunt: castraque muniunt vallo pedum XII. Qua re per exploratores cognita, LXII summo labore militum Cæsar continuato diem noctemque opere in flumine auertendo, huc iam rem deduxerat; vt equites, etsi difficulter atque ægre fiebat, possent tamen atque auderent flumen transire; pedites vero tantummodo humeris ac summo pectore exstarent, vt tum altitudinæ aquæ, tum etiam rapiditate fluminis ad transeundum non impedirentur. sed tamen eodem fere tempore pons in Ibero prope effectus nuntiabatur; & in Sicori vadum reperiebatur. Iam vero eo magis illi matu- LXIII randum iter existimabant. Itaque II auxiliaribus cohortibus Ilerdæ præsidio relictis, omnibus copiis Sicorim transeunt, & cum II legionibus, quas superioribus diebus transduxerant, castra coniungunt. Relinquebatur Cæsari nihil, nisi vti equitatu agmen aduersariorum male haberet, & carperet. Pons enim ipsius magnum circuitum habebat, vt multo breuiore itinere illi ad Iberum peruenire possent. equites ab eo missi flumen transeunt: & cum de tertia vigilia Petreius atque Afranius castra mouissent, repente sese ad nouissimum agmen ostendunt, &, magna multitudine circumfusa, morari atque

CAP. LXII. 3. *pons in Ibero*) pro Pompeianis effectus. *cap. 61. 4.*

LXIV qui iter impedire incipiunt. Prima luce, ex superioribus locis, quæ castris Cæsaris erant coniuncta, cernebatur, equitatus nostri prœlio nouissimos illorum premi vehementer, ac non nunquam sustineri extremum agmen, atque
2 interrumpi: alias inferri signa, & vniuersarum cohortium impetu nostros propelli, deinde rursus conuersos insequi: totis vero castris milites circulari, & dolere, hostem ex manibus dimitti, bellum non necessario longius duci:
3 centuriones tribunosque militum adire, atque obsecrare, vt per eos Cæsar certior fieret, *ne labori suo neu periculo parceret: paratos esse, sese posse & audere ea transire flumen, qua transductus esset equitatus.* quorum studio & vocibus excitatus Cæsar, etsi timebat tantæ magnitudinis
4 flumini exercitum obiicere; conandum tamen
5 atque experiendum iudicat. Itaque infirmiores milites ex omnibus centuriis deligi iubet, quorum aut animus aut vires videbantur sustinere non posse. hos cum legione vna præsidio castris relinquit: reliquas legiones expeditas educit: magnoque numero iumentorum in

CAP. LXIV. 2. *milites circulari*) P. Victorius V. L. lib. VIII, 13. hanc lectionem ex MSS. restituit: antea in excusis pluribus legebatur *conturbari*. Verbum *Circulari* est cœtus & circulum hominum circumstantium & colloquentium facere. Sic vsus est Cicero in Bruto c. 54.

non necessario) NON ex Palatino additum.

4. *tantæ magnitudinis flumini*) Sicori. nec dum enim ad Iberum ventum erat. vide mox cap. 68. sect. 2. & c. 69. extr.

in flumine supra atque infra constituto, transducit exercitum. pauci ex his militibus, vi fluminibus abrepti, ab equitatu excipiuntur ac subleuantur: interiit tamen nemo. transducto incolumi exercitu, copias instruit, triplicemque aciem ducere incipit. at tantum fuit in militibus studium, vt millium VI addito ad vadum circuitu, magnaque fluminis mora interposita, eos, qui de tertia vigilia exissent, ante horam diei IX consequerentur. Quos vbi Afranius procul visos cum Petreio conspexit, noua re perterritus, locis superioribus constitit, aciemque instruit. Cæsar in campis exercitum reficit, ne defessum prœlio obiiciat. rursus conantes progredi insequitur, & moratur. illi necessario maturius, quam constituerant, castra ponunt. suberant enim montes, atque a millibus passuum V itinera difficilia atque angusta excipiebant. Hos intra montes se recipiebant, vt equitatum effugerent Cæsaris, præsidiisque in angustiis collatis, exercitum itinere prohiberent: ipsi sine periculo ac timore Iberum copias transducerent, quod fuit illis conandum, atque omni ratione efficiendum. sed totius diei pugna atque itineris labore defessi, rem in posterum diem distulerunt. Cæsar quoque in proximo colle castra ponit. Media circiter nocte iis, qui, adaquandi caussa, longius a castris processerant, ab equitibus correptis, fit ab

7 8 LXV 2 3 4 5 LXVI

8. *millium* VI) veteres libri adiiciunt *ad iter:* quod Ciaceonius abundare censuit; quem omnes recentiores secuti sunt.

ab his certior Cæsar, duces aduersariorum silen-
2 tio copias castris educere. Quo cognito, si-
gnum dari iubet, & vasa militari more concla-
mari. illi, ex audito clamore, veriti, ne noctu, im-
pediti, sub onere confligere cogerentur, aut ne
ab equitatu Cæsaris in angustiis tenerentur, iter
3 supprimunt, copiasque in castris continent. po-
stero die Petreius cum paucis equitibus occulte
ad exploranda loca proficiscitur. hoc idem fit
ex castris Cæsaris. mittitur L. Decidius Saxa,
4 cum paucis, qui loci naturam perspiciat. vter-
que idem suis renuntiat: V millia passuum
proxima intercedere itineris campestris: inde
excipere loca aspera & montosa: qui prior has
angustias occupauerit, ab hoc hostem prohibe-
LXVII ri, nihil esse negotii. Disputatur in concilio
a Petreio & Afranio, & tempus profectionis
quæritur. plerique censebant, *vt noctu iter*
facerent: posse prius ad angustias veniri quam
2 *sentirentur. alii, quod pridie noctu conclamatum*
esset in castris Cæsaris, argumenti sumebant
loco, non posse clam exiri, circum-

CAP. LXVI. 2. *vasa conclamari*) clamari & edici, vt impedimenta colligantur, & itinere transmoueantur. quod & simpliciter *conclamari* dicitur c. 67, & infra lib. III. 75. Strategema laudauit Frontinus I, 8. sect. 8.

ne ab equitatu in angustiis tenerentur) detinerentur, circumfusi Cæsaris equitatu, *cap. 67. sect.* 2. Io. Freinshemius Indice Curt. in V. *obteri* mauult in Cæsaris loco *terrerentur*, quemadmodum Curt. IV, 14. *est vngulis equorum obteri*. Vet. lib. praue *tuerentur*, quod in vtrumque pari facilitate mutari potest.

cumfundi noctu equitatum Cæsaris, atque omnia
loca atque itinera obsideri: nocturnaque prælia 3
esse vitanda, quod perterritus miles in ciuili dis-
sensione, timori magis, quam religioni, consule-
re consueuerit: at lucem multum per se pudorem 4
omnium oculis, multum etiam tribunorum mil.
& centurionum præsentiam adferre, quibus rebus
coerceri milites, & in officio contineri soleant.
quare omni ratione esse interdiu perrumpendum: 5
etsi, aliquo accepto detrimento; tamen summa
exercitus salua, locum, quem petant, capi posse.
Hæc vicit in concilio sententia; & prima luce
postridie constituunt proficisci. Cæsar, LXVIII
exploratis regionibus, albente cælo, omnes
copias castris educit; magnoque circuitu, nul-
lo certo itinere exercitum ducit. namque iti-
nera, quæ ad Iberum atque Octogesam perti-
nebant, castris hostium oppositis tenebantur.
ipsi erant transcendendæ valles maxime ac diffi- 2
cillimæ, saxa multis locis prærupta iter impe-
diebant: vt arma per manus necessario transde-
rentur, militesque inermes, subleuatique alii
ab aliis, magnam partem itineris conficerent.
sed hunc laborem recusabat nemo, quod eum 3 magna ele
omnium laborum finem fore existimabant, si
hostem Ibero intercludere, & frumento pro-
hibere potuissent, Ac primo Afraniani LXIX
milites, visendi caussa, læti ex castris procur-
rebant, contumeliosisque vocibus prosequebantur, *necessarii victus inopia coactos fugere, atque ad Ilerdam reuerti.* erat enim iter a propo-
sito diuersum, contrariamque in partem iri vide-
batur.

2 batur. Duces vero eorum suum consilium laudibus ferebant, quod se castris tenuissent. multumque eorum opinionem adiuuabant, quod sine iumentis impedimentisque ad iter profectos videbant, vt, non posse diutius inopiam sustinere, considerent. sed, vbi paullatim retorqueri agmen ad dextram conspexerunt, iamque
3 primos superare regionem castrorum animadueterunt, nemo erat adeo tardus, aut fugiens laboris, quin statim castris exeundum atque occurrendum, putaret. Conclamatur ad arma,
4 atque omnes copiæ, paucis præsidio relictis cohortibus, exeunt, rectoque ab Iberum itinere
LXX contendunt. Erat in celeritate omne positum certamen, vtri prius anguſtias montesque occuparent: sed exercitum Cæsaris viarum difficultates tardabant; Afranii copias equitatus
2 Cæsaris insequens morabatur. res tamen ab Afranianis huc erat necessario deducta, vt, si priores montes, quos petebant, attigissent, ipsi periculum vitarent, impedimenta totius exercitus, cohortesque in castris relictas seruare non possent, quibus intercluſis exercitu Cæsaris, auxilium ferri nulla ratione poterat. confecit prior
3 iter Cæsar, atque ex magnis rupibus nactus planitiem, in hæc contra hostem aciem instruit. Afranius, cum ab equitatu nouissimum agmen premeretur, & ante se hostem videret, collem
4 quemdam nactus, ibi constitit. ex eo loco IV cetratorum cohortes in montem, qui erat in con-

CAP. LXX. 3. *ex magnis rupibus nactus planitiem*) post rupes, peruasis rupibus. Vide Gronov. Obs. IV, 10

conſpectu omnium excelſisſimus, mittit. hunc magno curſu concitatos iubet occupare, eo conſilio, vti ipſe eodem omnibus copiis contenderet, & mutato itinere, iugis Octogeſam peruenire. hunc cum obliquo itinere cetrati peterent, conſpicatus equitatus Cæſaris, in cohortes impetum facit: nec minimam partem temporis equitum vim cetrati ſuſtinere potuerunt, omnesque ab his circumuenti, in conſpectu vtriusque exercitus interficiuntur. Erat occa- LXXI
ſio bene gerendæ rei. neque vero id Cæſarem fugiebat, tanto ſub oculis accepto detrimento, perterritum exercitum ſuſtinere non poſſe, præſertim circumdatum vndique equitatu, cum in loco æquo atque aperto confligeretur. idque ex omnibus partibus ab eo flagitabatur. Concurrebant legati centuriones, tribunique militum, *ne dubitaret prælium committere; omnium eſſe militum paratiſſimos animos; Afranianos contra multis rebus ſui timoris ſigna miſiſſe, quod ſuis non ſubueniſſent, quod de colle non decederent, quod vix equitum incurſus ſuſtinerent, collatisque in vnum locum ſignis conferti, neque ordines neque ſigna ſeruarent: quod ſi iniquitatem loci timeret, datum iri tamen aliquo loco pugnandi facultatem, quod certe inde decedendum eſſet Afranio, nec ſine aqua permanere poſſet.* Cæſar LXXII
in eam ſpem venerat, ſe, ſine pugna & ſine vulnere ſuorum, rem conficere poſſe; quod re frumentaria aduerſarios interclusiſſet. *cur, etiam ſecundo prælio, aliquos ex ſuis amitteret? cur vulnerari pateretur optime*

me-

meritos de se milites? cur denique fortunam periclitaretur? præsertim cum non minus esset imperatoris, consilio superare, quam gladio. mouebatur etiam misericordia ciuium, quos interficiendos videbat: quibus saluis atque incolumibus, rem obtinere malebat. hoc consilium Cæsaris a plerique non probabatur. Milites vero palam inter se loquebantur: *quoniam talis occasio victoriæ dimitteretur, etiam cum vellet Cæsar, sese non esse pugnaturos:* ille in sua sententia perseuerat; & paullum ex eo loco digreditur, vt timorem aduersariis minuat. Petreius atque Afranius, oblata facultate, in castra sese referunt. Cæsar, præsidiis montibus dispositis, omni ad Iberum intercluso itinere, quam proxime potest hostium castris castra communit. Postero die duces aduersariorum perturbati, quod omnem rei frumentariæ fluminisque Iberi spem amiserant, de reliquis rebus consultabant. erat vnum iter, Ilerdam si reuerti vellent; alterum, si Tarraconem peterent. hæc consiliantibus eis, nuntiatur, aquatores ab equita premi nostro. qua re cognita, crebras stationes disponunt equitum, & cohortium alariarum, legionariasque interiiciunt cohortes, vallumque ex castris ad aquam ducere in-

CAP. LXXIII. 2. *hæc consiliantibus eis*) consilia agitantibus: vt supra cap. 19.

3. *cohortium alariarum*) auxiliarium, distinctarum a legionariis, etiam infra c. 83. *Alariæ* dictæ, quia legionem seu legionarias cohortes, tamquam alæ, tegerent. In alis vero auxiliares tam equites quam cohortes militabant.

incipiunt; vt intra munitionem & sine timore & sine stationibus aquari possent, id opus inter se Petreius atque Afranius partiuntur: ipsique, perficiendi operis caussa, longius progrediuntur. Quorum discessu liberam nacti milites LXXIV colloquiorum facultatem, vulgo procedunt; & quem quisque in castris notum aut municipem habeat, conquirit atque vocat. primum agunt 2 gratias omnes omnibus, quod sibi perterritis pridie peperciſſent; eorum se beneficio viuere: deinde imperatoris fidem quærunt, rectene se illi sint commissuri, & quod non ab initio fecerint; armaque eum hominibus necessariis & consanguineis contulerint, conqueruntur. His prouocati sermonibus, fidem ab imperatore de Petreii & Afranii vita petunt, ne quod in se scelus concepisse, neu suos prodidisse videantur. quibus confirmati rebus, se statim signa translaturos confirmant, legatosque de pace primorum ordinum centuriones ad Cæsarem mittunt. Interim alii suos in castra, inuitandi caussa, adducunt; alii ab suis adducuntur, adeo, vt vna castra iam facta ex binis viderentur, complu- 5 resque tribuni militum & centuriones ad Cæsarem veniunt, seque ei commendant. hoc idem fit a principibus Hispaniæ, quos illi euocauerant, & secum in castris habebant obsidium loco: ii suos notos hospitesque querebant, per quem quisque eorum aditum commendationis haberet ad Cæsarem. Afranii etiam filius ado- 6 lescens, de sua & parentis sui salute, cum Cæsare per Sulpicium legatum, agebat. erant plena 7

lætitia & gratulatione omnia, eorum, qui tanta pericula vitasse; & eorum qui sine vulnere tantas res confeciſſe videbantur, magnumque fructum ſuæ priſtinæ lenitatis omnium iudicio Cæſar ferebat; conſiliumque eius a cunctis pro-
LXXV babatur. Quibus rebus nuntiatis Afranio, ab inſtituto opere diſcedit, ſeque in caſtra recipit; ſic paratus, vt videbatur, vt, quicumque accidiſſet caſus, hunc quieto & æquo animo fer-
2 ret. Petreius vero non deſerit ſeſe; armat familiam; cum hac & prætoria cohorte cetratorum, barbarisque equitibus paucis, beneficiariis ſuis, quos ſuæ cuſtodiæ cauſſa habere conſueuerat, improuiſo ad vallum aduolat? colloquia militum interrumpit, noſtros repellit ab caſtris,
3 quos deprehendit, interficit. reliqui coeunt inter ſe, & repentino periculo exterriti, ſiniſtras ſagis inuoluunt, gladiosque diſtringunt, atque ita ſe a cetratis equitibusque defendunt, caſtrorum propinquitate confiſi; ſeque in caſtra recipiunt, & ab iis cohortibus, quæ erant in
LXXVI ſtatione ad portas, defenduntur. Quibus rebus confectis, flens Petreius manipulos circuit, militesque appellat; neu ſe, neu Pompeium abſentem, imperatorem ſuum, aduerſariis ad ſupplicium transdant, obſecrat. fit ce-
2 leriter concurſus in prætorium. Poſtulant, vt iurent omnes, ſe exercitum ducesque non deſerturos, neque prodituros; neque ſibi ſeparatim
3 a reliquis conſilium capturos. Princeps in hæc ver-

CAP. LXXV. 2. *armat familiam*) famulus, libertos colonos. *Voſſ.*

verba iurat: ipse ad idem iusiurandum adigit Afranium. subsequuntur tribuni militum, centurionesque. centuriatim producti milites idem iurant: edicunt, penes quem quisque sit miles Cæsaris, vt producantur. productos palam in prætorio interficiunt. sed plerique, quos ceperant, celant; noctuque per vallum emittunt. sic terror oblatus a ducibus, credulitas in supplicio, noua religio iurisiurandi, spem præsentis deditionis sustulit, mentesque militum conuertit, & rem ad pristinam belli rationem redegit. 4 5

Cæsar, qui milites aduersariorum in castra per tempus colloquii venerant, summa diligentia conquiri & remitti iubet. sed ex numero tribunorum militum centurionumque non nulli sua voluntate apud eum remanserunt: quos ille postea magno in honore habuit. centuriones in ampliores ordines, equites Romanos in tribunitium restituit honorem. LXXVII 2 3

Premebantur Afraniani pabulatione, aquabantur ægre, frumenti copiam legionarii non nullam habebant, quod dierum XXII ab Ilerda frumentum iussi erant efferre. Cetrati auxiliaresque nullam, quorum erant & facultates ad parandum exiguæ, & corpora insueta ad onera portanda, itaque ma- LXXVIII 2

CAP. LXXVII. 3. *centuriones in ampliores ordines*) De gradibus centurionum vsque ad principem sine primum dictum supra.

in tribunitium honorem restituit) tribunos militum fecit.

magnus eorum quotidie numerus ad Cæsarem
3 perfugiebat. Id his erant angustiis res: sed ex
propositis consiliis duobus explicitius videbatur
Ilerdam revert: quod ibi paullulum frumenti
reliquerant. ibi se reliquum consilium explica-
4 turos confidebant. Tarraco aberat longius:
quo spatio plures rem posse casus recipere intel-
ligebant. hoc probato consilio, ex castris pro-
5 ficiscuntur. Cæsar, equitatu præmisso, qui
nouissimum agmen carperet atque impediret,
ipse cum legionibus subsequitur. nullum in-
tercedebat tempus, quin extremi cum equitibus,
LXXIX præliarentur. Genus erat hoc pugnæ: Expe-
ditæ cohortes nouissimum agmen claudebant;
2 pluresque in locis campestribus subsistebant. si
mons erat adscendendus, facile ipsa loci natu-
ra periculum repellebat: quod ex locis superio-
ribus qui anteceserant, suos adscendentes prote-
3 gebant. cum vallis aut locus decliuis suberat,
neque ii, qui anteceserant, morantibus opem
ferre poterant; equites vero ex loco superiore
4 in aduersos tela coniiciebant: tum magno erat
in periculo res; tum inquirebant, vt, cum eius-
modi esset locis appropinquatum, legionum
signa consistere iuberent, magnoque impetu
equitatum repellerent. eo submoto repente
incitato cursu sese in valles vniuersi demitterent,
atque ita transgressi, rursus in locis superiori-
5 bus consistere. nam tantum ab equitum suorum
au-

CAP. LXXVIII, 5. *rperet*) vt supra cap. 63. Male quidam *caperet*

auxiliis aberant, quorum numerum habeant magnum, vt eos superioribus perterritos prœliis, in medium reciperent agmen, vltroque eos tuerentur: quorum nulli ex itinere excedere licebat, quin ab equitatu Cæsaris excideretur. Tali dum pugnatur modo, lente ac LXXX paullatim proceditur, crebroque, vt sint auxilio suis, subsistunt, vt tum accidit. millia enim 2 progressi IV, vehementiusque peragitati ab equitatu montem excelsum capiunt: ibique vna fronte contra hostem castra muniunt, neque iumentis onera deponunt. vbi Cæsaris castra 3 posita, tabernaculaque constituta, & dimissos equites pabulandi caussa animaduertere, sese subito propipiunt hora circiter IV eiusdem diei; & spem nacti moræ discessu nostrorum equitum iter facere incipiunt. qua re anim- 4 aduersa, Cæsar, eductis legionibus, subsequitur, præsidio impedimentis paucas cohortes relinquit: hora X subsequi pabulatores, equitesque reuocari iubet. celeriter equitatus ad quotidianum itineris officium reuertitur: pugnatur acriter ad nouissimum agmen, adeo, vt pæne terga conuertant: compluresque milites, etiam nonnulli centuriones, interficiuntur. Instabat agmen Cæsaris, atque vniuersum imminebat. Tum vero neque ad explorandum LXXXI idoneum locum castris, neque ad progrediendum data facultate, consistunt necessario, & procul ab aqua, & natura iniquo loco, castra ponunt. sed iisdem de causis Cæsar, 2

quæ supra sunt demonstratæ, prœlio non lacessit, & eo tabernacula statui passus non est, quo paratiores essent, & insequendum omnes, siue
3 noctu: siue interdiu erumperent. illi animaduerso vitio castrorum, tota nocte munitiones proferunt, castraque castris conuertunt. hoc idem postero die a prima luce faciunt; totumque in ea re diem consumunt. sed, quantum opere processerant, & castra protulerant, tanto aberant ab aqua longius, & præsenti malo aliis
4 malis remedia dabantur. prima nocte, aquandi caussa, nemo egreditur ex castris: proximo die, præsidio in castris relicto, vniuersas ad aquam copias educunt; pabulatum emittitur ne-
5 mo. his eos supplices male haberi Cæsar, & necessariam subire deditionem, quam prœlio decertare, malebat. conatur tamen eos vallo fossaque circumuenire; vt quam maxime repentinas eorum eruptiones demoretur: quo neces-
6 sario descensuros existimabat. ibi & inopia pabuli adducti, &, quo essent ad iter expeditiores, omnia sarcinaria iumenta interfici iu-
LXXXII bent. In his operibus consiliisque biduum consumitur: tertio die magna iam pars operis Cæsaris processerat. Illi impediendæ rei, quæ munitionis caussa fiebat, hora circiter IIX signo dato, legiones educunt,
2 aciemque sub castris instruunt. Cæsar ab

CAP. LXXXI. 2. *quæ supra sunt demonstratæ*) cap. 71. huius libri.

3. *castra castris conuertunt*) commutant, vt *vertere solum*, mutare est. *Voss.*

ab opere legiones reuocat, equitatum omnem
conuenire iubet, aciem instruit. contra opinio-
nem enim militum, famamque omnium videri
prœlium diffugisse, magnum detrimentum ad-
ferebat. sed eisdem de causis, quæ sunt cogni- 3
tæ, quo minus dimicare vellet, mouebatur; at-
que hoc etiam magis, quod spatii breuitas,
etiam in fugam coniectis aduersariis, non mul-
tum ad summam victoriæ iuuare poterat. non 4
enim amplius pedum millibus II ab castris ca-
stra distabant. hinc duas partes acies occupa-
bant. tertia vacabat, ad incursum atque impe-
tum militum relicta. si prœlium committere- 5
tur, propinquitas castrorum celerem superatis
ex fuga receptum dabat. Hac de causa con-
stituerat signa inferentibus resistere, prior
prœlio non lacessere. Acies erat Afraniana LXXXIII
duplex; legio V & III in subsidiis locum alariæ
cohortis obtinebat: Cæsaris triplex: sed
primam aciem quaternæ cohortes ex V legio-
ne tenebant. has subsidiariæ ternæ, & rursus 2
aliæ totidem, suæ cuiusque legionis, subseque-
bantur: sagittarii funditoresque media conti-
nebantur acie: equitatus latera cingebat. Ta- 3
li instructa acie, tenere vterque propositum vi-
debatur; Cæsar, vt nisi coactus prœlium non
committeret; ille, vt opera Cæsaris impediret.
producitur tamen res; aciesque ad solis occa-
sum continentur. inde vtrique in castra disce- 4
dunt. Postero die munitiones institutas Cæ-
sar parat perficere; illi vadum fluminis Sicori
tentare, si transire possent. Qua re anim- 5

aduersa, Cæsar Germanos leuis armaturæ equitumque partem flumen transiicit, crebrasque
LXXXIV in ripis custodias disponit. Tandem omnibus rebus obsessi, quartum iam diem sine pabulo retentis iumentis, aquæ, ligni, & frumenti inopia, colloquium petunt; & id, si
2 fieri posset, semoto a militibus loco. vbi id a Cæsare negatum, &, palam si colloqui vellent, concessum est; datur obsidis loco Cæsari filius Afranii. venitur in eum locum, quem Cæsar deligit. Audiente vtroque exercitu, lo-
3 quitur Afranius: *Non esse aut ipsi, aut militibus succensendum, quod fidem erga imperatorem suum Cn. Pompeium conseruare voluerint: sed satis iam feciisse officio, satisque supplicii tulisse,*
4 *perpessos omnium rerum inopiam: nunc vero, pæne vt feras, circummunitos, prohiberi aqua, prohiberi egressu, neque corpore dolorem, neque animo ignominiam ferre posse: itaque se victos*
5 *confiteri: orare atque obsecrare, si quis locus misericordiæ relinquatur, ne ad vltimum supplicium progredi necesse habeant.* Hæc quam potest
LXXXV demissime atque subiectissime exponit. Ad ea Cæsar respondit: *Nulli omnium has partes vel querimoniæ, vel miserationis; minus conuenisse: reliquos enim omnes suum officium præstitisse, se,*

CAP. LXXXIV. 4. *pæne vt feras, circummunitos.*) Dionys. Vossius restituit, quod in omnibus libris praue legebatur *vt feminas.* Quæ vero feminarum circummunitio? ineptiæ.

prohiberi egressu) Et hanc eidem medelam debemus, cum antea legeretur *ingressu.*

se, qui etiam bona conditione, & loco, & tempore æquo, consligere noluerit, vt quam integerrima essent ad pacem omnia: exercitum suum qui, iniuria etiam accepta, suisque interfectis, quos in sua potestate habuit, conseruarit & texerit, illius denique exercitus milites, qui per se de concilianda pace egerint, qua in re omnium suorum vitæ consulendum putarunt; sic omnium ordinum partes in misericordia constitisse: ipsos duces a pace abhorruisse: eos neque colloquii, neque indutiarum iura seruasse, & homines imperitos, & per colloquium deceptos, crudelissime interfecisse. Accidisse igitur his, quod plerumque hominibus nimia pertinacia atque arrogantia accidere soleat, vti eo recurrant, & id cupidissime petant, quod paullo ante contempserint: neque nunc se illorum humilitate, ne aliqua temporis opportunitate postulare, quibus rebus augeantur opes suæ; sed eos exercitus, quos contra se multos iam annos aluerint, velle dimitti. neque enim VI legiones alia de caussa missas in Hispaniam septimamque ibi conscriptam, neque tot tantasque classes paratas, neque submissos duces rei militaris peritos. nihil horum ad pacandas Hispanias, nihil ad vsum prouinciæ prouisum, quæ, propter diuturnitatem pacis, nullum auxilium desiderarit. omnia hæc iam pridem contra se parati: in se noui generis imperia constituti: vt idem ad portas vrbanis præsideat rebus, &

2 3 4 5 6 7 8

CAP. LXXXV. 8. *noui generis imperia*) proconsulare Pompeii imperium, quo liceret illi in Italia ad

& duas bellicosissimas prouincias absens tot annos
9 *obtineat: in se iura magistratuum commutari,*
ne ex prætura & consulatu, vt semper, sed per
paucos probati & electi, in prouincias mittantur:
in se ætatis excusationem nihil valere, quod supe-
rioribus bellis probati ad obtinendos exercitus euo-
10 *centur: in se vno non seruari, quod sit omnibus*
datum semper imperatoribus, vt, rebus feliciter
gestis, aut cum honore aliquo, aut certe sine igno-
minia domum referantur, exercitumque dimit-
11 *tant. Quæ tamen omnia & se tulisse patienter,*
& esse laturum, neque nunc id agere, vt ab illis
abductum exercitum teneat ipse, quod tamen sibi
difficile non sit; sed ne illi habeant, quo contra se
12 *vti possint. proinde, vt esset dictum, prouinciis*
excederent, exercitumque dimitterent: si id sit
factum, nociturum se nemini: hanc vnam atque
LXXXVI *extremam pacis esse conditionem.* Id vero militibus fuit pergratum & iucundum, vt ex ipsa significatione potuit cognosci; vt qui aliquid vi-
2 cti incommodi exspectauissent, vltro inde præmium missionis ferrent. nam, cum de loco & tempore eius rei controuersia inferretur, & voce, & manibus vniuersi ex vallo, vbi constiterant, significare cœperunt, vt statim dimitterentur, neque, omni interposita fide, firmum esse posse, si in aliud tempus differetur. paucis

---

vrbem manere, & res vrbanas regere, prouinciam per legatos administrare.

9. *ne ex prætura & consulatu*) Et supra cap. 6. huius libri conquestus fuit, *priuatis prouincias decerni.* Vide plura ibi.

cis cum esset in vtramque partem verbis disputatum; res huc deducitur, vt ii, qui habeant domicilium aut possessiones in Hispania, statim; reliqui ad Varum flumen dimittantur: ne quid 4
eis noceretur, neue quis inuitus sacramento dicere cogeretur a Cæsare, cauetur. Cæsar LXXXVII
ex eo tempore, tum ad flumen Varum veniatur, se frumentum daturum pollicetur: addit etiam, vt, quid quisque eorum in bello amiserit, quæ sint penes milites suos, iis, qui amiserint, restituatur: militibus, æqua facta æstimatione, pecuniam pro iis rebus soluit. quascumque post- 2
ea controuersias inter se milites habuerant, sua sponte ad Cæsarem in ius adierunt. Petreius 3
atque Afranius, cum stipendium ab legionibus pæne seditione facta, flagitaretur, cuius illi diem nondum venisse dicerent, Cæsar vt cognosceret, postulant; eoque vtrique, quod statuit, contenti fuerunt. Parte circiter tertia exercitus eo biduo dimissa, II legiones suas antecedere, reli- 4
quas subsequi iussit! vt non longo inter se spatio castra facerent: eique negotio Q. Fusium Calenum legatum præfecit. hoc eius præ- 5
scri-

CAP. LXXXVI. 3. *ad Varum flumen*) qui Italiam Galliamque sub Alpibus disterminat.

CAP. LXXXVII. 2. *ad Cæsarem in ius adierunt*) Veteres libri, *ad Cæsarem introduxerunt*: posteriores, *intus adierunt*: neutrum bene. Sæpe laudatus Dionys. Vossius, *in ius adierunt*, restituit. Feliciter. Sic Cicero Verrina VI, quæ de signis est, cap. 65. *Cum ad prætorem in ius adissemus.*

4. *Q. Fusium Calenum*) Fusium legendum, non Fusium,

scriptio ex Hispania ad Varum flumen est iter factum: atque ibi reliqua pars exercitus dimissa est.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO CIVILI LIBER II.

SVMMARIVM LIBRI II.

Massiliæ, vndique artius obsessæ, subsidio cum classe aduenit Nasidius: coniunctaque suæ classe oppidana, infeliciter pugnat cum Cæsariana. Trebonius inauditæ molis machinas ad oppidum exstruit; quibus Massilienses territi indutias petunt; obtentas violant, & opera Trebonii disiiciunt. quibus festinanter reparatis, denuo de deditione agunt. Interim Varro in vlteriore Hispania dum bellum apparat, ab omnibus desertus in potestatem Cæsaris venit: etiam Massilienses. Curio in Africa primo res prospere gerit: post temerarie prœlio decertans, cum tanto exercitu cæditur.

DVM hæc in Hispania geruntur, C. Trebonius legatus, qui ad oppugnationem Massiliæ relictus erat, duabus ex partibus aggerem, vineas, turres-
2 que ad oppidum agere instituit. vna erat proxima

vt vulgo editur. Multa eius mentio apud Ciceronem in Philippicis, VIII, 4. X, 2. XI, 6. XII, 2. vbi meliores libri *Fufius* habent. Et Dio Cassius lib. XLII. p. 191. Κυίντου Φουφίε Καλήνε ἐπιστρατεύσαντ@

xima portui naualibusque, altera ad partem, qua est aditus (ex Gallia atque Hispania ad id mare, quod adigit) ab ostium Rhodani. Massilia enim fere ex tribus oppidi partibus mari adluitur. reliqua quarta est, quæ aditum habet a terra. huius quoque spatii pars ea, quæ ad arcem pertinet, loci natura, & valle altissima munita, longam & difficilem habet oppugnationem. ad ea perficienda opera C. Trebonius magnam iumentorum atque hominum multitudinem ex omni prouincia vocat: vimina materiamque comportari jubet. quibus comparatis rebus, aggerem in altitudine pedum LXXX exstruit. Sed tanti erant antiquitus in oppido omnium rerum ad bellum apparatus, tantaque multitudo tormentorum, vt eorum vim nullæ contextæ viminibus vineæ sustinere possent. Asseres enim pedum XII, cuspidibus præfixi, atque hi maximis ballistis missi, per IV ordines cratium in terra defigebantur. itaque, pedalibus lignis coniunctis inter se, porticus integebatur; atque hac agger inter manus proferebatur. antecedebat testudo pedum LX, æquan-

CAP. I. 2. *ex Gallia atque Hispania ad id)* incluſa vncis verba male ſana ſunt, in quibus aliquid gloſſæ latere videtur.

CAP. II. 1. *contextæ viminibus vineæ*) Hinc & materia & vſus machinarum, quas vineas dixere, intelligitur. Adde, quod ſequitur, cap. 9.

2. *maximis ballistis missi)* Balliſtæ: machinæ iaculatoriæ, quibus non minora tela, ſed trabes vel integræ, vel fiſſæ, id eſt aſſeres, ſemittebantur. *De asseribus trabibusque* videas etiam Tacit. Hiſt. IV, 30.

æquandi loci cauſſa facta; item ex fortiſſimis lignis, inuoluta omnibus rebus, quibus ignis iactus & lapides defendi poſſent. ſed magnitudo operum, altitudo muri, atque turrium, multitudo tormentorum omnem adminiſtrationem tardabat. Tum crebræ per Albicos eruptiones fiebant ex oppido, ignesque aggeri & turribus inferebantur, quæ facile noſtri repellebant milites, magnisque vltro illatis detrimentis, eos, qui eruptionem fecerant, in oppidum reiiciebant. III Interim L. Naſidius, ab Cn. Pompeio cum claſſe nauium XVI, in quibus paucæ erant æratæ, L. Domitio, Maſſilienſibusque ſubſidio miſſus, freto Siciliæ, imprudente atque inopinante Curione, prouehitur. appulſisque Meſſanam nauibus, atque inde propter repentinum terrorem principum ac ſenatus fuga facta, ex naualibus eorum vnam deducit. Hac adiuncta ad reliquas naues, curſum Maſſiliam verſus perficit; præmiſſaque clam nauicula, Domitium Maſſilienſesque de ſuo aduentu certiores facit; eosque magnopere hortatur, vt rurſus cum Bruti claſſe, additis ſuis auxiliis, confligant. IV Maſſilienſes poſt ſuperius incommodum, veteres ad eumdem numerum ex naualibus productas naues refecerant, ſummaque induſtria armauerunt; remigum gubernatorumque magna copia ſuppetebat: piſcatoriasque adiecerant atque contexerant, vt eſſent ab ictu telorum remiges tuti; has ſagittariis tormentisque compleuerant. Tali modo inſtructa claſſe, omnium ſeniorum, matrum familiæ, virginum preci-

precibus & fletu excitati, vt extremo tempore ciuitati subuenirent, non minore animo ac fiducia, quam ante dimicauerant, naues conscendunt. Communi enim fit vitio naturæ, vt inuisis, latitantibus, atque incognitis rebus magis confidamus, vehementiusque exterreamur, vt tum accidit. Aduentus enim L. Nasidii summa spe & voluntate ciuitatem compleuerat. nacti idoneum ventum, ex portu exeunt, & Tauroenta, quod est castellum Massilienſium, ad Nasidium perueniunt, ibique naues expediunt, rursusque se ad confligendum animo confirmant, & consilia communicant: dextra pars Massilienſibus attribuitur, sinistra Nasidio. eodem Brutus contendit, aucto nauium numero. Nam ad eas, quæ factæ fuerant Arelate per Cæsarem, captiuæ Massilienſium accesserant VI. has superioribus refecerat diebus, atque omnibus rebus instruxerat. Itaque, suos cohortatus, quos integros superauissent, vt victos contemnerent, plenus spei bonæ atque animi, aduersos eos proficiscitur, facile erat, ex castris C. Trebonii, atque omni-

4 5 6 V 2 3

CAP. IV. 5. & *Tauroenta, quod est castellum*) quartus casus Græco more, a recto, vt Byzantius chorographus scripsit, Ταυρόεις *Taurois*: quod nomen Melæ II, 5. Isaacus Vossius redditit. Ptolemæus Ταυροέντιον, *Tauroëntium* proxime post Massiliam ab ortu posuit: ex quo Strabonem Casaubonus emendat lib. IV. pag. 124. cuius est Ταυρέντιον, elisa littera, aut amissa. Itinerarium maritimum, quod Antonini nomen præfert. *Taurentum* XII M. P. a Telone Martio in occasum habet: quod forte etiam *Tauroentum* legendum est.

omnibus superioribus locis, prospicere in vrbem, vt omnis iuuentus, quæ in oppido remanserat, omnesque superioris ætatis, cum liberis atque vxoribus, publicisque custodiis, aut ex muto ad cælum manus tenderent, aut templa deorum immortalium adirent, & ante simulacra proiecti, victoriam ab diis exposcerent.

4 neque erat quisquam omnium, qui non in eius diei casu suarum omnium fortunarum euentum consistere existimaret. nam & honesti ex iuuentute, & cuiusque ætatis amplissimi, nominatim euocati atque obsecrati, naues conscenderant; vt, si quid aduersi accidisset, ne ad conandum quidem sibi quidquam reliqui fore viderent; si superauissent, vel domesticis opibus, vel externis auxiliis de salute vrbis confiderent.

VI Commisso prœlio, Massilienſibus res nulla ad virtutem defuit: sed memores eorum præceptorum, quæ paullo ante ab suis acceperant, hinc animo decertabant, vt nullum aliud tempus ad conandum habituri viderentur; &, quibus in pugna vitæ periculum accideret, non ita multo se reliquorum ciuium fatum antecedere existimarent; quibus, vrbe capta, eadem esset

2 belli fortuna patienda: deductisque nostris paullatim nauibus, & artificio gubernatorum mobilitati nauium locus dabatur, &, si quando nostri facultatem nacti, ferreis iniectis manibus, nauem religauerant, vndique suis laborantibus

3 succurrebant. Neque vero coniuncti Albicis cominus pugnando deficiebant: neque multum cedebant virtute nostris, simul ex minoribus

bus nauibus magna vis eminus missa telorum, multa nostris de improuiso imprudentibus atque impeditis vulnera inferebant. conspicatæque 4
naues triremes II nauem D. Bruti, quæ ex signo facile agnosci poterat, duabus ex partibus sese in eam incitauerant: sed tantum, re prouisa, Brutus celeritate nauis enisus est, vt paruo momento antecederet. Illæ adeo grauiter inter se in- 5
citatæ, conflixerunt, vt vehementissime vtræque ex concursu laborarent; altera vero, perfracto rostro, tota collabesieret. qua re animaduersa, quæ proximæ ei loco ex Bruti classe 6
naues erant, in eas impeditas impetum faciunt, celeriterque ambas deprimunt. Sed Nasi- VII
dianæ naues nulli vsui fuerunt, celeriterque pugna excesserunt. non enim has aut conspectus patriæ, aut propinquorum præcepta ad extremum vitæ periculum adire cogebant. Ita- 2
que ex eo numero nauium nulla desiderata est: ex Massilienſium classe V sunt depressæ, captæ, I cum Nasidianis profugit. quæ omnes citeriorem Hispaniam petiuerunt. at ex reliquis vna 3
præmissa Massiliam, huius nuntii perferendi gratia, cum iam appropinquaret vrbi, omnis sese multitudo ad cognoscendum effudit: ac, re cognita, tantus luctus excepit, vt vrbs ab hostibus capta

CAP. VI. 4. *quæ ex signo facile agnosci poterat*) Sic libri veteres: recentiores *ex insigni*.

CAP. VII. 1. *conspectus patriæ*) Bruti MS. & Veh. Bononii, & Gryph. *respectus*.

4 capta eodem veſtigio videretur. Maſſilienſes
tamen nihil ſegnius ad defenſionem vrbis reliqua
VIII apparere cœperunt. Eſt animaduerſum
ab legionariis, qui dexteram partem operis ad-
miniſtrabant, ex crebris hoſtium eruptionibus
magno ſibi eſſe præſidio poſſe, ſi pro caſtello, ac
receptaculo, turrim ex latere ſub muro fecis-
ſent, quam primo ad repentinos incurſus humi-
2 lem paruamque fecerant. huc ſe referebant:
hinc ſi qua maior oppreſſerat vis, propugna-
bant: hinc ad repellendum & proſequendum
3 hoſtem procurrebant. patebat hæc quoquo-
uerſus pedes XXX, ſed parietem craſſitudo pe-
dum V. poſtea vero, vt eſt rerum omnium magi-
ſter vſus, hominum adhibita ſolertia inuentum
eſt, magno eſſe vſui poſſe, ſi hæc eſſet in altitudi-
nem turris elata. id hac ratione perfectum eſt.
IX Vbi turris altitudo perducta eſt ad contabulatio-
nem; eamque in parietes inſtruxerunt ita, vt
capita tignorum extrema parietum ſtructura te-
gerentur; ne quid emineret, vbi ignis hoſtium
2 adhæreſceret. hanc inſuper contignationem,
quantum tectum plutei ac vinearum paſſum eſt,
laterculo adſtruxerunt: ſupraque eum locum
duo tigna transuerſa iniecerunt: non longe ab
extremis parietibus, quibus ſuſpenderent eam
contignationem, quæ turri tegumento eſſet fu-
tura: ſupraque ea tigna directo transuerſas
trabes iniecerunt, easque aſſibus religaue-
3 runt. has trabes paullo longiores atque emi-
nen-

CAP. IX. 2. *easque aſſibus religauerunt*) Aſſibus, ſiue *axibus*; non aſſeribus, recentiores, quia mox *con-*

nentiores, qui extremi parietes erant, effecerunt, vt esset, vbi tegumenta præpendere possent, ad defendendos ictus, ac repellendos, dum inter eam contignationem parietes exstruerentur: eamque contabulationem summam lateribus lutoque constrauerunt, ne quid ignis hostium necere posset: centonesque insuper iniecerunt; ne aut tela, tormentis missa, tabulationem perfringerent, aut saxa ex catapultis lateritium discuterent. storias autem ex funibus ancorariis tres, in longitudinem parietum turris, latas IV pedes fecerunt: easque ex III partibus, quæ ad hostes vergebant, eminentibus trabibus circum turrem præpendentes religauerunt. quod vnum genus tegumenti aliis locis erant experti nullo telo neque tormento transiici posse. vbi vero ea pars turris, quæ erat perfecta, tecta atque munita est ab omni ictu hostium; pluteos ad alia opera abduxerunt: turris tectum per se ipsum prehensionibus ex contignatione prima suspendere ac tol-

tabulatio vocetur, cui asses, quam asseres aptiores: nisi verbum *religare* asseribus magis conuenit. At omnes libri veteres, etiam scriptus Bruti, *asseribus*. Asses autem sunt tabulæ; asseres, trabes fissæ, quales transuersæ in tectis sustinent tegulas. Vide & supra c. 2. sect. 2.

4. *storias autem ex funibus*) vt firmiores essent, ex funibus contexebantur: alias ex iunco aut simili materia. Leuia enim & vilia tegumenta sunt.

5. *pluteos*) machinas, quibus in opere milites tegantur. *prehensionibus*) Etiam Prehensio genus machinæ, quo

tollere cœperunt: vbi, quantum ſtoriarum demiſſio patiebatur, tantum eleuabant. intra hæc tegumenta abditi, atque muniti parietes lateribus exſtruebant: rurſusque alia prehenſione
7 ad ædificandum ſibi locum expediebant. vbi tempus alterius contabulationis videbatur, tigna item vt primo tecta, extremis lateribus inſtruebant: exque ea contignatione rurſus ſummam contabulationem ſtoriasque eleuabant. ita
8 tuto ac ſine vllo vulnere ac periculo VI tabulata exſtruxerunt: feneſtrasque, quibus in locis viſum eſt, ad tormenta mittenda inſtruen-
X do reliquerunt. Vbi ex ea turri, quæ circum eſſent, opera tueri ſe poſſe confiſi ſunt; muſculum pedum LX longum, ex materia bipedali, quem a turri lateritia ad hoſtium turrem murumque perducerent, facere inſtituerunt; cuius muſculi hæc erat forma: Duæ
2 primum trabes in ſolo æque longæ, diſtantes inter ſe pedes IV, collocantur: inque eis columnellæ pedum in altitudinem V. defiguntur.
3 has inter ſe capreolis molli faſtigio coniungunt, vbi tigna, quæ muſculi tegendi cauſſa ponant, collocentur. eo ſuper tigna bipedalia in-

per modum cochleæ tectum vel tigiationes ſubleuantur ac attolluntur.

CAP. X. 1. *muſculum pedum* LX *longum*) Muſculus, machina itidem ad tegendos milites, quæ hoc loco accurate deſcripta eſt.

3. *capreolis inter ſe coniungunt*) Capreoli, συγκύπται, ſunt tigilla hinc atque hinc proclinata inter columnellas, vt firment illas ac deuinciant, etiam trabes ſuſtineant.

niciunt; eaque laminis clauisque religant. ad extremum musculi tectum, trabesque extremas, quadratas regulas, IV patentes digitos, defigunt; quæ lateres, qui super musculo struantur, contineant. Ita fastigato atque ordinatim structo, vt trabes erant in capreolis collocatæ, lateribus lutoque musculus, vt ab igne, qui ex muro iaceretur, tutus esset, contegitur. supra lateres coria inducuntur; ne canalibus aqua immissa lateres diluere posset. coria autem, ne rursus igni ac lapidibus corrumpantur, centonibus conteguntur. hoc opus omne, tectum vineis, ad ipsam turrim perficiunt, subitoque, inopinantibus hostibus, machinatione nauali, phalangis subiectis; ad turrim hostium admouent, vt ædificio iungatur. Quo malo pertetriti subito oppidani, saxa quam maxima possunt vectibus promouent, præcipitataque muro in musculum deuoluunt. Ictum firmitas materiæ sustinet; &, quidquid incidit, fastigio musculi delabitur. Id vbi vident, mutant consilium: cupas, tæda ac pice refertas, incendunt; easque de muro in musculum deuoluunt. inuolutæ labuntur; delapsæ, ab lateribus, longuriis, furcisque ab opere remouentur. Interim sub musculo milites vectibus infima saxa turris hostium, quibus fundamenta con-

7. *phalangis subiectis*) infra lib. III. cap. 40. dicit *subiectis scutulis*. Sunt *phalangæ*, siue phalangæ, *fustes teretes, qui nauibus subiiciuntur, cum attrahuntur ad pelagus, vel ad litora subducuntur*.

continebantur, conuellunt. Musculus ex turri lateritia a nostris, telis, tormentisque defenditur: hostesque ex muro ac turribus submouentur: non datur libera muri defendendi
4 facultas. Compluribus iam lapidibus ex ea, quæ superat turris, subductis, repentina ruina pars eius turris concidit, pars reliqua conse-
XII quens procumbebat. Tum hostis, turris repentina ruina commoti, inopinato malo turbati, deorum ira perculsi, vrbis direptione perterriti, inermes cum infulis*) sese porta foras vniuersi proripiunt; ad legatos atque exercitum supplices manus tendunt. Qua noua re
2 oblata, omnis administratio belli consistit: militesque auersi a prœlio, ad studium audiendi
3 & cognoscendi feruntur. vbi hostes ad legatos exercitumque peruenerunt, vniuersi se ad pedes proiiciunt: *orant, vt aduentus Cæsaris*
4 *exspectetur; captam suam vrbem videre, opera perfecta, turrem subrutam: itaque a defensione desistere; nullam exoriri moram posse, quo minus cum venisset, si imperatæ non facerent, ad*
5 *nutum e vestigio diriperentur. docent, si omnino turris concidisset, non posse milites contineri, quin-*

*) Kopfbinden der so um frieden bitten.

CAP. XII. 1. *inermes cum infulis sese porta)* Infulæ capitis velamenta, quibus cum alii, tum, vt hoc loco, supplicantes & pacem petentes vsi sunt. Liuius XXX, 36. *velata infulis ramisque oleæ Carthaginensium occurrit nauis. decem legati erant principes ciuitatis, missi ad petendam pacem; qui cum ad puppim prætoriæ nauis accessissent, velamenta supplicium porrigentes, orantes, implorantesque fidem & misericordiam Scipionis.*

quin spe prædæ in vrbem irrumperent, vrbemque delerent. Hæc, atque eiusdem generis complura, vt ab hominibus doctis, magna cum misericordia fletuque, pronuntiantur. XIII Quibus rebus commoti legati, milites ex opere deducunt, oppugnatione, desistunt, operibus custodias relinquunt. Indutiarum quodam genere misericordia facto, aduentus Cæsaris exspectatur: nullum ex muro, nullum a nostris mittitur telum: vt re confecta, omnes curam & diligentiam remittunt. Cæsar enim per litteras Trebonio magnopere mandauerat, ne per vim oppidum expugnari pateretur; ne grauius permoti milites, & defectionis odio, & contemtione sui, & diutino labore, omnes puberes interficerent. quod se facturos minabantur: ægreque tunc sunt retenti, quin oppidum irrumperent: grauiterque eam rem pertulerunt, quod stetisse per Trebonium, quo minus oppido potirentur, videbatur, At XIV hostes sine fine tempus atque occasionem fraudis ac doli quærunt, interiectisque aliquot diebus, nostris languentibus atque animo remissis, subito meridiano tempore, cum alius discessisset, alius ex diutino labore in ipsis operibus quieti se dedisset, arma vero omnia reposita contectaque essent, portis se foras erumpunt, secundo magnoque vento ignem operibus inferunt. hunc sic distulit ventus, vti vno tempore ag-

CAP. XIV. 1 *portis se foras erumpunt*) Bene, nam & transitium verbum est *erumpo*. Cœlius Ciceroni

agger, plutei, testudo, turris, tormentaque flammam conciperent, & prius hæc omnia consumerentur, quam; quemadmodum accidisset, animaduerti posset. Nostri, repentina fortuna permoti, arma, quæ possunt. arripiunt. alii ex castris sese incitant. fit in hostes impetus eorum; sed muro, sagittis, tormentisque fugientes persequi prohibentur. Illi sub murum se recipiunt, ibique musculum turrimque lateritiam libere incendunt. ita multorum mensium labor, hostium perfidia, & vi tempestatis, puncto temporis interiit. Tentauerunt hoc idem Massilienses postero die, eamdem nacti tempestatem, maiori cum fiducia ad alteram turrem aggeremque eruptione pugnauerunt, multumque ignem intulerunt. sed vt superioris temporis contentionem nostri omnem remiserant, ita proximi diei casu admoniti, omnia ad defensionem parauerant. itaque, multis interfectis, reliquos, infecta re, in oppidum repulerunt. XV Trebonius ea, quæ sunt amissa, multo maiore studio militum administrare & reficere instituit. nam vbi tantos suos labores & apparatus male cecidisse siderunt, indutiisque per scelus violatis, suam virtutem irrisui fore perdoluerunt, quod, vnde agger omnino comparati posset, nihil erat reliquum; omnibus arboribus longe lateque in fi-

Lib. VIII. epist. XIV. *ad bellum se erupit.* Et Virgilius Georg. I, 445.

- - - densa inter nubila sese
Diuersi erumpent radii,

finibus Massilienſium exciſis & conuectis, aggerem noui generis atque inauditum ex lateritiis duobus muris ſenum pedum craſſitudine, atque eorum murorum contignationem facere inſtituerunt, æqua fere latitudine, atque ille congeſtus ex materia fuerat agger. vbi autem ſpatium inter muros, aut impecillitas materiæ poſtulare videretur, pilæ interponuntur, transuerſaria tigna iniiciuntur, quæ firmamento eſſe poſſint: &, quidquid eſt contignatum, cratibus conſternitur, cratesque luto integuntur. Sub tecto miles dextera ac ſiniſtra muro tectus, aduerſus plutei obiecta, operi quæcumque vſui ſunt, ſine periculo ſupportat. celeriter res adminiſtratur: diuturni laboris detrimentum ſollertia & virtute militum breui reconcinnatur: portæ, quibus locis videtur, eruptionis cauſſa in muro relinquuntur. Quod vbi hoſtes viderunt, ea, quæ diu longoque ſpatio refici non poſſe ſperaſſent, paucorum dierum opera & labore ita refecta; vt nullus perfidiæ neque eruptioni locus eſſet; neque quidquam omnino relinquereretur, quo aut vi militibus, aut igni operibus noceri poſſet; eodemque exemplo ſentiunt totam vrbem, qua ſit aditus, ab terra, muro, turribusque circumiri poſſe, ſic, vt ipſis conſiſtendi in ſuis munitionibus locus non es-

2

3

4

5

XVI.

2

CAP. XV. 4. *detrimentum reconcinnatur*) Ab editoribus hoc verbum inſertum eſt: vt Cicero II ad Q. fratr. ep. VI *Tribus locis ædificio: reliqua reconcinno.* Cæſariis autem MSS. & vet. ed. *reconciliatur.*

esset; cum pæne ædificata in muris ab exer-
3 citu nostro mœnia viderentur; ac tela manu
coniicerentur, suorumque termentorum vsum,
quibus ipsi magna sperauissent, spatio propin-
quitatis interire; parique conditione e muro
ac turribus bellandi data, virtuti se nostris ad-
æquare non posse intelligunt; ad easdem dedi-
XVII tionis conditionis concurrunt. M. Varro in
vlteriore Hispania, initio, cognitis iis rebus,
quæ sunt in Italia gestæ diffidens Pompeianis re-
2 bus, amicissime de Cæsare loquabatur: *præoc-
cupatum sese legatione ab Cn. Pompeio, teneri ob-
strictum fide: necessitudinem quidem sibi nihilo
minorem cum Cæsar intercedere: neque se ignora-
re, quod esset officium legati, qui fiduciariam
operam obtineret, quæ vires suæ, quæ vo-
luntas erga Cæsarem totius prouinciæ.* Hæc
omnibus ferebat sermonibus; neque se
3 in vllam partem mouebat: postea vero,
cum Cæsarem ad Massiliam detineri cogno-
uit, copias Petreii cum exercitu Afranii esse
con-

CAP. XVII. 2. *fiduciariam operam*) operam fidei alicuius commissam. Infra cap. 42. *Curio, nunquam, amisso exercitu, quem a Cæsare fidei suæ commissum acceperit, se in eius conspectum reuersurum, confirmat.* Hic ergo fiduciariam operam obtinuit. Hirtius bello Alexandr. c. 23. *fiduciarium regnum* dixit, quod Arsiones fidei ad tempus commissum erat.

omnibus ferebat sermonibus) Veteres codd. *referebat*; Vrsinianus *ferebat*, quod recentioribus placuit. Freinshemius autem in Curtium indice mauult *ferebat*: vt hic auctor lib. VIII, cap. IX. ineunte, *etiam ferendis rumoribus natum.*

coniunctas, magna auxilia conueniſſe, magna eſſe in ſpe atque exſpectatione, & coſentire omnem citeriorem prouinciam, quæque poſtea acciderant, de anguſtiis ad Ilerdam rei frumentariæ accepit; atque hæc ad eum latius atque inflatius Afranius perſcribebat; ſe quoque ad motum fortunæ mouere cœpit. XVIII Delectum habuit tota prouincia, legionibus completis II, cohortes circiter XXX alarias addidit; frumenti magnum numerum coegit, quod Maſſilienſibus, item quod Afranio Petreioque mitteret; naues longas X Gaditanis, vt facerent, imperauit; complures præterea Hiſpali faciendas curauit: pecuniam omnem omniaque ornamenta 2
ex fano Hereulis in oppidum Gades contulit; eo VI cohortes, præſidii cauſſa, ex prouincia miſit: Caiumque Gallonium, equitem Romanum, familiarem Domitii, qui eo, procurandæ hereditatis cauſſa, venerat miſſus a Domitio, oppido Gadibus præfecit: arma omnia priuata & publica in domum Gallonii contulit: ipſe habuit 3
graues in Cæſarem conciones, ſæpe ex tribunali prædicauit, aduerſa Cæſarem prœlia feciſſe, magnum numerum ab eo militum ad Afranium perfugiſſe, hæc ſe certis nuntiis, certis auctoribus, comperiſſe. Quibus rebus perterritos 4
ci-

3. *latius atque inflatius*) vt infra lib. III. 79.

CAP. XVIII. 1. *cohortes circiter* XXX *alarias*) Vide ſupra lib. I. cap. 73. ſect 3. de hoc. civ. bello.

2. *ex fano Herculis in oppidum*) Sacra Herculi, tamquam ſemper peregrinabundo quondam, extra muros fiebant. Dixi ad Curtii IV, 2, 4.

ciues Romanos eius prouinciæ, sibi ad remp.
administrandam, HS. CXC & argenti pondo
5 XX millia, tritici modios CXX millia polliceri
cogit. quas Cæsari esse amicas ciuitates arbi-
trabatur, iis grauiora onera iniungebat: qui
verba atque orationem aduersus remp. ha-
buissent, eorum bona in publicum addicebat;
præsidiaque eo deducebat, & iudicia in priuatos
reddebat: prouinciam omnem in sua & Pom-
6 peii verba per iusiurandum adigebat. Cogni-
tis iis rebus, quæ sunt gestæ in citeriore Hispania,
parabat bellum. Ratio autem hæc erat belli, vt
secum II legiones Gades conferret, naues fru-
mentumque omne ibi contineret. prouinciam
enim omnem Cæsaris rebus fauere cognouerat,
in insula frumento nauibusque comparatis, bel-
7 lum duci, non difficile existimabat. Cæsar,
etsi multis necessariisque rebus in Italiam reuo-
cabatur, tamen constituerat nullam partem belli
in Hispaniis relinquere; quod magna esse Pom-
peii beneficia, & magnas clientelas in citeriore
XIX prouincia sciebat. Itaque, duabus legioni-
bus

---

4. HS, CXC) Aduerbialiter lege centies & nonagies sestertium hoc est, quatuor tonnæ & res quadrantes, vncialium nummorum.

& *argenti pondo* XX *millia*) supple *liberarum* vel *libras pondo*, vt ablatiuus *pondo* sit. Libra argenti autem sunt centum drachmæ seu denarii: qui duodecim & dimidium vnciales efficiunt. qui multiplicati, CCL millia vnciarum sunt argenti non signati. Vid. Gronov. de Sestert.

6. *in insula - - bellum duci*) in Gadibus insula bellum sustineri & proferri.

bus missis in vlteriorem Hispaniam cum Q. Cassio tribuno pleb. ipse cum equitibus DC magnis itineribus progreditur: edictumque præmittit, ad quam diem magistratus principesque omnium ciuitatum sibi esse præsto Cordubæ vellet. quo edicto tota prouincia peruulgato, nulla fuit ciuitas, quin ad id tempus partem senatus Cordubam mitteret; nullusve ciuis Romanus paullo notior, quin ad statutum diem conueniret. simul ipse Cordubæ conuentus per se portas Varroni clausit, custodias vigiliasque in muro turribusque disposuit. cohortes II, quæ colonicæ appellabantur, cum eo casu venissent, tuendi oppidi caussa, apud se retinuit. Iisdem diebus Carmonenses, quæ est longe firmissima totius prouinciæ ciuitas, deductis III in arcem oppidi cohortibus a Varrone præsidio, per se cohortes eiecit, portasque præclusit. Hoc vero

2 3 4 5 XX

CAP. XIX, 2. *adstatutum diem)* Participium *statutum* cod. MS. Carrar. & vet. Ven. & Gryph. expresserunt: quod subaudiunt recentiores. Sed propius stilo Cæsaris illud legere, quam subaudire.

4. *cohortes* II, *quæ Colonicæ*) Cohortes *colonicæ* sunt in coloniis conscriptæ: sicut Varro R. R. I. cap. 2. *leges colonicas*, & Suetonius Aug. 46. *decuriones colonicos* dixit.

5. *Carmonenses)* Carmo, Κάρμων, Straboni lib. III. pag. 97. est vrbs Turditanorum, poullo distantior a Bæti flumine: Ptolemæo II, 4. Χαρμωνία, *Charmonia*: hodie Carmona, sex leucis ab Hispali in ortum. Sequitur, *cohortes eiecit*, syntaxi ad intellectum relata, quia *ciuitas* interceßit, quamquam incisis disiuncta a verbo.

vero magis properare Varro, vt cum legionibus quamprimum Gades contenderet: ne itinere
2 aut transiectu intercluderetur. tanta, ac tam secunda in Cæsarem voluntate prouinciæ progresso ei paullo longius, litteræ a Gadibus redduntur, simul atque cognitum sit de edicto Cæsaris, consensisse Gaditanos principes cum tribunis cohortium, quæ essent ibi in præsidio, vt Gallonium ex oppido expellerent, vrbem in-
3 sulamque Cæsari seruarent. Hoc initio consilio, denuntiauisse Gallonio; vt sua sponte, dum sine periculo liceret, excederet Gadibus; si id
4 non fecisset, sibi consilium capturos. Hos timore adductum Gallonium Gadibus excessisse. His cognitis rebus, altera ex II legionibus, quæ Vernacula appellabatur, ex castris Varronis, adstante & inspectante ipso, signa sustulit seseque Hispalin recepit, atque in foro & porti-
5 cibus sine maleficio consedit, quod factum adeo eius conuentus ciues Romani comprobauerunt, vt domum ad se quisque hospitio cupidissi-
6 me reciperet. Quibus rebus perterritus Varro, cum,

CAP. XX. 2. *voluntate prouinciæ progresso*) a Faerno hæc lectio & Ciacconio, quos recentes omnes sequuntur. Veteres libri, *voluntas reperiebatur. Progressa*, cetera.

cum tribunis cohortium) Minores hi tribuni videntur, quam sex isti in qualibet legione, qui illam alternis vicibus regebant. Et Plinius III. epist. IX, *tribunus cohortis sub Classico fuerat*. Adi Lipsium II. M. R. dial. IX.

cum, itinere conuerso, sese Italicam venturum promisisset, certior a suis factus est, præclusas esse portas. Tum vero, omni intercluſus itinere, ad Cæsarem mittit, paratum se esse, legionem, cui iusserit, transdere. Ille ad eum Sex. Cæsarem mittit, atque huic transdi iubet. Transdita legione, Varro Cordubam ad Cæsarem venit: relatis ad eum publicis rationibus cum fide, quod penes eum est pecuniæ, transdit; & quod vbique habeat frumenti ac nauium, ostendit. Cæsar, habita concione Cordubæ, omnibus generatim gratias agit; ciuibus Romanis, quod oppidum in sua potestate studuissent habere, Hispanis, quod præsidia expulissent; Gaditanis, quos conatus aduersariorum infregissent, seseque in libertatem vindicassent: tribunis mil. centurionibusque, qui eo præsidii caussa venerant, quod eorum consilia sua virtute confirmassent; pecunias, quas erant in publicum Varroni ciues Romani polliciti, remittit; bona restituit iis, quos liberius locutos hanc pœnam tulisse cognouerat, tributis quibusdam publicis priuatisque præmiis: reliquos in posterum bona spe complet; biduumque Cordubæ commoratus, Gades proficiscitur; pecunias monumentaque, quæ ex fano Herculis collata erant in priuatam domum, referri in templum iubet, prouinciæ Q. Cassium præficit, huic IV legiones attribuit: ipse iis nauibus, quas M. Varro, quasque Gaditani iussu Varronis fecerant, Tarraconem paucis die-

7 8 XXI 2 3 4

6. *sese Italicam venturum*) Italicam coloniam Hispaniæ Bæticæ. Vide Geograph.

diebus peruenit. Ibi totius fere citerioris prouinciæ legationes Cæsaris aduentum exspectabant. Eadem ratione priuatim ac publicæ quibusdam ciuitatibus habitis honoribus, Tarracone discedit, pedibusque Narbonem, atque inde Massiliam peruenit: ibi, legem de dictatore latam, seseque dictatorem dictum a M. Lepido
XXII prætore, cognoscit. Massilienses, omnibus defessi malis, rei frumentariæ ad summam inopiam adducti, bis prœlio nauali superati, crebris eruptionibus fusi, graui etiam pestilentia conflictati, ex diutina conclusione, & mutatione victus, (panico enim vetere atque hordeo corrupto omnes alebantur: quod, ad huiusmodi casus antiquitus paratum, in publicum contulerant) deiecta turri, labefacta magna parte muri, auxiliis prouinciarum & exercituum desperatis, quos in Cæsaris potestatem veniisse cognouerant,
2 sese dedere sine fraude constituunt. sed paucis ante diebus L. Domitius, cognita Massilienſium voluntate, nauibus III comparatis, ex quibus II familiaribus suis attribuerat, vnam ipse conscenderat, nactus turbidam tempestatem,
3 est profectus. Hunc conspicatæ naues, quæ, iussu Bruti, consuetudine quotidiana ad portum excubabant, sublatis ancoris sequi cœ-
4 perunt. ex iis vnum ipsius nauigium contendi, & fugere perseuerauit, auxilioque tempestatis ex conspectu abiit: duo, perterrita con-

CAP. XXII. 1. *panico enim vetere)* Panicum, frumenti genus, sed vilius & minuti grani: quod descripsit Plinius XVIII, 7.

concursu nostrarum nauium, sese in portum receperunt. Massilienses arma tormentaque ex 5
oppido, vt est imperatum, proferunt: naues
ex portu naualibusque educunt; pecuniam ex
publico transdunt. Quibus rebus confectis, 6
Cæsar magis eos pro nomine & vetustate, quam
pro meritis in se ciuitatis, conseruans, II ibi
legiones præsidio relinquit, cæteras in Italiam
mittit: ipse ad vrbem proficiscitur. Iisdem XXIII
temporibus C. Curio, in Africam profectus ex
Sicilia, & iam ac initio copias P. Attii Vari de-
spiciens, II legiones ex IV quas a Cæsare acce-
perat, & D equites transportabat; biduoque &
noctibus III nauigatione consumptis, appulit
ad eum locum, qui appellatur Aquilaria. Hic 2
locus abest a Clupeis passuum XXII millia, ha-
betque non incommodam æstate stationem, &
duobus eminentibus promontoriis continetur.
Huius aduentum L. Cæsar filius cum X longis 3
nauibus ad Clupeam præstolans, (quas naues
Vticæ ex prædonum bello subductas, P. Attius
resi-

CAP. XXIII. 1. *ad locum, qui appellatur Aquilaria*) Distantiam quidem noster a Clupeis definit, non autem, in quam plagam situm fuerit: nec eius alibi mentio.

2. *abest a Clupeis*) Mox dicit *ad Clupeam*, diuerso genere & numero. Græci fere vrbium nomina pluraliter dicunt, quæ Latinis sunt singularia. quamquam & Strabo lib. VI. p. 191. scripsit quarto casu κλυπέαν. perinde vt Liuius XXVII, 29. *ad Clupeam vrbem*. & lib. XXIX, 32. *prope Clupeam vrbem*. Græcis eadem Ἀσπὶς dicta. Sita ad Mercurii promontorium, a Carthagine in ortum æstiuum.

reficiendas, huius belli caussa, curauerat) veritus nauium multitudinem, ex alto refugerat, appulsaque ad proximum litus trireme constrata, & in litore relicta, pedibus Adrumetum pro-
4 fugerat. Id oppidum C. Considius Longus, vnius legionis præsidio tuebatur. reliquæ Cæsaris naues eius fuga Adrumetum se receperunt.
5 Hunc secutus M. Rufus Quæstor nauibus XII, quas præsidio onerariis nauibus Curio ex Sicilia eduxerat, postquam relictam in litore nauem conspexit, hanc remulco abstraxit: ipse ad Cu-
XXIV rionem cum classe redit. Curio Marcum Vticam nauibus præmittit: ipse eodem cum exercitu proficiscitur: biduique iter progressus, ad
2 flumen Bagradam peruenit: ibi C. Caninium Rebilum legatum cum legionibus relinquit: ipse cum equitatu antecedit ad castra exploranda Corneliana, quod is locus peridoneus castris
3 habebatur. Id autem est iugum directum, eminens in mare, vtraque ex parte præruptum atque asperum, sed paullo tamen leniore fastigio ab ea parte, quæ ad Vticam vergit; abest directo itinere ab Vtica paullo amplius pas-
4 sus ∞. sed hoc itinere est fons, quo mare succedit. longe lateque is locus restagnat: quem si quis vitare voluerit, VI millium circuitu in oppi-

---

3. *Adrumetum profugerat)* Vrbs nobilis fuit, a Clupea in austrum sita, eodem litore.

CAP. XXIV. 1. *Vticam nauibus præmittit)* Euersa Carthagine, nec dum testituta, Vtica caput fuit prouinciæ Africæ, sita ab occasu Carthaginis, interlabente Bagrado fluuio.

oppidum perueniet. Hoc explorato loco, XXV
Curio castra Vari conspicit, muro oppidoque
coniuncta ad portam, quæ appellatur Bellica,
admodum munita natura loci, vna ex parte ipso
oppido Vtica, altera theatro, quod est ante op-
pidum, substructionibus eius operis maximis,
aditu ad castra difficili & angusto: simul anim- 2
aduertit, multa vndique portari, atque agi ple-
nissimis viis, quæ, repentini tumultus timore,
ex agris in vrbem conferebantur. Huc equita- 3
tum mittit, vt diriperet, atque haberet loco præ-
dæ. eodemque tempore his rebus subsidio DC
equites Numidæ ex oppido, peditesque CD mit-
tuntur a Varo; quos auxilii caussa rex Iuba pau-
cis diebus ante Vticam miserat. huic & pater- 4
num hospitium cum Pompeio, & simultas cum
Curione intercedebant; quod tribunus pl. le-
gem promulgauerat, qua lege regnum Iubæ pu-
blicauerat. Concurrunt equites inter se, neque 5
vero primum impetum nostrorum Numidæ fer-
re potuerunt: sed interfectis circiter CXX. reli-
qui se in castra ad oppidum receperunt. Interim 6
aduentu longarum nauium, Curio pronuntiari
onerariis nauibus iubet, quæ stabant ad Vticam
numero circiter CC, se in hostium habiturum lo-
co, qui non e vestigio ad castra Corneliana vela
direxissent. Qua pronuntiatione facta, tempo- 7
ris puncto, sublatis ancoris, omnes Vticam re-
linquunt, &, quo imperatum est, transeunt,
quæ res omnium rerum copia compleuit exerci-
tum. His rebus gestis, Curio se in castra ad XXVI
Bagradam recepit, atque vniuersi exercitus con-

clamatione imperator appellatur: postero die Vticam exercitum ducit, & prope oppidum ca-
2 stra ponit. nondum opere castrorum perfecto, equites ex statione nuntiant, magna auxilia equitum peditumque ab rege missa Vticam venire. eodemque tempore vis magna pulueris cernebatur, & e vestigio temporis primum agmen
3 erat in conspectu. Nouitate rei Curio permotus, præmittit equites, qui primum impetum sustineant, ac morentur: ipse celeriter, ab ope-
4 re deductis legionibus, aciem instruit: equitesque committunt prœlium: & prius, quam plane legiones explicari & consistere possent; tota auxilia regis impedita ac perturbata, quod nullo ordine & sine timore iter fecerant, in fugam se coniiciunt: equitatuque omni fere incolumi, quod se per litora celeriter in oppidum recepit, magnum peditum numerum interfici-
XXVII unt. Proxima nocte centuriones Marsi II ex castris Curionis, cum manipularibus suis
2 XXII ad Attium Varum perfugiunt. ii, seu vere, quam habuerant, opinionem perferunt, siue etiam auribus Vari seruiunt: (nam, quæ volumus, & credimus libenter; &, quæ sentimus ipsi, reliquos sentire speramus) confirmant quidem certe totius exercitus animos alienos esse
3 a Curione: maxime opus esse, in conspectum exer-

CAP. XXVI. 1. *imperator appellatur*) propter insignem victoriam: ex more militiæ Romanæ. Vide lib. III. Civ. c. 71. sect. 3. quæ adnotamus.

2. *e vestigio temporis*) Sic veteres libri cum præpositione. De formula vide supra lib. VII. 25.

exercitum venire, & colloquendi dari facultatem. Qua opinione adductus Varus, postero 4
die mane legiones ex castris educit. facit idem
Curio: atque vna valle non magna interiecta,
suas vterque copias instruit. Erat in exer- XXIIX
citu Vari Sex. Quintilius Varus; quem fuisse
Corfinii, supra demonstratum est. Hic, dimis-
sus a Cæsare, in Africam venerat: legionesque
eas transduxerat Curio, quas superioribus tem-
poribus Corfinio receperat Cæsar; adeo, vt, pau-
cis mutatis centurionibus, iidem ordines mani-
pulique constarent. hanc nactus appellationis 2
causam Quintilius circumire aciem Curionis,
atque obsecrare milites cœpit, *ne primi sacra-*
menti, quod apud Domitium atque apud se
quæstorem dixissent, memoriam deponerent;
neu contra eos arma ferrent, qui eadem essent 3
vsi fortuna, eademque in obsidione perpessi; neu
pro iis pugnarent, a quibus in contumeliam
perfuga appellarentur. Hic pauca *ad spem*
largitionis addit, quæ ab sua liberalitate, si se
atque Attium secuti essent, exspectare deberent.
Hac habita oratione, nullam in partem ab exer- 4
citu Curionis fit significatio: atque ita suas vter-
que copias reducit. At in castris Curionis ma- XXIX
gnus omnium incessit timor. nam is variis ho-
minum sermonibus celeriter augetur. vnus-
quis-

CAP. XXVIII, 1. *supra demonstratum est)* lib. I. Civ. B. cap. 23.

CAP. XXIX. 1. *magnus omnium incessit timor)* omnium rerum, casuum.

quisque enim opiniones fingebat, & ad id, quod ab alio audierat, sui aliquid timoris adde-
2 bat. hoc vbi vno auctore ad plures permanauerat atque alius alii transdiderat, plures auctores
3 eius rei videbantur. *Ciuile bellum; genus hominum;* (cui) *quod liceret libere facere, & sequi, quod vellent. legiones eæ, quæ paullo ante apud aduersarios fuerant,* (nam etiam Cæsaris beneficium mutauerat consuetudo) *quæ offerrentur*
4 *municipia etiam diuersis partibus coniuncta.* neque enim ex Marsis Pelignisque veniebant, vt qui superiore nocte in contuberniis commilitonesque non nulli grauiores sermones militum vulgo durius accipiebant. non nulla etiam ab iis, qui diligentiores videri volebant, finge-
XXX bantur. Quibus de cauſſis concilio conuocato, de summa rerum deliberare incipit. Erant sententiæ, quæ conandum omnibus modis, castraque Vari oppugnanda censerent. quod huiusmodi militum consiliis otium maxime
2 contrarium esse arbitrarentur, postremo præstare dicebant, *per virtutem in pugna belli fortunam experiri, quum, desertos & circumuentos a suis, grauissimum supplicium pati.* porro

3. *Ciuile bellum; genus hominum quod)* Locus male sanus. Priori parti, vsque *vellent.* videtur medicina adhiberi posse. *Ciuile bellum,* quo turpe minus fit a partibus ad partes transire: *genus hominum,* liberum & Romanum, *quod,* siue *cui id,* vt Vossius emendandum censet, liceret libere facere. cetera.

Cæsaris beneficium) quo captos Corfinii seruauerat.

quæ offerrentur municipia) Ingens hic vitium latet, cui, sine meliori codice, salus adferri haud poterit.

ro erant, qui censerent, *de tertia vigilia in castra Corneliana recedendum; vt, maiore spatio temporis interiecto, militum mentes sanarentur; simul, si quid grauius accidisset; magna multitudine nauium & tutius & facilius in Siciliam receptus daretur.* Curio vtrumque improbans XXXI consilium, *quantum alteri sententiæ deesset animi, tantum alteri superesse dicebat: hos turpissimæ fugæ rationem habere, illos etiam iniquo loco dimicandum putare.* Qua enim, inquit, *fiducia & opere & natura loci munitissima castra expugnari posse confidimus? aut vero quid proficimus, si, accepto magno detrimento, ab oppugnatione castrorum discedimus? quasi non & felicitas rerum gestarum, exercitus beneuolentiam imperatoribus, & res aduersæ odia concilient. Castrorum autem mutatio quid habet, nisi turpem fugam & desperationem omnium, & alienationem exercitus? nam neque prudentes suspicari oportet, sibi parum credi; neque improbos scire, sese timeri: quod illis licentiam timor augeat noster; his studia deminuat.* Quod si iam, inquit, *hæc explorata habemus, quæ de exercitus alienatione dicuntur: quæ quidem ego aut omnino falsa aut certe minora opinione esse confido: quanto, hæc dissimulare & occultare, quam per nos confirma-*

2 3 4 5 6

CAP. XXXI. 4 *timor augeat noster*; *his*) Vossius ex *nostris* fecit *noster*; *his*, mutata simul incisione. Optime. *illis* enim, puta hostibus, augetur timore nostro licentia; *his*, id est nostris, minuitur studium eodem timore.

mari, præstat? an non, vti corporis vulnera, ita exercitus incommoda sunt tegenda, ne spem
7 aduersariis augeamus? ad etiam media nocte proficiscamur, addunt: quo maiorem credo licentiam habeant, qui peccare conentur: namque huius modi res aut pudore aut metu tenentur: quibus
8 rebus nox maxime aduersaria est. Quare neque tanti sum animi, vt sine spe castra oppugnanda censeam, neque tanti timoris, vt ipse deficiam: atque omnia prius experienda arbitror, magnaque ex parte iam me vna vobiscum de re iudicium fa-
XXXII cturum confido. Dimisso concilio, concionem aduocat militum: commemorat, quo sit eorum vsus studio ad Corfinium Cæsar: vt magnam partem Italiæ, beneficio atque auctoritate eorum, suam fecerit. Vos enim, vestrumque factum, inquit, omnia deinceps municipia sunt secuta, neque sine caussa & Cæsar amicissime de vobis, & illi grauissime indicauerant. Pompeius enim, nullo prælio pulsus, vestri facti præiudicio demotus, Italia excessit: Cæsar me, quem sibi carissimum habuit, prouinciamque Siciliam atque Africam, sine quibus vrbem atque Italiam tueri non potest, ve-
3 stræ fidei commisit. Absunt, qui vos hortentur, vt a nobis desciscatis. quid enim est illis optatius, quam vno tempore & nos circumuenire, & vos
4 nefario scelere obstringere? aut quid irati grauius de vobis sentire possunt, quam, vt eos proda-
5 tis, qui se vobis omnia debere iudicant; & in eorum potestatem veniatis, qui se per vos periisse existimant? an vero in Hispania res gestas Cæsaris non audistis? duos pulsos exercitus? duos supera-

peratos duces? duas receptas prouincias? Hæc acta diebus XL, quibus in conspectum aduersariorum venerit Cæsar. an, qui incolumes resistere non potuerunt, perditi resistant? vos autem, incerta victoria, Cæsarem secuti, diiudicata iam belli fortuna, victum sequamini, cum vestri officii præmia percipere debeatis. Desertos enim se ac proditos a vobis dicunt, & priori sacramenti mentionem faciunt. Vos ne vero L. Domitium, an vos L. Domitius deseruit? nonne extremam pati fortunam paratos proiecit ille? non sibi, clam vobis, salutem fuga petiuit? non, proditi per illum, Cæsaris beneficio estis conseruati? sacramento quidem vos tenere qui potuit, cum proiectis fascibus, & deposito imperio, priuatus, & captus, ipse in alienam venisset potestatem? Relinquitur noua religio, vt, eo neglecto sacramento, quo nunc tenemini, respiciatis illud, quod deditione ducis, & capitis deminutione sublatum est. At credo, si Cæsarem probatis, in me offenditis: qui de meis in vos meritis prædicaturus non sum; quæ sunt adhuc & mea voluntate & vestra exspectatione leuiora. sed tamen sui laboris milites semper, euentu belli, præmia petiuerunt: qui qualis sit futurus, ne vos quidem dubitatis. Diligentiam quidem nostram, aut quem ad finem adhuc res processit, fortunamque cur prætream? An pœnitet vos, quod saluum atque incolumem exercitum, nulla omnino naue

CAP. XXXII, 7. *Desertos enim se ac proditos)* ENIM nihil hoc loco infert, sed *autem* valet: vt supra lib. V. cap. 5. sect. 8.

naue desiderata, transduxerim? quod classem hostium primo impetu aduenientis profligauerim? quod his per biduum equestri prœlio superauerim? quod ex portu sinuque aduersariorum CC *naues onerarias adduxerim; eoque illos compulerim, vt neque pedestri itinere, neque nauibus commeatu iuuari possint? Hac vos fortuna atque his ducibus repudiatis, Corfinienſium ignominiam, an Italiæ fugam, an Hiſpaniarum deditionem, an Africi belli præiudicia, ſequimini? Equidem me Cæſaris militem dici volui: vos me imperatoris nomine appellauiſtis. Cuius ſi vos pœnitet; veſtrum vobis beneficium remitto, mihi meum reſtituite nomen; ne ad contumeliam honorem dediſſe videamini.* XXXIII Qua oratione permoti milites, crebro etiam dicentem interpellabant, vt magno cum dolore infidelitatis ſuſpicionem ſuſtinere viderentur. 2 diſcedentem vero ex concione vniuerſi cohortantur, magno ſit animo, neu dubitet prœlium committere, & ſuam fidem 3 virtutemque experiri. Quo facto commutata omnium voluntate & opinione, conſenſu ſummo conſtituit Curio, cum primum ſit poteſtas, 4 prœlio rem committere. Poſtero die productos, loco eodem, quo ſuperioribus diebus conſtiterat, in acie collocat. 5 ne Varus quidem Attius dubitat copias producere, ſiue ſollicitandi milites, ſiue æquo loco dimicandi detur occaſio, ne facultatem prætermittat. XXXIV Erat vallis inter-

13. *Africi belli præiudicia*) infauſta Pompeianis equeſtria prœlia, quibus a Curione victi fugatique erant, *Supra cap.* 25, 26.

ter duas acies, vt supra demonstratum est, non ita magno aut difficili & arduo adscensu. hanc vterque si aduersariorum copiæ transire conarentur, exspectabat, quo æquiore loco prœlium committeretur. simul a sinistro cornu P. Attii equitatus omnis, & vna leuis armaturæ interiecti complures, cum se in vallem demitterent, cernebantur. ad eos Curio equitatum, & duas 3
Marrucinorum cohortes mittit: quorum primum impetum equites hostium non tulerunt, sed, admissis equis, ad suos refugerunt: relicti ab iis, qui vna procurrerant, leuis armaturæ, circumueniebantur, atque interficiebantur ab nostris. Huc tota Vari conuersa acies, suos fugere & concidi videbat. Tum Rebilus, legatus 4
Cæsaris, quem Curio secum ex Sicilia duxerat, quod magnum habere vsum in re militari sciebat, *Perterritum*, inquit, *hostem vides, Curio: quid dubitat vti temporis opportunitate?* Ille 5
vnum elocutus, *vt memoria tenerent milites ea quæ pridie sibi confirmassent, sequi se iubet*, & præcurrit ante omnes: adeoque erat impedita vallis, vt in adscensu, nisi subleuati a suis primi
non facile eniterentur. sed præoccupatus animus Attianorum militum timore, & fuga, & cæde suorum, nihil de resistendo cogitabant, omnesque iam se ab equitatu circumueniri arbitrabantur. itaque prius, quam telum adiici pos- 7
set, aut nostri propius accederent, omnis Vari acies terga vertit, seque in castra recepit. Qua XXXV
in

CAP. XXXIV. 1. *vt supra demonstratum)* cap. 27. sec. 4.

in fuga Fabius Pelignus quidam, & infimis ordinibus de exercitu Curionis, primum agmen fugientium consecutus, magna voce Varum nomine appellans requirebat, vti vnus esse ex eius militibus, & monere aliquid velle ac dicere videretur. 2 vbi ille, sæpius appellatus, adspexit ac restitit; &, quis esset, aut quid vellet, quæsiuit; humerum apertum gladio appetit: paullumque abfuit, quin Varum interficeret, quod ille periculum, 3 sublato ad eius conatum scuto, vitauit. Fabius, a proximis militibus circumuentus, interficitur, ac fugientium multitudine ac turba portæ castrorum occupantur, atque iter impeditur; pluresque in eo loco sine vulnere, quam in prælio 4 aut fuga, intereunt. neque multum abfuit, quin etiam castris expellerentur: ac non nulli protinus eodem cursu in oppidum contenderunt. 5 sed, cum loci natura, tum munitio castrorum aditum prohibebat: quod ad prœlium egressi Curionis milites, iis rebus indigebant, quæ ac oppugnationem 6 castrorum erant vsui. Itaque Curio exercitum in castra reducit, suis omnibus præter Fabium incolumibus, ex numero aduersariorum circiter DC interfectis ac ∞ vulneratis: qui omnes, discessu Curionis, multique præterea, per simulationem vulnerum, ex castris in 7 oppidum, propter timorem, sese recipiunt. Quare animaduersa, Varus, & terrore exercitus cognito, buccinatore in castris & paucis ad speciem tabernaculis relictis, de tertia vigilia silentio XXXVI exercitum in oppidum reducit. Postero die Curio Vticam obsidere, & vallo circummuni-

nire instituit. Erat in oppido multitudo insolens belli, diuturnitate otii: vticenses, pro quibusdam Cæsaris in se beneficiis, illi amicissimi. conuentus, qui ex variis generibus constaret, terror ex superioribus prœliis magnus. itaque 2
de deditione omnes palam loquebantur, & cum P. Atrio agebant, ne sua pertinacia omnium fortunas perturbari vellet. Hæc cum agerentur; 3
nuntii, præmissi ab rege Iuba, venerunt, qui illum cum magnis copiis adesse dicerent: & de custodia a defensione vrbis hortarentur, quæ res eorum perterritos animos confirmauit. Nun- XXXVII
tiabantur hac eadem Curioni, sed aliquamdiu fides fieri non poterat. tantam habebat suarum 2
rerum fiduciam. Tamque Cæsaris in Hispania res secundæ in Africam nuntiis ac litteris perferebantur; quibus omnibus rebus sublatus, nihil contra se regem nisurum existimabat. sed 3
vbi certis auctoribus comperit, minus V & XX millibus longe ab Vtica eius copias abesse; relictis munitionibus, sese in castra Corneliana recepit. huc frumentum comportare, castra mu- 4
nire, materiam conferre cœpit, statimque in Siciliam misit, vti II legiones reliquusque equitatus ad se mitteretur. castra erant ad bellum 5
ducendum aptissima, natura, & loci munitione, & maris propinquitate, & aquæ & salis copia, cuius magna vis iam ex proximis erat salinis eo congesta. non materia multitudine 6
arborum, non frumentum, cuius erant plenissimi agri, deficere poterat. itaque suorum omnium consensu, Curio reliquas copias exspecta-

XXXIIX ctare, & bellum ducere, parabat. His constitutis rebus, probatisque consiliis, ex perfugis quibusdam oppidanis audit, Iubam reuocatum finitimo bello, & controuersiis Lepitanorum, restitisse in regno; Saburam, eius præfectum, cum mediocribus copiis missum, Vticæ
2 appropinquare. his auctoribus temere credens, consilium commutat, & prœlio rem committere constituit, multum ad hanc rem probandam adiuuat adolescentia, magnitudo animi, superioris temporis prouentus, fiducia rei bene ge-
3 rendæ. His rebus impulsus, equitatum omnem prima nocte ad castra hostium mittit, ad flumen Bagradam, quibus præerat Sabura, de quo ante erat auditum. Sed rex cum omnibus copiis insequebatur, & VI millium passuum interual-
4 lo a Sabura confederat. Equites missi, noctu iter conficiunt: imprudentes atque inopinantes hostes adgrediuntur, Numidæ enim, quadam barbarea consuetudine, nullis ordinibus
5 passim confederant. hos oppressos somno, & dis-

CAP. XXXVIII. 1. *controuersiis Lepitanorum*) At Lepitani maiores in medio sinu Syrtium, longe a Numidia, Iubæ regno, remoti, tota prouincia proconsulari interiacente? Minores autem in ipsa prouincia ad eumdem sinum; quomodo igitur *finitimo bello reuocatus* dici potest? Nihilominus ita constanter libri, vero an corrupto nomine, iudicent alii mihi dubitare liceat.

2. *his auctoribus temere credens*) Frontinus lib. II. Strateg. cap. V. sect. 40. *Iuba Curionis animum simulato regressu impulit in vanam alacritatem.* Lege reliqua.

dispersos adorti, magnum eorum numerum interficiunt: multi perterriti profugiunt. quo facto, ad Curionem equites reuertuntur, captiuosque ad eum reducunt, Curio cum omnibus copiis quarta vigilia exierat, cohortibus V castris præsidio relictis: Progressus millia passuum VI, equites conuenit, rem gestam cognouit; ex captiuis quærit, quis castris ad Bagradam præsit? respondent, Saburam; reliqua studio itineris conficiendi, quærere prætermittit; proximaque respiciens signa, *Videtisne*, inquit, *milites, captiuorum orationem cum perfugis conuenire? abesse regem, exiguas esse copias missas, quæ paucis equitibus pares esse non potuerunt. proinde, ad prædam, ad gloriam properate, vt iam de præmiis vestris, & de referenda gratia cogitare incipiamus.* Erant per se magna, quæ gesserant equites, præsertim eum eorum exiguus numerus cum tanta multitudine Numidarum conferretur. hæc tamen ab ipsis inflatius commemorabantur, vt de suis homines laudibus libenter prædicant. multa præterea spolia præferebantur. capti homines equitesque producebantur: vt, quidquid intercederet temporis, hoc omne victoriam morari videretur. ita spei Curionis militum studia non deerant. Equites sequi iubet sese, iterque accelerat, vt quam maxime ex fuga perterritos adoriri posset. At illi, itinere totius noctis confecti, subsequi non poterant: atque alii alio loco resistebant, ne hæc quidem res Curionem ab spe morabatur. Iuba cer-

XXXIX 2 3 4 5 6 XL

certior factus a Sabura, de nocturno prœlio, II millia Hiſpanorum & Gallorum equitum, quos, ſuæ cuſtodiæ cauſſa, circum ſe habere conſueuerat, & peditum eam partem, cui maxime confidebat, Saburæ ſubmittit. ipſe cum reliquis
2 copiis elephantisque XL lentius ſubſequitur, ſuſpicatus, præmiſſis equitibus, ipſum adfore Cu-
3 rionem. Sabura copias equitum peditumque inſtruit, atque his imperat, vt ſimulatione timoris paullatim cedant, ac pedem referant: ſeſe, cum opus eſſet, ſignum prœlii daturum, &, quod rem poſtulare cognouiſſet, imperatu-
4 rum. Curio ad ſuperiorem ſpem addita præſentis temporis opinione, hoſtes fugere arbitratus, copias ex locis ſuperioribus in campum deducit.
XLI Quibus ex locis cum longius eſſet progreſſus, confecto iam labore exercitu, XVI millium ſpa-
2 tio, conſiſtit. dat ſignum ſuis Sabura, aciem conſtituit, & circumire ordines, atque hortari incipit; ſed peditatu dumtaxat procul ad ſpeciem vtitur, equites in aciem mittit. Non deeſt
3 negotio Curio, ſuosque hortatur, vt ſpem omnem in virtute reponant, nec militibus quidem, vt defeſſis; neque equitibus, vt paucis, & labore confectis, ſtudium ad pugnandum vir-
4 tusque deerat. ſed ii erant numero CC: reliqui in itinere ſubſtiterant. hi quamcumque in partem impetum fecerant, hoſtes loco cedere cogebant. ſed neque longius fugientes proſequi nec vehementius equos incitare poterant. ne equitatus hoſtium ab vtroque cornu circumire

aciem

aciem nostram, & auersos proterere incipit. 6
Cum cohortes ex acie procurrissent, Numidæ integri celeritate impetum nostrorum effugiebant, rursusque ad ordines suos se recipientes, circumibant, & ab acie excludebant. sic neque in loco manere, ordinesque seruare, neque procurrere, & casum subire, tutum videbatur. Hostium copiæ, submissis ab rege auxiliis, crebro augebantur. 7
nostros vires lassitudine deficiebant. simul ii, qui vulnera acceperant, neque acie excedere, neque in locum tutum referri poterant; quod tota acies equitatu hostium circumdata tenebatur: hi, de salute sua desperantes, vt extremo vitæ tempore homines facere consueuerunt, aut suam mortem miserabantur, aut parentes suos commendabant, si quos ex eo periculo fortuna seruare potuisset. plena erant omnia timoris & luctus. Curio vbi, perterritis omnibus, neque cohortationes suas, neque preces audiri intelligit, vnam, vt in miseris rebus, spem reliquam salutis esse arbitratus, proximos colles capere vniuersos, atque eo inferri signa iubet. hos quoque præoccupat missus à Sabura equitatus. tum vero ad summam desperationem nostri perueniunt; & partim fugientes ab equitatu interficiuntur, partim integri

CAP. XLI. 5. *auersos proterere*) a tergo cædere incipit.

7. *nostros vires lassitudine deficiebant*) Sic plures libri, non *nostris*. Atque ita supra B. Gall. II. 10. *eos res frumentaria deficere cœpit.*

3 gri procumbunt. Hortatur Curionem Cn. Domitius, præfectus equitum cum paucis equitibus circumsistens, vt fuga salutem petat, atque in castra contendat: & se ab eo non discessurum
4 pollicetur. At Curio, numquam, amisso exercitu, quem a Cæsare fidei suæ commissum acceperit, se in eius conspectum reuersurum con-
5 firmat; atque ita prœlians interficitur. Equites perpauci ex prœlio se recipiunt: sed ii, quos ad nouissimum agmen, equorum reficiendorum caussa, substitisse demonstratum est, fuga totius exercitus procul animaduersa, sese incolumes in castra conferunt. Milites ad vnum
XLIII omnes interficiuntur. His rebus cognitis, M. Rufus quæstor, in castris relictis a Curione, cohortatur suos, ne animo deficiant. Illi orant atque obsecrant, vt in Siciliam nauibus reportentur. pollicetur: magistrisque imperat nauium, vt primo vespere omnes scaphas ad litus
2 appulsas habeant. sed tantus fuit omnium terror, vt alii adesse copias Iubæ dicerent, alii cum legionibus instare Varum, iamque se puluerem venientem cernere; quarum rerum nihil omni-
3 no acciderat: alii classem hostium celeriter aduolaturam suspicarentur. itaque, perterritis omnibus, sibi quisque consulebat. qui in classe erant, proficisci properabant. horum fuga nauium onerariarum magistros incitebat. pauci lenunculi ad officium imperiumque conuenie-

CAP. XLIII. 3. *pauci lenunculi)* Nonius Marcellus: *Lenunculus, nauigium Piscatorium:* qui ex Sallustii Hist. II. adfert, *per noctem in lenunculo piscantis.* In

niebant. sed tanta erat, completis litoribus, 4
contentio. qui potissimum ex magno numero
conscenderent, vt multitudine atque onere non
nulli deprimerentur, reliqui ob timorem pro-
pius adire tardarentur. Quibus rebus acci- XLIV
dit, vt pauci milites, patresque familiæ, qui aut
gratia, aut misericordia valerent, aut naues ad-
nare possent, recepti, in Siciliam incolumes per-
uenirent. reliquæ copiæ, missis ad Varum no-
ctu, legatorum numero centurionibus, sese ei
dediderunt. quorum cohortes militum Iuba 2
postero die ante oppidum conspicatus, suam esse
prædicans prædam, magnam partem eorum in-
terfici iussit: paucos electos in regnum remisit. 3
cum Varus suam fidem ab eo lædi quæreretur, ne-
que resistere auderet: ipso equo in oppidum ve-
ctus, prosequentibus compluribus senatoribus
quo in numero erat Ser. Sulpicius, & Licinius
Damasippus, paucis diebus, quæ fieri vellet, Vti-
cæ constituit, atque imperauit, diebusque post
paucis se in regnum cum omnibus copiis
recepit.

C. IV.

Glossis scribitur *lemunculus*, quod putes a *lembunculus*, quo Tacitus XIV, 5. vsus est, originem habere. Sed etiam inscriptiones veteres CORPORIS LENVNCVLARIORVM mentionem fecerunt, quod vulgarem scripturam confirmat.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO CIVILI LIBER III.

SVMMARIVM LIBRI III.

Cæsar rebus vrbanis ordinatis in Græciam traiicit; Oricum, Apolloniam, alia occupat; Pompeius Dyrrhachium contendit. Bibulus in classe moritur. Colloquia de pace turbantur. Motus Cœlii & Milonis opprimuntur. Libo Bruduſinum portum fruſtra obſidet. Antonius, quos traiecit, cum Cæſare iungit. Scipio Syriacas legiones adducit; Cn. Domitius Scipioni in Macedonia oppoſitus. Pompeius a Cæſare ad Dyrrhachium obſeſſus. Duplici clade adfectus Cæſar Pompeium in Theſſalia vincit, fugat. Caſſius claſſem Cæſaris in Sicilia incendit. Pompeius in Aegypto interficitur: Cæſar, eum perſequens, Alexandria novo bello implicatur.

DICTATORE habente comitia Cæſare, conſules creantur (Iulius) Cæſar & P. Seruilius. is enim erat annus, quo per leges ei conſulem fieri liceret. His rebus confectis, cum fides tota Italia eſſet anguſtior, neque creditæ pecuniæ ſolue-
2 rentur, conſtituit, vt arbitri darentur, per eos fierent æſtimationes poſſeſſionum & rerum, quan-

---

CAP. I. 1. *Seruilius)* Iſaurici filius, qui & ipſe Iſauricus cognominatur. *Plut. in Cæſ.*

annus, quo per leges ei conſulem fieri) annus decimus a Primo conſulatu. *Liuius VII, 42.*

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn862868203/phys_0461
DFG

quanti quæque illarum ante bellum fuissent, atque ex creditoribus transderentur. hoc & ad 3
timorem nouarum tabularum tollendum minuendumque, qui fere bella & ciuiles dissensiones sequi consueuit, & ad debitorum tuendam existimationem, esse aptissimum existimauit. item, prætoribus tribunisque pl. rogationes ad populum ferentibus, non nullos, ambitus 4
Pompeia lege damnatos, illis temporibus, quibus in vrbe præsidia legionum Pompeius habuerat, quæ iudicia, aliis audientibus iudicibus, aliis sententiam ferentibus, singulis diebus erant perfecta, in integrum restituit; qui se 5
illi initio ciuilis belli obtulerant, si sua opera in bello vti vellet, perinde æstimans, ac si vsus esset, quoniam sui fecissent potestatem. statuerat enim, hos prius iudicio populi debere restitui, quam suo beneficio videri receptos, ne aut 6
ingratus in referenda gratia, aut arrogans in præripiendo populi beneficio videretur. His II
rebus, & feriis Latinis, comitiisque omnibus per-

3. *timorem nouarum tabularum*) de ære alieno debitoribus relaxando. Semper hæc fax turbarum ad plebem in optimates accendendam, vt Liuius XXXII. 38. dixit, fuerunt: quas prudenter Cæsar temperauit æstimatione, vt hoc loco & apud Suetonium c. 42.

4. *ambitus Pompeia lege damnatos*) de qua lege Dio Cassius lib. XL. p 145.

In vrbe præsidia legionum habuerat) tempore, quo Pompeius consul sine collega erat. Vide Dionem iam dicto loco, & Cicer. pro Milone cap. 1.

CAP II. 1. *feriis latinis*) in monte Albano peractis,

perficiundis XI dies tribuit. dictaturaque se
I abdicat, & ab vrbe proficiscitur, Brunduſiumque
peruenit: eo legiones XII equitatum omnem
venire iuſſerat. ſed tantum nauium reperit, vt
2 anguſte XX millia legionariorum militum &
DC equites transportare poſſent. hoc vnum,
inopia nauium, Cæſari ad conficiendi belli cele-
3 ritatem defuit. atque eæ copiæ ipſe hoc infre-
quentiores imponuntur, quod multi Gallicis tot
bellis defecerant: longumque iter ex Hiſpania
magnum numerum deminuerat; & grauis autu-
mnus in Apulia circumque Brunduſium, ex ſalu-
berrimis Galliæ & Hiſpaniæ regionibus, omnem
III exercitum valetudine tentauerat. Pompe-
ius, annum ſpatium ad comparandas copias
nactus, quod vacuum a bello atque ab hoſte
otioſum fuerat, magnam ex Aſia, Cycladibus-
que inſulis, Corcyra, Athenis, Ponto, Bithynia,
Syria, Cilicia, Phœnice & Aegypto claſſem coe-
I gerat; magnam omnibus locis ædificandam
2 curauerat; magnam imperatam Aſiæ, Syriæ,
regibusque omnibus, & dynaſtis, & tetrarchis, &
liberis Achaiæ populis pecuniam exegerat; ma-
gnam ſocietates earum prouinciarum, quas ipſe
IV obtinebat, ſibi numerare coegerat. Legio-
nes efferebat ciuium Romanorum IX; V ex
Ita-

---

fine quibus conſules auſpicato in bellum haud profi-
ciſcebantur. *Dio Caſſ.* XLVI, p. 313.

2. *anguſte XX millia*) Veteres libri XV millia: Scaliger
XX, quem plerique ſequuntur, quia hoc propius cum
VII legionibus, *infra c. 6. ſect. 2.* (nili & ipſum minus
eſt) conuenit.

Italia, quas transduxerat; vnam ex Sicilia veteranam, quam factam ex duabus, gemellam appellabat; vnam ex Creta & Macedonia, ex veteranis militibus, qui dimissi a superioribus imperatoribus, in iis prouinciis consederant; II ex Asia, quas Lentulus scribendas curauerat. Præterea magnum numerum ex Thessalia Bœotia, Achaia, Epiroque, supplementi nomine, in legiones distribuerat. His Antonianos milites admiscuerat. Præter has exspectabat cum Scipione ex Syria legiones II; sagittarios ex Creta, Lacedæmone, Ponto atque Syria, reliquisque ciuitatibus III millia numero habebat; funditorum cohortes VI; mercenarias II: equites VII millia; ex quibus DC Gallos Deiotarus adduxerat, D Ariobarzanes ex cappadocia; ad eundem numerum Cotus ex Thracia dederat, & Sadalem filium miserat. Ex Macedonia CC erant, quibus Rascipolis præerat, excellenti virtute. D ex Gabinianis Alexandria, Gallos, Germanosque, quos ibi A. Gabinius præsidii caussa apud regem Ptolomeum reliquerat: Pompeius filius cum classe adduxerat DCCC, quos ex seruis suis pastorumque suorum coegerat; CCC Tarcundarius, Castor, & Donilaus, ex Gallogræcia dederant. horum alter vna venerat, alter filium miserat. CC ex Syria a Comageno Antiocho, cui

2 3 4 5

CAP. IV. 5. *Comageno Antiocho)* quem Pompeius extremæ sub Tauro Syriæ, quæ Comagene dicitur, præposuerat: de quo & Cicero lib. XV. epist I. ad senatum.

cui magna præmia Pompeius tribuit, missi erant;
6 in his plerique hipotoxotæ. Huc Dardanos, Bessos partim mercenarios, partim imperio aut gratia comparatos; item Macedonas; Thessalos, & reliquarum gentium: & ciuitatum adiecerat, atque eum, quem supra demonstrauimus, numeV rum expleuerat. Frumenti vim maximam ex Thessalia, Asia, Aegypto, Creta, Cyrenis, reli2 quisque regionibus comparauerat: hiemare Dyrrhachii, Apolloniæ, omnibusque oppidis maritimis constituerat, vt mare Cæsarem transire prohiberet: eius rei caussa omni ora maritima 3 classem dispossuerat. præerat Aegyptis nauibus Pompeius filius; Asiaticis, D. Lælius, & C. Triarius; Syriacis, C. Cassius; Rhodiis, C. Marcellus cum C. Pomponio: Liburnicæ atque Achaicæ classi Scribonius Libo, & M. Octauius: 4 toti tamen officio maritimo M. Bibulus præpositus cuncta administrabat: ad hunc summa VI imperii respiciebat. Cæsar, vt Brundusium venit, concionatus apud milites, *quoniam prope ad finem laborum ac periculorum esset peruentum, æquo animo mancipia atque impedimenta in Italia relinquerent; ipsi expediti naues conscenderent, quo maior numerus militum posset imponi: omniaque ex victoria & ex sua liberalitate sperarent*; conclamantibus omnibus, *imperaret quod vellet; quodcumque imperauisset, se æquo ani-*

---

hippotoxotæ) ἱπποτοξόται, sagittarii sequestres.

6. *Dardanos, Bessos,*) Dardani, populus Mœsiæ superioris Illiricum & Macedoniam versus: Bessi, Thraciæ sunt in Hæmo monte.

animo esse facturos; pridie non. Ian. naues soluit, impositis, ut supra demonstratum est, legionibus VII. postridie terram attigit Ceraunior um. saxa inter & alia loca periculosa quietam nactus stationem, & portus omnes timens, quos teneri ab aduersariis arbitrabatur, ad eum locum, qui appellatur * Palæste, omnibus nauibus ad vnam incolumibus, milites exposuit. Erat Orici Lucretius Hispilo & Minucius Rufus cum Asiaticis nauibus XIIX, quibus iussu D. Lælii præerant; M. Bibulus cum nauibus CX Corcyræ. sed neque ii, sibi confisi, ex portu prodire sunt ausi: cum Cæsar omnino XII naues longas præsidio duxisset; in quibus erant constratæ IV, Bibulus, impeditis nauibus, dispersisque re

3 4 VII 2 3

CAP. VI. 3. *vt supra demonstratum est*) cap. 2. sect. 2. *terram Ceraunior um*) ex Petri Victorii coniectura, V. L. lib. XIII. ineunte. Antea Græcorum edebatur: MSS. *Germanior um*. Ceraui autem montes in litore Epirensi.

4. *ad locum, qui appellatur Palæste*) Omnes libri *Pharsalus*, sed falso, quia hæc Tessaliæ est & mediterranea. Lucanus lib. V. v. 460. de hoc Cæsaris traiectu.

(classis) *vento fluctuque secundo*
Lapsa Palæstinas vncis confixit arenas.

Vnde Sulpicius Verulanus, Lucani interpres, *Palæsten* vrbem dicit, vicinam Orico, prope Ceraunia: quam vocem in vetusto Cæsaris codice se legisse Paulus Marsus ad IV Fast. Ouidii confirmat: & Iac. Palmerius Græc. Antiq. p. 240. pro certa lectione habet. Scio. quæ H. Grotius & D. Vossius dubitant; quod vero certiora non adferunt, in lectione *Palæste* adquiesco.

remigibus satis mature occurrit: quod prius ad continentem visus est Cæsar, quam de eius aduentu fama omnino in eas regiones perferretur. VIII Expositis militibus, naues eadem nocte Brundusium a Cæsare remittuntur; vt reliquæ legiones equitatusque transportari possent. 2 Huic officio præpositus erat Fusius Calenus, legatus, qui celeritatem in transportandis legionibus adhiberet. III sed serius a terra prouectæ naues, neque vsu nocturna aura, in redeundo offenderunt. 3 Bibulus enim, Corcyræ certior factus de aduentu Cæsaris, sperant se alicui parti onustarum nauium occurrere posse, inanibus occurrit: &, nactus circiter XXX in eas diligentiæ suæ ac doloris iracundia erupit, omnesque incendit; eodemque igne nautas dominosque nauium interfecit, magnitudine pœnæ reliquos deterrere sperans. 4 Hoc confecto negotio, a Salonis ad Orici portum stationes litoraque omnia longe lateque classibus occupauit: custodiisque diligentius dispositis, ipse grauissima hieme in nauibus excubabat, neque vllum laborem aut munus despiciens, neque subsidium exspectans, si in Cæsaris complexum veniret. IX Sed Post discessum Liburnarum, ex Illyrico M. Octauius cum iis, quas habebat, nauibus Salonas peruenit; ibique concitatis Dalmatis, reliquisque barbaris, Issam a Cæsaris amicitia

CAP. VIII. 4. *a Salonis ad Orici portum*) Salonæ princeps vrbs Dalmatiæ: Oricum prima Epiri in Chaonia.

CAP. IX. 1. *Issam auertit*) Issa insula cum oppido

citia auertit: conuentum Salonius cum neque 2
pollicitationibus, neque denuntiatione periculi
permouere posset; oppidum oppugnare insti-
tuit. est autem oppidum & loci natura & colle
munitum. sed celeriter ciues Romani, ligneis 3
effectis turribus, iis sese munierunt; &, cum
essent infirmi ad resistendum; propter paucita-
tem hominum, crebris confecti vulneribus, ad
extremum auxilium descenderunt: seruosque
omnes puberes liberauerunt: & præfectis
omnium mulierum crinibus, tormenta effece-
runt. Quorum cognita sententia, Octauius 4
quinis castris oppidum circumdedit; atque vno
tempore obsidione & oppugnationibus eos pre-
mere cœpit. Illi omnia perpeti parati, maxime 5
a re frumentaria laborabant. qua de re missis
ad Cæsarem legatis, auxilium ab eo petebant:
reliqua, vt poterant, per se incommoda sustine-
bant: & longo interposito spatio, cum diutur- 6
nitas oppugnationis negligentiores Octauianus
effecisset, nacti occasionem meridiani temporis,
discessu eorum pueris mulieribusque in muro
dispositis, ne quid quotidianæ consuetudinis de-
sideraretur, ipsi, manu facta, cum iis, quos nuper
manumissos liberauerant, in proxima Octauii ca-
stra irruperunt. His expugnatis, eodem impetu 7
al-

---

ciuium Romanorum in mari Illyrico sub Salonis. Vid. Notit. Orbis Antiqui.

2. *præfectis mulierum crinibus*) Sic & factum Capitolio a Gallis obsesso, *Lactant. 1. cap. 20 sect. 28*; & in obsidione Carthaginis *Flor, I. 1. 15.* scilicet *in tormentorum vinculo*, vt addidit idem.

altera sunt adorti, inde tertia, & quarta, & deinceps reliqua: omnibusque eos castris expulerunt; &, magno numero interfecto, reliquos atque ipsum Octauium in naues confugere coegerunt. Hic fuit oppugnationis exitus. Iamque hiems appropinquabat; & tantis detrimentis receptis, Octauius, desperata, oppugnatione oppidi, Dyrrhachium sese ad Pompeium recepit. Demonstratum est, L. Vibullium Rufum, Pompeii præfectum, bis in potestatem peruenisse Cæsaris, atque ab eo esse dimissum, semel ad Corfinium, iterum in Hispania. Hunc pro suis beneficiis Cæsar iudicauerat idoneum, quem cum mandatis ad Cn. Pompeium mitteret; eumdemque apud Cn. Pompeium auctoritatem habere intelligebat, Erat autem hæc summa mandatorum: *debere vtrumque pertinaciæ finem facere, & ab armis discedere, neque amplius fortunam periclitari: satis esse magna vtrimque incommoda accepta: quæ pro disciplina & præceptis habere possent, vt reliquos casus timerent. illum ab Italia expulsum; amissa Sicilia & Sardinia duabusque Hispaniis, & cohortibus in Italia, atque Hispania ciuium Romanorum* C *atque* XXX: *se morte Curionis, & detrimento Africani exercitus tanto, militumque deditione ad*

7. *& deinceps reliqua*) At post quarta castra, ex *quibus* sect. 4. vna tantum expugnanda supererant. Hæc ergo castra vna sunt *reliqua.* Scrupulum Rubenius Elect. II. 7. mouet, & sect. 4. *quindenis* legi iubet. Non placet.

CAP. X. 1. *Demonstratum est*) lib. I. cap. 34.

ad Corcyram. proinde sibi ac reip. parcerent, 6
quantumque in bello fortuna posset, iam ipsi in-
commodis suis satis essent documento. hoc vnum
esse tempus de pace agendi, dum sibi vterque con- 7
fideret; & pares ambo viderentur: si vero alteri
paullum modo tribuisset fortuna, non esse vsurum
conditionibus pacis eum, qui superior videretur,
neque fore æqua parte contentum, qui se omnia
habiturum confideret; conditiones pacis, quo- 8
niam antea conuenire non potuissent, Romæ a se-
natu & a populo peti debere: interea & reip. & 9
ipsis placere oportere, si vterque in concione statim
iurauisset, se triduo proximo exercitum dimissu-
rum, depositisque armis auxiliisque, quibus nunc
confiderent, necessario populi senatusque iudicio
fore vtrumque contentum. Hæc quo facilius 10
Pompeio probari possent, omnes suas terrestres
vrbiumque copias dimissurum. Vibullius, XI
his expositis a Cæsare, non minus necessarium esse existimauit, de repentino aduentu Cæsaris Pompeium fieri certiorem, vti ad id consilium capere posset, antequam de mandatis agi inciperet: atque ideo continuato & nocte & die itinere, atque mutatis ac celeritatem iumentis, ad Pompeium contendit, vt adesse Cæsarem omnibus copiis nuntiaret. Pompeius erat eo tempore in 2
Candauia, iterque ex Macedonia in hiberna,
Apol-

CAP. XI. 2. *erat in Candauia*) Hæc aspera regio, per quam a Dyrrhachio & Apollonia in interiorem ac propriam Macedoniam iter erat. Vide infra c. 50. sect. 2. vbi ex Strabone & Cicerone plura de Candauia inuenies notata.

Apolloniam, Dyrrhachiumque habebat. sed re noua perturbatus, mitioribus itineribus Apolloniam petere cœpit; ne Cæsar oræ maritimæ ciuitates occuparet. At ille, expositis militibus, eodem die Oricum proficiscitur. Quo cum veniſſet, L. Torquatus, qui iussu Pompeii oppido præerat præsidiumque ibi Parthinorum habebat, conatus portis clausis oppidum defendere, Græcos murum adscendere atque arma capere iubet. illi autem cum se contra imperium populi R. pugnaturos esse negarent, oppidani autem sua sponte Cæsarem recipere conarentur; desperatis omnibus auxiliis, portas aperuit, & se atque oppidum Cæsari dedit, incolumisque ab eo conseruatus est. Recepto Cæsar Orico, nulla interposita mora, Apolloniam proficiscitur. Eius aduentu audito, L. Straberius, qui ibi præerat, aquam comportare in arcem atque eam munire, obsidesque ab Apolloniatibus exigere cœpit. Illi vero *daturos se negare, neque portas consuli præclusuros; neque sibi iudicium sumpturos contra atque omnis Italia populusque R. iudicauisset.* Quorum cognita voluntate, clam profugit. Apolloniates ad Cæsarem legatos mittunt, oppidoque recipiunt. Hos sequuntur Bullidenses Amantiani, & reliquæ finitimæ ciuitates, totaque Epirus; & legatis ad Cæ-

3. *Parthinorum*) qui circa Dyrrhachium colebant, Illyrici genere.

CAP. XII. 4. *Hos sequuntur Bullidenses, Amantiani*) Maritimæ oræ hæc facies est, a septemtrione in austrum: Dyrrhachium Apsi & dein Genusii fluuio-

Cæsarem missis, quæ imperaret, facturos pollicentur. At Pompeius, cognitis iis rebus, XIII
quæ erant Orici atque Apolloniæ gestæ, Dyrrhachio timens, diurnis eo nocturnisque itineribus
contendit. simul ac Cæsar appropinquare dice- 2
batur, tantus terror incidit eius exercitui, quod
properans noctem die coniunxerat, neque iter
intermiserat, vt pæne omnes in Epiro finitimisque regionibus signa relinquerent, complures
arma proiicerent, ac fugæ simile iter videretur.
sed, cum prope Dyrrhachium Pompeius consti- 3
tisset, castraque metari iussisset perterrito etiam
tum exercitu, princeps Labienus procedit, iuratque, se eum non deserturum eumdemque casum subiturum, quemcumque ei fortuna tribuisset. Hoc idem reliqui iurant legati: hos tribu- 4
ni mil. centurionesque sequuntur, atque idem
omnis exercitus iurat. Cæsar præoccupato 5
itinere ad Dyrrhachium, finem properandi facit: castraque ad flumen Apsum ponit, in finibus Apolloniatium, vt vigiliis castellisque benemeritæ ciuitates tutæ essent (præsidio;) ibique

rum ostia, Apollonia, Bullis, Amantia, Oricum, Ceraunii. Vide Tabulam.

CAP. XIII. 5. *vt vigiliis castellisque benemeritæ ciuitates tutæ*) Locus male sanus, & aliquid in eo abundans. Faernus legebat, *bene meritæ ciuitati esset præsidio.* Ciacconius, *vt vicis castellisque bene meritæ ciuitatis esset præsidio.* Vterque tollit *tutæ*, & de Apollonia solo intelligit, in cuius finibus castra erant. Platiniano libro sublatum *præsidio*, sine quo bene constant cetera. Plures enim ciuitates, quæ se dederant c. 12. erant *bene meritæ.*

que reliquarum ex Italia legionum aduentum
III. exspectare, & sub bellibus hiemare constituit.
6 hoc idem Pompeius facit, & trans flumen Apsum
positis castris, eo copias omnes auxiliaque con-
XIV. duxit. Calenus, legionibus equitibusque
Brunduſii in naues positis, vt erat præceptum a
Cæsare, quantum nauium facultatem habebat,
naues soluit, paullumque a portu progressus, lit-
teras a Cæsare accipit; quibus est certior factus,
portus litoraque omnia classibus aduersariorum
2 teneri. Quo cognito, se in portum recipit, na-
uesque omnes reuocat: vna ex iis, quæ perseuera-
uit, neque imperio Caleni obtemperauit, quod
erat sine militibus, priuatoque consilio admini-
strabatur, delata Oricum atque a Bibulo expu-
3 gnata est; qui de seruis liberisque omnibus ad
impuberes supplicium sumit, & ad vnum inter-
XV ficit. ita exiguo tempore, magno casu totius
exercitus salus constitit. Bibulus, vt supra
demonstratum est, erat cum classe ad Oricum:
&, sicut mari portibusque Cæsarem prohibebat,
ita ipse omni terra earum regionum prohibeba-
2 tur. præsidiis enim dispositis, omnia litora a
Cæsare tenebantur, neque lignandi, neque
aquandi, neque naues ad terram religandi
3 potestas fiebat. Erat res in magna difficultate:
summisque angustiis rerum necessariarum pre-
mebantur, adeo, vt cogerentur sicuti reliquum
commeatum, ita ligna atque aquam Corcyra na-
4 uibus onerariis supportare: atque vno tempo-
re

sub pellibus hiemare) Vide de Bello Gall. lib. III. extremum.

re accidit, vt, difficilioribus vsi tempestatibus, ex pellibus, quibus erant tectæ naues, nocturnum excipere rorem cogerentur: quas tamen difficultates patienter & quo animo ferebant, neque sibi nudanda litora & relinquendos portus existimabant. Sed, cum essent in quibus demonstraui angustiis, ac se Libo cum Bibulo coniunxisset, loquuntur ambo ex nauibus cum M. Acilio, & Statio Murco legatis: quorum alter oppidi muris, alter præsidiis terrestribus præerat; velle se de maximis rebus cum Cæsare loqui, si sibi eius facultas detur. huc addunt pauca, rei confirmandæ caussa, vt de compositione acturi viderentur. Interim postulant, vt sint indutiæ; atque ab iis impetrant. magnum enim, quod adferebant, videbatur; & Cæsarem id summe sciebant cupere; &, profectum aliquid Vibullii mandatis existimabatur. Cæsar eo tempore cum legione vna profectus erat ad recipien-

5 6 7 8 XVI

CAP. XV. 8. *magnum enim, quod adferebant*) quod nuntiaturi erant. Veteres libri *afferebant*; recentiorum plerique, Iungermanni, Montani, Goduini, aliorum, praue *asserebant*, a quibus Andr. Borrichius deceptus fuit, vt Discussione Appendicis illius demonstrauimus. Sæpe autem *adferre* simpliciter est *nuntium adferre*. Cicero III. epist. X. ineunte: *Cum est ad nos adlatum de*, cetera: & lib. V. Att. ep. XIV. *Interea hæc, quæ vellem, mihi adferebantur*.

profectum aliquid Vibulli mandatis) de quibus antea cap. 10. Libri quidam *Bibuli* habent, sed apertum mendum est, quod olim deprehendi: nunc video etiam a Vossio notatum esse.

cipiendas vlteriores ciuitates, & rem frumentariam expediendam, qua anguste vtebatur. Erat autem ad Buthrotum oppositum Corcyræ.
2 Ibi ab Acilio certior & Murco per litteras factus de postulatis Libonis & Bibuli, legionem
3 relinquit; ipse Oricum reuertitur. eo cum venisset, euocantur illi ad colloquium. prodit Libo, atque excusat Bibulum, quod is iracundia summa erat, inimicitiasque habebat etiam priuatas cum Cæsare, ex ædilitate & prætura conceptas; ob eam rem colloquium vitasse, ne res maximæ spei maximæque vtilitatis
4 eius iracundia impedirentur. Pompeii summam esse ac fuisse semper voluntatem, vt componeretur, atque ab armis discederetur: sed potestatem se eius rei nullam habere, propterea quod de consilii sententia summam belli re-
5 rumque omnium Pompeio permiserint: sed postulatis Cæsaris cognitis, missuros ad Pompeium, atque illum reliqua per se acturum, hortantibus ipsis: interea manerent indutiæ, dum ab illo rediri posset; neue alter alteri noceret. huc addit pauca de caussa, & de copiis,
XVII auxiliisque suis. Quibus rebus neque tum respondendum Cæsar existimauit: neque nunc, vt memoriæ prodatur, satis caussæ putamus.
2 Postulabat Cæsar, *vt legatos sibi ad Pompeium sine periculo mittere liceret; idque ipsi fore reciperent, aut acceptos per se ad eum perduce-*
3 *rent; quod ad indutias pertineret, sic belli rationem esse diuisam, vt illi classe naues auxiliaque sua impedirent, ipse vt aqua terraque*

eos

eos prohiberet; &, si hoc sibi remitti vellent, remitterent ipsi de maritimis custodiis; sin illud tenerent, se quoque id retenturum: nihilo minus tamen agi posse de compositione, vt hæc non remitterentur; neque hanc rem esse impedimenti loco. 4

Illi neque legatos Cæsaris recipere, neque periculum præstare eorum, sed totam rem ad Pompeium reiicere: vnum instare de induciis, vehementissimeque contendere. Quos vbi Cæsar intellexit, præsentis periculi atque inopiæ vitandæ caussa, omnem orationem instituisse, neque vllam spem aut conditionem pacis adferre; ad reliquam cogitationem belli sese recepit. 5 6

Bibulus multos dies terra prohibitus, & grauiore morbo ex frigore ac labore implicitus, cum neque curari posset, neque susceptum officium deserere vellet, vim morbi sustinere non potuit. XVIII

Eo mortuo, ad neminem vnum summa imperii redit: sed separatim suam quisque classem ad arbitrium suum administrabat. Vibullius, sedato tumultu, quem repentinus Cæsaris aduentus concitauerat, vbi primum, rursus adhibito Libone, & L. Lucceio, & Theophane, quibuscum communicare de maximis rebus Pompeius consueuerat, de mandatis Cæ- 2 3

CAP. XVIII. 3. *quibuscum communicare)* Libri omnes *quibus communicare.* Quod vero Latini semper *communicare cum quo*, non *alicui* dicunt; dubitaui Posterioribus Curis cap. V. de integritate huius loci: post me Gronouius Observ. II. 6. confirmauit, qui eamdem ob rationem scribi iussit *quibuscum.*

Cæsaris agere instituit, cum ingressum in sermone Pompeius interpellauit, & loqui plura
4 prohibuit. *Quid mihi*, inquit, *aut vita, aut ciuitate opus est, quam beneficio Cæsaris habere videbor? cuius rei opinio tolli non poterit, nisi cum in Italiam, ex qua profectus sum, reductus*
5 *existimabor, bello perfecto.* Ab iis Cæsar hæc dicta cognouit, qui sermoni interfuerunt. conatus tamen nihilo minus est, aliis rationibus
XIX per colloquia de pace agere. Inter bina castra Pompeii atque Cæsaris vnum flumen tantum intererat Apsus: crebraque inter se colloquia milites habebant: neque vllum interim telum per pactiones colloquentium transiiciebatur.
2 Mittit P. Vatinium legatum ad ripam ipsam fluminis, qui ea, quæ maxime ad pacem pertinere viderentur, ageret; & crebro magna voce pronuntiaret, *liceretne ciuibus ad ciues de pace legatos mittere; quod etiam fugitiuis ab saltu Pyrenæo, prædonibusque licuisset: præsertim, vt id agerent, ne ciues cum ciuibus armis decertarent.*
3 Multa suppliciter locutus, vt de sua atque omni-

CAP. XIX. 2. *fugitiuis ab saltu Pyrenæo)* Egregie Hadr. Valesius Notit. Gall. p. 117. in *Lugduno Conuenarum* exposuit: esse quo *Conuenas* appellauerint in Gallia; antea Pyrenæi rupes & saltum inhabitantes, vnde subiectos campos iam Hispaniæ quam Galliæ prædando infestarint, Romanis etiam in Hispaniam euntibus molesti. Pompeium autem ex Sertoriano bello reuertentem quasi indagine conclusos eos adegisse, vt legatos de pace ad ipsum mitterent, quam etiam iis dederit ita, vt de montibus in planiora deduceret. Adde Notit. nostram Antiqui Orbis p. 181.

omnium salute debebat, silentioque ab vtrisque militibus auditus, responsum est ab altera parte. A. Varronem profiteri, se altera die ad colloquium venturum, atque vna etiam vtrimque admodum tuto legati venire, & quæ vellent, exponere possent; certumque ei rei tempus constituitur. quo cum esset postero die ventum, magna vtrimque multitudo conuenit; magnaque erat eius rei exspectatus: atque omnium intenti animi ad pacem esse videbantur. Qua ex frequentia T. Labienus prodiit, submissa oratione loqui de pace, atque altercari cum Vatinio incipit, quorum mediam orationem interrumpunt vndique subito tela immissa; quæ illo obrectus armis militum vitauit. vulnerantur tamen complures: in his Cornelius Balbus, M. Plotius L. Tiburtius, centuriones militesque non nulli. Tum Labienus, *Desinite ergo de compositione loqui. nam nobis, nisi Cæsaris capite relato, pax esse nulla potest.* Iisdem temporibus Romæ M. Cœlius Rufus prætor, caussa debitorum susceptа, initio magistratus tribunal suum iuxta C. Trebonii prætoris vrbani sellam collocauit; & si quis appellasset de æstimatione, & de solutionibus, quæ per arbitrum fierent, vt Cæsar præsens constituerat, fore auxilio pollicebatur. sed fiebat æquitate decreti, & humanitate Trebonii, qui his temporibus clementer & moderate ius dicendum existimabat, vt reperiri non posset, a quibus initium appellandi nasceretur. nam fortasse inopiam excusare, & calamitatem aut propriam suam aut tem-

4 5 6 XX 2 3

porum queri, & difficultates auctionandi proponere, etiam mediocris est animi: integras vero tenere possessiones, qui se debere fateantur; cuius animi, aut cuius impudentiæ est? itaque, qui hoc postularet, reperiebatur nemo. atque ipsis, ad quorum commodum pertinebat, durior inuentus est Cœlius; &, ab hoc profectus initio, ne frustra ingressus turpem caussam videretur, legem promulgauit. vt sexies * seni dies sine vsuris creditæ pecuniæ XXI soluantur. Cum resisteret Seruilius consul, reliquique magistratus; & minus opinione sua efficeret, ad hominum excitanda studia, sublata priore lege, duas promulgauit; vnam, qua mercedes habitationum annuas conductoribus donauit; alteram tubularum nouarum; impetuque multitudinis in C. Trebonium facto, & non nullis vulneratis, cum de tribunali deturbauit; de quibus rebus Seruilius consul ad senatum detulit: senatusque Cœlium ab rep. remouendum censuit. Hoc decreto, eum consul senatu prohibuit, & concionari conantem de Rostris deduxit. Ille, ignominia & dolore permotus, palam se proficisci ad Cæsarem simulauit, clam nuntiis ad Milonem missis, qui, Clodio-

CAP. XX. 4. *vt sexies seni dies*) numerus prauatus, de quo, aliorum excussis coniecturis, tandem suam præfert, *vt sex mensium die sine vsuris*, cetera, alii *sex pensionibus* malunt; quod longum nimis, si annuas pensiones intelligas.

CAP. XXI. 3. *de Rostris deduxit*) de suggestu agentium cum populo: qui cur *Rostra* dictus sit, prodit Liuius VIII, 14.

dio interfecto, eo nomine erat damnatus; atque, eo in Italiam euocato, quod magnis muneribus datis, gladiatoriæ familiæ reliquias habebat, sibi coniunxit, atque eum in Turinum ad sollicitandos pastores præmisit. Ipse cum Casilium veniret, vnoque tempore signa eius militaria atque arma Capuæ essent comprehensa, familia Neapoli visa, atque proditio oppidi appareret, patefactis consiliis, exclusus Capua, & periculum veritus, quod conuentus arma ceperat, atque eum hostis loco habendum existimabat, consilio destitit, atque eo itinere se auertit. Interim Milo, dimissis circum municipia litteris, ea, quæ faceret, iussu atque imperio facere Pompeii, quæ mandata ad se per Bibulum delata essent: quos ex ære alieno laborare arbitratur, sollicitabat. apud quos cum proficere nihil posset, quibusdam solutis ergastulis, Cosam in agro Thurino oppugnare cœpit. eo cum

5

XXII

2

4. *magnis muneribus datis*) spectaculis editis, quibus tria patrimonia dicitur profudisse. *Cic. pro Mil. c.* 35. *in Thurinum*) in agrum Thurinum, vt post paullo c. 22. sect. 2. plene dicitur, Vrbis nomen Thurii seu Turiæ siue Thurium in extrema Lucania, ad fines Bruttiorum, iuxta Tarentinum sinum. Græce Θούριοι & Θούριον.

CAP. XXII. 2. *Cosam in agro Thurino*) Nulla in hoc agro Cosa. quod Etruscæ vrbis nomen est. Velleius II, 68. de Milone: *Compsam in Hirpinis oppugnans, ictusque lapide, pœnas dedit.* Sed quid hoc ad agrum Thurinum? Plinius II. 56. *lana pluit circa castellum Carissanum, iuxta quod post annum T. Annius Milo occisus est* Cluuerius Ital. IV. 8. extr. delet syllabam *ri*, vt

cum a Q. Pedio prætore cum legione ** lapide
3 ictus esset ex muro, periit: & Cœlius profectus,
vt dictitabat, ad Cæsarem, peruenit Thurios:
vbi, cum quosdam eius municipii sollicitaret,
equitibusque Cæsaris Gallis atque Hispanis, qui
eo præsidii caussa missi erant, pecuniam pollice-
4 retur, ab iis est interfectus. Itaque magnarum
initia rerum; quæ occupatione magistratuum &
temporum sollicitam Italiam habebant, cele-
XXIII rem & facilem exitum habuerunt. Libo,
profectus ab Orico cum classe, cui præerat,
nauium L Brundusium venit, insulamque, quæ
contra Brundusinum portum est, occupauit;
quod præstare, vnum locum arbitrabatur, qua
necessarius nostris erat egressus, quam omni-
um litora ac portus custodia clausos tenere.
2 hic repentino aduentu, naues onerarias quas-
dam nactus, incendit; & vnam frumento onu-
stam abduxit; magnumque nostris terrorem
iniecit: & noctu militibus & sagittariis in ter-
3 ram expositis, præsidium equitum deiecit; &
adeo loci opportunitate profecit, vt ad Pom-
peium litteras mitteret, *naues reliquas, si vel-
let, subduci & refici iuberet: sua classe auxilia*
XXIV *sese Cæsaris prohibiturum.* Erat eo tem-
po-

maneat *Cassanum*, quia hodieque in Thurino agro episcopale oppidum *Cassano* est.

3. *ab iis est interfectus*) De hoc M. Cœlio (is ipse est qui octauum librum epistolarum ad Ciceronem scripsit) Velleius Paterculus II, 68. *in vrbe seditionem aut potius occulte bellicum tumultum mouens, primo submotus a republica; mox consularibus armis, auctore senatu, circa Thurios oppressus est.*

pore Antonius Brunduſii: qui, virtuti militum confiſus, ſcaphas nauium magnarum circiter IX cratibus pluteisque contexit, eoque milites delectos impoſuit: atque eas in litore pluribus locis ſeparatim diſpoſuit: nauesque triremes II, quas Brunduſii faciendas curauerat, per cauſſam exercendorum remigum, ad fauces portus prodire iuſſit. has cum audacius progreſſas Libo 2
vidiſſet, ſperans intercipi poſſe, quadriremes V ad eas miſit, quæ cum nauibus noſtris appropinquaſſent, noſtri veterani in portum refugerunt. illi ſtudio incitati, incautius ſequebantur. Iam ex omnibus partibus ſubito Antonianæ ſcaphæ, ſigno dato, ſe in hoſtes incitauerunt: primoque impetu vnam ex his quadriremem cum remigibus defenſoribusque ſuis ceperunt: reliquas turpiter fugere coegerunt. 3
Ad hoc detrimentum acceſſit, vt, equitibus 4
per oram maritimam ab Antonio diſpoſitis, aquari prohiberentur. qua neceſſitate & ignominia permotus Libo, diſceſſit a Brunduſio, obſeſſionemque noſtrorum omiſit. Multi XXV
iam menſes tranſierant, & hiems iam præcipitauerat, neque Brunduſio naues legionesque ad Cæſarem veniebant: ac non nullæ eius rei prætermiſſæ occaſiones Cæſari videbantur, quod certe ſæpe flauerant venti, quibus neceſſario committendum exiſtimabat. quantoque eius 2
am-

CAP. XXV. 1, *multi iam menſes tranſierant*) non a tranſitu Cæſaris, qui pridie nonas Ianuarias factus fuerat, *cap.* 6; ſed ab ineunte hieme.

amplius processerat temporis, tanta erat alacrio-
res ad custodiam, qui classibus præerant, maio-
3 remque fiduciam prohibendi habebant: & cre-
bris Pompeii litteris castigabantur, quoniam pri-
mo venientem Cæsarem non prohibuisset, vt re-
liquos eius exercitus impedirent: duriusque
quotidie tempus ad transportandum lenioribus
4 ventis exspectabant. Quibus rebus promotus
Cæsar Brunduſium ad suos seuerius scripsit, vt,
nacti idoneum ventum, ne occasionem nauigan-
di dimitterent, & ad Oricum, siue ad litora Apol-
loniatium cursum dirigerent, quod eo naues eii-
5 cere possent. Hæc a custodibus classium loca
maxime vacabant, quod se longius a portibus
XXVI committere non auderent. Illi, adhibita
audacia & virtute, administrantibus M. Antonio
& Fusio Caleno, multum ipsis militibus hortanti-
bus, neque vllum periculum pro salute Cæsaris
recusantibus, nacti austrum, naues soluunt, at-
que altera die Apolloniam Dyrrhachiumque
2 præteruehuntur. Qui cum essent ex conti-
nenti visi, Q. Coponius, qui Dyrrhachii classi
Rhodiæ præerat, naues ex portu educit, & cum
iam nostris, remissiore vento, appropinquas-
sent, item auster increbuit, nostrisque præsi-
dio

3. *duriusque tempus exspectabant*) Ambiguus locus. Quinam *exspectabant?* Glareanus & Goduinus de Cæsarianis intelligunt, quibus facilius fuerit, vitare custodias fœua tempestate, quam molliori: Glandorpius autem de Pompeianis, qui duriorem tempestatem exspectassent, qua vel sine custodiis transportatio, quæ lenioribus ventis fieri poterat, impediretur.

dio fuit, Neque vero ille ob eam cauſſam co- 3
natu deſiſtebat, ſed labore, & perſeuerantia
nautarum, ſe vim tempeſtatis ſuperare poſſe
ſperebat, præteruectosque Dyrrhachium magna
vi venti nihilo ſecius ſequebatur. noſtri, vſi 4
fortunæ beneficio, tamen impetum claſſis time-
bant, ſi forte ventus remiſiſſet. nacti portum,
qui appellatur Nymphæum, vltra Liſſum millia
paſſuum III, eo naues introduxerunt: qui
portus ab Africo tegebatur, ab auſtro non erat
tutus, leuiusque tempeſtatis, quam claſſis pe-
riculum æſtimauerunt. Quo ſimul, atque in- 5
tus eſt itum, incredibili felicitate auſter, qui
per biduum flauerat, in africum ſe ver-
tit. Hic ſubitam comutationem fortunæ XXVII
videre licuit, qui modo ſibi timuerant, hos tu-
tiſſimus portus recipiebat: qui noſtris nauibus
periculum intulerant, de ſuo timere cogebantur.
Itaque, tempore commutato, tempeſtas & no- 2
ſtros texit, & naues Rhodias adflixit, ita, vt ad
vnam conſtratæ omnes numero XVI elideren-
tur, & naufragio interirent; & ex magno remi-
gum propugnatorumque numero pars ad ſco-
pulos alliſa interficeretur, pars a noſtris diſtra-
heretur: quos omnes conſeruatos Cæſar do-
mum remiſit. Noſtræ naues II tardius cur- XXVIII
ſu confecto, in noctem coniectæ, cum ignora-
rent: quem locum reliquæ cepiſſent, contra Lis-
ſum in ancoris conſtiterunt. has, ſcaphis mi- 2
no-

CAP. XXVI. 4. *Nymphæum vltra Liſſum*) Vt Liſſus vrbs vltima Illyridis ad Macedoniam; ita *Nymphæum* ſupra Liſſum promontorium & portus, *Plin. III. 22.*

noribusque nauigiis compluribus sumtis, Otacilius Crassus, qui Lissi praerat, expugnare parabat: simul de deditione eorum agebat, & incolumitatem deditis pollicebatur. Harum altera
3 nauis ducentos viginti ex legione tironum sustulerat: altera ex veterana paullo minus du-
4 centis se compleuerat. Hic cognosci licuit, quantum esset hominibus praesidii in animi fortitudine. Tirones enim, multitudine nauium perterriti; &, solo nauseaque confecti iureiurando accepto, nihil iis nocituros hostes, se Otacilio dediderunt. qui omnes, ad eum perducti, contra religionem iurisiurandi in eius
5 conspectu crudelissime interficiuntur. At veteranae legionis milites, item conflictati & tempestatis & sentinae vitiis, non ex pristina virtute remittendum aliquid putauerunt; sed tractandis conditionibus, & simulatione deditionis extracto primo noctis tempore, gubernatorem
6 in terram nauem eiicere cogunt; ipsi, idoneum locum nacti, reliquam noctis partem ibi confecerunt, & luce prima, missis ad eos ab Otacilio equitibus, qui eam partem oras maritimae adseruabant, circiter CD, quique eos armati ex praesidio secuti sunt, se defenderunt, & non nullis eorum interfectis, incolumes ad nostros
XXIX se se receperunt. Quo facto conuentu, ciuium Romanorum, qui Lissum obtinebat, quod oppidum iis antea Caesar attribuerat, muniendumque curauerat, Antonium recepit, omnibusque rebus iuuit. Otacilius, sibi timens, oppido
2 fugit, & ad Pompeium peruenit. Ex omnibus

co-

copiis Antonius, quarum erat summa veteranorum III legionum, vniusque tironum, & equitum DCCC plerasque naues in Italiam remittit, ad reliquos milites equitesque transportandos: pontones, quod est genus nauium Gallicarum, Lissi reliquit; hoc consilio, vt, 3
si forte Pompeius, vacuam existimans Italiam, eo transiecisset exercitum, quæ opinio erat edita in vulgus, aliquam Cæsar ad insequendum facultatem haberet; nuntiosque ad eum celeriter mittit, quibus regionibus exercitum exposuisset, & quid militum transuexisset. Hæc XXX
eodem fere tempore Cæsar atque Pompeius cognoscunt. nam præteruectas Apolloniam Dyrrhachiumque naues viderant: ipsi iter secundum eas terras direxerant: sed quo essent eæ delatæ. primis diebus ignorabant: cognitaque re, diuersa sibi ambo consilia capiunt; 2
Cæsar, vt quam primum se cum Antonio coniungeret, Pompeius, vt venientibus in itinere se opponeret, & sic imprudentes ex insidiis adoriri posset. Eodemque die vterque eorum 3
ex castris statiuis a flumine Apso exercitum educunt. Pompeius clam & noctu: Cæsar palam atque interdiu. sed Cæsari, circuitu maiore, iter erat longius aduerso flumine, vt 4
vado transire posset. Pompeius, quia expedito itinere flumen ei transeundum non erat, magnis itineribus ad Antonium contendit; atque, vbi eum appropinquare cognouit, idoneum locum nactus, ibi copias collocauit; suosque omnes castris continuit, ignesque fieri pro- 5
hibuit,

6 hibuit, quo occultior esset eius aduentus. Hæc ad Antonium statim per Græcos deferuntur. Ille, missis ad Cæsarem nuntiis, vnum diem sese castris tenuit. altero die ad eum peruenit Cæ-
7 sar. Cuius aduentu cognito, Pompeius, ne duobus circumclauderetur exercitibus, ex eo loco discedit, omnibusque copiis ad Asparagium Dyrrhachiorum peruenit, atque ibi ido-
XXXI neo loco castra ponit. His temporibus Scipio, detrimentis quibusdam circa montem Amanum acceptis, sese imperatorem appella-
2 uerat. Quo facto, ciuitatibus tyrannisque magnas imperauerat pecunias: item a publicanis suæ prouinciæ debitam biennii pecuniam exegerat, & ab eisdem insequentis anni mutuam præceperat: equitesque toti prouinciæ im-
3 perauerat. Quibus coactis, finitimis hostibus Parthis post se relictis, qui paullo ante M. Crassum imperatorem interfecerant, & M. Bibulum in obsidione habuerant, legiones equitesque ex Syria deduxerat: summaque in sollici-
4 tudine a timore Parthici belli in prouinciam cum

CAP. XXX. 7. *ad Asparagium Dyrrhachiorum*) Asparagium, vicus, oppidum an castellum fuerit, non constat. Situs cognoscitur ex sequente cap. 76. Adde quæ ad cap. 75. de Genuso notabimus.

CAP. XXXI. 1. *Scipio detrimentis circa Amanum*) Scipioni Metello, Pompeii socero, Prouincia Syria obuenerat, *supra cap. 6.* cuius victoriolam contra barbaros Amani montis Cæsar detrimenta prouinciæ appellat, vt Vossius interpretatur: aut potius, quia ipse a barbaris clade non minore adfectus, tamen sibi victoriam & nomen imperatorium tribuerat.

cum veniſſet, ac non nullæ militum voces audirentur, *ſeſe, contra hoſtem ſi ducerentur, ituros; contra ciuem & conſulem arma non laturos;* deductis Pergamum atque in locupletiſſimas vrbes in hiberna legionibus, maximas largitiones fecit, & confirmandorum militum cauſſa, diripiendas iis ciuitates dedit. In- XXXII
terim acerbiſſime imperatæ pecuniæ tota prouincia exigebantur. Multa præterea generatim ad auaritiam excogitabantur, in capita ſingula ſeruorum ac liberorum tributum imponebatur. Columnaria, oſtiaria, frumen- 2
tum, milites, remiges, arma, tormenta, vecturæ imperabantur, cuius modo rei nomen reperiri poterant. hoc ſatis eſſe ad cogendas pecunias videbatur. non ſolum vrbibus, ſed 3
pæne vicis caſtellisque ſingulis cum imperio præficiebantur. qui horum quid acerbiſſime crudeliſſimeque fecerat, is & vir & ciuis optimus habebatur. erat plena lictorum & imperiorum 4
prouincia; conferta præfectis atque exactoribus. qui,

CAP. XXXII. 1. *pecuniæ tota prouincia*) non Syria, ex qua regreſſus iam Scipio fuerat; ſed Aſia prætoria prouincia, tum autem, videtur, prætore vacua; per quam ipſi in Græciam ad Pompeium transeundum erat.

2. *columnaria, oſtiaria*) Fuit Columnarium tributi genus, quod pro ſingulis columnis pendebatur, ſicut Oſtiarium, quod pro oſtiis. De illo Cicero ad Attic. XIII epiſt. VI. *columnarium vide ne nullum debeamus*: de hoc idem lib. III. Fam. epiſt. VIII. *in acerbiſſimam exactionem capitum atque oſtiorum.*

4. *imperiorum*) imperantium, exigentium.

qui præter imperatas pecunias, suo etiam priuato compendio seruiebant. dictitabant enim, se domo patriaque expulsos, omnibus necessariis egere rebus, vt honesta præscriptione rem
5 turpissimam tegerent. Accedebant ad hæc grauissimæ vsuræ, quod in bello plerumque accidere consueuit, vniuersis imperatis pecuniis: quibus in rebus prolationem diei donationem esse dicebant. itaque æs alienum prouinciæ eo
6 biennio multiplicatum est. nec minus ob eam caussam ciuibus Romanis eius prouinciæ, sed in singulos conuentus, singulasque ciuitates, certæ pecuniæ imperabantur, mutuasque illas ex S C. exigi dictitabant: publicanis, vti in sorte fecerant, insequentis anni vectigal pro mutuo. præ-

---

suo etiam priuato compendio) quæstui, vtilitati. Cic. IV Verr. cap. 3. *cum quæstu compendioque dimittit:* & Orat. V. seu Frumentaria cap. 46. *in quæstu sunt compendioque versati.* Ceterum, vt edidimus, MS. Carrar. & Gryph. legunt: vetus Bononii Taruisini, *priuato imperio compendioque.* Vnde *imperio* non nullis libris hæsit.

6. *publicanis, vti in sorte fecerant*) Quid est *in sorte?* an sortitione publicani redemerunt prouinciarum vectigalia? an *sors* hoc loco summa & prima pecunia? quid igitur publicani fecerant? Cap. 31. sect. 2. præscriptum est, Scipionem *a publicanis* Syriæ prouinciæ *pecuniam insequentis anni mutuam præcepisse.* Hoc dum reputo & eum præsentibus verbis confero, non possum Glandorpii sententiam improbare, qui pro *sorte* legendum *Syria* esse censuit. Omnia tum plana sunt & historiæ consona.

pro mutuo) Veteres libri *pro mutuo:* deinceps editi *promutuum*, quod nescio an ætatis Cæsarianæ sit. Aiunt

prætera Ephesi a fano Dianæ depositas antiqui- 7
tus pecunias Scipio tolli iubebat, ceterasque
eius deæ statuas. Cum in fanum ventum esset, XXXIII
adhibitis compluribus senatorii ordinis, quos
aduocauerat Scipio, litteræ ei redduntur a Pom-
peio, mare transisse cum legionibus Cæsarem,
properaret ad se cum exercitu venire, omnia-
que posthaberet. His litteris acceptis, quos 2
aduocauerat, dimittit: ipse iter in Macedoniam
parare incipit: paucisque post diebus est profe-
ctus. hæc res Ephesiæ pecuniæ salutem attulit.
Cæsar, Antonii exercitu coniuncto, deducta XXXIV
Orico legione, quam tuendæ oræ maritimæ caus-
sa posuerat, tentandas sibi prouincias longius-
que procedendum existimabat; &, cum ad eum 2
legati venissent ex Thessalia Aetoliaque, qui,
præsidio misso, pollicerentur earum gentium
ciuitates imperata facturas, L. Cassium Longi-
um cum legione tyronum, quæ appellabatur
XXVII, atque equitibus CC in Thessaliam; C.
Caluisium Sabinum cum cohortibus V paucis-
que equitibus in Aetoliam misit: maxime eos,
quod erant propinquæ regiones, de re fru-
mentaria, vt prouiderent, hortatus est. Cn. 3
Domitium Caluinum cum legionibus II, XI,
& XII, & equitibus D in Macedoniam profi-
ciscī

iuris verbum esse ex lege 40. n. 5. D. de statu libe-
ris, *pro mutuum eis dederit.* Sed & hic castigatio-
res libri *pro mutuo.* Glossæ tamen, προδανείζομαι,
promutuor.

4 ciſci iubet. Cuius prouinciæ ab ea parte, quæ libera appellabatur, Menedemus, princeps earum regionum, miſſus legatus, omnium ſuorum excellens ſtudium profitebatur. Ex his
XXXV Caluiſius, primo aduentu ſumma omnium Aetolorum receptus voluntate, præſidiis aduerſariorum Calydone & Naupacto reiectis, omni
2 Aetolia potitus eſt. Caſſilius in Theſſaliam cum legione peruenit. hic cum eſſent factiones duæ, varia voluntate ciuitatum vtebatur. Egeſaretus, veteris homo potentiæ, Pompeianis rebus ſtudebat. Petreius, ſummæ nobilitatis adoleſcens, ſuis ac ſuorum opibus Cæſarem enixe iu-
XXXVI uabat. Eodemque tempore Domitius in Macedoniam venit: & cum adeum frequentes ciuitatum legationes conuenire cœpiſſent, nuntiatum eſt, adeſſe Scipionem cum legionibus
2 magna & opinione & fama omnium. nam plerum-

CAP. XXXIV. 4. *ab ea parte, quæ libera appellabatur*) Libertas illa ex Aemilii Pauli conſtitutione videtur reliqua fuiſſe, de qua Liuius XLV, 29. & licet partis huius ſitus atque limites definiri non poſſint: tamen quadruplicis illius diuiſionis veſtigia in nummis ſuperſunt. in Thaſauro Regio Boruſſo Brand. adſeruatis (vid Nob. Beger. p. 481.) in quorum vno eſt ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΠΡΩΤΗΣ: qui huic reſpondet, ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΔΕΥΤΕΡΑΣ, penes ſummum virum Gisb. Cuperum eſt, Smyrna cum aliis adlatus. Adde illuſtriſſ. Spanhemii Orbem Rom. p. 289.

CAP. XXXV. 1. *Calydone & Naupacto*) Vtraque vrbs eſt, Aetoliæ; *Calydon* caput regionis ad Euenum fluuium; *Naupactus* extrema ad Locrorum Ozolarum fines, nunc Lepanto.

rumque in nouitate fama antecedit. Hic nullo in loco Macedoniæ moratus, magno impetu contendit ad Domitium, & cum ab eo millia passuum XX abfuisset, subito se ad Cassium Longinum in Thessaliam conuertit. hoc adeo celeriter fecit; vt simul adesse & venire nuntiaretur. & quo iter expeditius faceret, M. Fauonium 3
ad flumen Haliacmonem, quod Macedoniam a Thessalia diuidit, cum cohortibus IIX præsidio impedimentis legionum reliquid, castellumque ibi muniri iussit. Eodem tempore equitatus 4
regis Coti ad castra Cassii aduolauit, qui circum Thessaliam esse consueuerat. Tum timore per- 5
territus Cassius, cognito Scipionis aduentu, visisque equitibus, quos Scipionis esse arbitrabatur, ad montes se conuertit, qui Thessaliam cingunt; atque ex his locis Ambraciam versus iter facere cœpit. At Scipionem, properan- 6
tem sequi, litteræ sunt consecutæ a M. Fauonio, Domitium cum legionibus adesse, nec se præsidium, vbi constitutus esset, sine auxilio Scipionis, tenere posse. Quibus litteris acceptis, con- 7
silium Scipio iterque commutat; Cassium sequi desistit, Fauonio auxilium ferre contendit. Ita- 8
que, die ac nocte continuato itinere, ad eum peruenit, tam opportuno tempore, vt simul Domitiani exercitus puluis cerneretur, vt primi antecursores Scipionis videretur. Ita Cassia industria Domitii, Fauonio Scipionis celeritas salutem attulit. Scipio, in castris XXXVII
statiuis biduo moratus, ad flumen, quod inter eum & Domitii agmen fluebat, Haliacmo-

nem; tertio die prima luce exercitum vado transducit; & castris positis, postero die mane
2 copias ante frontem castrorum instruit. Domitius tum quoque sibi dubitandum non putauit, quin, productis legionibus, prœlio decertaret. sed, cum esset inter bina castra campus, circiter millium passuum VI, castris Scipionis aci-
3 em suam subiecit. ille a vallo non discedere perseuerauit. attamen, ægre retentis Domitianis militibus, est factum, ne prœlio contenderetur; & maxime, quod riuus difficilibus ripis, castris Scipionis subiectus, progressus no-
4 strorum impediebat. Quorum studium alacritatemque pugnandi cum cognouisset Scipio, suspicatus fore, vt postero die aut inuitus dimicare cogeretur, aut magna cum infamia castris se continere, qui magna exspectatione venisset; temere progressus turpem habuit exitum; & noctu, ne conclamatis quidem vasis, flumen transit, atque in eamdem partem, ex qua venerat, rediit; ibique prope flumen, edito natu-
5 ra loco castra posuit. Paucis diebus interpositis, noctu insidias equitum collocauit: quo in loco superioribus fere diebus nostri pabulari consueuerant. & cum, quotidiana consuetudine, Q. Varus, profectus equitum Domitii, ve-
6 nisset; subito illi ex insidiis consurrexerunt. sed nostri fortiter eorum impetum tulerunt; celeriterque ad suos quisque ordines rediit, atque vl-
7 tro vniuersi in hostes impetum fecerunt. ex his circiter LXXX interfectis, reliquis in fugam coniectis, nostri duobus amissis, in castra se recepe-

runt

runt. His rebus gestis, Domitius, sperans XXXIIX
Scipionem ad pugnam elici posse, simulauit
sese, angustiis rei frumentariæ adductum, castra
mouere, vasisque militari more conclamatis,
progressus millia passuum III, loco idoneo &
occulto omnem exercitum equitatumque collo-
cauit. Scipio, ad sequendum paratus, equitatum 2
magnamque partem leuis armaturæ, ad explo-
randum iter Domitii & cognoscendum, præmi-
sit. qui cum essent progressi, primæque turmæ 3
insidias intrauissent; ex fremitu equorum illata
suspicione, ad suos se recipere cœperunt; quique
hos sequebantur, celerem eorum receptum con-
spicati, restiterunt. nostri, cognitis hosti insi- 4
diis, ne frustra reliquos exspectarent, duas nacti
turmas exceperunt. in his fuit M. Opimius,
præfectus equitum: reliquos omnes earum tur-
marum aut interfecerunt, aut captos ad Do-
mitium deduxerunt. Deductis oræ mariti- XXXIX
mæ præsidiis, Cæsar, vt supra demonstratum est,
III cohortes Orici, oppidi tuendi caussa, reli-
quit, iisque custodiam nauium longarum trans-
didit, quas ex Italia transduxerat. huic officio
oppidoque præerat Acilius legatus. Is naues 2
nostras in interiorem partem post oppidum
reduxit, & ad terram deligauit, faucibusque
portus nauem onerariam submersam obiecit,
& huic alteram coniunxit, super qua turrim ef-
fectam ad ipsum introitum portus opposuit,
&

CAP. XXXVIII. 4. *cognitis hosti insidiis*) cognitis ab hoste. Male *hostium* Scal. ediderat. Vide Voss.

& militibus compleuit, duendamque ad omnes
XL repentinos casus transdidit. Quibus cognitis
rebus, Cn. Pompeii filius, qui classi Aegyptiæ
præerat, ad Oricum venit, submersamque naui-
um remulco multisque contendens funibus ab-
2 duxit: atque alteram nauem, quæ erat ad custo-
diam ab Acilio posita, pluribus adgressus naui-
bus, in quibus ad libram fecerat turres, vt ex su-
periori pugnans loco, integrosque semper de-
fatigatis submittens, & reliquis partibus simul ex
terra scalis, & classe mœnia oppidi tentans, vt
aduersariorum manus diduceret, labore & mul-
3 titudine telorum nostros vicit: deiectisque
defensoribus, qui omnes scaphis excepti refu-
4 gerunt, etiam nauem expugnauit; eodemque
tempore ex altera parte molem tenuit naturalem
obiectam, quæ pæne insulam contra oppidum
effecerat: IV biremes, subiectis scutulis, impul-
sas vectibus in interiorem partem transduxit.
ita, ex vtraque parti naues longas adgressus,
quæ erant deligatæ ad terram, atque inanes, IV
ex

CAP. XL. 1. *ad Oricum venit*) Recte, quia sæpe Cæsar in his expressit præpositionem.

2. *in quibus ad libram fecerat turres*) Turres in nauibus erectas vidimus supra Gallico Bello III. 14. Hic vero *ad libram* dicuntur factæ, quia hinc erant in naui vt altera alterius æquaret pondus ne inclinaret nauis. Factæ autem vel in prora & puppi, vel ad latus vtrumque. De his Schefferus Mil. Nav. II. 5.

4. *subiectis scutulis*) lignis teretibus Supra lib. II. 10. Civ. B. dixerat *palangas* siue *phalangas*. Glossæ Cyrilli *Cautula*, σκυτάλη.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn862868203/phys_0496
DFG

ex his adduxit, reliquas incendit. Hoc confecto negotio, D. Lælium, ab Asiatica classe abductum, reliquit, qui commeatus Bullide atque Amantia importari in oppidum prohibebat; ipse, Lissum profectus, naues onerarias XXX: a M. Antonio relictas, intra portum adgressus, omnes incendit: Lissum expugnare conatus, defendentibus ciuibus Romanis, qui eius erant conuentus, militibusque, quos præsidii caussa miserat Cæsar, triduum moratus, paucis in oppugnatione amissis, re infecta, inde discessit. Cæsar, XLI postquam Pompeium ad Asparagium esse cognouit, eodem cum exercitu profectus, & expugnato in itinere oppido Parthinorum, in quo Pompeius præsidium habebat, III die in Macedoniam, ad Pompeium peruenit, iuxtaque eum castra posuit; & postridie eductis omnibus copiis, acie instructa, decernendi potestatem Pompeio fecit. vbi eum suis locis se tenere animaduertit, reducto in castra exercitu, aliud sibi consilium capiendum existimauit. itaque postero die omnibus copiis, magno circuitu, difficili angustoque itinere, Dyrrhachium profectus est, sperans, Pompeium aut Dyrrhachium compelli, aut ab eo intercludi posse, quod omnem commeatum totiusque belli apparatum eo contulisset, vt accidit. Pompeius enim, primo ignorans eius consilium, quod diuerso ab ea regione itinere perfectum videbat, angustiis rei frumentariæ compulsum discessisse existimabat: postea, per exploratores certior factus, postero

5 6 2 3 4

die castra mouit, breuiore itinere se occurrere ei posse sperans. quod fore suspicatus Cæsar, militesque adhortatus, vt equo animo laborem ferrent, parua parta noctis itinere intermisso, mane Dyrrhachium venit, eum primum agmen Pompeii procul cerneretur, atque ibi ca-
XLII stra posuit. Pompeius intercluſus Dyrrhachio, vbi propositum tenere non potuit, secundo vsus
4 consilio, edito loco, qui appellatur Petra, aditumque habere nauibus mediocrem, atque eas a quibusdam protegit ventis, castra communit.
2 eo partem nauium longarum conuenire, frumentum commeatumque ab Asia, atque omnibus regionibus, quas tenebat, comportari imperat. Cæsar, longius bellum ductum iri existi-
3 mans, & de Italicis commeatibus desperans, quod tanta diligentia omnia litora a Pompeianis tenebantur, classesque ipsius quas hieme in Sicilia, Gallia, Italia fecerat morabantur, in Epirum, rei frumentariæ caussa, L. Canuleium legatum
4 misit: quodque hæ regiones aberant longius, locis certis horrea constituit, vecturasque frumenti finitimis ciuitatibus descripsit: item Lisso, Parthinisque, & omnibus castellis, quod esset
5 frumenti, conquiri iussit. id erat perexiguum, cum ipsius agri natura, quod sunt loco aspera & montuosa, ac plerumque vtuntur frumento importato: tum quod Pompeius hæc prouiderat, & superioribus diebus prædæ loco Parthinos habuerat, frumentumque omne conquisitum, spoliatis effossisque eorum domibus, per equi-
XLIII tes comportauerat. Quibus rebus cognitis,

Cæ-

Cæsar consilium capit ex loci natura. erant enim circum castra Pompeii permulti editi atque asperi colles; hos primum præsidiis tenuit, castellaque ibi communit. inde, vt loci cuiusque 2
natura ferebat, ex castello in castellum perducta munitione, circumuallare Pompeium instituit: hæc spectans, quod angusta re frumentaria vtebatur; quodque Pompeius multitudine equitum valebat, quo minore periculo vndique frumentum commeatumque exercitui supportare posset: simul, vt pabulatione Pompeium prohiberet, equitatumque eius ad rem gerendam 3
inutilem efficeret: tertio, vt auctoritatem qua ille maxime apud exteras nationes niti videbatur, minueret; cum fama per orbem terrarum percrebuisset, illum a Cæsare obsideri, neque audere prœlio dimicare. Pompeius neque 4
a mari Dyrrhachioque discedere volebat; quod XLIV
omnem apparatum belli, tela, arma, tormenta, ibi collocauerat, frumentumque exercitui nauibus supportabat; neque munitiones Cæsaris prohibere poterat, nisi prœlio decertare vellet, quod eo tempore statuerat non esse faciendum. Relinquebatur, vt extremam rationem belli 2
sequens, quam plurimos colles occuparet, & quam latissimas regiones præsidiis teneret, Cæsarisque copias, quam maxime posset, distineret, idque accidit. castellis enim XXIV effectis, XV millia passuum circuitu amplexus, hoc 3
spatio pabulabatur; multaque erant intra eum locum manu fata, quibus interim iumenta pasceret. atque, vt nostri perpetuas munitiones 4

videbant, perductas ex castellis in proxima castella, ne quo loco erumperent Pompeiani, & nostros post tergum adorirentur, timebant: ita illi interiore spatio perpetuas munitiones efficiebant; ne quo loco nostri intrare, atque ipsos a
5 tergo circumuenire possent. sed illi operibus vincebant, quod & numero militum præstabant. & interiore spatio minorem circuitum habe-
6 bant. Quæ cum erant loca Cæsari capienda, etsi prohibere Pompeius toties copiis, & dimicare non constituerat, tamen suis locis sagittarios funditoresque mittebat, quorum magnum habebat numerum; multique ex nostris vulnerabantur: magnusque incesserat timor sagitta-
7 rum: atque omnes fere milites aut ex subcoactis, aut ex centonibus, aut ex coriis tunicas aut
XLV tegmenta fecerant, quibus tela vitarent. In occupandis præsidiis magna vi vterque vtebatur. Cæsar, vt quam angustissime Pompeium contineret; Pompeius, vt quam plurimos colles quam maximo circuitu occuparet, crebraque
2 ob eam caussam prœlia fiebant. In his, cum legio Cæsaris IX præsidium quoddam occupauisset, & munire cœpisset; huic loco propinquum & contrarium collem Pompeius occupauit, no-
3 strosque opere prohibere cœpit; &, cum vna ex

CAP. XLIV. 7. *ex subcoactis*) Sic veteres: posterius excussi legunt *ex coactis*, quod idem est. Plinius VIII, 48. *lanas coactas* dixit: Vlpianus lege XXV. n. 2. Dig. de auro, arg. *coactilia*. nostrates *gewalckt*. Cruter. Inscript. p. 648. n. 3. LANARI. COACTOR, de num. 4. LANARIVS COACTILIARIVS.

ex parte prope æquum aditum haberet, primum
sagittariis funditoribusque circumiectis, postea
leuius armaturæ magna multitudine missa, tor-
mentisque prolatis, munitiones impediebat.
neque erat facile nostris, vno tempore propu- 4
gnare & munire. Cæsar, cum suos ex omnibus
partibus vulnerari videret, recipere se statuit, &
loco excedere, erat per decliue receptus: illi 5
autem hac acrius instabant, neque regredi no-
stros patiebantur, quod timore adducti, locum
relinquere videbantur. Dicitur eo tempore 6
glorians apud suos Pompeius dixisse, *non recu-*
sare se, quin nullius vsus imperator existimare-
tur, si sine maximo detrimento legiones Cæsaris
sese recepissent inde, quo temere essent progressæ.
Cæsar receptui suorum timens, crates ad XLVI
extremum tumulum contra hostem proferri,
& aduersas locari: intra has mediocri latitudine
fossam, tectis militibus, obduci iussit, iocum-
que in omnes partes quam maxime impediri.
ipse idoneis locis funditores instruxit, vt præsi- 2
dio nostris se recipientibus essent. His rebus
completis, legiones reduci iussit. Pompeiani 3
hoc insolentius atque audacius nostros premere
& instare cœperunt; cratesque, pro munitione
obiectas, populerunt, vt fossas transcenderent.
Quod cum animaduertisset Cæsar, veritus, ne 4
non reducti, sed reiecti, viderentur, maiusque
detrimentum caperetur, a medio fere spatio suos
per Antonium, qui ei legioni præerat, cohorta-
tus, tuba signum dari; atque in hostes impetum
fieri iussit. Milites legionis IX subito consti- 5
pa-

pati pila coniecerunt; & ex inferiore loco aduersus cliuum incitati cursu, præcipites Pompeianos egerunt, & terga vertere coegerunt. Quibus ad recipiendum crates directæ, longuriique obiecti, & institutæ fossæ magno impedi-
6 mento fuerunt. Nostri vero, qui satis habebant sine detrimento discedere, compluribus interfectis, V omnino suorum amissis, quietissime se receperunt, paulloque citra cum locum morati, aliis comprehensis collibus, munitio-
XLVII nes perfecerunt. Erat noua & inusitata belli ratio, cum tot castellorum numero, tantoque spatio, & tantis munitionibus, & toto obsidionis genere, tum etiam reliquis rebus.
2 nam quicumque alterum obsidere conati sunt, perculsos atque infirmos hostes adorti, aut prœlio superatos, aut aliqua offensione permotos continuerunt, cum ipsi numero militum equi-
3 tumque præstarent. Caussa autem obsidionis hæc fere esse consueuit, vt frumento hostes prohibeantur. at contra, integras atque incolumes copias Cæsar inferiore militum numero continebat; cum illi omnium rerum copia abundarent.
4 quotidie enim magnus vndique nauium numerus conueniebat, quæ commeatum supportarent; neque vllus flare ventus poterat, quin
5 aliqua ex parte secundum cursum haberet. ipse autem, consumtis omnibus longe lateque frumentis, summis erat in angustiis: sed tamen
6 hæc singulari patientia milites ferebant. recordabantur enim, eadem se superiore anno in Hispania perpessos, labore & patientia maxi-

mum

mum bellum confeciſſe. meminerant, ad Aleſiam magnam ſe inopiam perpeſſos, multo etiam maiorem ad Auricum, maximarum ſe gentium victores diſceſſiſſe. non, illis hordeum cum daretur, non legumina recuſabant: pecus vero, cuius rei ſumma erat ex Epiro copia, magno in honore habebant. Eſt XLVIII etiam genus radicis inuentum ab iis, qui fuerant cum Valerio, quod appellatur chara; quod admiſtum lacte multum inopiam leuabat. id ad ſimilitudinem panis efficiebant. eius erat magna copia, ex hoc effectos panes, cum in colloquiis Pompeiani famem noſtris obiectarent, vulgo in eos iaciebant, vt ſpem eorum XLIX minuerent. Iamque frumenta matureſcere incipiebant, atque ipſa ſpes inopiam ſuſtentabat, quod celeriter ſe habituros copiam confidebant. crebroque voces militum in vigiliis, col-

7

2

2

CAP. XLVIII. 1. *ab iis qui fuerant cum Valerio*) D. Voſſius & Goduinus L. Valerium Flaccum intelligunt, Aſiæ, Mithridatico bello, prætorem, a Fimbria oppreſſum. *Vellei.* II, 24. A quo Οὐαλερίειοι. *Valeriani* milites dicti, Lucullo rebelles, *Dio* XXXV: quos idem lib. LV. p. 564. ἑικοσοὺς, *viceſimanos* ſeu legionem XX appellat. Alii de Valerio quodam in Cæſaris exercitu interpretantur.

quod appellatur chara) Plinius XIX, 8. *labſanam* hanc radicem vocat. *Olus ſilueſtre*, inquit, *eſt trium foliorum, dui Iulii carminibus præcipue locisque militaribus celebratum; alterius quippe verſibus exprobauere, lapſana ſe vixiſſe apud Dyrrhachium.* Mirabilis inde confecti panis meminerunt etiam Plutarchus Cæſare p. 726. Suetonius c. 68.

colloquiisque audiebantur, *prius se cortice ex arboribus victuros, quam Pompeium e manibus*
3 *dimissuros.* frequenter etiam ex perfugis cognoscebant, equos eorum vix tolerari, reliqua vero iumenta interisse; vti autem ipsos valetudine
4 non bona, cum angustiis loci, & odore retro, & multitudine cadauerum, & quotidianis laboribus insuetos operum, tum aquæ summa inopia (adfectos) omnia enim flumina, atque omnes riuos, qui ad mare pertinebant, Cæsar aut auerterat, aut magnis operibus obstruxerat. atque vt erant loca montuosa, & ad specus angustiæ vallium, has sublicis in terram dimissis, præsepserat, terramque aggesserat, vt aquam con-
5 tinerent. Itaque illi necessario loca sequi dimissa ac palustria, & puteos fodere, cogebantur: atque hunc laborem ad quotidiana opera addebant: qui tamen fontes a quibusdam præsidiis aberant longius, & celeriter æstibus exaresce-
6 bant. At Cæsaris exercitus optima valetudine summaque aquæ copia vtebatur; tum commeatus omni genere præter frumentum abundabat: quibus quotidie melius succedere tempus maioremque spem maturitate frumentorum propo-
7 ni videbant. In nouo genere belli nouæ ab vtriusque bellandi rationes reperiebantur. illi, cum animaduertissent ex ignibus nocte cohortes nostras ad munitiones excubare, silentio adgressi, vniuersam intra multitudinem sa-

CAP. XLIX. 4. *inopia adfectos*) Participium delent Ciacconius, Scaliger, Gronouius. Vide huius Observ. IV, 17.

sagittas coniiciebant, & se confestim ad suos recipiebant. Quibus rebus nostri, vsu docti, hæc 2
reperiebant remedia, vt alio loco ignes facerent, alio excubarent.

Desunt.

Interim certior factus P. Sulla, quem discedens LI
castris præfecerat Cæsar, auxilio cohorti venit cum legionibus II, cuius aduentu facile sunt repulsi Pompeiani. neque vero conspectum 2
aut impetum nostrorum tulerunt: primisque deiectis, reliqui se verterunt & loco cesserunt. sed insequentes nostros, ne longius prosequerentur, Sulla reuocauit: At plerique existimant, si acrius insequi voluisset, bellum eo 3
die potuisse finiri. cuius consilium reprehendendum non videtur. aliæ enim sunt legati 4
partes, atque imperatoris; alter omnia agere ad præscriptum, alter libere ad summam rerum consulere debet. Sulla, a Cæsare castris relictus, liberatis suis, hoc fuit contentus, neque 5
prœlio decertare voluit; quæ res fortasse aliquem reciperet casum; ne imperatorias sibi partes sumpsisse videretur. Pompeianis 6
magnam res ad receptum difficultatem ad-

CAP. LI. 1. *Interim certior factus P. Sulla*] Quod hæc cum superioribus non cohærent, indicio est, non pauca excidisse quæ ex Dionis lib. XLI & aliunde suppleantur. Præcipuum ex iis est, quod Cæsar Dyrrhachium occupare adgressus, cum in angustias venisset, magnum periculum adierit, multosque amiserit suorum

adferebat. nam, ex iniquo progressi loco, in summo constiterant, si per decliue sese reciperent, nostros ex superiore insequentes loco ve-
7 rebantur. neque multum ad solis occasum temporis supererat. spe enim conficiendi negotii
8 prope in noctem rem deduxerant. ita, necessitatem atque ex tempore capto consilio, Pompeius tumulum quemdam occupauit: qui tantum aberat a nostro castello, vt telum tormentumve missum adiici non posset. Hoc consedit loco, atque eum communit: omnesque ibi co-
LII pias continuit. Eodem tempore duobus praeterea locis pugnatum est. nam plura castella Pompeius pariter, destinendae manus caussa, tentauerat: ne ex proximis praesidiis succurri posset.
2 vno loco Volcatius Tullus impetum legionis sustinuit cohortibus III, atque eam loco depulit, alto Germani, munitiones nostras egressi, compluribus interfectis, sese ad suos incolumes re-
LIII ceperunt. Ita, vno die VI proeliis factis, III ad Dyrrhachium, III ad munitiones, cum horum omnium ratio haberetur, ad duorum millium numero ex Pompeianis cecidisse reperie-

CAP. LIII. 1. *ad duorum millium numero*) Ita plerique libri, veteres, noui: Carrarienſis autem codex & Gryphius *numerum*. Nec vero prior illa consensio damnata, cui & in aliis superest praesidium. Nonius Marcellus in *binûm m. n.* ex Sisenna: *ad binûm millium numero sauciis vtrimque factis*. Ellipsis ergo subest. Forsan *ad summam* aut similis vocis. Saepe autem Caesar numeralibus addit sextum casum *numero*: Vide de B. Gall. lib. I. c. 5. sect. 2. & lib. II. c. 4. s. 8. & alibi.

riebamus, euocatos (& manipulares) centurionesque complures. in eo fuit numero Valerius 2
Flaccus, L. filius, eius, qui prætor Asiam obtinuerat: signaque sunt VI militaria relata. nostri non amplius XX omnibus sunt præliis desiderati. sed in castello nemo fuit omnino mili- 3
tum, quin vulneraretur; quatuorque ex vna cohorte centuriones oculos amiserunt. & cum 4
laboris sui periculique testimonium adferre vellent, millia sagittarum circiter XXX in castellum coniecta, Cæsari renumerauerunt; scutoque ad eum relato Scæuæ centurionis, inuenta sunt in eo foramina CXX. quem Cæsar, vt 5
erat de se meritus & de republ. donatum millibus

& manipulares) Veteres libri hoc insertum habent: quod abest ab aliis. Manutius quoque inferendum censet, vt tria genera militum cecidisse referantur.

2. *L. filius, eius, qui prætor Asiam obtinuerat*) D. Vossio ad cap. 48. est hic prætor, quem Fimbria interfecit: Glandorpio & Hotmanno ille, pro quo exstat Ciceronis oratio. Priorem Velleius II, 24. *consularem virum*, Appianus Mithrid p. 345. ὕπατον, *consulem*, appellat. Fuit sane Asia prætoria prouincia, belli autem tempore consularis. Vid. H. Noris Cenotaph. Pis. 206.

4. *foramina* CXX) Sic. Pal. codex: & alius MS. Bong. *centum* XX. Etiam Suetonius c. 68. & Val. Maximus III, 2. *centum & viginti*: & Plutarchus Cæs. pag. 715. ἑκατὸν, qui vero addit καὶ τριάκοντα. Hinc emendandi vulgares Cæsaris libri, in quibus est CCXXX.

5. *donatum millibus ducentis æris*) Suspecta pluribus vox æris, vt *nummum* seu *sestertium* subaudiatur. Olim excusit, *donauit m. d. atque*.

libus ducentis (æris,) ob octauis ordinibus ad primum pilum se transducere, pronuntiauit.
6 eius enim opera castellum conseruatum esse, magna ex parte constabat; cohortemque postea duplici stipendio, frumentoque, & speciariis militaribusque donis amplissime donauit.
LIV Pompeius, noctu magnis additis munitionibus, reliquis diebus turres exstruxit, &
2 in altitudinem pedum XV effectis operibus, vineis, eam partem castrorum obtexit; & V intermissis diebus, alteram noctem subnubilam nactus, exstructis omnibus castrorum portis, & ad impediendum obiectis, tertia inita vigilia, silentio exercitum eduxit, & se in antiquas mu-
LV nitiones recepit. Aetolia, Acarnania, Amphilochis per Cassium Longinum, & Caluisium Sabinum, vt demonstrauimus, receptis, tentandam sibi Achaiam, ac paullo longius progrediendum, existimabat Cæsar: itaque eo Fu-

---

ub octauis ordinibus ad primum pilum) extra ordinem per saltum, virtutis ergo. *Primum pilum* ex MS. vetusto reddidit Manutius, quia hoc loco ordinis nomen est, quem *primipilus* vulgatorum non exprimit. De ordinibus & adscensione per illos supra dictum.

6. *frumentoque & speciariis militaribusque*) Al ducentis & pluribus annis editum fuit, *frumentoue, speciariis*, cetera: MSS. *frumento, vespe ciarus*, vnde alii aliud. Dionys. Vossius hunc simplicem sensum ex litterarum numero ac vestigiis collegit: *frumento, veste, & aliis militaribus donis*. quod præ ceterorum interpretamento, placet. De redundante *que* eundem consule.

Fufium Calenum misit: & Q. Sabinum, & Cassium cum cohortibus adiungit. Quorum cognito aduentu, Rutilius Lupus, qui Achaiam, missus a Pompeio, obtinebat, Isthmum præmunire instituit, vt Achaia Fufium prohiberet. Calenus Delphos, Thebas, & Orchomenum voluntate ipsarum ciuitatum recepit: non nullas per vim expugnauit: reliquas ciuitates, circummissis legationibus, amicitia Cæsaris conciliare studebat. In his rebus fere erat Fufius occupatus. Omnibus deinceps diebus Cæsar exercitum in aciem æquum in locum produxit, si Pompeius prœlio decertare vellet; vt pæne castris Pompeii legiones subiiceret: tantumque a vallo eius prima acies aberat, vti ne in eam telum tormentumue adiici posset. Pompeius autem, vt famam & opinionem hominum teneret, sic pro castris exercitum constituebat, vt III acies vallum contingeret, omnisque eius instructus exercitus telis ex vallo abiectis protegi posset. Hæ cum in Achaia atque apud Dyrrhachium gererentur, Scipionemque in Macedoniam venisse constaret, non oblitus pristini instituti Cæsar, mittit ad eum Clodium, suum atque illius familiarem, quem, ab illo transditum initio & commendatum, in suorum necessariorum numero habere instituerat. Huic dat litteras mandataque ad eum, quorum hæc erat summa: *sese omnia de pace expertum, nihil adhuc arbitrari factum vitio eorum, quos esse auctores eius rei voluisset, quod sua mandata perferre non oppor-*

2 LVI 2 LVII 2

tunc tempore ad Pompeium vererentur. Scipionem ea auctoritate esse, vt non solum libere, quæ probasset, exponere, sed etiam ex magna parte compellere atque errantem regere posset. præesse autem suo nomine exercitui, vt, præter auctoritatem, vires quoque ad coercendum haberet; quod si feciſſet; quietem Italiæ, pacem prouinciarum, salutem imperii vni omnes acceptam relaturos.

LVIII Hæc ad eum mandata Clodius refert, ac primus diebus, vt videbatur, libenter auditus, reliquis ad colloquium non admittitur. 2 Castigato Scipione a Fauonio, vt postea, confecto bello reperiebamus, infectaque re, sese 3 adCæsarem recepit. Cæsar, quo facilius equitatum Pompeianum ad Dyrrhachium contineret, & pabulatione prohiberet, aditus duos, quos esse angustos demonstrauimus, magnis operibus præmuniuit, castellaque his locis posuit. 4 Pompeius, vbi nihil proficere equitatu cognouit, paucis intermissis diebus, rursum eum 5 nauibus ad se intra munitiones recipit. Erat summa inopia pabuli, adeo, vt foliis ex arboribus strictis & teneris arundinum radicibus contusis equos alerent. 6 frumenta enim, quæ fuerant intra munitiones sata, consumpserant; & cogebantur Corcyra atque Acarnania, longo interiecto nauigationis spatio, pabulum supportare, quoque erat eius rei minor copia, hordeo adaugere, atque his rationibus equitatum tolerare. 7 Sed, postquam non modo hordeum pabulumque omnibus in locis, herbæque defectæ sed etiam frons ex arboribus deficiebant, cor-

ru-

ruptis equis macie, conandum sibi aliquid Pompeius de Eruptione existimauit. Erant apud LIX
Cæsarem ex equitum numero Allobroges duo fratres, Roscillus & Aegus, Adbucilli filii, qui
principatum in ciuitate multis annis obtinuerat, singulari virtute homines, quorum opera Cæsar
omnibus Gallicis bellis optima fortissimaque erat
vsus. his domi, ob has caussas, amplissimos 2
magistratus mandauerat, atque eos extra ordinem in senatum legendos curauerat: agrosque
in Gallia ex hostibus captos, premiaque rei pecuniariæ magna tribuerat, locupletesque ex
egentibus effecerat. hi, propter virtutem, non 3
solum apud Cæsarem in honore erant, sed etiam
apud exercitum cari habebantur. sed, freti amicitia Cæsaris, & stulta ac barbara arrogantia elati,
despiciebant suos, stipendiumque equitum fraudabant, & prædam omnem domum auertebant.
Quibus illi rebus permoti, vniuersi Cæsarem 4
adierunt, palamque de eorum iniuriis sunt
questi; & ad cetera addiderunt, falsum ab his
equitum numerum deferri, quorum stipendium
auerterent. Cæsar neque tempus illud LX
animaduersionis esse existimans, & multa virtuti
eorum concedens, rem distulit totam, illos secreto castigauit, quod quæstui equites haberent;
monuitque equites, vt ex sua amicitia omnia
exspectarent, & ex præteritis suis officiis reliqua
sperarent. magnam tamen hæc res illis offen- 2
sionem & contemptionem ad omnes attulit:
idque ita esse cum ex aliorum obiectationibus,
tum etiam ex domestico iudicio, atque animi

3 conscientia, intelligebant. Quo pudore adducti, & fortasse se non liberari, sed in aliud tempus reseruari arbitrati, discedere a nobis, & nouam tentate fortunam, nouasque experiri
4 amicitias, constituerunt: &, cum paucis collocuti clientibus suis, quibus tantum facinus committere audebant, primum conati sunt præfectum equitum, C. Volusenum, interficere, vt postea, bello confecto, cognitum est; vt cum munere aliquo perfugisse ad Pompeium viderentur. postquam id difficilius visum est, ne-
5 que facultas perficiendi dabatur, quam maximas potuerunt, pecunias mutuati, perinde ac satis facere, & fraudata restituere vellent, multis coemptis equis, ad Pompeium transierunt, cum iis, quos sui consilii participes habe-
LXI bant. Quos Pompeius, quod erant honesto loco nati, & instructi liberaliter, magnoque comitatu & multis iumentis venerant, virique fortes habebantur, & in honore apud Cæsarem fuerant, quodque nouum & præter consuetudinem acciderat, per omnia sua præsi-
2 dia circumduxit, atque ostentauit. nam ante id tempus nemo aut miles, aut eques a Cæsare ad Pompeium transierat; cum pæne quotidie a Pompeio ad Cæsarem perfugerent, vulgo vero in Epiro atque Aetolia conscripti milites, earumque regionum omnium, quæ a Cæsare
3 tenebantur. Sed hi, cognitis omnibus rebus, seu quid in munitionibus perfectum non erat, seu

CAP. LXI. 3. *Sed hi*) Allobroges duo transfugæ, c. 39. hi, inquit, omnia ad Pompeium detulerunt.

seu quid a peritioribus rei militaris desiderari videbatur, temporibusque rerum, & spatiis locorum, & custodiarum viribus ac diligentia animaduersa; prout cuiusque eorum, qui negotiis præerant, aut natura, aut studium ferebat, hæc ad Pompeium omnia detulerunt. LXII Quibus ille cognitis, eruptionisque iam ante capto consilio, vt demonstratum est, tegmenta galeis milites ex viminibus facere, atque aggerem comportare iubet. 2 His paratis rebus, magnum numerum leuis armaturæ, & sagittariorum, aggeremque omnem noctu in scaphas, & naues actuarias imponit, & de media nocte cohortes LX ex maximis castris præsidiisque deductas, ad eam partem munitionum ducitque pertinebant ad mare, longissimeque a maximis castris Cæsaris aberant. 3 Eodem naues, quos demonstrauimus, aggere & leuis armaturæ militibus completas, quasque ad Dyrrhachium naues longas habebat, & mittit, & quid a quoque fieri velit, præcipit. 4 Ad eas munitiones Cæsar Lentulum Marcellinum quæstorem cum legione IX positum habebat. huic, quod valetudine minus commoda vtebatur, Fuluium Postumum adiutorem submiserat. LXIII Erat ex loco fossa pedum XV, & vallus contra hostem in altitudinem pedum X, tantumdemque eius

custodiarum viribus ac diligentia) Clare ita Petauianus optimus codex: alii *viria*, ex quo *varia* alii, alii *vera*, vtrique perperam, fecerunt.

CAP. LXIII. 1. *& vallus contra hostem in alt. p.* X.)

2 eius valli agger in latitudinem patebat: ab eo intermisso spatio pedum DC alter conuersus in contrariam partem erat vallus, humiliore
3 paullo munitione. hoc enim superioribus diebus timens Cæsar, ne nauibus nostri circumuenirentur, duplicem eo loco fecerat vallum, vt si ancipiti prœlio dimicaretur, posset resisti. sed operum magnitudo, & continens omnium
4 dierum labor, quod millia passuum in circuitu XIIX munitiones erat complexus, perficiendi
5 spatium non dabat. Itaque contra mare transuersum vallum, qui has duas munitiones contingeret, nondum perfecerat. quæ res nota erat Pompeio, delata per allobroges perfugas, ma-
6 gnumque nostris attulit incommodum. nam, vt ad mare nostræ cohortes IX legionis excubuerant, accessere subito prima luce Pompeiani exercitus: nouusque eorum aduentus exstitit; simulque nauibus circumuecti milites in exteriorem vallum tela iaciebat: fossæque aggere complebantur: & legionarii, interioris munitionis defensores, scalis admotis, tormentisque cuiusque generis, telisque terrebant; ma-

---

Cæsari *vallus* idem quod *vallum*: etiam Tibullo lib. I. eleg. XI. vers. 9.

Non arces, non vallus erat.

6. *in exteriorem vallum)* Si vetus codex Ciacconii, & recte, meo iudicio, quia *interiori* mox opponitur, Excusorum vetustissimi etiam *interiorem*, sed praue, quia ab interiore sequentibus verbis distinguitur, Faernus *anteriorem* legit, quem omnes hodie sequuntur. Sed dubium, an vox *anterior* Cæsaris ætate in Latio fuerit. Vide Curas nostras posteriores.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn862868203/phys_0514
DFG

magnaque multitudo sagittariorum ab vtraque parte circumfundebatur. multum autem ab 7
ictu lapidum, quod vnum nostris erat telum, viminea tegumenta galeis imposita defendebant. Itaque cum omnibus rebus nostri premerentur, 8
atque ægre resisterent; animaduersum est vitium munitionis, quod supra demonstratum est: atque inter duos vallos, qua perfectum opus non erat, per mare nauibus expositi, in aduersos nostros impetum fecerunt: atque ex vtraque munitione deiectos, terga vertere coegerunt. Hoc tumultu nuntiato, Marcellinus LXIV
cohortes subsidio nostris laborantibus summisit quæ ex castris fugientes conspicatæ, neque illos suo aduentu confirmare potuerunt, neque ipsæ hostium impetum tulerunt. Itaque, quodcum- 2
que addebatur subsidio, id, corruptum timore fugientium, terrorem & periculum augebat. hominum enim multitudine receptus impediebatur. In eo prœlio, cum graui vulnere esset 3
adfectus aquilifer, & a viribus deficeretur, con-
spi-

CAP. LXIV. 3. *& a viribus deficeretur)* Hoc ex Fuluii codice antiquo est. A centum circiter annis editum *& viribus deficeretur*: non dubito, quin etiam ex veteri quodam codice. Nam vtrumque dicitur *defectus re, & defectus ab re.* Columella IV, 30. *quibus si deficitur agricola.* Et Tibullus lib. II. elegia V.

- - - *Solum defectum lumine vidit.*

At Ouidius epist. V. Oenones ad Paridem 150.

Deficio prudens artis ab arte mea.

Antiquius editi *deficeret*, metu forsan passiui minus vsitati: sed falso, vt vidimus. Adde Suetonii Aug.

spicatus equites nostros, *hanc ego*, inquit, *& viuus multos per annos magna diligentia defendi,*
4 *& nunc moriens eadem fide Cæsari restituo. nolite, obsecro, committere, quod ante in exercitu Cæsaris non accidit, vt rei militaris dedecus admittatur; incolumemque ad eum referte.* Hoc casu aquila conseruatur, omnibus primæ cohortis centurionibus interfectis, præter principem
LXV priorem. Iamque Pompeiani, magna cæde nostrorum, castris Marcellini appropinquabant, non mediocri terrore illato reliquis cohortibus.
2 & M. Antonius, qui proximum locum tenebat præsidiorum, ea renuntiata, cum cohortibus XII descendens ex loco superiore cernebatur. cuius aduentus Pompeianos compressit, nostrosque firmauit, vt se ex maximo timore colligerent.
3 neque multo post Cæsar, significatione per castella fumo facta, vt erat superioris temporis consuetudo, deductis quibusdam cohortibus ex
4 præsidiis, eodem venit. qui, cognito detrimento, cum animaduertisset Pompeium extra munitiones egressum, castra secundum mare, vt libere pabulari posset, nec minus aditum nauibus habere, commutata ratione belli, quoniam propositum non tenuerat, iuxta Pompeium mu-
XLVI nire iussit. Qua perfecta munitione, anim-

---

c. 84. quamuis non deficeretur adsubita extemporali facultate. Sic enim in MSS. est.

4. *præter principem priorem*) Hic erat primæ cohortis centurio, tertius ordine, post primi pili centurionem & hastatum primum: maior hastato secundo & priore triario. Vide Veget. II, 8 & Liuium XLII, 34.

animaduersum est a speculatoribus Cæsaris, cohortes quasdam, quod instar legionis fideretur, esse post siluam, & in vetera castra duci. Castrorum hic situs erat. Superioribus diebus, cum se IX legio Cæsaris obiecisset Pompeianis copiis, atque opere, vt demonstrauimus, circummuniret, castra eo loco posuit. Hæc siluam quamdam contingebant, neque longius a mari passibus CD aberant. post, mutato consilio quibusdam de causis, Cæsar paullo vltra eum locum castra transtulit: paucisque intermissis diebus, hæc eadem Pompeius occupauerat; & quod eo loco plures erat legiones habiturus, relicto interiore vallo, maiorem adiecerat munitionem. Ita minora castra, inclusa maioribus, castelli atque arcis locum obtinebant. item ab angulo castrorum sinistro munitionem ad flumen perduxerat, circiter passus CD, quo liberius ac sine periculo milites aquarentur, sed is quoque mutato consilio, quibusdam de causis, quas commemorari necesse non est, eo loco excesserat. Ita complures dies manserant castra: munitiones quidem integræ omnes erant. Eo signo legionis illato, speculatores Cæsari renuntiarunt. hoc idem visum ex superioribus quibusdam castellis confirmauerant. Is locus aberata nouis Pompeii castris circiter passus D. hanc legionem sperans Cæsar se opprimere posse, & cupiens eius diei detrimentum sarcire, reliquit in opere cohortes II. quæ speciem munitionis præberent: ipse diuerso itinere, quam potuit occultissime reliquas cohortes,

2 3 4 5 6 7 LXVII 2 3

tes, numero XXXIII, in quibus erat legio IX multis amissis centurionibus, deminutoque militum numero ad legionem Pompeii castraque
4 minora duplici acie duxit. neque eum prima opinio fefellit, nam & peruenit prius, quam Pompeius sentire posset: &, tametsi erant munitiones castrorum magnæ, tamen sinistro cornu, vbi erat ipse, celeriter adgressus Pompeianos
5 ex vallo deturbauit. erat obiectus portis ericius. hic pauliſper est pugnatum, cum irrumpere nostri conarentur, illi castra defenderent, fortissime T. Pulcione, cuius opera proditum exercitum C. Antonii demonstrauimus, eo loco
6 propugnante. sed tamen nostri virtute viceruntexcisoque ericio, primo in maiora castra, post etiam in castellum, quod erat inclusum maioribus castris, irruperunt, & quod eo pulsa legio sese receperat, non nullos sibi repugnantes
LXVIII interfecerunt. Sed fortuna, quæ plurimum potest cum in reliquis rebus tum præcipue in bello, paruis momentis magnas rerum commu-
2 tationes efficit, vt tum accidit. Munitionem, quam pertingere a castris ad flumen supra demonstrauimus, dextri Cæsaris cornu cohortes, ignorantia loci, sunt secutæ, cum portam quæ-rerent castrorum, quod eam munitionem esse ar-

---

CAP. LXVII. 5. *erat obiectus portis ericius*) Ericius trabs erat, ex qua vndique ferrei aculei prominebant: a bestiolæ ita dictæ aculæis appellatus. Hoc ex Sallustio colligitur lib. III. Hist. apud Nonium in VERVTVM *axibus*, inquit, *eminebant in modum ericii militaris veruta binum pedum.*

arbitrarentur. Quod cum esset animaduersum, 3
coniunctam esse flumini; protinus his munitionibus, defendente nullo, transcenderunt: omnisque noster equitatus eas cohortes est secutus. Interim Pompeius, hac longa satis LXIX
interiecta mora, & renuntiata, V legionem ab opere deductam, subsidio suis duxit: eodemque tempore equitatus eius nostris equitibus appropinquabat: & acies instructa a nostris, qui castra occupauerat, cernebatur; omniaque 2
sunt subito mutata, Pompeiana enim legio, celeri spe subsidii confirmata, ab decumana porta resistere conabatur, atque vltro in nostros impetum faciebat. equitatus Cæsaris, quod angusto itinere per aggeres adscendebat, receptui suo timens, initium fugæ faciebat. dextrum cornu, 3
quod erat a sinistro secluſum, terrore equitum animaduerso ne intra munitionem opprimeretur, ex parte, ex qua proruebat, sese recipiebat, ac plerique ex iis, ne in angustias inciderent, X pedum munitionis sese in fossas præcipitabant: primisque oppressis, reliqui per horum corpora salutem sibi atque exitum pariebant. Sinistro cornu milites, cum ex vallo Pom- 4
peium adesse, & suos fugere cernerent, veriti, ne angustiis intercluderentur, cum extra & intus hostem haberent, eodem quo venerant, receptu sibi consulebant, omniaque erant tumultus, timoris, fugæ plena, adeo, vt cum Cæsar signa

CAP. LXIX. 4. *receptu sibi consulebant*) MSS. plura *receptui sibi c.* Editi carent pronomine: Vossius *receptu* sexto casu, censuit, cum pronomine.

signa fugientium manu prehenderet, & consistere iuberet, alii dimissis equis, eumdem cursum conficerent; alii ex metu etiam signa dimitterent, neque quisquam omnino consisteret. LXX His tantis malis hæc subsidia succurrebant, quo minus omnis deleretur exercitus, quod Pompeius insidias timens, credo, quod hæc præter spem acciderant, eius, qui paullo ante ex castris fugientes suos conspexerat, munitionibus appropinquare aliquamdiu non audebat, equitesque eius, anguſtiis, portisque a Cæsaris militibus occupatis, ad insequendum tardabantur. ita paruæ res magnum in vtramque partem momentum habuerunt. 2 Munitiones enim, a castris ad flumen perductæ, expugnatis iam castris Pompeii, propriam & expeditam Cæsaris victoriam interpellauerunt: eadem res, celeritate insequentium tardata, nostris saluteм attulit. LXXI Duobus his vnius diei prœliis Cæsar desiderauit milites DCCCCLX, & notos equites Rom. Felginatem Tuticanum Gallum, senatoris filium, C. Felginatem Placentia; A. Grauium Puteolis; M. Sacratiuirum Capua; tribunos mil, & centuriones XXX. 2 Sed horum omnium pars magna in fossis, munitionibus, & fluminis ripis oppressa, suorum terrore, ac fuga, sine vllo vulnere interiit, signaque sunt

CAP. LXXI. 1. *Cæsar desiderauit milites*) Tota hæc sectio prima huius capitis aliter in vetustis libris, aliter in posterioribus legitur: nec de vera lectione satis constat.

sunt militaria XXXII amissa. Pompeius eo 3
prœlio imperator est appellatus. hoc nomen
obtinuit, atque ita se postea salutari passus est.
sed neque in litteris, quas scribere est solitus,
neque in fascibus insignia laureæ prætulit. At 4
Labienus, cum ab eo impetrauisset, vt sibi cap-
tiuos transdi iuberet, omnes productos, ostenta-
tionis, vt videbatur, caussa, qua maior per-
fugæ fides haberetur, commilitones appellans,
& magna verborum contumelia interrogans,
solerentne veterani milites fugere; in omnium
conspectu interficit. His rebus tantum LXXII
fiduciæ ac spiritus Pompeianis accessit, vt non
de ratione belli cogitarent, sed vicisse iam sibi
viderentur. non illi paucitatem nostrorum mi- 2
litum, non iniquitatem loci, atque angustias
præoccupatis castris, & ancipitem terrorem
intra extraque munitiones, non abscissum
in duas partes exercitum, cum alter alteri
auxilium ferre non posset, caussæ fuisse cogita-
bant. non ad hæc addebant, non ex concur- 3
su acri facto, non prœlio dimicatum, sibique
ipsos

---

3. *Pompeius eo prœlio imperator est app.)* Nouis hoc nomen victoriis renouatum, & numerum, v.g. *imperator iterum, imper. sexies: imp. vicies,* quod de Augusto inscriptio Ariminensis & nummi habent. Vide quæ ad Cic. lib. X. epist. XXXIV. notauimus.

neque in litteris, neque in fascibus insignia laureæ) Laurus lætum signum victoriæ, quo abstinebat ciuili bello, cuius victoria ob cæsos ciues tristis est. De laureatis autem post victoriam litteris, de lictoribus itidem & fascibus laureatis diximus ad Plinii Panegyr. c. 8.

ipsos multitudine atque angustiis maius attulisse
4 detrimentum, quam ab hoste accepissent. non
denique communes belli casus recordabantur,
quam paruule sæpe caussæ vel falsæ suspicionis,
vel terroris repentini, vel obiectæ religionis ma-
gna detrimenta intulissent: quoties vel culpa
ducis, vel tribuni vitio, in exercitu esset offen-
sum: sed perinde ac si virtute vicissent, neque
vlla commutatio rerum posset accidere, per or-
bem terrarum fama ac literis victoriam eius diei
LXXIII concelebrabant. Cæsar a superioribus consi-
liis depulsus, omnem sibi commutandam belli
rationem existimauit. itaque, vno tempore,
præsidiis omnibus deductis, & oppugnatione
dimissa, coactoque in vnum locum exercitu,
concionem apud milites habuit; hortatusque
2 est, *ne ea, quæ accedissent, grauiter ferrent, ne-*
ue his rebus terrerentur, multique secundis prœliis
vnum aduersum, & id mediocre, opponerent:
3 *habendam fortunæ gratiam, quod Italiam sine ali-*
quo vulnere cepissent; quod duas Hispanias, belli-
cosissimorum hominum peritissimis atque exercita-
tissimis ducibus, pacauissent: quod finitimas fru-
mentariasque prouincias in potestatem redegissent,
denique recordari debere, qua facilitate inter me-
dias hostium classes, oppletis non solum portubus,
sed etiam litoribus, omnes incolumes essent trans-
4 *portati, si non omnia caderent secunda, fortunam*
esse industria subleuandam. quod esset acceptum
detrimenti, eius iuri potius; quam suæ culpæ,
5 *debere tribui: locum se tutum ad dimicandum*
de-

CAP. LXXIII. 5. *locum se tutum*) Veteres libri, *lo-*

dedisse: potitum esse se hostium castris: expulisse ac superasse pugnantes: sed, siue ipsorum perturbatio, siue error aliquis, siue etiam fortunæ partam iam præsentemque victoriam interpellassent, dandam omnibus operam, vt acceptum incommodum virtute sarciretur: quod esset factum detrimentum, in bonum verteret, vti ad Gergouiam accidisset, atque ii, qui ante dimicare timuissent, vltro se prælio offerrent. Hac habita concione, LXXIV non nullos figniferos ignominia notauit, ac loco mouit. Exercitui quidem omni tantus incessit ex incommodo dolor, tantumque studium infamiæ sarciendæ, vt nemo aut tribuni aut centurionis imperium desideraret, & sibi quisque etiam pœnæ loco grauiores imponeret labores, simulque omnes arderent cupiditate pugnandi: cum superioris etiam ordinis non nulli, oratione permoti, manendum eo loco, & rem prœlio committendam existimarent. Contra ea Cæsar neque satis militibus perterritis confidebat; spatiumque interponendum ad recreandos animos putabat; relictisque munitionibus, magnopere rei frumentariæ timebat. Itaque, nulla interposita mora, sauciorum modo LXXV

&

---

cum securum: Scaliger *se tum*: propius vestigiis *se tutum*, quod Ciacconius coniecit, Vossius approbavit.

6. *quod esset factum detrimentum, in bonum*) Hanc Carrarienſis codicis lectionem Manutius commendat, Vulgo, *quod si*, cum incisione post *factum*.

& ægrorum habita ratione, impedimenta omnia silentio prima nocte ex castris Apolloniam præmisit, ac conquiescere ante iter confectum vetuit. His vna legio missa præsidio est. His explicitis rebus, duas in castris legiones retinuit, reliquas de IV vigilia, compluribus portis eductas, eodem itinere præmisit; paruoque spatio intermisso, vt & militare institutum seruaretur, & quam seriſſime eius profectio cognosceretur, conclamari iussit; statimque egressus, & nouissimum agmen consecutos, celeriter e conspectu castrorum discessit. Neque vero Pompeius, cognito consilio eius, moram vllam ad insequendum intulit: sed, eadem spectans, si itinere impeditos & perterritos deprehendere posset, exercitum e castris eduxit, equitatumque præmisit ad nouissimum agmen demorandum; neque consequi potuit, quod multum expedito itinere anteceſſerat Cæsar. sed, cum ventum esset ad flumen Genusum, quod ripis erat impeditis, consecu-

---

CAP. LXXV. 2. *quam seriſſime*) Veteres libri *ne citiſſime*: Vrsini codex *quam sueriſſime*: vnde factum, vel in alio clare inuentum, quod adhuc expressum est, *quam seriſime*. quo aduerbio & Plinius, XV, 17. vsus est. *Tarentina* (pira) *seriſime legi*.

4. *cum ventum esset ad flumen Genusum*) Distinxi olim cum pluribus a Panyaso Genusum: iam, Cæsaris itineribus ac castris curatius inspectis, minus dubito, Panyasum ac Genusum eumdem amnem esse, altero fortassis vocabulo corrupto. Idem Ciacconio; & in schedis ad Liuium Fuluio Vrsino visum fuit. Prima opposita castra fuerunt Apso direpta c. 13: altera

cutus equitatus nouissimos, prœlio detinebat. Huic suos Cæsar equites opposuit; expeditosque antesignanos admiscuit CD, qui tantum profecere, vt, equestri prœlio commisso, pellerent omnes compluresque interficerent, ipsi incolumes sed ad agmen reciperent. Confecto iusto itinere eius dici, quod proposuerat Cæsar, transductoq; exercitu flumen Genusum, veteribus suis in castris contra Asparagium consedit; militesque omnes intra vallum castrorum continuit, equitatumque per caussam pabulandi emissum, confestim decumana porta in castra se recipere iussit. Simili ratione Pompeius, confecto eiusdem diei itinere, in suis veteribus castris ad Asparagium consedit, eiusque milites, quod ab opere, integris munitionibus, vacabant, alii lignandi pabulandique caussa longius progrediebantur; alii, quod subito consilium profectionis ceperant, magna parte impedimentorum & sarcinarum relicta, ad hæc repetenda inuitati propinqui-

5

LXX VI

2

ad Asparagium cap. 30. & 41. tertia ad Dyrrhachium. Vnde pulsus Cæsar, transducto Genusum exercitu, in veteribus suis castris contra Asparagium consedit: Pompei. in suis ad Asparagium, tam propinquis Dyrrhachio, vt milites in priora castra recurrerent, sarcinas festinatione relictas repetituri. Vides sic Genusum inter Dyrrhachium & Apsum esse, vbi & Panyasum Ptolemæus posuit. Corripuit mediam Lucanus lib. V, 462. quod sorte Græci Γενυσὸς scripserunt: quamquam Dioni XLI. p. 177. sit Γενουσὸς, Cæsarem, vt videtur, secuto. Liuius praue redundante littera lib. XLIV, 30. *circa Genusuum amnem.*

quitate superiorum castrorum, depositis in con-
3 tubernio armis, vallum relinquebant. Quibus
ad sequendum impeditis, Cæsar, quod fore pro-
viderat, meridiano fere tempore, signo profe-
ctionis dato, exercitum educit, duplicatoque e-
ius diei itinere, VIII millibus passuum ex eo loco
discedit. quod facere Pompeius discessu mili-
LXXVII tum non potuit. Postero die Cæsar, si-
militer præmissis prima nocte impedimentis, de
IV vigilia ipse egreditur, vt, si qua imposita esset
dimicandi necessitas, subitum casum expedito
2 exercitu subiret. Hoc idem reliquis fecit die-
bus. Quibus rebus perfectum est, vt altissimis
fluminibus, atque impeditissimis itineribus nul-
3 lum acciperet incommodum. Pompeius enim,
primi diei mora illata, & reliquorum dierum
frustra labore suscepto, cum se magnis itineribus
extenderet: & progressus consequi cuperet, IV
die finem sequendi fecit, atque aliud sibi con-
LXXIIX silium capiendum existimauit. Cæsari, ad
saucios deponendos, stipendium exercitui dan-
dum, socios confirmandos, præsidium vrbibus
relinquendum, necesse erat adire Apolloniam,
2 sed his rebus tantum temporis tribuit, quantum
erat properanti necesse: timensque Domitio,
ne

CAP. LXXVIII. 1. *necesse erat adire Apolloniam*) Iter Cæsari erat a Dyrrhachio in Thessaliam, in quo non omnis ora maritima legenda erat, sed citius in ortum hibernum declinari poterat, nisi rationes, quas dixit, singulares habuisset diuertendi Apolloniam.

2. *timensque Domitio*) Cn. Domitio, vt mox sect. 5. prænomine distinguitur a Lucio Domitio. Pompe-

ne aduentu Pompeii præoccuparetur, ad eum omni celeritate & studio incitatus ferebatur. Totius autem rei consilium his rationibus explicabat, vt si Pompeius eodem contenderet, abductum illum a mari, atque ab iis copiis, quas Dyrrhachii comparauerat, frumento ac commeatu abstractum, pari conditione belli, secum decertare cogeret. 3 si in Italiam transiret, coniuncto exercitu cum Domitio, per Illyricum Italiæ subsidio proficisceretur; sin Apolloniam Oricumque oppugnare, & se omni maritima ora excludere conaretur, obsesso tamen Scipione, necessario illum suis auxilium ferre cogeret. 4 itaque, præmissis nuntiis, ad Cn. Domitium Cæsar scripsit; ecquid fieri vellet, ostendit: præsidioque Apolloniæ cohortibus IV, Lissi I, III Orici relictis, quique erant ex vulneribus ægri, depositis, per Epirum atque Acarnaniam iter facere cœpit. 5 Pompeius quoque, de Cæsaris 6 consilio coniectura iudicans, ad Scipionem properandum sibi existimabat, si Cæsar iter illo haberet, vt subsidium Scipioni ferret; si ab ora maritima Corcyraque discedere nollet, quod legiones equitatumque ex Italia exspectaret; ipse vt omnibus copiis Domitium adgrederetur. Iis de caussis vterque eorum celerati LXXIX studebat, vt suis esset auxilio, & ad opprimendos aduersarios, ne occasio temporis deesset.

Sed

ium secuto, c. 83. Ille ex familia Caluinorum hic ex Ahenobarborum patricia fuit. Vid. Suet. Ner. c. 2.

Sed Cæsarem Apollonia a directo itinere auerterat. Pompeius per Candauiam iter in Macedoniam expeditum habebat. Accessit etiam improuiso aliud incommodum, quod Domitius, qui dies complures castris Scipionis castra collata habuisset, rei frumentariæ caussa ab eo discesserat, & Heracleam (Senticam) quæ est subiecta Candauiæ, iter fecerat; vt ipsa fortuna illum obiicere Pompeio videretur. Hæc ad id tempus Cæsar ignorabat. simul, a Pompeio litteris per omnes prouincias ciuitatesque dimissis, prœlio ad Dyrrhachium facto, latius inflatiusque multo, quam res erat gesta, fama percrebuerat, pulsum fugere Cæsarem, pæne omnibus copiis amissis: hæc itinera infesta

CAP. LXXIX. 2. *per Candauiam iter in Macedoniam*) Candauia Straboni VII. p. 223. est ὄρος Ἰλλυρικὸν, iugum montium ex Illyrico in Macedoniam procurrens, per quod via Egnatia ferebatur. Cicero III. Artic. ep. VII. *Accedemus in Epirum, aut tarde per Candauiam ibimus.* Vide & supra c. II. huius libri sect. 2.

3. *Heracleam Senticam*) Liuius XLV, 19. & Plinius IV, 10 *Sinticam* tertia vocali scripserunt, & Thucydidi lib. II p. 269. Σίντοι populus, vnde cognomen est, vocati. In Cæsare a mala manu scioli alicuius hæc vox videtur. addita. Nam Heraclea Sintica nimium & Candauia remota, quantum spatii est ab Illyrico monte ad Bisaltas in Thraciæ confinio. Propior Candauiæ aut contigua *Heraclea Lyncestidis* regionis, quam non dubito Cæsarem vel scripsisse vel in animo habuisse. Nec vacabat Pompeio ad Sintos, Bisaltas & Strymonem vsque excurrere, sed belli rationes in citerioribus detinebant.

festa reddiderant, hæc ciuitates nonnullas ab
eius amicitia auerterant. Quibus accidit re- 5
bus, vt pluribus dimissis itineribus, a Cæsare ad
Domitium, & ab Domitio ad Cæsarem, nulla ra-
tione iter conficere possent. Sed Allobroges, 6
Boscilli atque Ægi familiares, quos perfugis-
se ad Pompeium demonstrauimus, conspicati
in itinere exploratores Domitii, seu pristina sua
consuetudine, quod vna in Gallia bella gesse-
rant; seu gloria elati, cuncta, vt erant acta,
posuerunt, & Cæsaris profectionem & ad-
ventum Pompeii docuerunt. a quibus Do- 7
mitius certior factus, vix IV horarum spatio
antecedens, hostium beneficio periculum vi-
tauit, & ad Æginium, quod est obiectum op-
positumque Thessaliæ, Cæsari venienti occur-
rit. Coniuncto exercitu, Cæsar Gom- LXXX
phos peruenit; quod est oppidum primum
Thessaliæ venientibus ab Epiro, quæ gens pau-
cis ante diebus vltra ad Cæsarem legatos mi-
serat, vt suis omnibus facultatibus vteretur, præ-
sidiumque ab eo militum petierat. sed eo fa- 2
ma iam præcurrerat, quam supra docuimus
de prœlio Dyrrhachino, quod multis auxerat
partibus. Itaque Androsthenes, prætor Thes- 3
saliæ, cum se victoriæ Pompeii comitem esse
mallet, quam socium Cæsaris in rebus aduer-
sis, omnem ex agris multitudinem seruorum
ac liberorum in oppidum cogit, portasque
præcludit, & ad Scipionem Pompeiumque
nuntios mittit, vt sibi subsidio veniant: se con-
fidere munitionibus oppidi, si celeriter suc-

curratur : longinquam oppugnationem ſuſti-
4 nere non poſſe. Scipio, diſceſſu exercituum a
Dyrrhachio cognito, Lariſſam legiones addu-
xerat. Pompeius nondum Theſſaliæ appro-
5 pinquebat. Cæſar, caſtris munitis, ſcalas mu-
ſculosque ad repentinum oppugnationem fieri,
& crates parari iuſſit. Quibus rebus effectis
cohortatus milites docuit, *quantum vſum ha-
beret ad ſubleuandum omnium rerum inopiam,
potiri oppido pleno atque opulento ; ſimul reli-
quis ciuitatibus vrbis huius exemplo inferre
terrorem ; & id fieri celeriter, prius quam*
6 *auxilia concurrerent.* Itaque, vſus ſingulari
militum ſtudio eodem, quo venerat, die, poſt
horam IX oppidum altiſſimis mœnibus op-
pagnare adgreſſus, ante ſolis occaſum expu-
XXXI gnauit ; & ad diripiendum militibus conces-
ſit, ſtatimque ab oppido caſtra mouit, & Me-
tropolim venit, ſic, vt nuntios expugnati op-
KXXXI pidi famamque antecederet. Metropolitæ,
eodem primum vſi conſilio, iisdem permoti ru-
moribus, portas clauſerunt, murosque armatis
compleuerunt ; ſed poſtea, caſu ciuitatis Gom-
phenſis ex captiuis cognito, quos Cæſar ad mu-
rum producendos curauerat, portas aperue-
2 runt. Quibus diligentiſſime conſeruatis, col-
lata fortuna Metropolitum cum caſu Gomphen-
ſium nulla Theſſaliæ fuit ciuitas, præter La-
riſ-

CAP. LXXX. 6. *& Metropolim venit*) Metropolis non commune, ſed proprium vrbis in Theſſalia nomen eſt : cuius ciues breui poſt *Metropolitæ* dicuntur.

rissæos, qui magnis exercitibus Scipionis tenebantur, quin Cæsari pateret, atque imperata faceret. Ille, segetis idoneum locum in agris nactus, quæ prope iam natura erat, ibi aduentum exspectare Pompeii, eoque omnem rationem belli conferre constituit. Pompeius paucis post LXXXII diebus in Thessaliam peruenit: concionatusque apud cunctum exercitum suis agit gratias: Scipionis milites cohortatur, *vt, parta iam victoria, prædæ ac præmiorum velint esse participes:* receptisque omnibus in vna castra legionibus, suum cum Scipione honorem partitur: classicumque apud eum cani, & alterum illi iubet prætorium tendi. Auctis copiis Pompeii, duobusque magnis exercitibus coniunctis, pristina omnium confirmatur opinio, & spes victoriæ augetur adeo, vt quidquid intercederet temporis, id morari reditum in Italiam videretur; &, si quando quid Pompeius tardius aut consideratius faceret, *vnius esse negotium diei, sed illum delectari imperio,*

3 2 3

CAP. LXXXI. 2. *quin Cæsari pateret*) Plures libri præsertim veteres, *pareret:* elegantius Iungerm. & recens cum D. Vossii notis, *pateret.* Etiam ταυτότης esset *pareret atq; imperata faceret.*

CAP. LXXXII. 1. *classicumq; apud eum cani*) æque apud Scipionem cani atque apud Pompeium. Cum enim duo summi duces aut consules in vnis castris erant, apud vtrumque classicum canebatur: Ideoque Asdrubal suspicatus alterum consulem in castra venisse, observari iubet, *semel bisne signum canat in castris.* Liuius XXVII, 47.

rio, & consulares prætoriosque seruorum habere
4 *numero*, dicerent. Iamque inter se palam de
præmiis ac sacerdotiis contendebant; in annosque consulatum definiebant; alii domos bonaque, eorum qui in castris erant Cæsaris, petebant;
5 magnaque inter eos in concilio fuit controuersia, oporteretne L. Hirtii, quod is a Pompeio ad Parthos missus esset, proximis comitiis prætoriis absentis rationem haberi: cum eius necessarii fidem implorarent Pompeii, vt præstaret quod proficiscenti recepisset; ne per eius auctoritatem, deceptus videretur; reliqui, in labore pari ac periculo, ne vnus omnes antecederent, recusa-
LXXXIII rent. Iam de sacerdotio Cæsaris Domitius, Scipio, Spintherque Lentulus, quotidianis contentionibus ad grauissimas verborum contumelias palam descenderant. cum Lentulus ætatis honorem ostentaret. Domitius vrbanam gratiam dignitatemq; iactaret, Scipio adfinitate Pom-
2 peii confideret. Postulauit etiam L. Afranium proditionis exercitus Attius Rufus apud Pompe-
3 ium, quod gestum in Hispania diceret. & L. Domitius in concilio dixit, placere sibi bello confecto, ternas tabellas dari ad iudicandum iis, qui or-

---

CAP. XXCIII. 1. *de sacerdotio Cæsaris*) de pontificatu maximo. *Sueton. Cæs. c. 13. & 46.* Et Plutarchus p. 728. *περὶ τῆς Καίσαρος ἀρχιερωσύνης.*

Domitius, Scipio,) L. Domitius Ahenobarbus, c. 78. 2. qui ad Pharsalum periit, *cap. 99.* Hic Pompeianus: ad Cn. Domitius Caluinus, Cæsarianus. Vide supra c. 78.

ordinis essent senatorii, belloque vna cum ipsis interfuissent; sententiasque de singulis ferrent, qui Romæ remansissent, quique inter præsidia Pompeii fuissent, neque operam in re militari præstitissent: vnam fore tabellam, qui liberandos omni periculo censerent; alteram, qui capitis damnarent; tertiam, qui pecunia multarent. 4 postremo omnes aut de honoribus suis, aut de præmiis pecuniæ, aut de persequendis inimicis agebant, nec, quibus rationibus superare possent; sed quemadmodum vti victoria deberent, cogitabant. 5 Re frumentaria præparata, confir- LXXXIV matisque militibus, & satis longo spatio temporis a Dyrrhachinis prœliis intermisso, quod satis perfectum habere videretur tentandum Cæsar existimauit, quidnam Pompeius propositi aut voluntatis ad dimicandum haberet. Itaque 2 ex castris exercitum eduxit, aciemque instruxit, primum suis locis, paulloque a castris Pompeii longius; continentibus vero diebus, vt progrederetur a castris suis, collibusque Pompeianis aciem subiiceret. quæ res in dies confirmationes eius efficiebat exercitum. superius tamen 3 institutum in equitibus, quod demonstrauimus, seruabat, vt, quoniam numero multis partibus esset inferior, adolescentes atque expeditos ex antesignanis electos milites ad pernicitatem, armis inter equites prœliari iuberet, qui quotidiana consuetudine vsum quoque eius generis prœliorum perciperent. His erat rebus effectum, vt equites ∞ apertioribus etiam locis 4 VII millium Pompeianorum impetum, cum ad-

adesse vsus, sustinere auderent, neque magnopere eorum multitudine terrerentur. namque etiam per eos dies prœlium secundum equestre fecit, atque vnum Allobrogem, ex duobus, quos perfugisse ad Pompeium supra docuimus, cum
LXXXV quibusdam, interfecit. Pompeius, quia castra in colle habet, ad infimas radices montis aciem instruebat; semper, vt videbatur, spe-
2 ctans, si iniquis locis Cæsar se subiiceret. Cæsar, nulla ratione ad pugnam elici posse Pompeium existimans, hanc sibi commodissimam belli rationem iudicauit, vti castra ex eo loco moueret, semperque esset in itineribus, hoc sperans, vt mouendis castris, pluribusque adeundis locis, commodiore frumentaria re vteretur; simulque, in itinere vt aliquam occasionem dimicandi nancisceretur, & insolitum ad laborem Pompeii exercitum quotidianis itineribus defatiga-
3 ret. His constitutis rebus, signo iam profectionis dato, tabernaculisque detensis, animadversum est, paullo ante, extra quotidianam consuetudinem, longius a vallo esse aciem Pompeii progressam; vt non iniquo loco posse dimica-
4 ri videretur. Tunc Cæsar apud suos, cum iam esset agmen in portis, *Differendum est*, inquit, *iter in præsentia nobis, & de prœlio cogitandum, sicut semper depoposcimus: animo simus ad di-*

mi-

CAP. LXXXV. 3. *tabernaculis detensis*) refixis: sicut supra c. 82. *prætorium tendi*, hoc est figi atque erigi, dicebatur; ita *detendi* est destrui & auferri, Liuius XLI, 3. *nautici tabernaculo detendunt.*

micandum parati: non facile occasionem postea reperiemus. confestimque expeditas copias educit. Pompeius quoque, vt postea cognitum est, suorum omnium hortatu, statuerat prœlic LXXXVI decertare. namque etiam in concilio superioribus diebus dixerat, *prius, quam concurrerent acies, fore, vt exercitus Cæsaris pelleretur.* id 2 cum essent plerique admirati: *Scio me*, inquit, *pæne incredibilem rem polliceri: sed rationem consilii mei accipite, quo firmiore animo in prœlium prodeatis. Persuasi equitibus nostris, id- 3 que mihi se facturos confirmauerunt, vt, cum propius sit accessum, dextrum Cæsaris cornu ab latere aperto adgrederentur, vt circumuenta ab tergo acie, prius perturbatum exercitum pellerent, quam a nobis telum in hostem iaceretur. Ita 4 sine periculo legionum, & pæne sine vulnere bellum conficiemus. Id autem difficile non est, 5 cum tantum equitatu valeamus;* simul denuntiauit, *vt essent animo parati in posterum; &, quoniam fieret dimicandi potestas, vt sæpe cogitauissent, ne vsu manuque reliquorum opinionem fallerent.* Hunc Labienus excepit, vt, cum XXCVII Cæsaris copias despiceret, Pompeii consilium summis laudibus efferret. *Noli*, inquit, *existimare, Pompeii, hunc esse exercitum, qui Galliam Germaniamque deuicerit. omnibus interfui prœliis, neque temere incognitam rem pronuntio. perexigua pars illius exercitus superest, magna pars deperiit, quod accidere tot prœliis fuit necesse. multos autumni pestilentia in Italia con- 3 sumpsit, multi domum discesserunt, multi sunt re-*

4 *relicti in continenti. an non audistis ex iis, qui*
per caussam valetudinis remanserunt, cohortes
5 *esse Brundusii factas? hæ copiæ, quas vidctis, ex*
delectibus horum annorum in citeriore Gallia
sunt refectæ, & pleræque sunt ex coloniis Transpa-
danis. attamen, quod fuit roboris, duobus prœliis
6 *Dyrrhachinis interiit.* Hæc cum dixisset, iura-
vit, se, nisi victorem, in castra non reuersurum:
reliquosque, vt idem facerent, hortatus est. Hoc
laudans Pompeius, item iurauit. nec vero ex
reliquis fuit quisquam, qui iurare dubitaret.
7 Hæc cum facta essent in concilio, magna spe &
lætitia omnium discessum est. ac iam animo vi-
ctoriam præcipiebant, quod de re tanta & a tam
perito imperatore nihil frustra confirmari vi-
XXCIIX debatur. Cæsar, cum Pompeii castris ap-
propinquasset, ad hunc modum aciem eius in-
structam animaduertit: Erant in sinistro cornu
legiones duæ, transditæ & Cæsare initio dissen-
sionis ex S. C. quarum vna prima, altera tertia
appellabatur. in eo loco ipse erat Pompeius,
mediam aciem Scipio cum legionibus Syriacis
2 tenebat. Ciliciensis legio coniuncta cum co-
hortibus Hispanis, quas transductas ab Afranio
docuimus, in dextro cornu erant collocatæ,
has firmissimas se habere Pompeius existima-
3 bat. reliquas inter aciem mediam cornuaque
interiecerat, numeroque cohortes CX expleue-
4 rat. hæc erant millia XLV: euocatorum cir-
citer

CAP. XXCVII. 7. *animo victoriam præcipiebant*) ante capiebant spe certissima. Sic Fuluii cod. & Paris. Elegantes.

citer duæ, quæ ex beneficiariis superiorum exercituum ad eum conuenerant : quæ tota acie dispersæ erant : reliquas cohortes VII. castris propinquisque castellis præsidio dispositerat. dextrum cornu eius riuus quidam, impeditis ripis, muniebat, quam ad cauſſam cunctum equitatum, sagittarios funditoresque omnes, in sinistro cornu obiecerat. Cæsar, superius insti- XXCIX
tutum seruans, X legionem in dextro cornu, IX in sinistro collocauerat : tametsi erat Dyrrhachinis prœliis vehementer attenuata; & huic sic adiunxit IIX, vt pæne vnam ex duabus efficeret, atque alteram alteri præsidio esse iusserat. Cohortes in acie LXXX constitutas habebat, 2
quæ summa erat ∞ XXXII. Cohortes II castris præsidio reliquerat. Sinistro cornu Antonium, dextro P. Sullam, media acie Cn. Domitium præposuerat, ipse contra Pompeium con-
si-

CAP. XXCIIX. 5. *dextrum cornu eius riuus quidam*) Enipeus nomine. Lucanus lib. VII. v. 116.

Sanguine Romano quam turbitus ibit Enipeus?

Et v. 224. vbi aciei ordinem describit.

Ad iuxta fluuios & stagna vndantis Enipei
Cappadocum montana cohors, & largus habenis
Ponticus ibat eques.

CAP. XXCIX. 2. *quæ summa erat ∞ XXXII*) in libris est XXII, quod minus est pro numero cohortium, quarum singulis, si, quod nominum est, quadringentos tribuis, fient ∞ XXXII.

media acie Cn. Domitium præposuerat) Sic libri: id est, in media acie. Domitius hic ex Caluinorum familia. Plutarchus p. 728. τοῖς μέσοις ἐπέστησε Καλβίνον Δομίτιον.

3 sistit. Simul his rebus animaduersis, quas demonstrauimus, timens, ne a multitudine equitum dextrum cornu circumueniretur, celeriter ex tertia acie singulas cohortes detraxit; atque ex his quartam instituit, equitatuique opposuit; & quid fieri vellet, ostendit: monuitque, eius diei victoriam in earum cohortium virtute con-
4 stare. simul tertiæ acies totique exercitui imperauit, ne iniussu suo concurreret: se, cum id
XC fieri vellet, vexillo signum daturum. Exercitum cum, militari more, ad pugnam cohortaretur, suaque in eum perpetui temporis officia prædicaret, in primis commemorauit, *testibus se militibus vti posse, quanto studio pacem petisset: quæ*
2 *per Vatinium in colloquiis, quæ per A. Clodium cum Scipione egisset; quibus modis ad Oricum cum Libone de mittendis legatis contendisset: neq; se vmquam abuti militum sanguine, neq; remp.*
3 *alterutro exercitu priuare voluisset.* Hac habita ortatione, expoſcentibus militibus & ſtudio
XCI pugnæ ardentibus, tuba ſignum dedit. Erat Craſtinus euocatus in exercitu Cæſaris, qui ſu-
pe-

---

3. *ex tertia acie singulas cohortes*) ex vnaquaque legione tertiæ aciei. Sex autem cohortes detractæ ex totidem legionibus Plutarchus d. l. ἐξ σπείρας vocat: Frontinus II, 3. f. 22. *Sex cohortes in subsidio retinuit ad res subitas.*

CAP. XCI. 1. *Erat Craſtinus euocatus*) Craſſinium Plutarchus vocat: ſed noſtram lectionem Lucani metrum defendit lib. VII. v. 471.

Sed ſenſum poſt fata tuæ dent, Craſtine, morti,
Cuius torta manu commiſit laucea bellum.
Primaq; Theſſalium Romano ſanguine tinxit.

periore anno apud eum primum pilum in legione X duxerat, vir singulari virtute. Hic, signo dato, *Sequimini me*, inquit, *manipulares mei qui fuistis; & vestro imperatori, quam constituistis, operam date. vnum hoc prælium superest; quo confecto, & ille suam dignitatem, & nos nostram libertatem recuperabimus.* simul respiciens Cæsarem, *Faciam*, inquit, *hodie imperator, vt aut viuo mihi, aut mortuo gratias agas.* Hæc cum dixisset, primus ex dextro cornu procurrit, atq; eum milites electis circiter CXX voluntarii eiusdem centuriæ sunt prosecuti. Inter duas acies tantum erat relictum spatii, vt satis esset ad concursum vtriusque exercitus. sed Pompeius suis prædixerat, vt Cæsaris impetum exciperent, neue suo loco mouerent, aciemque eius distrahi paterentur, idque admonitu C. Triarii fecisse dicebatur, vt primus excursus visque militum infringeretur, aciesque distenderetur, atque suis ordinibus dispositi, dispersos adorirentur; leuius quoque casura pila sperabat, in loco retentis militibus, quam si ipsi immissis telis occurrissent: simul fore, vt duplicato cursu, Cæsaris milites exanimarentur, & lassitudine conficerentur. quod nobis quidem nulla ratione factum a Pompeio videtur: propterea, quod est quædam animi incitatio atque alacritas naturaliter innata omnibus,

2 3 XCII 2 3

CAP. XCII. 2. *admonitu C. Triarii*) Hic Triarius videtur, qui Mithridatico bello infelix Luculli legatus fuerat; cuius *plena literatæ senectutis oratio* laudatur a Cicerone in Bruto. c. 76.

bus, quæ ſtudio pugnæ incenditur. hanc non reprimere, ſed augere imperatores debent. neque fruſtra antiquitus inſtitutum eſt, vt ſigna vndique concinerent clamoremque vniuerſi tollerent: quibus rebus & hoſtes terreri, & ſuos in-
XCIII citari exiſtimauerunt. Sed noſtri milites, dato ſigno, cum infeſtis pilis procucurriſſent, atque animaduertiſſent, non concurri a Pompeianis, vſu periti, ac ſuperioribus pugnis exercitati, ſua ſponte curſu repreſſerunt, & ad medium fere ſpatium conſtiterunt, ne conſumptis viribus appropinquarent; paruoque intermiſſo temporis ſpatio, ac rurſus renouato curſu, pila miſerunt, celeriterque, vt erat præceptum a Cæſare, gladios ſtrinxerunt. neque vero Pompe-
2 iani huic rei defuerunt. nam & tela miſſa exceperunt, & impetum legionum tulerunt, & ordines conſeruauerunt, pilisque miſſis, ad gla-
3 dios redierunt. Eodem tempore equites a ſiniſtro Pompeii cornu, vt erat imperatum, vniverſi procucurrerunt: omnisque multitudo ſagittariorum ſe profudit: quorum impetum noſter equitatus non tulit: ſed paullum loco motus ceſſit: equitesque Pompeiani hoc acrius inſtare, & ſe turmatim explicare, aciemque no-
4 ſtram a latere aperto circuire cœperunt. quod vbi Cæſar animaduertit, IV aciei, quam inſtitue-
5 rat ſex cohortium numero, ſignum dedit. Illi celeriter procucurrerunt, infeſtisque ſignis tanta vi in Pompeii equites impetum fecerunt, vt eorum nemo conſiſteret, omnesque conuerſi non ſolum loco excederent, ſed protinus incita-

citati, fuga montes altissimos peterent. quibus submotis, omnes sagittarii fundito resque destituti inermes, sine præsidio, interfecti sunt. Eorum impetu cohortes sinistrum cornu, pugnantibus etiam tum ac resistentibus in acie Pompeianis, circumierunt, eosque a tergo sunt adorti. Eodem tempore III aciem Cæsar, quæ quieta fuerat, & se ad id tempus loco tenuerat, procurrere iussit. Ita, cum recentes atque integri defessis successissent, alii autem a tergo adorirentur, sustinere Pompeiani non potuerunt, atque vniuersi terga verterunt. neque vero Cæsarem fefellit, quin ab iis cohortibus, quæ contra equitatum in IV. acie collocatæ essent, initium victoriæ oriretur, vt ipse in cohortandis militibus pronunciauerat. ab his enim primum equitatus est pulsus: ab iisdem facta cædes sagittariorum atque funditorum: ab iisdem acies Pompeiana a sinistra parte erat circumuenta: atque initium fugæ factum. Sed Pompeius, vt equitatum suum pulsum vidit, atque eam partem, cui maxime confidebat, perterritam animaduertit, aliis diffisus, acie excessit, protinusque se in castra equo contulit, & iis centurionibus, quos in statione ad prætoriam portam posuerat, clare, vt milites exaudirent, *Tueamini*, inquit, *castra, & defendite diligenter, si quid durius acciderit: ego reliquas portas circumeo, & castrorum præsidia confirmo.* Hæc cum dixisset, se in prætorium contulit, summæ rei diffidens, & tamen euentum exspectans. Cæsar, Pompeianis ex fuga intra

XCIV 2 3 4 5 6 7 XCV

intra vallum compulsis, nullum spatium perterritis dare oportere æstimans, milites cohortatus est, vt beneficio fortunæ vterentur, castraque oppugnarent: qui, etsi magno æstu fatigati, (nam ad meridiem res erat perducta). tamen, ad omnem laborem animo parati, imperio paruerunt. 2 Castra a cohortibus, quæ ibi præsidio erant relictæ, industrie defendebantur, multo etiam acrius 3 a Thracibus barbarisque auxiliis. nam qui acie refugerant milites, & animo perterriti, & lassitudine confecti, missis plerique armis signisque militaribus, magis de reliqua fuga, quam de 4 castrorum defensione cogitabant. neque vero diutius, qui in vallo constiterant, multitudinem telorum sustinere potuerunt; sed, confecti vulneribus, locum reliquerunt, protinusque omnes, ducibus vsi centurionibus tribunisque mil. in altissimos montes, qui in castra pertinebant, confugerunt. XCVI In castris Pompeii videre licuit triclinia strata, magnum argenti pondus expositum, recentibus cæspitibus tabernacula constrata, L. etiam Lentuli, & non nullorum tabernacula protecta edera: multaque præterea, quæ nimiam,

---

CAP. XCVI. 1. *triclinia strata*) Et Spartianus Hadr. cap. 10. In castrorum luxu *triclinia* notauit: quamvis non ignorem, vtrumque locum a Salmasio sollicitari. Tuentur Casaubonus & Dionysius Vossius. Vehementius Scaliger ad Festum voce *Vmbræ* manuscriptorum vrget *trichilas*: sed his qui conuenit vox *stratas?* & quæ sequuntur, *magnum argenti pondus expositum?* quæ sane tricliniis, quam trichilis, aptiora sunt.

miam luxuriam, & victoriæ fiduciam designarent: vt facile æstimari posset, nihil eos de euentu eius diei timuisse, qui non necessarias conquirerent voluptates. atque ii miserrimo ac patientissimo exercitui Cæsaris luxuriem obiiciebant, cui semper omnia ad necessarium vsum defuissent. Pompeius iam cum intra vallum nostri 3
versarentur, equum nactus, detractis insignibus imperatoris, decumana porta se ex castris eiecit, protinusque, equo citato, Lariſſam contendit, neque ibi constitit; sed eadem celeritate paucos 4
suorum ex fuga nactus, nocturno itinere non intermisso, comitatu equitum XXX ad mare pervenit, nauemque frumentariam conscendit; sæpe, vt dicebatur, querens, tantum se opinionem fefelliſſe, vt a quo genere hominum victoriam speraſſet, ab eo, initio fugæ facto, pæne proditus videretur. Cæsar, castris potius, a militibus XCVII
contendit, ne, in præda occupati, reliqui negotii gerendi facultatem dimitterent. Qua re im- 2
petrata, montem opere circumuenire instituit. Pompeiani, quos is mons erat sine aqua, diffisi ei loco, relicto monte, vniuersi (iuris eius) Lariſſam versus se recipere cœperunt. qua re animaduersa, Cæsar copias suas diuisit; par- 3
temque legionum in castris Pompeii remanere iussit, partem in sua castra remisit: IV secum legio-

CAP. XCVII. 2. *vniuersi iuris eius*) Palatino absunt *iuris eius*: alii legunt. Claudius Puteanus, quem Manutius sequitur, coniecit *viris*, *equis*. Sed fors & conditio videtur significari.

giones duxit; commodioreque itinere Pompeianis occurrere cœpit: & progressus millia passuum VI aciem instruxit. Qua re animaduersa, Pompeiani in quodam monte constiterunt. Hunc montem flumen subluebat. Cæsar, milites cohortatus, etsi totius diei continenti labore erant confecti, noxque iam suberat, tamen munitione flumen a monte seclusit, ne noctu Pompeiani aquari possent. Quo iam perfecto opere, illi de deditione, missis legatis, agere cœperunt. pauci ordinis senatorii, qui se cum iis coniunxerant, nocte fuga salutem petierunt. Cæsar prima luce omnes eos, qui in monte consederant, ex superioribus locis in planiciem descendere, atq; arma proiicere iussit. quod vbi sine recusatione fecerunt, passisq; palmis, proiecti ad terram, flentes, ab eo petierunt salutem; consulatus, consurgere iussit: &, pauca apud eos de lenitate sua locutus, quo minore essent timore, omnes conseruavit; militibusque suis *iussit, ne qui eorum violarentur, neu quid sui desiderarent. Hac adhibita diligentia, ex castris sibi legiones alias occurrere, & eas, quas secum duxerat, inuicem requiescere, atque in castra reuerti iussit; eodemque die Larissam peruenit. In eo

XCVIII

XCIX

præ-

CAP. XCVIII. 2. *militibusq; suis iussit, ne*) Insueta Cæsaris æuo locutio, & vel ideo suspecta, quod in MSS. Carrarienſi, & Fuluii, & Cuiacii ac Petauii, etiam ed. Bononi Taruisini est *commendauit:* vnde Mich. Brutus *mandauit* censebat legendum esse. Qui *iussit* retinent, Græcismo excusant, qui an Cæsaris simplicitati conueniat, dubitare licet.

prœlio non amplius CC milites desiderauit; sed centuriones, fortes viros, circiter XXX amisit. Interfectus est etiam fortissime pugnans Crastinus, cuius mentionem supra fecimus, gladio in os adversum coniecto. neque id fuit falsum, quod ille, in pugnam proficiscens, dixerat. sic enim Cæsar existimabat, eo prœlio excellentissimam virtutem Crastini fuisse, optimeque eum de se meritum iudicabat. Ex Pompeiano exercitu circiter millia XV cecidisse videbantur: sed in deditionem venerunt amplius millia XXIV. namque etiam cohortes, quæ præsidio in castellis fuerant, sese Sullæ (similiter) dediderunt. multi præterea in finitimas ciuitates refugerunt. Signaque militaria ex prœlio ad Cæsarem sunt relata CLXXX & Aquilæ IX. L. Domitius, ex castris in montem refugiens, cum vires eum lassitudine defecissent, ab equitibus est interfectus. Eodem tempore D. Lælius cum classe ad Brundusium venit; eademque ratione, qua factum a Libone ante demonstrauimus, insulam obiectam portui Brundusino tenuit. Similiter Vadinius, qui Brundusio præerat, tectis instructisque scaphis, elicuit naues Lælianas; atque ex his longius productam vnam quinqueremem, & minores duas in angustiis portus cepit: itemq; per equites dispositos aqua prohibere classiarios instituit. Sed Lælius, tempore anni commodiore vsus ad nauigandum, one-

CAP. XCIX. 3. *sese Sullæ similiter dediderunt*) Abest *similiter* a Beroaldi codice & aliis quibusdam: tenent vett. edd. pleræque: posteriores abiiciunt.

onerariis nauibus Corcyra Dyrrhachioque aquam suis supportabat: neque a proposito deterrebatur: neque, ante prœlium in Thessalia factum cognitum, aut ignominia amissarum navium, aut necessariarum rerum inopia, ex portu insulaque expelli potuit. Iisdem fere temporibus Cassius, cum classe Syrorum, & Phœnicum, & Cilicum, in Siciliam venit: & cum esset Cæsaris classis diuisa in duas partes, & dimidiæ parti præesset P. Sulpicius prætor Licoque ad fretum, dimidiæ M. Pomponius ad Messanam, prius Cassius ad Messanam nauibus aduolauit, quam Pomponius de eius aduentu cognosceret: perturbatumque eum nactus, nullis custodiis, neque ordinibus certis, magno vento & secundo, completas onerarias naues tæda, & pice, & stupa, reliquisque rebus, quæ sunt ad incendia, in Pomponianam classem immisit, atque omnes naues incendit XXXV: in quibus erant XX rostratæ: tantusque eo facto timor incessit, vt, cum esset legio præsidio Messanæ, vix oppidum defenderetur: &, nisi eo ipso tempore quidam nuntii de Cæsaris victoria per dispositos equites essent lati, existimabant plerique futurum fuisse, vt amitteretur. sed, opportunissime nuntiis adlatis, oppidum fuit defensum; Cassiusque ad Sulpicianam inde classem profectus est & Libonem: applicatisque nostris ad terram nauibus, propter eumdem timorem, pari, atque antea, ratione egit. secundum nactus ven-

CAP. CI. 2. XX *rostratæ*) Sic MSS. & vet. ed. Posteriores *constratæ*.

ventum,onerarias naues circiter XL, præparatas ad incendium,immisit: &, flamma ab vtroque cornu, comprehensa, naues sunt combustæ V. Cumque ignis, magnitudine venti, latius serpe- 6
ret, milites, qui ex veteribus legionibus erant relicti præsidio nauibus, ex numero ægrorum, ignominiam non tulerunt; sed sua sponte naues conscenderunt,& a terra soluerunt: impetuque facto in Cassianam classem, quinqueremes II,in quarum altera erat Cassius,ceperunt. sed Cassius, exceptus scapha,refugit. Præterea duæ sunt de- 7
prehensæ triremes. neque multo post de prælio facto in Thessalia cognitum est; vt ipsis Pompeianis fides fieret,nam ante id tempus fingi a legatis amicisque Cæsaris arbitrabantur. Quibus rebus cognitis, ex iis locis Cassius cum classe dis- CII
cessit. Cæsar,omnibus rebus relictis,persequendum sibi Pompeium existimauit,quascumque in partes ex fuga se recepisset; ne rursus copias comparare alias,& bellum renouare posset: &, quantum itineris equitatu efficere poterat, quotidie progrediebatur: legionemque vnam minoribus itineribus subsequi iussit. Erat edictum 2
Pompeii nomine Amphipoli propositum, vti omnes eius prouinciæ iuniores,Græci,ciuesque R. iurandi caussa conuenirent. sed vtrum auertendæ suspicionis caussa Pompeius proposuisset,vt 3
quam diutissime longioris fugæ consilium occultaret,an nouis delectibus,si nemo premeret,Ma-
ce-

CAP. CII. 2. *Amphipoli propositum*) nobili vrbe prope Strymonis ostia.

cedoniam tenere conaretur, existimari non po-
4 terat. Ipse ad ancoram vna nocte constitit; & vocatis ad se Amphipoli hospitibus, & pecunia ad necessarios sumptus corrogata, cognito Cæsaris aduentu, ex eo loco discessit, & Mytilenas paucis
5 diebus venit. Biduum tempestate retentus, nauibusque aliis additis actuariis, in Ciliciam atq; inde
6 Cyprum peruenit. ibi cognoscit, consensu omnium Antiochensium, ciuiumque Romanorum, qui illic negotiarentur, arcem ante captam esse, excludendi sui caussa, nuntiosque dimissos ad eos, qui se ex fuga in finitimas ciuitates recepisse dicerentur, ne Antiochiam adirent: id si fecissent, magno eorum capitis periculo futurum.
7 Idem hoc L. Lentulo, qui superiore anno consul fuerat, & P. Lentulo consulari, ac non nullis aliis acciderat Rhodi, qui cum ex fuga Pompeium sequerentur, atque in insulam venissent oppido ac portu recepti non erant: missisque ad eos nuntiis, vt ex iis locis discederent, contra voluntatem suam naues soluerunt. Iamque de Cæsaris aduentu fama ad ciuitates perferebaCIII tur. Quibus cognitis rebus, Pompeius, deposito adeundæ Syriæ consilio, pecunia societatis sublata, & a quibusdam priuatis sumpta, & æris magno pondere ad militarem vsum in naves impositio, duobusque millibus hominum armatis, partim quo ex familiis societatum delegerat, partim a negotiatoribus coegerat, quosque

4. & *Mytilenas venit*) Vt in nummis est, hoc nomen scribo: in libris transponuntur priores vocales. Vrbs autem nobilissima est insulæ Lesbi, iuxta Aeoliam.

que ex suis quisque ad hanc rem idoneos existimabat, Pelusium peruenit. Ibi casu rex erat 2
Ptolemæus, puer ætate, magnis copiis, cum sorore Cleopatra gerens bellum; quam paucis ante mensibus per suos propinquos atque amicos, regno expulerat: castraque Cleopatræ non longo spatio ab eius castris distabant. Ad eum Pompeius misit, vt, pro hospitio atque amicitia patris, 3
Alexandria reciperetur, atque illius opibus in calamitate tegeretur. Sed, qui ab eo missi erant, 4
confecto legationis officio, liberius cum militibus regis colloqui cœperunt, eosque hortare, vt suum officium Pompeio præstarent, neue eius fortunam despicerent. In hoc erant numero 5
complures Pompeii milites, quos, ex eius exercitu acceptos in Syria, Gabinio Alexandriam transduxerat, belloque confecto, apud Ptolemæum, patrem pueri, reliquerat. His tunc cognitis rebus, CIV
amici regis, qui, propter ætatem eius, in procuratione erant regni; siue timore adducti, vt postea prædicabant, ne, sollicitato exercitu regio Pompeius Alexandriam Ægyptumque occuparet; siue despecta eius fortuna, vt plerumque in calamitate ex amicis inimici existunt, iis, qui erant ab eo missi, palam liberaliter responderunt, 2
eumque ad regem venire iusserunt. ipsi clam consilio inito, Achillam, præfectum regium, singulari hominem audacia, & L. Septimium tri-

---

CAP. CIII. 5. *Gabinius Alexandriam*) Gabinius Syriæ proconsul, exsulem regem Ptolemæum cum exercitu reduxerat.

tribunum mil. ad interficiendum Pompeium mi-
3 serunt. Ab his liberaliter ipse appellatus,& quadam notitia Septimi productus,quod bello prædonum apud eum ordinem duxerat, nauiculam paruulam conscendit, cum paucis suis; & ibi ab Achilla & Septimio interficitur. Item L. Lentulus comprehenditur a rege, & in custodia necatur.
CV Cæsar,cum in Asiam venisset,reperiebat T. Ampium conatum esse tollere pecunias Ephesо ex fano Dianæ, eiusque rei caussa senatores omnes ex prouincia vocasse,vt,iis testibus in summa pecuniæ vteretur,sed interpellatum aduentu Cæsaris profugisse.ita duobus temporibus Ephesiæ pe-
2 cuniæ Cæsar auxilium tulit. Item constabat,Elide in templo Mineruæ, repetitis atq; enumeratis diebus,quo die prælium secundum fecisset Cæsar,simulacrum Victoriæ, quod ante ipsam Mineruam collocatum erat, & ante ad simulacrum Mineruæ spectabat,ad valuas se templi limenque
3 conuertisse. Eodemque die Antiochiæ in Siria bis tantus exercitus clamor, & signorum sonus exauditus est, vt in muris armata ciuitas discur-
4 reret. Hoc idem Ptolemaide accidit. Pergami in

CAP. CV. 1. *duobus temporibus Ephesiæ pecuniæ Cæsar*) Primum, cum Scipio ei immineret, Cæsaris traiectu in Græciam factum,vt in Pompeio festinanter auocaretur. *Supra cap. 33.* Iterum,hoc loco,cum idem T. Ampius tentaret.

2. *Elide in templo Mineruæ*) Elis vrbs regionis Elidis in Peloponeso,cuius sextum casum Cicero lib. XIII. ep. XXVI. *Eli* format. Sed & Strabo Ἦλιδος obliquo vrbis casu. Vid. Notit. Orbis Antiq.

in occultis ac reconditis templi, quo præter sacerdotes adire fas non est, quæ Græci ἄδυτα appellant, tympana sonuerunt. Item Trallibus, in templo Victoriæ, vbi Cæsaris statuam consecraverant, palma per eos dies in tecto inter coagmenta lapidum ex pauimento exstitisse ostendebatur. Cæsar, paucos dies in Asia moratus, cum audisset Pompeium Cypri visum, coniectans eum in Ægyptum iter habere, propter necessitudines regni, reliquasque eius loci opportunitates, cum legionibus, vna, quam ex Achaia a Fusio legato euocauerat, equitibusque nec, a nauibus longis Rhodiis X, & Asiaticis paucis, Alexandriam peruenit. In his erant legionibus hominum III millia CC: reliqui vulneribus ex prœliis, & labore, ac magnitudine itineris confecti, consequi non potuerant. Sed Cæsar confisus fama rerum gestarum infirmis auxiliis proficisci non dubitaverat; atque omnem sibi locum tutum fore existimabat. Alexandriæ de Pompeii morte cognoscit: atq; ibi primum e naui egrediens, clamorem militum audit, quos rex in oppido præsidii caussa reliquerat; & concursum ad se fieri videt, quod fa-

5 CVI 2 3 4

---

4. *in occultis ac reconditis templi*) Sic plures libri manu scripti ac Fuluio & D. Vossio nominati. Vulgo, *ac remotis*.

5. *in tecto ex pauimento*) Plutarchus cap. 730. παρὰ τὴν βάσιν τῶ ἀνδριάντος.

CAP. CVI. 1. *Cypri visum*) in Cypro. Et Nepos Miltiade cap. 2. *domum Chersonesi habere*. nam & regionum ac insularum nomina non numquam imitantur syntaxi vocabula vrbium.

fasces anteferrentur. In hoc omnis multitudo
5 maiestatem regiam minui prædicabat. Hoc se-
dato tumultu, crebræ continuis diebus ex concur-
su multitudinis concitationes fiebant, compluresque milites huius vrbis omnibus partibus in-
CVII terficiebantur. Quibus rebus animaduersis, legiones sibi alias ex Asia adduci iussit, quas ex Pompeianis militibus confecerat. ipse enim necessario eteſiis tenebatur; qui Alexandria nauigantibus
2 sunt aduertissimi venti. Interim controuersias regum ad populum R. & ad se, quod esset consul, pertinere existimans, atque eo magis officio suo conuenire, quod superiore consulatu cum patre Ptolomæo, & lege, & S. C. societas erat facta, ostendit sibi placere, regem Ptolemæum, atque sororem eius Cleopatram, exercitus, quo haberent, dimittere; & de controversiis iure apud se potius, quam inter se armis
CVIII discęptare. Erat in procuratione regni, propter ætatem pueri, nutricius eius, eunuchus, nomine Pothinus. is primum inter suos queri atque indignari cœpit, regem ad dicen-
2 dam caussam euocari, deinde, adiutores quosdam conscios sui nactus ex regiis amicis, exercitum a Pelusio clam Alexandriam euocauit; atque eundem Achillam, cuius supra meminimus, omnibus copiis præfecit. hunc incitatum suis, & regis inflatum pollicitationibus, quæ fieri
3 vellet, litteris nuntiisque edocuit. In testamen-

CAP. CVIII. 1. *nomine Pothinus*) Male libri quidam *Photinus*. Est enim Dioni, Plutarcho, & Appiano, Ποθεινός.

mento Ptolemæi patris heredes erant scripti ex duobus filiis maior, & ex duabus ea, quæ ætate antecedebat. Hæc vti fierent, per omnes deos, perque fœdera, quæ Romæ fecerat, eodem testamento Ptolemæus populum R. obtestabatur. Tabulæ testamenti, vnæ per legatos eius Romam 4
erant allatæ, vt in ærario ponerentur, (eæ cum propter publicas occupationes poni non potuissent, apud Pompeium sunt depositæ) alteræ, eodem exemplo, relictæ, atque obsignatæ Alexandriæ proferebantur. De his rebus cum CIX
ageretur apud Cæsarem, isque maxime vellet pro communi amico atque arbitrio controuersias regum componere: subito exercitus regius equitatusque omnis venire Alexandriam nuntiatur. Cæsaris copiæ nequaquam erant tantæ, vt eis extra oppidum, si esset dimicandum, confideret. relinquebatur, vt se suis locis oppido teneret, consiliumque Achillæ cognosceret. Milites tamen omnes in armis esse iussit; 3
regemque hortatus est, vt ex suis necessariis, quos haberet maximæ auctoritatis, legatos ad Achillam mitteret; &, quid esset suæ voluntatis, ostenderet. A quo missi Discorides & 4
Seradion, qui ambo legati Romæ fuerant, magnamque apud patrem Ptolemæum auctoritatem habuerant, ad Achillam peruenerunt. Quos 5
ille, cum in conspectum eius venissent, prius, quam audiret, aut, cuius rei caussa missi essent, co-

CAP. CIX. 1. *pro communi amico atque arbitro*) tamquam communis amicus. Talis enim, Cæsar videri volebat. Supra B. Gall. III, 18. *qui vbi pro per*

cognoſceret, corripi ac interfici iuſſit. Quorum alter, accepto vulnere * occupatus, per ſuos pro
6 occiſo ſublatus, alter interfectus eſt. Quo facto, regem vt in ſua poteſtate haberet, Cæſar effecit: magnamq; regium nomen apud ſuos auctoritatem habere exiſtimans, & vt potius priuato paucorum & latronum conſilio, quam regio, ſuſceCX ptum bellum videretur. Erant cum Achilla copiæ, vt neque numero, neque genere hominum, neq; vſu rei militaris contemnendæ viderentur.
2 millia enim XX in armis habebat, Hæ conſtabat ex Gabinianis militibus: qui iam in conſuetudinem Alexandrinæ vitæ atque licentiæ venerant, & nomen diſciplinamque populi R. dedidicerant, vxoresque duxerant, ex quibus plerique liberos habebant. Huc accedebant collecti ex præ-
3 donibus latronibusque Syriæ Ciliciæque prouin-
4 ciæ, finitimarumque regionum. Multi præterea capitis damnati exſulesque conuenerant: fugitiuisque omnibus noſtris certus erat Alexandriæ receptus, certaque vitæ conditio, vt, dato nomine, militum eſſent numero: quorum ſiquis

---

fuga ad eos venit. Et Nepos Datame cap. 6. *ſuo iuſſu Mithrobarzanem profectum pro perfuga*.

ſ. accepto vulnere occupatus) Nihil eſt librorum *occupatus*: Gronouio potius accedo, qui *ſopitus* ſubſtituit, ſicut Liuius I, 41. *ſopitum fuiſſe regem ſubito ictu*. Vide illius Obſ. IV, 8. p. 120.

CAP. CX 2. *vxores q. duxerant*) Fuit contra Romanæ militiæ diſciplinam vxores, vel alias mulieres in caſtris habere, aut præſidiis, licet haberent domi Seuerus Imperator πρῶτος ἐπέτρεψε *primus* in hoc aliquid *permiſit*, referente Herodiano III, 8. Adde Lipſii Mil. Rom. lib. V, 18.

quis a domino comprehenderetur, concursu militum eripiebatur, qui vim suorum, quod in simili culpa versabatur, ipsi pro suo periculo defendebant. Hi regum amicos ad mortem depoſcere, hi bona locupletum diripere stipendii augendi causſa, regis domum obsidere, regno expellere alios, alios arcesſere, vetere quodam Alexandrini exercitus instituto consuetuerant. 5
Erant præterea equitum millia II. qui inueteraverant compluribus Alexandriæ bellis. hi Ptolemæum patrem in regnum reduxerant, Bibuli filios duos interfecerant, bella cum Ægyptiis gesſerant. hunc vsum rei militaris habebant. 6
His copiis fidens Achillas, paucitatemque militum Cæsaris desſpiciens, occupat Alexandriam: præterea oppidi partem, quam Cæsar cum militibus tenebat, primo impetu domum eius irrumpere conatus est: sed Cæsar, disſpositis per vias cohortibus, impetum eius sustinuit. CXI
Eodemque tempore pugnatum est ad portum: ac longe maximam ea res attulit dimicationem. simul enim, deductis copiis, pluribus viis pugnabatur: & magna multitudine naues longas occupare hostes conabantur: quarum erant auxilio L. missæ ad Pompeium: quæ, prælio in Thessalia facto, domum redierant. illæ triremes omnes & quinqueremes erant, aptæ instructæque omnibus rebus ad nauigandum. 2
Præter has, XXII erant, quæ præsidii causſa Alexandriæ esſe consueverant, constratæ omnes. quas si occupaſſent, classe Cæsaris erepta, portum ac mare totum in 3 4

sua potestate haberent: commeatu auxiliisque
5 Cæsarem prohiberent. Itaque tanta est contentione actum, quanta agi debuit, cum ille celerem in ea re victoriam, hi salutem suum consistere viderent. Sed rem obtinuit Cæsar; omnesque eas naues, & reliquas, quæ erant in
6 naualibus, incendit, quod tam late tueri tam parua manu non poterat; confestimque ad Pha-
CXII rum nauibus milites expositi. Pharus est in insula turris, magna altitudine, mirificis operibus exstructa, quæ nomen ab insula accepit.
2 Hæc insula, obiecta Alexandriæ, portum efficit: sed, a superioribus regionibus, in longitudinem passuum DCCCC in mare iactis molibus, angusto itinere & ponte cum oppido con-
3 iungitur. In hac sunt insula domicilia Ægyptiorum, & vicus, oppidi magnitudine: quæque vbique naues imprudentia aut tempestate paullulum suo cursu decesserint, has more prædonum diripere consueuerunt. Iis autem in-
4 vitis, a quibus Pharus tenetur, non potest esse, propter angustias, nauibus introitus in portum.
5 Hoc tum veritus Cæsar, hostibus in pugna occupatis, militibusque expositis, Pharum appre-
6 hendit, atque ibi præsidium posuit. Quibus est

CAP. CXII. 2. *a superioribus regionibus*) Alienum videtur *regionibus*, ideoq; clarissimis viris *regibus* substitutum, Brodæo Miscell. III, 5. Scaligero ad Eus. p. 132. Valesio ad Ammian. p. 342. Hody de LXX. Interpr. p. 294. & aliis. Planum illud *regibus*, nisi præsens verbum *coniungitur* ab adiecto *superioribus* adhorreret. Nec vero *regionibus* valde placet.

est rebus effectum, vti tuto frumentum auxiliaq; nauibus ad eum supportari possent. dimisit enim circum omnes propinquas regiones, atque inde auxilia euocauit: reliquis oppidi partibus sic est pugnatum, vt æquo prœlio discederetur, & neutri pellerentur; (id efficiebant angustiæ loci) paucisque vtrimque interfectis, Cæsar loca maxime necessaria complexus, noctu præmunit: hoc tractu oppidi pars erat regiæ exigua, in quam ipse, habitandi caussa, initio erat inductus; & theatrum coniunctum domui, quod arcis tenebat locum, aditusque habebat ad portum, & ad reliqua naualia. Has munitiones insequentibus auxit diebus, vt pro muro obiectas haberet, neu pugnare inuitus cogeretur. Interim filia minor Ptolemæi regis, vacuam possessionem regni sperans, ad Achillam se ex regia transiecit, vnaque bellum administrare cœpit. sed celeriter est inter eos de principatu controuersia orta; quæ res apud milites largitiones auxit. magnis enim iacturis sibi quisque eorum animos conciliabat. Hæc dum apud hostes geruntur, Pothinus, nutricius pueri, & procurator regni, in parte Cæsaris, cum ad Achillam nuntios mitteret, hortaretur-que, ne negotio desisteret, neue animo deficeret, indicatis deprehensisque internuntiis, a Cæsare est interfectus. Hæc initia belli Alexandrini fuerunt.

7 8 9 10 11

9. *filia minor Ptolemæi regis*) Arsinoe. Vide Dionem lib. XLII. Hirtium B. Alex. c. 4.

A. HIRTII, vel OPPII, COMMENTARIORVM DE BELLO ALEXANDRINO LIBER VNVS.

ARGVMENTVM LIBRI DE BELLO ALEXANDRINO.

Quæ Cæsar ipse Civ. Belli lib. III extremo de initiis Alexandrini scripserat, hoc libro ab Hirtio vel alio continuantur. Post situm Alexandriæ & structuram, munitiones Cæsaris in vrbe, & ad portum pugnæ referuntur: regem Ptolemæum, quem in potestate habebat, Arsinoe sorore interim cum Ganymede imperium obtinente, dimisit Cæsar blanditiis inductus, sed grauiter ab eo oppugnatus vincit tandem, Mithridate Pergameno adiuuante, & rex in Nilo perit. Quo sublato Cæsar Cleopatram & minorem fratrem reges constituit. Hæc vsq; ad cap. 34. a quo Ponticum bellum aduersus Pharnacem describitur per Domitium Caluinum, improspere gestum, ad cap. 42. dein Illyricum virtute Vatinii restitutum Cæsari, ad cap. 48. & sub idem tempus turbæ in Hispania vlteriore a Cassio Longino excitatæ, eiusdemq; sedatæ morte. Deniq; Pharnace celeriter oppresso, Cæsar in Italiam reuertitur.

BELLO Alexandrino conflato, Cæsar Rhodo atque ex Syria Ciliciaque omnem classem accersit; ex Creta sagittarios, equites ab rege Nabatæorum Malco euocat, tormenta vndique conqui-

---

AD LIBRVM DE BELLO ALEXAND.

HIRTII vel OPPII) Vide Sueton. Cæs. c. 56.

CAP. I. 1. *ab rege Nabatæorum Malco*) Nabatæi in Ara-

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn862868203/phys_0559
DFG

quiri,& frumentum mitti,auxiliaq; adduci iubet. Interim munitiones quotidie operibus augentur: 2
atque omnes oppidi partes : quæ minus firmæ esse viderentur, testudinibus atque musculis aptantur : ex ædificiis autem per foramina in proxima ædificia arietes immittuntur,quantumque aut ruinis deiicitur, aut per vim recipitur loci, in tantum munitiones proferuntur. nam incendio 3
fere tuta est Alexandria,quod sine contignatione ac materia sunt ædificia,& structuris atque fornicibus continentur,tectaque sunt rudere aut pauimentis. Cæsar studebat maxime,vt,quam angu- 4
stissimam partem oppidi palus a meridie interiecta efficiebat,hanc operibus,vineisque agendis,a reliqua parte vrbis excluderet : illud sperans, 5
primum,vt cum esset in duas partes vrbs diuisa, acies vno consilio atque imperio administraretur: deinde,vt laborantibus succurri, atque ex altera oppidi parte auxilium ferri posset ; in primis vero , vt aqua pabuloque abun- 6
daret : quarum alterius rei copiam exiguam, alterius nullam omnino facultatem habebat , quodque vtrumque palus large præbere pote-

bia petræa,eorumque *Petra* sedes regia. Malco libri Cæsaris. Græcis Iosepho XLII,8. & Dioni XLVIII id nomen Μάλχος, *Malchus est*. Hic secundus eius nominis. Vide Hist. Antiq.

3. *rudere aut pauimentis*)rudere nouo,i.e.fractis & contusis testis, calce mixtis, quibus pauimenta fiunt. Vitruv.VII,1. qui *rudus nouum* opponit *veteri & redivivo* : & Pallad.I,9.

6. *alterius rei copiam exiguam*) aquæ parum habebat.

II poterat. Neque vero Alexandrinis in gerendis negotiis cunctatio vlla aut mora inferebatur. nam in omnes partes, per quas fines Ægyptii regnumque pertinet, legatos conquisitoresque, delectus habendi causſa, miſerunt; magnumq; numerum in oppidum telorum atq; tormentorum conuexerant, & innumerabilem multitudinem
2 adduxerant. nec minus in vrbe maxima armorum erant inſtitutæ officinæ. ſeruos præterea puberes armauerant: quibus domini locupletiores victum quotidianum ſtipendiumque præbebant.
3 hac multitudine diſpoſita, munitiones ſemotarum partium tuebantur, veteranas cohortes vacuas in celeberrimis vrbis locis habebant: vt quacumque regione pugnaretur, integris viribus ad auxilium ferendum opportunæ eſſent. omnibus viis atque angiportis triplicem
4 vallum obduxerant. erat autem quadrato exſtructus ſaxo, nec minus XL pedes altitudinis habebat. quæque partes vrbis inferiores erant, has altiſſimis turribus denorum tabulatorum munierant.
5 Præterea alias ambulatorias totidem tabulatorum confixerant; ſubiectisque eas rotis, funibus iumentisque obiectis, directis plateis in quamcunque erat viſum
III partem mouebant. Vrbs fertiliſſima & copio-

CAP. II. 5. *ambulatorias totidem*) Turres ambulatoriæ, erant ligneæ, rotis impoſitæ, vt admoueri muro poſſent. Vitruuius X, 19. *D ades ſcriptis ſuis oſtendit, ſe inueniſſe turres ambula orias, quas etiam diſſolutas in exercitu circumferre* (Alexander) *ſolebat*. Vide Vegetii lib. IV. 17.

piosissima omnium rerum apparatus suggerebat. ipsi homines ingeniosissimi atque acutissimi, quæ a nobis fieri viderant, ea sollertia efficiebant, vt nostri illorum opera imitari viderentur & sua sponte multa reperiebant: vnoque tempore & 2
nostras munitiones infestabant, & suas defendebant: atque hæc principes in conciliis concioni- 3
busque agitabant, *populum R. paullatim in consuetudinem eius regni venire occupandi: paucis annis antea Gabinium cum exercitu fuisse in Ægypto: Pompeium se ex fuga eodem recepisse; ac* 4
Cæsarem venisse cum copiis, neque morte Pompeii quidquam profectum, quo minus Cæsar apud se commoraretur: quem si non expulissent, futurum 5
ex regno prouinciam: idque agendum mature: namque eum, intercluſum tempestatibus propter anni tempus, recipere transmarina auxilia non posse. Interim defensione orta inter Achillam, IV.
qui veterano exercitui præerat, & Arsinoen, regis Ptolemæi minorem filiam, vt supra demonstratum est, cum vterque vtriq; insidiaretur, & summam imperii ipse obtinere vellet, præoccupat Arsinoe per Ganymedem eunuchum, nutricium suum, atque Achillam interficit. hoc occiso, 2
ipsa

CAP. III. 3. *Gabinium cum exercitu*) vt exsulem regem Ptolemæum Auletam restitueret. Gabinius autem tum Syriam pro consule administrabat. *Dio Cass. lib. XXXIX.*

5. *transmarina auxilia*) ex Syria, Cilicia, Asia, Rhodo.

CAP. IV. 1. *vt supra demonstratum*) lib. III extremo de B. Ciuili.

ipsa, sine vllo socio & custode, omne imperium obtinebat; exercitus Ganymedi transditur. is, suscepto officio, largitionem in milites auget,
V reliqua pari diligentia administrat. Alexandria est fere tota suffossa, specusque habet ad Nilum pertinentes, quibus aqua in priuatas domos inducitur, quæ paullatim spatio temporis
2 liquescit ac subsidit. hæc vti domini ædificiorum atque eorum familiæ consueuerunt, nam, quæ flumine Nilo fertur, adeo est limosa atque turbida, vt multos variosque morbos efficiat,
3 sed ea plebes ac multitudo contenta est necessario, quod fons vrbe tota nullus est. hoc tamen flumen in ea parte vrbis erat, quæ ab Ale-
4 xandrinis tenebatur. quo facto est admonitus Ganymedes, posse nostros aqua intercludi; qui distributi munitionum tuendarum caussa vicatim ex priuatis ædificiis, specubus, & puteis ex-
VI tracta aqua vtebantur. Hoc probato consilio, magnum ac difficile opus adgreditur. interseptis enim specubus, atque omnibus vrbis partibus exclusis, quæ ab ipso tenebantur, aquæ magnam vim ex mari totis ac machinationibus ex-
2 primere contendit. hanc locis superioribus fundere in partem Cæsaris non intermittebat: quamobrem salsior paullo præter consuetudinem aqua trahebatur ex proximis ædificiis, magnamque hominibus admirationem præbebat, quam ob caussam id accidisset; nec satis sibi ipsi credebant; cum se inferiores eiusdem generis ac saporis aqua dicerent vti, atque ante consuessent:

vul-

vulgoque inter se coferebant, & degustando, 3
quantum inter se different aquæ, cognoscebant.
paruo vero temporis spatio, hæc propior bibi 4
non poterat omnino; illa inferior corruptior
iam falsiorque reperiebatur. Quo facto, dubi- VII
tatione sublata, tantus incessit timor, vt at ex-
tremum casum omnes deducti viderentur, at-
que alii morari Cæsarem dicerent, quin naues
conscendere iuberet: alii multo grauiorem exti-
mescerent casum; quod neque celari Alexandri-
nos possent in apparanda fuga, cum hi tam paruo
spatio distarent ab ipsis; neque, illis imminenti-
bus, atque insequentibus, vllus in naues receptus
daretur. Erat autem magna multitudo oppi- 2
danorum in parte Cæsaris: quam domiciliis
ipsorum non mouerat, quod ea se fidelem pa-
lam nostris esse simulabat, & desciuisse a suis vi-
debatur: vt, si mihi defendendi essent Alexan-
drini, quod neque fallaces essent neque temera-
rii, multa oratio frustra absumeretur. cum vero
vno tempore & natio eorum & natura cogno-
scatur; aptissimum esse hoc genus ad proditi-
onem, nemo dubitare potest. Cæsar VIII
suorum timorem consolatione & ratione minu-
ebat. *nam puteis fossis aquam dulcem posse re-* 2
periri adfirmabat. *omnia enim litora natura-*
liter aquæ dulcis venas habere. quod si alia esset li-
toris Ægyptii natura, atque omnium reliquorum;
tamen, quoniam mare libere tenerent, neque
hostes classem haberent, prohiberi sese non posse,
quo minus quotidie aquam nauibus peterent, vel

a sinistra parte a Paretonio, vel a dextra ab insula; quæ diuersæ nauigationes numquam vno tem-
3 *pore aduersis ventis præcluderentur: fugæ vero nullum esse consilium non solum iis, qui primam dignitatem haberent, sed ne iis quidem, qui nihil,*
4 *præterquam de vita, cogitarent; magno negotio impetus hostium aduersos ex munitionibus sustineri: quibus relictis, nec loco nec numero pares esse*
5 *posse: magnam autem moram & difficultatem ad-scensum in naues habere, præsertim ex scaphis: summum esse contra in Alexandrinis velocitatem, locorumque & ædificiorum notitiam. hos præcipue*
6 *in victoria insolentes, præcursuros, & loca excelsiora atque ædificia occupaturos; ita fuga nauibus q; nostros prohibituros: proinde eius consilii obliuiscerentur, atq; omni ratione esse vincendum cogita-*
IX *rent.* Hac oratione apud suos habita atq; omnium mentibus excitatis, dat centurionibus negotium, vt, reliquis operibus intermissis, ad fodiendos puteos animum conferant, neue quam par-
2 tem nocturni temporis intermittant. Quo suscepto negotio, atque omnium animis ad laborem incitatis, magna vna nocte vis aquæ dulcis inuenta est. ita operosis Alexandrinorum machinationibus, maximisque conatibus, non longi temporis
3 labore, occursum est. Eo biduo legio XXXVII ex dediticiis Pompeianis militibus, cum frumento, ar-

---

CAP. VIII. 2. *Paretonio*) Marmaricæ, quæ proxima Ægypto ab occasu est, oppido cum portu.

ab insula) Pharo insula, proxima Alexandriæ.

CAP. IX. 3. *dediticiis Pompeianis*) Vide de his lib. III. Civ. cap. 99.

armis,telis,tormentis,impoſita in naues a Domitio Caluino,a litora Africæ,paullo ſupra Alexandriam, delata eſt. hæ naues curo, qui multos 4
dies continenter flabat; portum capere prohibebantur, ſed loca ſunt egregia omni illa regione ad tenendas ancoras. hi, cum diu retinerentur, atque aquæ inopia premerentur, nauigio actuario Cæſarem faciunt certiorem. Cæſar vt X
per ſe conſilium caperet,quid faciendum videretur,nauim conſcendit, atque omnem claſſem ſequi iuſſit,nullis noſtris militibus impoſitis;quod, cum longius paullo diſcederet,munitiones nudare nolebat. Cumque ad eum locum acceſſiſſet, 2
qui appellatur Cherroneſus; aquandique cauſſa remiges in terram expoſuiſſet, non nulli ex numero,cum longius a nauibus prædatum proceſſiſſent, ab equitibus hoſtium ſunt excepti; ex 3
iis cognouerunt, Cæſarem ipſum in claſſe veniſſe,nec vllos milites in nauibus habere. Qua 4
re comperta, magnam ſibi facultatem fortunam obtuliſſe bene gerendæ rei crediderunt: itaque naues omnes, quas paratas habuerant ad nauigandum, propugnatoribus inſtruxerunt, Cæſarique redeunti cum claſſe occurrerunt; qui 5
duabus de cauſſis eo die dimicare nolebat, quod

&

CAP.X.2. *qui appellatur Cherrhoneſus*) Ptolemæus lib IV c.v. poſt Alexandriam ab occaſu,ex interuallo dimidii gradus ſeu XXX minutorum,habet locum qui vocatur Χερσόνησος μικρὰ. λιμὴν, *Cherſoneſus parua, portus*. Dicitur χερρόνησος & χερσόνησος, *pæninſula*.

& nullos milites in nauibus habebat; & post horam X diei res agebatur, nox autem allatura videbatur maiorem fiduciam illis, qui locorum notitia confidebant; sibi etiam hortandi suos auxilium defuturum; quod nulla satis idonea esset hortatio, qua neque virtutem posset notare neque inertiam. Quibus de caussis naues, quas potuit, Cæsar ad terram detrahit: quem in locum illos succesſuros non existimabat. XI Erat vna nauis Rhodia in dextro Cæsaris cornu, longe ab reliquis collocata. hanc conspicati hostes non tenuerunt sese: magnoque impetu IV ad eam constratæ naues, & complures apertæ contenderunt. cui coactus est Cæsar ferre subsidium, ne turpiter in conspectu contumeliam acciperet, quamquam si quid grauius accidisset, merito casurum iudicabat. Prœlium commissum est magna contentione Rhodiorum, qui cum in omnibus dimicationibus & scientia & virtute præstitissent, tum maxime illo tempore totum onus sustinere non recusabant, ne quod suorum culpa detrimentum acceptum videretur. Ita prœlium secundissimum est factum. capta est vno hostium quadriremis: depressa est altera. deinde omnes epibatis nudatæ: magna præterea mul-

---

CAP. XI. 2. *merito casurum*) quia longius a classe recesserat.

3. *Rhodiorum qui - præstitissent*) Cicero pro Lege Man. c. 18. *Rhodiorum vsq; ad nostram memoriam disciplina naualis & gloria remansit.*

4. *epibatis nudatæ*) ἐπιβάτας. Est autem ἐπιβάτης, He-

multitudo in reliquis nauibus propugnatorum
est interfecta. quod nisi nox prœlium dire- 5
misset, tota classe hostium Cæsar potitus esset. 6
Hac calamitate perterritis hostibus, aduerso
vento leniter flante, naues onerarias Cæsar re-
mulco victricibus suis Alexandriam deducit.
Eo detrimento adeo sunt fracti Alexandrini, XII
cum non iam virtute propugnatorum, sed scien-
tia classiariorum se victos viderent, quibus &
superioribus locis subleuabantur, vt vix ædificiis
defendi possent, & materiam cunctam obiice-
rent, quod nostræ classis oppugnationem et-
iam ad terram verebantur. Iidem, postea, 2
quam Ganymedes in concilio confirmauit, sese
& eas, quæ essent amissæ, restituturum, & nu-
merum adaucturum, magna spe & fiducia ve-
teres reficere naues, accuratiusque huic rei stu-
dere atque inservire, instituerunt: ac tametsi 3
amplius CX nauibus longis in portu naualibus-
que amiserant, non tamen reparandæ classis co-
gitationem deposuerunt. videbant enim, non
auxilia Cæsari, non commeatus supportari pos-
se, si classe ipsi valerent. Præterea nautici ho- 4
mi-

---

sychio auctore, ὁ μὴ ναυπηλάτης, ἀλλὰ πλέον μαχητὴς, hoc est, *qui nauem adscendit, non vt remex, sed potius vt pugnator.* Epibatæ ergo milites nauales.

6. remulco deducit) Vide lib. II Civ. c. 23. extremo.

CAP. XII. 1. *scientia classiariorum*) Rhodiorum maxime, de quibus modo dictum est. Cap. XI. Sect. 3.

quibus & superioribus locis) a quibus Cæsarianis classiariis Alexandrini eminentioribus locis subleuabantur. *Rhellican.* Simplicius legas, *qui & superioribus.*

mines, & vrbis, & regionis maritimæ, quotidianoque vsu a pueris exercitati, ad naturale ac domesticum bonum refugere cupiebant, & quantum paruulis nauigiis profeciſſent, ſentiebant; itaque omni ſtudio ad parandam claſſem
XIII incubuerunt. Erant omnibus oſtiis Nili cuſtodiæ, exigendi portorii cauſſa, diſpoſitæ. Naues veteres erant in occultis regiæ naualibus, quibus multis annis ad nauigandum non erant vſi; has reficiebant; illas Alexandriam
2 reuocabant. deerant remi: porticus, gymnaſia, ædificia publica, detegebant: aſſeres remorum vſum obtinebant; aliud naturalis ſolertia, aliud
3 vrbis copia, ſubminiſtrabat. Poſtremo non longam nauigationem parabant, ſed præſentis temporis neceſſitati ſeruiebant, & in ipſo portu confligendum videbant. itaque paucis diebus, contra omnium opinionem, quadriremes XXII,
4 quinqueremes V confecerunt. ad has minores apertasque complures adiecerunt: & in portu periclitati remigio, quid quæque earum efficere poſſet, idoneos milites impoſuerunt, ſeque ad confligendum omnibus rebus parauerunt.
5 Cæſar Rhodias naues IX habebat, (nam, X miſſis, vna in curſu litore Ægyptio defecerat) Ponticas VIII, Lycias V, ex Aſia XII. ex his quinqueremes V erant, & quadriremes X. reliquæ infra hanc magnitudinem, & pleræque apertæ. tamen virtute militum confiſus, cognitis hoſtium copiis, ſe ad dimicandum parabat.
XIV Poſtquam eo ventum eſt, vt ſibi vterque eorum con-

confideret; Cæſar Pharon claſſe circumuehitur, aduerſasque naues hoſtibus conſtituit; in dextro cornu Rhodias collocat, in ſiniſtro Ponticas. inter has ſpatium CD paſſuum relinquit, quod ſatis eſſe ad explicandas naues videbatur. poſt 2
hunc ordinem reliquas naues ſubſidio diſtribuit: quæ quamque earum ſequatur, & cui ſubueniat, conſtituit atque imperat. Non dubitanter A- 3
lexandrini claſſem producunt atque inſtruunt, in fronte collocant XXII: reliquas ſubſidiarias in 4
ſecundo ordine conſtituunt. magnum præterea numerum minorum nauigiorum & ſcapharum producnnt cum malleolis ignibusque, ſi quid ipſa multitudo, & clamor, & flamma noſtris terroris adferre poſſent. Erant inter duas claſſes va- 5
da tranſitu anguſto, quæ pertinent ad regionem Africæ, ſic enim prædicant, partem eſſe Alexandriæ dimidiam Africæ. Satisque diu inter 6
ipſos eſt exſpectatum, ab vtris transeundi fieret ini-

CAP. XIV. 1. *Pharon circumuehitur*) inſulam Alexandrinam.

4. *cum malleolis ignibus q.*) Malleoli ſagittæ ſunt, ignem & alimentum circumplicatum habentes, quæ ardentes emiſſæ, id, in quo figuntur, comburunt. Vid. Veget. IV. 18. Ammian. Marcellin. XXIII. 10.

5. *partem Alexandriæ dimidiam Africæ*) Variæ veterum de termino Aſiæ & Africæ opiniones. Plures in Nilo ſtatuerunt: alii in Catabathmo vltra Parætonium: quidam in media Alexandria, vt noſter Hirtius: rectius alii ſinu Arabico & iſthmo, quem hic ad mare mediterrneum facit. diſcreuerunt. Vid. Notit. Orb. Antiqui lib. I. c. XI.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn862868203/phys_0571
DFG

initium; propterea apud eo qui intrassent, & ad explicandam classem, & ad receptum, si durior accidisset casus, impeditiores fore videban-
XV tur. Rhodiis nauibus præerat Euphranor, animi magnitudine ac virtute magis cum nostris hominibus, quam cum Græcis, comparandus.
2 hic, ob notissimam scientiam, atque animi magnitudinem, delectus est ab Rhodiis, qui imperium classis obtineret. qui, vbi Cæsaris animum
3 aduertit, *Videris mihi* inquit, *Cæsar vereri, si hæc vada primus nauibus intraueris, ne prius dimicare cogaris, quam reliquam classem pos-*
4 *sis explicare. nobis rem committe, nos prælium sustinebimus; neque tuum iudicium fallemus; dum reliqui subsequantur. hos quidem diutius in nostro conspectu gloriari, magno nobis*
5 *& dedecori & dolori est.* Cæsar illum adhortatus, atque omnibus laudibus prosecutus, dat si-
6 gnum pugnæ. progressas vltra vadum IV Rhodias naues circumsistunt Alexandrini, atque in eas impetum faciunt, sustinent illi, atque arte sollertiaque se explicant: ac tantum doctrina potuit, vt in dispari numero nulla transuersa hosti obiiceretur, nullius remi detergerentur, sed
7 semper venientibus aduersæ occurrerent. interim sunt reliquæ subsecutæ, tum necessario discessum ab arte est, propter angustias loci, atque
8 omne certamen in virtute constitit. neque vero Alexandriæ fuit quisquam, aut nostrorum aut oppidanorum; qui aut in opere, aut in oppugnatione occupatum animum haberet, quin altissima tecta peteret, atque ex omni prospe-

ctu

ctu locum spectaculo caperet, precibusque & votis victoriam suis ab diis immortalibus exposceret. Minime autem erat par prœlii certamen. XVI
nostris enim prorsus neque terra neque mari effugium dabatur victis, omniaque victoribus erant futura in incerto: illi si superassent nauibus, omnia tenerent; si inferiores fuissent, reliquam 2
tamen fortunam periclitarentur. simul illud 3
graue ac miserum videbatur, perpaucos de summa rerum ac de salute omnium decertare: quorum si quis aut animo aut virtute cessisset, reliquis etiam esset cauendum, quibus pro se pugnandi facultas non fuisset. Hæc superioribus diebus 4
sæpe numero Cæsar suis exposuerat; vt hoc maiori animo contenderent, quo omnium salutem sibi commendatam viderent. eadem suum 5
quisque contubernalem, amicum, notum prosequens erat obtestatus; ne suam atque omnium falleret opinionem, quorum iudicio delectus ad
pugnam proficisceretur. Itaque hoc animo 6
est decertatum, vt neque maritimis nauticisque sollertia atque ars præsidium ferret; neque numero nauium præstantibus multitudo prodesset; neque flexi ad virtutem ex tanta multitudine viri virtuti nostrorum possent adæquari. Capitur hoc prœlio quinqueremis vna cum de- 7
fensoribus remigibusque; & deprimuntur tres no-

CAP. XVI. 1. *omniaq; victoribus*) Cæsarianis, si viciissent.
3. *perpaucos de summa rerum*) perpaucos Cæsarianos, quia propter loci angustiam classis explicari non potuit.

8 nostris incolumibus omnibus: reliquæ propinquam fugam ad oppidum capiunt. quas protexerunt ex molibus atque ædificiis imminentibus,&
XVII nostros adire propius prohibuerunt. Hoc ne sibi sæpius accidere posset, omni ratione Cæsar contendendum existimauit, vt insulam, molemque ad insulam pertinentem, in suam redigeret
2 potestatem. perfectis enim magna ex parte munitionibus in oppido, & illam & vrbem vno
3 tempore tentari posse confidebat. Quo capto consilio, cohortes X, & leuis armaturæ electos, quos idoneos ex equitibus Gallis arbitrabatur, in nauigia minora scaphasque imponit: alteram insulæ partem distinendæ manus caussa, cum constratis nauibus adgreditur; præmiis magnis pro-
4 positis, qui primus insulam cepisset. at primo impetum nostrorum pariter sustinuerunt. vno enim tempore & ex tectis ædificiorum propugnabant, & litora armati defendebant; quo, propter asperitatem loci, non facilis nostris aditus dabatur: & scaphis nauibusque longis V mobi-
5 liter & scienter angustias loci tuebantur. sed, vbi, locis primum cognitis, vadisque pertentatis, pauci nostri in litore constiterunt; atque hos sunt

---

CAP. XVII. 1. *vt insulam*) Pharon, ante Alexandrinum portum.

3. *distinendæ manus caussa*) militum Alexandrinorum, vt diuersis locis imperiti, diuidere se necesse haberent, neutroque loco fortius repugnarent.

4. *& scaphis nauibusq; longis V.*) Alexandrinorum hæ scaphæ nauesque erant, quibus angustias tuebantur.

sunt alii subsecuti; constanterque in eos, qui in litore æquo institerant, impetum fecerunt: omnes Pharitæ terga verterunt. His pulsis, custodia portus relicta, ad litora & vicum applicauerunt; seque ex nauibus ad tuenda ædificia eiecerunt. Neque vero diutius ipsi ex munitione se continere potuerunt. etsi erat non dissimile, atq; Alexandriæ, genus ædificiorum, (vt minora maioribus conferantur,) turresque editæ & coniunctæ muri locum obtinebant. neque nostri aut scalis, aut cratibus, aut reliquis rebus parati venerant ad oppugnandum; sed terror hominibus mentem consiliumque eripit, & membra debilitat; vt tunc accidit. qui se in æquo loco ac plano pares esse confidebant, iidem perterriti fuga suorum, & cæde paucorum, XXX pedum altitudine in ædificiis consistere ausi non sunt, seque per molem in mare præcipitauerunt, & DCCC passuum interuallo ad oppidum enatauerunt. Multi tamen ex iis capti interfectique sunt, sed numerus captiuorum omnino fuit DC. Cæsar, præda militibus concessa, ædificia diripi iussit, castellumque ad pontem, qui propior erat Pharo communiuit; atque ibi præsidium posuit. hunc fuga Pharitæ reliquerant; fortiorem illum propioremque oppido Alexandrini tuebantur. sed eum postero die simili ratione ad-

6 XVIII 1 2 7 3 4 XIX 2

5. *Pharitæ*) incolæ Phari.

CAP. XIX. 1. *ad pontem, qui propior*) ad partem pontis, quæ Pharo cohærebat. Erat enim insula ponte iuncta vrbi Alexandriæ.

adgreditur; quod, his obtentis duobus, omnem nauigiorum excursum, & repentina latrocinia,
3 sublatum iri videbatur. iamque eos, qui præsidio eum locum tenebant, tormentis e nauibus sagittisque depulerat, atque in oppidum redegerat; & cohortium III instar in terram exposuerat. non enim plures consistere angustiæ loci patiebantur. reliquæ copiæ in nauibus stationem
4 obtinebant. Quo facto imperat pontem aduersus hostem prætuallari, &, qua exitus nauibus erat, fornice exstructo, quo pons sustinebatur, lapidibus oppleri, atque obstrui. quorum
5 altera opere effecto nulla omnino scapha egredi posset, altero instituto, omnes Alexandrinorum copiæ ex oppido se eiecere, & contra munitiones pontis latiore loco constiterunt; eodemque tempore, quæ consueuerant nauigia per pontes ad incendia onerariarum emittere, ad molem con-
6 stituerunt. Pugnabatur a nostris, ex ponte, ex mole; ab illis ex area, quæ erat aduersus pontem,
XX & ex nauibus contra molem. In his rebus occupato Cæsare militesque hortante remigum magnus numerus, & classiariorum ex longis nauibus nostris in molem se eiecit. Pars eorum studio
2 spectandi ferebatur, pars etiam cupiditate pugnandi. Hi primum nauigia hostium lapidibus ac fun-

---

3. *qui præsidio locum tenebant*) eam pontis partem.
cohortium III instar) circiter III cohortes, insolens locutio.
4. *pontem prætuallari*) vallum & munimentum transversum ponti præducere.

fundis a mole repellebant, ac multum proficere multitudine telorum videbantur. sed postquam vltra eum locum, ab latere eorum aperto, ausi sunt egredi ex nauibus Alexandrini pauci; vt sine signis certisque ordinibus, sine ratione prodierant, sic temere in naues refugere cœperunt: quorum fuga incitati Alexandrini ex nauibus egrediebantur, nostrosque acrius perturbatos insequebantur: simul, qui in nauibus longis remanserant, scalas rapere, nauesque a terra repellere properabant; ne hostes nauibus potirentur. Quibus omnibus rebus perturbati milites nostri, cohortium trium, quæ in ponte ac prima mole constiterant, cum post se clamorem exaudirent, fugam suorum viderent, magnam vim telorum aduersi sustinerent, veriti, ne ab tergo circumuenirentur, & discessu nauium omnino reditu intercluderentur, munitionem in pontem institutam, reliquerunt, & magno cursu incitati naues contenderunt. quorum pars, proximas nacta naues, multitudine hominum atque onere depressa est; pars resistens & dubitans, quid esset capiendum consilii, ab Alexandrinis interfecta est. non nulli feliciore exitu, expeditas ad ancoras naues, consecuti, incolumes discesserunt; pauci alleuati scutis, & animo ad conandum nixi, ad proxima nauigia adnatarunt. Cæsar, quoad potuit, XXI cohortando suos ad pontem & munitiones contendere, eodem in periculo versatus est: postquam vniuersos cedere animaduertit, in suum nauigium se recepit, quo multitudo hominum

3 4 5 6 7 2

insecuta cum irrumperet, neque administrandi
neque repellendi a terra facultas daretur; fore
quod accidit, suspicatus, sese ex nauigio eiecit,
atque ad eas, quæ longius constiterant, naues
3 adnatauit. hinc suis laborantibus subsidio scaphas mittens, non nullos conseruauit. Nauigium
quidem eius, multitudine depressum militum,
4 vna cum hominibus interiit. Hoc prœlio desiderati sunt ex numero legionariorum militum
circiter CD. & paullo vltra eum numerum classiarii & remiges. Alexandrini eo loco castellum magnis munitionibus multisque tormentis
confirmauerunt, atque, egestis ex mari lapidibus, libere sunt vsi postea ad mittenda nauiXXII gia. Hoc detrimento, milites nostri tantum
abfuerunt, vt perturbarentur, vt incensi potius,
atque incitati, magnas accessiones fecerint in
operibus hostium expugnandis, in prœliis quotidianis, quandocumque fors obtulerat, procurrentibus & erumpentibus Alexandrinis manum comprehendi multum operibus, & arden2 tibus studiis militum: nec diuulgata Cæsaris
cohortatio subsequi legionum aut laborem, aut
pugnandi poterat cupiditatem: vt magis deterrendi & continendi a periculosissimis essent dimicationibus, quam incitandi ad pugnanXXIII dum. Alexandrini, cum Romanos & secundis rebus confirmari, & aduersis incitari viderent, neque vllum belli tertium casum nosscent,

CAP. XXII. 1. *manum comprehendi multum operibus*) locus corruptus cui adhuc a nemine inuenta medicina est.

sent, quo possent esse firmiores, vt coniectura consequi possumus, aut, admoniti a regis amicis, qui in Cæsaris erant præsidiis, aut suopte consilio, per occultos nuntios regis probato, legatos ad Cæsarem miserunt, vt dimitteret regem, transireque ad suos pateretur: paratam enim 2
omnem multitudinem esse, confectum tædio puellæ, fiduciario regno, dominatione crudelissima Ganymedis, facere id, quod rex imperasset: quo si auctore in Cæsaris fidem amicitiamque 3
venturi essent, nullius periculi timorem multitudini fore impedimento, quo minus se dederent.
Cæsar, etsi fallacem gentem, semperque alia co- XXIV.
gitantem, alia simulantem, bene cognitam habebat; tamen, petentibus dare veniam, vtile esse statuit: quod, si quo pacto sentirent ea quæ 2
postularent, mansurum in fide dimissum regem credebat; sin id, quod magis illorum naturæ conueniebat, ducem ad bellum gerendum regem habere vellent, splendidius atque honestius sese contra regem, quam contra conuenarum ac fugitiuorum manum, bellum esse gesturum. Itaque regem cohortatus, vt consuleret regno paterno, parceret præclarissimæ patriæ, quæ turpissimis incendiis & ruinis esset deformata, ciues suos primum ad sanitatem reuocaret, deinde conseruaret, fidem populo R. sibique præstaret; cum ipse tantum ei crederet, 3
vt

CAP. XXIII. 2. *confectum tædio puellæ*) Arsinoes. *fiduciario regno*) fidei Arsinoes ad tempus permisso, dum controuersia inter Cleopatram & fratrem Ptolemæum esset composita.

vt ad hostes armatos eum mitteret: dextera dexteram tenens, dimittere cœpit adulta iam ætate
4 puerum. at regius animus disciplinis fallacissimis eruditus, ne a gentis suæ moribus degeneraret, flens orare contra Cæsarem cœpit, ne se dimitteret: non enim regnum ipsum sibi con-
5 spectu Cæsaris esse iucundius. Compressis pueri lacrimis, Cæsar ipse commotus, celeriter, si illa sentiret, fore eum secum adfirmans, ad suos
6 dimisit ille, vt ex carceribus in liberum cursum emissus, adeo contra Cæsarem acriter bellum gerere cœpit, vt lacrimas, quas in colloquio proiece-
7 rat, gaudio videretur profudisse. Accidisse hoc complures Cæsaris legati, amici, centuriones, militesque lætabantur, quod nimia bonitas eius fallaciis pueri eluſa esset, quasi vero id Cæsar, bonitate tantum adductus, & non prudentissimo con-
XXV silio, feciſſet. Cum, duce adsumpto, Alexandrini nihilo se firmiores factos, aut languidiores Romanos animaduerterent; eludentibusque militibus regis ætatem atque infirmitatem, magnum dolorem acciperent; neque se quidquam proficere viderent, rumoresq; exsisterent, magna Cæsari præsidia terrestri itinere, Syria Ciliciaque adduci (quod non dum Cæsari auditum erat) interea commeatum, qui nostris mari supportabatur,
2 intercipere statuerunt. Itaq; expeditis nauigiis, locis idoneis ad Canopum in statione dispositis na-

---

CAP. XXV. 1. *duce adsumpto*) rege recepto, cuius auspicii bellum gererent.

2. *ad Canopum*) oppidum Ægypti maritimum ad Nili

nauibus, insidiabantur nostris commeatibus. quod ibi Cæsari nuntiatum est, classem iubet ex- 3
pediri atque instrui. præficitur Ti. Nero, profi-
ciscuntur in ea classe Rhodiæ naues, atque in his
Euphranor, sine quo nulla vnquam dimicatio
maritima, nulla etiam parum feliciter confecta
erat. At fortuna, quæ plerumque eos, quos plu- 4
rimis beneficiis ornauit, ad duriorem casum re-
seruat, superiorum temporum dissimilis, Eu-
phranorem persequebatur. nam, cum ad Cano- 5
pum ventum esset, instructaque vtrimque classis
conflixisset, & sua consuetudine Euphranor pri-
mus prælium commisisset: & illic triremem hos-
tium perforasset, ac demersisset: proximam lon-
gius insecutus, parum celeriter insequentibus re-
liquis, circumuentus ab Alexandrinis est. cui
subsidium nemo tulit: siue quod in ipso satis 6
præsidii pro virtute ac felicitate eius putarent
esse, siue quod ipsi sibi timebant. Itaque vnus
ex omnibus eo prælio bene rem gessit, solus
cum sua quadriremi victrice periit. Sub XXVI
idem tempus Mithridates Pergamenus, magnæ
nobilitatis domi, scientiæque in bello, & virtu-
tis, fidei, dignitatisque in amicitia Cæsaris,
mis-

ostium, quod inde *Canopicum* denominatur, CXX stadiis in ortum ab Alexandria. Scribitur Κάνωπος & Κάνωβος, *Canopus* & *Canobus*: Vide Stephan. Bizant.

3. *Ti. Nero*) pater imperatoris Tiberii, qui Augusto successit. Suetonius eius Vita c. 4. *Pater Tiberii, quæstor C. Cæsaris, Alexandrino bello classi præpositus, plurimum ad victoriam contulit.*

Euphranor) vide supra c. 15. pr.

missus in Syriam Ciliciamque initio belli Alexandrini ad auxilia accersenda, cum magnis copiis (quas celeriter, & propensissima ciuitatum voluntate, & sua diligentia, confecerat) itinere pedestri, quo coniungitur Ægyptus Syriæ, Pelusium adduxit: 2 idque oppidum, firmo præsidio occupatum ab Achilla propter opportunitatem loci, (namque tota Ægyptus maritimo accessu Pharo, pedestri Pelusio, velut claustris, munita existimatur) repente magnis circumdatum copiis, multiplici præsidio pertinaciter propugnantibus, & copiarum magnitudine, quas integras vulneratis defessisque subiiciebat, & perseuerantia constantiaque oppugnandi, quo die est adgressus, in suam redegit potestatem, præsidiumq; 3 ibi suum collocauit. Inde, re bene gesta, Alexandriam ad Cæsarem contendit, omnesque eas regiones, per quas iter faciebat, auctoritate ea, quæ plerumque adest victori, pacarat, atque in XXVII amicitiam Cæsaris redegerat. Locus est fere regionum illarum nobilissimus, non ita longe ab Alexandria, qui nominatur Delta, quod no- 2 men a similitudine litteræ cœpit. nam pars quædam fluminis Nili, mire deriuata inter se, duobus itineribus paullatim, medium inter se spatiũ relinquens, diuersissimo ad litus intervallo

a

CAP. XXVII. 1. *qui nominatur Delta*) Nilus ad mare adproperans in alueos scinditur, qui cum litore quod comprehendunt ostiis, figuram inversæ literæ ∇ efficiunt: vnde nomen *Delta* ei parti. Est autem vel maius vel minus Delta Ægypti, Ptolemæo distinguente lib. IV c. 5.

a mari coniungitur. cui loco cum appropinquare 3
Mithridatem rex cognouisset, & transeundum ei
flumen sciret, magnas aduersus eum copias mi-
sit, quibus vel superari delerique Mithridatem,
vel sine dubio retineri posse credebat. quemad- 4
modum autem optabat eum vinci, sic satis habe-
bat, intercluſum a Cæsare a se retineri. quæ 5
primæ copiæ flumen a Delta transire, & Mithri-
dati occurrere potuerunt, prœlium commise-
runt, festinantes præripere subsequentibus victo-
riæ societatem. quorum impetum Mithrida- 6
tes magna cum prudentia, consuetudine nostra
castris vallatis, sustinuit. cum vero incaute at- 7
que insolenter succedere eos munitionibus vi-
deret, eruptione vndique facta, magnum nume-
rum eorum interficit. quod nisi locorum notitia 8
reliqui se texissent, partimq; in naues, quibus flu-
men transierant, recepissent, funditus deleti es-
sent. qui vt paullulum ab illo timore se recrea-
runt, adiunctis iis, qui subsequebantur, rursus
Mithridatem oppugnare cœperunt. Mit- XXVIII
titur a Mithridate nuntius Cæsari, qui rem
gestam perferret. cognoscit ex suis, eadem
hæc accidisse, rex. ita pæne sub idem tempus
& rex ad opprimendum Mithridatem pro-
ficiscitur, & Cæsar ad recipiendum. cele- 2
riore fluminis Nili nauigatione rex est vsus,
in

CAP. XXVIII. 1. *qui rem gestam perferret*) Socius victoriæ Mithridati adfuit. Antipater. Herodis pater, cum Iudæis. *Ioseph. XIV. 15.* Hinc amicitia Cæsaris cum Antipatro, ex qua initium fortunæ Herodis fuit.

in qua magnam & paratam classem habebat. Cæsar eodem itinere vti noluit: ne nauibus in flumine dimicaret: sed, circumuectus eo mari, quod Africæ partis esse dicitur, sicuti supra demonstrauimus, prius tamen regis copiis occurrit, quam is Mithridatem adgressi possent, eumque ad se victorem incolumi exercitu recepit.

3 confederat cum copiis rex loco natura munito, quod erat ipse excelsior, planitie ex omnibus partibus subiecta, tribus autem ex lateribus variis genere munitionibus tegebatur. vnum latus erat

4 adiectum flumini Nilo; alterum editissimo loco ductum, vt partem castrorum obtineret, tertium

XXIX palude cingebatur. Inter castra regis & Cæsaris iter flumen intercedebat angustum altissimis ripis, quod in Nilum influebat; aberat autem ab

2 regis castris millia passuum circiter VII. Rex cum hoc itinere venire Cæsarem comperisset, equitatum omnem expeditosq; delectos pedites ad id flumen misit, qui transitu Cæsarem prohiberent & eminus ex ripis prœlium impar inirent.

3 nullum enim processum virtus habebat, aut periculum ignauia subibat. quæ res incendit dolore milites equitesq; nostros, quod tam diu pari prœlio cum Alexandrinis certaretur. Itaque eodem

4 tem-

---

2. *sicut demonstrauimus*) cap. 14. sect 5.

3. *planitie*) Iungerm. & Goduin. *planitia*, de qua forma ad lib. I Civ. c. 43. diximus. Hoc loco ceteri, etiam vet. Ven. *planitie*, seu *planities*, alia facta incisione, cui vero nostra præferenda.

CAP. XXIX. 2. *ex ripis prœlium impar*) Cæsariis im-

tempore equites Germani dispersi, vada fluminis quærentes, partim demissioribus ripis flumen transnarunt, & legionarii, magnis arboribus excisis, quæ longitudine vtramque ripam contingerent, proiectis, repentinoque aggere iniecto, flumen transierunt. quorum impetum adeo 5
pertimuerunt hostes, vt in fuga spem salutis collocarent: sed in frustra; namque ex ea fuga pauci ad regem refugerunt, pæne omni reliqua multitudine interfecta. Cæsar, re præclarissime ge- XXX
sta, cum subitum aduentum suum iudicaret magnum terrorem Alaxandrinis iecturum, protinus victor ad regis castra pertendit. hæc cum & 2
opere magno vallata & loci natura munita adverteret, consertamque armatorum multitudinem collocatam in vallo videret, lassos itinere ac prœliando milites ad oppugnanda castra succedere noluit. itaque non magno interuallo relicto ab hoste, castra posuit. Postero die castellum, 3
quod rex in proximo vico non longe a suis castris muniuerat, brachiisque cum opere castrorum coniunxerat, vici obtinendi caussa, Cæsar adgressus, omnibus copiis expugnat; non quo id minori numero militum consequi, difficile

factu

---

par, quia editiore loco regii stabant; Cæsarianis autem & cum hoste & cum amne simul, si transire vellent, pugnandum erat.

CAP. XXX. 3. *brachiisq; cum opere castrorum*) Proiectæ & excurrentes munitiones, connexæque aliis eleganti metaphora *brachia* vocantur. Liuius IV, 9. extr. *alia parte consul muro Ardeæ brachium iniunxerat.* Et Virgilius Æneid. III. v. 535.

factu putaret: sed vt ab ea victoria, perterritis Alexandrinis, protinus castra regis oppugnaret.
4 Itaque eo cursu, quo refugientes Alexandrinos ex castello in castra sunt milites insecuti, munitionibus successerunt, acerrimeque eminus proeliari
5 coeperunt. duabus ex partibus aditus oppugnationis nostris dabatur; vna, quam liberum accessum habere demonstraui; altera, quae mediocre interuallum inter castra & flumen Ni-
6 lum habebat. maxima & electissima Alexandrinorum multitudo defendebat eam partem, quae
7 facillimum aditum habebat. plurimum autem proficiebant hostes in repellendis vulnerandisque nostris, qui in regione fluminis Nili propugnabant. diuersis enim telis nostri figebantur aduersi ex vallo castrorum, auersi ex flumine, in quo multae naues instructae funditoribus & sagit-
XXXI tariis nostros impugnabant. Caesar, cum videret milites acrius proeliari non posse, nec tamen multum profici propter locorum difficultatem; cumque animum aduerteret, excelsissimum locum castrorum relictum esse ab Alexandrinis; quod & per se munitus esset, & studio partim pugnandi, partim spectandi decucurrissent in eum locum, in quo pugnabatur; cohortes illo cir-

---

--- gemino demittunt brachia muro
Turriti scopuli.

Et Lucanus lib. III v. 385. clarius:

Longum Caesar opus, fontesq; & pabula campi.
Amplexus fossa, densas tollentia pinnas
Caspitibus, crudaq; exstruxit brachia terra.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn862868203/phys_0586
DFG

circuire castra, & summum locum adgredi, iussit; hisque Carsulenum præfecit, & animi magnitudine & rei militaris scientia virum præstantem. Quo vt ventum est, paucis defendentibus munitionem, nostris contra militibus acerrime pugnantibus, diuerso clamore & prœlio perterriti Alexandrini, trepidantes in omnes partes discurrere cœperunt. quorum perturbatione nostrorum animi adeo sunt incitati, vt pæne eodem tempore ex omnibus partibus, primi tamen editissimum locum castrorum caperent, ex quo decurrentes, magnam multitudinem hostium interfecerunt. quod periculum plerique Alexandrini fugientes, acervatim se de vallo præcipitauerunt in eam partem, quæ flumini erat adiuncta. horum primis in ipsa fossa munitionis magna vi oppressis, ceteri faciliorem fugam habuerunt. constat fugisse ex castris regem ipsum receptumque in nauem, & multitudine eorum, qui ad proximas naues adnatabant, demerso nauigio perisse. Re felicissime celerrimeq; gesta, XXXII Cæsar magnæ victoriæ fiducia, proximo terrestri itinere Alexandriam cum equitibus contendit; atque eam partem oppidi victor introiit, quæ præsidio hostium tenebatur. neque eum consilium suum fefellit, quin hostes, eo prœlio audito, nihil iam de bello essent cogitaturi. dignum aduenienis fructum virtutis & animi magnitudine tulit. omnis enim multitudo oppidanorum armis proiectis, munitionibusque suis relictis, veste ea sumpta, qua supplices domi-

2 3 4 5 6 2 3

minantes deprecari consueuerunt, sacrisque omnibus prolatis, quorum religione precari offensos iratosque animos regum erant soliti, advenienti Cæsari occurrerunt, seque ei dedide-
4 runt. Cæsar in fidem receptos consolatus, per hostium munitiones in suam partem oppidi magna gratulatione venit suorum: qui non tantum bellum ipsum ac dimicationem, sed etiam talem aduentum eius felicem fuisse lætabantur.
XXXIII Cæsar Ægypto atque Alexandria potius, reges constituit, quos Ptolemæus testamento scripserat, atque obtestatus erat populum R. ne mu-
2 tarentur. nam, maiore ex duobus pueris rege amisso, minori transdidit regnum, maiorique ex duabus filiis Cleopatræ, quæ manserat in fi-
3 de præsidiisque eius: minorem Arsinoen, cuius nomine diu regnasse impotenter Ganymedem docuimus, deducere ex regno statuit; ne quæ rursus noua dissensio, prius quam diuturnitate confirmarentur regis imperia, per homi-
4 nes seditiosos nasceretur. Legione veterana VI secum deducta, ceteras ibi relinquit, quo firmius esset eorum regum imperium, qui neque amorem suorum habere poterant, quod fide-

---

CAP. XXXIII. 2. *maiori, ex duabus filiis*) Sic libri, non *filiabus*. Priscianus lib. VII. cap. de Dat. & Abl. Plur. I. Declinationis: *his natabus, filiabus, duabus* cetera. *Et FILIIS tamen in eodem genere dictum est. Ennius* in Andromeda: *filiis propter te obiecta sum innocens Nerei, id est filiabus. Et Plautus in Stycho* (act. IV. sc. I, v. 65.) *ibo intro, & gratulabor vestrum aduentum filiis; pro filiabus.* Hæc Priscian.

fideliter permanserant in Cæsaris amicitia; neque vetustatis auctoritatem, paucis diebus reges constituti. simul ad imperii nostri dignitatem vtilitatemque publicam pertinere existimabat, si permanerent in fide reges, præsidiis eos nostris esse tutos, & hos, si essent ingrati, posse iisdem præsidiis coerceri. sic, rebus 5 6
omnibus coniectis & collocatis, ipse itinere terrestri profectus est in Syriam. Dum hæc XXXIV
in Ægypto geruntur, rex Deiotarus ad Domitium Caluinum, cui Cæsar Asiam finitimasque prouincias administrandas transdiderat, venit, oratum, ne Armeniam minorem, regnum suum, neue Cappadociam, regnum Ariobarzanis, possideri vastarique pataretur a Pharnace: quo malo nisi liberarentur, imperata sibi facere, pecuniamque promissam Cæsari non posse se persoluere. Domitius, non tantum ad 2
explicandos sumptus rei militaris, cum pecuniam necessariam esse iudicaret; sed etiam turpe populo R. & Cæsari victori, sibique infame esse statueret, regna sociorum atque amicorum ab externo rege occupari; nuntios confestim ad Pharnacem misit, Armenia Cappadociaque decederet, neue, occupatione belli ciuilis, populi R. ius maiestatemque tentaret. hanc de- 3
nunciationem cum maiorem vim habituram existimaret; si propius eas regiones cum exercitu accessisset; ad legiones profectus, vnam ex tribus XXXVI, secum ducit, II in Ægyptum ad Cæsarem mittit, litteris eius euocatus: quarum altera in bello Alexandrino non occurrit; quod

4 itinere terrestri per Syriam erat missa: adiungit Cn. Domitius legioni XXXVI duas a Deiotaro, quas ille disciplina atque armatura nostra complures annos constitutas habebat, equitesque centum totidemque ab Ariobarzane sumit.

5 mittit P. Sextium ad C. Plætorium Quæstorem, vt legionem adduceret: quæ ex tumultuariis militibus in Ponto confecta erat: Quintumque Patisium in Ciliciam ad auxilia accersenda. quæ copiæ celeriter omnes iussa Domitii Comanæ

XXXV conuenerunt. Interim legati a Pharnace responsum referunt, *Cappadocia se decessisse, Armeniam minorem recepisse, quam paterno nomine iure obtinere deberet; denique eius regni caussa integra Cæsari seruaretur: paratum enim se*

2 *facere, quod is statuisset.* Cn. Domitius, cum animaduerteret cum Cappadocia decessisse, non voluntate adductum, sed necessitate, quod facilius Armeniam defendere posset, subiectam suo regno, quam Cappadociam longius remotam, quodque omnes III legiones adducturum Domitium putasset, ex quibus cum II ad Cæsa-

---

CAP. XXXIV, 5. *ex tumultuariis militibus*) id est, præpropere & raptim collectis. Liuius I, 37. *iere obuiam Sabini tumultuario milite.* Et lib. V, 37. *velut tumultuario exercitu raptum ducto.* Et XXXV, 2. *placere tumultuarios milites extra Italiam scribi,*

Comanæ conuenerunt) Hæc Comana Pontica fano & sacerdotio illustris, non Cappadocia illa, quæ prope fines est Ciliciæ nam cap. 35. sect. 5. *ex Ponto a Comanis* iugum editum siluestre est per quod proficiscendum Domitio erat in Armeniam minorem. Dicitur vero vtroq; numero, Comana, *fem. sing.* & τὰ Κόμανα plurali.

sarem missas audisset, audaciusque in Armenia
substitisset; *perseuerare cœpit, vt eo quoque regno*
decederet: neque enim aliud ius esse Cappadociæ 3
atq; Armeniæ: nec iuste eum postulare, vt in Cæsa-
ris aduentum res integra differretur: id enim es-
se integrum, quod ita esset, vt fuisset: His respon- 4
sis datis, cum iis copiis, quas supra scripsi, profe-
ctus est in Armeniam, locisque superioribus iter
facere instituit. nam ex Ponto a Comanis iu- 5
gum editum siluestre est, pertinens in Armeniam
minorem, quo Cappadocia finitur ab Armenia,
cuius itineris has esse certas opportunitates, quod 6
in locis superioribus nullus impetus repentinus
accidere hostium poterat; & quod Cappadocia,
his iugis subiecta, magnam commeatus copiam
erat subministratura. Complures interim lega- XXXVI
tiones Pharnaces ad Domitium mittit, quæ de
pace agerent; regia quæ munera Domitio fer-
rent, ea constanter omnia aspernabatur: *nec sibi* 2
quidquam fore antiquius, quam dignitatem po-
puli R. & regna sociorum recuperare, legatis re-
spondebat. Magnis & continuis itineribus confe- 3
ctis, cum aduentaret ad Nicopolim, quod oppidũ
in

Vtrobique eadem dea culta, vt Strabo refert lib. XII. Bellona scilicet, vt noster infra cap. 66. nominat; & Valer. Flaccus lib. VII. vers. 636.

- - - exsectos lacerat Bellona Comanos.

CAP. XXXVI. 3. *aduentaret ad Nicopolim*) Nicopolis Armeniæ Minoris, opus Pompeii erat, qui eo loco Mithridatem deuicerat Straco lib. XII. Πομπήιος περὶ τὸν τόπον τοῦτον πόλιν ἔκτισεν ἐν τῇ αὐτῇ μικρᾷ Ἀρμενίᾳ Νικόπολιν.

in Armenia minore positum est, plano ipsum loco, montibus tamen altis ac duobus lateribus obiectis, satis magno interuallo ab oppido remotis, castra posuit longe a Nicopoli circiter millia
4 passuum VII. Quibus ex castris, cum locus angustus atque impeditus esset transeundus, Pharnaces in insidiis delectos pedites omnesque pæ-
5 ne disposuit equites. magnam autem multitudinem pecoris intra eas fauces dissipari iussit; paganosque & oppidanos in locis obseruari: vt si amicus domitius eas angustias transiret, nihil de insidiis suspicaretur, cum in agris & pecora & homines animaduerteret versari, tamquam amicorum aduentum: sin vero vt in hostium fines veniret, præda diripienda, milites
XXXVII dissiparentur, dispersique cæderentur. Hæc cum administraret, numquam tamen intermittebat legatos de pace atque amicitia mittere ad Domitium: cum hoc ipso crederet eum facilius decipi posse. at contra spes pacis Domitio in eis-
2 dem castris morandi attulit caussam. Ita Pharnaces, amissa proximi temporis occasione, veritus, ne cognoscerentur insidiæ, suos in castra
3 reuocauit. Domitius postero die propius Nicopolim accessit, castraque oppido contu-
4 lit. quæ dum muniunt nostri, Pharnaces aciem instruxit suo more atque instituto: in fronte enim, simplici directa acie cornua trinis firmabantur subsidiis. eadem ratione hæc media collocabantur acie, duobus dextra siniſtraque in-
5 teruallis, simplicibus ordinibus instructis. perfecit inceptum castrorum opus Domitius, par-

te

te copiarum pro vallo instructa. Proxima nocte XXXIIX
Pharnaces, interceptis tabellariis, qui de Alexandrinis rebus litteras ad Domitium ferebant, cognoscit Cæsarem magno in periculo versari, flagitarique a Domitio, vt quam primum sibi subsidia mitteret; propiusque ipse Alexandriam per Syriam accederet. Qua cognita re, Pharnaces victoriæ loco ducebat, si trahere tempus posset, cum descendendum celeriter Domitio putaret. Itaque ab oppido, qua facillimum accessum & æquissimum ad dimicandum nostris videbat, fossas II directas, non ita magno medio interuallo relicto, IV pedum altitudinis in eum locum deduxit, quo longius constituerat suam non producere aciem. inter has fossas aciem semper instruebat. Equitatum autem ab lateribus omnem extra fossam collocabat: qui neque aliter vtilis esse poterat, & multum numero anteibat nostrum equitatum. Domitius autem, cum Cæ- XXXIX
saris magis periculo, quam suo, commoueretur; neque se tuto discessurum arbitraretur, si conditiones, quas reiecerat, rursus appeteret, aut sine caussa discederet; ex propinquis castris in aciem exercitum eduxit. XXXVI legionem in dextro cornu collocauit, Ponticam in sinistro: Deiotari legiones in mediam aciem contulit, quibus tamen angustissimum frontis reliquit interuallum, reliquis cohortibus in subsidiis collocatis, sic vtrinque acie instructa, processum est ad dimicandum. Signo sub idem tempus ab vtroque XL
dato, concurritur, acriter varieque pugnatur: nam XXXVI legio cum extra fossam in equi-

tatum regis impetum fecisset, adeo secundum
prœlium fecit, vt mœnibus oppidi succederet,
fossamque transiret, aduersosque hostes adgre-
2 deretur. at Pontica ex altera parte legio, cum
paullulum auersa hostibus cessisset, fossam au-
tem circuire (acies) secundo conata esset, vt aper-
to latere adgrederetur hostem: in ipso transitu
fossæ confixa & oppressa est: Deiotari vero le-
3 giones vix impetum sustinuerunt. ita victrices:
regis copiæ cornu suo dextro, mediaque acie con-
verterunt se ad XXXVI legionem: quæ tamen
fortiter vincentium impetum sustinuit; magnis
copiis hostium circumdata, præsentissimo animo
pugnans in orbem se recepit ad radices monti-
um: quo Pharnaces insequi, propter iniquitatem
4 loci, noluit. Ita, Pontica legione pæne tota amis-
sa, magna parte Deiotari militum interfecta,
XXXVI legio in loca se superiora contulit, non
5 amplius CCI desideratis. ceciderunt eo prœlio
splendidi ac illustres viri non nulli, equites Roma-
ni. Quod tamen incommodo Domitius accepto,
reliquias exercitus dissipati collegit, itineribusq;
tutis per Cappadociam se in Asiam recepit.
XLI Pharnaces, rebus secundis elatus, cum de Cæsare
ea, quæ optabat, speraret: Pontum omnibus co-
2 piis occupauit: ibique & victor & crudelissimus
rex, cum sibi fortunam paternam, feliciore
euen-

CAP. XL. 1. *vt mœnibus oppidi*) Nicopoleos.

2. *Pontica ex altera parte*) Pontica legio, quæ in sinistro cornu collocata erat. cap. 39.

3. *in orbem se recepit*) Vide quæ ad lib. IV. c. 37. sect. 2. de B. Gall. diximus.

euentu, destinaret, multa oppida expugnauit, bona ciuium Romanorum Ponticorumq; diripuit: supplicia constituit in eos, qui aliquam formæ atque ætatis commendationem habebant, ea quæ morte essent miseriora: Pontumq; nullo descendente, paternum regnum se recepisse glorians, obtinebat. Sub idem tempus in Illyrico est incommodum acceptum: quæ prouincia superioribus mensibus retenta non tantum sine ignominia, sed etiam cum laude erat. namque eo missus æstate cum II legionibus Q. Cornificius, Cæsaris quæstor, quo prætore, quamquam erat prouincia minime copiosa ad exercitus alendos, & finitimo bello ac dissensionibus vastata & confecta; tamen prudentia ac diligentia sua, quod magnam curam suscipiebat, ne quo temere progrederetur, & recipit & defendit. namque ad castella complura, locis editis posita, quorum opportunitas castellanos impellebat ad decursione faciendas, & bellum inferendum, expugnauit; eaque præda milites donauit: quæ etsi erat tenuis, tamen in tanta prouinciæ desperatione erat grata, præsertim virtute parta: & cum Octauius ex fuga Pharsalici prœlii magna classe in illum se sinum contulisset, paucis nauibus Iadertinorum, quorum semper in remp. singulare constiterat officium, disper-

3 XLII 2 3 4

CAP. XLII. 4. *nauibus Iadertinorum*) Iadera, maritima vrbs Illyrici, hodie Zara Vecchia. Colonia Rom. fuit. Ptolem. Ἰάδερα κολώνια. Et Domitiani nummo COL. AVGVSTA IADERA. Quidam libri, etiam vet. Ven. Hiadertinorum. quasi Græce sit Ἰἀδερα cum halitu aspero.

disperſis Octauianis nauibus erat potitus, vt vel
classe dimicare posset, adiunctis captiuis nauí-
5 bus sociorum; & cum diuersissima parte orbis
terrarum Cn. Pompeium victor Cæsar sequere-
tur, compluresque aduersarios in Illyricum, pro-
pter Macedoniæ propinquitatem, se reliquiis ex
fuga collectis contulisse audiret, litteras ad Gabi-
nium mittit, vti cum legionibus tironum, quæ
nuper erant conscriptæ, proficisceretur in Illyri-
cum, coniunctisque copiis cum Q. Cornificio, si
quod periculum prouinciæ inferretur, depelle-
6 ret: sin ea non magnis copiis tuta esse posset, in
Macedoniam legiones adducerent. omnem
enim illam partem regionemque viuo Cn. Pom-
XLIII peio bellum instauraturam esse credebat. Ga-
binius, vt in Illyricum venit, hiberno tempore
anni ac difficili, siue copiosiorem prouinciam ex-
istimans, siue multum fortunæ victoris Cæsaris
tribuens, siue virtute & scientia sua confisus,
quam sæpe in bellis periclitatus, magnas res &
secundas ductu ausuque suo gesserat: neque pro-
vinciæ facultatibus subleuabatur, quæ partim e-
rat exinanita, partim infidelis; neq; nauibus, in-
tercluso mari tempestatibus, commeatus suppor-
tari poterat; magnisq; difficultatibus coactus, non
2 vt volebat, sed vt necesse erat, bellum gerebat. ita
cum

---

5. *litteras ad Gabinium*) Hic ille Gabinius, quo consule Cicero in exilium eiectus fuerat: eoque proconsule rex Ægypti Ptolemæus reductus est. Post partes secutus Cæsaris.

6. *legiones adducerent*) Sic libri. Vnus *adduceret*.

cum duriſſimis tempeſtatibus, propter inopiam, caſtella aut oppida expugnare cogeretur, crebra incommoda accipiebat: adeoque eſt a barbaris contemtus, vt, Salonam ſe recipiens in oppidum maritimum, quod ciues Romani fortiſſimi fideliſſimique incolebant, in agmine dimicare ſit coactus. Quo prœlio duobus millibus militum amplius amiſſis, centurionibus XXXIIX, tribunis IV, cum reliquis copiis Salonam ſe recepit; ſummaq; ibi difficultate rerum omnium preſſus, paucis menſibus morbo periit, cuius & infelicitas viui, & ſubita mors in magnam ſpem Octauium adduxit prouinciæ potiundæ: quem tamen diutius in rebus ſecundis & fortuna, quæ plurimum in bellis poteſt, diligentiaque Corniſicii, & virtus Vatinii verſari paſſa non eſt. Vatinius Brundiſii cum eſſet, cognitis rebus, quæ geſtæ erant Illyrico, cum crebris litteris Corniſicii ad auxilium prouinciæ ferendum euocaretur; & M. Octauium audiret cum barbaris fœdera percuſſiſſe, compluribusque locis noſtrorum militum oppugnare præſidia, partim claſſe per ſe, partim pedeſtribus copiis per barbaros; etſi, graui valetudine adfectus, vix corporis viribus animum ſequebatur, tamen virtute vicit incommodum naturæ, difficultatesque hiemis & ſubitæ præparationis, nam, cum ipſe paucas in portu naues longas ha-

3 4 5 XLIV 2

CAP. XLIII. 3. *Salonam ſe recipiens*) Salona olim caput Dalmatiæ, & inſignis colonia, quæ & plurali *a Salonis*, ac *Salonas* effertur ſupra B. Civ. III, 8. & 9. etiam Græce ἡ Σάλωνα. Vid. Notit. Orb. Antiq.

haberet, litteras in Achaiam ad Q. Calenum
3 misit, vt sibi classem mitteret. Quod cum tardius fieret, quam periculum nostrorum flagitabat, qui sustinere impetum Octauii non poterant; nauibus actuariis, quarum numerus erat satis magnus, magnitudine quamquam non satis
4 iusta ad præliandum, rostra imposuit. his adiunctis nauibus longis, & numero classis aucto militibus veteranis impositis, quorum magnam copiam habebat, ex omnibus legionibus, qui numero ægrorum relicti erant Brundusii, cum exercitus in Græciam transportaretur, profectus est in Illyricum, maritimasq; non nullas ciuitates, quæ defecerant, Octauioque se transdiderant, partim recipiebat, partim remanentes in suo consilio
5 præteruehebatur: nec sibi vllius rei moram necessitatemque iniungebat, quin, quam celerrime
6 posset, ipsum Octauium persequeretur. hunc oppugnantem Epidaurum terra marique, vbi nostrum erat præsidium, aduentu suo discedere ab oppugnatione coegit, præsidiumque nostrum
7 recepit. Octauius, cum Vatinium classem magna ex parte confectam ex nauiculis actuariis habere cognouisset, confisus sua classe, substitit ad insu-
XLV lam Tauridem. Qua regione Vatinius insequens

CAP. XLIV. *6. oppugnantem Epidaurum*) Epidaurum, vrbs Dalmatiæ maritima, vbi nunc Ragusa Vecchia. Plinius III, 22. *A Narone* C. M. P. *abest Epidaurum colonia* Ptol. Ἐπίδαυρος, *Epidaurus* femineo casu.

7. ad insulam Tauridem) in Illyrico mari sitam, sed quænam ex pluribus eius maris sit, silentibus geographis, ignotum est.

quens nauigabat; non quod Octauium ibi reſtitiſſe ſciret, ſed quod eum longius progreſſum inſequi decreuerat. Cum proprius Tauridem 2
acceſſiſſet, diſtenſis ſuis nauibus, quod & tempeſtas erat turbulenta, & nulla ſuſpicio hoſtis, repente aduerſam ad ſe venientem nauem, antennis ad medium malum demiſſis, inſtructam propugnatoribus animaduertit. Quod vbi 3
conſpexit, celeriter vela ſubduci dimittique antennas iubet, & milites armari: &, vexillo ſublato, quo pugnandi dabat ſignum, quæ primæ naves ſubſequebantur, idem vt facerent, ſignificabat. Parabant ſe Vatiniani, repente oppreſſi: 4
parati deinceps Octauiani ex portu procedebant. Inſtruitur vtrimque acies, ordine diſpoſita magis Octauiana, paratior militum animis Vatiniana. Vatinius, cum animaduerteret, neque nauium XLVI
ſe magnitudine, neque numero parem eſſe futuræ dimicationi, fortunæ rem committere maluit: itaque primus ſua quinqueremi in quadriremem ipſius Octauii impetum fecit, celerri- 2
me fortiſſimeque contra illo remigante, naues aduerſæ roſtris concurrunt adeo vehementer, vt nauis Octauiana, roſtro diſcuſſo ligno continneretur. Committitur acriter reliquis locis 3
prœlium, concurriturque ad duces maxime: nam, cum ſuo quisque auxilium ferret, magnum cominus in anguſto mari prœlium factum eſt: quantoque coniunctis magis nauibus confligendi poteſtas dabatur, tanto ſuperiores erant Vatiniani; qui admiranda virtute 4
ex ſuis nauibus in hoſtium naues tranſilire non du-

dubitabant; &, dimicatione æquata, longe supe-
5 riores virtute, rem feliciter gerebant. deprimitur
ipsius Octauii quadriremis: multæ præterea ca-
piuntur, aut rostris perforatæ merguntur: pro-
pugnatores Octauiani partim in nauibus iugu-
6 lantur, partim in mare præcipitantur. Ipse Octa-
vius se in scapham confert; in quam plures cum
confugerent depressa scapha, vulneratus tamen
7 adnotat ad suum myoparonem. Eo receptus,
cum prœlium nox dirimeret, tempestate magna
velis profugit. sequuntur hunc suæ naues non
XLVII nullæ, quas casus ab illo periculo vindicaret. At
Vatinius, re bene gesta, receptui cecinit; suisque
omnibus incolumibus, in eum se portum victor
recepit, quo ex portu classis Octauiana ad dimi-
2 candum processerat. capit ex eo prœlio pente-
rem, triremes II, dicrotas IIX, compluresque re-
miges Octauianos: posteroque ibi die fuit, dum
3 suas captiuasque naues reficeret. Post diem III
contendit in insulam Issam, quod eo se recepisse
4 ex fuga credebat Octauium, erat nobilissimum
earum regium oppidum, coniunctissimumque
Octa-

CAP. XLVI. 6. *ad suum myoparonem*) Myoparo nauigii genus, quo pyratæ plerumque vtebantur. Cicero Verr. V, 80. *an quod in porticu Syracusano piraticus myoparo nauigauit?* Nonius: *Myoparo est nauicula piratarum.*

CAP. XLVII. 2. *penterem*) Græca vox. πεντήρης, *quinqueremis.*

dicrotas) biremes, δικρότας. Cicero Attico lib. V. ep. XI. neutro genere: *dicrota Myrlenæorum habebam.*

3. *in insulam Issam*) Issa insula Illirici maris, Salonita-

Octauio. quo vt peruenit, oppidani ſupplices ſe Vatinio dediderunt: comperitque ipſum Octavium, paruis paucisque nauigiis, vento ſecundo, regionem Græciæ petiſſe, inde vt Siciliam deinde Africam caperet. Ita breui ſpacio, re præclariſſime geſta, prouincia recepta, & Cornificio reddita, claſſe aduerſariorum ex illo toto ſinu expulſa, victor ſe Brunduſium, incolumi exercitu & claſſe, recepit. Iis autem temporibus, quibus LXVIII Cæſar ad Dyrrhachium Pompeium obſidebat, & Palæpharſali rem feliciter gerebat, Alexandriæq; cum periculo magno, tum etiam maiore periculi fama dimicabat, Caſſius Longinus, in Hiſpania proprætor, prouinciæ vlterioris obtinendæ cauſſa relictus, ſiue conſuetudine naturæ ſuæ: ſiue odio, quod in illam prouinciam ſuſceperat quæſtor, ex inſidiis ibi vulneratus, magnas odii ſui fecerat acceſſiones; quod vel ex conſcientia ſua, cum de ſe mutuo ſentire prouinciam crederet, vel multis ſignis & teſtimoniis eorum, qui difficulter odia diſſimulant, animaduertere poterat; & compenſare offenſionem prouinciæ exer-

---

ni conuentus: incolæ *Iſſæi* Plin. III, 22. qui & cap. 26. *Iſſa ciuium Romanorum:* quod ipſum eſt *nobiliſſimum earum regionum oppidum*, vt Hirtius adiecit, in illa litum inſula.

CAP. XLVIII. 1. *Palæpharſali*) Strabo lib. IX. duas memorat Pharſalos παλαιὰν καὶ τὴν νέαν, *veterem & novam*, breui ſpatio diſtantes. Ad veterem fatale prœlium commiſſum fuit. Eutrop. VI. 16. *apud Palæopharſalum.* Sic Vinetus ex vet. cod. Et Strabo lib. XVII. p. 548 Πομπήιος Μάγνος ἧκε φεύγων ἐκ Πα-

ercitus amore cupiebat. itaque, cum primum in
vnum locum exercitum conduxit, HS centenos
4 militibus est pollicitus : nec multo post, cum
in Lusitania Medobregam oppidum, montem-
que Herminium expugnasset, quo Medobre-
genses confugerant; ibique imperator esset ap-
pellatus ; iterum HS centenis milites donauit.
5 Multa præterea & magna præmia singulis con-
cedebat, quæ speciosum reddebant præsentem
exercitus amorem: paullatim tamen & occulte
militarem disciplinam seueritatemque minue-
XLIX bant. Cassius, legionibus in hiberna dispo-
sitis, ad ius dicendum Cordubam se recepit,
contractumq; in ea æs alienum grauissimis one-
ribus prouinciæ constituit exsoluere, & vt largi-
tionis postulat consuetudo, per caussam libera-
litatis speciosam, plura largitori quærebantur,
2 pecuniæ locupletibus imperabantur; quas Lon-
ginus sibi expensas ferri non tantum patiebatur,
3 sed etiam cogebat: in gregem locupletium si-
multatum caussæ tenues coniiciebantur neque
vllum genus quæstus, aut magni & euidentis, aut
minimi & sordidi, prætermittebatur, quod dom9
4 & tribunal imperatoris vacaret. nemo erat, qui
modo

λαιοφαρσάλε πρὸς τὸ Πηλήσιον: *Pompeius Magnus fu-
giens ex Palæopharsalo venit Peluſium.* Hi sex syllabis *Palæopharsalus* scripsere: noster & Liuius XLIV, 1. quinque, *Palæpharsalus*.

4. *in Lusitania Medobregam*) inter Anam & Tagum. Inscriptione pontis Traiani in Tago MEIDVBRIGENSES. Plinius IV, 22. *Medubricenses, qui Plumbarii.* Mons *Arminius*, nunc *Arminno*, vbi plumbi fodinæ, *Vasæus* & Resend.

modo aliquam iacturam facere posset, quin aut vadimonio teneretur, aut in reos referretur. ita etiam magna sollicitudo periculorum ad iacturas & detrimenta rei familiaris adiungebatur. Quibus de caussis accidit, vt, cum L
Longinus imperator eadem faceret, quæ fecerat quæstor similia rursus de morte eius prouinciales consilia inirent. horum odium confirmabant non nulli familiares eius: qui cum in illa societate versarentur rapinarum; nihilo minus oderant eum, cuius nomine peccabant: sibique, quod rapuerant, acceptum ferebant; quod intercederat, aut erat interpellatum, Cassio adsignabant. V legionem nouam conscribit: augetur odium & ex ipso delectu, & sumptu additæ legionis, complentur equitum III millia: maximisque onerantur impensis: nec prouinciæ datur vlla requies. Interim litteras accepit a Cæsare, LI
vt in Africam exercitum transiiceret, perque Mauretaniam ad fines Numidiæ peruenire; quod magna Cn. Pompeio Iuba rex miserat auxilia, maioraque missurus existimabatur. Quibus litteris acceptis, insolenti voluptate efferebatur; quod sibi nouarum prouinciarum & fer-

ti-

CAP. XLIX. 4. *qui modo aliquam iacturam facere*) qui sumptus facere & erogare posset, quique vel mediocriter opulentus esset. Sæpe hæc vox de largitione ac sumptu Cicero pro Flacco c. 5 *quæ iacturæ? qui sumptus? quanta largitio?* Adde pro Cluentio c. 8. pro Milone c. 27. & Cæsaris III. Civ. ex rem.

vadimonio teneretur) Vt Vadimonium est sponsio sistendi se in iudicio; ita teneri illo est spopondisse & obstrictum esse de se sistendo.

3 tilissimi regni tanta oblata esset facultas. Itaque ipse in Lusitaniam proficiscitur, ad legiones accersendas auxiliaque adducenda; certis hominibus dat negotium, vt frumentum nauesq; C præpararentur, pecuniæque describerentur, atque imperarentur. ne qua res, cum rediisset, moraretur. reditus eius fuit celerior omnium
4 opinione. non enim labor aut vigilantia, cupi-
LII enti præsertim aliquid, Cassio deerat. Exercitu coacto in vnum locum, castris ad Cordubam positis, pro concione militibus exponit, quas res Cæsaris iussu gerere deberet; polliceturque iis, cum in Mauretaniam transiecisset, HS centenos
2 se daturum: V fore in Hispania legionem. ex concione se Cordubam recepit, eoque ipso die, meridiana hora, cum in basilicam iret, quidam Minucius Silo, cliens L. Racilii, libellum, quasi aliquid ab eo postularet, vt miles, ei transdit: deinde post Racilium, (nam is latus Cassi tegebat) quasi responsum ab eo peteret, celeriter dato loco, cum se insinuasset, sinistra corripit eum,
3 dextraque bis ferit pugione. Clamore sublato, fit a coniuratis impetus vniuersis. Munatius Plancus proximum gladio transiicit lictorem; hoc interfecto, Q. Cassium legatum vulnerat.
4 Ibi T. Vasius & L. Mergilio, simili confidentia,

CAP. LII. 1. *castris ad Cordubam positis*) nobilem vrbem Hispaniæ Bæticæ, fluuio Bæti adpositam.

2. *cum in basilicam iret*) Basilicæ erant ædes publicæ ad iudicia & negotiationes magnifice exstructæ. Vide Vitruv. V, 1.

tia, Plancum municipem suum adiuuant. erant enim omnes Italicenses. Ad ipsum Longinum L. Licinius Squillus inuolat, iacentemque, leuibus sauciat plagis. Concurritur ad Cassium defen- LIII
dendum. semper enim berones compluresque euocatos cum telis secum habere consueuerat, a quibus ceteri intercluduntur, qui ad cædem fa- 2
ciendam subsequebantur. Quo in numero fuit 3
Calpurnius Saluinius & Manilius Tusculus. Mi- 4
nutio inter saxa, quæ iaciebant, in itinere fugiens opprimitur: & relato domum Cassio, ad eum deducitur. Racilius in proximam se domum familiaris sui confert, dum certum cognosceret, conuectusne Cassius esset. L. Laterensis, 5
cum id non dubitaret, accurrit lætus in castra, militibus vernaculis, & secundæ legionis, quibus odio sciebat præcipue Cassium esse, gratulatur. tollitur a multitudine in tribunal, prætor appellatur. nemo enim in prouincia na- 6
tus, aut vernaculæ legionis miles, aut diuturnitate iam factus prouincialis, quo in numero erat II legio, non cum omni prouincia consenserat in odio Cassii. nam legiones XXX & XXI, paucis mensibus in Italia scriptas, Cæsar

4. *Italicenses*) nati Italicæ in prouincia Betica, in qua Scipio, Punico bello, debilitatos milites, ex Italia ortos, deposuerat. *Appianus. Hisp.*

CAP. LIII. 1. *semper enim berones*) Dubia, quæ in libris est, vox *berones*. Interpretantur plerique de gente Hispanica, Βήρωνες, *Berones*, a Strabone lib. III. p. 112. & Ptolemæo lib. II cap. VI. dicta, quasi ex illis satellites Cassius habuerit. Sed hoc si esset, clarius, credo, id

sar attribuerat Longino. V legio ibi nuper erat
LIV confecta. Interim nuntiatur Laterensi viue-
re Cassium. Quo nuntio dolore magis permotus,
quam animo perturbatus, reficit celeriter se, & ad
2 Cassium visendum proficiscitur. Re cognita, xxx
legio signa Cordubam infert, ad auxilium feren-
dum imperatori suo. facit hoc idem XXI; subse-
quitur has V; cum II legiones reliquæ essent in
3 castris: secundani veriti, ne soli relinquerentur,
atque ex eo, quid sensissent, indicaretur, secuti
sunt factum superiorum: permansit in sententia
legio vernacula, nec vllo timore de gradu deiecta
LV est. Cassius eos, qui nominati erant con-
scii cædis, iubet comprehendi: legionem V in
2 castra remittit, cohortibus XXX retentis. indicio
Minucii cognoscit, L. Racilium, & L. Lateren-
sem, & Annium Scapulam, maxime dignitatis &
gratiæ prouincialem hominem, sibique tam fa-
miliarem, quam Laterensem & Racilium, in ea-
dem fuisse coniuratione. nec diu moratur dolo-
3 rem suum, quin eos interfici iubeat. Minucium
libertis transdit excruciandum; item Calpur-
nium Saluianum, qui profitetur indicium, con-
iuratorumque numerum auget, vere, vt qui-
dam existimant; vt non nulli queruntur, coa-
4 ctus. Iisdem cruciatibus adfectus L. Mergilio.
Sqnillus nominat plures: quos Cassius interfici
iubet, exceptis iis, qui se pecunia redemerunt.
nam

---

noster exposuisset. P. Pithœus lib. I. Aduers. c. 8. *baro-
nes* legit: & sane vetus interpres Persii in Satyr. V v.
58. *lingua Gallorum barones dicuntur serui militum.*

nam palam HS. X cum Calpurnio paciſcitur,& cum Q. Sextio quinquaginta. qui,etſi maxime nocentes ſunt multati,tamen periculum vitæ,dolorque vulnerum,pecunia remiſſus,crudelitatem cum auaritia certaſſe ſignificabat. Aliquot poſt LVI diebus litteras a Cæſare miſſas accipit; quibus cognoſcit,Pompeium, in acie victum, amiſſis copiis fugiſſe. Qua re cognita, miſtam dolori voluptatem capiebat. victoriæ nuntius lætitiam exprimebat; confectum bellum licentiam temporum intercludebat. ſic erat dubius animus, vtrum nihil timere , an omnia licere mallet. Sanatis vulneribus,accerſit omnes,qui ſibi pecunias expenſas tulerant; acceptasque eas iubet referri. quibus parum videbatur impoſuiſſe oneris, ampliorem pecuniam imperat. æqua autem ratione delectum inſtituit: quos ex omnibus conuentibus coloniiſque conſcriptos, transmarina militia perterritos,ad ſacramenti redemptionem vocabat. magnum hoc fuit vectigal,maius tamen credebat odium. His rebus confectis, totum exercitum luſtrat. Legiones, quas in Africam ducturus erat, & auxilia mittit ad traiectum; ipſe, claſſem, quam parabat,vt inſpice-

CAP.LVI.4. *ad ſacramenti redemptionem vocabat*) vt ſe data pecunia liberarent a militia , ad quam lecti fuerant.

6. *mittit ad traiectum*) locum ſeu portum,vnde nauibus traiiciendi erant. Ciacconio eſt fretum Herculeum, quia mox c.57.ſect.1. *ad II. legionem contendiſſe, quæ ad fretum alio itinere ducebatur.* Ergo & priores ad fretum miſſi fuerant.

ceret, Hiſpalim accedit: ibique moratur; propterea quod edictum tota prouincia propoſuerat, vt, quibus pecunias imperaſſet, neque contuliſſent, ſe adirent. Quæ euocatio vehemen-
LVII ter omnes turbauit. Interim L. Titius, qui eo tempore tribunus mil. legionis vernaculæ fuerat, nunciat fama, legionem XXX, quam Q. Caſſius legatus ſimul ducebat, cum Ilurgim ad oppidum caſtra haberet, ſeditione facta, centurionibus aliquod occiſi, qui ſigna tolli non patiebantur, diſceſſiſſe, & ad II legionem contendiſſe,
2 quæ ad fretum alio itinere ducebatur. Cognita re noctu cum V cohortibus vndeuiceſimanorum egreditur, mane peruenit: ibi eum diem, vt, quid ageretur, perſpiceret, moratus, Carmonam con-
3 tendit. hic, cum legio XXX, & XXI, & cohortes IV. & V. legio, totusque conueniſſet equitatus, audit IV. cohortes a vernaculis oppreſſas ad Obuculam, cum his ad ſecundam peruenisſe legionem, omnesque ibi ſe coniunxiſſe, & T. To-
4 rium Italicenſem ducem delegiſſe. Celeriter habito conſilio, Marcellum Cordubam, vt eam in poteſtate retineret, Q. Caſſium legatum Hiſpa-
5 lim mittit. paucis ei diebus adfertur, conuentum Cor-

Hiſpalim) ad Bætim ſitam vrbem: nunc Seuilla dicitur.

CAP. LVII. 1. *Ilurgim ad oppidum*) Ptolemæus lib. II c. IV *Ilurgim* inter Bætim & Anam fluuios, mediam Setiæ & Calpurnianæ conſtituit.

2. *Carmonam contendit*) Vide Cæſ. B. Civ II, 19.

3. *Obuculam*) ſitam ſub Bæti, ab Hiſpali in ortum. *Ptol.*

Cordubensem ab eo defeciſſe, Marcellumque aut voluntate & necesſitate adductum, (namque id varie nuntiabatur) conſentire cum Cordubenſibus; II cohortes legionis V, quæ fuerant Cordubæ in præſidio, idem facere. Casſius, his rebus incenſus, mouet caſtra, & poſtero die Segouiam ad flumen Silicenſe venit. Ibi habita concione, militum tentat animos: quos cognoſcit, non ſua, ſed Cæſaris abſentis cauſſa, ſibi fidiſſimos eſſe, nullumque periculum deprecaturos, dum per eos Cæſari prouincia reſtitueretur. Interim Torius ad Cordubam veteres legiones adducit: ac, ne diſſenſionis initium natum ſeditioſa militum ſuaq; videretur natura, ſimul, vt contra Q. Caſſium, qui Cæſaris nomine maioribus viribus vti videbatur, æque potentem opponeret dignitatem; Cn. Pompeio ſe prouinciam recuperare velle palam dictitabat, & forſitan etiam hoc fecerit odio Cæſaris, & amore Pompeii: cuius nomen multum poterat apud eas legiones, quas M. Varro obtinuerat; ſed, id qua mente commotus fecerit. coniectura ſciri non poteſt. Certe hoc præ ſe Torius ferebat: milites adeo fatebantur, vt Cn. Pompeii nomen in ſcutis inſcriptum haberent. frequens 6 LVIII 2 3 4

6. *Segouiam ad flumen Silicenſe*) Nulla in hoc tractu nota Segouia: Segontia autem ſiue Saguntia Plinii, Σαγουντία Ptolemæi, infrà Hiſpalim eſt Gades verſus ſeu inter Mundam & Nebriſſam *Silicenſe* flumen Ambr. Morali eſt illud; quod ortum ex collibus Algamitas (vnde nomen hodie ferre dicitur) in ſeptemtrionem fluit, & prope Aſtigi miſcetur Singuli.

queus legionibus conuentus obuiam prodit, neque tantum virorum, sed etiam matrum familias, ac prætextatorum; deprecaturque, ne hostili aduentu Cordubam diriperent: nam se contra Cassium sentire cum omnibus; contra Cæsarem
LIX ne facere cogerentur, orare. Tantæ multitudinis precibus & lacrimis exercitus commotus cum videret ad Cassium persequendum nihil opus esse Cn. Pompeii nomine & memoria, tamque omnibus Cæsarianis, quam Pompeianis, Longinum esse in odio, neque se conuentum, neque M. Marcellum contra Cæsaris caussam posse perducere, nomen Pompeii ex scutis detraxe-
2 runt; Marcellum, qui se Cæsaris caussam defensurum profitebatur, ducem adsciuerunt, prætoremque adpellarunt; & sibi conuentum adiun-
3 xerunt, castraque ad Cordubam posuerunt. Cassius eo biduo circiter IV millia passuum a Corduba, citra flumen Bætim, in oppidi conspectu loco excelso facit castra: literas ad regem Bogudem in Mauretaniam; & ad M. Lepidum proconsulem in Hispaniam citeriorem mittit, subsidio sibi prouinciæque Cæsaris caussa quamprimum veniret. Ipse hostili modo, Cordubensium
LX agros vastat, ædificia incendit. Cuius rei deformitate, atque indignitate, legiones, quæ Marcellum sibi ducem receperant, ad eum concurrerunt; vt in aciem educerentur, orant, priusque confligendi sibi potestas fieret, quam cum tanta contumelia nobilissimæ carissimæque pos-
ses-

CAP. LVIII. 4. *prætextatorum*) puerorum, adolescentulorum, qui virilem togam nondum sumpserant.

fessiones Cordubensium in conspectu suo rapinis, ferro, flammaque consumerentur. Marcellus; cum confligere misserrimum putaret, quod & victoris & victi detrimentum ad eumdem Cæsarem esset redundaturum, neque suæ potestatis esset, legiones Bætim transducit, atque aciem instruit. Cum Cassium contra pro castris suis aciem instruxisse loco superiore videret, caussa interposita, quod is in æquum non descenderet, Marcellus militibus persuadet, vt se in castra recipiant: itaque copias reducere cœpit. Cassius, qui bene valebat, Marcellumque infirmum esse sciebat, adgressus equitatu legionarios se recipientes, complures nouissimos in fluminis ripis interficit. Cum hoc detrimento, quod transitus fluminis vitii difficultatisque haberet, cognitum esset, Marcellus castra Bætim transfert: crebroque vterque legiones in aciem educit; neque tamen confligitur propter locorum difficultates. LXI Erat copiis pedestribus multo firmior, Marcellus, habebat enim veteranas legiones, multisque præliis expertas. Cassius fidei magis, quam virtuti legionum, confidebat. Itaque, cum castra castris collata essent, & Marcellus locum idoneum castello cepisset, quo prohibere aqua Cassianos posset; Longinus, veritus, ne genere quodam obsidionis clauderetur, in regionibus alienis, sibique infectis, noctu silentio ex castris proficiscí-

CAP. LX. 4. *Cassius qui bene valebat*) Plures libri, *quo bono valebat*: antiquas Ven. *quo bene*: quod arguit lectum fuisse *qui bene*.

scitur,celerique itinere Vliam contendit : quod
3 sibi fidele esse oppidum credebat. Ibi adeo con-
iuncta ponit mœnibus castra , vt & loci natura,
(namq;Vlia in edito monte posita est)& ipsa mu-
nitione vrbis,vndiq; ab oppugnatione tutus esset.
4 huncMarcellus insequitur,& quam proxime po-
test Vliam,castra castris confert: locorumque co-
gnita natura , quo maxime rem deducere vole-
bat,necessitate est adductus ; vt neq; confligeret,
cuius si rei facultas esset,resistere incitatis militi-
bus non poterat;neq; vagari Cassium latius pate-
retur; ne plures ciuitates ea paterentur,quæ passi
5 erant Cordubenses. Castellis idoneis locis col-
locatis,operibusque in circuitu oppidi continua-
tis, Vliam Cassiumque munitionibus clausit.
Quæ prius quam perficerentur , Longinus o-
mnem suum equitatum emisit:quem magno sibi
vsui fore credebat, si pabulari frumentarique
Marcellum non pateretur; magno autem impe-
dimento,si clausus obsidione,& inutilis, neces-
rium consumeret frumentum. Paucis diebus,
LXII litteris Cassii acceptis,rex Bogud cum copiis ve-
nit;adiungitque ei legionem,quam secum addu-
xerat, compluresque cohortes auxiliarias Hispa-
no-

CAP. LXI. 2. *Vliam contendit*) Vlia oppidum Hispaniæ vlterioribus seu Bæticæ. Libri habent *Vllam* ; sed Ptolemæus Οὐλία,*Vlia* : quod ex nummis confirmat illust. Spanhemius p. 766. & 901. Accedit vetus Inscriptio apud Grut. p. 271. n. 1. ORDO REIP. VLIENSIVM.

CAP. LXII. 1. *rex Bogud cum copiis venit*) Tum temporis diuisa fuit Mauretania, & vtrique parti suus

norum. namque, vt in ciuilibus dissensionibus 2
accidere consueuit, ita temporibus illis in Hispania non nullæ ciuitates rebus Cassii studebant, plures Marcello fauebant. Accedit cum copiis 3
Bogud ad exteriores Marcelli munitiones, pugnatur vtrimque acriter, crebroque vt accidit, fortuna sæpe ad vtrumque transferente victoriam, neb tamen vmquam ab operibus depellitur Marcellus. Interim Lepidus ex citeriore pro- LXIII
vincia cum cohortibus legionariis XXXV, magnoque numero equitum, & reliquorum auxiliorum, venit ea mente Vliam, vt sine vllo studio contentiones Cassii Marcellique componeret. huic venienti sine dubitatione Marcellus se cre- 2
dit atq; offert. Cassius contra suis se tenet præsidiis: siue eo, quod plus sibi iuris deberi, quam Marcello, existimabat; siue eo, quod, ne præoccupatus animus Lepidi esset obsequio aduersarii verebatur, ponit ad Vliam castra Lepidus; neq; ha- 3
bet a Marcello quidquam diuisi: ne pugnetur, interdicit: ad exeundum Cassium inuitat; fidemq; suam in re omni interponit. Cum diu dubitasset 4
Cassius, quid sibi faciendum, quidue Lepido esset credendum; neque vllum exitum consilii sui reperiret, si permaneret in sententia; postulat, vti munitiones delicerentur, sibique liber exitus da-
re-

rex præerat, orientali Bocchus, occidentali, quæ postmodum Tingitana fuit dicta, hic Bogud, qui Cæsari studebat. & Actiaco prœlio occubuit. *Dio. Cass. XLIII & XLVIII.*

CAP. LXIII. 3. *ad exeundum Cassium inuitat*) exeundum e castris & munitionibus.

5 retur, non tantum indutiis factis, sed prope iam constituta opera cum complanarent, custodiæque munitionum essent deductæ, auxilia regis in id Castellum Marcelli, quod proximum erat regiis castris, neque opinantibus omnibus, si tamen in omnibus fuit Cassius, (nam de huius conscientia dubitabatur) impetum fecerunt,
6 compluresque ibi milites oppresserunt. quod nisi celeriter, indignatione & auxilio Lepidi, prœlium esset diremptum; maior calamitas esset
LXIV accepta. Cum iter Cassio patefactum esset; castra Marcellus cum Lepido coniungit. Lepidus eodem tempore Marcellusque Cordubam
2 cum suis proficiscitur: Cassius Carmonam. Sub idem Tempus Trebonius proconsul ad prouinciam obtinendam venit. de cuius aduentu vt cognouit Cassius, legiones, quas secum habuerat,
3 equitatumque in hiberna distribuit: ipse, omnibus suis rebus celeriter correptis, Malacam contendit; ibique, aduerso tempore nauigandi, naues conscendit, vt ipse prædicabat, ne se Trebonio, & Lepido, & Marcello committeret;
4 vt amici eius dictitabant, ne per eam provinciam minore cum dignitate iter faceret, cuius

---

5. *si tamen in omnibus fuit Cassius*) si reuera inter inopinantes fuit. nam putabatur cum rege colludere.

CAP. LXIV. 1. *Cassius Carmonam*) Male sane hic veteres libri *Narbonem* exhibentes. Nec *Norba* Rhellicani placet longe hinc ad Tagum remota. Bene Scaliger, vt edidimus quem plures adhuc secuti sunt.

3. *Malacam contendit*) Malaca oppidum cum portu in mediterraneo mari, non longissime a freto Herculis.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn862868203/phys_0614
DFG

ius magna pars ab eo defecerat; vt ceteri existimabant, ne pecunia illa, ex infinitis rapinis confecta, in potestatem cuiusquam veniret. Progressus secunda, vt hiberna, tempestate, cum 5
in Iberum flumen, noctis vitandæ caussa, se contulisset, inde, paullo vehementiore tempestate, nihilo periculosius se nauigaturum credens, profectus aduersis fluctibus occurrentibus ostio fluminis, in ipsis faucibus, cum neque flectere nauem propter vim fluminis, neque directam tantis fluctibus tenere posset, demersa naui, periit. Cum in Syriam Cæsar LXV
ex Ægypto venisset, atque ab iis, qui Roma venerant ad eum, cognosceret, litterisque vrbanis animaduerteret, multa Romæ male & inutiliter administrari, neque vllam partem reip. satis commode geri; quod & contentionibus tribuniciis pernicioſæ seditiones orirentur, & ambitione atque indulgentia tribunorum militum, & qui legionibus præerant, multa contra morem consuetudinemque militarem fierent, quæ dissoluendæ disciplinæ seueritatisque essent; eaque omnia flagitare aduentum suum videret; ta-

---

5. *secunda, vt hiberna, tempestate*) bona & commoda tempestate, quantum hieme potest esse.

CAP. LXV. 1. *Cum in Syriam Cæsar*) Post longas digressiones de Ponticis, Illyricis, & Hispanicis rebus, redit Hirtius ad id, quod supra cap. 33 reliquerat, Cæsarem constitutis regibus Ægypti, cum legione VI veterana terrestri itinere profectum esse in Syriam.

quæ dissoluendæ disciplinæ essent) subaudi, caussa, occasio.

tamen præferendum existimauit, quas in provincias regionesque veniisset, eas ita relinquere constitutas, vt domesticis dissensionibus liberarentur, iura legesque acciperent, & externo-
2 rum hostium metum deponerent. Hæc in Syria, Cilicia, Asia celeriter se confecturum sperabat; quod hæ prouinciæ nullo bello premebantur. In Bythynia ac Ponto plus oneris vi-
3 debat impendere sibi. Non enim excessisse Ponto Pharnacem audierat, neque excessurum putabat. cum secundo prœlio esset vehementer inflatus, quod contra Domitium Caluinum
4 fecerat. Commoratus fere in omnibus ciuitatibus, quæ maiores sunt dignitate, præmia benemeritis & viritim & publice tribuit; de con-
5 trouersiis veteribus cognoscit, ac statuit. reges, tyrannos, dynastas prouinciæ; finitimosque, qui omnes ad eum concurrerant, receptos in fidem, conditionibus impositis prouinciæ tuendæ ac defendendæ dimittit, & sibi & popu-
LXVI lo R. amicissimos. Paucis diebus in ea prouincia consumptis, Sex. Cæsarem, amicum & necessarium suum, legionibus Syriæ præ-
2 ficit; ipse eadem classe, qua venerat, proficiscitur in Ciliciam. Cuius prouinciæ ciuitates omnes

---

4. *Commoratus fere*) supple, Cæsar.

CAP. LXVI. 1. *legionibus Syriæ præficit*) Inde a Scaligeriana omnes *Syriæq;*: vetustiores, sine coniunctione. Nec insolens, *legiones Syriæ*, pro *Syriacis*, dicere. Tacitus Hist. l. 76. *Iudaicum exercitum Vespasianus, Syriæ legiones Mucianus sacramento adegere.*

omnes euocat Tarsum: quod oppidum fere totius Ciliciæ nobilissimum fortissimumq; est. ibi, 3
rebus omnibus prouinciæ & finitimarum ciuitatum constitutis, cupiditate proficiscendi ad bellum gerendum non tutius moratur; magnisque 4
itineribus per Cappadociam confectis, biduum Mazacæ commoratus, venit Comana, vetustissimum & sanctissimum in Cappadocia Bellonæ templum, quod tanta religione colitur, vt sacerdos deæ eius maiestate, imperio, & potentia secundus a rege consensu gentis illius habeatur. id homini nobilissimo Nicomedi Bythynio adiudicauit: qui regio Cappadocum genere ortus, propter aduersam fortunam maiorum suorum, mutationemque generis, iure minime dubio, vetustate tamen intermissa, sacerdotium id repetebat. fratrem autem Ariobarzanis Ariarathem, cum bene meritus vterque eorum de repub. esset, ne aut regni hereditas Aria- 5 6

---

4. *biduum Mazacæ*) vrbs princeps Cappadociæ *Mazaca* & regum sedes: post Cæsarea appellata. *Eutrop. VII. 6*
venit Comana) de vtrisque Comanis supra ad cap. 34 extremum diximus. Hoc loco inferiora seu Cappadociæ Comana intelliguntur.
5. *Nicomedi Bythinio*) Sic veteres libri: & Bithynium nomen *Nicomedes*, vt de regibus constat Scal. & Iungerm. *Lycomedi*, quia Strabo XII p. 384. de hisce sacerdotibus ἀπ' ὕστερον Δυκομήδης.
6. *fratrem Ariobarzanis Ariarathem*) de his Cicero lib. XV ep. II. libri Hirtii. *Ariaratem*: ad Græci Ἀριαράθης hoc regium nomen scribunt, in nummis ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ. Necessaria ergo est adspiratio.

riarathem sollicitaret, aut heres regni terreret, Ariobarzani attribuit, qui sub eius imperio ac ditione esset: ipse iter cœptum simili velocitate
LXVII conficere cœpit. Cum propius Pontum finesque Gallograeciæ accessisset, Deiotarus tetrarches Gallograeciæ, tunc quidem pæne totius, quod ei neque legibus, neque moribus concessum esse ceteri retrarchæ contendebant, sine dubio autem rex Armeniæ minoris ab senatu appellatus, depositis regiis insignibus, neq; tantum priuato vestitu, sed etiam reorum habitu, supplex ad Cæsarem venit oratum, *vt sibi ignosceret, quod in ea parte positus terrarum, quæ nulla præsidia Cæsaris habuisset, exercitibus imperiisque in Cn. Pompeii*
2 *castris fuisset: neque enim se iudicem debuisse esse controuersiarum populi R. sed parere præsentibus*
LXVIII *imperii.* Contra quem Cæsar, cum plurima sua commemorasset officia, quæ consul ei decretis publicis tribuisset; cumque *defensionem eius nullam posse excusationem eius imprudentiæ recipere*
2 coarguisset; *quod homo tantæ prudentiæ ac diligentiæ scire potuisset, quis vrbem Italiamque teneret; vbi senatus populusque R. vbi resp. esset; quis deinde post L. Lentulum, C. Marcellum consul esset; sed tamen se concedere id factum superioribus*
3 *suis beneficiis, veteri hospitio atque amicitiæ, di-*

---

qui sub eius imperio ac ditione esset) Rhellicanus EIVS interpretatur *Cæsaris*: Goduinus, *Ariobarzanis*, quod præstat. nam ne turbas Ariarathes moueret, Cæsar illum auctoritate sua maiori fratri, quem senatus confirmauerat, subiecit.

dignitati ætatique hominis, precibus eorum, qui frequenter concurrissent, hospites atque amici Deiotari, ad deprecandum de controuersiis tetrarcharum postea se cogniturum esse dixit: regium vestitum ei restituit. Legionem autem, quam ex 4
genere ciuium suorum Deiotarus armatura disciplinaque nostra constitutam habebat, equitatumque omnem ad bellum gerendum adducere iussit. Cum in Pontum venissent, copiasq; omnes LXIX
in vnum locum coegissent, quæ numero atq; exercitatione bellorum mediocres erant, (excepta enim legione VI. quam secum adduxerat Alexandria veteranam, multis laboribus periculisque functam, multisque militibus, partim difficultate itinerum ac nauigationum, partim crebritate bellorum adeo deminutam, vt minus ∞ hominum in ea esset; reliquæ erant III legiones, vna Deiotari, duæ, quæ in eo prœlio, quod Cn. Domitium fecisse cum Pharnace scripsimus, fuerant) legati a Pharnace missi, Cæsarem adeunt; 2
atque imprimis *deprecantur, ne eius aduentus hostilis esset. facturum enim omnia Pharnacem, quæ imperata essent*, maximeque commemorabant, *nulla Pharnacem auxilia contra Cæsarem Pompeio dare voluisse; cum Deiotarius, qui dedisset, tamen ei satisfeciisset.* Cæsari respondit, LXX
se fore æquissimum Pharnaci, si, quæ polliceretur, repræsentaturus esset. monuit autem, vt so- 2
lebat, mitibus verbis legatos, *ne aut Deiotarum*

CAP. LXIX. 2. *quam secum adduxerat Alexandria*) Vide supra cap. 23.

rum sibi obiicerent, aut nimis eo gloriarentur
3 beneficio, quod auxilia non misissent. nam se
neque libentius facere quidquam, quam supplicibus ignoscere: neque prouinciarum publicas
iniurias condonare iis posse, qui (non) fuissent in
4 se officiosi: id ipsum, quod commemorassent, officium vtilius Pharnaci fuisse qui prouidisset, ne
vinceretur, quam sibi, cui dii immortales victo-
5 riam tribuissent. Itaque se magnas & graues
iniurias ciuium Romanorum, qui in Ponto negotiati essent, quoniam in integrum restituere
6 non posset, concedere Pharnaci. nam neque
interfectis amissam vitam, neque exsectis, virilitatem restituere posse: quod quidem supplicium grauius morte ciues Romani subiissent: Pon-
7 to vero decederet confestim, familiasque publicanorum remitteret, ceteraque restitueret sociis
8 ciuibusque Romanis, quæ penes eum essent. si fecisset, iam tunc sibi mitteret munera ac dona,
quæ, bene rebus gestis, imperatores ab amicis
accipere consuessent. miserat enim Pharnaces
LXXI coronam auream. His responsis datis, legatos remisit. At Pharnaces, omnia liberaliter pollicitus; cum festinantem ac properantem Cæsarem speraret libentius etiam crediturum suis promissis, quam res pateretur, quo celerius honestiusque ad res magis necessarias proficisceretur, (nemini enim erat ignotum, plurimis de causis ad vrbem Cæsarem reuocari) lentius

CAP. LXX. 3. *qui (non) fuissent in se officiosi*) Hoc *non* abundare videtur Rhellicano & Ciacconio, qui inducendum censent.

tius agere, decedendi diem postulare longiorem, pactiones interponere; in summa, frustrari cœpit. Cæsar, cognita calliditate hominis, quod a- 2
liis temporibus natura facere consueuerat, tunc necessitate fecit adductus, vt celerius omnium opinione manum consereret. Zela est oppi- LXXII
dum in Ponto, positu ipso, vt in plano loco, satis munitum. tumulus enim naturalis, velut manu factus, excelsiore vndique fastigio sustinet murum. circumpositi sunt huic oppido ma- 2
gni multique interciſi vallibus colles: quorum editissimus vnus, qui propter victoriam Mithridatis, & infelicitatem Triarii, detrimentumque exercitus nostri, superioribus locis atque itineribus pæne coniunctis oppido, magnam in illis partibus habet nobilitatem, nec multo longius millibus passuum III abesta Zela, hunc locum Pharnaces, veteribus paternorum felicium castrorum refectis operibus, copiis omnibus suis occupauit. Cæsar cum ab hoste LXXIII
millia passuum V castra posuisset, videretque eas valles, quibus regia castra munirentur, eodem interualla sua castra munituras; si modo ea loca hostes priores non cepissent, quæ multo erant

CAP. LXXII. 1 *Zela est oppidum in Ponto*) Sic veteres libri: etiam Strabo lib. XII, & Ptolemæus, & Plutarchus: in Cæs. p. 731. ac Stephanus Ζῆλα, quidam neutro genere, Plutarchus femineo περὶ πίλιν Ζήλαν. Plinius v. 13. *Ziela* scripsit, quem in Hirtio edendo posteriores secuti sunt.

2. *infelicitatem Triarii*) Triarius a Lucullo, Tigranen Armenium persequente, in Ponto relictus ingenti clade adflictus a Mithridate fuit. Vid. Plutarch. Lucullo p. 515. Appian. Mithrid. p. 386.

erant propiora regis castris; aggerem comportari iubet intra munitiones. Quo celeriter collato, proxima nocte, vigilia quarta, omnibus legionibus expeditis, impedimentisque in castris relictis, prima luce, non opinantibus hostibus, eum ipsum locum cepit, in quo Mithridates secundum prœlium aduersus Triarium fecerat. huc omnem comportari aggerem e castris, seruitiaque agi iussit, ne quis ab opere miles discederet, cum spatio non amplius ∞ passuum intercisa vallis castra hostium diuideret ab opere inXXIV cepto Cæsaris castrorum. Pharnaces, cum id repente prima luce animaduertisset, copias suas omnes pro castris instruxit, quas interposita tanta locorum iniquitate, consuetudine magis peruulgata militari credebat instrui Cæsar, vel ad opus suum tardandum, quo plures in armis tenerentur, vel ad ostentationem regiæ fiduciæ, ne munitione magis, quam manu, defendere locum Pharnaces videretur; itaq; deterritus non est, quo minus, prima acie pro vallo instructa, reliqua pars exercitus opus faceret. At Pharnaces, impulsus siue loci felicitate, siue auspiciis & religionibus inductus, quibus obtemperasse eum postea audiebamus, siue paucitate nostrorum, qui in armis erant, comperta, cum more operis quotidiani magnam illam seruorum multitudinem, quæ agge-

---

CAP. LXXIII. 3. *comportari aggerem e castris, seruitiaque agi iussit*) Hanc veterem lectionem ita recentiores. Scaligero credo duce, transformarunt: *comportare aggerem e castris seruitia, quæ ageret,*

gerem portabat, militum esse credidisset, siue
etiam veterani fiducia exercitus sui, quem cum
legione XXII in acie conflixisse, & vicisse legati
eius gloriabantur; simul contemtu exercitus
nostri, quem pulsum a se, Domitio duce, scie-
bat; inito consilio dimicandi, descendere præ-
rupta valle cœpit. cuius aliquamdiu Cæsar ir- 4
ridebat inanem ostentationem, & eo loco mi-
litum cohortationem, quem in locum nemo sa-
nus hostis subiturus esset: cum interim Pharna-
ces eodem gradu, quo in præruptam descende-
rat vallem, adscendere aduersus arduum col-
lem instructis copiis cœpit. Cæsar, in- LXXV
credibili eius vel temeritate, vel fiducia motus,
neque opinans, imperatusque oppressus, eo-
dem tempore milites ab operibus vocat, arma
capere iubet, legiones opponit, aciem instruit.
cuius rei subita trepidatio magnum terrorem 2
attulit nostris, nondum ordinibus instructis. fal- 3
catæ regiæ quadrigæ permistos milites pertur-
bant. quæ tamen celeriter multitudine telorum
opprimuntur. insequitur has acies hostium, & 4
clamore sublato confligitur, multum adiuuan-
te natura loci, plurimum deorum immortali-
um benignitate: qui cum omnibus casibus belli
in-

---

iussit. Si ex codice, probo, præter id, *quæ ageret*, quod non capio, & Ciacconius deleuit, in ceteris consentiens recentioribus. In veteri lectione *agi* est impelli, vrgeri.

CAP. LXXV. 3. *falcatæ regiæ quadrigæ*) Orientalium armatura, vide Liuium XXXVII. 1, 41. Curtium IV, 9 & 15.

interſunt, tum præcipue eis, quibus nihil ra-
LXXVI tione potuit adminiſtrari. Magno atque acri cominus prœlio facto, dextro cornu, quo veterana legio VI erat collocata, initium victoriæ natum eſt ab ea parte, cum in procliue detruderentur hoſtes, multo tardius, ſed tamen iisdem diis adiuuantibus, ſiniſtro cornu, mediaque acie, totæ profligantur copiæ regis
quæ quam facile ſubierant iniquum locum, tam celeriter gradu pulſæ, premebantur loci iniqui-
2 tate. itaque, multis militibus partim interfectis, partis ſuorum ruina oppreſſis, qui velocitate effugere poterant, armis tamen proiectis, vallem transgreſſi nihil ex loco ſuperiore
3 inermes efficere poterant. at noſtri, victoria elati, ſubire iniquum locum, munitionesque adgredi non dubitarunt. defendentibus autem iis cohortibus caſtra, quas Pharnaces præſidio reliquerat, celeriter caſtris hoſtium ſunt poti-
4 ti. interfecta multitudine omni, aut capta ſuorum, Pharnaces cum paucis equitibus profugit. cui niſi caſtrorum oppugnatio facultatem attuliſſet liberius profugiendi, viuus in Cæ-
LXXVII ſaris poteſtatem adductus eſſet. Tali victoria toties victor Cæſar incredibili eſt lætitia adfectus, quod maximum bellum tanta celeritate confecerat: eratque ſubiti periculi recordatione lætior, quod victoria facilis ex difficillimis rebus acciderat. Ponto recepto, præ-
2 da omni regia militibus condonata, poſtero die cum expeditis equitibus ipſe proficiſcitur; le-

legionem VI decedere ad præmia atque honores accipiendos in Italiam iubet: auxilia Deiotari demum remittit: Il legiones cum Cœlio Vinciano in Ponto reliquit. Ita per Gallograeciam Bithyniamque in Asiam iter facit: omniumque earum prouinciarum de controuersiis cognoscit, & statuit. iura in retrarchas, reges, ciuitates distribuit. Mithridatem Pergamenum, a quo rem feliciter celeriterque gestam in Ægypto supra scripsimus, regio genere ortum, disciplinis etiam regiis educatum, (nam cum Mithridates, rex Asiæ totius, propter nobilitatem Pergamo parnulum secum asportauerat in castra, multosque tenuerat annos) regem Bospori constituit, quod sub imperio Pharnacis fuerat; prouinciasque populi R. a barbaris atque inimicis regibus, interposito amicissimo rege, muniuit. Eidem retrarchiam, legibus Gallograecorum, iure gentis & cognationis adiudicauit, occupatam & possessam paucis ante annis a Deiotaro. Neque tamen vsquam diu- LXXIIII 2 3 4

tius

CAP. LXXVII. 2. *legionem VI decedere ad præmia*) vt veteranam (cap. 33. supra) & re hoc prœlio bene gesta (quia initium victoriæ ab illa fuit) emeritam.

CAP. LXXVIII. 1. *in Asiam*) Asiam propriam, Romanam prouinciam, quam postea proconsularem dixerunt.

2. *regem Bospori constituit*) Tractus, qui supra Pontum Euxinum a Bosporo Cimmerio ad Colchos excurrit, Bosporus & regnum Bosporanum vocatur. Pharnaces beneficio Pompeii ex paterno regno acceperat, victo magno Mithridate: iam Pharnace debellato, donatur Pergameno Mithridati.

tius moratus est, quam necessitas vrbanarum seditionum pati videbatur. Rebus feliciſſime celerrimeque confectis, in Italiam, celerius omnium opinione, venit.

A. HIRTII, vel OPPII, COMMENTARIORVM DE BELLO AFRICANO LIBER.

SVMMARIVM.

Cæsar in Africam proficiscitur, Leptique oppido occupato, auxilia eo conuocat, & ibidem cum Labieno aliquoties conflictatur. Rex Numidiæ Iuba auxilio Scipioni, summo partium Pompeianarum duci, profectus, ad tuendum contra Bogudem regnum reuocatur. Bellum exinde varia fortuna ductum, oppida capta, velitatum sæpius, naues interceptæ, plus tamen Cæsari fauentibus fatis. Tandem iusto prœlio ad Thapsum res Scipionis profligatæ. Ex quo M. Cato Vticensis, & rex Iuba, qui interea ad Pompeianos reuerterat. M. Petreius, & ipse dux Scipio vim vitæ suæ intulerunt.

CÆSAR, itineribus iustis confectis, nullo die intermisso, a. d. XIV. Kal. Ian. in Lilybæum peruenit: statimque ostendit; sese naues velle conscendere, cum non amplius legionem tironum haberet vnam, equites vix DC

CAP. I. 1. *itineribus iustis confectis*) per Italiam in Siciliam & vsque Lilybæum, quod vltimum eius insulæ contra Africam est oppidum & promontorium.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn862868203/phys_0627
DFG

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn862868203/phys_0628
DFG

DC. Tabernaculum secundum litus ipsum consti-
tuit, vt prope fluctus verberaret. Hoc eo 2
consilio fecit, ne quis sibi moræ quidnam fore
speraret, & vt omnes in dies horasq; parati essent.
Incidit per id tempus, vt tempestates ad nauigan- 3
dum idoneas non haberet, nihilo tamen minus
in nauibus remiges militesque continere, & nul-
lam prætermittere occasionem profectionis;
cum præsertim ab incolis eius prouinciæ nuntia- 4
rentur aduersariorum copiæ, equitatus infinitus,
legiones regiæ IV, leuis armaturæ magna vis, Sci- III
pionis legiones X, elephanti CXX, classesque esse
complures: tamen non terrebatur, animoque &
spe confidebat. Interim in dies & naues longæ 5
adaugeri, & onerariæ complures eodem concur-
rere, & legiones tironum conuenire, in his ve-
terana legio V, equitum ad II millia. Le- II
gionibus collectis VI & equitum II millibus, vt
quæque prima legio venerat, in naues longas
imponebatur, equites autem in onerarias. ita 2
maiorem partem nauium antecedere iussit, &
insulam petere Aponianam, quæ non (longe) 3
abest a Lilybæo. ibique commoratus, bona
paucorum vendit publice: deinde Alieno præ-
tori, qui Siciliam obtinebat, de omnibus re-
bus

CAP. II. 2. *insulam petere Aponianam*) Phil. Cluuerio videtur *Ægusa* esse vna, ex tribus, quæ obiacent Lilybæo. Alii Paconiam Ptolemæi putant, quæ vero longius a Lilybæo & extra viam Africanam sita est.

quæ non longe) aduerbium *longe* tamquam necessarium Cluuerius adiecit.

bus præcipit, & de reliquo exercitu celeriter imponendo. Datis mandatis, ipse nauem conscendit a. d. VI. kalend. Ian. & reliquas naues statim est consecutus. ita vento certo celerique navigio vectus, post diem quartam cum longis paucis nauibus in conspectum Africæ venit. namque onerariæ reliquæ præter paucas, vento dispersæ atque errabundæ, diuersa loca petierunt. Clupeam classe præteruehitur, deinde Neapolim: complura præterea castella & oppida non longe a mari relinquit. Postquam Adrumetum accessit, ibi præsidium erat aduersariorum, cui præerat C. Considius, & a Clupeis secundum oram maritimam, cum equitatu Adrumeti Cn. Piso cum Maurorum circiter III millibus apparuit. Ibi paullisper Cæsar ante portum commoratus, dum reliquæ naues conuenirent, exponit exercitum; cuius numerus in præsentia fuit peditum III millium, equitum CL, castrisque ante oppidum positis, sine iniuria cuiusquam consedit; cohibetque omnes a præda. Oppidani interim muros armatis complent.

6. *Clupeam classe præteruehitur*) Vide B. Civ. II cap. 23.

deinde Neapolim) inter Clupeam & Adrumetum sitam. Plinius V. 4. *Clupea in promontorio Mercurii: Item libera Curubis, Neapolis.* Et Ptolemæus lib. IV cap. III Κλυπέα, Ἑρμαία ἄκρα. Κερκέις, Νεάπολις κολώνια, Σιαγέλ, Ἀφροδίσιον, Ἀδρύμητ(ον) κολώνια.

CAP. III. 1. *Adrumetum*) Iam situm Ptolemæus ostendit. Inscr. ex Constantini sæculo Grut. p. 362. n. COLONIÆ HADRVMETINÆ cum adspiratione libri sine illa.

plent. ante portam frequentes confidunt ad se
defendendum : quorum numerus II legionum
intus erat. Cæsar circum oppidum vectus, na- 4
tura loci perspecta, redit in castra. non nemo
culpæ eius imprudentiæque adsignabat, quod
neque certum locum gubernatoribus præfectis-
que, quem peterent, præceperat : neque, vt mos
ipsius consuetudoque superioribus temporibus
fuerat, tabellas signatas dederat, vt in tempore, iis
perlectis, locum certum peterent vniuersi. quod 5
minime Cæsarem fefellerat. namque nullum
portum terræ Africæ, quo classes decurrerent,
pro certo tutum ab hostium præsidio fore suspi-
cabatur : sed fortuito oblatam occasionem egres-
sus aucupabatur. L. Plancus interim legatus pe- IV
tit a Cæsare, vt sibi daret facultatem cum Consi-
dio agendi, si posset aliqua ratione perduci ad sa-
nitatem. Itaque, data facultate, literas conscri- 2
bit, & eas captiuo dat perferendas in oppidum ad
Considium. Quo simul atq; captiuus peruenisset, 3
litterasque, vt erat mandatum, Considio porrige-
re cœpisset, prius, quam acciperet ille, *Vnde*, in-
quit, *istas?* Tum captiuus : *Venio a Cæsare.*
Tunc Considius, *Vnus est*, inquit, *Scipio im-* 4
pe-

CAP. IV. 3. *Venio a Cæsare*) Lipsius Elect. lib. II. cap. 12. addit *imperatore*: forte vt responsioni Considii magis conueniret. Sed opus haud est additamento. quia suspicabatur Considius, litteras mandatum habere, vt traderet vrbem, quale non accipere nisi a Scipione, *Venio* Scaliger, vt suspectum aut superfluum, vncis inclusit, quem secuti sunt alii.

perator hoc tempore populi R. deinde in conſpectu ſuo captiuum ſtatim interfici iubet: litterasque non dum perlectas, ſicut erant ſignatæ, dat homini certo ad Scipionem perferendas. V Poſtquam, vna nocte & die ad oppidum conſumpta, neque reſponſum vllum a Conſidio dabatur; neque ei reliquæ copiæ ſuccurrebant; neque equitatu abundabat; & ad oppidum oppugnandum non ſatis copiarum habebat, & eas tironum; neque primo aduentu conuulnerati exercitum volebat, & oppidi egregia munitio, difficilisque ad oppugnandum erat acceſſus; & nuntiabatur auxilia magna equitatus oppidanis ſuppetias venire; non eſt VI viſa ratio ad oppugnandum oppidum commorandi; ne, dum in ea re Cæſar eſſet occupatus, circumuentus a tergo ab equitatu hoſtium laboraret. VI Itaque, caſtra cum mouere vellet, ſubito ex oppido erupit multitudo: atque equitatus ſubſidio vno tempore eis caſu ſuccurrit, qui erat miſſus ab Iuba ad ſtipendium accipiendum: caſtraque, vnde Cæſar egreſſus iter facere cœperat, occupant: & eius agmen extremum inſequi cœperunt. 2 Quæ res cum animadverſa eſſet, ſubito legionarii conſiſtunt; & equités, quamquam erant pauci, tamen contra tantam multitudinem audaciſſime concurrunt. 3 Accidit res incredibilis, vt equites minus XXX Galli Maurorum equitum II millia loco pellerent,

---

CAP. VI. 3. *Maurorum equitum*) Numidarum, niſi forſan ex vicinis Mauris rex Numidiæ milites etiam

rent,vrgerentque in oppidum, Postquam repulsi & coniecti erant intra munitiones, Cæsar iter constitutum ire contendit: quod cum sæpius facerent; & modo insequerentur, modo rursus ab equitibus in oppidum repellerentur: cohortibus paucis ex veteranis,quas secum habebat,in extremo agmine collocatis, & parte equitatus, inter leniter cum reliquis facere cœpit. ita, quanto longius ab oppido discedebatur, tanto tardiores ad insequendum erant Numidæ. Interim in itinere ex oppidis & castellis legationes venire, polliceri frumentum, paratosque esse, quæ imperasset, facere. itaque eo die castra posuit ad oppidum Ruspinam kalendis Ian. Inde mouet, & pervenit ad oppidum Leptin, liberam ciuitatem & immunem. Legati ex oppido veniunt obuiam; libenter se omnia facturos, quæ vellet, pollicentur. Itaque,centurionibus ad portas oppidi & custodiis impositis, ne quis miles in oppidum introiret, aut iniuriam faceret cuipiam incolæ, non longe ab oppido secundum litus facit castra. Eodem naues onerariæ & longæ non nullæ, casu aduenerunt, reliquæ, vt est ei

4 5 7 8 6 IIIV VII 2 3

collegerat. Tamen & post paullo sect. 5. *tardiores ad insequendum erant Numidæ.*

6. *ad oppidum Ruspinam*) inter Adrumetum & Leptin minorem situm Ptolemæus, Ἀδρύμητ@ κολώνια. Ῥασπίνα Λέπτις μικρά. Silius Italicus lib. III vers.260

Quæ procul cernit non æquos Ruspina fluctus.

CAP. VII. 1. *ad oppidum Leptin*) Leptin paruam, vt

ei nuntiatum, incertæ locorum Vticam versus
4 petere visæ sunt. Interim Cæsar a mari non
digredi, neque mediterranea petere propter na-
vium errorem, equitatumque in nauibus o-
mnem continere, vt arbitror, ne agri vastaren-
5 tur, aquam in naues iubet comportari. Remi-
ges interim, qui aquatum e nauibus exierant,
subito equites Mauri, neque opinantibus Cæ-
sarianis, adorti, multos iaculis conuulneraue-
6 runt, non nullos interfecerunt. latent enim
in insidiis cum equis inter conualles, & subito
existunt, non vt in campo cominus depu-
VIII gnent. Cæsar interim in Sardiniam nun-
tios cum litteris, & in reliquas prouincias fini-
timas dimisit, vt sibi auxilia, commeatus, fru-
mentum, simulatque litteras legissent, mittenda
curarent, exoneratisque partim nauibus lon-
gis, Rabirium Postumum in Siciliam ad secun-
2 dum commeatum accersendum mittit. Interim
cum X nauibus longis ad reliquas naues onera-
rias conquirendas, quæ deerrassent, & simul
mare tuendum ab hostibus iubet proficisci.
3 item C. Sallustium Crispum prætorem ad Cer-
cinam insulam versus, quam aduersarii tene-
bant,

---

modo vidimus Est enim alia Leptis magna. Plinius V;4. *Hic oppida libera, Leptis, Adrumetum, Ruspina.*

3. *Vticam versus)* Vtica caput prouinciæ Africæ euersa Carthagine, necdum restituta, prope flumen Bagradam.

CAP. VIII. 3. *ad Cercinam Insulam*) supra Syrtem minorem e regione Rusparum, & Tusdri.

bant, cum parte nauium ire iubet: quid ibi magnum numerum frumenti esse audiebat. Hæc ita imperabat: itaque vnicuique præcipiebat, vt, fieri posset nec ne, locum nullum excusatio haberet; nec moram tergiuersatio. Ipse interea, ex perfugis & incolis cognitis conditionibus Scipionis, & qui cum eo contra se bellum gerebant, miserari. Regium enim equitatum in prouincia Africa Scipio alebat. tanta hominum erat dementia, vt mallent regis esse vectigales, quam cum ciuibus in patria in suis fortunis esse incolumes. Cæsar ad III. non. Ian. castra mouet: Leptique VI cohortium præsidio cum Saserna relicto, ipse rursus, vnde pridie venerat, Ruspinam cum reliquis copiis conuertit: ibique sarcinis exercitus relictis, ipse cum expedita manu proficiscitur circum villas frumentatum; oppidanisq; imperat, vt plaustra iumentaque omnia sequantur. Itaque magno frumenti inuento numero, Ruspinam redit. Hoc eum idcirco existimo fecisse, ne maritima oppida post se vacua relinqueret, præsidioq; firmata ad classis receptacula muniret. Itaque, ibi relicto P. Saserna, fratre eius, quem Lepti proximo oppido reliquerat cum legione, iubet comportari ligna in oppidum quam plurima: ipse cum cohortibus VII, quæ ex veteranis legionibus in classe cum Sulpitio & Va-

5. *miserari*) supple *cœpit* eorum prouincialium.

CAP. IX. 2. *ad classis receptacula*) Scaliger edidit *ad classem receptacula*. quem, vt solent, posteriores secuti sunt, nisi quod liber recentissimus cum Di-

Vatinio rem gesserant, ex oppido Ruspina egressus, proficiscitur ad portum, qui abest ab oppido
3 millia passuum II: ibique classem sub vesperum cum ea copia conscendit, omnibus in exercitu insciis, & requirentibus imperatoris consilium, magno metu ac tristitia sollicitabantur.
4 Parua enim cum copia, & ea tironum, neque omni exposita in Africa contra magnas copias, & insidiosæ nationis, equitatumque innumerabilem, se expositos videbant; neque quidquam solatii in præsentia, neque auxilium in suorum consilio animaduertebant, nisi in ipsius imperatoris vultu, vigore mirabilique hilaritate. animum enim altum & erectum præ se gerebat.
5 Huic adquiescebant homines, & in eius scientia & consilio, omnia sibi procliuia omnes fore sperabant. XI Cæsar in nauibus vna nocte consumpta, iam cælo albescente, cum proficisci conaretur, subito nauium pars, de qua timebat, ex erro-
2 re eodem conferebatur. Hac re cognita, Cæsar celeriter de nauibus imperat omnes egredi, atque armatos in litore reliquos aduenientes mili-
3 tes exspectare. Itaque, sine mora nauibus eis in portum receptis, & aduectis militum equitumque copiis, rursus ad oppidum Ruspinam redit, atque ibi castris constitutis, ipse cum cohorti-

---

on. Vossii notis, legit *classem*, quod insolens *classim* videbatur. Priores omnes *classis*. Videant, quibus copia est codices inspiciendi manu scriptos.

CAP. X. 3. *classem cum ea copia conscendit*) cum copiis, manu, parte exercitus: vt mox, *parua enim cum copia*,

tibus expeditis XXX frumentatum est profectus.
ex eo est cognitum Cæsaris consilium, illum cum 4
classe nauibus onerariis, qui deerrassent, subsidio
ire: clam hostibus, voluisse; ne casu imprudentes
suæ naues in classem aduersariorum incide-
rent: neque eam rem eos voluisse scire, qui in
præsidiis relicti sui milites fuissent; ne illi pro-
pter suorum paucitatem & hostium multitudi-
nem metu deficerent. Interim, cum iam XII
Cæsar progressus esset a castris circiter millia
passuum III, per speculatores & antecessores e-
quites nuntiatur ei, copias hostium haud longe a
se visas. & hercle cum eo nuntio pulvis ingens
conspici cœptus est. Hac re cognita, Cæsar ce- 2
leriter iubet equitatum vniuersum, cuius copiam
habuit in præsentia non magnam, & sagitta-
rios, quorum paruus e castris exierat numerus,
accersi, atque ordinatim signa se leniter con-
sequi: ipse antecedere cum paucis armatis.
Iamque, cum procul hostis conspici posset, mi- 3.
lites in campo iubet galeari, & ad pugnam pa-
rari. quorum omnino numerus fuit XXX co-
hor-

& ea tironum. Sallustius Catil. extremo *eo omni copia neq; in prœlio neq; in fuga quisquam ciuis ingenuus captus est.* Et Virgilius Æneid. II, 564.

Respicio, & quæ sit me circum copiæ, lustro.

CAP. XII. 1. *antecessores equites*) qui agmen antecedunt, vt locum metandis castris deligant: aut de via, qua exercitus ducatur, dispiciant. *Turneb. adv. XXIV, 16.*

3. *milites iubet galeari*) galeis indui & armari. Hinc *Minerua galeata* dicitur Cic. N. D. I. c. 36.

hortium, cum equitibus CD, & sagitta-
XIII riis. Hostes interim, quorum dux erat Labienus, & duo Pacidii, aciem dirigunt mirabili longitudine, non peditum, sed equitum confertam; & inter eos leuis armaturæ Numidas & sagittarios pedites interposuerant, & ita condensauerant; vt procul Cæsariani pedestres copias arbitrarentur; & dextrum ad sinistrum cornu magnis equitum copiis firmauerant. Interim Cæsar aciem dirigit simplicem, vt poterat propter paucitatem: sagittarios ante aciem constituit: equites dextro sinistroque cornu opponit: & ita præcipit, vt prouiderent, ne multitudine equitatus hostium circumuenirentur. existimabat enim se cum pedestribus co-
XIV piis, acie instructa, dimicaturum. Cum vtrimque exspectatio fieret; neque Cæsar se moueret; & cum suorum paucitate contra magnam vim hostium artificio magis, quam viribus, decernendum videret, subsidio aduersariorum equitatus sese extendere, & in latitudinem promouere, collesque complecti, & Cæsaris equitatum extenuare, simulque ad circumeundum
2 comparare se cœperunt. Cæsariani equites eorum multitudinem ægre sustinebant. Acies interim mediæ cum concurrere conarentur, subito ex condensis turmis Numidæ leuis armaturæ cum equitibus procurrunt, & inter legio-
3 narios pedites iacula coniiciunt. hic cum Cæsariani in eos impetum fecissent; illorum equites refugiebant: pedites interim resistebant; dum equites rursus, cursu renouato, pedi-
XV tibus suis succurrerent. Cæsar, nouo genere pu-

pugnæ oblato, cum animaduerteret, ordines
suorum in procurrendo turbari, (pedites enim
dum equites longius a signis persequuntur, la-
tere nudato, a proximis Numidis iaculis vulne-
rabantur; equites autem hostium pilum militis
cursu facile vitabant) edicit per ordines, ne quis
miles a signis IV pedes longius procederet. E- 2
quitatus interim Labieni, suorum multitudine
confisus, Cæsaris paucitatem circumire conatur.
equites Iuliani pauci, multitudine hostium de-
fessi, equis conuulneratis, paullatim cedere: ho-
stis magis magisque instare. Ita puncto tempo- 3
ris, omnibus legionariis ab hostium equitatu cir-
cumuentis, Cæsarisque copiis in orbem compul-
sis, intra cancellos omnes coniecti pugnare co-
gebantur. Labienus in equo, capite nu- XVI
do, versari in prima acie, simul suos cohortari,
non nunquam legionarios Cæsaris ita appellare:
Quid tu, inquit, *miles tiro, tam feroculus es?*
vos quoque iste verbis infatuauit in magnum me-
hercule vos periculum impulit. misereor vestri.
Tum miles: *Non sum*, inquit, *tiro, Labiene;*
sed de legione X veteranus. Tum Labienus:
Non agnosco, inquit, *signa decumanorum.* Tum 2
miles, *Iam me, quis sim, intelliges:* simul cassi-
dem de capite deiecit, vt cognosci ab eo posset,
atque ita pilum viribus contortum, dum in La-
bienum mittere contendit, equi grauiter aduer-
so

CAP. XV. 3. *intra cancellos*) velut damnati bestiis, intra
septa concluſis, obiiciuntur, vt cum illis pugnent.
Cancelli enim hoc loco *sæpta* sunt.

3 so pectori adfixit, & ait: *Labiene, decumanum militem, qui te petit, scito esse.* omnium tamen animi in terrorem coniecti, & maxime tironum.

XVII Circumspicere enim Cæsarem, neque amplius facere, nisi hostium iacula vitare Cæsar interim consilio hostium cognito, iubet aciem in longitudinem quam maximam porrigi, & alternis conuersis cohortibus, vt vna post alteram ante si-

2 gna tenderet. ita coronam hostium dextro sinistroque cornu mediam diuidit; & vnam partem ab altera exclusam, equitibus intrinsecus adortus, cum peditatu telis coniectis in fugam fer-

3 tit; neque longius progressus, veritus insidias, se ad suos recipit; idem altera pars equitum peditumque Cæsaris facit. His rebus gestis, & procul hostibus repulsis, co nnulneratisque, ad sua præsidia sese sic, vt erat instructus, recipere cœpit.

XVIII Interim M. Petreius & Cn. Piso cum equitibus Numidis ∞ C electis, pedidatuq; eiusdem generis satis grandi, ex itinere recta subsidio suis oc-

2 currunt. At hostes, suis ex terrore firmatis, rursusque renouatis animis, legionarios, conuersis equitibus, se recipientes, nouissimos adoriri, & impediri cœperunt, quo minus se in castra reciperent.

3 Hac re animaduersa, Cæsar iubet signa con-

CAP. XVII. 2. *ita coronam hostium*) aciem hostium vndique instantem.

3. *ad sua præsidia*) castra, vt ipse cap. XVIII, 2. *quo minus se in castra reciperent.*

CAP. XVIII. 1. *& Cn. Piso*) de quo Tacitus annali II cap. XLIII. consulatur. An idem de quo Val. Maximus lib. VI. c. II. non liquet.

conuerti,& medio campo redintegrati prœlium.
Cum ab hostibus eodem modo pugnaretur, nec 4
cominus ad manus rediretur; Cæsarisque equites iumentaque, ex nausea recenti, siti, languore, paucitate, vulneribus defatigata ad insequendum hostem, perseuerandumque cursum tardiorem haberent, dieique pars exigua iam reliqua esset, cohortibus equitibusque circumdatis imperat, vt vno ictu contenderent, neque remitterent, donec vltra vltimos colles hostes repulissent; atque eorum essent potiti. itaque signo dato, cum iam hostes languide negligenterque tela mitterent, subito immittit cohortes turmasque suorum: atque puncto temporis, hostibus nullo negotio campo pulsis, post collemque deiectis, nacti locum, atque ibi paullisper commorati, ita vt erant instructi, leniter se ad suas recipiunt munitiones: itemque aduersarii, male accepti, tum demum se ad sua præsidia contulerunt. Interim, ea re gesta, & prœlio XIX
dirempto, ex aduersariis perfugæ plures ex omni hominum genere & præterea intercepti hostium complures equites peditesque, ex quibus cognitum est hostium consilium, eos hac mente & conatu venisse, vt nouo atque inusitato genere prœlii tirones legionariique 2
pauci perturbati, Curionis exemplo ab equitatu circumuenti opprimerentur: & ita Labienum dixisse pro concione, *tantam sese multitudinem auxiliorum aduersariis subministraturum, vt etiam cedendo in ipsa victoria fatigati vincerentur at-*

4. *vt vno ictu*) continuo iactu telorum.

atque a suis superarentur: quippe qui in illorum
3 sibi confidere multitudine; primum, quod audierat Romæ legiones veteranas dissentire, neque in Africam velle transire: deinde, quod triennio in Africa suos milites consuetudine retentos, fideles iam sibi effecisset, maxima autem auxilia haberet Numidarum equitum leuisque
4 armaturæ. Præterea ex fuga prœlioque Pompeiano, quos secum a Brundisio transportauerat, equites Germanos Gallosque, ibique postea ex hibridis libertinis seruisque conscripserat, armauerat, equoque frenato vti condocue-
5 rat. præterea regia auxilia, elephantes CXX, equitatusque innumerabilis: deinde legiones conscriptæ ex cuiusque modi generis amplius
6 XII. Hac spe atque ea audacia inflammatus Labienus, cum equitibus Gallis, Germanisque ∞ DC, Numidarum sine frenis VIII millibus, præterea Petreiano auxilio adhibito equitibus ∞ C peditum, ac leuis armaturæ quater tantis, sagittariis ac funditoribus; hippotoxo-
7 tisque compluribus. his copiis pridie non. Ian. post diem tertium, quam Africam attigit, in

---

CAP. XIX. 4. *ex hibridis libertinis*) ex patre Romano, matre peregrina. Hibridæ enim, ex imparibus parentibus nati.

5. *amplius XII.*) Vulgo addunt *millibus*, contra fidem scriptorum manu: etiam improbante Lipsio Elect. II, 22.

6. *Numidarum sine frenis*) quod proprium huius gentis, Sillius lib. I. v. 215.

--- *Numida, gens insscia freni.*

hippodoxotisque) Vide Ciuil. 143. 4. f. 5.

in campis planissimis purissimisque ab hora diei quinta vsque ad solis occasum est decertarum. In eo prœlio Petreius graniter ictus ex acie recessit. Cæsar interim castra munire diligentius XX præsidia firmare maioribus copiis, vallumque ab oppido Ruspina vsque ad mare deducere, & a castris alterum eodem; quo tutius vltro citroque commeare, auxiliaq; sine periculo sibi succurrere possent. tela tormentaque ex nauibus in castra comportare, remigum partem ex classe Gallorum, Rhodiorumque; epibatarumque armare, & in castra euocare; vti, si posset, eadem ratione, qua aduersarii leuis armatura interiecta inter equites suos interponeretur, sagittariisque ex omnibus Ituræis, Syriis, & cuiusq; generis ductis in castra compluribus, frequentabat suas copias. audiebat enim Scipionem post diem tertium eius diei, quo prœlium factum erat, appropinquare: copias suas cum Labieno & Petreio coniungere, cuius copiæ legionem VIII, & equitum IV millium esse nuntiabantur. officinas ferrarias instruere; sagittasque & tela vti fierent complura, curare, glandes fundere, fudes comparare, litte-

7. *in campis planissimis purissimisq;*) qui sine arboribus, fruticetis, fossis, aliisque pugnæ impedimentis. Liuius XXIV, 14. *signis collatis dimicaturum puro ac patenti campo, vbi sine vllo insidiarum metu, vera virtute geri res posset.*

CAP. XX. 1 *epibatarum*) Vid. Bell. Alex. cap. XI.

Ituræis) Ituræa regio in Syriæ & Arabiæ confinio, ex sacra etiam historia nota. Quidam libri *Itureis:* etiam Cicero Philipp. II, 8.

teras in Siciliam nuntiosque mittere, vt sibi cra-
tes materiemque congererent ad arietes, cuius
4 inopia in Africa esset: praeterea ferrum plum-
bumque mitteretur. & animum etiam aduerte-
bat, frumento se in Africa, nisi importatitio, vti
non posse. priore enim anno, propter aduersa-
riorum delectus, quod stipendiarii aratores mili-
5 tes essent facti, messem non esse factam: prae-
terea ex omni Africa frumentum aduersarios in
pauca oppida & bene munita comportasse, o-
mnemq; regionem Africae exinaniisse frumento:
6 oppida, praeter pauca, quae ipsi suis praesidiis tueri
poterant, reliqua dirui atque deleri, & eorum in-
colas intra sua praesidia coegisse commigrare, a-
XXI gros desertos ac vastatos esse. Hac necessitate
Caesar coactus, priuatos ambiendo, & blande ap-
pellando, aliquantulum frumenti numerum in
sua praesidia congesserat, & eo parce vtebatur,
Opera interim ipse quotidie circumire, & alter-
nas cohortes in statione habere, propter hostium
2 multitudinem. Labienus saucios suos, quorum
numerus maximus fuit, iubet in plaustris Adru-
3 metum deportari. Naues interim Caesaris onera-
riae errabundae male vagabantur, incertae locorũ
atque castrorum suorum: quas singulas scaphae
aduersariorum complures adortae incenderant,
XXII atq; expugnauerant. Hac re nunciata Caesari,
classes circum insulas portusq; disposuit; quo tuti-
us commeatus supportari posset. M. Cato inte-
rim

CAP. XXII. 1. *M. Cato quae Vticae praerat*) quae vrbs ca-
put fuit prouinciae Africae, Carthagine euersa, necdum
restituta.

rim, qui vticæ præerat, Cn. Pompeium filium multis verbis assidueque obiurgare non desistebat; *Tuus*, inquit, *pater istuc ætatis cum esset,* 2
& animaduertisset, remp. ab audacibus sceleratisque ciuibus oppressam, bonosque aut interfectos, aut exsilio multatos, patria ciuitateque carere; gloriæ & animi magnitudine elatus, priuatus atque adolescentulus, paterni exercitus reliquiis collectis, pane oppressam funditus & deletam Italiam vrbemque Romanam in libertatem vindicauit: idemque Siciliam, Africam, Numidiam, Mauretaniam mirabili celeritate armis recepit. Quibus ex rebus sibi eam dignitatem, quæ est per 3
gentes clarissima notissimaque, conciliauit; adolescentulusque atque eques Romanus triumphauit. atque ille non ita amplis rebus patris gestis, neque tam excellenti maiorum dignitate 4
parta, neque tantis clientelis nominisque claritate præditus, in remp. est ingressus. tu contra, & patris nobilitate & dignitate, & per te 5
ipse satis animi magnitudine diligentiaq; præditus, nonne eniteris & proficiscris ad paternas clientelas, auxilium tibi reiq; publicæ, atque optimo cuique efflagitatum? His verbis hominis XXIII
grauissimi incitatus adolescentulus, cum nauiculis cuiusque modi generis XXX, inibi, paucis rostratis, profectus ab Vtica est in Mauretaniam,

Cn. Pompeium filium) Hic maior fuit filiorum Pompeii: minor Sextus.

2. *audacibus sceleratisq;*) Mario, Cinna, Carbone.

3. *adolescentulus atq; eques R. triumphauit*) Eadem Cicero pro lege Manilia c. 21.

niam, regnumque Bogudis est ingressus; expeditoque exercitu, numero seruorum, librorum II millium, cuius partem inermem, partem armatam habuerat, ad oppidum Ascurum accedere cœpit: in quo oppido præsidium fuit re-
2 gium. Pompeio adueniente, oppidani vsque eo passi proprius eum accedere, donec ad ipsas portas ac murum appropinquaret; subito eruptione facta, prostratos perterritosque Pompeia-
3 nos in mare passim nauesque compulerunt. Ita re male gesta, Cn. Pompeius filius naues inde auertit, neque postea litus attigit, classemque
XXIV ad insulas Baleares versus conuertit. Scipio interim cum iis copiis, quas paullo ante demonstrauimus, Vticæ grandi præsidio relicto, profectus, primum Adrumedi castra ponit: deinde ibi paucos dies commoratus, noctu itinere facto, cum Petreii & Labieni copiis se coniun-
2 git: atque vnis castris factis, III. millia passuum longe considunt. Equitatus interim eorum cir-

---

CAP. XXIII. 1. *regnumq; Bogudis*) quæ Mauretaniæ pars occidentalis erat, ad fretum Herculeum & Oceanum pertingens. Bogud autem rex studebat Cæsari.

ad oppidum Ascurum) maritimum oppidum Mauritaniæ, quæ sub Bogude erat, cum vero nulla exstat apud geographos mentio. Neque enim est *Rusucurium* Plinii v. 2. Ρασικόρα Ptolomæi, vt quidam crediderunt; quia hoc in Bocchi regno erat, longe reductum a finibus Bogudiani.

2. *vsque eo passi*) sustinuerunt, ausi sunt.

3. *ad insulas Baleares versus*) Sæpe boni scriptores τῶ *versus* præpositionem addunt. Cæsar lib. XI. *ad Oceanum versus*. & lib. VII, 8. extr. *mouet in Aruernos ver-*

circum Cæsaris munitiones vagari, atque eos, qui pabulandi aut aquandi gratia extra vallum progressi essent, excipere, ita omnes aduersarios intra munitiones continere. quare Cæsariani graui annona sunt conflictati: ideo quod 3
nondum neque ab Sicilia, neque ab Sardinia commeatus supportatus erat; neque per anni tempus in mari classes sine periculo vagari poterant, neque amplius millia passuum VI terræ Africæ quoquo versus tenebant, pabulique inopia premebantur. Qua necessitate coacti 4
veterani milites equitesque, qui multa terra marique bella confeciſſent, & periculis inopiaque tali sæpe essent conflictati, alga e litore collecta, & aqua dulci eluta, & ita iumentis esurientibus data, vitam eorum producebant. Dum XXV
hæc ita fierent, rex Iuba, cognitis Cæsaris difficultatibus, copiarumque paucitate, non est visum dari spatium conualescendi, augendarumque eius opum. itaque, comparatis equitum magnis peditumque copiis, subsidio suis, egressus e regno, ire contendit. P. Sitius interim
&

---

sus. Baleares insulæ Hispanici maris, quarum excellentes erant funditores. *Cæs. B. Gall. II. 7.* Obiacent litori Tarraconensi.

CAP. XXV. 1. *rex Iuba, non est visum*) Non cohærent. Scribendum, *regi Iubæ, non est visum*, nec parenthesi, *non est visum*, cetera, includi possunt, quia *itaq;* non sinit, eo vsque, post illam: rectum casum pertrahi.

2. *P. Sitius*) Hic Italia pulsus, exsilium in Mauretania tolerauit, & collectis aliis exsulibus, ac manu quadam a Bogude impetrata, Cæsare auxilio venit,

& rex Bogud, coniunctis suis copiis, cognito regis Iubæ egressu, propius eius regnum copias
3 suas admouere : Cirtamque oppidum eius regni opulentissimum adorti, paucis diebus pugnando capiunt, & præterea duo oppida Gætulorum, quibus cum conditionem ferrent, vt oppido excederent, idque sibi vacuum transderent, conditionemque repudiassent, postea ab eis ca-
4 pti interfectique sunt omnes. Inde progressi, agros oppidaque vexare non desistunt. Quibus rebus cognitis, Iuba, cum iam non longe a Scipione atque eius ducibus abesset, capit consilium, satis esse sibi suoque regno subsidio ire, quam dum alios adiuturus proficisceretur, ipse suo regno expulsus, forsitan vtraque re expelle-
5 retur. itaque rursus se recepit, atque auxilia a Scipione etiam abduxit, sibi suisque rebus timens, elephantisque XXX relictis, suis finibus
XXVI oppidisque suppetias profectus est. Cæsar, cum de suo interim aduentu dubitatio in prouincia esset, neque quisquam crederet ipsum, sed aliquem legatum cum copiis in Africam venisse;

---

nullo ab eo beneficio adfectus. Dio Cassius hæc plenius narrat initio libri XLIII. qui vero *Bocchum* nominat pro *Bogude*.

regis Iubæ egressu) Iubæ regis Numidarum.

3. Cirtamque oppidum) caput & regiam Numidiæ.

duo oppida Gætulorum) Gætulia enim μέρος τῆς ἀρχῆς αὐτῆς, *pars regni illius* Iubæ erat. *Dio Cass. de loco.*

5. suppetias profectus est) Vt supra cap. 5. *suppetias venire*: & inferius cap. 39. & 41. *suppetias ire* ἐπαμῦναι, vel *in*, vel *laturus*, *ad ferendum*, aut simili subaudito.

nisse ; conscriptis litteris circum prouinciam, omnes ciuitates facit de suo aduentu certiores. Interim nobiles homines ex suis oppidis profu- 2
gere,& in castra Cæsaris deuenire, & de aduer-
sariorum eius acerbitate crudelitateque com-
memorare cœperunt. quorum lacrimis quere- 3
lisque Cæsar commotus , cum antea constitis-
set in statiuis castris, æstate inita, cunctis co-
piis auxiliisque coactis ; bellum cum aduersariis
suis gerere instituit ; litterisque celeriter in Si-
ciliam ad Allienum & Rabirium Postumum con-
scriptis, & per catascopum missis, *vt sine mora,*
aut vlla excusatione hiemis ventorumque, exer-
citus sibi quam celerrime transportaretur. Afri- 4
cam prouinciam perire, funditusque euerti a
suis inimicis: quod nisi celeriter sociis foret sub-
uentum, præter ipsam Africam terram nihil, ne
tectum quidem , quo se reciperent, ab illorum
scelere insidiisque reliquum futurum. atque ipse 5
in tanta erat festinatione & exspectatione , vt
postero die , quam misisset litteras nuntium-
que in Siciliam , classem exercitumque morari
diceret , noctes diesque oculos mentemque ad
mare dispositos directosque haberet. nec mi-
rum, animaduertebat enim villas exuri, agros
vastari, pecus diripi, trucidarique oppida, ca-
stellaque dirui deserique, principesque ciuita-
tum aut interfici, aut in catenis teneri, liberos eo-
rum

CAP. XXVI. 3. *per catascopum*) per exploratorem. Hesychius : Κατάσκοποι, κατοπτεύοντες, ἐπίβουλοι, ἢ δόλῳ ἐξιχνευταί, δολεροί, δόλιοι.

7 rum obsidum nomine in seruitutem abripi ; iis
se in miseriis, suamque fidem implorantibus, au-
xilio propter copiarum paucitatem esse non pos-
8 se. Milites interim in opere exercere, castra
munire, turres, castella facere, molesque iacere in
XXVII mare non intermittere. Scipio interim ele-
phantes hoc modo condocefacere instituit. II
instruxit acies, vnam funditorum contra ele-
phantes, quæ quasi aduersariorum locum obti-
neret, & contra eorum frontem aduersam la-
pillos minutos mitteret ; deinde in ordinem
2 elephantos constituit. post illos autem aciem
suam instruxit, vt cum ab aduersariis lapides
mitti cœpissent, & elephanti perterriti se ad suos
4 conuertissent, rursus a sua acie lapidibus missis,
eos conuerterent aduersum hostem, quod ægre
3 tardeque fiebat. rudes enim elephanti multo-
rum annorum doctrina vsuque vetusto vix edo-
cti : tamen communi periculo in aciem produ-
XXVIII cuntur. Dum hæc ad Ruspinam ab vtris-
que ducibus administrantur, C. Virgilius præ-
torius, qui Thapso oppido maritimo præerat,
cum animaduertisset naues singulas cum exercitu Cæsaris, incertas locorum atq; castrorum suo-
rum, vagari, occasionem nactus, nauem, quam
ibi habuit actuariam, complet militibus & sagit-
tariis : eidem scaphas de nauibus adiungit,
ac

CAP. XXVII, 2. *perterriti se ad suos conuertissent*) Plinius VIII, 8. de elephantis: *Vulnerati & territi retro semper cedunt, haud minorum partium suarum pernicie.*

CAP. XXIIX 1. *Thapso oppido maritimo*) quod ad Ruspina in austrum recedit.

ac singulas naues Cæsarianas consectari cœpit: & cum plures adortus, pulsus fugatusque inde discessisset, nec tamen desisteret periclitari; forte incidit in nauem, in qua erant duo Titi Hispani adolescentes, tribuni legionis V, quorum patrem Cæsar in senatum legerat, & cum his T. Salienus, centurio legionis eiusdem, qui M. Messallam legatum obsederat Messanæ, & seditiosissima oratione apud eum est vsus, idemque & pecuniam & ornamenta triumphi Cæsaris retinenda & custodienda curauerat, & ob has causas obtinebat sibi. hic, propter conscientiam peccatorum suorum, persuasit adolescentibus, ne repugnarent, seseque Virgilio transderent, itaque, deducti a Virgilio ad Scipionem custodibus transditi, & post diem III sunt interfecti. Qui cum ducerentur ad necem, petisse dicitur maior Titus a centurionibus, vti se priorem, quam fratrem, interficerent; idque ab eis facile impetrasse, atque ita esse interfectos. Turmæ interim XXIX equitum, quæ pro vallo in stationibus esse solebant, ab vtrisque ducibus quotidie minutis prœliis inter se pugnare non intermittunt. non numquam etiam Germani Gallique Labienani cum Cæsaris equitibus, fide data, inter se colloquebantur. Labienus interim cum parte equitatus Leptim oppidum, cui præerat Saserna cum co-

2 2 3 4 XXIX 2 3

2. *T. Salienus*) Qualis hic fuerit infra cap. 54. proditur.

CAP. XXIX. 3. *cui præerat Saserna*) cum sex cohortibus Lepti impositus. *Supra cap. 9. pr.* Tres ergo

cohortibus III, oppugnare, ac vi irrumpere conabatur: quod a defensoribus, propter egregiam munitionem oppidi & tormentorum multitudinem, facile & sine periculo defendebatur. quod
4 vbi eius facere equitatus sæpius non intermittebat; & cum forte ante portam turma densa adstitisset; scorpione accuratius misso, atque eorum decurione percusso, & ad decumanam defixo, reliqui perterriti, fuga se in castra recipiunt.
XXX Quo facto postea sunt deterriti oppidum tentare. Scipio interim fere quotidie non longe a suis castris passibus CCC instruere aciem ac maiore diei parte consumta, rursus se in castra recipere.
2 Quod cum sæpius fieret, neque ex Cæsaris castris quisquam prodiret, neque propius eius copias accederet; despecta patientia Cæsaris, exercitusque eius, vniuersis copiis productis, elephantisq; turritis XXX ante aciem instructis, quam latissime potuit porrecta equitum peditumq; multitudine, vno tempore progressus haud ita longe a
XXXI Cæsaris castris constitit in campo. Quibus rebus cognitis, Cæsar iubet milites, qui extra munitiones processerant, quique pabulandi, aut lignandi, aut etiam muniendi gratia vallum

---

fuerunt forte abductæ, quia hic tantum tres in præsidio dicuntur fuisse.

4. *scorpione accuratius misso*) vide supra lib. VII, 25. de hac machina.

& ad decumanam defixo) Quidam asteriscum notant, quasi mutilus sit locus: aliis *decumana* scutum amplissimum, auctore Festo vt nihil desideretur.

lum petierant, queque ad eamdem rem opus erant, omnes intra munitiones minutatim modesteque sine tumultu aut terrore se recipere: atque in opere consistere : equitibus autem, qui in statione fuerant, præcipit, vt vsque eo locum obtinerent, in quo paullo ante constitissent, donec ab hoste missum telum ad se perveniret : quod si propius accederetur, quam honestissime se intra munitiones reciperent. alii 2
quoque equitatui edicit, vti quisque suo loco paratus armatusque præsto esset. at hæc non ipse per se coram, cum de vallo perspecularetur, sed mirabili peritus scientia bellandi, in Prætorio sedens, per speculatores & nuntios imperabat, quæ fieri volebat. animaduertebat 3
enim, quamquam magnis essent copiis aduersarii freti, tamen sæpe a se fugatis, pulsis, perterritisque, & concessam vitam, & ignota peccata. quibus rebus numquam tanta suppeteret 4
ex ipsorum inertia, conscientiaque animi, victoriæ fiducia, vt castra sua adoriri auderent. præterea ipsius nomen auctoritasque magna ex parte, eorum exercitus minuebat audaciam. tum 5
egregiæ munitiones castrorum & valli, fossarumque altitudo, & extra vallum stili cæci, mira-

CAP. XXXI. 2. *mirabili peritus scientia*) Lipsio Elect. II, 22. displicet *peritus* : substituit *penitus*.

5. *extra vallum stili cæci*) stimuli in terram defixi, tectisque, vt minus videantur. Silius Italicus lib. 2. v. 415.

Et stilus occulitur, cæcum in vestigia telum.

Sic eneid. vers. 164. *cæca saxa* sunt sub aquis latentia.

rabilem in modum consiti, vel sine defensoribus aditum aduersariis prohibebant. scorpionum, catapultarum, ceterorumque telorum, quæ ad defendendum solent parari, magnam copiam habebat. atque hæc propter exercitus sui præsentis paucitatem & tirocinium præparaverat: non hostium vi & metu commotus, patientem se timidumque hostium opinioni præbebat. neque idcirco copias quamquam erant paucæ tironumque, non educebat in aciem, quod victoriæ suorum diffideret: sed referre arbitrabatur, cuiusmodi victoria esset futura, turpe enim sibi existimabat, tot rebus gestis, tantisque exercitibus deuictis, tot tam claris victoriis partis, ad reliquis copiis aduersariorum suorum ex fuga collectis, se cruentam adeptum existimari victoriam. itaque constituerat gloriam exsultationemque eorum pati, donec sibi veteranarum legionum pars aliqua in secundo commeatu occurrisset. Scipio interim, paullisper, vt ante dixi, in eo loco commoratus, vt quasi despexisse Cæsarem videretur, paullatim reducit suas copias in castra, & concione aduocata, de terrore suo desperatione que exercitus Cæsaris verba facit; &, cohortatus suos, victoriam propriam se eis breui daturum pollicetur. Cæsar iubet milites rursus ad opus

6 7 8 9 XXXII 2

9. *in secundo commeatu*) ita altero nauium, quæ ex Sicilia legiones transportarent. Vide infra cap. 37. s. 1. & cap. 44. sect. 1.

CAP. XXXII. 1. *victoriam propriam*) & infra cap. 82. sect. 1. ita locutus est.

opus redire, & per cauſſam munitionum, tirones in labore defatigare non intermittit. interim 3
Numidæ Gætulique diffugere quotidie ex caſtris Scipionis, & partim in regnum ſe conferre, partim, quod ipſi maioresque eorum beneficio C. Marii vſi fuiſſent, Cæſaremque eius adfinem eſſe audiebant, in eius caſtra perfugere ac cateruatim non intermittunt. quorum ex numero 4
electis hominibus, illuſtriores Gætulos, litteris ad ſuos ciues datis, cohortatus, vt manu facta, ſe ſuosque defenderent, & ne ſuis inimicis aduerſariisque dicto audientes eſſent, mittit. Dum XXXIII
hæc ad Ruſpinam fiunt, legati ex Acilla, ciuitate libera, etiam vndique ad Cæſarem, veniunt, ſeque paratos, quæcumque imperaſſet, & libenti animo facturos pollicentur: tantum 2
orare & petere ab eo vt ſibi præſidium daret, quo tutius id & ſine periculo facere poſſent: ſe & frumentum, & quæcumque res eis ſuppeteret, communis ſalutis gratia ſubminiſtraturos. Quibus rebus facile a Cæſare impetratis, præſidioque dato, C. Meſſium, ædilicia 3
functum poteſtate, Acillam iubet proficiſci.

Qui-

---

3. *beneficio C. Marii vſi*) in bello Iugurthino.

CAP. XXXIII. 1. *legati ex Acilla*) Nusquam huius nominis ciuitas adparet in Africa. Non ergo dubitant eruditi, eſſe *Achollam* Strabonis, Liuii, Stephani; ſeu Ἄχολα. *Acholam* Ptolemæi, in eodem litore ſitam, quo Ruſpina, Leptis, Thapſus. Vide Holſten, ad Ortel. Accedit, quod Trabo æque vt Hirtius dixit ἐλευθέραν πόλιν, *liberam ciuitatem*, lib. XVII. p. 572.

etiam vndique) Nimis laxe hoc dictum videtur Phil. Ru-

Quibus rebus cognitis, Considius Longus, qui Adrumeti cum II legionibus & equitibus DCC præerat, celeriter, ibi parte præsidii relicta, cum VIII cohortibus Acillam ire contendit.
4 Messius, celerius itinere confecto, prior Acillam cum cohortibus, peruenit. Considius interim cum ad vrbem cum copiis accessisset, & animaduertisset præsidium Cæsaris ibi esse, non ausus periculo suo rem facere, nulla re gesta pro multitudine hominum, rursus Adru-
5 metum se recipit: deinde, paucis post diebus equestribus copiis a Labieno adductis, rursus
XXXIV Acillanos, castris positis, obsidere cœpit. Per id tempus C. Sallustius Crispus, quem paucis ante diebus missum a Cæsare cum classe demonstrauimus, Cercinam peruenit: cuius aduen-
2 tu C. Decimus, quæstorius vir, qui ibi cum grandi familiæ suæ præsidio præerat commeatui, paruulum nauigium nactus conscendit, ac
3 se fugæ commendat. Sallustius interim prætor, a Cercinatibus receptus magno numero frumenti inuento, naues onerarias, quarum ibi satis magna copia fuit, complet, atque in ca-
4 stra ad Cæsarem mittit. Alienus interim proconsul e Lilybæo in naues onerarias imponit legio-

benio Elect. 11,4. nec Fulvii codex diuisione & *iam* rem explicat. Quapropter coniicit & *immuni* legendum, sicut supra cap. 7. noster: *perueniunt ad oppidum Leptin, liberam ciuitatem & immunem.*

CAP. XXXIV. 1. *Cercinam peruenit*) vide supra cap. 8.

4. *Alienus interim proconsul e Lilybæo*) Sicilia a prætoribus regebatur: belli tempore non nunquam in

giones XIII & XIV, & equites Gallos DCCC, funditorum ſagittariorumque mille, ac ſecundum commeatum in Africam mittit ad Cæſarem : quæ naues, ventum ſecundum nactæ, IV die in portum ad Ruſpinam, vbi Cæſar caſtra habuerat, incolumes peruenerunt. ita Cæſar, 5
duplici lætitia ac voluptate vno tempore auctus, frumento auxiliisque, tandem ſuis exhilaratis, annonæque leuata ſollicitudine, deponit legiones, equitesque ex nauibus egreſſos, iubet ex languore nauſeaque reficere; dimiſſos in caſtella munitionesque diſponit. Quibus rebus XXXV
Scipio, quique cum eo eſſent comites, mirari & requirere: C. Cæſarem, qui vltro conſueſſet, bellum inferre, ac laceſſere prœlio, ſubito commutatum non ſine magno conſilio ſuſpicabantur. itaque, ex eius patientia in magnum 2
timorem coniecti, ex Gætulis duos, quos arbitrabantur ſuis rebus amiciſſimos, magnis præmiis pollicitationibusque propoſitis pro perfugis ſpeculandi gratia in Cæſaris caſtra mittunt. qui ſimul ad eum ſunt deducti, petierunt, vt 3
ſibi liceret ſine periculo verba proloqui: poteſtate facto, *Sæpenumero*, inquiunt, *imperator, complures Gætuli, qui ſumus clientes C. Marii, & propemodum omnes ciues Romani, qui ſunt in legione IV & VI, ad te voluimus, in tuaque præſidia confugere; ſed, cuſtodiis equitum Numidarum, quo id ſine periculo minus faceremus, impediebamur. nunc, data facultate, pro-* 5
ſpe-

prouinciis proconſules pro prætoribus erant, quod de Aſia manifeſtum eſt.

speculatoribus missi a Scipione, ad te cupitissime venimus, vt perspiceremus, num quæ fossæ aut insidiæ elephantis ante castra portasque vallifactæ essent. simulque consilia vestra contra eas dem bestias comparationemque pugnæ cognosceremus, atque ei renuntiaremus : Qui collaudati a Cæsare, stipendioque donati, ad reliquos perfugas deducuntur. quorum orationem celeriter veritas comprobauit. namque postero die ex legionibus iis, quas Gætuli nominauerunt, milites legionarii complures a Scipione in Castra Cæsaris per-
XXXVI fugerunt. Dum hæc ad Ruspinam geruntur, M. Cato, qui Vticæ præerat, delectus quotidie libertinorum, Afrorum, seruorum denique, & cuiusque modi generis hominum, qui modo per ætatem arma ferre poterant, habere, atque sub manum Scipionis in castra submittere non intermittit. Legati interim ex oppido Tisdro, in quod tritici modium millia CCC comportata fuerant a negotiatoribus Italicis, aratoribusque ad Cæsarem venere, quantaque copia frumenti apud se sit, docent; simulque orant, vt sibi præsidium mittat, quo facilius & frumentum & copiæ suæ conseruentur. Quibus Cæsar in præsentia gratias agit; præsidiumque

CAP. XXXVI. 2. *ex oppido Tisdro*) Intus sita Tisdrus reductior a mari, a Thapso in meridiem: Antonino *Tusdrus Colonia*: Ptolemæo *Thysdrus*, Θύσδρος noſtro inferius *Tisdra*.

in quod tritici modium millia CCC) MSS. regia & Thuan. *in quod*, teste Goduino; vulgo *in quo*. Deinde *modium* Latine legendum; non *modia*, vt quidam olim ediderant.

que breui tempore se missurum dixit; cohortatusque ad suos ciues iubet proficiscí P. Sitius interim, cum copiis Numidiæ fines ingressus, castello in montis loco munito locato, in quod Iuba belli gerendi gratia, & frumentum & res ceteras, quæ ad bellum vsui solent esse, comportaverat, vi expugnando est potius. Cæsar XXXVII
postquam legionibus veteranis II equitatu, levique armatura, copias suas ex secundo commeatu auxerat, naues VI onerarias statim iubet Lilybæum ad reliquum exercitum transportandum proficiscí: ipse VI kal. Febr. circiter vigilia prima, imperat speculatores apparitoresque omnes, vt sibi præsto essent. itaque, omnibus insciis, neque suspicantibus, vigilia tertia iubet omnes legiones ex castris educi, atque se consequi ad oppidum Ruspinam versus, in quo ipse præsidium habuit, & quod primum ad amicitiam eius accessit. inde paruulam proclivitatem digressus, sinistra parte campi, propter mare, legiones ducit. hic campus mirabili planitie pater millia passuum XV, quem iugum ingens a mari ortum, neque ita præaltum, velut theatri efficit speciem. in hoc iugo colles sunt excelsi pauci; in quibus singulæ turres speculæque, singulæ perueteres erant collocatæ: quarum apud vltimam præsidium & statio fuit Scipionis. Postquam Cæsar ad iugum, de XXXIIX
quo

4. *P. Sitius interim*) de quo supra cap. 25.

CAP. XXXVII. 2. *ad oppidum Ruspinam versus*) Vide supra cap. 23. sect. 3. Sic & infra cap. 80. sect. 3. *ad mare versus consedit.*

quo docui, adscendit; atque in vnum quemque collem turres castellaque facere cœpit, atque ea
2 minus semihora efficit, & postquam non ita longe ab vltimo colle turrique fuit, quæ proxima fuit castris aduersariorum, in qua docui esse præsidium stationemque Numidarum; paullisper commoratur, perspectaque natura loci, equitatu in statione disposito, legionibus opus attribuit.
3 brachiumque medio iugo ab eo loco, ad quem peruenerat, vsque ad eum, vnde egressus erat,
4 iubet tirigi ac muniri. quod postquam Scipio Labienusque animaduerterunt, equitatu omni ex castris educto, acieque equestri instructa, a suis munitionibus circiter passus ∞ progrediuntur, pedestremque copiam in secunda acie, minus
XXXIX passus C D a castris suis constituunt. Cæsar in opere milites adhortari, neque aduersariorum
2 copiis moueri. iam, cum non amplius passuum M D inter hostium aciem suasque munitiones esse animaduertisset; intellexissetque ad impediendos milites suos, & ab opere depellendos, hostem propius accedere; necesseque haberet legiones a munitionibus deducere; imperat turmæ Hispanorum, vt ad proximum collem propere occurrerent, præsidiumque inde deturbarent,
3 locumque caperent; eodemque iubet leuis armaturæ paucos consequi subsidio, qui missi celeriter, Numidas adorti, partim viuos capiunt, nonnullos equites fugientes conuulneraverunt, locoque sunt potiti. Postquam id Labie-

CAP. XXXVIII. 4 *pedestremque copiam*) copias, exercitum. Raro exemplo, vt supra cap. 10. sect. 3.

bienus animaduertit, quo celerius iis auxilium ferret, ex acie instructa equitatus sui prope totum dextrum cornu auertit, atque suis fugientibus suppetias ire contendit. quod vbi Cæsar 5
conspexit, Labienum ab suis copiis longius abscessisse; equitatus sui alam sinistram ad intercludendos hostes immisit. Erat in eo campo, vbi ea res gerebatur, villa permagna, IV XL
turribus exstructa, quæ Labieni prospectum impediebat, ne posset animaduertere, ab equitatu Cæsaris se intercludi. itaque non prius vidit 2
turmas Iulianas, quam suos cædi a tergo sensit, ex qua re subito in terrorem conuerso equitatu Numidarum, recta in castra fugere contendit. Galli Germanique, qui restiterant, ex superiore 3
loco, & post tergum circumuenti, fortiterque resistentes, conciduntur vniuersi. Quod vbi legiones Scipionis, quæ pro castris erant instructæ, animaduerterunt: metu ac terrore obcæcatæ, omnibus portis in sua castra fugere cœperunt. Postea, Scipione eiusque copiis campo collibusque exturbatis, atque in castra compulsis, cum receptui Cæsar cani iussisset, equitatumque omnem intra suas munitiones recepisset, campo purgato, animaduertit mirifica corpora Gallorum Germanorumque, qui partim eius auctoritatem erant ex Gallia secuti, partim pretio pollicitationibusque adducti, ad eum se contulerant; non nulli qui ex Curionis præ-

CAP. XXXIX. 4. *suppetias ire*) vt mox cap. 41. sect. 2. & supra cap. 25. extremo, vbi, quæ adnotauis, videas.

prœlio capti conseruatique parem gratiam in fi-
6 de partienda præstare voluerant; horum corpo-
ra, mirifica specie amplitudineque, cæsa toto
XLI. campo ac prostrata diuerse iacebant. His
rebus gestis, postero die Cæsar ex omnibus præ-
sidiis cohortes deducit, atque omnes suas copias
in campo instruxit. Scipio, suis male acceptis,
occisis, vulneratisque, intra suas continere se
2 munitiones cœpit. Cæsar, instructa acie, se-
cundum infimas iugi radices, propius munitio-
nes leniter accessit, iamque minus ∞ passuum
ab oppido Vzita, quod Scipio tenebat, aberant
legiones Iulianæ; cum Scipio, veritus ne op-
pidum remitteret, vnde aquari reliquisque rebus
subleuari eius exercitus consueuerat, eductis
omnibus copiis, quadruplici acie instructa, ex
instituto suo, prima equestri turmatim directa,
elephantisque turritis interpositis, armatisque
3 suppetias ire contendit. Quod vbi Cæsar anim-
aduertit, arbitratus, Scipionem ad dimicandum
paratum, ad se certo animo venire, in eo loco,
quo paullo ante commemoraui, ante oppidum
constitit; suamque aciem mediam eo oppi-
do rexit, textrum sinistrumque cornu, vbi ele-
phan-

CAP. XLI. 2. *ab oppido Vzita*) Ptolomæo Οὔζιτα, in mediterraneis, prope Tisdrum & Leptim minorem.

5. *in eo loco, quo paullo ante commemoraui*) Sic meliores libri, etiam MS. Vrsini, Græca antiptosi, de qua Sanctii Mineruam & C. V. Iac. Perizonii additamentum vide lib. IV. cap. XII. Tamen Venetus vetus & Gryphianus liber aliique *quem commemoraui* sine figura.

phanti erant, in conspectu patenti aduersariorum constituit. Cum iam prope solis occasum Cæsar exspectauisset, neque ex eo loco, quo constiterat, Scipionem progredi propius se animaduertisset, locoque se magis defendere, si res coegisset, quam in campo cominus consistere audere; non est visa ratio propius accedendi eo die ad oppidum; quoniam ibi præsidium grande Numidarum esse cognouerat, hostesque mediam aciem suam oppido texisse; sibique difficile factu esse intellexit, simul & oppidum vno tempore oppugnare, & in acie in cornu textro & sinistro ex iniquiore loco pugnare, præsertim cum milites a mane diei, ieiuni, sub armis stetissent defatigati. Itaque reductis suis copiis in castra, postero die propius eorum aciem instituit exporrigere munitiones. XLII 1 2 3 4

Interim Considius, qui Acillam & IIX cohortes stipendiarias Numidis Gætulisque obsidebat, vbi C. Messius cohortibus præerat, diu multumque expertus magnisque operibus sæpe admotis, & iis ab oppidanis incensis, cum proficeret nihil; subito nuntio de equestri prœlio allato commotus, frumento, cuius in castris copiam habuerat incenso; vino, oleo, ceterisque rebus, quæ ad victum parari solent, corruptis; Acillam, quam obsidebat, deseruit; atque itinere per regnum Iubæ facto, copias cum Scipione XLIII 1 2 3

CAP. XLII. 3. *a mane diei*) Nomen *mane*, regens patrium casum, vt hic apparet; & adsumens epitheton, vt *multo mane* Cic. lib. V. Attic. ep. IV. & *clarum mane* Pers. sat. III. pr.

CAP. XLIII. 3. *itinere per regnum Iubæ facto*) Longæ

XLIV ne partitus, Adrumetum se recipit. Interea ex secundo commeatu, quem a Sicilia miserat Alienus, nauis vna, in qua fuerat Q. Cominius, & L. Ticida eques Romanus, ab residua classe cum erauisset, delataque esset vento ad Thapsum, a Vigilio scaphis nauiculisque actuariis ex-
2 cepta est, & ad Scipionem deducta. Item altera nauis triremis ex eadem classe; errabunda, ac tempestate ad Ægimurum delata, a classe Vari & M. Octauii est capta; in qua milites veterani cum vno centurione & non nulli tirones fuerunt: quos Varus adseruatos sine contumelia
3 deducendos curauit ad Scipionem. qui, postquam ad eum peruenerunt, & ante suggestum eius constiterunt, *Non vestra*, inquit, *sponte vos, certo scio, sed illius scelerati vestri imperatoris impulsu & imperio coactos, ciues & optimum*
4 *quemque nefarie consectari. quos quoniam fortuna in nostram detulit potestatem, si id, quod facere debetis, rempublicam cum optimo quoque defenditis, certum est vobis vitam & pecuniam donare. quapropter, quid sentiatis, pro-*
lo-

ambages, cum breue iter ab Acilla (siue Acholla est siue oppidum aliud in tractu maritimo, vbi tum Cæsar agebat) Adrumentum recta via ferret. Vide quæ supra ad Cæs. E. Civ. II. cap 38. sect. I. notauimus. Aut Iubæ regnum supra prouinciam Romanorum Africam in austro vsque ad mare Syrtium prolatum fuit: quod infra cap. 77. sect. I. videtur significari.

CAP. XLIV. 2. *ad Ægimurum*) insulam in Carthaginiensi sinu. Liuius XXX, 24. *Ægimurus sinum ab alto claudit, in quo sita Carthago est: triginta ferme millia ab vrbe*, Græce Αἰγίμουρος Straboni: Αἰγίμος Ptolemæo.

loquamini. Hac habita oratione, Scipio, cum existimasset pro suo beneficio sine dubio ab iis gratias sibi actum iri, potestatem iis dicendi fecit. XLV

Ex eis centurio legionis XIV, *Pro tuo* inquit, *summo beneficio, Scipio, tibi gratias ago, (non enim imperatorem te appello) quod mihi vitam incolumitatemque, belli iure capto, polliceris, & forsan isto vterer beneficio, si non ei summum scelus adiungeretur. Egone contra Cæsarem, imperatorem meum, apud quem ordinem duxi; eiusque exercitum, pro cuius dignitate victoriaque amplius XXXVI annis depugnaui, aduersus armatusque consistam? neque ego istud facturus sum, & te magnopere, vt de negotio desistas, adhortor. contra cuius enim copias contendas, si minus antea expertus es, licet nunc cognoscas. elige ex tuis cohortem vnam, quam putas esse firmissimam, & constitue contra me. ego autem ex meis commilitonibus, quos nunc in tua tenes potestate, non amplius X sumam; tunc ex virtute nostra intelliges, quid ex tuis copiis sperare debeas.* Postquam hæc centurio præsenti animo aduersus opinionem eius est locutus, ira percitus Scipio atque animi dolore incensus, adnuit centurionibus, quid fieri vellet; atque ante pedes centurionem interfecit, reliquosque veteranos a tironibus iubet secerni: *Adducite;* inquit, *istos nefario scelere contaminatos, & cæde ciuium saginatos.* sic extra vallum deducti sunt, & cruciabiliter interfecti. tirones autem iubet inter legiones dispertiri, & Cominium cum Ticida in conspectum suum prohibet. 2 3 4 XLVI 2 3

4 bet adduci. Qua ex re Cæsar commotus, eos, quos in stationibus cum longis nauibus apud Thapsum custodiæ caussa esse iusserat, vt suis onerariis longisque nauibus præsidio essent, ob negligentiam ignominiæ caussa dimittendos ab exercitu, grauissimumque in eos edictum pro-
XLVII ponendum curauit. Per id tempus fere Cæsaris exercitui res accidit incredibilis auditu. namque, Vergiliarum signo confecto, circiter vigilia secunda noctis, nimbus cum saxea grandi-
2 ne subito est exortus ingens. Ad hoc autem incommodum accesserat, quod Cæsar non, more superiorum imperatorum, in hibernis exercitum continebat, sed in tertio quartoque die procedendo, propiusque hostem accedendo,
3 castra communiebat; opereque faciendo, milites se circumspiciendi non habeant facultatem. Præterea ita ex Sicilia exercitum transportauerat, vt, præter ipsum militem, & arma, neque vas, neque mancipium, neque vllam rem, quæ vsu militi esse consueuit, in naues imponi pateretur. In Africam autem non modo

---

CAP. XLVII. 1. *Vergiliarum signo confecto*) Vergiliæ sunt Pleiades: *confecto* arguit occasum: sed qualem? Hæc vt ex c. 37. apparet, Februario mense videntur accidisse, quo Pleiadum nec cosmicus, nec acronychus, neque heliacus occasus datur. Propeius tamen adultus Februarius aut Martii initium ab heliaco occasu abest quam a ceteris. & Hirtius FERE *per id tempus* dicendo, non plane eodem mense contigisse significat.

cum saxea grandine) Olim editi, *cum saxorum*. Post autem sect. 6. simpliciter *grando* vocatur, cuius crassitudo similitudinem saxorum attulit.

do sibi quidquam non adquisierant, aut parauerant; sed etiam propter annonæ caritatem, ante parata consumpserant. Quibus rebus attenuati, oppido perquam pauci sub pellibus adquiescebant: reliqui, ex vestimentis tentoriolis factis, atque arundinibus scopisque contextis, permanebant. itaque, subito imbre grandineque consecuta, grauati pondere, tenebris aquaque omnes subruti, disiectique nocte intempesta, ignibus exstinctis, rebusque ad victum pertinentibus omnibus corruptis, per castra passim vagabantur, scutisque capita contegabant. Eadem nocte v legionis pilorum cacumina sua sponte arserunt. Rex interim Iuba, de equestri prœlio Scipionis certior factus, euocatusque ab eodem litteris, præfecto Sabura cum parte exercitus contra Sitium relicto, vt sic, cum ipse aliquid auctoritatis haberet, exercitus Scipionis a terrore Cæsaris liberaretur, cum III legionibus equitibusque frenatis DCCC, Numidis sine frenis, peditibusque leuis armaturæ grandi numero elephantisque xxx egressus e regno ad Scipionem est profectus, Postquam ad eum peruenit, castris regiis seorsum positis, cum eis copiis, quas commemorauit, haud ia longe a Scipione consedit. Erat in castris Cæsaris superiori tempore magnus terror; &, exspectatione

XLVIII

CAP. XLVIII. 1. *ut sic, cum ipse aliquid*) Libri variant; veteres *vt secum*: recentium plures, inde a Scaligero, *vt si, cum*: Goduini, *vt sic, cum*. Quod sequitur *liberaretur*, a Beroaldo est ad sensum complendum. Ideoque male sanus hic locus est.

ne copiarum regiarum, exercitus eius magis fu-
spensiore animo ante aduentum Iubæ commo-
4 vebatur. Postquam vero castra castris contulit;
despectis eius copiis, omnem terrorem deponit,
ita, quam antea absens habuerat auctoritatem,
5 eam omnem præsens dimiserat. quo facto fa-
cile fuit intellectu, Scipioni additum animum fi-
6 duciamque regis aduentu. nam postero die v-
niuersas suas regisque copias cum elephantis LX
productas in aciem, quam speciosissime potuit,
instruxit; ac paullo longius progressus a suis
munitionibus, haud ita diu commoratus, se re-
XLIX cepit in castra. Cæsar postquam animad-
uertit Scipioni auxilia fere, quæ exspectasset,
omnia conueniisse, neque moram pugnandi
vllam fore, per iugum summum cum copiis
progredi cœpit, & brachia protinus ducere, &
castella munire, propiusque Scipionem capien-
2 do loca excelsa occupare contendit. Aduersa-
rii, magnitudine copiarum confisi, proximum
3 collem occupauerunt, atque ita longius sibi
progrediendi eripuerunt facultatem. eiusdem
collis occupandi gratia Labienus consilium co-
perat, & quo propiore loco fuerat, eo celerius
L occurrerat. Erat conuallis, satis magna la-
titudine, altitudine prærupta, crebris locis spe-
luncæ in modum subrutis, quæ erant trans-
eunda Cæsari ante, quam ad eum collem, quem
ca-

CAP. L. 1. *quæ erant transeunda*) loca videlicet. Sic codex Victorii, & vetus Venet. Hieronymi Bononii, item Gryphii. Posterius editi *transgrediendæ*, quasi speluncæ, quod non cohæret. Regius cod. *transgrediendo*, puta loca.

capere volebat, perueniretur : vltraque eam conuallem oliuetum vetus, crebris arboribus condensum. Hic cum Labienus animaduertisset, Cæsarem, si vellet eum locum occupare prius necesse conuallem, oliuetumque transgredi, eorum locorum peritus, in insidiis cum parte equitatus leuique armatura consedit: & præterea post montem collesque equites in occulto collocauerat; vt, cum ipse ex improuiso legionarios adortus esset, ex colle se equitatus ostenderet, & re duplici perturbatus Cæsar, eiusque exercitus, neque retro regrediundi, neque vltra procedendi oblata facultate, circumuentus concideretur. Cæsar, equitatu ante præmisso, insciius insidiarum, cum ad eum locum veniisset, abusi siue obliti præceptorum Labieni, siue veriti; ne in fossa ab equitibus opprimerentur, rari ac singuli de rupe prodire, & summa petere collis. Quos Cæsaris equites consecuti partim interfecerunt, partim viuorum sunt potiti. deinde protinus collem petere contenderunt, atque eum, decusso Labieni præsidio, celeriter occupauerunt. Labienus cum parte equitum vix fuga sibi peperit salutem. Hac re per equites gesta, Cæsar legionibus opera distribuit, atque in eo colle, quo erat potitus, castra muniuit. deinde ab suis maximis castris per medium campum, e regione oppidi Vzitæ, quod

3. *viuorum sunt politi*) Sic Fuluii Vrsini codex: sic & Scaliger edidit, quem plures secuti sunt. Antea excusi, *viuis sunt potiti*. At noster infra etiam cap. 61. *viuerum potiti sunt*.

quod inter sua castra & Scipionis in planitia positum erat, tenebaturque a Scipione, duo brachia instituit duci, & ita erigere, vt ad angulum dextrum sinistrumque eius oppidi conuenirent. is hac ratione opus instruebat, vt cum propius oppidum copias admouisset, oppugnareque cœpisset, tecta latera suis munitionibus haberet, ne ab equitatus multitudine circumuentus, ab oppugnatione deterretur. Præterea, quo facilius colloquia fieri possent, & si qui perfugere vellent, id quod antea sæpe accidebat magno cum eorum periculo, tum facile & sine periculo fieret. voluit etiam experiri, cum propius hostem accessisset, haberetne in animo dimicare. Accedebat etiam ad reliquas causas, quod is locus depressus erat, puteique ibi non nulli fieri poterant. Aquatione enim longa & angusta vtebatur. Dum hæc opera, quæ ante dixi, fiebant a legionibus, interim pars aciei ante opus instructa sub hoste stabat. Equites barbari, leuisque armaturæ, prœliis minutis cominus dimicabant. Cæsar ab eo opere, cum iam sub vesperum copias in castra reduceret, magno incursu cum omni equitatu leuique armatura, Iuba, Scipio, Labienus, in legionarios impetum fecerunt. Equites Cæsariani, vi vniuersæ subitæque hostium multitudinis pulsi, parumper cesserunt: quæ res aliter aduersariis cecidit. namque Cæsar, ex medio itinere copiis reductis, equitibus suis auxilium tulit.

CAP. LI. 2. *duo brachia instituit duci*) munitiones instar brachiorum protentas; vt Bello Alex. c. 30.

tulit. Equites autem, aduentu legionum, animo addito, conuersis equis in Numidas cupide insequentes dispersosque impetum fecerunt, atque eos conuulneratos vsque in castra regia repulerunt, multosque ex iis interfecerunt. quod ni in noctem prœlium esset coniectum, puluisque vento flatus omnium prospectu offeciisset, Iuba cum Labieno capti in potestatem Cæsaris veniissent, equitatusque cum leui armatura funditus an internecionem deletus esset. Interim incredibiliter ex legionibus IV & VI Scipionis milites diffugere, partim in castra Cæsaris, partim in quam quisque poterat regionem peruenire: itemque equites Curioniani, diffisi Scipioni eiusque copiis, complures se eodem conferebant. Dum hæc circum Vzitam ab vtrisque ducibus administrantur, legiones duæ, IX & X ex Sicilia nauibus onerariis profectæ, cum iam non longe a portu Ruspinæ abessent, conspicatæ naues Cæsarianas, quæ in statione apud Thapsum stabant, veriti, ne aduersariorum, vt insidiandi gratia ibi commorantium, classem inciderent, imprudentes vela in altum dederunt, ac, diu multumque iactati, tandem multis post diebus siti inopiaque confecti ad Cæsarem per-

CAP. LII. 4. *omnium prospectu offeciisset*) dandi casu in V, antiquo more, vt ad lib. 1. B. Gall. c. 16. demonstrauimus. Ita autem Scaliger haud dubie ex MSS. & qui adhuc soliti sunt eum subsequi. Priores editi *prospectibus*. 6. *equites Curioniani*) Lipsius emendauit Elect. II, 22. Fuerunt enim Curionis in Africa cæsi. Vide lib. II. de Civ. B. extrem. Vulgo *Curiani*.

LIV peruenerunt. Quibus legionibus expositis memor in Italia pristinæ licentiæ militaris, ac rapinarum certorum hominum, paruulam modo caussulam nactus Cæsar, quod C. Auienus tribunus militum X legionis nauem commeatu familia sua atque iumentis occupauisset, neque militem vnum ab Sicilia sustuliſſet; postero die de suggestu, conuocatis omnium legionum tribunis centurionibusque: *Maxime vellem*, inquit, *homines suæ petulantiæ nimiæque libertatis, aliquando finem fecissent, meæque lenitatis, modestiæ, patientiæque rationem habuissent. Sed quoniam ipsi neque modum, neque terminum constituunt, quo ceteri dissimiliter se gerant, egomet ipse documentum more militari constituam, C. Auiene, quod in Italia milites populi R. contra rempubl. instigasti, rapinasque per municipia fecisti, quodque mihi reiquepub. inutilis fuisti, & pro militibus tuam familiam iumentaque in naues imposuisti: tuaque opera militibusque tempore necessario respub. caret; ob eas res, ignominiæ caussa, ab exercitu meo te remoueo: hodieque ex Africa abesse, &, quantum potes, proficisci iubeo. itemque te, A. Fontei, quod tribunus mil. seditiosus malusque ciuis fuisti, ab exercitu dimitto. T. Saliene, M. Tiro, C. Clusinas, cum ordines in meo exercitu beneficio, non virtute consecuti, ita vos gesseritis, vt neque bello fortes, neque pace boni aut vtiles fueritis, & magis in seditione, concitandi milites aduersus vestrum imperatorem, quam pudoris modestiæque fueritis studiosiores; in-*

CAP. LIV. 5. *T. Saliene*) de quo supra cap. 28.

indignos vos esse, arbitror, qui in meo exercitu ordines ducatis, missosque facio, & quantum potest, abesse ex Africa iubeo. Itaque transdidit eos centurionibus : & singulis non amplius singulis additis seruis, in naui imponendos separatim curauit. Gætuli interim perfugæ, quos cum litteris mandatisque a Cæsare missos supra docuimus, ad suos ciues perueniunt ; quorum auctoritate facile adducti, Cæsarisque nomine persuasi, a rege Iuba desciscunt, celeriterque omnes arma capiunt, contraque regem facere non dubitant. Quibus rebus cognitis, Iuba distentus triplici bello, necessitate coactus, de suis copiis, quas contra Cæsarem adduxerat, VI cohortes in fines regni sui mittit, quæ essent præsidio contra Gætulos. Cæsar, brachiis perfectis, promotisque eo vsque, vt telum ex oppido adiici non posset, castra munit : balliſtis scorpionibusque crebris ante frontem castrorum contraque oppidum collocatis, defensores muri deterrere non intermittit : eoque V legiones ex superioribus castris deducit. Qua facultate oblata, illustriores notissimique conspectum amicorum propinquorumque efflagitabant, atque inter se colloquebantur, quæ res quid vtilitatis haberet, Cæsarem non fallebat. namque Gætuli ex equitatu regio nobiliores, equitumque præfecti, quorum patres cum Mario ante meruerant, eiusque beneficio agris finibusque donati, post Sullæ victoriam sub Hiempsalis regis

6 LV 2 LVI 2 3 4

erant

CAP. LV. 1. *supra docuimus*) huius libri cap. 32.

CAP. LVI 4. *sub Hiempsalis regis potestate*) Hic Hiem-

erant potestate dati, occasione capta, nocte iam luminibus accensis, cum equis calonibusque suis circiter ∞ perfugiunt in Cæsaris castra, quæ
LVII. erant in campo proxime Vzitæ locata. Quod postquam Scipio, quique cum eo erant, cognoverunt, cum commoti ex tali incommodo es-
2 sent, fere per id tempus M. Aquinium cum C.
3 Saserna colloquentem viderunt. Scipio mittit ad Aquinium, nil attinere, eum cum aduersariis colloqui, cum nihilo minus eius sermonem nuntius ad se referret restaretque, vt reliqua, quæ vellet, perageret; viator postea ab Iuba ad eum est missus, qui diceret, audiente Saserna, Vetat te rex colloqui. Quo nuntio perterritus discessit, & dicto audiens fuit regi. Vsu venisse hoc ciui Romano miror, & ei, qui a populo R. honores accepisset, incolumi patria, fortunisque omnibus, Iubæ barbaro potius obedientem fuisse, quam aut Scipionis obtemperasse nuntio, aut cæsis eiusdem partis ciuibus, incolumen reuerti malle.
4 Atque etiam superbius Iubæ factum non in M. Aquinium, hominem nouum, paruumque se-

---

Psal. 11. est, Iubæ regis pater. Vide Hist. nostram Antiq. in Numidiæ regibus.

CAP. LVII. 3. *eius sermonem nuntius ad se referret, restaretque*) Locus dubius, nec vno modo expressus. Sic Scaliger & recentiores, tamquam Scipionis mandatum nuntius Aquinio attulerit, vt restaret, & reliqua perageret. Veteres impressi pro *restaretque* habent *diceretque*. Goduinus ex codicum collatis vestigiis aliam ementationem tentat, *nuntius ad eum* (Scipionem) *referret, se restare, vt*; sed durior est, nihilque explicat.

senatorem, sed in Scipionem, hominem illa familia, dignitate, honoribusque præstantem. nam, cum Scipio sagulo purpureo ante regis 5
aduentum uti solitus esset, dicitur Iuba cum eo egisse, non oportere illum eodem uti vestitu, atque ipse uteretur. Itaque factum est, ut Scipio ad album sese vestitum transferret, & Iubæ, 6
homini superbissimo inertissimoque obtemperaret. Postero die uniuersas omnium copias de castris omnibus deducunt; & supercilium LIIX.
quoddam excelsum nacti, non longe a Cæsaris castris aciem constituunt, atque ibi consistunt. Cæsar item producit copias, celeriterque iis in- 2
structis, ante suas munitiones, quæ erant in campo, constitit; sine dubio existimans, ultro aduersarios, cum tam magnis copiis auxiliisque regis essent præditi, promptiusque prosiluissent, ante se concursuros, propiusque se accessuros. equo circumuectus, legionesque cohortatus, si- 3
gno dato, accessum hostium aucupabatur. ipse enim a suis munitionibus longius non sine ratione non procedebat; quod in oppido Vzitæ, quod Scipio tenebat, hostium erant cohortes armatæ.

CAP. LIIX. 1. *& supercilium quoddam*) eminentiam loci. Virgilius 1. Georg. v. 109.

Ecce supercilia cluosi tramitis.

vbi Seruius: *altitudine, summitate terrarum.*

3. *in opido Vzitæ*) Sic posteriores inde a Scaligero, qui haud dubie in MSS. inuenit: vt Cicero ad Att. lib. V. ep. XVIII. *in oppido Antiochiæ*: & Virgilius Æn. III. vers. 293.

--- Buthroti adscendimus vrbem.

Prius tamen editi *in oppido Vzita*, sexto casu, legunt.

4 tæ. Eidem autem oppido ad textrum latus eius
cornu erat oppositum; verebaturque, ne, si præ-
tergressus esset, ex oppido eruptione facta, ab la-
5 tere eum adorti conciderent. Præterea hæc quo-
que eum causa tardauit, quod erat locus quidam
perimpeditus ante aciem Scipionis, quem suis
impedimento ad vltro occurrendum fore existi-
LIX mabat. Non arbitror esse prætermittendum, quemadmodum exercitus vtriusque fue-
2 runt in aciem instructi. Scipio hoc modo aciem
direxit: Collocabat in fronte suas & Iubæ legio-
nes, postea autem Numidas in subsidiaria acie ita
extenuatos, & in longitudinem directos, vt pro-
cul simplex esse acies media a legionariis militi-
bus videretur, in cornibus autem duplex esse exi-
3 stimabatur. Elephantos dextro sinistroque
cornu collocauerat, æqualibus inter eos interual-
lis interiectis. post autem elephantos, armaturas
4 leues Numidasque subsituerat auxiliares, equi-
tatum frenatum vniuersam in suo dextro cornu
dispossuerat, sinistrum enim cornu oppido Vzita
claudebatur, neque erat spatium equitatus expli-
5 candi. propterea Numidas leuisque armaturæ
infinitam multitudinem ad dextram partem suæ
6 acie oppossuerat. fere interiecto non minus co
passuum spatio, & ad collis radices magis appu-
lerat, longiusque ab aduersariorum suisque co-
piis promouerat: id hoc consilio, vt, cum aci-
es II inter se concucurrissent initio certaminis,
paullo longius eius equitatus circumuectus ex
improuiso clauderet multitudine sua exercitum
Cæsaris, atque perturbatum iaculis configeret.

Hæc

Hæc fuit ratio Scipionis eo die præliandi. Cæ- LX
saris autem acies hoc modo fuit collocata, vt ab
siniſtro eius cornu ordiar, & ad textrum perue-
niam. Habuit legionem IX, VII in siniſtro 2
cornu; in dextro cornu XXX, XXIX; XIII, XIV,
XXVIII, XXVI in media acie; ipsum autem tex-
trum cornu, secundam aciem fere, in earum le-
gionum parte cohortium collocauerat. Præterea
ex tironum legionibus paucas adiecerat. Ter- 3
tiam autem aciem in siniſtrum suum cornu con-
tulerat, & vsque ad aciei suæ mediam legionem
porrexerat, & ita collocauerat, vti siniſtrum su-
um cornu triplex esset. id eo consilio fecerat, 4
vt suum dextrum latus munitionibus adiuuare-
tur; siniſtrum autem vt equitatus hostium
multitudini resistere posset, laborabat, eodem-
que suum omnem contulerat equitatum. & 5
quod ei parum confidebat, præsidio his equiti-
bus legionem V præmiserat, leuemque armatura-
ram inter equites interposuerat. Sagittarios
varie passimque, locis certis, maximeque in cor-
nibus collocauerat. Sic vtrorumque exer- LXI
citus instructi, non plus passuum CCC interie-
cto spatio, quod forte ante id tempus acciderat
numquam, quin dimicaretur, a mane vsque ad
horam X diei perstiterunt. Iamque Cæsar 2
dum exercitum reducere intra munitiones suas
cœpisset, subito vniuersus equitatus vlteri-
or Numidarum Gætulorumque sine frenis ad
dextram partem se mouere, propiusque Cæsa-
ris

CAP. LX 4. *vt suum dextrum -- adiuuaretur*) Ex Vrsini codice est, Vulgo, *quod adiuuabatur*.

ris castra: quæ erant in colle, se conferre cœpit: frenatus autem Labieni eques in loco per-
3 manere, legionesque distinere. cum subito pars equitatus Cæsaris cum leui armatura contra Gætulos in iussu ac temere longius progressi, paludemque transgressi, multitudinem hostium
4 sustinere pauci non potuerunt; leuique armatura deserti, ac pulsi, conuulneratique, vno equite amisso, multis equis sauciis, leuis armaturæ
5 XXVI occisis, ad suos refugerunt. Quo secundo equestri prœlio facto, Scipio lætus in castra
6 nocte copias reduxit. (quod) proprium gaudium bellantibus fortuna tribuere non decreuit. namque postero die Cæsar cum parte equitatus sui Leptim, frumenti gratia, misit. in itinere prædatores equites Numidas Gætulosque ex improuiso adorti circiter centum partim occiderunt, partim viuorum potiti sunt. Cæsar
7 interim quotidie legiones in campum deducere, atque opus facere, vallumque & fossam per medium campum deducere, aduersariorumque
8 excursionibus iter officere non intermittit. Scipio

CAP. LXI. 3. *pars equitatus --progressi*) Synthesis, historicis æque ac poetis grata. Sallustius Iugurth cap. 60. *magna pars confecti vulneribus, abeunt.*

6. *quod proprium gaudium bellantibus*) Scaliger, credo, vncis primus suspectum *quod* incluſit.

7. *excursionibus iter officere*) Raro hoc verbum cum accusandi casu iunctum, quod ita insolens est Seb. Gryphio visum, vt *iter* hoc loco expungeret. Glandorpius vult exemplo Plautino illustrare Trucul. act. II. extr. *te officiam:* sed libri inde ab Aldino, quos scio, referunt omnes conficiam. Passiue tamen Lucre-

pio item munitiones contra facere, & in iugo, ne a Cæsare excluderetur, approperare. Ita duces vtrique & in operibus occupati erant, & nihilo minus equestribus prœliis inter se quotidie dimicabant. Interim Varus classem, quam antea Vticæ, hiemis gratia, subduxerat, cognito legionis VII & IIX ex Sicilia aduentu, celeriter deducit, ibique Gætulis remigibus epibatisque complet; insidiandique gratia progressus, Adrumetum cum LV nauibus peruenit. Cuius aduentus insciis Cæsar, L. Cispium cum classe XXVII nauium ad Thapsum versus in stationem, præsidii gratia commeatus sui, mittit: itemque Q. Aquilam cum XIII nauibus longis Adrumetum, eadem de caussa, præmittit. Cispius, quo erat missus, celeriter peruenit: Aquila, tempestate iactatus, promontorium superare non potuit: atque angulum quemdam tutum a tempestate nactus, cum classe se longius a prospectu remouit. reliqua classis in salo ad Leptim, egressis remigibus, passimque in li- XLII 2 3 4

tius II. vers. 155. *officiuntur* dixit. & ipse Cicero I de Orat. c. 39. *officeretur*: quæ transitiuæ notioni subveniunt.

CAP. LXII. 2. *ad Thapsum versus*) Sic veteres libri constanter: posteriores sine *ad*. Ratio sæpe exposita. Vide vel huius libri cap. 23. sect. 3. cum adnotatis nostris.

3. *Aquila, tempestate iactatus, superare*) Vetus liber, quem sæpe laudaui, interserit quædam, *iactatus, (cum classe propius) promontorium*, cætera: quæ vero etiam a proximis, vt superflua, resecta sunt. Rubenius tamen Elect. II, 4. censet restituenda.

litore vagantibus ; partim in oppido victus sui
mercandi gratia, progressis, vacua a defensori-
5 bus stabat. Quibus rebus, Varus perfugis co-
gnitis, occasionem nactus, vigilia secunda, Adru-
meto ex Cothone egressus, primo mane Leptim
vniuersa classe vectus, naues onerarias, quæ lon-
gius a portu in salo stabant, incendit, & penteres
duas vacuas a defensoribus, nullo repugnante,
LXIII cepit. Cæsar interim celeriter per nun-
tios in castris, cum opera circuiret, certior fa-
ctus, quæ aberant a portu millia passuum VI,
equo admisso, omissis omnibus rebus, celeri-
2 ter peruenit Leptim : ibique moratus, omnes
vt se naues consequerentur, primum ipse naui-
giosum paruum conscendit ; in cursu Aquilam,
multitudine nauigiorum perterritum, atque tre-
pidantem nactus, hostium classem sequi cœpit.
3 Interim Varus, celeritate Cæsaris audaciaque
motus, cum vniuersa classe, conuersis nauibus,
4 Adrumetum versus fugere contendit. Quem
Cæsar in millibus passuum IV consecutus, recu-
pe-

---

5. *Adrumeto ex Cothone egressus*) Portum quemdam *Cothone* significari non dubitatur. Strabo lib. XVII Carthagini portum seu nauale huius nominis tribuit. ὁ Κώθων νησίον περιφερὲς ἐυρίπω περιεχόμενον ἔχοντι νεωσοίκους ἑκατὲ ρωθεν κύκλω. Et si Seruio credimus, ad Æneid. I. v. 427.

Hic portus alii effodiunt;

Carthaginienses *Cothona fossa vtuntur, non naturali portu*, Ad huius similitudinem videntur Adrumetini suum portum etiam Cothonem dixisse.

& *penteres duas*) πεντήρης, *quinqueremis* nauis, ab ἐρέσσω. Vide mox cap. 63 sect. 4. Vsus ex Græco nomine est de B. Alex. 47. sect. 2.

perata quinqueremi, cum omnibus suis epibatis atque etiam hostium custodibus CXXX in ea nave captis, triremem hostium proximam, quæ in repugnando erat commorata, onustam remigum epibatarumque cepit; reliquæ naues hostium promontorium superarunt, atque Adrumetum in Cothonem se vniuersæ contulerunt. 5 6 Cæsar eodem vento promontorium superare non potuit, atque in salo in ancoris ea nocte commoratus, prima luce Adrumetum accedit, ibique nauibus onerariis, quæ erant extra Cothonem, incensis, omnibusque reliquis aliis aut subductis, aut in Cothonem compulsis, paullisper commoratus, si forte vellent classe dimicare, rursus se recipit in castra. In ea naue captus est LXIV P. Vestrius eques Romanus, & P. Ligarius Afranianus, quem Cæsar in Hispania cum reliquis dimiserat, & postea se ad Pompeium contulerat; inde ex prœlio effugerat, in Africamque ad Varum venerat. Quem ob periurium perfidiamque Cæsar iussit necari. P. Vestrio autem, 2 quod eius frater Romæ pecuniam imperatam numerauerat, & quod ipse suam caussam Cæsari probauerat, se Nasidii classe captum, cum ad necem duceretur, beneficio Vari esse seruatum, postea facultatem sibi nullam datam transeundi, ignouit. Est in Africa con- LXV

sue-

CAP. LXIV. 1. *P. Ligarius Afranianus*) qui sub Afranio, Pompeii legato, in Hispania militauerat.

ob periurium perfidiamque) quia iureiurando se obstrinxerat, cum dimitteretur a Cæsare, se contra ipsum haud amplius militaturum esse.

suetudo incolarum; vt in agris, & in omnibus fere villis sub terra specus, contendi frumenti gratia, clam habeant. atque id propter bella maxime, hostiumque subitum aduentum præparent. Qua de re Cæsar certior per indicem factus, 2 tertia vigilia legiones II cum equitatu mittit a castris suis millia passuum X, atque inde magno numero frumenti onustos recepit in castra. 3 Quibus rebus cognitis, Labienus, progressus a suis castris millia passuum VII per iugum & collem, per quem Cæsar pridie iter fecerat, ibi castra duarum legionum facit; atque ibi ipse quotidie existimans Cæsarem eadem sæpe frumentandi gratia commeaturum, cum magno equitatu leuique armatura insidiaturus, locis ido- LXVI neis consedit. Cæsar interim, de insidiis Labieni ex perfugis certior factus, paucos dies ibi commoratus, dum hostes quotidiano instituto; sæpe idem faciendo, in negligentiam adducerentur, subito mane imperat porta decumana legiones 2 se IIX veteranas cum parte equitatus sequi: atque equitibus præmissis, neque opinantes insidiatores subito in conuallibus latentes, leui armatura concidit circiter D, reliquos in fugam 3 turpissimam coniecit. Interim Labienus cum vniuerso equitatu fugientibus suis suppetias occurrit. cuius vim multitudinis cum equites pauci Cæsariani iam sustinere non possent, Cæsar instructas legiones hostium copiis ostendit. 4 Quo facto, perterrito Labieno ac retardato, suos equites recepit incolumes. Postero die Iuba Numidas eos, qui loco amisso, fuga se receperant

in

in castra, in cruce omnes suffixit. Cæsar LXVII
interim, quoniam frumenti inopia premebatur, copias omnes in castra conducit; atque præsidio Lepti, Ruspinæ, Acille relicto, Cispio Aquilæque classe transdita, vt alter Adrumetum, alter Thapsum mari obsideret, ipse castris incensis, IV noctis vigilia, acie instructa, impedimentis in sinistra parte collocatis. ex eo loco proficiscitur, & peruenit ad oppidum Agar; quod a Gætulis sæpe antea oppugnatum, summaque vi per ipsos oppidanos erat defensum. ibi 2
in campo castris vnis positis, ipse frumentatum circum villas cum parte exercitus profectus, magno inuento hordei, olei, vini, fici numero, pauco tritici, atque recreato exercitu, rediit in castra. Scipio interim, cognito Cæsaris di- 3
scessu, cum vniuersis copiis per iugum Cæsarem subsequi cœpit; atque ab eius castris millia passuum VI longe, trinis, castris dispartitis copiis
consedit. Oppidum erat Zetta, quod abe- LXIIX
rat a Scipione millia passuum X, ad eius regionem & partem castrorum collocatum, a Cæsare autem diuersum ac remotum, quod erat ab eo longe millia passuum XIIX, huc Scipio legiones, II, frumentandi gratia, misit. Quod postquam 2
Cæsar ex perfugis cognouit, castris ex campo in collem ac tutiora loca collocatis, atque ibi præ-

CAP. LXVII. 1. *ad oppidum Agar*) XVI millibus passuum a Thapso situm, *infra cap. 79.* Vnde coniectura de positione.

CAP. LXIIX. 1. *Oppidum erat Zetta*) Nec huius oppidi situs est certior. Quidam putant Strabonis *Zel-*

præsidio relicto, ipse IV vigilia egressus præter
hostium castra proficiscitur cum copiis, & oppi-
3 do potitur: legiones Scipionis comperit longius
in agris frumentari: &, cum eo contendere co-
naretur, animaduertit copias hostium iis legio-
nibus occurrere suppetias, quæ res eius impe-
4 tum retardauit. Itaque, capto C. Mutio Regi-
no equite R. Scipionis familiarissimo, qui ei op-
pido præerat, & P. Atrio, equite R. de conuentu
Vticensi, & camelis XXII regis adductis, præsi-
dio ibi cum Oppio legato relicto, ipse se recipere
LXIX cœpit ad castra. Cum iam non longe a ca-
stris Scipionis abesset, quæ eum necesse erat prætergredi, Labienus Afraniusque, cum omni equitatu leuique armatura ex insidiis adorti, agmini eius extremo se offerunt, atque ex collibus
2 primis exsistunt. Quod postquam Cæsar animaduertit, equitibus suis hostium vi oppositis, sarcinas legionarios in aceruum iubet comportare, atque celeriter signa hostibus inferre.
3 Quod postquam cœptum est fieri, primo impetu legionum: equitatus & leuis armatura hostium nullo negotio loco pulsa & diecta est de colle.
4 Cum iam Cæsar existimasset hostes pulsos deterritosque finem lacessendi facturos; & iter cœptum pergere cœpisset; iterum celeriter ex proximis collibus erumpunt, atque eadem ratione, qua ante dixi, in Cæsaris legionarios im-

lam esse. Ortelius longius aberrat, Ptolemæi Ζεῦθα, *Zeitha* promontorium, vltra Syrthem minorem situm huc retrahens.

CAP. LXVIII, 3. *occurrere suppetias*) Vide supra cap. 25. sect. 3.

impetum faciunt Numidæ, leuisque armaturæ, mirabili velocitate præditi, qui inter equites pugnabant, vna pariterque cum equitibus accurrere & refugere consueuerant. Cum hoc 5
sæpius facerent, & Iulianos proficiscentes insequerentur, & refugerent instantes, propius non accederent, & singuli genere pugnæ vterentur, LXX.I
eosque iaculis conuulnerare satis esse existimarent; Cæsar intellexit, nihil aliud illos conari, nisi, vt se cogerent castra in eo loco ponere, vbi omnino aquæ nihil esset; vt exercitus eius ieiunus, qui a quarta vigilia vsque ad horam X. diei 2
nihil gustasset, ac iumenta siti perirent. Cum LXX
iam ad solis occasum esset, & nos totos C passus in horam IV esset progressus, equitatu suo, propter equorum interitum, extremo agmine remoto; legiones inuicem ad extremum agmen e- 3
vocabat. ita vim hostium, placide leniterque procedens, per legionarium militem commodius sustinebat. Interim equitum Numidarum 2
copiæ dextra sinistraque per colles præcurrere, coronæque in modum cingere multitudine sua Cæsaris copias, pars agmen extremum insequi. Cæsaris autem non amplius tres aut quatuor mi- 3
lites veterani, si se conuertissent, & pila viribus LXX.I
contorta in Numidas infestos coniecissent, amplius II millium ad vnum terga vertebant, ac rursus ad aciem passim, conuersis equis, se colligebant, atque in spatio consequebantur, & iacula in legionarios coniiciebant. Ita Cæsar, modo pro- 4
cedendo, modo resistendo, tardius itinere confecto, noctis hora prima omnes suos ad vnum

in

in castris incolumes, sauciis X factis, reduxit.
5 Labienus, circiter CCC amissis, multis vulneratis ac defessis, instando omnibus, ad suos re-
6 cepit. Scipio interim legiones productas cum elephantis, quos ante castra in acie, terroris gratia, in conspectu Cæsaris collocauerat, re-
LXXI ducit in castra. Cæsar contra eiusmodi hostium genera, copias suas, non vt imperator exercitum veteranum, victoremque maximis rebus gestis, sed vt lanista tirones gladiatores
2 condocefacere: quo pede se reciperent ab hoste, & quemadmodum obuersi aduersariis, &
XXI in quantulo spatio resisterent, modo procurrerent, modo recederent, comminarenturque impetum, ac prope quo loco, & quemadmo-
3 dum tela mitterent, præcipit. mirifice enim hostium leuis armatura anxium exercitum nostrum atque sollicitum habebat: quia & equites deterrebat prœlium inire, propter equorum in-
4 teritum; quod eos iaculis interficiebat; & legionarium militem defatigabat, propter velocitatem. grauis enim armaturæ miles simulatque ab his infectatus constiterat, in eosque impetum fecerat, illi veloci cursu facile periculum
LXXII vitabant. Quibus ex rebus Cæsar vehementer commouebatur: quia, quodcumque prœlium, quoties erat commissum, equitatu suo, sine legionario milite, hostium equitatui leuique armatura eorum nullo modo par
2 esse poterat. sollicitabatur autem his rebus, quod

CAP. LXXI. 1. *vt lanista tirones gladiatores*) Lanista magister gladiatorum, quos docebat & præparabat ad depugnandum.

quod nondum hostium legiones cognouerat, & quonam modo sustinere se posset ab eorum equitatu: leuique armatura, quæ erat mirifica, si legiones quoque accessissent. Accedebat etiam hæc caussa, quod elephantorum magnitudo multitudoque militum animos detinebat in terrore, cui vni rei tamen inuenerat remedium. namque elephantos ex Italia transportari iusserat, quo & miles noster speciemque & virtutem bestiæ cognosceret, & cui parti corporis eius telum facile adiici posset, ornatusque ac loricatus elephantus cum esset, quæ pars eius corporis nuda sine tegmine relinqueretur, vt eo tela coniicerentur; præterea, vt iumenta bestiarum odorem, stridorem, speciem consuetudine captarum, non reformidarent. Quibus ex rebus largiter erat consecutus. nam & mili-

CAP. LXXII 4. *elephantos ex Italia transportari*) Veteres libri scripti & impressi, *in Italiam*; quod Goduinus tuendum suscipit. At si in Italia milites adsueti elephantis fuerant, vnde nouus in Africa metus? cur *terroris gratia* (cap. 70.) ante castra Scipio produxit? Ciaccouius hoc primum vidit, deinde Lipsius (Elect. II. 22.) & *ex Italia* legendum censuerunt. Confirmat Dio Cassius lib. XLIII sub initium: ὁ καῖσαρ ἐκ τῆς Ἰταλίας ἐλέφαντας μετεπέμπετο.

6. *Quibus ex rebus largiter erat consecutus*) Locus male sanus. Scaliger hamatis virgulis verba, *quibus ex rebus* inclusit, quasi aliena: quem adhuc fere omnes editores secuti sunt. Cui displicet breuitas, *Largiter erat consecutus*; nec cetera putat frustra in libris esse. forte non inepte sic aut simili modo suppleuerit: *Quibus ex rebus, quod optauerat, largiter est consecutus.*

lites bestias manibus per tractabant, earumque tarditatem cognoscebant, equitesque in eos pila præpilata coniiciebant, atque in consuetudi-
LXXIII nem equos patientia bestiarum adduxerat. Ob has causas, quas supra commemoraui, sollicitabatur Cæsar, tardiorque & consideratior erat factus, & ex pristina bellandi consuetudine celeritateque excesserat. nec mirum. copias enim habebat in Gallia bellare consuetas locis campestribus, & contra Gallos, homines apertos, minimeque insidiosos, qui per virtutem, non per dolum, dimicare consueuerunt. tum autem erat ei laborandum, vt consuefaceret milites hostium dolos, insidias, artificia, cognoscere, & quid sequi, quid vitare conueniret. Itaque, quo hæc celerius conciperent, dabat operam, vt legiones, non in vno loco continerent, sed, per caussam frumentandi, huc atque illuc raptaret: ideo quod hostium copias ab se suoque vestigio non discessuras existimabat. atque post diem III productas accuratius suas copias, sicut instruxerat, propter hostium castra prætergressus, æquo loco inuitat ad dimi-
LXXIV candum. Postquam eos adhorrere videt, reducit sub vesperum legiones in castra. Legari interim ex oppido Vacca, quod finitimum fuit

pila præpilata) non cuspide præfixa, sed obtuso acumine, & instar pilæ rotunda. Plinius lib. IX, 30. de locustæ marinæ cornibus, *sunt propria rotunditate præpilata*. Et Quintilianus lib. v, 12. *Declamationibus adpugnam forensem velut præpilatis exerceri solebamus*. Lipsium lege Poliorcet. lib. IV. dialog. IV.

CAP. LXXIV. 1. *ex oppido Vacca*) Neque de hoc oppido

fuit Zettæ, cuius Cæsarem potitum esse demon-
strauimus, veniunt; petunt & obsecrant, vt si- 2
bi præsidium mittat; se res complures, quæ v-
tiles bello sint, administraturos. Per id tem- 3
pus (de eorum voluntate studioque erga Cæsa-
rem) transfuga suos ciues facit terciores, Iubam
regem celeriter cum copiis suis, antequam Cæ-
saris præsidium eo perueniret, ad oppidum ad-
cucurrisse, atque aduenientе multitudine cir-
cumdata, eo potitum, omnibusque eius oppidi
incolis ad vnum interfectis, dedisse oppidum di-
ripiendum delendumque militibus. Cæsar LXXV
interim lustrato exercitu a. d. XII kal. April. po-
stero die, productis vniuersis copiis, processus a
suis castris millia passuum V, a Scipione circiter
II millium interiecto spatio, in acie constitit. 2
Postquam satis diuque aduersarios a se ad dimi-
candum inuitatos, supersedere pugnæ animad-
vertit, reducit copias. Postero die castra mouet, 3
atque iter ad oppidum Sarsuram, vbi Scipio Nu-
mi-

plura constant, quam finitimum fuisse Zettæ atque ita in Africa propria. Alia ergo Vacca Numidiæ, forum terrum venalium totius regni. de qua Sallustius Iug. c. 47. & alibi.

3. *de eorum voluntate studioque erga Cæsarem*) Glossema hæc verba Lipsius Elect. II, 22. censet. Inepte enim intrusa sunt, nec cum ceteris cohærent.

transfuga suos ciues) Vaccenses legatos, qui cum Cæsare erant.

CAP. LXXV. 1. *Cæsar -- processus a suis castris*) id est progressus. Rara forma participii: tamen etiam Scribonius Largus Compos. C. *in processa ætate*. Et cognato verbo Rutilius v. 313 *decessis umbris*.

ad oppidum Sarsuram) Videri posset Ptolemæi *Sasi-*

midarum habuerat præsidium, frumentumque
4 comportauerat, ire contendit. quod vbi Labienus animaduertit, cum equitatu leuique armatura agmen eius extremum carpere cœpit, atque ita lixarum mercatorumque, qui plaustris merces portabant, interceptis sarcinis, addito animo, propius audaciusque accedit ad legiones; quod existimabat, milites sub onere ac sub
5 sarcinis defatigatos, pugnare non posse. Quæ res Cæsarem non fefellerat. namque expeditos ex singulis legionibus CCC milites esse iusserat. itaque eos, in equitatum Labieni immissos, turmis suorum suppetias mittit. Tum Labienus, conuersis equis, signorum conspectu perterritus, turpissime contendit fugere, multis
7 eius occisis, compluribus vulneratis. Milites legionarii ad sua se recipiunt signa, atque iter inceptum ire cœperunt. Labienus per iugum summum collis dextrorsus procul milites sub-
LXXVI sequi non desistit. Postquam Cæsar ad oppidum Sarsuram venit, inspectantibus aduersariis, interfecto præsidio Scipionis, cum suis auxilium ferre non auderent, fortiter repugnante P. Cornelio Scipione euocato, qui ibi præerat, atque a multitudine circumuento interfectoque, oppido potitur; atque ibi frumento
2 exercitui dato, postero die ad oppidum Tisdram peruenit, in quo Considius per id tempus fuerat

---

ra esse. nisi hæc longius in australem, quam Cæsaris itinera ferebant deducta esset.

CAP. LXXVI. 1. *P. Corn. Scipione euocato*) De *euocatis* dixit ad lib. VII B. Gall. cap. 65. sect. 5. & ad 1. Civ. c. 17. sect. 4.

rat cum grandi præsidio, cohorteque sua gladiatorum. Cæsar, oppidi natura perspecta, atque inopia ab oppugnatione eius deterritus, protinus profectus circiter millia passuum IV ad aquam fecit castra, atque inde IV die egressus, redit rursus ad ea castra, quæ ad Ager habuerat. Idem facit Scipio, atque in antiqua castra copias reducit. Thabenenses interim, LXXVII qui sub ditione & potestate Iubæ esse consuessent, in extrema eius regni regione maritima locati, interfecto regio præsidio, legatos ad Cæsarem mittunt; rem a se gestam docent; petunt orantque, vt suis forturnis, de pop. R. quod bene meriti essent, auxilium ferret. Cæsar, eorum consilio probato, M. Crispum tribunum cum cohorte, & sagittariis, tormentisque compluribus, præsidio Thabenam mittit. Eodem tempore ex legionibus omnibus milites, qui aut morbo impediti, aut commeatu dato cum signis non potuerant ante transire in Africam, ad millia IV, equites CD, funditores sagittariique

3 3 2 3

---

3. *atque inopia deterritus*) Lipsius, dicto loco *æquæ inopia*, non *atqae*, legit, quod locos castrorum, de quo proxime sequitur, suadet. Alii, *inopia* rerum, ad oppugnationem necessariarum, deterritum autumant.

CAP. LXXVII. 1. *Thabenenses sub ditione Iubæ*) Et hi incogniti, ab oppido *Thabena*, quod mox memoratur, dicti. Dicuntur in extrema regni regione maritima locati. Vide quæ supra cap. 43. sect. 3. notauimus.

3. *commeatu dato*) venia ad suos vel alio abeundi a signis.

4 que ∞ vno commeatu Cæsari occurrerunt, Itaque tum his copiis & omnibus legionibus eductis, sicut erat instructus, IIX millibus passuum a suis castris, ab Scipionis vero IV millibus passu-
LXXIIX um, longe constitit in campo. Erat oppidum infra castra Scipionis, nomine Tegea, vbi præsidium equestre circiter C D habere consueuerat,
2 eo equitatu dextra siniſtraque directo ab oppidi lateribus, ipse, legionibus ex castris eductis, atque in iugo inferiore instructis, non longius fere ∞ passus ab suis munitionibus progressus, in acie
3 constitit. Postquam diutius in vno loco Scipio commorabatur, & tempus diei in otio consumebatur; Cæsar equitum turmas suorum iubet in hostium equitatum, qui ad oppidum in statione erat, facere impressionem; leuemque armaturam, sagittarios, funditoresque eodem submit-
4 tit. Quod vbi cœptum est fieri; & equis concitatis Iuliani impetum fecissent, Pacidius suos equites exporrigere cœpit in longitudinem, vt haberent facultatem turmas Iulianas circumfundere, & nihilo minus fortissime acerrimeque pugnare. quod vbi Cæsar animaduertit,
5 CCC, quos ex legionibus habere expeditos consueuerat, ex proxima legione, quæ ei prælio in acie constiterat, iubet equitatui succurre-
6 re. Labienus interim suis equitibus auxilia eque-

---

vno commeatu) vna nauigatione, transportatione.

CAP. LXXIIX. 1. *oppidum nomine Tegea*) Errant quibus eadem hæc & Ptolomæi *Tege* est, quæ longissime ab hac belli sede in interiora recedit. Syrti maiori, quam minori, propior.

equestria submittere, sanciisque ac defatigatis integros, recentioribusque viribus equites subministrare. Postquam equites Iuliani CD 7
vim hostium, ad IV millia numero, sustinere non poterant, & a leui armatura Numidarum vulnerabantur, minutatimque cedebant; Cæsar alteram alam mittit, qui fatagentibus celeriter occurrerent. Quo facto, sui 8
sublati vniuersi in hostes impressione facta, in fugam aduersarios dederunt, multis occisis, compluribus vulneratis, insecuti per III millia passuum, vsque in colles hostibus adactis, se ad
suos recipiunt. Cæsar in horam X commoratus, sicut erat instructus, se ad sua castra recepit 9
omnibus incolumibus, in quo prœlio Pacidius grauiter pilo per cassidem caput ictus, compluresque duces ac fortissimus quisque interfecti, vulneratique sunt. Postquam LXXIX
nulla conditione cogere aduersarios poterat, vt in æquum locum descenderent, legionumque periculum facerent, neque ipse propius hostem castra ponere, propter aquæ penuriam se posse animaduerteret, aduersarios non eorum virtu-

7. *minutatimque cedebant*) Vetus codex *cædebantur*.
fatagentibus) laborantibus Iulianis subuenirent. *Satagere* enim est anxie torqueri difficultate rei conficiendæ.
9. *pilo per cassidem caput ictus*) circa caput, in capite: Græca ellipsi præpositionis κατά. Sic infra c. 85. sect. 7. *brachium gladio percussus*.
CAP. LXXIX. 1. *aduersarios non eorum virtute confidere*) non sua virtute.

tute confidere, sed aquarum inopia fretos, despi-
2 cere se intellexit. pridie non. Apr. tertia vigi-
lia egressus, ab Agar XVI millia passuum nocte
progressus, ad Thapsum, vbi Vergilius cum gran-
di præsidio præerat, castra ponit, oppidumque
eo die circum munire cœpit, locaque idonea op-
portunaque complura præsidiis occupare; ne
3 hostes intrare ad se ac loca interiora capere pos-
sent. Scipio interim, cognitis Cæsaris consiliis,
ad necessitatem adductus dimicandi, ne per sum-
mum dedecus fidissimos suis rebus Thapsidanos
& Vergilium amitteret, confestim Cæsarem per
superiora loca consecutus, millia passuum IIX a
LXXX Thapso binis castris consedit. Erat sta-
gnum salinarum, inter quod, & mare, angustiæ
quædam non amplius mille & quingentos pas-
sus intererant: quas Scipio intrare, & Thapsi-
tanis auxilium ferre conabatur; quod futurum
2 Cæsarem non fefellerat. namque pridie, in eo
loco castello munito, ibique trino præsidio reli-
cto, ipse cum reliquis copiis lunatis castris Tha-
3 psum operibus circummuniuit. Scipio inte-
rim, exclusus ac incepto itinere supra stagnum
postero die & nocte confecta, cælo albente non
longe a castris præsidioque, quod supra comme-
morauimus, ∞ D passibus, ad mare versus con-
4 sedit, & castra munire cœpit. Quod postquam
Cæsari nuntiatum est, milites ab opere deductos,
castris præsidio Asprenate proconsule cum legio-
ni-

---

sed aquarum inopia) MSS. tres *copia*. Vide Goduin. Inopia Cæsaris; copia Scipionis.

nibus II relicto; ipse cum expedita copia in eum locum citatim contendit: classisq; parte ad Thapsum relicta, reliquas naues iubet post hostium tergum quam maxime ad litus appelli, signumque sunm obseruare; quo signo dato, subito clamore facto, ex improuiso hostibus auersis incuterent terrorem, vt perturbati ac perterriti respicere post terga cogerentur. Quo postquam Cæsar peruenit, & animaduertit aciem pro vallo Scipionis, elephantosque dextro sinistroque cornu collocatos & nihilo minus partem militum castra non ignauiter munire; ipse, acie triplici collocata, legione X secundaque dextro cornu, VIII & IX, sinistro, oppositis V legionibus, in quarta acie ante ipsa cornua quinis cohortibus contra bestias collocatis, sagittariis, funditoribus in vtrisque cornibus dispositis, leuique armatura inter equites interiecta, ipse pedibus circum milites concursans, virtutesque veteranorum præliaque superiora commemorans, blandeque appellans, animos eorum excitabat. Tirones autem, qui numquam in acie dimicassent, hortabatur, vt veteranorum virtutem æmularentur, eorumque famam, nomen, locumque, victoria parta, cuperent possidere. Itaque in circumeundo exercitum, animaduertit hostes circa vallum trepidare, atque vltro citroque pauidos concursare, & modo se intra portas recipere, modo inconstanter immoderateque prodire. Cumque idem

5 6 LXXXI 2 LXXXII 2

a

CAP. LXXX. 4. *cum expedita copia*) cum copiis, seu parte exercitus expedita. Vide supra c. 10.

a pluribus animaduerti cœptum esset ; subito legati euocatique obsecrare Cæsarem, ne dubitaret signum dare: victoriam sibi propriam a diis
3 immortalibus portendi. Dubitante Cæsare, atque eorum studio cupiditatique resistente, sibique eruptione pugnari , non placere clamitante , & etiam atque etiam aciem sustentante, subito dextro cornu, iniussu Cæsaris , tubicen
4 a militibus coactus, canere cœpit. Quo facto, ab vniuersis cohortibus signa in hostem cœpere inferri ; cum centuriones pectore aduerso resisterent, vique continerent milites, ne iniussu imperatoris concurrerent, nec quidquam proficerent. XXCIII Quod postquam Cæsar intellexit, incitatis militum animis resisti nullo modo posse, signo Felicitatis dato, equo admisso, in hostem
2 contra principes ire contendit. A dextro interim cornu funditores sagittariique coniecta tela
3 in elephantos frequentes iniiciunt. Quo facto, bestiæ, stridore fundarum lapidumque perterritæ , sese conuertere, & suos post se frequentes stipatosque proterere, & in portas valli se-
4 mifactas ruere contendunt. Item Mauri equites, qui in eodem cornu cum elephantis erant, præsidio deserti, principes fugiunt. ita celeriter bestiis circuitis, legiones vallo hostium sunt potitæ: & paucis acriter repugnantibus interfectis, reliqui concitati in castra , vnde pridie XXCIV erant egressi, confugiunt. Non videtur esse

CAP. LXXXII. 2. *victoriam sibi propriam*) vt supra c. 32. sect. 1.

CAP. LXXXIII. 1. *signo Felicitatis dato*) tessera suis inter pugnandum dato verbo FELICITAS.

esse prætermittendum de virtute militis veterani V legionis. nam, cum in sinistro cornu elephantus, vulnere ictus, & dolore concitatus, in lixam inermem impetum fecisset, eumque sub pede subditum, deinde genu innixus, pondere suo, proboscide erecta, vibrandique, stridore maximo premeret, atque enecaret; miles hic non potuit pati, quin se armatum bestiæ offerret, quem postquam elephantus ad se telo in festo venire animaduertit, relicto cadauere, militem proboscide circumdat, atque in sublime extollit armatum. qui in eiusmodi periculo cum constanter agendum sibi videret, gladio proboscidem, quo erat circumdatus, cædere quantum viribus poterat, non destitit; quo dolore adductus elephantus, milite abiecto, maximo cum stridore cursuque conuersus ad reliquas bestias se recepit. Interim Thapso qui XXCV erant præsidio, ex oppido eruptionem porta maritima faciunt; &, siue vt suis subsidio occurrerent, siue, vt, oppido deserto, fuga salutem sibi pararent, egrediuntur; atque ita per mare vmbilici fine ingressi, terram petebant, qui a servis puerisque, qui in castris erant, lapidibus pilisque prohibiti terram attingere, rursus se in oppidum receperunt. Interim Scipionis copiis prostratis, passimque toto campo fugientibus, confestim Cæsaris legiones consequi, spatium-

CAP. XXCV. 1. *per mare vmbilici fine*) vmbilico tenus. Sic. Sallustius fragm. ex lib. III. Hist. *fine inguinum ingrediuntur mare.*

tiumque se non dare colligendi. qui postquam ad ea castra, quæ petebant, perfugerunt, vt, refectis castris, rursus sese defenderent, ducem aliquem requirunt, quem respicerent; cuius auctoritate imperioque rem gererent. qui postquam aduerterunt, neminem esse ibi præsidio, protinus, armis abiectis, in regia castra fugere contendunt. Quo postquam peruenerunt, eaque ab Iulianis teneri vident, desperata salute, in quodam colle consistunt, atque, armis demissis, salutationem more militari faciunt. quibus miseris ea res paruo præsidio fuit. namque milites veterani, ira & dolore incensi, non modo, vt parcerent hosti, non poterant adduci, sed etiam ex suo exercitu illustres vrbanos, quos auctores appellabant, complures aut vulnerarunt, aut interfecerunt. in quo numero fuit Tullius Rufus quæstoribus, qui, pilo transiectus consulto a milite, interiit. item Pompeius Rufus, brachium gladio percussus, nisi celeriter ad Cæsarem adcucurrisset, interfectus esset. Quo facto complures equites R. senatoresque perterriti ex prœlio se receperunt; ne a militibus, qui ex tanta victoria licentiam sibi adsumpsissent immoderate peccandi impunita-

4. *armis abiectis*) non omnibus, sed quæ impedimento fugæ erant, scuto maxime. nam sequitur illico: *armis demissis salutationem faciunt.*

6. *quos auctores appellabant*) Lipsius sæpe dicto Electorum loco *fautores* substituit, puta, caussæ Pompeianæ. Aut *auctores* rerum intellige, quæ militibus displicuerunt.

7. *brachium gladio percussus*) vide supra c. 78. sect. 10.

tate, propter maximas res gestas, ipsi quoque interficerentur. itaque omnes Scipionis milites, 9
cum fidem Cæsaris implorarent, inspectante ipso
Cæsare, & a militibus deprecante, eis vti parce-
rent, ad vnum sunt interfecti. Cæsar, trinis ca- LXXXVI
stris potitus, occisisque hostium X millibus, fuga-
tisque compluribus, se recepit, L militibus amis-
sis, paucis sauciis, in castra: ac statim ex itinere 2
ante oppidum Thapsum constitit: elephantosq;
LXIV ornatos armatosque cum turribus orna-
mentisque capit, captos ante oppidum instructos
constituit: id hoc consilio, si posset Vergilius, qui-
que cum eo obsidebantur, rei male gestæ suorum
indicio a pertinacia deduci. deinde ipse Vergili- 3
um appellauit, inuitauitq; ad deditionem, suamq;
lenitatem & clementiam commemorauit. quem
postquam animaduertit responsum sibi non da-
re, ab oppido recessit. postero die, diuina re fa- 4
cta, concione aduocata, in conspectu oppidano-
rum milites collaudat: totumque exercitum ve-
teranum donauit. præmia fortissimo cuique ac
bene merenti pro suggestu tribuit: ac statim inde 5
digressus, C. Rebello proconsule cum III ad Tha-
psum legionibus, & Cn. Domitio cum II Tis-
dræ, vbi Considius præerat ad obsidendum, re-
lictis. M. Messalla Vticam ante præmisso, cum
equitatu ipse eodem iter facere contendit. E- XXCVII
quites interim Scipionis, qui ex prœlio fuge-
rant, cum Vticam versus iter facerent, perue-
niunt ad oppidum Paradam. vbi, cum ab incolis
non

CAP. LXXXVII. 1. *ad oppidum Paradam*) Strabo lib.

non reciperentur, ideo quod fama de victoria Cæsaris præcucurrisset; vi oppido potiti, in medio foro lignis coaceruatis, omnibusque rebus eorum congestis, ignem subiiciunt, atque eius oppidi incolas cuiusque generis ætatisque, viuos, constrictosque in flamma coniiciunt, atque ita acerbissimo adficiunt supplicio: deinde protinus
2 Vticam perueniunt. Superiore tempore M. Cato, quod Vticensibus, propter beneficium legis Iuliæ, parum in suis partibus præsidii esse existimauerat, plebem inermem oppido eiecerat, & ante portam Bellicam castris fossaque paruula dumtaxat munierat, ibique custodiis circumdatis, habitare coegerat: senatum autem oppidi cu-
3 stodia tenebat. Eorum castra ii equites adorti, expugnare cœperunt, ideo quod eos partibus Cæsaris fauisse sciebant, vt eis interfectis, eorum pernicie dolorem suum vlciscerentur. Vticen-
4 ses, animo addito ex Cæsaris victoria, lapidibus fustibusque equites repulerunt. Itaque postquam castris non potuerant potiri, Vticam se in oppidum coniecerunt; atque ibi multos Vticen-

---

XVII p. 572. Φαρὰν *Pharam* hoc oppidum appellat. De distantia ab Vtica, nihil certi habemus.

2. *propter beneficium legis Iuliæ*) de libertate ciuitatibus prouinciarum, antea liberis, conseruanda. Cicero in Pison. c. 16. *Lege Cæsaris iustissima atq; optima populi liberi plane & vere erant liberi.*

ante portam Bellicam) Sic ante ducentos & plures annos expressum fuit: perperam postea *belli caussa* a quibusdam substitutum. Fuit enim portæ nomen oppidanæ Vticensium.

4. *castris non potuerant potiri*) Sic in tribus MSS. Godui-

censes interfecerunt; domosque eorum expugnauerunt, ac diripuerunt. Quibus cum Cato persuadere nulla ratione quiret, vt secum oppidum defenderent, & cæde rapinisque desisterent; &, quid sibi vellent, sciret; sedandæ eorum importunitatis gratia, singulis HSC diuisit. Item Sulla Faustus fecit, ac de sua pecunia largitus est: vnaque cum iis ab Vtica proficiscitur, atque in regnum ire contendit. Complures interim ex fuga Vticam perueniunt, quos omnes Cato conuocatos, vna cum CCC, qui pecuniam Scipioni ad bellum faciendum contulerant, hortatur, vt seruitia manumitterent, oppidumque defenderent. Quorum cum partem adsentire, partem animum mentemque perterritam atque in fuga destinatam habere intellexisset; amplius de ea re agere destitit, nauesque iis attribuit, vt, in quas quisque partes vellet, proficisceretur. ipse, omnibus rebus diligentissime constitutus, liberis suis L. Cæsari, qui tum ei pro quæstore fuerat, commendatis, & sine suspicione, vultu atque sermone, quo superiore tempore vsus fuerat,

5

7

XXCIIX

2

3

nus inunnit: io vno scripto, & vetusto impresso (Venet. 1499.) *castra capere*. Scaliger & sequaces *castra potiri*: de qua syntaxi ad Nepotis Eumenem c. 3 sect. 4 vide quæ notauimus.

CAP. XXCIIX. 1 *vna cum CCC*) Hi trecenti Romani ciues erant, ἐν δὲ Λιβύῃ πραγματευόμενοι ἀπὸ ἐμπορείας καὶ δανεισμῶν, *in Africa mercaturam & fenus exercentes*, quorum consilio & opera Cato vtebatur. *Plutarchus Catone p. 788*. Adde quæ noster mox c. 90.

rat, cum dormitum isset, ferrum intro clam in cubiculum tulit, atque ita se transiecit. qui dum,
4 anima nondum exspirata, concidisset; & impetu facto in cubiculum, ex suspicione medicus familiaresque continere, atque vulnus obligare cœpissent, ipse suis manibus vulnus crudelissime diuellit. atque animo præsenti se interemit.
5 Quem Vticenses, quamquam oderant partium gratia, tamen propter eius singularem integritatem, & quod difficillimus reliquorum ducum fuerat, quodque Vticam mirificis operibus munierat, turresque auxerat, sepultura adficiunt. Quo interfecto, L. Cæsar, vt aliquid
6 sibi ex ea re auxilii pararet, conuocato populo, concione habita, cohortatur omnes, vt portæ aperirentur: se in Cæsaris clementia magnam
7 spem habere. Itaque, portis patefactis, Vtica egressus, Cæsari imperatori obuiam proficiscitur. Messalla, vt erat imperatum, Vticam peruenit, omnibusque portis custodias po-
XXCIX nit. Cæsar interim, a Thapso progressus, Vscetam peruenit, vbi Scipio magnum frumenti numerum, armorum, telorum, ceterarumque rerum cum paruo præsidio habuerat. id aduenies potitur: deinde Adrumetum peruenit.
2 Quo cum sine mora introisset, armis, frumento, pecuniaque considerata, Q. Ligario, C. Considio filio, qui tum ibi fuerat, vitam concef-

CAP. LXXXIX. 1. *Vscetam peruenit*) Videtur Ptolemæi Οὐζηκία, *Vzecia* esse, oppidum mediterraneum, diuersum ab Vzita. nam vtrumque Ptolomæus in illo tractu memorauit.

2. *Q. Ligario*) pro quo exstat Ciceronis oratio.

cessit. deinde eodem die Adrumeto egressus, Liuineio Regulo ibi cum legione relicto, Vticam ire contendit; cui in itinere fit obuius L. Cæsar, subitoque se ad genua proiecit, vitamque sibi, nec amplius quidquam, deprecatur, cui Cæsar facile & pro sua natura & instituto concessit. item Cæcinæ, C. Atego, P. Atrio, L. Cellæ patri & filio, M. Eppio, M. Aquinio, Catonis filio, Damasippique liberis ex sua consuetudine, tribuit; circiterque noctem, luminibus accensis, Vticam peruenit, atque extra oppidum ea nocte mansit. Postero die mane oppidum introiit; concioneque aduocata, Vticenses incolas cohortatus, gratias pro eorum studio erga se agit; ciues autem Romanos negotiatores, & eos, qui inter CCC pecunias contulerant Varo & Scipioni, multis verbis accusatos, & de eorum sceleribus longiori habita oratione, ad extremum, & sine metu prodirent, edicit: se eis dumtaxat vitam concessurum; bona quidem eorum se venditurum, ita tamen, vt, qui eorum bona sua redemisset, se bonorum venditionem indicturum, & pecuniam multæ nomine relaturum, vt incolumitatem retinere possent. Quibus metu exsanguibus, de vitaque ex suo promerito desperantibus, subito oblata salute, libentes cupidique conditionem acceperunt: petieruntque a Cæsare, vt vniuersis CCC vno nomine pecuniam imperaret. itaque bis millies HS his imposito, vt per trienniũ sex pensio-

3 4 XC 2 3 4 5

CAP. XC. 5. *bis millies HS*) quinque millionibus vncialium: seu tonnis, vt vocantur, quinquaginta Consule

sionibus populo R. soluerent, nullo eorum re-
cusante, ac se eodem die demum natos prædi-
XCI. cantes, læti gratias agunt Cæsari. Rex inte-
rim Iuba, vt ex prœlio fugerat, vna cum Petreio
interdiu in villis latitando, tandem nocturnis iti-
2 neribus confectis, in regnum peruenit; atque
ad oppidum Zamam, vbi ipse domicilium, con-
iuges, liberosque habebat, quo ex cuncto regno
omnem pecuniam carissimasque res comporta-
uerat, quodque initio bello operibus maximis
3 munierat, accedit. Quem antea oppidani, ru-
more exoptato de Cæsaris victoria audito, ob
has causas oppido prohibuerunt, quod bello
contra populum R. susceptο, in oppido Zama,
lignis congestis, maximam in medio foro pyram
construxerat; vt, si forte bello foret superatus,
omnibus rebus eo coaceruatis, de hinc ciuibus
cunctis interiectis, eodemque proiectis, igne
subiecto, tum demum se ipse insuper interfice-
ret, atque vna cum liberis, coniugibus, ciuibus,
4 cunctaque gaza regia cremaretur. Postquam
Iuba ante portas diu multumque primo minis
pro imperio egisset cum Zamensibus; deinde,
cum se parum proficere intellexisset, precibus
quoque orasset, vti se ad suos deos penates ad-
mitterent; vbi eos in sententia perstare animad-
vertit, nec minis nec precibus suis moueri, quo
ma-

summos viros Gronov. de Sestert. p. 166. Græuium ad Cic. lib XI ep. X.

CAP. XCI. 2. *ad oppidum Zamam*) Longe a mari ad australes prope fines Numidiæ hoc oppidum situm est. Vid. Geograph.

magis se reciperent, tertio petit ab eis, vt sibi coniuges liberosque redderent, vt secum eos asportaret. Postquam sibi nihil omnino oppidanos responsi reddere animaduertit, nulla re ab 5
iis impetrata, ab Zama discedit, atque ad villam suam cum M. Petreio paucisque equitibus se confert. Zamenses interim legatos de iis rebus ad XCII
Cæsarem Vticam mittunt, petuntque ab eo, vti ante quam rex manum colligeret, seque oppugnaret, sibi auxilium mitteret: se tamen paratos esse, sibi quoad vita suppeteret, oppidum seque ei reseruare. Legatos collaudatos Cæsar do- 2
mum iubet antecedere, ac suum aduentum prænuntiare. Ipse, postero die Vtica egressus, cum equitatui re in regnum contendit. Interim in 3
itinere ex regiis copiis duces complures ad Cæsarem veniunt, orantque vt sibi ignoscat. Quibus supplicibus venia data, Zamam perueniunt. Rumore interim perlato de eius lenitate 4
clementiaque, propemodum omnes regni equites Zamam perueniunt ad Cæsarem; ab eoque sunt metu periculoque liberati. Dum hæc XCIII
vtrobique geruntur, Considius, qui Tisdræ cum familia, sua gladiatoria manu, Gætulisque præerat, cognita cæde suorum, Domitiique & legionum aduentu perterritus, desperata salute, oppidum deserit, seque clam cum paucis barbaris, pecunia onustus, subduxit, atque in regnum fugere contendit, quem Gætuli, sui comites, in itinere, prædæ 2
cu-

CAP. XCIII. 1. *Domitiique & legionum*) Vide supra c. 86. f. 5.

cupidi, concidunt; seque in quascumque po-
3 tuere partes conferunt. C. interim Vergilius, postquam terra marique clausus, se nihil proficere intellexit, suosque interfectos aut fugatos, M. Catonem Vticæ sibi ipsi manus intulisse, regem vagum a suis desertum ab omnibus aspernari, Saburam eiusque copias ab Sitio esse deletas, Vticæ Cæsarem sine mora receptum, de tanto exercitu reliquias esse nullas, quæ sibi suisque liberis prodessent; a Caninio proconsule, qui eum obsidebat, fide accepta, seque, & sua omnia,
XCIV & oppidum proconsuli transdit. Rex interim Iuba, ab omnibus ciuitatibus exclusus, desperata salute, cum iam conatus esset cum Petreio, vt per virtutem interfecti esse viderentur, ferro inter se depugnant: atque firmior imbecilliorem Iuba Petreium facile ferro consumpsit.
2 deinde, ipse sibi cum conaretur gladio transiicere pectus, nec posset, præcibus a seruo suo impetrauit, vt se interficeret, idque obtinuit.
XCV P. interim Sitius, pulso exercitu Saburæ, præfecti Iubæ, ipsoque interfecto, cum iter cum paucis per Mauretaniam ad Cæsarem faceret, forte incidit in Faustum, Afraniumque, qui eam manum habebant, quaVticam diripuerant, iterque

CAP. XCIV. 1. *cum iam conatus esset*) Posteriores cum Scaligero vncis hæc verba, quasi suspecta & superflua, includunt. Seruari possunt quæ in omnibus libris exstant, si cum Goduino legas *conuiuatus* loco *conatus*. Florus sane IV, 1. *Iuba cum se recepisset in regiam magnifice epulatus postero die cum Petreio, fugæ comite, super mensas & pocula interficiendum se ei præbuit.*

que in Hispaniam tendebant, & erant numero circiter ∞ D, itaque celeriter nocturno tempore, insidiis dispositis, eos prima luce adortus, præter paucos equites, qui ex primo agmine fuerant, reliquos aut interficit, aut in deditionem accipit; Afranium & Faustum vivos capit cum coniuge & libris. Paucis post diebus, dissensione in exercitu orta, Faustus & Afranius interficiuntur. Pompeiæ cum Fausti libris Cæsar incolumitatem suaque omnia concessit. Scipio interim cum Damasippo & Torquato, & Plætorio Rustiano, nauibus longis diu multumque iactati, cum Hispaniam peterent, ad Hipponem regium deferuntur, vbi classis P. Sitii per id tempus erat. a qua pauciora ab amplioribus circumuenta nauigia deprimuntur, ibique Scipio cum iis quos paullo ante nominaui, interiit. Cæsar interim, Zamæ auctione regia facta, bonisque eorum venditis, qui ciues Romani contra populum R. arma tulerant, præmiisque Zamensibus, qui de rege excludendo consilium ceperant, tributis, vectiga-

2

3

XCVI

2

XCVII

CAP. XCV. 3. *Faustus & Afranius interficiuntur*) Hic videtur tumultui militari cædes tribui; at Florus IV, 2. *imperio* Cæsaris hos interfectos dicit : Eutropius VI. 18. *Faustus a Cæsare interfectus est*. Suetonius c. 75. dubitat.

Pompeiæ cum Fausto liberis) Pompeii Magni filia Fausto, Sullæ dictatoris filio, nupserat.

CAP. XCVI. 1. *ad Hipponem regium*) Regius cognominatur hic Hippo, quia in regno Numidarum situs erat: post clarior facta ciuitas Augustini episcopatu. Alter Hippo. Diarchyrus cognomine, fuit Africæ propriæ, haud procul ab Vtica.

galibusque regiis abrogatis, ex regnoque prouincia facta, atque ibi Crispo Sallustio proconsule cum imperio relicto, ipse Zama egressus Vticam
2 se recepit. Ibi bonis venditis eorum, qui sub Iuba Petreioque ordines duxerant. item Thapsitanis HS XX millia; conuentu eorum HS XXX millia; Adrumetanis HS XXX, conuentui eorum HS L millia; multæ nomine imponit. Ciuitates bonaque eorum ab omni iniuria rapinisque de-
3 fendit. Leptitanos, quorum superioribus annis Iuba bona diripuerat, & ad senatum questi per legatos, atque arbitris a senatu datis, sua receperant, tricies centenis millibus pondo olei in annos singulos multat, ideo quod initio, per dissensionem principum, societatem cum Iuba inierant,
4 eumque armis, militibus, pecunia iuuerant. Tisdritanos, propter humilitatem ciuitatis, certo
XCIIX numero frumenti multat. His rebus gestis, idibus Iun. Vticæ classem conscendit, & post diem III Carales in Sardiniam peruenit. Ibi Sulcitanos, quod Nasidium eiusque classem receperant, copiisque iuuerant, HS C millibus multat; & pro decumis octauas pendere iubet, bonaque pauco-
2 rum vendit. & ante diem III Kal. Quint. naues conscendit; & a Caralibus secundum terram prouectus, duo de trigesimo die, eo quod tempestatibus in portubus cohibebatur, ad vrbem Romam venit.

CAP. XCVIII. 1. *Carales in Sardiniam*) Caralis & Carales, vtroque numero, Sardiniæ oppidum cum portu: & in australi latere huius insulæ Sulci oppidum aliud, vnde *Sulcitani*, qui sequuntur.

IN-

INCERTI AVCTORIS DE CÆSARIS ADVERSVS POMPEII LIBEROS BELLO HISPANIENSI COMMENTARIVS.

* *Belli Gallici librum VIII. item de Alexandrino & Africano commentarios, plerig; A. Hirtio, quidam Oppido, vtrique Cæsaris amico, vindicant. Hispaniensis autem belli ne eidem auctori tribuamus, scribendi ratio maxime diuersa, sæpe sordida, neglecta, turbata in causa est. Quamquam enim auctor libri VIII in proœmio dixit, se commentarios rerum gestarum vsque ad exitum vitæ Cæsaris confeciſſe: tamen, quo minus eiusdem hunc Hispaniensis belli librum credamus esse, stili, quam dixi, enormis disparitas impedit. Quisquis illius auctor fuit, egregius, credo, miles, amicus ac comes Cæsaris: tamen is minus eruditus fuit, nec dicendi scribendique facultate imbutus. Io. Rellicanus priores libros Hirtio; hunc postremum Oppido adiudicat; nec vero rationem adfert, cur horum ita ingenia disiungat. Ger. Io. Vossio in mentem de Balbo venit, quod nec absimile vero est, quia Hispanus genere, non Romanus aut Italus fuit; & æque Cæsari, vt Hirtius Oppidusque amicissimus. Accedit quod ephemeris potius, quam historia hic liber sit: BALBI autem EPHEMERIDEM memorauit Sidonius lib. IX. ep. XIV. Sed abstineo in caussa dubia aliquid definire.*

SVMMARIVM.

Prima pars XXVII capitibus, quæ magno ad Mundam prœlio antecesserunt, transfugia, cædes, facinora vtrimque patrata, oppidorum oppugnationes, expilationes, conflictus varios describit. Pars media ipsum

ad Mundum prœlium exponit. Postrema, quæ consecuta sunt pugnam, enarat, Cn. Pompeii interitum Scxti fratris fugam, oppressionem Dedii, & reliquias ex bello disiputas.

PHARNACE superato, Africa recepta, qui ex iis prœliis cum adolescente Cn. Pompeio profugissent; cum & vlterioris Hispaniæ potitus esset, dum Cæsar muneribus dandis in Italia detinetur; quo facilius præsidia contra compararet Pompeius, in fidem vniuscuiusque ciuitatis confu-
2 gere cœpit. ita partim precibus, partim vi, bene magna comparata manu, prouinciam vasta-
3 re cœpit. Quibus in rebus nonnullæ ciuitates sua sponte auxilia mittebant, item non nullæ
4 portas claudebant. ex quibus, si qua oppida vi ceperat, cum aliquis ex ea ciuitate optime de Cn. Pompeio meritus ciuis esset, propter pecuniæ magnitudinem aliqua ei inferebatur caussa, vt, eo de medio sublato, ex eius pecunia la-
5 tronum largitio fieret. Ita paucis commodis hoste hortato maiores augebantur copiæ. ideoque

CAP. I. 1. *profugissent*) profugerant. Sic sæpe auctor. Vide infra cap. II. sect. 2. notata.

vlterioris Hispaniæ) ante Augustum omnis Hispania in citeriorem & vlteriorem diuisa erat. Vtraque separatim prouincia Romana illis temporibus fuit.

muneribus dandis) spectaculis populo dandis.

4. *latronum largitio*) Plus partibus suis auctor fauet, quam bonum decebat historicum.

5. *hoste hortato*) obscure dictum, &, vt videtur, passiue: quod an vsus Latinitatis in hoc verbo ferat (nam in aliis deponentibus non est in solitum) non possum dicere.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn862868203/phys_0710
DFG

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn862868203/phys_0711
DFG

que crebris nuntiis in Italiam missis, ciuitates contrariæ Pompeio auxilia sibi depostulabant. C. II
Cæsar dictator III, designatus IV, multis itineribus ante confectis, cum celeri festinatione ad bellum conficiendum in Hispaniam conuenisset, legati Cordubenses, qui a Cn. Pompeio discesserant, Cæsari obuiam veniunt: a quibus nuntiabatur, 2
nocturno tempore oppidum Cordubam capi posse: quod, nec opinantibus aduersariis eius, prouincia potitus esset: simulque, quod tabellaria Cn. Pompeio dispositi omnibus locis essent, qui certiorem Cn. Pompeium de Cæsaris aduentu facerent. Multa præterea verisimilia proponebant. Quibus rebus adductus, quos legatos ante exercitui præfecerat Q. Pedium & Q. Fabium Maximum de suo aduentu facit certiores, vt, quem sibi equitatum ex prouincia fecissent, præsidio 3
mitterent. ad quos celerius, quam ipsi opinati sunt, appropinquauit, atque, vt ipse voluit, 4
equitatum sibi præsidio habuit. Erat III
idem temporis Sex. Pompeius frater, qui cum præ-

CAP. II. 1. *C. Cæsar dictator III, designatus IV*) Cæsar dictaturam cum annis & consulatibus, contra morem patrium, repetebat. Primum dictator factus, cum ex Hispania rediret. *B. Civ. II, 21.* postea se abdicauit, *Civ. III, 1.* Iterum adsumsit dictaturam cum consulatu tertio. Nummo apud Vrsinum Famil. p. 128. COS. TERT. DICT. ITER. Et alio pag. 131. C. CÆS. DIC. TER. Et alio ibidem CÆS. DIC. QVAR. & in auersa, COS. QVINC. Igitur vere Suetonius c. 76. *Honores nimios recepit, continuum consulatum, perpetuam dictaturam:* & nummo p. 127. CÆS. DICT. PERPETVO.

præsidio Cordubam tenebat: quod eius prouinciæ caput esse existimabatur: ipse autem Cn. Pompeius adolescens Vliam oppidum oppugnabat, & fere iam aliquod mensibus ibi detinebatur.
2 Quo ex oppido, cognito Cæsaris aduentu, legati, clam præsidia Cn. Pompeii, Cæsarem cum adissent, petere cœperunt, vt sibi primo quoque tempore
3 subsidium mitteret. Cæsar eam ciuitatem omni tempore optime de populo R. meritam esse sciens, XI cohortes secunda vigilia iubet proficisci, parique equites numero: quibus præfecit
4 hominem eius prouinciæ notum, & non parum scientem, L. Iulium Patiecum. Qui cum ad Cn. Pompeii præsidia venisset; incidit idem temporis, vt tempestate aduersa vehementique vento adflictaretur, qua vi tempestatis ita obscurabatur,
5 vt vix proximum cognoscere posset. Cuius incommodum summam vtilitatem ipsis præbebat.
6 Ita, cum ad locum venerunt, iubet binos equites incedere, & recta per aduersariorum præsidia ad op-

---

CAP. III. 1. *Vliam oppidum oppugnabat*) Vlia non procul a Corduba in meridiem sita: perperam in libris *Vlla* scripta. In nummis enim est *Vlia*, & vetus inscriptio apud Grut. p. 271. ORDO REIP. VLIENSIVM. quod etiam ad Bell. Alex. cap. 61. sect. 2. demonstrauimus.

4. *L. Iulium Patiecum*) Videtur *Patietus* esse, cuius apud Ciceronem Attic. XII. epist. 11. est mentio. Aut (nisi vtrobique idem est) de quo lib. VI. famil. epist. IV. ad Leptam: *Cæsar ad vos misit exemplum Pacieti litterarum.* Quod Hispanici generis nomen exstat m. apud Val. Maximum lib. V, 4, 3.

oppidum contendere, mediisque ex præsidiis 7
cum quæreretur, qui essent; vnus ex nostris re-
spondit, *vt sileat verbum facere: nam id temporis*
conari ad murum accedere, vt oppidum capiant:
& partim tempestate impediti vigiles non pote-
rant diligentiam præstare, partim illo responso
deterrebantur. Cum ad portam appropin- 8
quassent: signo dato, ab oppidanis sunt recepti,
& pedites equitesque, clamore facto, dispositis
ibi partim, qui remansere, eruptionem in aduer-
sariorum castra fecerunt. Sic illud cum insci-
entibus accidisset, existimabat magna pars homi-
num, qui in iis castris fuissent, se prope captos
esse. Hoc misso ad Vliam præsidio, IV
Cæsar, vt Pompeium ab ea oppugnatione de-
duceret, ad Cordubam contendit; ex quo iti- 2
nere loricatos viros fortes cum equitatu ante
præmisit. qui simul in conspectum oppidi se 3
dederunt, in equis recipiuntur. Hoc a Cordu-
bensibus nequaquam poterat animaduerti. Ap-
propinquantibus, ex oppido bene magna multi-
tudo ad equitatum concidendum cum exisset,
loricati, vt supra scripsimus, ex equis descende-
runt, & magnum prœlium fecerunt sic, vt ex in-
finita hominum multitudine pauci in oppidum
se reciperent. Hoc timore adductus Sex. Pom- 4
peius litteras fratri misit, vt celeriter sibi sub-
sidio veniret, ne prius Cæsar Corduam cape-
ret,

CAP IV. 2. *ante præmisit*) Sic libri πλησιαζικῶς.

3. *in equis recipiuntur*) Locus dubie sanus. Goduinus legit *ex equis*: quia sequitur, *loricati, vt supra scripsimus, ex equis descenderunt.*

3 ret, quam ipse illo veniſſet. Ita Cn. Pompeius, Vlia prope capta, litteris fratris excitus, cum copiis ad Cordubam iter facere cœpit.
V Cæſar cum ad flumen Bætim veniſſet, neque propter altitudinem fluminis tranſire poſſet, lapidibus corbes plenos dimiſit. ita inſuper ponte facto, copias ad caſtra tripartito transduxit.
2 Tenebant aduerſus oppidum e regione pontis
3 trabes, vt ſupra ſcripſimus, bipartito. Huc cum Pompeius cum ſuis copiis veniſſet, ex aduerſo pari ratione caſtra ponit. Cæſar, vt eum ab oppido commeatuque excluderet, brachium ad pontem ducere cœpit. Pari idem conditione
4 Pompeius. Hic inter duces duos fit contentio, vter prius pontem occuparet, ex qua contentione quotidiana minuta prœlia fiebant, vt mo-
5 do hi, modo illi ſuperiores diſcederent. Quæ res cum ad maiorem contentionem veniſſet, ab vtrisque cominus pugna iniqua, dum cupidius locum ſtudent tenere, propter pontem coanguſtabantur, & fluminis ripis appropinquantes
6 coanguſtati præcipitabantur, hic alteri alteris non ſolum mortem morti exaggerabant, ſed tumulos tumulis exæquabant, ita diebus compluribus cupiebat Cæſar, ſi qua conditione poſſet, adverſarios in æquum locum deducere, & primo
VI quoq; tempore de bello decernere. Cum animaduerteret aduerſarios minime velle, quos ideo a via retraxerat, vt in æquum deduceret, copiis

CAP. V. 4. *vter prius pontem*) Vetus liber Ven. *quis prius*: quod Voſſius Analog. IV. 2. tuetur. At Gryph. Scal. ceterique omnes vter.

piis flumen transductis, noctu iubet ignes fieri magnos. ita firmissimum eius præsidium Ateguam proficiscitur. Id cum Pompeius ex perfugis resciisset, ea die per viarum angustias carra complura multasque ballistas retraxit, & ad Corduam se recepit. Cæsar munitionibus Ateguam oppugnare, & brachia circumducere cœpit. Cuius rei Pompeio cum nuntius esset allatus, eo die proficiscitur. Cuius in aduentum, præsidii caussa, Cæsar complura castella occupauit partim suo equitatu, partim vt pedestres copiæ in statione & in excubitu castris præsidio esse possent. Hic in aduentu Pompeii incidit, vt matutino tempore nebula esset crassissima. itaque in illa obscuratione cum aliquot cohortibus & equitum turmis circumcludunt Cæsaris equites, & concidunt, sic, vt vix in ea cæde pauci effugerent. Insequenti nocte castra sua incendit Pompeius, & trans flumen Salsum per conualles castra inter duo oppida Ateguam & Vcubim in monte constituit. Cæsar in munitionibus, ceterisque, quæ ad oppidum oppugnandum opus fuerunt, aggerem vineasque agere instituit. Hæc loca sunt montuosa, & natura edita ad rem militarem, quæ planitia diuiduntur Salso flumine, proxime tamen Ateguam, vt ad flumen sint circiter 2 3 4 5 VII 2

pas-

CAP. VI. 1. *Ateguam proficiscitur*) Atégua & Attegua oppidum Bæticæ, inter Bætin & Singulim fluuios.

CAP. VII. 1. *trans flumen Salsum*) In Singulim a dextra se Salsum flumen infundit.

& *Vcubim*) oppidum prope Ateguam.

3 passuum duo millia. ex ea regione oppidi in montibus castra habuit posita Pompeius in conspectu vtrorumque oppidorum, neque suis ausus est subsidio venire. Aquilas habuit & signa
4 XIII legionum, sed, ex quibus aliquid firmamenti se existimabat habere, duæ fuerunt vernaculæ, quæ a Trebonio transfugerant, & vna facta ex
5 coloniis, quæ fuerunt in his regionibus: quarta fuit Afraniana ex Africa, quam secum adduxerat; reliquæ ex fugitiuis auxiliares consistebant. nam, de leui armatura & equitatu, longe & virtute &
VIII numero nostri erant superiores. Accedebat huc, vt longius bellum duceret Pompeius, quod loca sunt edita, & castrorum munitiones non parum idonea. nam fere totius vlterioris Hispaniæ regio, propter terræ fecunditatem, inopem difficilemq; habet oppugnationem, & non minus co-
2 piosam aquationem. Hic etiam propter barbarorum crebras excursiones omnia loca, quæ sunt ab oppidis remota, turribus & munitionibus retinentur, sicut in Africa, rudere, non tegulis, te-

---

4. *duæ erant Vernaculæ*) De his legionibus, quæ antea sub Varrone, Pompeii legato fuerant, post Cæsari traditæ, ipse de Bello Ciuili lib. II, 20. agit. His Longinus præfectus est a Cæsare, eique mortuo suffectus C. Trebonius: a quo defecerunt Africano bello, atque ita Pompeianam caussam rursus tueri susceperat. *Dio Cass. XLIII p. 228.*

CAP. VIII. L. *vt longius bellum duceret*) protraheret, differret. Cic. lib. VII ep. III *suadere instituit, vt bellum duceret.* Adde Cæs. B. Gall. l. 38, 4.

2. *rudere, non tegulis*) Vide de bello Alexand. cap. 1, sect. 3.

teguntur; simulque in his habent speculas,& 3
propter altitudinem, longe lateque prospiciunt.
Idem oppidorum magna pars eius prouinciæ 4
montibus fere munita, & natura excellentibus
locis esse constituta, vt simul aditus adscensus-
que habeat difficiles. ita ab oppugnationibus 5
natura loci distinentur, vt ciuitates Hispaniæ
non facile ab hostibus capiantur: quod in hoc 6
contigit bello. nam, vbi inter Ateguam & V-
cubim, quæ oppida supra sunt scripta, Pompeius
habuit castra constituta, in conspectu duorum
oppidorum, ab suis castris circiter millia passu-
um IV grumus est excellens natura, qui appella-
tur castra Postumiana. ibi præsidii caussa castel-
lum Cæsar habuit constitutum. Pompeius, IX
qui eodem iugo tegebatur, loci natura, & quod
remotum erat a castris Cæsaris, animaduertebat
loci difficultatem, & quod flumine Salso inter-
cludebatur, non esse commissurum Cæsarem, vt
in tanta loci difficultate ad subsidium submit-
tendum se mitteret. Ista fretus opinione, ter- 2
tia vigilia profectus, castellum oppugnare cœ-
pit, vt laborantibus succurreret. nostri, cum 3
appropinquassent, clamore repentino telorum-
que multitudine iactus facere cœperunt, vti
maguam partem hominum vulneribus adfice-
rent. Quo peracto, cum ex castello repugnare 4
cœpissent, & maioribus castris Cæsari nuntius
esset allatus, cum III legionibus est profectus,
&,

6. *grauum est excellens*) Pompeius Festus: *Grumus, terræ collectio minor tumulo.* Et Nonius Marcellus: *Grumus dicitur agger a congerie dictus.*

5 &, cum ad eos appropinquasset, fuga perterriti multi sunt interfecti, complures capti, in quibus multi præterea armis exsuti fugerant;
X quorum secuta sunt relata LXXX. Insequenti luce Arguetius ex Italia cum equitatu venit. is signa Saguntinorum retulit V, quæ ab oppidanis
2 cepit, suo loco perterritus est, quod equites ex Italia cum Asprenate ad Cæsarem venissent. Ea
3 nocte Pompeius castra incendit, & ad Cordubam
4 versus iter facere cœpit. Rex, nomine Indo, qui cum equitatu suas copias adduxerat, dum cupidius agmen aduersariorum insequitur, a vernacu-
XI lis legionariis exceptus est, & interfectus. Postero die equites nostri longius ad Cordubam versus prosecuti sunt eos, qui commeatus ad castra Pompeii ex oppido portabant; ex iis capti L.
2 cum iumentis, ad nostra adducti sunt castra. Eodem die Q. Marcius tribunus mil. qui fuisset Pompeii, ad nos transfugit, & noctis tertia vigilia in oppido acerrime pugnatum est: ignemque multum miserunt, sicut & omne genus, quibus ignis per iactus solitus est mitti. Hoc

CAP. X. 1. *Insequenti luce*) die sequenti. Cic. pro Mil. c. 35. *Centesima lux est hæc ab interitu P. Clodii.* Sic & infra noster c. 19. sect. 3.

4. *Rex nomine Indo*) Ce hoc rege vel regulo nihil notum est.

CAP. XI. 2. *qui fuisset Pompeii*) qui fuerat. Sic sæpe hic auctor. Vide c. 1. sect. 1. & c. 13. s. 2. & c. 19. §. 1. c. 32. s. 3. & c. 35. s. 2.

in oppido acerrime est pugnatum) in oppido Ategua: seu ex oppido, ab obsessis.

omne genus, quibus) synthesis.

Hoc præterito tempore, C. Fundanius, eques R. ex castris aduersariorum ad nos transfugit. 3

Postero die ex legione vernacula milites sunt capti ab equitibus nostris duo, qui dixerunt se seruos esse. XII

Cum venirent, cogniti sunt a militibus, qui antea cum Fabio & Pedio fuerant, & a Trebonio transfugerant. Eis ad ignoscendum nulla est data facultas: & a militibus nostris interfecti sunt. 2

Eodem tempore 3
cepti tabellarii, qui a Cordua ad Pompeium missi erant, perperamque ad castra nostra peruenerant, præcisis manibus missi sunt facti.

Pari consuetudine, vigilia secunda, ex oppido ignem multum tolorumq; multitudinem iactando, bene magnum tempus consumpserunt, compluresque vulneribus adfecerunt. 4

Præterito noctis tempore, eruptionem in legionem sextam fecerunt, cum in opere nostri distenti essent, acriterque pugnare cœperunt: quorum vis repressa a nostris, etsi oppidani superiore loco defendebantur. 5

L. cum eruptionem facere cœpissent, tamen virtute militum nostrorum, qui, etsi inferiore loco premebantur, (tamen) repulsi aduersarii bene multis vulneribus adfecti in oppidum se contulerunt. 6

Postero die XIII
Pompeius ex castris suis brachium cœpit ad flumen Salsum facere: & cum nostri equites pauci in statione fuissent a pluribus reperti, de statione sunt deiecti, & occisi tres. 2

Eo die A. Valgius,

CAP. XIII. 1. *brachium cœpit facere*) munitionem longius proiectam. Vide Hirt. Alex. cap. 30. & Afric. cap. 51.

gius senatoris filius, cuius frater in castris Pompeii fuisset, omnibus suis rebus relictis, equum conscendit, & fugit. Speculator de legione
2 secunda Pompeiana captus a militibus, & interfectus est. Item temporis glans missa est inscripta, *quo die ad oppidum capiendum accederent,*
4 *sese scutum esse positurum.* Qua spe non nulli, dum sine periculo murum adscendere, & oppidum potiri posse se sperarent, postero die ad murum opus facere cœperunt, & bene magna
5 prioris muri pars deiecta est. quo facta ab oppidanis, ac si suarum partium essent, conseruati, missos facere loricatos: quique præsidii caussa præpositi oppido a Pompeio essent, orabant. Quibus respondit Cæsar, *se conditiones dare,*
6 *non accipere*, consueuisse. Qui cum in oppidum reuersi essent, relato responso, clamore sublato, omni genere telorum emisso, pugna-
7 re pro muro toto cœperunt. propter quod fere magna pars hominum, qui in castris nostris essent, non dubitarunt, quin irruptionem eo
8 die essent facturi. ita corona circumdata, pugnatum est aliquamdiu vehementissime, simulque ballista missa a nostris turrem deiecit: qua aduersariorum, qui in ea turre fuerant, V deiecti sunt, & puer, qui ballistam solitus erat
XIV obseruare. Eo præterito tempore, Pompeius trans flumen Salsum castellum constituit: neque a nostris prohibitus: falsaque illa opinione

---

CAP. XIII, 8. *puer qui ballistam solitus obseruare*) vt milites moneret, quando excutiebatur, quo sibi cauerent.

ne gloriatus est quod prope in nostris partibus locum tenuisset. item insequenti die, eadem consuetudine, dum longius prosequitur, quo loco equites nostri stationem habuerant. aliquot turmæ cum leui armatura, impetu facto, loco sunt deiectæ, & propter paucitatem nostrorum equitum, simulque leui armatura inter turmas aduersariorum protritæ. Hoc in conspectu vtrorumque castrorum gerebatur: & maiore Pompeiani exsultabant gloria, longius quod nostris cedentibus prosequi cœpissent. Qui cum aliquo loco a nostris recepti essent, vt consuessent, ex simili virtute clamore facto, aduersati sunt prœlium facere. Fere apud exercitus hæc est equestris prœlii consuetudo, cum eques ad dimicandum, dimisso equo, cum pedite progreditur, nequaquam par habetur. id quod in hoc accidit certamine. Cum pedites ex leui armatura lecti ad pugnam equitibus nostris nec opinantibus veniissent, idq; in prœlio animaduersum esset, complures equites descenderunt. ita exiguo tempore eques pedestre, pedes equestre prœlium facere cœpit, vsque eo, vt cædem proxime a vallo fecerint. in quo prœlio aduersariorum ceciderunt CXXIII, compluresq; armis exuti, multi vulneribus adfecti in castra sunt redacti: nostri ceciderunt III, saucii XII pedites, & equites V. Eius diei insequenti tempore, pristina consuetudine, pro muro pugnari cœptum est. cum bene magnam multitudinem telorum ignemque nostris defendentibus iniecissent, nefandum crudelis-

XV. 1 2 3 4 5 6

simumque facinus sunt adgressi, in conspectuque nostro hospites, qui in oppido erant, iugulare, & de muro præcipites mittere cœperunt, sicut apud barbaros: quod post hominum memoriam numquam est factum. XVI Huius diei extremo tempore a Pompeianis & clam nostros tabellarius est missus, vt ea nocte turres aggeremque incenderent, & III vigilia eruptionem facerent. 2 ita igne telorumque multitudine iacta, cum bene magnam partem muri consumpsissent, portam, quæ e regione & conspectu Pompeii castrorum fuerat, aperuerunt, copiæque totæ eruptionem fecerunt, secumque extulerunt calcatas ad fossas complendas, & harpagones ad casas, quæ stramenticiæ ab nostris hibernorum caussa ædificatæ erant, diruendas & incendendas; 3 præterea argentum & vestimenta, vt, dum nostri in præda detinerentur, illi, cæde facta, ad præsidia Pompeii se reciperent. nam, quod existimabat eos posse conatum efficere, nocte 4 tota vltra ibat flumen Salsum in acie. Quod factum licet nec opinantibus nostris esset gestum, tamen virtute freti, repulsos multisque vulneribus adfectos, oppido repressérunt, prædaque & armis eorum sunt potiti, viuosque aliquos ceperunt, qui postero sunt 5 interfecti die. Eodemque tempore transfu-

CAP. XVI. 2. *calcatas ad fossas complendas*) Vox insolens. crates tamen & sarmenta videntur significari.

4. *oppido repressérunt*) in oppidum: vt illud Maronis *& clamor cælo.*

fuga nuntiauit ex oppido, Iunium, qui in cuniculo fuisset, iugulatione oppidanorum facta clamasse, *facinus se nefandum & scelus fecisse: nam eos nihil meruisse, quare tali pœna adficerentur; qui eos ad aras & focos suos recepissent, eosque hospitium scelere contaminasse*: multa præterea dixisse: qua oratione deterritos, amplius iugulationem non fecisse. 6

Ita postero die XVII
Tullius legatus cum Catone Lusitano venit, & apud Cæsarem verba fecit: *Vtinam quidem dii immortales fecissent, vt tuus potius miles, quam Cn. Pompeii, factus essem, & hanc virtutis constantiam in tua victoria, non in illius calamitate, præstarem. cuius funestæ laudes quippe ad hanc fortunam reciderunt, vt ciues R. indigentes præsidii, & propter patriæ luctuosam perniciem dedamur hostium numero: qui neque in illius prospera acie primam fortunam, neque in aduersa secundam obtinuimus victoriam: qui legionum tot impetus sustentantes, nocturnis diurnisque operibus gladiorum ictus, telorumque missus exspectantes, victi, & deserti a Pompeio, tua virtute superati, salutem a tua clementia deposcimus; petimusque, vt qualem te gentibus præstitisti, similem te in ciuium deditione præstes.* 2 3 4

Remissis legatis, cum ad portam XVIII
venisset Ti. Tullius cum eum introeuntem C. Antonius insecutus non esset, reuersus est ad portam, & hominem apprehendit. Quod Tiberius cum fieri animaduertit, simulque pugionem 2

CAP. XVIII. 1. *reuersus ad portam & hominem*) quis? quem? an Cato Lusitanus Antonium? nam Tibe-

3 nem eduxisset, manum eius incidit. Ita refugerunt ad Cæsarem. Eodemque tempore signifer de legione prima transfugit & nuntiauit, quo die equestre prœlium factum esset, suo signo periisse homines XXXV, neque licere castris Cn. Pompeii nuntiari, neq; dici perisse quemquam.
4 Seruus, cuius dominus in Cæsaris castris fuisset, vxoremque & filium in oppido reliquerat, dominum iugulauit, & in clam a Cæsaris præsidiis in Pompeii castra discessit, & indicium glande scriptum misit, per quod certior fieret Cæsar, quæ in oppido ad defendendum compararentur. Ita litteris acceptis, cum in op-
5 pidum reuersi essent, qui mittere glandem scriptam solebant, insequenti tempore duo Lusitani fratres transfugæ nuntiarunt, quam Pompeius concionem habuisset: quoniam oppido subsidio non posset venire, noctu ex aduersariorum conspectu se deducerent ad mare versum: vnum respondisse, *vt potius ad dimicandum descenderent, quam signum fugæ ostenderent:* tum, qui
6 ita locutus esset, iugulatum. Eodem tempore tabellarii eius deprehensi, qui ad oppidum veniebant, quorum litteras Cæsar oppidanis obiecit, &, qui vitam sibi peteret, iussit turrem
7 ligneam oppidanorum incendere: id si fecisset, ei se promisit omnia concessurum, quod difficile erat factu, vt eam turrem sine periculo quis
8 incenderet. ita facturus de ligno, cum propius

---

rius Tullius animaduertit id fieri. Nisi ergo aliquid deest, omnia confuse sunt proposita.

8. *ita facturus de ligno*) Si genuina lectio, *lignum* est

pius acceſſit, ad oppidanis eſt occiſus. Eadem nocte transfuga nuntiauit, Pompeiam & Labienum de iugulatione oppidanorum indignatos eſſe. XIX Vigilia ſecunda propter multitudinem telorum turris lignea, quæ noſtra fuiſſet, ab imo vitium fecit, vsque ad tabulatum ſecundum & tertium. 2 Eodem tempore pro muro pugnatum acerrime, & turrim noſtram, vt ſuperiorem, incenderunt. idcirco, quod ventum oppidani ſecundum habuerunt. 3 Inſequenti luce materſamilias de muro ſe deiecit, & ad nos tranſiliit, dixitque ſe cum familia conſtitutum habuiſſe, vt vna transfugerent ad Cæſarem, illam oppreſſam & iugulatam. Hoc præterea tempore tabellæ de muro ſunt deiectæ, in quibus ſcriptum eſt inuentum: *L. Minucius Cæſari.* Si mihi *vitam tribuis, quoniam a Cn. Pompeio ſum deſertus, qualem me illi præſtiti, tali virtute & conſtantia futurum me inte eſſe præſtabo.* 4 Eodem tempore oppidanorum legati, qui antea exierant, Cæſarem audierunt *ſi ſibi vitam concederet. ſeſe inſequenti die oppidum eſſe dedituros.* 5 Quibus reſpondit, *ſe Cæſarem eſſe fidemque præſtaturum.* 6 Ita, ante diem XI Kalend. Martii oppido potitus, imperator eſt appellatus. XX Et Pompeius, ex perfugis cum deditionem oppidi factam eſſe ſciſſet, caſtra mouit Vcubim verſus ſed circum ea loca caſtella diſpoſuit, & munitionibus ſe continere cœpit. Cæſar movit, & propius caſtra caſtris con-

lignea turris, eo tropo quo materia pro opere inde facto eſt.

2 contulit. Eodem tempore mane loricatus vnus
ex legione vernacula ad nos transfugit, & nun-
tiauit. Pompeium oppidanos Vcubenſes con-
vocaſſe, iisque imperauiſſe, vt, diligentia ad-
hibita, perquirerent, qui eſſent ſuarum partium,
3 itemque aduerſariorum victoriæ fautores. Hoc
præterito tempore, in oppido, quod fuit captum,
ſeruus eſt prehenſus in cuniculo, quem ſupra
4 demonſtrauimus, dominum iugulaſſe. is vi-
vus eſt combuſtus; eodemque tempore cen-
turiones loricati IIX ad Cæſarem transfugerunt
ex legione vernacula, & equites noſtri cum ad-
verſariorum equitibus congreſſi ſunt, & ſaucii
5 aliquod occiderunt ex leui armatura. Ea no-
cte ſpeculatores prehenſi ſerui III, & vnus ex
legione vernacula. Serui ſunt in crucem ſub-
XXI lati, militi ceruices abſciſſæ. Poſtero
die equites cum leui armatura ex aduerſario-
2 rum caſtris ad nos transfugerunt. Et eo tem-
pore circiter XI equites ad aquatores noſtros ex-
cucurrerunt, non nullos interfecerunt, item
3 alios viuos abduxerunt. Ex equitibus capti ſunt
equites IIX. Inſequenti die Pompeius ſecuri per-
cuſſit homines LXXIV, qui dicebantur eſſe fau-
tores Cæſaris victoriæ, reliquos in oppidum ius-
ſit deduci; ex quibus effugerunt CXX, & ad Cæ-
XXII ſarem venerunt. Hoc præterito tempore, qui
in oppido Ategua Burſauolenſes capti ſunt, le-
gati profecti ſunt cum noſtris, vti rem geſtam
Bur-

CAP. XXII. 1. *Burſauolenſes*) vbi oppidum ſitum fuerit *Burſauola*, ignoratur. in Bætica fuiſſe, nec longius ab Ategua remotum, non tubitamus.

Bursauolensibus referrent, quid sperarent de Cn. Pompeio, cum viderent hospites iugulari: præterea multa scelera ab iis fieri, qui præsidii caussa ab his reciperentur. Qui cum ad oppidum veniissent, nostri, qui fuissent equites R. & senatores, non sunt ausi introire in oppidum, præterquam qui eius ciuitatis fuissent. Quorum responsis vltro citroque acceptis & redditis, cum ad nostros se reciperent, qui extra oppidum fuissent, illi de præsidio insecuti, ex auersione legatos iugularunt. duo reliqui, qui ex eis fugerunt, Cæsari rem gestam detulerunt, & speculatores ad oppidum Ateguam miserunt. Qui cum certum comperissent (legatorum responsa) ita esse gesta quemadmodum illi retulissent, ab oppidanis concursu facto, eum, qui legatos iugulasset, lapidare, & ei manus intentare cœperunt, illius opera se periisse. ita, vix periculo liberatus, petiit ab oppidanis, vt ei liceret legatum ad Cæsarem proficisci: illi se satisfacturum. Potestate data, cum inde esset profectus præsidio comparato, cum bene magnam manum fecisset, & nocturno tempore per fallaciam in oppidum esset receptus, iugulationem magnam facit. Principibus, qui sibi contrarii fuissent, interfectis, oppidum in suam potestatem recepit. Hoc præterito tempore, serui transfugæ nuntiauerunt, oppidanorum bona vendere, ne cui extra vallum liceret exire, nisi discinctum. Idcirco, quod

2 3 4 5 6 7 8

2. *Qui cum ad oppidum veniissent*) oppidum Bursauolam: *Goduin.* Ateguam, *Rhellican.* Adeo turbate hæc sunt disposita.

quod ex quo die oppidum Ategua esset capsum; metu conterritos complures profugere in Bæturiam, neque sibi vllam spem victoriæ propositam habere, vt si quis ex nostris transfugerit, in leuem armaturam coniici, eumque non am-
XXIII plius XVI accipere. Insequenti tempore Cæsar castris castra contulit, & brachium ad flumen Salsum ducere cœpit. Hic dum in opere nostri distenti essent, complures ex superiore
2 loco aduersariorum decurrerunt. nec detinentibus nostris multis telis iniectis, complures vulneribus adfecere. hic tamen, vt ait Ennius,
3 *nostri cessere parumper*. itaque præter consuetudinem cum a nostris animaduersum esset cedere, centuriones ex legione V flumen transgressi duo restituerunt aciem, acriterque eximia vir-
4 tute plures cum agerent, ex superiore loco mul-
5 titudine telorum alter eorum concidit. ita, cum is compar prælium facere cœpisset, & cum vndique se circumuenire animaduertisset, pa-
6 rumper ingressus, pedem offendit. Huius concidentis viri casu passim audito, cum complures aduersariorum concursum facerent, equites nostri transgressi interiore loco aduersarios ad val-
7 lum agere cœperunt. Ita, dum cupidius intra præsidia illorum student cedem facere, a turmis & leui armatura sunt intercluſi. Quorum nisi summa virtus fuisset, viui capti essent, nam & munitione præsidii ita coangustabantur, vt equites, spatio intercluso, vix se defendere possent.

---

8. profugere in Bæturiam) regionem inter Bætim & Anam fluuios. Plinius lib. III cap. 1. *Quæ regio a Bæti ad fluuium Anam tendit, Bæturia appellatur.*

sent. Ex his vtroque genere pugnæ complu- 8
res sunt vulneribus adfecti in quis etiam Clo-
dius Aquitius. inter quos ita cominus est pu-
gnatum, vt ex nostris, præter II centuriones,
sit nemo desideratus, gloria se efferentes. Po- XXIV
stero die ab Soricaria vtræque conuenere copiæ.
Nostri brachia ducere cœperunt. Pompeius, 2
cum animaduerteret, castello se excludi Aspauia,
quod ad Vcubi millia passuum V distat hæc res
necessario vocabat, vt ad dimicandum descen-
deret. neque tamen equo loco sui potestatem 3
faciebat, sed ex grumo excelsum tumulum ca-
piebat, vsque eo, vt necessario cogeretur ini-
quum locum subire. Quo facto, cum vtro-
rumque copiæ tumulum excellentem petissent, 4
prohibiti a nostris sunt, deiectique planitie. Quæ 5
res secundum nostris efficiebat prœlium, vndi-
que autem cedentibus aduersariis, nostri magna
in cæde versabantur; quibus mons, non virtus,
saluti fuit: quo subsidio tunc, nisi aduesperasset, a
paucioribus nostris omni auxilio priuati essent.
nam ceciderunt ex leui armatura CCCXXIV; ex 6
legionariis CXXXIIX, præterquam quorum ar-
ma & spolia sunt adlata. Ita pridie II centurio-
num interitio hac aduersariorum pœna est lita-
ta.

CAP. XXIV. 1. *ab Soricaria*) Ignotum nomen loci: nec di-
vinare licet, oppidum an villa aut simile fuerit. Infra
cap. 27. sect. 2. *Sorica* vocatur. Adeo prauata & incerta
sunt omnia.

5. *quibus mons, non virtus*) QVIBVS refertur ad eos, in
quorum cæde Cæsariani versabantur. Goduinus *hosti-
bus* substituit. Bene, si quis codex vetustus suaderet.

XXV ta. Insequenti die pari consuetudine, cum ad
eundem locum præsidium venisset, pristino illo
suo vtebantur instituto. nam præter equites nul-
2 lo loco æquo se committere audebant. Cum
nostri in opere essent, equitum copiæ concursus
facere cœperunt: simulque vociferantibus legio-
nariis, eum locum efflagitarent, vt, consueti inse-
qui, existimare possent, se paratissimos esse ad di-
micandum, nostri ex humili convalle bene longe
sunt egressi, & planitie iniquiore constiterunt.
3 Illi tamen procul dubio ad congrediendum in
eum locum non sunt ausi descendere, præter
vnum Antistium Turpionem, qui fidens viribus,
ex aduersariis sibi parem esse neminem cogitare
cœpit. hic vt fertur, Achillis Memnonisque con-
4 gressus. Q. Pompeius Niger, eques Romanus
Italicensis, ex acie nostra ad congrediendum pro-
5 gressus est. quoniam ferocitas Antistii omnium
mentes conuerterat ab opere ad spectandum, a-
6 cies sunt dispositæ. nam inter bellatores princi-
pes dubia erat posita victoria, vt prope videretur
finem bellandi duorum dirimere pugna. ita aui-
di cupidiq; suarum quisq; partium, expertorum
7 virorum, fautorumq; voluntas habebatur. Quo-
rum virtute alacri cum ad dimicandum in plani-
tiem

CAP. XXV 3. *Achillis Memnonisq; congressus*) Horum singulare certamen, quo Memnon periit, copiose scriptum est a Quinto Calabro Smyrnensi lib. II. a versu 441. Attigit etiam Dictys Cretensis lib. IV. c. VI. seq.

4. *Italicensis*) ex Bæticæ colonia, quæ *Italica* dicebatur: de qua supra B. Civ. II, 20.

tiem se contulissent, scutorumque laudis insignis
præfulgens opus cælatum, quorum pugna esset
prope profecto dirempta, nisi propter equitum *
concessum, vt supra demonstrauimus, leui arma-
tura præsidii causſa non longe ab opere castro-
rum constitisset. Vt nostros equites in receptu, 8
dum ad castra redeunt, aduersarii cupidius sunt
insecuti, vniuersi, clamore facto, impetum dede-
runt. Ita metu perterriti, cum in fuga essent,
multis amissis, in castra se recipiunt. Cæ- XXVI
sar ob virtutem turmæ Cassianæ donauit millia
XIII, & præfecto torques aureos II, & leui arma-
turæ millia X. Hoc die A. Bæbius, & C. Fla- 2
vius, & A. Trebellius, equites Romani Astenses,
argento prope tecti equites ad Cæsarem transfu-
gerunt; qui nuntiauerunt, equites Romanos 3
coniurasse omnes, qui in castris Pompeii essent,
vt transitionem facerent; serui indicio omnes in
custodiam esse coniectos, e quibus, occasione
capta, se transfugisse. Item hoc die litteræ sunt 4
deprehensæ, quas mittebat Vrsaonem Cn. Pom- 5
peius, *S. V. G. E. V. Etsi, prout nostra felicitas, ex
sententia aduersarios adhuc propulsos habemus,*
ta-

CAP. XXVI. 2. *equites Romani Astenses*) ex colonia Asta, ad ostia versus fluminis Bætis sita. Mela lib. III cap. 1. *castellum Ebora in litore, & procul a litore Asta colonia.* Adde infra nostri cap. 36. sect. 4.

4. *quas mittebat Vrsaonem*) in libris plerisque *Vrsaonem*: vet. Ven. & Gryph. *Saonem* mutile, tamen cum A. Plinio lib. III cap. 1. *Vrso* dicta colonia, quæ cognominata sit *Genua Vrbanorum*. Et Grut. Inscr. p. 259 n. 2. RESP. VRSONENSIVM. Sita inter Hispalim & Mundam.

tamen, si æquo loco sui potestatem facerent, celerius, quam vestra opinio est, bellum confeci-
6 *sem. Sed exercitum tironum non audent in campum deducere, nostrisque adhuc freti præsidiis, bellum ducunt. nam singulas ciuitates circumsi-*
7 *dent, inde sibi commeatus capiunt. Quare & ciuitates nostrarum partium conseruabo, & bellum primo quoque tempore conficiam. Cohortes animo habeo ad vos mittere, Profecto nostro commeatu priuati, necessario ad dimicandum descen-*
XXVII *dent.* Insequenti tempore cum nostri temere in opere distenti essent, equites in olueto,
2 dum lignantur, interfecti sunt aliquot. Serui transfugerunt, qui nuntiauerunt a.d. III nonarum Martii prœlio, ad Soritiam quod factum est, ex eo tempore metum esse magnum, & Attium Varum circum castella præesse. Eo die
3 Pompeius castra mouit; & circa Hispalim in o-
4 lueto constitit. Cæsar prius quam eodem est profectus, luna hora circiter VI visa est. ita castris motis Vcubim, præsidium, quod Pompeius reliquit, iussit vt incenderent, & deusto oppido in
5 castra maiora se reciperent. Insequenti tempore Ventisponte oppidum cum oppugnare cœpisset, deditione facta, iter fecit in Carrucam, contra

---

6. *bellum ducunt*) Vide supra c. 8. s. 1.

CAP. XXVI. 2. *ad Soritiam*) Non puto alium locum esse, quam qui supra c. 24. dicitur *Soricaria*.

3. *& circa Hispalim*) vrbem nobilem ad Bætin, quæ nunc Seuilla est.

5. *Ventisponte oppidum*) inter Hispalim & Mundam. Cetera de situ ignorantur.

iter fecit in Carrucam) ignobilis locus eiusdem tractus.

tra pompeium castra posuit. Pompeius oppidum, quod contra sua præsidia portas clausisset, incendit; milesque, qui fratrem suum in castris 6
iugulasset, interceptus est a nostris, & fuste percussus. Hinc itinere facto, in campum Mundensem cum esset ventum, castra contra Pompeium constituit. Sequenti die cum XXIIX
iter facere Cæsar cum copiis vellet, renuntiatum est ab speculatoribus, Pompeium de tertia vigilia in acie stetisse. Hoc nuntio adlato, vexillum proposuit. Idcirco enim copias eduxerat, 2
quod Vrsaonensium ciuitati (fuissent fautores) antea litteras miserat, Cæsarem nolle in conuallem descendere, quod maiorem partem exercitum tironum haberet. Hæ litteræ vehementer confirmabant mentes oppidanorum. Ita, 3
hac opinione fretus, totum se facere posse existimabat. Etenim & natura loci defendebatur, & ipsius oppidi munitione, vbi castra habuit constituta. Namque, vt superius demonstravimus, loca excellentia tumulis contineri; in- 4
terim nulla planitia diuidit. Sed ratione nulla placuit taceri id, quod eo incidit tempore. Pla- XXIX
nities inter vtraque castra intercedebat, circiter millia passuum V, vt auxilia Pompeii duabus defenderentur rebus, oppidi excelsi, & loci natura. Hinc dirigens proxima planities æqua- 2
ba-

---

6. *in campum Mundensem*) Munda oppidum Bæticæ haud longe a mari positum, quod vltimum Cæsaris prœlium, cum Pompeii filiis commissum, nobilitauit.

CAP. XXIIX. 4. *nulla planitia diuidit*) vt supra

batur, cuius decursum antecedebat riuus, qui ad
3 eorum accessum summam efficiebat loci iniqui-
tatem. Nam palustri & voraginoso solo curre-
bat ad dextram partem: & Cæsar, cum aciem
directam vidisset, non habuit dubium, quin me-
dia planitie in æquum ac dimicandum aduersarii
procederent. hoc erat in omnium conspectu.
4 Huc accedebat, vt locus ille planitie equitatum
ornaret, & diei solisque serenitas, vt mirificum
& optandum tempus prope ab diis immortali-
bus illud tributum esset ad prœlium committen-
5 dum. Nostri lætari, non nulli etiam timere,
quod in eum locum res fortunæque omnium
deducerentur, vt, quidquid post horam casus
6 tribuisset, in dubio poneretur. Itaque nostri
ad dimicandum procedunt, id quod aduersa-
rios existimabamus esse facturos. Qui tamen
a munitione oppidi ∞ passibus longius non
audebat procedere, in quo sibi prope murum
7 aduersarii constituebant. Itaque nostri proce-
dunt, interdum æquitas loci aduersarios efflagi-
tabat, vt tali conditione contenderent ad victori-
8 am. neque tamen illi a sua consuetudine disce-
debant, vt aut ab excelso loco, aut ab oppido,
discederent. Nostri pede presso propius riuum
cum appropinquassent, aduersarii patrocinari lo-
XXX co iniquo non desinunt. Erat acies XIII aquilis
con-

---

cap. 4. sect. 1. De qua forma diximus ad Cæsar. Ciuil. 1. cap. 43. Adde Hirt. Afr. c. 51. f. 2.

CAP. XXX. 1. *Erat acies XIII aquilis*) tredecim legionibus. Signum pro signato. Supra cap. 7. noster

constituta, quæ lateribus equitatu tegebatur, cum leui armatura millibus VI, præterea auxiliares accedebant prope alterum tantum. Nostra præsidia LXXX cohortibus & IIX, millibus equitum. Ita cum in extrema planitie iniquum in 2
locum nostri appropinquassent, paratus hostis erat superior, vt transeundi iter vehementer esset periculosum. Quod cum a Cæsare esset ani- 3
maduersum, ne quid temere culpa sua sequius admitteretur, eum locum definire cœpit. Quod cum hominum auribus esset obiectum, 4
molestè & acerbe accipiebant, se impediri, quo minus prœlium conficere possent. Hæc mora aduersariòs alacriores efficiebat, Cæsaris copias timore impediri ad committendum prœlium. Ita se efferentes iniquo loco, sui potestatem faciebant, vt magno tamen periculo accessus eorum haberetur. Hic decumani suum locum 6
cornu dextrum tenebant, sinistrum III & V legio, itemque cetera auxilia & equitatus, prœlium, clamore facto, committitur. Hic etsi XXXI
virtute nostri antecedebant, aduersarii loco superiore defendebantur acerrime, & vehemens fiebat ab vtrisque clamor, telorumque missus, concursus, sic, vt, vt prope nostri diffiderent victo-

ad eundem modum: *Aquilas habuit & signa XIII. legionum.*

3. *eum locum definire cœpit*) determinare, quousque milites progrediantur: & prohibere, ne quis vltro pergeret.

6. *decumani*) legio decima, quam maximi Cæsar faciebat, vt ex bello Gallico liquet.

2 ctoriæ. congressus enim & clamor, quibus re-
bus maxime hostes conterrentur, in collatu pa-
3 ri erant conditione. itaque ex vtroque genere
pugnæ, cum parem virtutem ad bellandum
contulissent, pilorum missu fixa cumulatur &
4 concidit aduersariorum multitudo. dextrum
demonstrauimus decumanos cornu tenuisse, qui,
etsi erant pauci, tamen propter virtutem, ma-
gno aduersarios timore eorum opera adficiebant
quod suo loco hostes vehementer premere cœ-
perunt, vt ad subsidium, ne ab latere nostri oc-
cuparent, legio aduersariorum transduci cœ-
5 pta sit ad dextrum. Quæ simul est mota, equi-
tatus Cæsaris sinistrum cornu premere cœpit,
at ii eximia virtute prœlium facere incipiunt,
vt locus in acie ad subsidium veniendi non dare-
6 tur. Ita, cum clamori esset intermistus gemi-
tus, gladiorumque crepitus auribus oblatus, im-
7 peritorum mentes timore prepediebat. Hic,
vt ait Ennius, *pes pede premitur, armis teruntur*
arma, aduersariosque vehementissime pugnan-
tes nostri agere cœperunt; quibus oppidum fuit
8 subsidio. Ita ipsis Liberalibus fusi fugatique
non superfuissent, nisi in eum locum confu-
gis-

CAP. XXXI. 4. *ne ab latere nostri occuparent*) Ex Thuani duobus MSS. emendatur Goduinus, etiam sensu postulante. Vulgo *occuparentur*.

8. *ipsis Liberalibus*) Liberalia Libero patri, i. e. Baccho sacer dies, XVI Kal. Apr. Ouidius Fast. III vers. 713.

Tertia post idus lux est celeberrima Baccho.

Cicero lib. XII epist. XXV. ad Cornificium: *Liberalibus litteras accepi tuas.*

gissent, ex quo erant egressi; in quo prœlio ceciderunt millia hominum circiter XXX, & si quid amplius: præterea Labienus, Attius Varus: quibus occisis, vtrisque funus est factum: itemque equites Romani, partim ex vrbe, partim ex prouincia, ad millia III. Nostri desiderati ad hominum ∞ partim peditum, partim equitum, saucii ad D. aduersariorum aquilæ sunt ablatæ XIII, & signa & fasces: præterea duces belli XVII capti sunt. Hos habuit res exitus. Ex fuga hac cum oppidum Mundam sibi constituissent præsidium, nostri cogebantur necessario eos circumuallare. Ex hostium armis, pro cæspite cadauera collocabantur, scuta & pila pro vallo, insuper occisi, & gladii, & mucrones, & capita hominum ordinata, ad oppidum conuersa vniuersa hostium timorem, virtutisque insignia* proposita viderent, & vallo circumcluderentur aduersarii ita Galli tragulis iaculisque oppidum ex hostium cadaueribus sunt circumplexi, oppugnare cœperunt. Ex hoc prœlio Valerius adolescens, Cordubam cum paucis equitibus fugiens, Sex. Pompeio, qui Cordubæ fuisset, rem gestam refert. Cognito hoc negotio, quos equites, quod pecuniæ secum habuit, eis distribuit, & oppidanis dixit; se de pace ad Cæsarem profici-sci, & secunda vigilia ab oppido discessit. Cn. Pompeius autem cum equitibus paucis non nullisque pedibus ad nauale præsidium par-

9

10

XXXII

2

3

4

CAP. XXXII. 2. *hostium timorem virtutisq; insignia*) Mutila hæc & vicina asteriscis notata a criticis.

parte aliter contendit Carteiam, quod oppidum
6 abest a Corduba millia passuum CLXX. Quo
eum ad octauum milliarium venisset, P. Caluitius, qui castris antea Pompeii præpositus esset, eius verbis nuntium mittit, cum minus belle haberet, vt mitteret lecticam, qua in oppidum deferri posset. Litteris missis, Pompeius Car-
7 teiam defertur. Qui illarum partium fautores essent, conueniunt in domum, quo erat delatus: qui arbitrati sunt clanculum venisse, vt ab eo, quæ vellent, de bello requirerent. Cum frequentia conueniisset, de lectica Pompeius
XXXIII eorum in fidem confugit. Cæsar ex prœlio, munitione circumdata, Cordubam venit. qui ex cæde eo refugerant, pontem occupaue-
2 runt. Cum eo esset ventum, conuiciari cœperunt, nos ex prœlio paucos superesse, quo confugeremus. Ita pugnare cœperunt de ponte.
3 Cæsar flumen transiecit, & castra posuit. Scapula, totius seditionis familiæ & libertinorum caput, ex prœlio Cordubam cum veniisset, fami-

---

5. *contendit Cardeiam*) Carteia ad fretum Herculeum sita.

6. *castris antea Pompeii --- eius verbis*) Cn. Pompeii, fratris maioris.

CAP. XXXIII. 1. *Munitione circumdata*) Mundæ oppido.

3. *Scapula totius seditionis familiæ caput*) Scapula hic Trebonium, Cæsaris præfectum, expulerat, omnemq; Bæticam perduxerat ad seditionem. Cicero lib. IX. epist. XIII. ad Dolabellam: *bellum commotum a Scapula*. Vide quæ nos ad illam epistolam notauimus ex Dione, qui lib. XLIII. p. 228. hæc persequitur.

miliam & libertos conuocauit. pyram sibi exstruxit, cœnam adferri quam optimam imperauit, item optimis insternendam vestimentis pecuniam & argentum in præsentia familiæ donauit. Ipse de tempore cœnauit, vinum & nardum idemtidem sibi infudit. Ita nouissimo tempore seruum iussit & libertum, qui fuisset eius concubinus, alterum se iugulare, alterum pyram incendere. Oppidani autem, simul Cæsar castra contra oppidum posuit, discordare cœperunt; vsque eo, vt clamor in castra nostra perueniret, fere inter Cæsarianos & inter Pompeianos. Erant hic legiones, quæ ex perfugis conscriptæ, partim oppidanorum serui, qui erant a Sex. Pompeio manumissi, tunc in Cæsaris aduentum descendere cœperunt. legio XIII oppidum defendere cœpit: nam, cum iam repugnarent, turres ex parte & murum occuparunt. Denuo legatos ad Cæsarem mittunt, vt sibi legiones subsidio intromitteret. Hoc cum animaduerterent homines fugitiui, oppidum incendere cœperunt. Qui superati a nostris, sunt interfecti hominum millia XXII, præterquam extra murum qui perierunt. Ita Cæsar, oppido potitus; dum hic detinetur ex prœlio, quos circummunitos superius demonstrauimus, eruptionem fecerunt: 4 5 XXXIV 2 3 4 5

&

4. *cœnam adferri quam optimam*) Sic morituri quidam faciebant, vt inter lauditias exirent ex vita. De Iuba & Petreio idem tradidit Florus IV, 2.

5. *vinum & nardum*) Sic in tribus MSS. Goduinus invenit: sic & veteres impressi. Posteriores, *resinam & nardum*.

CAP. XXXIV. 5. *quos circummunitos superius demonstr.*)

& bene multis interfectis, in oppidum sunt re-
XXXV dacti. Cæsar Hispalim cum contendisset,
legati deprecatum venerunt. Ita cum oppidum
sese tueri dixisset, Caninium legatum cum præ-
2 sidio intromittit. Ipse castra ad oppidum po-
nit. Erat bene magnum intra Pompeianas par-
tes præsidium, quod Cæsaris præsidium rece-
ptum indignabatur, clam quemdam Philonem
illum, qui Pompeianarum partium fuisset de-
fensor acerrimus. Is tota Lusitania notissimus
3 erat. Hic, clam præsidio in Lusitaniam pro-
ficiscitur, & Cæcilium Nigrum, Nomine Bar-
barum, ad Lenium conuenit; qui bene ma-
4 gnum manum Lusitanorum haberet. Rursus
in Hispalim oppidum denuo noctu per murum
recipitur, præsidium vigilesque iugulant. Por-
tas præcludunt, de integro pugnare cœpe-
XXXVI runt. Dum hæc geruntur, legati Car-
teienses renuntiarunt, quod Pompeium in pote-
state haberent: quod ante Cæsari portas præclu-
sissent, illo beneficio suum maleficium existi-
mabant se lucrifacere. Lusitani Hispali pugna-
2 re nullo tempore desistebant. Quod Cæsar
eum animaduerteret, si oppidum capere con-
tenderet, vt homines perditi incenderent; &
mœnia delerent. Ita consilio habito noctu, pa-
titur

Mundenses munitione circumdederat Cæsar cap. 33. sect. 1.

CAP. XXXV. 2. *clam quemdam Philonem*) supplet Goduinus mittit.

3. *ad Lenium conuenit*) Ignoti oppidi nomen *Lenium*.

CAP. XXXVI. 1. *Lusitani Hispali pugnare*) Goduinus ita ex duobus codd. Thuani: Vulgati, *Hispalin op-*

titur Lusitanos eruptionem facere: id quod consulto non existimabant fieri. ita irrumpendo naues, quæ ad Bætim flumen fuissent, incendunt. Nostri, dum incendio detinentur, illi profugiunt, & ab equitibus conciduntur. Quo facto, oppido recuperato, Astam iter facere cœpit, ex qua ciuitate legati ad deditionem venerunt, Mundenseſque, qui ex prœlio in oppidum confugerant, cum diutius circumsiderentur, bene multi deditionem faciunt; &, cum essent in legionem distributi, coniurant inter se, vt noctu signo dato, qui in oppido essent, eruptionem facerent: illi cædem in castris administrarent. Hac recognita, insequenti nocte, vigilia tertia, tessera data, extra vallum omnes sunt concisi Mundenses duces. Cæsar in itinere reliqua oppida oppugnat, quæ propter Pompeium dissentire cœperunt: pars erat, quæ legatos ad Cæsarem miserat, pars, qui Pompeianarum partium essent fautores. Seditione concitata, partes occupant, cædes fit magna, saucius Pompeius naues XXX occupat longas & profugit. Didius, qui Gadis classi præfuisset, ad quem simul nuntius adlatus est, confestim sequi cœpit, partim peditatibus

3

4

5

XXXVII

2

&

---

pugnare. At intus erant & recepti in vrbem. Qui ergo illam oppugnare potuerunt?

4. *oppido recuperato*) Hispali, a Lusitanis nuper intercepta.

Astam iter facere) vide supra cap. 26. sect. 2.

CAP. XXXVII. 2. *Didius, qui Gadis classi præfuisset*) Alii dixissent *Gadibus*, vt ipse noster cap. 41. item *præfuerat*.

& equitatibus ad persequendum celeriter iter
3 faciens. Item IV. die nauigatione confecta, in-
sequuntur, qui imparati a Carteia profecti si-
ne aqua fuissent, at terram applicant. Dum a-
quantur, Didius classe occurrit, naues incendit,
XXXIIX non nullas capit. Pompeius cum paucis
profugit; & locum quendam, munitum natu-
ra, occupat. Equites & cohortes, quæ ad per-
sequendum missæ essent, speculatoribus ante-
missis certiores fiunt, diem & noctem iter faci-
unt, Pompeio humero & sinistro crure vehemen-
2 ter erat saucius. Huc accedebat, vt etiam talum
intorsisset: quæ res maxime impediebat. Ita
lectica a ture qua esset adlatus, in ea ferebatur.
3 Lusitanus more militari, cum a Cæsaris præsidio
fuisset conspectus, celeriter equitatu cohortibus-
que circumcluditur. Erat accessus loci difficul-
4 tas. Nam idcirco, quod propter suos a nostro
præsidio fuisset conspectus, celeriter munitum
locum natura ceperat sibi Pompeius, quem vix
magna multitudine deducti homines ex supe-
5 riore loco defendere possent. Subeunt in ad-
ventu nostri, depelluntur telis, quibus cedentibus, cupidius insequebantur aduersarii, &
6 confestim tardabant ab accessu. Hoc sæpius
facto animaduertebant, nostro magno id fieri
periculo. Opere circum munire instituit, pari
autem & celeri festinatione circum munitiones
in iugo dirigunt, vt æquo pede cum aduersa-
riis congredi possent. A quibus cum anim-
aduersum esset, fuga sibi præsidium capiunt.
XXXIX Pompeius, vt supra demonstrauimus saucius

&

& in torto talo, idcirco tardabatur ad fugiendum : itemque propter loci difficultatem, neque equo, neque vehiculo saluti suæ præsidium parare poterat. Cædes a nostris vndique 2
administrabatur, excluſa munitione, amiſſisque auxiliis. Ad conuallem autem atque ex- 3
eſum locum in ſpelunca Pompeius ſe occultare cœpit, vt a noſtris non facile inueniretur, niſi captiuorum indicio. Ita ibi interficitur. Cum Cæſar gradiebatur Hiſpalim, pridie id. Aprilis caput adlatum & populo datum eſt in conſpectum. Interfecto Cn. Pompeio adole- XL
ſcente, Didius, quem ſupra demonſtrauimus, illa adfectus lætitia, proximo ſe recepit caſtello, non nullasque naues ad reficiendum ſubducit. Luſitani, qui ex pugna ſuperfuerunt, ad 2
ſignum ſe receperunt, & bene magna manu comparata, ad Didium ſe reportant. Huic etſi 3
non aberat diligentia ad naues tuendas, tamen nonnumquam ex caſtello propter eorum crebras excurſiones eiiciebatur, & ſic prope quotidianis pugnis inſidias ponunt, & tripartito ſigna diſtribuunt. erant parati, qui naues in- 4
cenderent, incenſisq; qui ſubſidium repeterent, ii ſic diſpoſiti erant, vt a nullo conſpectu omnium ad pugnam contenderet. Ita cum ex ca- 5
ſtello Didius ad propellendum proceſſiſſet cum copiis, ſignum a Luſitanis tollitur, naues incenduntur, ſimulque, qui in caſtello ad pugnam proceſſerant, eodem ſigno fugientes latrones dum

CAP. XL. 2. *Luſitani, qui ex pugna*) ſupple, tumultuaria ad Hiſpalim, c. 36. *ſuperfuerunt*.

dum persequuntur, a tergo insidiæ clamore sub-
6 lato circumueniunt. Didius magna cum virtute
cum compluribus interficitur: non nulli ea pu-
7 gna scaphas, quæ ad litus fuerant, occupant.
Item complures nando, ad naues, quæ in salo fu-
erunt, se recipiunt, ancoris sublatis, pelagus re-
mis petere cœperunt. Quæ res eorum vitæ sub-
sidio fuit. Lusitani præda potiuntur. Cæsar Ga-
XLI dibus rursus ad Hispalim recurrit. Fa-
bius Maximus, quem ipse ad præsidium oppu-
gnandum reliquerat, operibus assiduis, hostes-
que circum sese intercluſi, inter se decernere,
facta cæde bene magna eruptionem faciunt.
2 Nostri ad oppidum recuperandum occasionem
non prætermittunt, & reliquos viuos capiunt, ac
deinde Vrsaonem proficiscuntur; quod oppidum
magna munitione continebatur, sic, ut ipse
locus non solum opere, sed etiam natura edi-
3 tus, ab oppugnando hostem auerteret. Hoc
acciderat, quod aqua præterquam in ipso op-
pido non erat: nam circumcirca riuus nusquam
4 reperiebatur propius millia passuum IIX. Quæ
res magno erat adiumento oppidanis. Tum
præterea accedebat, vt agger, materiesque, vnde
solitæ sunt turres agi, propius millia passuum
VI non reperiebantur. Ac Pompeius, vt op-
pi-

CAP. XLI. 1. *quem ipse ad præsidium oppugnandum*) Sic veteres libri Ven. Bas. Gryph. & cod. MS. quem Goduinus vidit: alii *ad Mundam præsidium opp.* manifesto mendo. Præsidium autem oppidi Mundæ erat: quod glossema ex margine receptum fuit.

2. *ab oppugnando auerteret*) Goduinus ita. Alii, *ad oppugnandum hostem aduerteret.*

pidi oppugnationem tutiorem efficeret, omnem materiem circum oppidum succisam intro congessit. Ita necessario diducebantur nostri; vt a 5
Munda, quam proxime ceperant, materiem illo deportarent. Dum hæc ad Mundam geruntur XLII
& Vrsaonem, Cæsar, cum a Gadibus ad Hispalim se recepisset, insequenti die, concione aduocata, commemorat. *Initio quæsturæ suæ eam prouinciam ex omnibus prouinciis peculiarem sibi constitisse, & quæ potuisset, eo tempore beneficia largitum esse. Insequenti prætura ampliato honore, vectigalia, quæ Metellus imposuisset, a senatu petisse, & eis pecuniis prouinciam liberasse: simulque, patrocinio suscepto, multis legibus ab se in senatum inductis, simul publicas priuatasque causas, multorum inimicitiis susceptis, defendisse: suo item in consulatu absentem, quæ potuisset* 3
commoda prouinciæ tribuisse: eorum omnium commodorum esse & immemores, & ingratos in se & in populum R. hoc bello & in præterito tempore cognosse. Vos iure gentium, inquit, *& ciuium R.* 4
institutis cognitis, more barbarorum populi R. magistratibus sacrosanctis manus sæpe & sæpius attulistis; luce clara Cassium in medio foro nefarie interficere voluistis. Vos ita pacem semper odi- 5
stis,

CAP. XLII. 2. *Initio quæsturæ*) Quæstori Cæsari vlterior Hispania obuenerat: quam etiam obiuit. *Sueton. c. 7.*

Insequenti prætura) Ex prætura etiam vlteriorem sortitos Hispaniam, nec vero in eam profectus est: absens vero profuit. *Sueton. c. 18.*

4. *Cassium in medio foro nefarie*) Lege de Alexandrino bello quod Hirtius scripsit, c. 52.

stis, vt nullo tempore legiones desint Populi R. in hac prouincia haberi: apud vos beneficia pro maleficiis maleficia pro beneficiis habentur. Ita neque in otio concordiam, neque in bello virtutem vllo
6 *tempore retinere potuistis. Priuatus ex fuga Cn. Pompeius adolescens a vobis receptus, fasces imperiumque sibi arripuit. Multis interfectis ciuibus, auxilia contra populum R. comparauit: agros vestramque prouinciam vestro impulsu depopula-*
7 *vit: In quo vos victores existimabatis? An me deleto, non animaduertebatis, X. habere legiones populum R. quæ non solum vobis obsistere, sed etiam cælum diruere possent? quorum laudibus & virtute*

Desunt reliqua.

C. IVLII CÆSARIS FRAGMENTA

EX LIBRIS EPISTOLARVM AD M. T. CICERONEM.

CÆSAR IMP. S. D. CICERONI IMP.

Quum Furnium nostrum tantum vidissem, neque loqui, neque audire me commode potuisset. quum properarem, atque essem in itinere, præmissis iam legionibus: præterire tamen non potui, quin & scriberem ad te, & illum mitterem, gratiasque agerem. etsi hoc officium & feci sæpe, & sæpius mihi facturus videor: ita & de me mereris, in primis a te peto, quoniam confido me celeriter ad vrbem venturum, vt te ibi videam; vt tuo consilio, gratia, dignitate, ope omnium rerum vti possim. Ad propositum reuertar: festinationi meæ grauitatique litterarum ignoscas, reliqua ex Furnio cognoscas. Vale *Ex Cic. lib. IX ad Attic. ep. VI.*

CÆ-

CÆSAR IMP. CICERONI IMP. S.

Recte auguraris de me (bene enim tibi cognitus sum) nihil a me abesse longius crudelitate. atque ego quum ex ipsa re magnam capio voluptatem, tum, meum factum probari abs te, triumpho gaudio: neq; illud me mouet, quod ii, qui a me dimissi sunt, discessisse dicuntur, vt mihi rursus bellum inferrent. nihil enim malo, quam & me mei similem esse, & illos sui. Tu velim mihi ad vrbem præsto sis, vt tuis consiliis atque opibus, vt consueui, in omnibus rebus vtar. Dolabella tuo nihil mihi scito esse iucundius, hanc adeo habebo gratiam illi: neque enim aliter facere potuit. tanta eius humanitas, is sensus, ea in me est beneuolentia, Vale. *Ex Cic. lib. X. ad Attic. ep. XVI.*

CÆSAR IMP. CICERONI IMP. S.

Etsi te nihli temere, nihil imprudenter facturum iudicarem, tamen permotus hominum fama, scribendum ad te existimaui, & pro nostra beneuolentia petendum, ne quo progredereris inclinata iam re, qua integra etiam progrediendum tibi non existimasses. namq; & amicitiæ grauiorem iniuriam feceris, & tibi minus commode consulueris, si non fortunæ obsecutus videbere (omnia enim secundissima nobis, aduersissima illis accidisse videntur) nec caussam secutus (eadem enim tum fuit, quum ab eorum consiliis abesse iudicasti,) sed meum aliquod factum condemnasse: qua mihi grauius abs te nihil accidere potest: quod ne facias, pro iure nostræ amicitiæ a te peto. Postremo, quid viro bono, & quieto, & bono ciui magis conuenit, quam abesse a ciuilibus controuersiis? quod nonnulli quum probarent, periculi caussa sequi non potuerunt, tu, explorato & vitæ meæ testimonio, & amicitiæ iudicio, neque tutius, neque honestius reperies quidquam, quam ab omni contentione abesse. XV kal. Mai. ex itinere. Vale. *Ex Cic. lib. X. ad Attic. ep. VIII.*

M. Orsium quem mihi commendas, vel regem Galliæ faciam, vel Leptæ legatum: si vis tu, ad me alium mit-

mitte, quem ornem. *Ex Cic. lib. VII. ad Fam. epist. V ad Cæs.*

Neque pro cauto ac diligente se castris continuit. *Ex Chariſ. lib. I.*

Quid quæris, quid Cæsar ad me scripserit? quod sæpe, gratissimum sibi esse, quod quierim? oratque in eo vt perseuerem. *Ex Cic. lib. VIII ad Attic. epist. XI.*

De tribunatu quod scribis, ego vero nominatim petiui Curtio, & mihi ipse Cæsar nominatim Curtio paratum esse rescripsit. *Ex Cic. lib. III ad Quintum fratrem, epist. I. cap. III.*

Quod quidem propemodum videor, ex Cæsaris litteris, ipsius voluntate facere posse: qui negat neque honestius neque tutius mihi quidquam esse, quam ab omni contentione abesse. *Ex Cic. lib. X ad Att. ep. IX.*

Cæsar mihi ignoscit per litteras, quod non venerim seseque in optimam partem id accipere dicit. Facile, patior, quod scribit, secum Tullium & Seruium questus esse, quia non idem sibi quod mihi remisisset. --- sed tamen exemplum misi ad te Cæsaris litterarum. *Ex Cic. lib. X. ad Attic. ep. III.*

Sestius apud me fuit & Theopompus pridie venisse a Cæsare narrabat litteras: hoc scribere, sibi certum esse Romæ manere: caussamque eam adscribere, quæ erat in epistola nostra, ne se absente leges suæ negligerentur, sicut esset neglecta sumptuaria. *Ex Cic. lib. XIII. ad Attic. epist. VIII.*

Sed heus tu, celari videor a te, quomodo nam, mi Frater, de nostris versibus Cæsar? Nam primum librum se legisse scripsit ad me ante: & prima, sic, vt neget se ne Græca quidem meliora legisse. Reliqua ad quemdam locum ῥαθυμώτερα hoc enim vtitur verbo &c. *Ex Cic. lib. II ad Quintum fratrem, epist. vlt.*

Ex Britannia Cæsar ad me kal. Sept. dedit litteras, quas ergo accepi A. D. IV. kal. Octob. satis commodas de Britannicis rebus: quibus, ne admirer, quod a te nullas acceperim, scribit se fine te fuisse cum ad mare accesserit, &c. *Ex Cic. lib. III ad Quintum fratrem ep. I. extrema.*

Quum

Quum hanc iam epistolam complicarem, tabellarii a vobis venerunt A. D. XI. Kal. Sept. vicesimo die. O me sollicitum: quantum ego dolui in Cæsaris suauissimis litteris. sed quo erant suauiores, eo maiorem dolorem illius ille casus afferebat. *Ex Cic. lib. III ad Quintum fratrem ep. I. cap. V.*

EX EPISTOLIS AD C. OPPIVM ET BALBVM CORNELIVM.

CÆSAR OPPIO ET CORNELIO S.

Gaudeo mehercule vos significare litteris, quam valde probetis ea, quæ apud Corfinium sunt gesta, consilio vestro vtar libenter, & hoc libentius, quod me sponte facere constitueram, vt quam lenissimum me præberem, & Pompeium, dare operam, vt reconciliarem. tentemus hoc modo, si possumus omnium voluntates recuperare, & diuturna victoria vti: quoniam reliqui diuturnitate odium effugere non potuerunt, neque victoriam diutius tenere præter vnum L. Sullam, quem imitaturus non sum. hæc noua sit ratio vincendi; vt misericordia. & liberalitate nos muniamus. id quemadmodum fieri possit. non nulla mihi in mentem veniunt, & multa reperiri possunt. de his rebus, rogo vos, vt cogitationem suscipiatis. Cn. Magium, Pompeii præfectum, deprehendi: scilicet meo instituto vsus sum & eum statim missum feci. Iam duo præfecti fabrum Pompeii in meam potestatem venerunt, & a me missi sunt. si volent grati esse, debebunt Pompeium hortari, vt malit mihi esse amicus, quam iis, qui & illi & mihi semper fuerunt inimicissimi: quorum artificiis effectum est, vt resp. in hunc statum peruenirent. *Ex Cic. lib. IX. ad Attic. epist. VIII.*

CÆSAR OPPIO ET CORNELIO S.

A. D. VII. Id. Mart. Brundusium veni: ad murum castra posui. Pompeius est Brundusii: misit ad me Cn. Ma-

Magium de pace. quæ visa sunt respondi. hoc vox statim scire volui. Quum in spem venero, de compositione aliquid me conficere, statim vos certiores faciam. *Ex Cic. lib. IX. ad Att. ep. XIII.*

De Cæsare fugerat me ad te scribere. Video enim quas tu littera exspectaris. Sed ille scripsit ad Balbum, fasciculum illum epistolarum, in quo fuerat & mea, & Balbi, totum sibi aqua madidum redditum esse: vt ne illud quidem sciat, meam fuisse aliquam epistolam. sed ex Balbi epistola pauca verba intellexerat, ad quæ rescripsit his verbis: De Cicerone video te quiddam scripsisse, quod ego non intellexi: quantum autem coniectura consequebar, id erat huiusmodi, vt magis optandum quam separandum putarem. Itaq; postea misi ad Cæsarem eodem illo exemplo litteras. locum autem illius de sua egestate ne sis aspernatus. &c. *Ex Cic. lib. II ad Quintum fratrem, ep. XII.*

Libri sunt epistolarum C. Cæsaris ad C. Oppium & Balbum Cornelium, qui res eius absentis curabant. in his epistolis quibusdam in locis inueniuntur litteræ singulariæ, sine coagmentis syllabarum, quas tu putes positas incondite. nam verba ex his literis confici nulla possunt. erat autem conuentum inter eos clandestinum, de commutando situ litterarum, vt inscriptio quidem alia aliæ locum & nomen teneret: sed in legendo locus cuique suus & potestas restitueretur,---est adeo Probi Grammatici commentarius satis curiose factus, de occulta litterarum significatione epistolarum C. Cæsaris scriptarum. *Ex Gelli lib. XVII. cap. IX.*

EX EPISTOLA
AD Q. PEDIVM.
CÆSAR Q. PEDIO S.

Pompeius se oppido tenet: nos ad portas castra habemus: conamur opus magnum, & multorum dierum propter altitudinem maris: sed tamen nihil est, quod potius faciamus. ab vtroque portus cornu moles iacimus,

mus, vt aut illum quam primum transiicere, quod habet Brundusii copiarum, cogamus, aut exitu prohibeamus. *Ex Cic. ad Attic. lib. XI. epist. XIV.*

EX EPISTOLA AD PISONEM.

Locellum tibi signatum remisi. *Ex Char. lib. I.*

EX LIBRO EPISTOLARVM AD ANTONIVM.

Nam ad me misit Antonius exemplum Cæsaris ad se litterarum, in quibus erat, se audiuisse Cæsarem, & L. Metellum in Italiam venisse, Romæ vt essent palam: id sibi non placere; ne qui motus ex eo fierent: prohiberique omnes Italia, nisi quorum ipse caussam cognouisset. deque eo vehementius erat scriptum. *Ex Cic. ad Attic. lib. XI. ep. VII.*

EX LIBRO EPISTOLARVM AD SERVILIVM.

P. Seruilius pater ex litteris quas sibi a Cæsare missus esse dicebat, significat valde te sibi gratum feciſſe, quod de sua voluntate erga Cæsarem humanissime diligentissimeque locutus esset. *Ex Cic. lib. III. ad Quintum fratrem epist. I. cap. VI.*

DE C. IVLII CÆSARIS EPISTOLIS TESTIMONIA.

Epistolæ quoque eius ad senatum exstant: quas primus videtur ad paginas, & formam memorialis libelli conuertisse: cum antea consules & duces non nisi transversa charta mitterent scriptas. exstant & ad Ciceronem; item ad familiares domesticis de rebus. in quibus si qua occultius perferenda erant, per notas scripsit, id est, sic structo litterarum ordine, vt nullum verbum effici posset: quæ si quis inuestigare & persequi vellet, quartam elementorum litteram, id est, O pro A, & perinde reliquas commutet. *Ex Suet. in Cæs. cap. LVI.*

Scribere, & legere simul, dictare & audire solitum accedimus. epistolas vero tantarum rerum quaternas pariter librariis dictare, aut si nihil ageret, septenas. *Ex Plin. lib VII. cap. XXV.*

Ἐν ἐπάνῃ τῇ τῆ στρατᾳ πυοσεξήσκεσεν ἱππαζόμεν& τὰς ὀπισολὰς ὑπαγορεύαν, καὶ δυσὶν ὁμᾶ γράφεσιν ἐξαρκεῖν. ὡς δὲ Ὄππιός φησι, καὶ πλείοσιν. λέγειαι δὲ καὶ τὸ διὰ γραμμάτων τοῖς φίλοις ὁμιλᾶν, Καίσαρα πρῶτον μηχανήσαθαι. *Ex Plutarcho in Cæsare.*

EX ORATIONIBVS IN FVNERE IVLIÆ ET CORNELIÆ.

Quæstor Iuliam amitam, vxorem Corneliam, defunctas laudauit e more pro rostris. sed in amitæ quidem laudatione, de eius ac patris sui origine sic refert: Amitæ meæ Iuliæ maternum genus ab regibus ortum, paternum cum diis immortalibus coniunctum est, nam ab Anco Marcio sunt Marcii Reges: qno nomine fuit mater. a Venere Iulli, cuius gentis familia est nostra. Est ergo in genere & sanctitas regum, qui plurimum inter homines pollent, & cærimonia deorum, quorum ipsi in potestate sunt reges. *Ex Suet. in Cæs. c. VI.*

Ὅ τε τᾶς Μαρίκς γυναικὸς ἀποθανάσης, ἀδελφιδᾶς ἰὼν αὐτῆς, ἐγκώμιόν τε λαμπρὸν ἐν ἀγορᾷ δῖῆλθεν καὶ περὶ τὴν ἐκφορὰν ἐτόλμησεν εἰκόνας Μαρίκς προθέσθαι. *Ex Plutarcho in Cæsare: qui addit,* τὸ μὲν ἐπὶ γυναιξὶ πρεσβυτέραις λόγοις ἐπιταφίοις διεξιέναι πάτριον ἦν Ρωμαίοις νέαις δ' οὐκ ἦν ἔθει. πρῶτ& ἔπε Καίσαρ ἐπὶ τῆς ἑαυτᾶ γυναικὸς ἀποθανάσης.

EX ORAT. PRO BITHYNIS.

C. Cæsar Pont. Max. in oratione, quam pro Bithynis dixit, hoc principio vsus est. Vel pro hospitio regis Nicomedis, vel pro horum necessitate, quorum res agitur, refugere hoc munus M. Vinici, non potui; nam neque hominum morte memoria deleri debet, quin a proximis retineatur; neque clientes sine summa infamia de-

deseri possunt, quibus etiam a propinquis nostris opem ferre instituimus. *Ex Gellii lib. V. cap. XIII.*

Quid ergo? syngraphæ non sunt, sed res aliena est. *Ex Iulio Rufiniano de Figuris.*

EX ORAT. PRO LEGE PLAVTIA.

Reperi tamen in oratione C. Cæsaris, qua Plautiam rogationem suasit: necessitatem dictam pro necessitudine, id est, iure adfinitatis. verba hæc sunt: Equidem mihi, videor pro nostra necessitate, non labore, non opera, non industria defuisse. *Ex Gell. lib. XIII. cap. III & Nonio in voce* Necessitas.

EX ORAT. IN CN. DOLABELLAM.

Cæsar in Dolabellam actionis III ibi isti, quorum in ædibus fanisque posita, & honori erant, & ornatu. In libris quoque Analogicis omnia istiusmodi sine *i* littera dicenda censet. *Ex Gell. lib. IV. cap. XVI.*

Nono decimo ætatis anno L. Crassius C. Carbonem, vno & vigesimo Cæsar Dolabellam, altero & trigesimo Asinius Pollio Catonem, non multo ætatem antecedens Calnus Vatinium, iis orationibus insecuti sunt, quas hodieque cum admiratione legimus. *Ex Dialogo de oratoribus.*

Cæterum composita seditione ciuili, Cornelium Dolabellam Consularem & triumphalem virum repetundarum postulauit, absolutoque Rhodum secedere statuit. *Ex Suet. in Cæs. cap. IV.*

Diuus quoque Iulius, quam cælestis numinis, tam etiam humani ingenii perfectissimum columen, vim facundiæ propriæ expressit, dicendo in accusatione Cn. Dolabellæ, quem reum agit, extorqueri sub caussam optimam L. Cottæ patrocinio. *Ex Val. Max. lib. IIX. c. IX.*

C. Cæsar Cn. Dolabellam accusauit, nec damnauit. *Ex Pediano in orat. pro Marco Scauro.*

Significat & Cæsarem idem adolescentem, in Dolabella ex reo Sicilia, qui quidem damnatus est quantum oportuit per Hortensium, &c. *Ex Pediano in Diuin.*

Ἐπανελθὸν δ' εἰς Ῥώμην. Δολαβέλλαν ἔκρινε κακώσεως ἐπαρχίας ἡχ, πολλὰ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος τῶν πόλεων μαρτυρίας αὐτῷ παρέχον, ὁ μὲν ἓν Δολαβέλλας ἀπέφυγε τὴν δίκην. *Ex Plut. in Cæs.*

EX ORAT. AD MILITES.

Fama vero hostilium copiarum perterritos, non negando minuendoue, sed insuper amplificando, ementiendoque confirmabat. itaque cum exspectatio aduentus Iubæ terribilis esset, conuocatis ad concionem militibus, Scitote, inquit, pauciſſimus his diebus regem affuturum cum X legionibus, equitum XXX, leuis armaturæ C millibus, elephantisq; CCC. proinde desinant quidem quærere vltra. aut opinari: mihique, qui compertum habeo, credant: aut quidem vetustissima naue impositos quocumque vento in quascumque terras iubebo auehi. *Ex Suet. Cæs. c. LXVI.*

C. Cæsar apud milites de * incommodis eorum; Non frustrabo vos milites. *Ex Diomedi lib. I.*

* *Alias.* commodis.

EX ORAT. PRO DECIO SAMNITE.

Nisi forte quisquam aut Cæsaris pro Decio Samnite, aut Bruti pro Deiotaro rege, ceterosque cuiusdam lenti luminis ac temporis libros legit, &c. *Ex Auctore Dial. de orator.*

EX ORAT. PRO SEXTILIO.

Quo enim nimbo, qua procella verborum, impium Sextili caput obrui meretur? quod C. Cæsarem, a quo cum studioſe, tum etiam feliciter grauissimi criminis reus defensus fuerat, &c. *Ex Val. Max. lib. V. cap. III.*

EX ORAT. DE CONIVRATIS.

Catonem primum putat de animaduersione dixisse, quam omnes ante dixerant præter Cæsarem. & cum ipsius Cæsaris tam seuera fuit, qui tum prætorio loco dixerit, &c. *Ex Cic. ad Attic. lib. XII. ep. XXI.*

Sed Cæsar, vbi ad eum peruentum est, rogatus sen-

ten-

tentiam a consule, huiusce modi verba locutus est: Omnes homines, &c. *Ex Sallust. in Coniur.*

Ὁ δὲ Καῖσαρ ἀνασὰς, λόγον διῆλθεν πεφροντισμένον ὡς ἀποκτεῖναι μὲν ἀκρίτως ἄνδρας ἀξιώματι καὶ γένει λαμπρὸς, ἀδοκῆ πάτριον καὶ δίκαιον ἔναι, μὴ μετὰ τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης. εἰδὲ φροροῖντο δεδέντες ἐν πόλει τῆς Ἰταλίας, ἃς ἂν αὐτὸς ἕληται Κικέρων, μέχρι ἂκαταπελεμηθῇ κατακλίνας, ὕστερον ἐν ἀρήνῃ καὶ καθ' ἡσυχίαν περὶ ἑκάστε τῇ βελῇ γνῶναι παρέξα. ἄτω δὲ τῆς γνώμης φιλανθρώπε φανάσης, καὶ τὰ λόγε δυνατῶν ἐπ' αὐτῇ ῥηθέντ@, ἀ μόνον οἱ μετὰ τᾶτον ἀνισάμενοι προσετίθεντο, ποῖοὶ δὲ καὶ τῶν τὰς ἀρημένας γνώμας ἀπαπάμενοι πρὸς τὴν ἐκείνε κατέσησαν, ἕως ἐπὶ Κάτωνα τὸ πρᾶγμα καὶ Κάτελον περιῆλθεν. *Ex Plutarch. in Cæs.*

DE C. IVLII CÆSARIS ORATIONIBVS TESTIMONIA.

Tum Brutus: Orationes quidem eius mihi vehementer probantur, complures autem legi, &c. *Ex Cic. in Bruto cap. LXXV.*

Orationes aliquas reliquit, inter quas temere quædam feruntur. Pro Q. Metello, quam non immerito Augustus existimat magis ab actuariis exceptam, male subsequentibus verba dicentis, quam ab ipso editam. nam in quibusdam exemplaribus inuenio ne inscriptam quidem pro Metello, sed quam scripsit Metello, cum ex persona Cæsaris sermo sit, Metellum seque aduersus communium obtrectatorum criminationes, purgantis. apud milites quoque in Hispania idem Augustus orationem esse vix eius putat. quæ tamen duplex fertur, vna quasi priore habita prœlio, altera posteriore, quo Asinius Pollio ne tempus quidem concionandi habuisse eum dicit, subita hostium incursione. *Ex Sueton. in Cæs. cap. LV.*

EX LIBRIS IN CATONEM.

Reliquit & de Analogia duos libros, & Anticatones totidem. *Suet. in Cæs. c. LVI.*

EX LIB. I.

Cæsar in Anticatone priore: Vno enim excepto, quem alius modi atque omnis natura finxit, suos quisque habet caros *Priscianus bis lib. VI & lib. VII & lib. XIII.*

INCERTA EX IISDEM.

Erant officia antelucana, in quæ incidere impune ne Catoni quidem licuit. quem tamen C. Cæsar ita reprehendit, vt laudet. describit enim eos, quibus obuius fuerit, cum caput ebrii retexissent, erubuisse, deinde adiicit: Putares non ab illis Catonem, sed illos a Catone deprehensos. Potuitne plus auctoritatis tribui Catoni, quam si ebrius tum venerabilis erat? nostræ tamen cœnæ vt apparatus & impendii sic temporis modus constet, neque enim hi sumus, quos vituperare ne inimici quidem possunt, nisi vt simul laudent. *Ex Plin. lib. III. epist. XII.*

C. etiam Cæsar, grauis auctor linguæ Latinæ, in Anticatone: Vnius, inquit, arrogantiæ, superbiæque. dominatuque. *Ex Gell. lib. IV. cap. XVI.*

DE C. IVLII CÆSARIS IN CATONEM SCRIPTIS TESTIMONIA.

Qualis futura sit Cæsaris vituperatio contra laudationem meam, perspexi ex eo libro. quem Hirtius ad me misit in quo colligit vitia Catonis, sed cum maximis laudibus meis: itaque misi librum ad Muscam, vt tuis librariis daret. volo enim eum diuulgari. *Ex Cic. ad Attic. lib. XII. c. XI.*

Hirtii epistolam si legeris, quæ mihi quasi προοίμιον videtur eius vituperationis, quam Cæsar scripsit de Catone. *Ex lib. XII ad Attic. ep. XLI.*

Cum mihi Balbus nuper in Lanuuino dixisset, se & Oppium scripsisse ad Cæsarem, me legisse libros contra Catonem, & vehementer probasse. *Ex lib. XIII ad Attic. epist. L.*

Quibus omnibus generibus vsus est nimis impudenter Cæsar contra Catonem meum. *Ex Cic. in Topic. cap. XXV.*

M. Ci-

M. Ciceronis libro, quo Catonem cœlo æquauit, quid aliud dictator Cæsar, quam rescripta oratione velut apud iudices respondit? *Ex Tac. IV. annal. c. XXXIV.*

Hisque vsum C. Cæsarem in vituperando Catone notauerit *Cicero. *Ex Quint. lib. III c. VII* in Topicis.*)

Vt Catonem Tullius laudans: & duobus voluminibus Cæsar accusans. *Ex Mart. Capell. lib. V.*

- - - quam sint duo Cæsaris Anticatones,

Ex Juuen. Sat. VI. vers. 337.

Πυθόμενος δὲ ὡς ἑαυτὸν ὁ ἀνὴρ διειργάσατο, δῆλος μετὰ ἦν δηχθεὶς, ἐφ' ᾧδε, ἄδηλον· εἶπε δ' ἦν· ὦ Κάτων φθονῶσοι τῶν θανάτε, καὶ γὰρ συμοι τῆς σωτηρίας ἐφθόνησας. ὁ μὲν οὖν μετὰ ταῦτα γραφεὶς ὑπ' αὐτοῦ πρὸς Κάτωνα τεθνεῶτα λόγος, οὐ δοκεῖ πράως ἔχοντος οὐδὲ εὐδιαλλάκτως σημεῖον εἶναι. πῶς γὰρ ἐφείσατο ζῶντος, εἰς ἀναίσθητον ἐγχέας ὀργὴν τοσαύτην. *Paullo post*: Καὶ τὸν λόγον ἐκεῖνον οὐκ ἐξάπεχθείας, ἀλλὰ φιλοτιμίας πολιτικῆς συντετάχθαι διὰ τοιαύτην αἰτίαν. ἔγραψε Κικέρων ἐγκώμιον Κάτωνος, ὄνομα τῷ λόγῳ θέμενος Κάτωνα· καὶ πολλοῖς ὁ λόγος ἦν διὰ σπουδῆς, ὡς εἰκὸς, ὑπὸ τοῦ δεινοτάτου τῶν ῥήτορων εἰς τὴν καλλίστην πεποιημένος ὑποθεσιν. τοῦτο ἠνία Καίσαρα, κατηγορίαν αὐτοῦ νομίζοντα τὸν τοῦ τεθνεῶτος δι' αὐτὸν ἔπαινον. ἔγραψεν οὖν πολλάς τινας κατὰ τοῦ Κάτωνος αἰτίας συναγαγών. τὸ δὲ βιβλίον Ἀντικάτων ἐπιγέγραπται. καὶ σπουδαστὰς ἔχει τῶν λόγων ἑκάτερος διὰ Καίσαρα καὶ Κάτωνα πολλούς. *Ex Plut. in Cæs.*

Λυτὸς δ' οὖν ὕστερον, ἐν τῇ πρὸς Κικέρονα περὶ Κάτωνος ἀντιγραφῇ παραιτεῖται, μὴ στρατιωτικοῦ λόγον ἀνδρὸς ἀντεξετάζειν πρὸς δεινότητα ῥήτορος εὐψυοῦς καὶ σχολὴν ἐπὶ τούτο πολλὴν ἄγοντος. *Ex Plut. in Cæs.*

Ἐκ δὲ τούτου διετέλει τιμῶν καὶ φιλοφρονούμενος, ὥστε καὶ γράψαντι λόγον ἐγκωμιον Κάτονος ἀντιγραφον τὸν λόγον τε αὐτοῦ καὶ τὸν βίον ὡς μάλιστα τῷ Περικλέους ἐοικότα καὶ θηρωμένους ἐταινεῖν. ὁ μὲν οὖν Κικέρωνος λόγος Κάτων. ὁ δὲ Καίσαρος Αντικάτων γέγραπται. *Ex Plut. in Cæs.*

EX LIBRIS DE ANALOGIA, AD M. T. CICERONEM.

Reliquit & de Analogia duos libros, &c. *Ex Suet. in Cæs. cap. LVI.*

EX LIB. I.

Quin etiam in maximis occupationibus cum ad te ipsum inquit, in me intuens, de ratione Latine loquendi accuratissime scripserit, primoque in libro dixerit verborum delectum originem esse eloquentiæ: tribueritque, mi Brute, huic nostro, qui me de illo maluit quam se dicere. laudem singularem (nam scripsit his verbis, cum hunc nomine esset affatus :) ac si cogitata præclare eloqui possent, non nulli studio, & vsu laboraverunt (cuius te pæne principem copiæ; atque inuentorem, bene de nomine ac dignitate populi Romani meritum esse existimare debemus,) hunc facilem & quotidianum noluisse sermonem, nunc pro relicto est habendum. Tum Brutus, amice hercule, inquit, & magnifice te laudatum puto, quem non solum principem atque inuentorem copiæ dixerit, quæ erat magna laus, sed etiam bene meritum de populi Romani nomine & dignitate. *Ex Cic. in Bruto cap. LXXII.*

C. Cæsar ille perpetuus dictator, Cn. Pompeii socer, a quo familia & appellatio Cæsarum deinceps propagata est, vir ingenii præcellentis, sermonis præter alios suæ ætatis castissimi, in libris quos ad M. Ciceronem de Analogia scripsit, Arenas vitiosi dici existimabat, quod Arena numquam multitudinis numero appelianda sit, sicuti neque Cœlum, neque Triticum. contra autem Quadrigas, etiamsi currus vnus equorum quatuor iunctorum vnum sit, pluratiuo semper numero dicendas putat, sicut Arma, & Mœnia, & Comitia, & inimicitias &c. *Paullo post:* Tunc prolato libro de Analogia primo verba hæc ex eo pauca memoriæ mandaui, nam quum prædixisset, neque Cœlum, Triticumve, neque Arenam multitudine significationem pati: Nam tu, inquit, harum rerum natura accidere arbitraris, quod

quod vnam terram, & plures terras, & vrbem, & vrbes, & imperium, & imperia dicamus? neque Quadrigas in vnam nominis figuram redigere, neque Arenam in multitudinis appellationem conuertere possimus? *Ex Gell. lib. XIX. cap. VIII.*

Atque id quod a C. Cæsare excellentis ingenii ac prouidentiæ (*ita Agellius; Macrobius* prouidentiæ) viro in primo de Analogia libro scriptum est, habe semper in memoria atque in pectore; vt tanquam scopulum sic fugias in auditum atque insulens verbum. *Ex Gell. lib. I. cap. X. & Macrob. lib. I. Saturn. cap. V.*

EX LIB. II.

C. Cæsar in libro de Analogia secundo, huius die & huius specie dicendum putat. *Ex Gell. lib. IX. cap. XIV.*

Panium Cæsar de Analogia libro secundo dici debere ait, sed Verrius contra. nam *i* detracta Panum ait dici debere. *Ex Charis. lib. I.*

Cæsar de Analogia secundo. Fagos, Populos, Vlmos. *Ex Charis. lib. I.*

Cæsar de Analogia secundo Turbonem non Turbinem etiam in tempestate dici debere ait, vt Cato Catonis, non vt homo hominis. *Ex Charis. lib. I.*

Lacer an Laceris, &c. Cæsar de Analogia secundo, nec non Valgius de rebus per epistolam quæsitis. *Ex Charis. lib. I.*

Is homo, Idem compositum facit, nisi quia Cæsar libro secundo (*de Analogia videlicet*) singulariter Idem, pluraliter Iidem dicendum adfirmat. sed consuetudo hoc non seruat. *Ex Char. lib. I.*

EX IISDEM, NON DISTINCTO LIBRO.

C. Cæsar grauis auctor linguæ Latinæ in libris Analogicis omnia istiusmodi (*puta Senatu, Victu, Aspectu, &c.*) sine *i* littera dicenda censet, *Ex Gell. lib. IV. cap. XVI.*

Hic & hæc Samnis, huius Samnitis. sic Cæsar de Analogia. *Ex Prisc. lib. VI.*

Partum Cæsar de Analogicis harum partum. *Ex Char. lib. I.*

EX IISDEM, VTI VEROSIMILE EST, NON ADSCRIPTO TAMEN VBI LAVDANTVR LIBRO.

Mihi autem placet Latinam rationem sequi quousq; patitur decor. neque enim iam Calypsonem dixerim, vt Iunonem: quamquam secutus antiquos C. Cæsar vtitur hac ratione declinandi. *Quintil. lib. I. c. V.*

M. Tullius & C. Cæsar, mordeo memordi, pango pepigi; spondeo spepondi dixerunt. *Agell. lib. VII. c. IX.*

C. Cæsar ait, L littera nominatiuo singulari neutra finita nomina eamdem definitionem capere, quam capiant E littera terminata, huic animali, & ab hoc animali: huic puteali & ab hoc puteali. *Char. lib. I.*

Aplustre. Omnium nominum quæ sunt neutri generis & in E terminantur, ait Plinius, Cæsarum scisse eosdem esse ablatiuos, quales sunt datiui singulares. *Char. lib. I.*

AR litteris nomina neutralia terminata, ait Cæsar, quod datiuo & ablatiuo pari iure funguntur, vt idem Plinius scribit. *Char. lib. I.*

Iubar. Plinius ait inter cetera etiam istud Cæsarem dedisse præceptum, quod neutra nomina AR nominatiuo clausa, per *I* datiuum ablatiuumque singulares ostendant: iubar tamen & Far ab hac regula dissidere, nam huic iubari dicimus, ab hoc iubare, & huic farri, ab hoc farre. *Char. lib. I.*

Ac ne illa ratio recepta est quam Cæsar ponit in feminis, vt puppim, restim, puluim, hoc enim modo & ab hoc cani, & ab hoc cane. *Car. lib. I.*

Tribus III iunctis qualis posset syllaba pronunciari? non postremum *I* pro vocali accipiendum, quod Cæsari artis Grammaticæ doctissimo placitum fuisse a Victore quoque in arte Grammatica de syllabis comprobatur. *Prisc. lib. I.*

V. loco

V. loco consonantis posita, eamdem prorsus in omnibus vim habuit apud Latinos quam apud Æoles digamma F. pro quo Cæsar hanc figuram Ⅎ scribere voluit, quod quamuis illi recte visum est, tamen consuetudo antiqua superauit. *Prisc. lib. I.*

Hæc pollis pollinis. sic Charisius. Probus autem & Cæsar, hoc pollen pollinis declinauerunt. *Prisc. lib. 6.*

Præterea Cæsar, declinat, pubis puberis: Probus, pubes puberis: quidam, puber puberis. *Prisc. lib. 6.*

Quamuis Cæsar non incongrue protulit ens a verbo sum, es, est. *Prisc. lib. 18.*

Hoc lutum atque macellum singulari exire memento, licet Ennius, ista macella, dicatque & Cæsar, luta. *Ex Capro.*

Lacrumæ an Lacrimæ, Maxumus an Maximus, & si quæ similia sunt, scribi debeant, quæsitum. Terentius Varro tradidit Cæsarem per I eiusmodi verba solitum esse enuntiare & scribere: inde propter auctoritatem tanti viri consuetudinem factam. Sed ego in antiquiorum, &c. *Cassiodorus ex Annæo Cornuto de Orthographia.*

Varie etiam scriptitatum est, Mancupium, Aucupium Manubiæ. siquidem C. Cæsar per I scripsit, vt apparet ex titulis ipsius. *Ex Velio de Orthograph.*

An ideo minor est M. Tullius Orator, quod idem artis huius (*Grammaticæ*) diligentissimus fuit, & in filio, vt in Epistolis apparet, recto loquendi vsque quaque asper quoque exactor? Aut vim C. Cæsaris fregerunt editi de Analogia libri? *Quintil. lib. I. c. VII.*

APOPHTHEGMATA.

Sed tamen ipse Cæsar habet peracre iudicium: &, vt Seruius frater tuus, quem litteratissimum fuisse iudico, facile diceret, hic versus Plauti non est, hic est, quod tritas haberet aures notandis generibus Poetarum, & consuetudine legendi: sic audio Cæsarem, quum volumina iam confecerit Ἀποφθεγμάτων, si quid adferatur ad eum pro meo, quod meum non sit, reiicere.

Universitäts Bibliothek Rostock http://purl.uni-rostock.de /rosdok/ppn862868203/phys_0763 DFG

re solere. quod eo nunc magis facit, quia viuunt mecum fere quotidie illius familiares. Incidunt autem in sermone vario multa, quæ fortasse, illius quum dixi, nec illitterata, nec insulsa esse videantur. Hæc ad illum cum reliquis actis perferuntur. Ita enim ipse mandauit. Sic fit, vt, si quid præterea de me audiat, non audiendum putet. *Cic. lib. IX. ad Fam. ep. XVI. ad Pap. Pætum.*

DICTA COLLECTANEA.

Feruntur & a puero & ab adolescentulo quædam scripta &c. item Dicta collectanea, quos omnes libellos vetuit Augustus publicari. *Suet. in Cæs.*

EPHEMERIDES.

C. Iulius Cæsar quum dimicaret in Gallia, & ab hoste raptus equo eius portaretur armatus, occurrit quidam ex hostibus qui eum nosset; & insultans ait * Cecos Cæsar quod Gallorum lingua, Demitte, significat: & ita factum est, vt dimitteretur. Hoc autem ipse Cæsar in Ephemeride sua dicit, vbi propriam commemorat felicitatem. *Seruius in lib. II. Æneidos Virgilii.*

* *Alias*, Cetos Cæsar *Seruius P. Danielis*, Cæsar Cæsar. quod quid velit, docti examinent.

LIBRI AVSPICIORVM.

Sed contra Iulius Cæsar XVI Auspiciorum libro negat nundinis concionem aduocari posse, id est, cum populo agi, ideoque nundinis Romanorum haberi comitia non posse. *Macrob. lib. I. Saturn. c. XVI.*

AVGVRALIA.

Cæsar in Auguralibus: Si fincera pecus erat. *Priscianus lib. VI.*

DE DIVINATIONE.

Genus eloquentiæ duntaxat adolescens adhuc Strabonis Cæsar secutus videtur: cuius etiam ex Oratione, quæ inscribitur. Pro Sardis, ad verbum nonnulla transtulit

tul't in diuinationem suam. *Suetonius in Cæsare. Erunt forte qui hoc ad Orationem Fragmenta pertinere existimabunt, me non multum repugnante.*

ASTRONOMICA.

Nam Iulius Cæsar vt Siderum motus, de quibus non inductos libros reliquit, ab Ægyptiis disciplinis hausit: ita hoc quoque ex eadem institutione mutuatus est, vt ad Solis cursum finiendi anni tempus extenderet. *Macrobius lib. I. Saturn. cap. XVI. Adde eiusdem libri cap. XIV.*

Tres autem fuere secte, Chaldæa, Ægyptia, Græca: his addit apud nos quartam Cæsar Dictator, annos ad Solis cursum redigens singulos, qui prius antecedebat. *Ex Plin. lib. XVIII. c. XXV.*

A Bruma in Fauonium Cæsari nobilia sidera significant: III Kal. Ianuarii matutino Canis occidens. *Paullo post:* Pridie nonas Ianuarii Cæsari Delphinis matutino exoritur, & postero die Fidicula, quo Ægyto Sagitta vesperi occidit. *Paullo post.* A Fauonio in æquinoctium vernum Cæsari significat XVII kal. Martii triduum varie, & VIII kal. Hirundinis visu, & postero die Arcturi exortu vespertino. item III nonas Martii Cæsar Cancri exortu id fieri obseruauit, *Paullo post:* Cæsar & idus Martias ferales sibi adnotauit Scorpionis occasu. *Paullo post:* III nonas Aprilis in Attica Vergiliæ vesperi occultantur: eædem postridie in Bœotia, Cæsari autem & Chaldæis, nonis, *Paullo post:* Cæsari VI idus significatur imber Libræ occasu. XIV Kal. Maii Ægypto Suculæ occidunt vesperi, fidus vehemens, & terra marique turbidum, XVI Atticæ, XV Cæsari, continuoque triduo significabat. *Paullo post:* vt nonas maii Cæsari Suculæ matutino exoriuntur. & VIII idus Capella pluuialis. *Ex Plin. lib. XVIII cap. XXVII.*

A Vergiliarum exortu significant Cæsari postridie Arcturi occasus matutini. *Paullo post:* XI Kal. Cæsari Orionis gladius occidere incipit. III non. Iunii. Cæsari, & Assyriæ Aquila vesperi oritur, &c. XI. Kal. eiusdem

dem Orionis gladius Cæsare occidere incipit. *Ex Plin. lib. XVIII. cap. XXVII.*

A Solstitio ad Fidiculæ occasum VI Kal. Iunii (*al.* Iulii) Cæsari Orion exoritur. *Paullo post:* XVIII Kal. Augusti, Ægypto aquila occidit matutino, Etesiarumque prodromi status incipiunt, quod Cæsar X Kal. sentire Italiam existimauit. *Paullo post:* Aquila Attica matutino occidit III Kal. regia in pectore Leonis stella matutino Cæsari immergitur. *Ex Plin. lib. XVII. cap. XXIIX.*

DE SIDERIBVS.

etiam aliquid poeticum edidi.

Sed nec aliquis pæne Latinorum de hac arte Institutionis libros scripsit, nisi paucos versus Iulius Cæsar, & ipsos tamen de alieno opere mutatus. *Iul. Firmicus Matheſ. lib. II ineunte.*

Exsecutus est etiam horum Siderum numerum Græce Aratus, Poeta dissertissimus: Latine vero Cæsar, & decus eloquentiæ Tullius. Sed hi tantum vomina ipsorum & ortus, non autem apotelesmatum auctoritatem ediderunt: Ita vt mihi videantur non aliqua Astrologiæ scientia, sed poetica potius elati licentia, docilis sermonis studia protulisse. *Iul. Firmicus lib. VIII. cap. V.*

POEMATA.

Reliquit & de Analogia libros duos; & Anticatones totidem, ac præterea Poema, quod inscribitur Iter. Quorum librorum primos, in transitu, Alpium, quum ex citeriore Gallia, conuentibus peractis, ad exercitum rediret: sequentes, sub tempus Mundensis prælii fecit: nouissimum, dum ab Vrbe in Hispaniam vlteriorem* IIII & XX die peruenit. *Suetonius in Cæsare.*

* VII & XX *legit ex Strabone & Appian. Casaubonus.*

Feruntur & a puero & ab adolescentulo, quædam scripta; vt Laudes Herculis, tragœdia Oedipus &c. quo

quos omnes libellos vetuit Augustus publicari. *Suet. in Cæsare.*

Olus quoq; silvestre est trium foliorum, D. Iulii carminibus præcipue locisque militaribus celebratum. alternis quippe versibus exprobauere lapsana se vixisse apud Dyrrhachium, præmiorum parsimoniam cauillantes. Est autem id cyna silvestris. *Plin. XIX.*

Donatus in vita Terentii hos sub C. Iulii Cæsaris nomine versus producit:

Tu quoque tu in summis, o dimidiate Menander,
Poneris, & merito, puri sermonis amator.
Lenibus atque vtinam scriptis adiuncta foret vis
Comica, vt æquato virtus polleret honore.
Cum Græcis neque in hac despectus parte iaceres:
Vnum hoc maceror, & doleo tibi deesse, Terenti.

Sequens etiam Epigramma C. Iulio Cæsari quidam inscribunt, alii Germanico.

Thrax puer adstricto glacie dum ludit in Hebro,
Pondere concretas frigore rupit aquas.
Dumque imæ partes rapido traherentur ab amne,
Abscidit tenerum lubrica testa caput.
Orba quod inuentum mater dum conderet vrna,
Hoc peperi flammis, cetera, dixit, aquis.

Illud vero Distichon:

PELTRIA. PERPETVO. NIVIVM. DAMNATA. RIGORE.
TERRA. MIHI. POSTHAC. NON. HABITANDA. VALE.

falso Cæsari inscriptum est, etsi quidam in membrana alii in saxo exstare dicant.

INCERTA.

Vnguenta dicuntur a locis, vt Telinum, cuius Iulius Cæsar meminit, dicens: Corpusque suaui Telino vnguimur. Hoc conficiebatur in Insula Telo, quæ

est

est vna ex Cycladibus, &c. *Isidorus lib. IV. Orig. c. XII.*

* *Insertum hoc ab Fuluio Vrsino Fragmentis de Analogia: vt & illud ex Nonio in voce* Cinis, *nec non locum Plinii ex lib. VII cap. III vbi alloquitur M. T. Ciceronem. Quid habuerit causſæ, cur hoc fecerit, comminiſci non potui. Quo circa inter INCERTA referendum duxi. Niſi quis potius Cæſari Straboni, non Dictatori tribuendum arbitretur. Si ad hunc modum addita vna vocula ſcripſeris, erit integer Senarius*

Corpusque ſuaui Telini vnguine vnguimur.

Idem Vrſinus ex Priſciani lib. VIII. Fragmentum hoc, C. Cæſar, quæ res augurantur, *οἰωνοσκοπῆται, ad Augu-ralia transtulerat. ego prætermiſi, quum iſto Priſciani loco non* Caius Cæſar *ſed* Lucius Cæſar *legatur. Non eſt quod corruptum aliquis exiſtimet. Citatur nominatim L. Cæſar a Feſto, in voce* Maiorem. *Ex eodem fortaſſis eſt quod apud Seruium nuper ex Petri Danielis & Fuldanæ bibliothecæ membranis editum habemus. Commentario ad Æneidos Virgilii lib. I.* Occiſo, *inquit,* Mezentio, Aſcanium, ſicut l. Cæſar (*veroſimile mihi ſit legendum* L. Cæſar) *ſcribit,* Iulum cœptum vocari dicunt, vel quaſi ἰόβολον id eſt, ſagittandi peritum vel a prima barbæ lanugine, quam ἴουλον Græci dicunt, quæ ei tempore victoriæ naſcebatur. *Hæc ibi. Similiter expunxi quod inter Fragmenta Epiſtolarum legebatur.*

Veſpera fatigatus, luce dormitans.

Non enim apud Chariſiam lib. II vnde hæc deſcripta ſunt. nominatur Iulius Cæſar, *ſed* Aurelius Cæſar, lib. XI Epiſtolarum ad Frontonem. *Quo comperto, auctoritatem Ciuis Romani inſuper habui. Sed quid ſpuriis his diutius immoror, quin legitima, ſi qua porro reſtant, Fragmenta colligo? Scal.*

Apud Cæſarem & Catuzum & Caluum lectum eſt: Quum iam fulua cinis fueris. *Nonius in voce* Cinis.

Salue

Salue primus omnium parens patriæ appellate, primus in toga triumphum linguæque lauream merite, & facundiæ, Latinarumque litterarum parens: atque (vt dictator Cæsar hostis quondam tuus te descripsit) omnium triumphorum lauream adepte maiorem, quanto plus est ingenii Romani terminos in tantum promouisse, quam imperii *Plin. lib. VII. cap. XXX. in fine.*

Cicero caussarum XIII: Re vendita iterum empta vnde manifestum sit venita non dici, sed aut venundata, aut vendita vt Cicero: C. Cæsar: Possessiones redimi, eas postea pluris venditas. *Diomedes lib. I.*

Esseda, vehiculi vel currus genus, quo soliti sunt pugnare Galli. Cæsar testis est libro ad Ciceronem III: Multa millia equitum atque essedariorum habet. Hinc & gladiatores essedarii dicuntur, qui curru certant. *Iunius Phylargyrus in III Georg. Virgil.*

Augustus quoque in epistolis ad C. Cæsarem scriptis emendat quod is Calidum dicere quam Caldum (*in libris forte de Analogia*) malit: non quia illa non sit Latinum, sed quia sit odiosum, &, vt ipse Græco verbo significauit, *πεοίεργον*. *Quintil. lib. I. cap. VI.*

C. IVLII CÆSARIS DICTA.

Tu, quæso, quidquid noui (multa autem exspecto) scribere, ne pigrere. in his, de Sexto satisne certum: maxime autem de Bruto nostro: de quo quidem ille, ad quem diuerti, Cæsarem solitum dicere: Magni refert, hic quid velit: sed quidquid vult, valde vult. (V. C. quidquid volet, valde volet) idque eum animaduertisse quum pro Deiotaro Niceæ dixerit, valde vehementer eum visum & libere dicere. *Cic. lib. XIV. ad Atticum ep. I.*

Proxime quum Sestii rogatu apud eum fuissem, exspectaremque sedens, quoad vocarer, dixisse eum: Ego dubitem, quin summo in odio sim, quum M. Cicero sedeat, nec suo commodo me conuenire possit? Atqui, si quisquam est facilis, hic est. tamen non dubito, quin me

male oderit. *Cic. ibidem.*

Aiebat, Cæsarem secum, quo tempore Sestii rogatu veni ad eum, quum exspectarem sedens, dixisse; Ego nunc tam sim stultus, vt hunc ipsum, facilem hominem, putem mihi esse amicum, quum tamdiu sedens meum commodum exspectet? *Cic. lib. XIV. ad Attic. epist. II. Idem quod supra ex epistola prima attulimus.*

Quo gaudio elatus, non temperauit, quin paucos post dies frequenti curia iactaret, inuitis & gementibus aduersariis adeptum se quæ concupisset: proinde ex eo insultaturum omnium capitibus: ac, negante quodam per contumeliam, Facile hoc vlli feminæ fore: responderit quasi alludens: in Assyria quoque regnasse Semiramin; magnamque Asiæ partem Amazonas tenuisse quondam. *Suet. in Cæs. cap. XXII.*

Pharsalica acie cæsos profligatosque aduersarios prospicientem, hæc eum ad verbum dixisse refert Asinius Pollio: Hoc voluerunt tantis rebus gestis C. Cæsar condemnatus essem, nisi ab exercitu auxilium petissem. *Suet. in Cæs. cap. XXX.*

Consecutusque cohortes ad Rubiconem flumen, qui prouinciæ eius finis erat, paullulum constitit ac reputans, quantum moliretur, conuersus ad proximos, Etiam nunc, inquit, regredi possumus. quod si ponticulum transierimus, omnia armis agenda erunt. *Suet. in Cæs. cap. XXXI.*

Cunctanti ostentum tale factum est. Quidam eximia magnitudine & forma &c. Tunc Cæsar, Eatur, inquit, quo deorum ostenta, & inimicorum iniquitas vocat. Iacta alea est, inquit. *Suet. in Cæs. c. XXXII.*

Romam iter conuertit: appellatisque de rep. partibus validissimas Pompeii copias, quæ sub tribus Legatis, M. Petreio, & L. Afranio, & M. Varrone in Hispania erant, inuasit; professus ante inter suos, Ire se ad exercitum sine duce, & inde reuersurum ad ducem sine exercitu. *Suet. in Cæs. c. XXXIV.*

Pro

Prolapsus in egressu nauis, verso ad melius omine, Teneo te, inquit, Africa. *Suet. in Cæs. c. LIX.*

Quum exspectatio aduentus Iubæ terribilis esset, conuocatis ad concionem militibus, Scitote, inquit, pauciſſimis his diebus regem adfuturum cum X legionibus, equitum XXX. leuis armaturæ C millibus, elephantis CCC. Proinde desinant quidam quærere vltra, aut opinari; mihique qui compertum habeo, credant: aut quidem vetustissima naue impositos quocumque vento in quascunque terras iubeo auehi. *Suet. in Cæs. cap. LXVI.*

Iactare solitus, Milites suos etiam vnguetatos bene pugnare posse: nec milites eos pro concione, sed blandiori nomine commilitones appellabat. *Suet. in Cæs. cap. LXVII.*

Quosdam infimi generis ad ampliſſimos honores prouexit. Quum ob id culparetur, professus est palam. Si grassatorum & sicariorum ope in tuenda sua dignitate vsus esset, talibus quoque se parem gratiam relaturum. *Suet. in Cæs. c. LXXII.*

Interrogatus cur repudiasset vxorem, Quoniam, inquit, meos tam suspicione, quam crimine iudico carere oportere. *Suet. in Cæs. c. LXXIV.*

Acie Pharsalica proclamauit, vt ciuibus parceretur. *Suet. in Cæs. c. LXXV.*

Nec minoris impotentiæ voces propalam edebat, vt T. Ampius scribit: Nihil esse rempublicam, appellationem modo sine corpore, ac specie. Sullam nescisse litteras, qui dictaturam deposuerit. Debere homines consideratius iam loqui secum, ac pro legibus habere quæ dicat. *Suet. in Cæs. c. LXXVII.*

Eoque arrogantiæ progressus est, vt aruspice tristia & sine corde extra sacro quodam nuntiante, Futura diceret lætiora quum vellet: nec pro ostento ducendum si pecudi cor defuisset. *Sueton. in Cæs. cap. eodem.*

Triumphanti & subsellia tribunitia præteruehenti sibi vnum e Collegio Pontium Aquilam non adsurrexisse, adeo indignatus, vt proclamauerit: Repete ergo a me Aquila Rempublicam tribunus, ne destiterit per continuos dies quidquam cuiquam, nisi sub exceptione, polliceri. Si tamen per Pontium Aquilam licuerit, *Suet. in Cæs. cap. LXXVIII.*

Plebei Regem se salutanti, Cæsarem se, non Regem esse respondit. *Suet. in Cæs. cap. LXXIX.*

De quo genere optime C. Cæsarem prætextatum adhuc accepimus dixisse. Si cantas, male cantas; si legis, cantas. *Quintil. lib. I. cap. VIII.*

Eleuandi ratio est duplex, vt aut veniam quis, aut iactantiam minuat: quemadmodum C. Cæsar Pomponio ostendenti vulnus ore exceptum in seditione Sulpiciana, quod ipse se passum pro Cæsare pugnantem gloriabatur. Numquam fugiens respexeris, inquit. Aut crimen obiectum, vt Cicero, &c. *Quintil. lib. VI. cap. III.*

Est & illa ex ironia fictio, qua vsus est C. Cæsar. Nam quum testis diceret, a reo femina sua ferro petita, & esset, facilis reprehensio, cur illam potissimum partem corporis vulnerare voluisset: Quid enim faceres, inquit, quum tu galeam & loricam haberes? *Quintil. ibidem.*

Sic fac existimes, post has miserias, id est, postquam armis disceptari cœptum est de iure publico, nihil esse actum aliud cum dignitate. Nam & ipse Cæsar, accusata acerbitate Marcelli (sic enim appellabat) laudataque honorificentissime & æquitate tua, & prudentia, repente præter spem dixit, se senatui roganti de Marcello, ne * hominis quidem caussa negaturum. (**Sic Victorius edidit, eumque secutus Lambinus, cui tamen* ominis *legendum videtur, ipsum vide.*) *Cic. lib. IV. ad Famil. epist. IV. ad Ser. Sulpicium.*

Demetrio Megæ Siculo Dolabella rogatu meo ciuitatem a Cæsare impetrauit; qua in re ego interfui. Itaque nunc

nunc P. Cornelius vocatur. Quumque propter quosdam sordidos, qui Cæsaris beneficia vendebant; tabulam in qua nomina ciuitate donatorum inciſa eſſent, reuelli iuſſiſſet. eidem Dolabellæ, me audiente, Cæſar dixit; Nihil eſſe, quod de Mega vereretur; beneficium ſuum in eo manere. *Cic. lib. XIV. ad Famil. epiſt. XXXVI. ad Acilium.*

DE C. IVLIO CÆSARE.

Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Cæſare & ipſe ita iudico, & de hoc huius generis acerrimo æſtimatore ſæpiſſime audio, illum fere omnium oratorum Latine loqui elegantiſſime, nec id ſolum domeſtica conſuetudine, vt dudum de Læliorum & Muciorum familiis audiebamus, ſed, quamquam id quoque credo fuiſſe, tamen vt eſſet perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris, & iis quidem reconditis & exquiſitis, eſt conſecutus, &c. *Ex Cic. in Bruto cap. LXXII.*

Sed perge Pomponi de Cæſare, & redde quæ reſtant. Solum quidem, inquit ille, & quaſi fundamentum oratoris, &c. Cæſar autem rationem adhibens, conſuetudinem vitioſam & corruptam pura & incorrupta conſuetudine emendat itaque quum ad hanc elegantiam verborum Latinorum, quæ etiamſi orator non ſis, & ſis ingenuus ciuis Romanus, tamen neceſſaria eſt, adiungit illi oratoria ornamenta dicendi: tum videtur tamquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine, hanc quum habeat præcipuam laudem in communibus, non video cui debeat cedere: ſplendidam quamdam minimeque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu, forma etiam magnifica, & generoſa quodammodo. Tum Brutus: Orationes quidem eius, &c. atque etiam commentarios quosdam ſcripſit rerum ſuarum valde quidem, inquam, probandos: nudi enim ſunt, recti, & veneſti, omni ornatu orationis tamquam veſte detracta. ſed dum voluit alios habere parata vt de ſumerent, qui vellent ſcribere hiſtoriam, ineptis gratum fortaſſe fecit, qui volunt illa calamiſtis inurere,

sanos quidem homines a scribendo teterruit, &c. *Ex Cic. in Bruto cap. LXXIV. sq.*

Quid Oratorum? quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerunt? quis sententiis aut acutior, aut crebrior? quis verbis aut ornatior, aut elegantior? *Ex Cic. ad Cor. Nepot. Suet. in Cæs. cap. LV.*

Sed bene loquendi de Catulis opinio non minor: sale vero & facetiis Cæsar vicit omnes. *Ex Cic. Lib. I. de offic. c. XXXVII.*

Reliquit & rerum suarum Commentarios, Gallici, civilisque belli Pompeiani. nam Alexandrini, Africique & Hispaniensis incertus auctor est. alii enim Oppium putant, alii Hirtium: qui etiam Gallici belli nouissimum, imperfectumque librum suppleuerit. *Paullo post.* Pollio Asinius parum diligenter, parumque integra veritate compositos putat; quum Cæsar pleraque & quæ per alios erant gesta, temere crediderit: & quæ per se, vel consulto, vel etiam memoria lapsus, perperam ediderit, existimatque rescripturum & correcturum fuisse. *Ex Suet. in Cæs. cap. LVI.*

C. vero Cæsar si tantum foro vacasset, non alius ex nostris contra Ciceronem nominaretur; tanta in eo vis est, id acumen, ea concitatio, vt illum eodem animo dixisse, quo bellauit appareat: exornat tamen hæc omnia mira sermonis, cuius proprie studiosus fuit, elegantia. *Ex Quintil. lib. X. cap. I.*

Quid tantum noceret, vim Cæsaris, asperitatem Cœlii, diligentiam Pollionis, iudicium Calui, quibusdam in locis adsumere? *Ex Quintil. lib. X. cap. I. extr.*

Hinc vim Cæsaris, indolem Cœlii, subtilitatem Callidii, grauitatem Bruti, acumen Sulpicii, acerbitatem Cassii, diligentiam Pollionis, dignitatem Messallæ, sanctitatem Calui reperiemus. *Ex Quintil. lib. XII. c. X.*

At tristior Caluus, numerosior Asinius, splendidior Cæsar, amarior Cœlius, grauior Brutus, vehementior & plenior & Valentior Cicero: *Ex Dialogo de Orator.*

Λέγεται δὲ καὶ Φῆναι πρὸς λόγες πολιτικὲς ὁ Καῖσαρ ἄρι-

ἄρισται καὶ διαπνῆσαι φιλοτιμώτατα τὴν φύσιν, ὡς τὰ δευτερεῖα μὲν ἀδηρίτως ἔχειν, &c. *Ex Plut. in Cæs.*

Ἐν δὲ Ῥώμῃ πολλὴ μὲν ἐπὶ τῷ λόγῳ περὶ τὰς συνηγορίας αὐτῷ χάρις ἐξέλαμπεν. *Ex Plut. in Cæs.*

Ac mihi ex Græcis orationes Lysiæ ostentat; ex nostri Gracchorum Catonisque, quorum sane plurimæ sunt circumcisæ & breues. Ego Lysiæ Demosthenem, Æschinem, Hyperidem, multosque præterea; Gracchis, & Catoni Pollionem, Cæsarem, Cœlium, imprimis M. Tullium oppono, cuius oratio optima fertur esse, quæ maxima. *Ex Plin. lib. I. epist.*

Sed ego verear, ne me non satis deceat, quod docuit M. Tullium, C. Caluum, Asinium Pollionem, M. Messallam, &c. Diuum Iulium, Diuum Augustum, Diuum Neruam, Ti. Cæsarem, &c. *Ex Plin. lib. V. ep. III.*

INDEX I. RERVM.

* *Numeri sine littera præfixa libros belli Gallici notant: cum C. belli Ciuilis: cum A. bellum Alexandrinum: cum Af. Africanum: cum H. Hispaniense.*

A Carnania C.3,55,1
Acco rebellis *6*,4 & 44. & 7,1,4
Achillas dux Ægyptius C. 3, 104,2
Pompeium interficit, ibid. sect. 3.
ab Arsinoe interficitur A.4,1
Achillis Memnonisque congressus H. 25,3
Acholla opp Af. 33,1
Acilla opp. Af.33 1
Adduasdubis fl. 1,38,4
Adrumetum C.2 23,5. Af. 3,1
Aduatica *Turgri 6*,32,3
Aduatici 2.4,9 & 6, 33,2
ex Cimbris orti 9,29,4
Ædui 1,10,1
fratres Romanorum 1,33,2
ab Ariouisto oppressi 1, 36,3
Æginurus inf. Af.44,2
Æginium C. 3,79,7
Ægypti duo claustra A.26,2.
Ægypto reges Cæsar constituit *A.*33,2
L. Æmilius 1,23,2
Ærarium sanctius *C.*1. 14,1
Æstus marini interualla 3,12,1
Ætolia C. 3,35,1
Afranius legatus Pompeii in Hisp. C. 1,38 sq.
dedit se Cæsari C. 1,84,5
interficitur Af.95,3
Africæ limes per Alexandriam A.14,5
Agar oppidum Af.67,1
Agendicum opp.*6*,3,4 not. & 7, 10,3
Aliacmon *vide* Haliacmon.
alarii 1,51,1
Alba Fucentis C. 1,15,7
Albici populi C. 1,34,4 & c.56,2
alces *animal* 6, 27,1
Alesia opp.7,68,1
eius operosa obsidio 7,69 sq.
deditio 7,89,4
Alexandria C. 3.103,5
ab incendio tuta A. 1,3
fossa A.5,1
Alexandrini belli initia C. 3, 112,11
Allobroges 1,6,2
Alpes 1,10,3
summæ 3,1,1
Amagetobria opp. 1,31.12
Amantia C. 3,40,5

Amantini C. 3,12,4
Amanus mons C. 3,31,1
Ambacti, *clienter* 6, 15, 2
Ambarri pop. 1, 10, 5
Ambialites pop. 10, 9, 3
Ambiani pop. 2, 4, 9
Ambibari pop. 7, 75, 4
Ambiorix princeps 5, 41, 4
Ambiuareti 7. 75, 2
Ambiuariti alii 4, 9, 3
Ambracia C. 3, 36, 5
Amicum P. R. appellari 1, 3, 4
Amphilochi pop. C. 3, 55, 1
Amphipolis C. 3, 102, 2
Anarti pop. 6, 25, 2
Anas fl. C. 1, 38, 1
Ancalites pop. 5, 21, 1
Ancona C. 1, 11, 4
Andes pop. 2, 35, 3
Androsthenes C. 3. 80, 3
Antiochia C. 3. 102, 6
Antiochus Comagenus C. 3, 4, 5
Antistius Reginus 6, 1, 1 & 7, 82, 5
M. Antonius legatus 7, 81, 6
quæstor 8, 24, 2
Apollo morbos depellit 6, 17, 2
Apollonia *ad mare* C. 3, 78, 1
Aponiana inf. Af. 2, 2
Apsus fl. C. 3, 13, 5
Apulia C. 1, 14, 3
Aqua dulcis in litoribus A. 8, 2
Aquileia 1, 10, 3
Aquitania 3, 11, 3
Aquilaria *locus Afr.* C. 2, 23, 1
Arar fl. 7, 90, 7 & 1, 12, 1
Arduenna silua 5, 3, 4, 6, 29, 4
Arecomici Volcæ 7, 7, 4
Arelate opp. C. 1, 36, 4
Ariarathes Cappadox A. 66, 6
Arminum opp. C. 1, 11, 4. & c. 12
Ariobarzanes rex A. 66, 6
Ariouistus rex Germanorum 1, 31, 10
in Galliam arcessitus 1, 31, 4
rex & amicus ab Romanis appellatus 1, 43. 4
Gallice didicerat vsu XIV annorum 1, 47, 4
colloquitur cum Cæsare 1, 43 & 44
legatus Rom. in catenas coniicit 1, 47, 6
victus & fugatus 1, 53, 3
Ariouisti mors 5, 29, 3
Armenia minor A. 34, 1
Armoricæ ciuitates 5, 53, 6 & 7, 75, 4
Arretium opp. C. 1, 11, 4
Arsinoe C. 3, 12, 9
per Ganymedem regnum vsurpat A. 4, 1
ex regno deducta A. 33, 3
Aruerni pop. 1, 31, 3 & 1, 45, 2
Asculum opp. C. 1, 16, 1
Picenum C. 1, 15, 3
Ascurum Af. 23, 1
Asia propria A. 78, 1
Asparagium C. 3, 76. 1 & 41, 1
Aspauia castell. H. 24, 2
Asta opp. H. 36. 4
Ategua H. 6, 1
Aternus fl. C. 1, 16, 2 not.
Atrebates pop. 2, 4, 8

Atuatuca *Eburonum castellum*, 6,32,3 & c. 35,8
Auaricum opp 7,13,3
captum a Cæsare 7,28,3
Auaricensia præmia 7,47,7
Aulerci pop. 3,17,3 & 2,34,1
Cenomani 7,75,3
Eburouices 3,17,3
Ausci pop. 3,27,1
Ausetani pop. c. 1,60,2
Auximum opp. c 1,12,3
Axona fl 2,5,4

B.

Bacenis silua 6,10,5
Bætis fl. A. 59,3 H. 36,3
Bæturia regio H. 22,8
Bagrada fl. c. 2,24,1
Baleares insulæ Af. 23,3
Baleares funditores 2,7,1
Batauorum insula 4,10,1
Belgæ fortissimi 1,1,3
orti a Germanis 2,4,1
tertia pars Galliæ 2,1,1
Belgium pars Belgicæ 5,21,3
Bellocassi pop. 7,75,3
Bellonæ templum A. 66,4
Bellouaci pop. 7,59,5 & 2,4,5
Bellum seruile 1,40,5
Berones pop. A. 53,1
Bibracte Æduorum opp. 1,23,1 & 7,55,4
Bibrax opp. 2,6,1
Bibroci pop. 5,21,1
Bigerriones pop. 3,27,1
Bisons pop. cerui figura 6,26,1 & 6,28,1. not.
Bituriges 1,18,6
Cubi 7,5,1
Bogud rex A. 62,1
Bogudis regnum Af. 33,1
Boia *locum forsan* 7,14,5
Boii 1,5,4 & 7,9,6
Galliæ virtute cogniti 1,28,5
Bos cerui figura 6,26,1
Bospori regnum datur Mithridati Pergameno A. 78,2
Brannouices 7,75,2
Bratuspantium 2,13,2
Britannia 4,20,1. sq.
Gallis etiam incognita 4,20,2
eius descriptio 5,12,sq.
Britanniam Cæsar inuadit 4,23 sq. & 5,8,5
Britanni vitro se inficiunt 5,14,2
Britannorum oppida siluæ 5,21,3
Brunduſium, c. 1,24,1
Brutii pop. c. 1,30,4
Bullidenses c. 3,12,4
Bullis opp. c. 3,40,5
Bursauolenses H. 22,1
Buthrotum c. 3,16,1

C.

Cabillonum opp. 7,42,5
Cadetes pop. 7,75,4
Cadurci pop. 7,4,6 & 7,75,2
Cæresi pop. 2,4,10
Cæsar Pharum occupat c. 3,112,5
Ægypto potitur A. 33,1
Pontum recepit A. 77,3
victus ad Dyrrhachium c. 3,69 sq.

vin-

vincit ad Pharſalum c. 3,93
ad Thapſum Af. 83 ſq.
ad Mundam H. 31
Cæſari ſtatua Trallibus conſecrata c. 3,105,5
Callagurritani c. 1,60,1
Calenus Fuſius c. 1,87,4
Q. Calenus *legatus* 8,39,4
Caletes pop. 2,4,9
Caleti, *idem* 8, 7, 4
Calydon opp. Græc. c. 3,35,1
Camerinum c. 1,15,5
Candauia regio c. 3,11, 2 & c. 79,2
Caminus Rebilus 7, 83, 3 & 8, 24,2
Canopus opp. A. 25,2
Cantabri c. 1,38,3 & 3,26,6
Cantium prom 5,13,1
Canuſium c. 1,24,1
Cappadocia A. 34, 1
Capua c 1,14,4. & 3,21,5
Caralis *opp. Sardiniæ* c. 1,30,3
Caralitani *Sardin.* c. 1,30,3
Carcaſo opp. 3,20,2
Carmona opp. c. 2,19. not. & A. 57, 2
Carmonenſes *in Hiſp.* c. 2, 19, 5
Carnutes pop. 2, 35,3
Carruca opp. H. 27,5
Caſilinum c. 3,21,5
Caſſi pop. 5, 21, 1
Caſſiani A. 61,2
Caſſianum bellum 1,13,2
Caſſius *Lucius* cos. occiſus 1, 7,4 & 1, 12,5
Caſticus Sequanus 1,3,4
Caſtulonenſis ſaltus c. 1, 38,1
Catonis veteres inimicitiæ c. 1, 4,2
mors Af. 88
Caturiges pop. 1,10,4
Celtæ, *Galli* 1,1,1
Celtiberi pop. c. 1,38,5
Celtiberia c. 1,61,2
Cenimagni *Britan.* 5,21.1
Cenomani pop. 7,75,3
Centrones pop. 1,10,4 & 5,39,1
centuriones iam primis ordinibus appropinquantes 5,44,1
ordine diſtincti 1, 40, 1
primorum ordinum 1,41,3 & 5,28,3
Ceraniorum terra c. 3,6,2
Cercina inſ. Af 8, 3 & 34, 1
cetrati milites Hiſp. c. 1,48,7
chara radix c. 3,48,1
Cherſoneſus apud Ægyptum A. 10,2
Cheruſci pop. 6,10, 5
Q. Cicero legatus 5, 24, 2
obſeſſus a Neruiis 5,42,ſq.
laudatus a Cæſare, 5, 52,4
oppugnatus a Germanis 6, 36 ſq.
Cilicia c 3,102,5
Cimbri pop. 1,33,4
Cinga fl. c. 1,48,3
Cingetorix *princeps* 5,3,2
Cingulum opp. c. 1,15,1
a Labieno conditum, ibid.
Cirta opp Af. 25,2
Cisalpina Gallia 6, 1,2
Cleopatra c. 3,103,2
Clodii cædes 7,1,1

Clu-

Clupea opp. *Af.* 2.6
Clupeæ *opp. idem C.*2,23,2. *vide not.*
Cocosates pop.3,27,1
Cœli *Marci* oppressio *C.*3, 22,3
Cœlius Rufus *C.*1, 2,4
Comagenus Antiochus *C.*3,4,5
Comana opp. *A.* 34,5
Comana Cappadociæ *A.* 66,4
templum *A.* 66,4
Comana Pontica *A.*34,5
Comius Atrebas 4,27,2
Comius rex 4, 21, 7
Compsa opp. *C.*3,22,2 not.
Condrusii pop.2, 4, 10 & 4,6,4
Confluens Mosæ & Rheni 4, 15,2
P. Considius rei militaris peritissimus 1,21,4
Corcyra inf. *C.*3,3. 1
Corduba *C.*2.19,1 & H.4,4 & *A.* 52, 1
caput Hispaniæ vlterioris H 3,1
Corfinium *C.* 1,16,1
Corus ventus 5,7,3
Cosa Etruriæ opp. *C.* 3, 22, 2. not.
Cosanus sinus *C.*1,34,2
Cotho *portus Af.*62,5
M. Crassus quæstor 5,24,3
Craftinus incipit pugnam. Pharsalicam *C.*3,91,1
Cretenses sagittarii 2, 7, 1
Curiosolitæ pop.2,34, 1
Curio tribunus pl. 8,52,3 *C.*1, 3,3
oppressus in Africa cum exercitu *C.*2, 42
Cyclades *C.* 3,3,1
Cyprus *C.*3, 102, 5

D.

Daci pop. 6,25,2
Danubius ibidem
Decetia opp.7 ,33,2
decumana porta 2, 24,2 & 3, 25.2
decurio equitum 1,23,2
Deiotarus rex *A.*34,1
Delphos Calenus recepit *C.* 3, 55, 3
Delta Ægyptium *A.*27,1
Diablintes pop.3, 9,10
Dianæ fanum Ephesinum *C.* 3, 32,7
Diuico Heluetiorum dux 1,13,2
Diuitiacus princeps 1,3, 5
rex Suessionum 2, 4,7
L. Domitius Ahenobarbus Pompeianus *C.*3,78.2 & c.83, 1. not.
Cn. Domitius Calvinus Cæsarianus *C.*3,78,2 & c.83, 1. not.
Druides Gallorum 6,13,3 sq.
Dubis fl. 1,38, 4
Duracium opp.8,26, 2
Durocortorum 6,44,1 & 2, 3, 1 not.
Dyrrhachium *C.*1.25,2 & 3, 15,2

E.

Eburones pop.2,4,10 & 5, 47. 5
Eburouices pop.3,17,3
Elauer fl.7,34,3
Elephanti ex Italia *Af.* 72,4
Elen-

Eleutheri Cadurci 7,75,2
Elis, *Elidis, vrbs & regio C.3, 105,2*
Eluſates pop. 3,27,1
Enipeus ſanguineus C. 3,88,5. not.
Epheſia pecunia C.3,105,1
Epidaurus, *Dalmatiæ* A. 44,6
Epirus C.80,1
Equitum in Gallis inſtituta 6, 15,1.ſq.
Eratoſthenes geographus 6,24
Eſſui, *Æduos* 5,24,2 (2
Eſus *idolum Gall.* 6,16,2. not.
Euocari qui? C.1,17,4 not.
Euphranor Rhodius A. 15,1

F.

Fabius legatus C.1,39,2 & c.40, 1 centurio 7,47,7
falces murales 3,14,5
Fanum opp. C. 1,11,4
feminæ Germanorum fatidicæ 1,50,4
ferrariæ Biturigum 7,22,2
formula Darent operam coss. ne quid reſp. C. 5,3 & c.7,4
Frentani pop. C.1,23,5
Fuſius Calenus C. 1,87,4
fugitiui a ſaltu Pyrenæo C. 3, 19,2

G.

Gabali pop. 7,7,2
Gabinius reſtituit Ptolemæum C.3,103,5 & A.3,3
Gabinius Illyrici præſes A. 42,5
Gades inſ. & opp. H.37,2
Gatuli pop. Af. 25,2
Galba rex Sueſſionum 2,4,7
Ser. Galba *legatus 3,1,1 add. Sueton. Galb. 3*
Galli a Dite patre ſe ortos dixere 6,18,1
defunctos cremant 6,19,4
Gallia vlterior 1,7,1 & 2,2,1
late dicta 1,1
proprie dicta 2,1,2 & 3,11,3
citerior 8,23,3
Togata 8,24,3
ſub ſeptemtrionibus poſita 1,16,2
Galliæ diuiſio 1,1,1
Gallogræcia A. 67,1
Gallorum mores 6,11,2 & 6,13,1 & c.18,2
Ganymedes eunuchus potens A.4,1 & c.33,3
Garites pop. 3,27,1
Garoceli pop. 1,10,4
Garumna fl. 1,1,2
Garumni pop. 3,27,1
Gebenna mons 7,8,2
Genabum opp. 7,3,1
Genabenſis cædes 7,28,4
Geneua 1,6,3
Genuſus fl. C.3,75,4
Gergouia Boiorum 7,9,6
Germani Rhenum transeunt 1, 31,5
Germanorum deſcriptio 1,39,1
mores 6,21,1 ſeqq.
victus 6,22,1
dii 6,21,2
magiſtratus 6,23,4 ſqq.
fordes & vaticinationes in committendis prœliis 1,50,

aciei ratio 1, 51,2
equestre prœlium 1, 48,4
Germaniam Cæsar intrauit 4, 18 & 6,9
Gomphenses c.3, 81,1
Gomphi opp. c. 3,80,1
Gorduni pop.5,39,1
Grudii Pop.5, 39,1

H.

Hadriaticum mare c.1,25,3
Haliacmon fl.c.3,37,1
Harudes pop.1,31,10
hastatus primus c.1, 46,4
Heluetiæ diuisio 1,12,5
Heluetii 1,3,7
Heluetiorum virtus 1,1,4
Heluii pop.7, 7,5 & c.75,3 & 1, 35,4
Heraclea Sentica c.3,79,3
Lyncestidis, ibid.not.
Hercinia silua 6, 25,1
eius feræ 6, 26.1
Herculis fanum c.2,18,1
sacra extra vrbes, ib.
Herminius mons A. 48,4
Hibernia 5,13,2
Hiempsal rex Af.56,4
Hippo Regius opp.Af. 96
Hirtii an Oppii supplementa Cæsaris 8. pr. not.
Hispalis opp. H. 27,3
Hispania vlterior H. 8,1

I.

Iadertini A.42,4
Iberus fluuius c.1,68,1
Iberi pons c.62,3
Icius portus, *vid.* Itius.
Igilium insula c.1,34,2
Iguuium opp.c.1,12,1
Ilerda opp.c.1,41,2 & c. 38,4
Illurgauonenses c.1,60,2
Illyricum *regio* 5,1,5
Ilurgis opp.A.57, 1
Imperatorem ex victoria appellari c.2,26,1
Inducioma rus Princeps 5, 3, 2
Intercessio tribunorum c. 1, 7,2
Issa insula A.47,3 & c. 3, 9,1
Italica *colonia Hisp.* c.2,20,6
Italicenses A.52,4
Itius portus 4, 23, 1 not. & 5,2,3
Ituræi Af. 20,2
Iubæ regni fines Af. 43, 3 not.
mors Af. 94,1
Iulia lex c.1,14,4
Iura mons 1,2,3 & c.8,1

L.

Labienus legatus Cæsaris 1,21,2
ad Pompeium defecit c. 3, 13,3
perit ad Mundam H, 31,9
Lacetani pop.c.60,2
lapsana radix c.3,48.1 not.
Larinates c.1, 23,5
Larissa c.3,80,4
Larissæi c. 3,81,2
Larinæ feriæ c.3,2.1
Latobrigi 1,5,4
legatus pro prætore 1, 21, 2
Legati Cæsaris.
C. Antistius Regonus 6,1, 2 & 7,83,3
M. Antonius 7,81,6

L.Arunculeius Cotta 2,11,3 & lib.4,c.22
Q.Calenus 8,39, 4
Caninius Rebilus 8, 24, 2
Q. Cicero 5,24,2
C.Fabius 5,24,2.8,24,2
Ser.Galba 3,1,1 & *Sueton. Galb.*3
T. Labienus legatus pro prætore 1,21,2
Q.Pedius,2, 2,1
Munat.Plancus 7, 81,6 & 8, 46,45,24,3
L. Roscius 5,53,6
T.Sextius 6,1,1
M.Silanus 6,1,1
Titurius Sabinus 2,5, & 3,17 & 4, 22
C.Trobonius 7, 81,6 & 8, 46,4
P.Vatinius legatus 8,46,4
Legio decima fortissima 1,40,5
Legionis distributio 1,40,1 not.
Lemanus lacus 1,2,3 & 1, 8, 1
Lemouices 74,6 & 7,75, 4
Lepontii pop.4,10,3
Leptis opp.Af.10,1
Leptitani c.2,38,1
Leuaci pop.5,39, 1
Leuci pop.1,40, 11
Lex Pompeia de ambitu c.3, 1,4
Lege Iulia Capuam coloni deducti c.1,14,4
Lexobii pop.3,9, 10
Lexouii iidem 7, 75, 2
Liberalia *festum* H. 31, 8
P. Ligarius a Cæsare notari iussus Af. 64,1
Ligaris fl. 3,9, 1
Lilybæum Af.1,1
Limonum opp. 8.26,1
Lingones pop.1,26,5
Liscus princeps 1, 16,5
Lissius opp.c.3,26,4
Lucani pop.c.1.30,4
Luceria c.1,24,1
Luna caussa æstuum maris 4, 29,1
Lusitania c.1, 38,1
Lutetia Parisiorum 6,3, 4
Lycomedes A.66, 5, not. M.
Macedoniæ pars Libera dicta c. 3,34, 4
Magius Cremonensis c.1,24,4
Malaca opp. A.64,3
Malco Nabatæus A.1,1
Mandubii 7,78 3 & 7, 68,1
Marcomanni 1, 51,2
Marrucini pop.c.1,23,5
Marsi pop.c.1,15,7
Massilia c 1,34.2 & c.2,1,1
Massilienses XV primi c. 1, 35,1
Matisco opp.7,90,7
Matrona fl. 1,1,2
Mauretania Af.22,2 & c.1,6,3 & c.39,3
Mazaca vrbs A.66,4
Mediomatrici poo.4,10,3
Medobrega opp A.48,4
Meldæ pop.5,5,2
Melodunum opp.7,58,2
Menapii pop.2,4, 9

Mer-

Mercurius Gallorum 6,17,1
Deus cognominatus ib. not.
M. Messala 1,35,4
Messana C 2,3,2 & c.3,101,1
Metiosedum opp. 7,61,5
Metropolis, *nomen propr. C.3, 80,6*
Metropolitæ C. 3,81,2
Milo vbi occisus C. 3,22,2
Minerua transdit initia operum 6,17,2
Mitylena, *vide* Mytilena.
Mone insula 5,13,3
Morini pop. 2,4,9 & 3,9,10
Mosa fl.4,10,1
Munatius Plancus 5,24,3
Munda H. 32,1
Mundensis campus H.27,6
Murus XIX.M.P. 1,8,1
murorum Gallicorum forma 7,23,1
musculi, *poliorcet.7,84,1*
Mytilenæ C. 3,102,14

N.

Nabaræi Arabes A. 1,1
Nabatæorum rex A. 1,1
Nametes pop.3,9,10
Nantuanes pop. 3,1,1 & 4,10,3
Narbo vrbs 3,20,2
Naupactus opp.C. 3,35,1
Neapolis Ital. C.3,21,5
Zeugit.Af.2,6
Nemetes pop.1,51,2 & 6,25,2
Nemetocenna 8,47,1
Vi. Nero pater imperatoris A. 25,5
Neruii pop. 2,4,8
Q. Ciceronem obsident 5,42
Nicomedes Bithynus A.66,5
Nicopolis Armeniæ A.36,3
Nili aqua limosa atque turbida A.5,2
Nitiobriges 7,7,2
eorum rex 7,31,5
Noreia opp. 1,5,4 n.
Noricus ager 1,5,4
rex C.1,18,5
Noniodunum opp. 2,12,1
Æduorum 7,55,1
Biturigum 7,12,2
Numeius,1,7,3
Numidarum velocitas Af.69,4
Numidæ *gens* 2,7,1
sine frenis equitantur Af. 19,6
Numidia Af.22,2
Nymphæum Illyridis C.3,26,4

O.

Obucula opp.A.57,3
Ocelum 1,10,5
Octodurus vicus 3,1,4
Octogesa opp C.1,61,4
ordines primi 5,44,1 & 6,7,8
Orgetorix princeps 1,2,1
moritur 1,4,4
Oricum opp.C.3,78,4 & c. 8,4 & c.40,1
Orici portus,ibidem.
Oscenses *Hisp. C. 1,60,1*
Osismii pop. 7,75,4 & 2,34,1 & 3,9,10

P.

Pæmani pop.2,4,10
pagi Heluetiorum 1,12,4
Sueuorum 1,37,3 & 4,1,4

Pa-

Palæpharsalus A.48,1
Palæste *locus f. portus* C 3,6,4
paludati exibant in prouincias C. 1,6,6
Parada opp. Af.87,1
Parætonium A.8,2
Parisii 7,4,6
Parthicum bellum Cæsar molitur, 8,54,1
Parthini pop. C.3,42,5
Parthinorum oppidum C. 3, 41,1
præsidium C. 3,11,3
Peligni C.1,15,7
Pelusium C.3,103,1
Petra C.3,42,1
Petrocorii pop. 7,75,3
phalanx Germanorum 1,24,5
Pharitæ, *Phari incolæ* A.17,5
Parus inf. C.3,112,1 & A.14,1
Philippus consularis C. 1,6,1
Picenus ager C. 1,12,2
Pictones pop. 3,11,5 & 8,26,1 & 7,4,6
Pyrustæ *Illyric. pop.* 5,1,4
Pisaurum opp. C.3,11,4 & c. 12
Piso Aquitanus 4.12,4
censor C.1,3,5
L. Piso 1,12,5
M. Piso 1,35,4
Pleumones pop. 5,39,1
Pompeia lex de ambitu C. 3, 1,4
Pompeius Magnus vincitur C. 3,94
fugit C.3,96
interficitur C.3,104,3
Pompeii filii vincuntur H. 32
portæ castrorum 2,24,2 not.
portus Itius 4,23,1 not.
superior 4,28,1
vlterior 4,23,1
Postumiana castra H.8,6
Pothinus procurator regni C. 3.108,1
prœlium cum Ariouisto 1,52
Preciani pop. 3,27,1
primipilus 2,25,1
primorum ordinum centuriones 5,28,3 & 1, 41,3 & 5,37,1
Ptolemais C.3,105,4
Ptolomæus Auletes C. 3,103,5
eius testamentum A.33,1
Ptolomæus puer C. 3,103,2
Pyrenæi montes 1,1,7
Pyrenæus saltus C. 1,37,2 & 3, 19,2

R.

Rauenna C.1,5,4
Rauraci pop. 1,5,4 & 6,25,2 & 7,75,3
Redones pop. 2,34,1
regem a S. R. appellari 1,3,4 & c.43,4. & C.1,4,2
Remi pop. 2,3,1
Rhemi *idem qui* Remi
Rheni decursus 4,10,3
Rhenum flumen 1,1,5
Rhenus finit imperium R. 4, 16,4
ponte a Cæsare iunctus 4,17 sq. & 6,9
Rhodanus fl 1,1,5
Rhodiorum naualis belli initia A.11,3

Roscillus Allobrox C.3,79,6
L.Roscius *legatus* 5,53,6
Rostra, *suggestus* C.3,21,3
Ruspina *opp.* Af.6,6
Ruteni pop.1,45,2 & 7,7,1
prouinciales 7,7,4
Rutheni 7,75,3 *ipsi Ruteni.*

S.

Sabis fl.2,16,1
Sabura dux Iubæ C.2,38 sq.
Salona opp. A. 43,3
Salonæ *plur.*C.3,8,4
Salsum flumen H.7,1
Samarobriua opp. 5,24,1 & c. 47,2
Santones pop. 1,10,1 *qui &*
Santoni pop.3,11,5
Sardinia C.1,30,2
Sarsura opp.Af.75,3
Scaldis fl.6,33,3
Scæuæ scutum CXX foraminum C.3,53,4
Scapula seditionis caput H.33,3
Sedulius Lemouix 7,88,5
Seduni pop. 3,1,1
Sedusii pop.1,51,2
Segni pop.6,32,1
Sogotiaci pop.5,21,1
Segouiæ Bæticæ A. 57,6
Segusiani pop.1,10,5 & 7,64,4
senatus extra vrbem C.1, 6,1
Senones pop. 6,2,3 & c.3,4
Septimius Pompeii interfector C 3,104
Sequana fl. 1,1,2
Sequani pop.7,75,2 & 1,2,3 vbi 1,33,4
seruile bellum 1,40,5
Sesuuii pop. 3,34,1
T. Sextius 6, 1,1
Sibursates pop.3,27,1
Sicambri pop. 4,16,2
Sicoris fl. C.1,40,1
M. Silanus 6,1,1
Silicense flumen A.57,6
Soldurii deuoti 3,22,1
Soricaria H. 24,1
Soritia H. 27,2
Sotiates pop.3,20,2
Sotium opp.3,21,2 not.
Suessiones pop.2,3,5
Sueuorum descriptio 4,1,2
pagi 1,37,3
Sulla Publius C. 3,51,1
Sutmonenses C.1,18,1
Sulpitius Rufus 4,22,6
supplicatio XV dierum 2,35,4
XX dier.4,38,5

T.

Tamesis fl.5,11,9
Tarbelli pop. 3,27,1
Tatracco C.1,78,4
Tarraconenses C 1,60,2
Tarsus vrbs A.66,2
Tarusates pop.3,23,1
Tauris inf. A.44,7
Taurois, seu Taurentum, *castell.* C.2,4,5
taxus *arbor* 6, 31,5
Tegea opp. Af.78,1
tessera prœliorum, Af. 83,1
Tenchtheti pop. 4,1,1
Tergestini in Carnicis 8,24,3
Teutoni pop. 1,33,4

Tha-

Thabanenſes Af.77,1
Thapſus opp.Af.28,1
Thebæ *Bœot.* C.3,55,3
Theſſalia C.3,36,5
Thurinus ager C.3,21,4
Tigurinus pagus 1,12,4
Tisdra Af.76,2 & 36,2
Tisdrus *eadem.*
Togata Gallia 8,24,3
Toloſa opp.3,20,2
Tolosates 1,10,1 & 7,7,4
Tralles vrbs C.3,105,5
transrhenani 4,16,5
C.Trebonius *legatus* 5,24,3 & 7,81,6 & 8,46,4
Treuiri 4,10,3 & 5,53,2 & 1,87,1
Trinobantes *Britan.* 5,20,1
Triboci pop. 4,10,3 *qui &*
Tribocci pop.1,51,2
tribuni cohortium C. 2,20,2
Trinobantes pop. 5,20,1
Tulingi pop. 1,5,4
Turones pop.2,35,3 & 7,4,6
Turoni *iidem* 7,75,3 & 8,46,4

V.

Vacalos fl.4,10,1 not.
Vacca opp.Af.74,1
Vahalis fl.4,10,1 not.
Valerius flaccus C.3,44,48 not. & c.53,2
Valeriani milites C. 3,48,1 not.
Valerius Procillus e vinculis liberatur 1,53,5
Valis, *Vahalis* fl 4,10,1
Vangiones pop. 1,51,2
Varum flumen C.1,86,3
P. Vatinius *legatus*, 8,46,4
Vbii proxime Rhenum incolunt 1,54,1 & 4,3,3
Vbii *in Germ. barb.* 6,29,2
Vcubis opp. H.7,1
Velauni pop.7,75,2
Vellaunodunum 7,11,1
Vellocaſſes 8,7,4 & 2,4,9
venas aquæ dulcis litora naturaliter habent A.8,2
Veneti pop. Gall. 2,34,1
ad Oceanum 7,75,4
rei nautici periti 3,8,1
Veneticum bellum 3,18,6
Ventiſponte opp. H.27,5
Veragri pop.3,1,1
Vercingetorix 7,89,4
Vergiliarum ſignum Af. 47,1
Vergilius Thapſi præfectus Af. 79,2
Vergobretus Æduorum magiſtratus 1,16,5
Veroductius 1,7,3
Veromandui pop. 2,4,9
Veſontio Sequanorum opp. 1, 38,1
Vettones pop. C.1,38,1
vexillo propoſito ad arma convocatur 2,20,2
Vibullius C.3,15,8
victimæ Gallorum humanæ 6, 16,2
Vienna *vrbs* 7,9,3
vineæ viminibus contextæ C.2, 2,1
Vlia opp. A. 61,2 H.3,1
Vnelli pop. 3,7,4 & 7,75,4

Vocates pop.3,23,1 & 3,27,1
Vocio rex 1,53,4
Vocontii 1.10,5
Vogesus mons 4.10,1
Volcæ Arecomici C 1,35,4 & 7, 7,4
Tectosages 6,24,2
Volusenus Quadratus 4,21,1 & 8, 23,4
Vrbigenus pagus 1,27,4
Vri *boues 6, 28,1*
Vrsao opp.H.41,2
Vrsaonensium ciuitas H. 28,2
Vsceta opp. Af.89,1
Vsipetes pop.4,1,1
Vtica C. 1,31,3 & 2,24,1. Af. 7,3
Vxellodunum opp.8,32,2
Vzita opp.Af.41,2

X.

Xantones 7,75,3

Z.

Zama opp. Af.91,3
Zamenses Af.91,4 & 92,1
Zela opp.A.72,1
Zetta opp. Af.68,1

INDEX II. LATINITATIS.

A Gallicis armis cognouit *ex 1, 22, 2*
ab Arminio mittit C. 1,11,4 *cum præpositione. vide not.*
ab Dite 6,18,1
ab Droitibus, ibid.
ab latere 7,82,2
ab legionibus C. 1,87,3
ab quibus 4,22,5 & 4,23,2
ab se 4,6,3
ab spe C.2, 39,6
ab Zela A.72,2
abdere in siluas 1,12,2
tabernaculis 1,39,4
abdicare se munere C.3,2,1
abditus latet 2,19,6
abesse bello 7,63,7
abest illi diligentia ad H.40,3
abfuerunt tantum, vt, vt A. *22,1*
abrogare cui fidem 6,23,8
abscindere ceruicem H.20,5
funes 14,7
non absimili forma 3,14,5
absoluere opera 8,15,3
abstinere infantibus 7, 47, 5
se cibo 8,44,2
prœlio 1,22,3
abstractus commeatu C. 3, 78,3
abstrahere in seruitutem 7,42, 3 & c.14,10
quem a quo 3,2,5
absumitur oratio frustra A. 7,2
accedunt ad suspiciones res certissimæ 1,19,1
accelerate iter C. 2,39,6
acceptam cui salutem referre C. 3,57,2
acceptus plebi 1,3,5

ac-

acceſſiones facere A.22,1 & 48,1
accidat ſi quid Romanis 1,18,9
accidit contra opinionem 3,9,6
peius 1,31,10
quid cui per vim 3,22,2
accidunt tela grauius 3,14,4
non fruſtra 3,25,1
accidere arbores 6,27,4
accipere male aduerſarios Af. 18,5
quid rumore ac fama 6, 20,1
accitæ copiæ 8, 31,1
accliuis paullatim ab imo 3, 19,1
accliuitas 2, 18,2
accommodare inſignia 2,21,5
accommodatiora 3,13,7
accuratius ædificare 6,22,3
acerbe quid accipere H.30,4
acerbitas inimicorum C. 1,32,3
acerrime tempeſtates 8,5,2
aceruatim præcipitare ſe de A. 31, 4
aciem inſtruere 1, 22,3
actuaria nauis 5,1,3 & Af.18,1
nauigia C.1,27,5
acutiſſimi homines A. 3,1
ad duodecim numero 1,5,2
ad duodecim millium numero C.3,53,1
ad hominum millibus IV occiſis 2,33,5
ad quadraginta millia 2,4,10
ad manus cominus redire Af. 18,4
ad mare verſus Af.80,3
ad multam noctem 1,26,3
ad vnum omnes 5,37,6 & 6, 40,4
ad vnum *ſubaudito omnes*, C 3, 14,3
ad vrbem cum imperio eſſe, manere, 6,1,2
adaquari, *aquari* 8,41,6 & C. 1, 66,1
adaugere Af.1,5
numerum A.12,2
addicere bona in publicum C. 2,18,5
quem ſeruituti 7,77,9
adduci in poteſtatem cuius A. 76,4
negligentiam Af 66,1
adductus inopia rerum 1,27,1
oratione 1,3,8
precibus 1,16,6
pudore 1,39,3
rebus 1,3,1
adæquare curſum 1,48,7
adequitare ad quem 1,46, 1
adfectus valetudine C. 1,31,3
vulneribus H 23,8
adferre facultatem rei efficiendæ A. 76,4
manum cui H. 42,4
adferre, *nuntiare* C.3,15,8
adficere quem lætitia 5,48,9
timore H. 31,4
vulneribus H. 12, 4
adfigere pilum pectori Af. 16,2
adfingere rumoribus 7,1,2 (1
adflictantur naues in vadis 3,12
adfligere pondere 6, 27,5
adgredi facinus H.15,6
inopinantes 1,12,3

adgregare se ad amicitiam cuius 6,12,6
cui 4,26,1
adgressus oppugnare, *particip.* C. 3,80,6
adigere in sua verba per iusiurandum C. 2,18,5
pecus 7,17,3
adiicere telum 3,13,8 & 2,21,3
aditum commendationis ad quem habere per C. 1,74,5
sermonis cum quo habere 5,41,1
pedibus habere, *adiri posse*, 3,12,1
aditus cui non est eo 2,16,5
adiudicare cui magistratum 7, 37,1
adiuuat multum ad rem 5,1,3
adlegi suffragio 6,13,9
adluitur oppidum mari C. 2. 1,3
admaturare 7, 54,2
administrare bellum C 1,25,3
cædem H.39,2
& reficere admissa C.2,15,1
administratio portus C.1,25,4
administris vti ad 6,16,2
admittere in se facinus 3,9,3
admodum magnus 7,56,3
admonitu cuius C. 3,92,2
adnare naues (*adnaues*) C. 25, 44,1
adolescens summæ spei 7,63,8
adornare naves contra C. 1, 26,1
adquiescere cui Af. 10,5
adscendere iugum montis 1, 21,2
adscensu alio mittere 7,50,2
collis 8,14,3
adscensus in circuitu 1,21,2
adsciscere socios 1,5,4
adsignare culpæ cuius, quod Af.3,4
adsuefactus superari 6,24,6
adsuescere ad homines 6,28,4
adsumere sibi licentiam Af. 85,8
aduersa nox 4,28,3
aduersati sunt prœlium facere H.14,4
aduersissimus ventus C. 3,107
aduerso flumine proficisci 7, 60,3
pectore resistere Af.82,4
aduersum os 5,35,8
aduersus remp. facere C.1,2,7
aduertere animum Af. 20,4
aduolare ad hostem 5,17,2
ad vrbem esse 6,1,2
ἄδυτα templi C.3,105,4
ædificare naues 3,9,3
ædilicia potestas Af.33,3
ædilitas C.3,16,3
ægerrime 1,13,2
æqualiter decliuis 2, 18,1
æquare cum quo C. 1,4,4
æquata dimicatio A. 46,4
æquatum omnium periculum 1,25,1
æquinoctii dies 4,36,2
æquissimæ regiones 7,74,1
æquitas animi 6,22,4
conditionum 1,40,3

æquo

æquo Marte dimicare 7,19,3
pede congredi H 38,6
prælio discedere C.3,112,7
æquus locus 7,28,2
ærariæ fecturæ 3,21,2
æratæ naues C.2,3,1
æstatis non multum supereſt 5, 22,4
æstimare ex 3,20,1
æstiuorum tempus 8,6,1
æstuaria 2,28,1
æstu minuente 3,12,1
æstus ſe ex alto incitat ibid.
ad æstus vitandos 6,22,3
per ætatem inutilis ad 2,16,5
africus ventus C. 3, 26,4
agere bellum 3,28,2
hiemem in 5,22,4
perterritos 4,12,2
turres 3,21,2
vineas 2,12,3
aggerere terram C. 3, 49,4
agmen explicare 8,14,2
agri latiſſimi feraciſſimique 2, 4,6
alacritas animi C. 3,93,3
alariæ cohortes C.1,73,3 & 2, 18,1
alarii *milites* 1,51,1
albente cælo C. 1, 68,1 & Af. 80,3
abeſcente cælo Af.11, 1
alces, *animal* 6, 27,1
alere ciuitatem 7, 33,1
equitatum Af.8,5
ſe copiis cuius 4,4,7
ſuo ſumptu equitatum 1, 18,5
in alia omnia ire 8,53,1
alias - - alias 2, 29,5 & 5, 57,3
alienata pæne mente 6,41,3
alieniſſimis ſua credere 6,31,4
alieno animo eſſe in quem C. 1,6,2
loco, *iniquo* 1,15,2
aliquantulus numerus frumenti Af.21,1
alitur diutius controuerſia 7, 32,6
altercari cum quo C.3,19,5
alterum tantum H. 30,1
altior aqua C.1,25,6
altiſſimum flumen C.3,75,2 & 1,2,3
altitudo fluminis 1,8,4
maris 4,25,3
in altitudinem caſtra munire 2,5,6
depreſſa vallis 8,9,2
in alto mari 4,24,2
in altum dare vela Af.53,1
prouectæ naues 4,29,3
altus eſt erectus animus Af. 10,5
aluntur vires 6, 21,4
aluta tenuiter confeſta 3, 13,6
ambacti clientesque 6,15,2
ambitus damnari C. 3, 1,4
ambulatoriæ turres A. 2,5
amentum 5, 48,5
amiciſſime de quo loqui C. 2. 17,1
amiciſſimum præſidium 1,42,5
amicitiæ cuius ſe debere 3, 22,2

amicitiam cuius cupidissime appetere 1,40,2
ampliare honorem H.42,2
amplificare auctoritatem cuius 2,14,6
amplius V. M. passuum intererat 1,15,5
X millia passuum 2,16,1
VIII. millibus passuum 3, 7,4
anceps terror C.3,72,2
ancoræ funibus reuinctæ 3, 13, 5
ancorarii funes C.2,9,3
ancoras iacere 4,28,6
tollere 4,23,6 & C. 1,31,3
in ancoris commorari Af.63,6
exspectare 4,23,4
anfractus intercedit 7,46,1
angiportus A.2,3
angusta fides C. 3,1,2
angusti vti re frumentaria C. 3, 16,1
angustiæ rei frumentariæ C. 2, 17,3
angustiis a quo premi 3,18,3
in angustis res est C.1,54,1
angustissimæ fauces C. 1,25,5
angustius prouenit frumentum 5,24,1
in angusto res est 2,25,1
angustos fines habere 1,2,5
anima diuertere in quem 1,19,1
animi auertuntur a quo 1,20,5
animi magnitudo 2,27,5
singularis vir 8,28,2
animo bono in quem esse 1,6,3
concidere 8,19,6
animo habeo ad vos mittere H. 26,7
ad animum cui occurrere 7, 85,2
animus augetur cui 7,70,2
intentus inter re 3,22,1
reliquit eum 6,38,4
annona crescit C.1,52,1
annonæ caritas Af. 47,4
annotinus 5,8,6
annus consularis C. 3, 1, 1
annuum spatium C. 3,3,1
antecedere agmen 7,12,4
ætate C. 3,108,3
antecessores equites Af. 12,1
antecursor 5,47,1 & C. 3,36,8 & C.1,16,3
anteire opibus C. 1,32,8
antemittere, *præmittere C. 1, 21,3 & c.51,4*
antennas dimittere A. 45,3
anterior C. 3,63,6 not.
antesignani C.1,43,3
anteuertere consiliis 7,7,3
antiquitus 7,32,3 & 2,4,1
anuli ferrei 5,12,4
anxium quem res habet Af. 71,3
aperta loca 2,19,5
apertioribus locis C.3,84,4
aperto ac vasto mari 3,12,5
latere 7,82,2
apertus homo Af. 73,2
apparet lux 7,82,2
apparitores Af.37,1
appellare alium iudicem C. 3, 20,1
nomine C. 2,35,1

co-

cohortarique milites 5, 33,2
appellare turres ad C.1,26,1
appetere gladio C. 2, 35,2
appetit dies 6,35,1
applicare naues ad terram C. 3, 101,4
se ad arborem 6,27,3
approperare Af.61,8
appropinquatum est locis C. 1, 79,4
aquatio 4,11,4
copiosa H. 8,1
longa Af 51,5
aquatores C.1,73,2 & H. 21,2
aquatum venire 8,40,4
aquilifer 5,37,5
arbiter & communis amicus C. 3,109,1
arcessere quem mercede 1, 31,5
arcesseri 5,11,3
ardentia studia militum A. 22,1
arduus adscensus 2,33,2 & 8, 40,4
argento circumcludere 6,28,6
aridum *subst.* 4,24,3 & c. 26,5
aries, *machina oppugnantium*, 2,32,1 & A.1,2
defendentium 4, 17,9
armamenta 3,14,7
armare naues 5,1,4
armatura leuis 2,10,1
in armis esse 1,49,2 & 2,33,4
erant parati, vt 2,9,2
permanere 8,45,2
sub armis conquiescere C.1, 42,1
morari C.1,41,2
arripere sibi imperium H.41,6
arroganter facere 1,40,10
arrogantia vti 1,46,4
sine articulis crura 6,27,1
artificio decernere Af.41,1
vincere 7,29,2
artiores siluæ 7,18,3
arundinum radices C.3,58,4
aspernati ad omnibus *passiue*, Af.93,3
asseres C. 2,2,1
asses & asseres differunt C. 2,9, 2 not.
attenuare C.3,89,1
attexere ex 5,40,6
attingere fines populi 2,15,3
regionem Af.19,7
cum nauibus 4, 23,2
attingit aries murum 2,32,1
attribuere cui equum C.1,14.4
naues 7,60,1
auctionari C. 3,20,3
auctionem facere Af.97,1
auctor armorum *dux* 8,47,2
auctore atque agente eo C. 1, 26,4
auctori cui credere C.2,28,2
auctoribus certis quid comperire C. 2,18,3
auctoritate præstare inter 2, 15,1
aucupari accessum cuius Af. 58,3
occasionem Af.3,5
audacissime Af. 6,2
audacius subsistere 1,15,3
audacter & fortiter C.1,1,2
tela coniicere 4, 24,3
audiens dicto miles 1,39,7

auditionem leuem pro re comperta habere 7,42,4
auditiones 4,5,3
ex auerſione H.22,3
auerſos proterere C.2,41,5
auertere iter a quo 1,16,3
ſe ab amicitia C.1,4,4
augeri lætitia ac voluptate Af. 34,5
auriga 4,33,2
auſu ſuo gerere quid A. 43,1
autumni peſtilentia C. 3,87,3
auxilia ſuppetias veniunt Af.5,1
auxilium rei reperitur 3,15,2
auxiliares H.3,25,1 & H. 30,1
auxiliarii pedites 8,5,3

B.

balliſtæ C.2,2,2
balteus 5,44,7
baſilica A.52,2
belle habere H.32,6
bellica laus 6,24 3
bellicoſiſſimæ gentes 8,24,1
prouincia C.1,85,8
belligerandi ſtudium agricultura commutare 6,22,2
bellum agere 3,28,2
facere 3,29,3
beneficiarii C. 1,75,2
beneficio ſiluarum 1, 20,2
bene longe egredi H.25,2
magna multitudo H.4,3
magna pars muri H.13,4
magna tempus H. 12,4
multa vulnera H. 12,6
bidui via abeſſe 5,7,2
bipartito 1,25,7
bipedalis materia C.2,10,1
bis millies ſeſtertium Af.9,5
bonitas agrorum 1,28,4
brachia, *munitiones* A.30,3 H. 13,1
breuitas noſtra contemptui eſt 2,30,4
ſub bruma nox eſt 5,13,3
brumalis dies 8,4,1
buccinator C.2,35,7

C.

cadunt non omnia ſecunda C.3,73,4
cæcum vallum C. 1,28,4
ex cæde refugere 8,36,1
cædem facere H. 15, 3 & H. 23, 6
cædere ſiluas 3,29,1
cælatum opus H.25,7
cærimoniæ grauiſſimæ 7,2,2
cæruleus color 5,14,2
cæſpides, *vide* ceſpites.
calamitatem inferre cui 1, 12,6 & 2,14,4
calcaribus incendere 8, 48,5
calcatæ H.16,2
calones 2,24,2
campeſtris munitio 7,81,1
canalibus immiſſa aqua C. 2, 10,6
cancelli, *ſepta* Af.15,3
cantus tubarum 8,20,2
capita fluminis, ἐκβολαὶ, 4, 10,5

tigno-

tignorum extrema C. 2,9,1
capite demisso terram intueri 1,32,2
capitis damnatus C. 3,110,4
pœna 7,71,6
caput fortis 8,41,4
capiunt portum naues 4,36,3
caprea 6,27,1
capreoli, *lignei*, C. 2,20,3
captus Germanorum 4,3,3
carere crimine 8,3 procem.
patria ciuitateque Af. 22,2
carina planior 3,13,1
carpere agmen extremum Af. 75,4
atque impedire C. 1,78,5
carpi vocibus cuius 3,17,5
carra complura H. 6,1
carri singuli ducerentur 1,6,1
carrorum numerus 1,3,1
cassides 7,45,2
castellani A. 42,3
castra habere contra quem 12, 44,7
mouere ex loco 1,13,1
ponere A. 52,1
castris castra ponere, *opponere*, 7,35,1
conuertere C. 1,81,3
in eo casu diei C. 2,5,4
casu magno accidit 6,30,2
ad casum extremum deducta res 3,5,1
ne casu quidem minimo 6, 42,1
casus aduersus 8,13,4
catapulta C. 2,9,3 & Af. 31,6
catascopus Af. 26,3
catenæ ferreæ 3,13,5
in catenas quem coniicere 1, 47,6
catenis vinctum trahere 1, 53,5
cateruatim perfugere Af. 32,3
cauere a C. 1,21,4
inter se de 7,2,2
obsidibus de 6, 2,2
causa vna omnium est 6,32,1
causæ dictionis diem constituere 1,4,2
satis est, quare 1,19,1
causam dicere ex vinculis 1, 4,1
per causam frumentandi Af. 73,4
valetudinis quid facere C. 3,87,4
causa virtutis, (*virtutis causa*) 6,40,7
causula paruula Af. 54,1
cautes timere 3,13,9
celari quem A. 7,1
celeritati studere C. 3,79,1
celerius opinione 2,3,1
censere deditionem in concilio 7,77,2
censu habito 1,29,3
centones C. 2,9,3
centuriatim producti milites C. 1,76,4
centurionibus omnium ordinum adhibitis 1,40,1
cernere coram 6,8,4
certamen prœlii A. 16,1
certamine acri fit prœlium 8, 28,4

cer-

citeriorem fieri per exploratores 4,4,6
certo vento vehi Af.2.
cerui *instrum. mil.* 7,72,4
cespides circumcidere 5,42,3
comportare 3,25,1
cetratæ cohortes C 1,39,1
chara, *radix* C.3,48,1
cibariorum inopia 3,18,6
cippi *in municionib.* 7,73,5
vt circino circumductum 1, 38,4
circiter meridiem 1,50,2
noctem Af.86,4
circuitas castris 3,25,2
circulari, *cœtus facere*, C. 1, 64,2
circumcidere cæspides 5,42,3
circumcirca H.41,3
circumcisus ex omni parte collis 7,36,7
circumcludere quid argento 6, 28,7
vallo H. 32,2
circum esse C.2,10,1
circumfundere turmas Af. 78,4
circumfusa multitudine 6, 34,8
circumfusi cedentibus 8,29,3
circumiicere multitudinem mœnibus 2, 6,2
circummittere 5,51,2
circummitti in omnes partes 7, 63,2
circummunire oppidum valle C.1,18,5
circummunitio oppidi C. 1, 19, 4
circummunitus castellis 2, 30,2
circumplecti locum opere, 7, 83,2
oppidum H.32,3
circumpositi oppido colles A. 72,2
circum prouinciam Af.26,1
se habere 1,18,5
circumsistunt naues 3,15,1
ne circumsisteretur 7,43,5
circumspicere animo 6,5,3
sua 5,31,4
circumuallere hostem H.32,1
vrbem 7,11,1
circumuallati hostes 7,44,4
circumuehi collibus 7,45,2
circumuehitur Pharon A.14,1
circumuenire montem opere C. 3,97,2
quem per fidem 1,46,3
circumueniri a quo per insidias 1.42,4
citatim contendere in locum Af 80,4
citatum flumen fertur 4, 10,3
citissime 4,33,3
ciuitas, *natio, populus 1,2,1. vide notas*, & sic sæpissime.
de vnius vrbis ciuibus & territorio, Tolosa, Carcasone, Narbone 3,20,2
ciuitate quem donare 1,47,4

cla-

clamore facto Af.80,6
sublato 3,22,4 & 7,91,2
clariore voce dicere 1,30,1
claritate nominis præditus Af. 22,4
classiarii A. 12,1
classicum canitur apud ducem C.3,82,1
claudere agmen 1,25,6
clementia ac mansuetudine vti in quem 2,14,5
coaceruare cadauera 2,27,4
coacta lana C.3,44,7 not.
coactu cuius quid facere 5,27,3
coagmenta lapidum C. 3, 105,5
coagmentare trabes 7. 23,2
coangustari H. 5,5 & H.23,7
coartari portis angustis 7, 70,3
coempti equi 7,55,3
cogere equitatum 1,15,1
multitudinem 1,4,3
naues in 3,9,9
vndique 1,4,2
cogi in supplicium cuius 8, 38,5
ad cogitationem reliquam se recipere C. 3,17,6
cogitationes hominum 6,22,2
cognationis magnæ homo 7, 32,4
cognitus hosti C.3,38,4
cognoscere de 4,11,5 & 7, 55,4
& statuere de A.78,1
quid ab armis *ex* 1,22,2
cohibere milites a præda Af.3,2
cohibet animo hoc facere 8,23,
cohortari magnopere 2,5,2 (2
collabefieri C. 2,6,5
collationes 8,8,2
in collatu pari esse conditione H.31,2
colligere auctoritatem 6,12,8
se ex timore C. 3,65,2
collis ab summo æqualiter deliuis 2,18,1
ad planitiem redit 2,8,3
ex planitie editus ibidem.
deiectus, ibidem.
fastigatus, ibidem.
collocare atque administrare res 3,4,1
quam cui 1,18,7
colloquia habere C.3,19,1
colonicæ cohortes C.2,19,4
columnaria pecunia C.3,31,2
columnella C.2, 10,2
comitatus *passiue* 7,47,1
comitatus, *turba comitans* C.1. 48,4
commeatibus duobus reportare exercitum 5,23,2
commendare se fugæ Af. 34,2
commendationem formæ habere A. 41,3
commentarios conficere 8, 7, *proœm.*
commissura pluteorum atque aggeris 7,72,4
committere prœlium 1, 22,3 & 4,14,4
rem prœlio C. 3,74,2

non committere, vt 1,46,3
communicari cui an Latinum? C.3,18,3 not.
communicare cum quo de C.3, 13,13
gloriam 8,19,5
præmium 7,37,2
honorem 6,13,7
compar prœlium facere H. 23,5
comparare fugam 4,18,4
alicui, *cum quo* 8 procem. 2
se ad Af. 14,1 & 7,79,4
compendio capti ex direptis 7,43,3
priuato *quæstui* C. 3,32,4
compertum quid a quo habere per 1,44,21
complanare opera A.63,5
complere montem hominibus 1,24,2
murum *armatis* 7,12,5
naues militibus C.1,56,3
quem bona spe C. 2,22,2
in complexum cuius venire C. 3,8,4
componere controuersias C. 1, 9,6
compositio *pacis* C. 1,26,5 & C. 3,17,4 & 3 19,7
comprehendere ignem, *concipere* 5,43,2
comprimere lacrimas cuius A. 24.5
conata perficere 1,3,6
conatum efficere H.16,3
concelebrare fama & litteris C.3,72,4
concessu cuius habere 7,20,2
concidere animo 8,19
concidere fugientes 2,11,4
conciliare quem cui 5,4,3
regnum cui 1,3,7
concilium commune 2,4,4
dimittere 1,18,1
in diem certam indicere 1, 30, 4
concinunt signa C. 3,92,4
concionari apud C. 1,7,1
pro concione dixit Af. 19,2
concipere in se scelus C. 1, 74,3
concipit flammam turris C. 2, 14, 2
concisa æstuariis itinera 3,9,4
concita tela Af.83,2
concitati cursu C. 1,70,4
concitator belli 8,38,3
multitudinis 8,21,4
conclamare vasa C. 1,66,2
victoriam 5,37,3
conclamari *absolute* C. 1, 67,2 & C.3,75,2
conclusio diutina C.2,22,1
conclusum mare 3,9,6
concrepare armis 7,21,1
concubinus H.33,5
concurrere ad arma 2,20,1
concurritur ad 7,4,2
concursare C. 1,28,2 & 5,33,1 & 5, 50,5
concursum est eo 2,33,3
concursum facere H. 22, 4 & H. 23, 6

con-

concursus magni domum cuius fiunt C.1,53,2
condemnari iniquitatis 7,19,5
condensare Af 13,1
condensæ turmæ Af.14,2
condensum oliuetum arboribus Af 50,1
conditionem ferre cui, vt Af. 25,2
pacis accipere 2,15,6
conditionibus impositis A. 65,5
conditionum æquitas 1,40,3
condocere Af.19,4
condocefacere elephantos Af. 27,1
tirones Af.71,1
condonare, *donare* Af. 77,2 & 8,4,1
precibus cuius 1,20,5
præterita ibid.
conducere eo 1,4,2
conductor C.3,21,1
confecta hieme 6,3,1
vigilia prima 7,3,3
confectis bellis 1,54,2
confectus ætate 6,31,5
itinere C.2,39,6
siti inopiaque Af. 53,1
vulneribus C. 3,9,3
conferre animum ad Af. 9,1
castra castris 8,9,2
castra oppido A.36,3
conferta equitum acies Af. 13,1
conferti milites 2,25,1
confertissima acies 1,24,5
confertissimum agmen 2,23,4
confestim 4,32,2
conficere bellum 1,30,1 & A. 77,1
delectum 6,1,4
iter 4,4,5 & 2,12,1
millia centum 2,4,5
prœlium H.30,4
sermonem C.1,8,2
tempus in loco C.3,28,6
confici in fuga 8,19,8
vulneribus 5,45,1
confidentia A. 52,4
confidere animo & spe Af. 1,4
sibi in quo Af. 19,2
confieri difficilius 7,58,1
configere turres A.2,5
confinium 5,24,2
confirmare homines C. 1,15,4
quem animo ad 5,49,4
libertati C.1,14,4
se animo ad C.2,4,5
se auxilio C. 1,29,1
confixus clauis ferreis 3,13,4
conflare bellum 8,6,1
conflictari annona graui Af. 24,2
inopia C.1,52,2
incommodis 5,35,5
confluens fluminum 4,15,2
ad confluentem Mosæ & Rheni 4,15,2
confusum agmen 8,14,2
congredi armis 1,36,3
impari numero C. 1,40,6
congressus est classi cum 3, 13,7
coniectura iudicare de C. 3, 78,6

sci-

sciri non potest A.58,2
coniecturam capere ex 7,35,4
coniicere animos in terrorem Af. 16,3
in fugam 7,62,4 & C.1,82,3
prœlium in noctem Af.52,4
quem in locum 2, 16,5
coniunctim rationem rei habere 6,19,2
coniungere sibi quos 8,32, 2
coniurare contra quem 2,1,1
inter se 3,8,3
in bonam partem 7,1,1
coniurationem facere 1,2,1 & 8, 1, 1
conniti virtute in C.1,46,3
conquiescere meridie 7,46,3
conquisitor A.2,1
conscendere classem Af. 10,3 & 13,2
nauem 4,23,1
conscientia animi Af. 31,4 & C. 3, 60,2
facti 8,38
peccatorum Af.28,3
conscisscere sibi mortem 3,22,2 & 1,4,4
conscium sibi esse, quam 8, 44,3
conscribere legiones 2,2,1
consecratus locus 6,13, 10
consectari hostem 6,8,7
naues 3,15,5
e consensu communi 1,30, 4
consequitur eum in re celeritas 8,31,3
conserere manum C.1,20,4
conserta multitudo A. 30,2
consideratior factus est Af.73,1
considere, *castra metari* 1,21,1 & 5,91 & c.47,5
considunt in loco, *habitant* 6, 13,10
contra 7,58,6 & 7,79,1
consiliandi caussa C 1,19,2
consiliantibus eis hæc C. 1, 73,2
consilii magni vir 3,5,2
res est 7,38,7
sui est 1,21,2
consilio aliquod quid facere 3, 6, 4
deorum fieri 1,12,6
consilium duplex munitionis 8,10,1
consimilis 5,12,2
figura 6,27,1
fugæ profectio 2,11,1
consistere fluctibus 4,24,2
conspectus patens Af.41,3
in conspectu cuius adsistere 6, 18,3
in conspectum regionis venire Af. 2,5
conspicari 1,25,6 & 5,9,2
conspicatæ equitatum cohortes C. 1,24,3
conspirare 3,10,5
constanter nuntiare 2, 2,4
constat victoria morte virorum 7,19,6
consternati confugiunt 8,19,7
sunt animo 7,30,4
consternere cratibus 4,17,8
constipare se sua 5,43,5
constipatus C. 3,46,5

conſtituere de 6,13,5
conſtrata palus pontibus 8,14,4
conſtratæ naues C. 3,27,2 & A. 17,3
conſuefacere quem Af.73,3
ex conſuetudine Af. 89,4 & 1, 52,4
in conſuetudinem licentiæ venire C.3,110,2
ſe adducere 4,1,10
conſuetudinis hoc eſt 4,5,2
conſuetudo ferr. 6,7,8 & 8, 12, 4.
itineris 2,17,2
peruulgata A.74,1
conſuetus bellare Af.73,2
conſueuit hoc accidere 5,33,1
conſularis annus C.3,1,1
conſultare de 5,53,4
exitu fortunarum 7,77,1
conſulto 5,16,2
conſulunt,quid agant 7,83,1
conſumere pabulum 7,18,1
quem ferro Af.94,1
tela C.1,46,1
conſumi fame 7,20,12
ſiti 8,41,6
conſurgere ex inſidiis C.3,37,5
conſurgitur ex conſilio 5, 31,1
contabulare murum 7,22,3
turres 5,40,6
Contabulatio C.2,9,1
ex contagione incommodi 6, 13,7
contaminare ſcelere hoſpitium H.16,16
contaminatus facinore 7,43,3
contegere in tecta, ædes 8,5,2
in contemptionem cui venire 5,49,7
contemptui eſſe 2,30,4
in contemptum cui venire 3, 17,5
contendere bello 7,67,7
dolo 1,13,6
inter ſe de 5,3,2
ire 1,10,3
maximis itineribus 1,7,1
prœlio 8, 47,1
virtute 1,13,6
contentione ſumma dimicare 8,29,1
conterritus metu H. 22,8 & H. 25.8
conteſtari deos,vt 4, 25,3
contignatio C. 2,9,2
continens flamma 8,15,6
labor 7, 24,1
labor totius diei C. 3,97,4
continenter bellum gerere 1, 1,4
ire 1,26,5 & 3,5,1
pugnare 3,5,1
continentes ſiluæ ac paludes 3, 28,2
continentia bella 9,11,10
continenti impetu 7,28,2
continentior in pecunia C. 1, 23,4
continere in occulto 2,18,3
intra ſiluas ibid.
regionem in pace 8,49,3
ſe caſtris 1,40,8
continere ſuos a prœlio 1,15,4
continetur mare montibus 4, 23,3

contingunt inter se trabes 7, 23,3
continuare iter C.3,11,1
laborem C.1,62,1
continuatio imbrium 3,29,2
continui dies 5,13,3
complures dies 4,34,4
continuos dies quid facere 1, 48,3
contortum viribus pilum Af. 16,2
contra atque 4,13,5 & C. 3,12,2
consistere 2,17,3
Galliam regio est 4,20,3
quem castra habere 1,44,7
venire obuiam 7,28,1
contrahere sibi pœnam 8,22,2
contributi populi C. 1,60,1
in controuersiam quid deducere 7,63,5
contumelia verborum 5, 58,3
contumeliam perferunt naues 3,13,3
contumelias accipere 5,29,4
contumelioſæ voces C.1,69,1
conuallis 3,20,4 & 5,32,1
conuehere C 2,15,1
conuellere gratiam cuius 8, 50,2
munitiones 8,26,4
conuenire aliquem 1,27,2
conuenti res *pactione 1,36,5*
conuentus Campanus C. 1,14,5
conuentus agere 1,54,3
peragere 5,1,5
conuersa signa inferre 1, 25, 7
conuertere castra castris C. 1, 81,3
iter in 7, 56, 2
conuerti in terrorem Af.40,2
conuicio correptus C.1,2,4
conuulnerare Af. 5,1
hostes iaculis Af.7,5
coortum est bellum 3,7,2
copia, *sing. copiæ, milites*, Af. 10,4
copia expedita Af. 80,4
copiæ *plur. cibaria* 4,4,7 &c. 10,7
opes 2,10,4 & 4,10,7
copiam frumenti facere cui 1, 28,3
copioſa prouincia ad alendos exercitus A. 42,2
copioſiſſimi agri 8,2,2
copioſiſſimum oppidum 1,23,1
coram adesse 1,32,4
cernere 6,8,4
corbis H.5,1
coronæ valli, muri 8,9,3
corona militum cingere 7,72,2
coronis castra inædificare 8, 9,3
corpus nauium C.1,54,2
Corus *ventus* 5,7,3
crassitudo 3,13,4
parietum C.2,8,3
crates *in militia* C. 1,25,3 & 5, 40,6
cratibus aditus expedire 7, 86,5
creberrima ædificia 5,12,3
cremari igni 1,4,1
crepitus gladiorum H.31,6
crescit flumen ex niue 7, 55,10

cri-

crinibus mulierum præfectis tormenta effecerunt C.3,9,3
in cruce fuffigere Af. 66,4
in crucem tollere H. 20,5
cruciabiliter interfici 2,31,6
cum cruciatu necare 5,45,1
per cruciatum interfici 2,31,6
in cruciatum quem dare cui 7, 71,3
in cruciatum fummum venire 1,31,2
cruciatus perferre 1,32,5
crudelitate naturæ afperius facere 8,44,1
cuiusque modo generis nauiculæ Af.23,1
culmina Alpium 3,2,5
culpam rei coniicere in 4,27,6
cum --- tum præcipue A.75,4
cunctatio aliquot dierum 3, 18,6
cuneatim conſiſtere 7,28,1
cuneus *militum* 6,40,2
cuniculi aperti 7,22,5
tecti 8,41,4
cuniculis fubtrahere aggerem 22,2
cuniculos agere 3,21,2
cupa 8,42,1
cupere cui 1, 18,8
quid fumme C.3,15, 8
cupidius inſequi 1,15,2
cupidus bellandi 1,2,4
rerum nouarum 1,18,3
curſu magno contendere 3, 19,1
cuſtodes cui ponere 1,20,7

D.

dare hoſtem in fugam 4,26,5
ſe in conſpectum oppidi H. 4,3
ſe quieti C.2,14,1
Datiuus IV decl. in v,1,16,5 not.
de media nocte 7,45,1
de nocte proficiſci C.1,51,4
de tertia vigilia 1,12,2
decedere prouincia 8,50,2
decernere de bello H. 5,6
quæſtionem de 7,43,2
deceſſus æſtus 3,13,1
decidere equo 1,48,6
decimæ legionis laus 1,40,15
decline faſtigium 8,14,5
decliuis ac præceps locus 4,33,3
decliuitas 7,85,6
decreto cuius non ſtare 6,13,6
decumana porta 2,24,2
decumanus miles Af.16,2
pro decumis octauas pendere Af. 98,1
decurritur ad s. c. C.1,5,3
decurſus planitiei H.39,2
decuſſo præſidio Af. 50,6
dediſcere diſciplinam C.3,110,2
deditícii 1,27,4 & A.9,3
deditione facta 2,33,2
in deditionem accipere 1,28,1 & 2,1,31
recipere 3,21,3
venire C.3,99,3 & 6,3,1
deditionem facere H.27,5 & 36,
deducere præſidia 2,33,2 (4
quem ad ſententiam 2,10,5
rem ad arma C.1,4,5
ſe clam ex conſpectu H.18,5

deductio nauium 5,2,2
deerrant naues Af.8,2 & 11,4
deesse saluti communi 5,33,2
defatigatione factum,vt 3,19,3
defectio 3,10,2
defendere ab incendio 7,23,6
ab iniuria 5,20,3
bellum,*arcere* 1,44,13
bellum illatum 2,29,5
ictus C.2,9,3
iniurias *ulcisci* C.1,7,7
se ab hoste 1,11,2
se a contumeliis C.1,22,5
defendit se ipsum locus 7,20,3
deferre rem ad concilium 3,23,8. (4,3
defessus diuturnitate pugnæ 3,
deficere animo 7,30,1 & C.1,19,1 & c.3,112,11
metu Af. 11,4
deficeretur a viribus C.3,64,3
deficiunt eum omnia 5,33,1
quem viriles lassitudine C. 2,41,7
quem sanguis viresque 7,50,6
tela pugnantes 3,5,1
definire locum H.30,3
deforme opus in speciem 7,23,5
deformia iumenta 4,2,2
defugere alicuius aditum, sermonemque 6,13,7
denegare a moribus A. 24,4
deiectus collis 2,22,1
spe 1,8,4
deiicere se per 3,25,5
deiici opinione 5,48,1
principatu 7,63,8
delectus conficere 6,1,4
habere C.1,2,2
delegari caussam peccati mortuis 8,22,2
deligata ad ancoram nauis 4,29,2 & 5,9,1
deligere domicilio locum 1,30,
delitescere in 4,32,4 (3
dementiæ summæ est 4,13,2
demesso frumento 4,32,4
demigrare de 4,19,2
vndique diligenter 8,7,2
deminuere numerum C.3,67,3
demissa loca 7,72,3
demissiores ripæ A.29,4
demissime atq; subiectissime C.84,5
demittere se animo 7,29,1
in locum 5,32,2
demorari eruptiones C.1,81,5
iter 3,6,5
demotus præiudicio C. 2,32,2
denegare cui auxilia 8,45,1
densiores syluæ 3,29,2
densissima flamma 8,16,2
denuntiare cui vt C. 2,20,3
depelli a consiliis C.3,73,1
dependere stipendium 1,44,9
deperdere nihil sui 1,43,8
opinionem 5,54,5
deperierant naues tempestate 5,23,2
deperiit magna pars C. 3,87,2
deponere magistrum 7,33,3
memoriam rei C.2,28,2
onus iumentis C. 1,80,2
terrorem Af. 48,4
depopulari agros 2,7,3

de-

depopulata Gallia 7,77,14
depoſcere ad mortem C. 3, 110,5
ſupplicium 8,38,3
depoſcere quem premiis 7,1,5
ſibi munus C. 1,57,1
depoſtulare ſibi auxilia H. 1,5
deprecandi cauſſa legatos mittere 6,4,2
deprecari ac petere quid 2,31,4
a militibus Af. 85,9
mortem 7,40,6
periculum C. 1,5,1 & A 57,6
precibus amouere 4,7,3
ſibi vitam Af. 89,3
deprecatio inertiæ 8,1 procem.
deprecatore quo impetrare 1, 9,2
depreſſus locus Af. 51,5
deprimere foſſam 8, 9,3
depugnare cominus Af. 7,6
derelicta nauis ab æſtu 3,13,9
deriuare flumen 8,40,3
deriuatum inter ſe flumen A. 27,2
deſcendere ad conſilium 5,29,5
verborum contumelias C. 3, 83,1
vim atque ad arma 7,33,1
deſectis auribus 7,4,10
deſerti præſidio Af. 83,4
deſertor ac proditor 6,23,8
deſiderare milites, *amiſiſſe* C. 3, 71,1 & c. 99,1
deſignare quem oratione 1,18,1
deſilire ad pedes 4,12,2
ex 4,2,3 & c. 25,5
deſiſtere a defenſione C. 2,12,4
fuga 4,12,2
pertinacia 1,42,3
oppugnatione C. 3,13,1
deſpectûs habere, *in alto ſitum eſſe* 2,29,3
deſpectus propinquus in mare 3,14,9
deſperare ſibi 7 50,1
ſuis fortunis 3,12,3
deſperationem ſalutis afferre 8,43,5
deſpicere patientiam cuius Af. 30,2
deſtinare, *attingere* 7, 22,2
conſequi ibid.
falces ibid.
rates ancoris C. 1,25,7
deſtinatam in fuga mentem habere Af. 88,2
deſtinati operi milites 7,72,2
deſuper vulnerare quem 1,52,5
detegere ædificium A. 13,2
detenſa tabernacula C 3,85,3
detergere remos C. 1,58,1 & A. 15,6
deterrere, ne 1,17,2
quin 2,3,5
deteſtari quem omnibus precibus 6,31,5
detrimenta accipere C. 3,31,1
detrimentum reconcinnare C. 2,15,4
ſarcire C. 3,67,1
detrudere in procliue A. 76,1
deturbare de loco 7, 81,2
deuehere equis 1, 43,2
deuenire ab opere in *locum* 2, 21,6

deuexa loca 7,88,1
deuocare in dubium fortunas suas 6,7,6
deuoluere de muro in C. 2,11,2
deuoti *clientes* 3,22,1
deuouere Marti prædam 6,17,2
se amicitiæ cuius 3,22,3
deurere oppidum H. 27,4
dextram cuius prehendere 1, 20, 5
dextrosus Af. 75,7
dicare se in clientelam cui 6, 12,7
in seruitutem cui 6,23,2
dicere ius 6,23,5
dicrota nauis A. 48,2
dictio caussæ 1,4,2
dictitare, *dicere* C 3,22,3
dicto audiens est 5,54,3 & 1,39,7
diducere manus hostium C. 3, 40,2
diem constituere cum quo 1,8,3
dicere qua 1,6,4
ex die ducere 1,16,4
ad diem hæc facta sunt 2,5,1
diem longiorem decedendi postulare A. 71,1
diem sumere ad deliberandum 1,7,6
dies instat 1,16,5
transeunt 3,2,1
differre ignem in omnem locum 5,43,2
in posterum 7,11,6
differunt Germani ab hac consuetudine 6,21,1
differt ventus ignem C. 2,14,2
difficillimum anni tempus 8, 6,1
difficilis atque impedita palus 7,19,1
difficultas hiemis 8,5,4 & A. 44,1
nauigandi 3,12,5
viarum 7,56,2
in difficultate magna res est, C. 3,15,3
difficultates 2,20,3
belli gerendi 3,9,10
in difficultatibus ei res est, ne 7,35,1
diffluere in plures partes 4,1,40
diffugere prœlium C. 1,82,2
diffunduntur rami 6,26,2
digitus pollex 3,13,4
digredi a loco Af. 7,4
diligenter industrique 7,60,1
dimenso opere 2,19,5
diminuere quid de iure aut legibus 2,33,2
diminutæ copiæ 7,31,4
dimittere auctoritatem Af. 48,4
oppugnationem 7,17,4
ripas, *relinquere* 5, 18,5
se in locum 7,28,2
victoriam 7,52,2
directo itinere abest locus C. 2, 24,3
dirempto prœlio Af. 19,1
dirigere aciem Af. 13,1
dirimere colloquium 1,46,4
prœlium C. 1,40,7
dirissimæ tempestates A. 43,2
diruere cœlum H. 42,7
discedere ab armis 5,41,8 &c. 1, 9,5
a bello 7,33,1
a sen-

a sententia C.1,2,5
disceditur a consilio 7,2,3
disceptare ad quem de 7,37,5
iure 8,55,2 & 3,107,2
discessionem facere 8,52,5
discinctus H. 22,7
discluſis quibus 4,17,7
discutere niuem 7,8,2
dispar genus 7,39,1
disparare 7,28,6
dispari prœlio contendere 5,16
dispartitis copiis Af.67,2 (2
dispergi in opere 3,28,3
dispoliare quem armis 2,31,4
dispoſitos directosq; oculos ad
quid habere Af 26,5
dissimiliter se gerere Af. 54,3
distare paribus interuallis 7,23,
distat iunctura 4,17,6 (1
distentus in opere H.12,5
destinendæ manus cauſſa, *diuersion machen* A.17,3
destinet flumen legiones 7,59,5
distribuere iura in quos A. 78,1
distringere gladium 1,25,2
sub ditione atque imperio esse
1,31,7
& potestate esse Af.77,1
diuersissima pars regionis 8,
24,2
diuinam rem facere Af. 86,3
diurna nocturnaque itinera 1,
38, 7
diutina lætitia 5,52,6
diutinus labor C. 2,13,2
diuulgare consilium C.1,20,1
docere quem de C.1,3,6
docti vsu C.3,50,2
documentum constituere Af.
54,3
dolabratis cacuminibus 7,73,2
dolere grauiter ex re 1,14,5
per dolum dimicare Af. 73,2
domesticum bellum 5,9,4
domum reditio 1,5,3
dormitum ire Af. 88,3
dorsum iugi æquum 7,44,3
dubia victoria 7,80,6
dubitanter A. 14,3
dubitatione nulla interposita
7,40,1
sublata A.7,1
minus dubitationis datur cui 1,
14,1
dubium non habere quin H.
29,3
ducere bellum 1,38,4
in hiemem C.1,61,3
longius rem 7,11,4
ordinem C. 1,13,4 & Af.45,3
primum pilum 5,35,6
quem in numero hostium
6,32,1
vallum in 8,33,2
duci ad necem Af.28,4
diutius, *prograstinari 1,16,5*
duodetrigesimus dies Af.98,2
duplicare iter diei C.3,2
numerum 4.36,2
durare se labore 6,28,3
durissimæ tempestates 8,5,4
durissimum tempus anni 7,8,2
duriciæ studere 6,21,3
durius consulere vitæ suæ C. 1,
dynaste C.3,3 (22,6
ediceri cui, vt Af.31,2

edictum proponere Af. 46,4
editissimus collis A.72,2
edocere quem nuntiis C.3,108,2
quod 7,38,4
edocti, quæ pronunciarent 7, 20,10
edoctus vetusto vsu Af.27,3
educere copias ex hibernis 1, 10,3
gladium 5,44,8
pugionem H.18,2
effarcire interualla saxis 7,23,2
effeminare animo 1,1,3
efferre se gloria H.23,8
efferri in vulgus 1,46,4
efferuntur consilia 7,1,6
effossis oculis 7,4,10
effundere se in agros 5,19,2
egressus optimus e mari, *locus appellendi* 5,8,3
eiicere naues, *appellere* C.3,25,4
& C.3,28,5
se ex castris 4,15,1
ex siluis 5,15,3
ex nauibus A.17,6
elatus iracundia 8,19,8
studio C.1,45,2
stulta arrogantia C.3,59,3
elegantia scribendi 8,procem.7
elicere hostem ex siluis 7,32,2
eliditur nauis C.3,27,2
ellipsis *τᾶ cœpit* 3,4,1 & A.1,5
eludi fallaciis A.24,7 (24,3
eminens iugum in mare C.2,
eminentia promontoria C.2,23,
emitttere tela H.13,6 (2
enim *pro* autem 5,7,8 & c.2,32,7
enixe quem iuuare C.3,35,2
enunciare consilia hostib.1,17,5
rem per indicium 1,4,1
ephippiati equites 4,2,5
ephippium 4,2,4
epibatæ A.11,3 & Af.20,1
epulæ amplissimæ *6*, 28,6
equestre prœlium 1,18,10
ex equis colloqui 1,43,3
equitatus magnus *raro exemplo plur.* C.1,61,3
equitum specie ac simulatione 7,45,2
equo admisso accurrere 1,22,2
se conferre in C.3,94,5
per equos dispositos nuncii lati C.3,101,3
equum detrahere cui 1,42,5
erectus animus Af. 10,5
ergastola soluere C.3,22
ericius portis obiectus C.3,67,5
eripere se per aliquem, ne 1,4,2
errabundæ naues Af.2,5
error nauium Af.7,4
erumpunt se portis foras C. 2, 14,1
eruptionem facere 2,33,2
portis 3,6,1 (7,76,6
eruptione pugnare ex oppido
esseda, *currus* 4,24,1
essedarii, ibid.
essedum 4,32,5
etesiæ C.3,107,1
euentum rei experiri 3,3,4
euentus nauium 4,31,1
euitare casum 8,20,2
euocare nominatim 3,20,2
euocari 7,65,5
centuriones C.1,17,4.not.

euolant ex siluis hostes 3, 28,3
exacta hiems 6,1,4
prope æstas 3,28,1
exactores C. 3,32,4
exequare cum quo C.1,4,4
exaggerare mortem morti H.
examinare se 6,31,5 (5,6
exanimari 5,44,6
exanimati, *anhelantes* 3,19,1 & 2,23,1
exanimatum verberibus corpus 3,38,5
exanimatur ad pondus 5, 12,4
exanimatus cursu & lassitudine 2,23
exaresçit fons æstibus C.3,49,5
exarsit grauius dolore 5,4,4
exaudire 5,30,1
excedere domo 4,14,5
ex pristina consuetudine Af.
prœlio 2,25,1 (63,1
exceptare quem 7, 47,7
excepti vri paruuli 6, 28,4
excipit quem euentus C. 1, 21,6
excitare turres C 1,25,10
excitus litteris H. 4,5
excluſus tempore 6, 31,1
excruciare quem fame vinculisque 7,20,9
excubare ad mare C.3,63,6
ad opus 7,24,21
in armis 7,66,1
excubitores 7,9,7
in excubitu esse H.6,4
exculcari terra 7,73,7
excursiones facere 2,30,1
excusare se de 4,22,1
sine excusatione hiemis Af.26,3
exempla cruciatus edere 1,31,12
exemplum introducere C.1,7,2
exercitatio pugnarum 3,19,3
exercitissimus in armis 1,36,7
exesus locus, *spelunca H.39,3*
exhaurire terram 5,42,3
ex humili loco ad dignitatem summam perduci 7,39,1
exigue dierum XXX frumentum habere 7,71,4
exiguitas, *paucitas* 3,23,7
temporis 2, 21,4 & 2,33,2
exinanire regionem frumento Af.20,5
exinanita prouincia A. 43,1
exinanitæ ciuitates C. 1,48,5
exire e finibus 1,5,1
existimatio vulgi 1,20,3
existunt subito, *erumpunt*, Af. 7,6.
exitum fortunæ eumdem ferre 3,8,3
exonerare naues Af.8,1
expedire arma 7,18,4
naues C.2,4,5
sibi locum ad C.2,9,6
expeditæ in occulto vineæ 7, 27,2 (42,1
expediti in armis milites C. 1,
in expeditionem mittere milites 5,10,1
expeditiones ad iter C.1,81,6
expeditus omnibus membris 4,24,3
expellere dubitationem rei 5, 48,10
memoriam rei C. 1,34,3
expiare incommodum 5, 52,6

expiata exempla C.1,7,5
expiato suo dolore 8,48,8
expletur altitudo 7,23,4
expiicare agmen 8,14,2
consilium C.1,78,3
rem frumentariam 8,4,3
se turmatim C. 3,93,3
sumptus A. 34,2
explicitius consilium C.1,78,3
explorata omnia habere de 2, 4,4
pro explorato habere 6,5,3
exporrigere in longitudinem Af. 78,4
munitiones Af.43,1
exposcere a deo C. 2,5,3
expositæ copiæ in collibus 4, 23,2
expressit agger turres 7,22,4
exquirere sententias 3,3,1 (3
ex rupibus planities *post*.C.1,70
exsanguis metu Af.90,4
exscindere portas 7,50,4
exserti humeri 7,50,2
exsistere ex loco, *erumpere* Af. subito Af.7,6 (69,1
exsoluere æs alienum A.49,1
exspectatio fit vtrimque A.14,1
exspectatissimus triumphus 8, 51,3 (3
exspirata nondum anima Af.88
exspoliare quem honore 8,50,4
exstant ex aqua solo capite 5, 18,5
exstinguere rumores C. 1,60,5
exstincta gloria rei militaris 5, 29,2
exsultare gloria H.14,3
extendere se itineribus C.3,76,3
exterior hostis 7,74,1
exterritus timore pœnæ 7,43,3 & 7,77,11
extimescendi rerum cas9 3,13,9
extorqueri cui beneficium C.1, obsides 7,54,4 (9,2
extrahere diem mora C. 1,32,4
extrahitur æstas 5,22,4
extraordinarius honor C.1,32,2
extreme res 2,25,3
extrema fortuna 7,40,7
extremum diei tempus 8,15,5 & H. 16,1
extrusum aggere mare 3,12,3
exturbatis campo copiis Af. 40,5 (9,5
exuere quem armis 3,6,3 & H.
exurere oppida 1,5,4
εὐφημία 1,18,9

F.

facere bellum 3,29,3
facere bene magnum manum H.22,6
prœlium 1,13,1
facilia redigere ex difficillimis 2,27,5
facinus in se admittere 3,9,3
factione paucorum oppressus C.1,22,6
facultas ad ignoscendum H.12,2
circumfundere Af.78,4
summa omnium erat 1,38,3
facultatem dare ad 1,38,4
liberam habere 8,32,1
nauium habere 3,9,6
sui colligendi hostibus relinquere 3,6,1

fa-

facultates magnas comparare 1,18,4 (4,2
omnium rerum præbere C.1
falcatæ quadrigæ A.75,3
falces murales 3,14,5
laqueis auertere 7,22,2
præacutæ 3,14,5
falcibus vallum reſcindere 7, 86,6
fallaciſſimæ diſciplinæ A.24,4
fama percrebuit per orbem C. 3,43,4
præcurrit Af. 87,1
famen tolerare aliquo 1,28,3
fames extrema 7,17,2
familiæ *gladiatoriæ* C.1,14,5
familiam armare *famulos* C.1, 65,2
faſces ſtramentorum 8,15,5
fas non putant 5,12,6
faſtigare C.2,10,5
faſtigatus collis 2,8,3
faſtigium altitudinis 7,69,4
fauces portus C. 1,25,5 & 3,24,1
felicitas loci A. 74,3
feminis craſſitudine ſtipites 7, 73,6
ferire pugione A.52,2
feritas Germanorum 8,25,2
feroculus Af.16,1
ferramenta 5,42,3
ferrariæ magnæ 7,22,2
ferreæ manus C.2,6,2 (25,2
ferre conditionem cui vt, Af. quid dolore magno 7,63,8
ſermonibus C.2,17,2
ferri in aliam partem 2,24,3
ſtudio ſpectandi A.20,2
fert conſuetudo 6,7,8
fertiliſſima agri regio 7,13,3
fertilitas loci 2,4,1
fertur flumen 8,40,3
feruefacta iacula 5,43,1
pix 7,22,5
feſtinare ac properare A. 71,1
feſtinatio celer H.2,1
fibulis diſtinere 4,17,6
in fidem atq; poteſtatem cuius ſe permittere 2,3,2
venire 2,13,2
fidem cui facere iureiurando 4,11,2
cuius inuocare 8,48,3
cuius ſequi 4,21,8
dare inter ſe 1,3,8
rerum cui abrogare 6,23,8
habere 1,19,3
ſeruare de 6,36,1
fides egregia 1,19,2
fiducia loci 7,19,2
fiduciaria opera C. 2,17,2
fiduciarium regnum A. 23,2
figi telis A.30,7
filiis, *filiabus* A.33,2
finem facere iniuriis 1,33,1
oppugnandi nox fecit 2,6,4
orandi facere 1,20,5
fine vmbilici, *vsq;* Af. 85,1
finire temporis ſpatia numero noctium 6,18,2
finitimum bellum C. 2,38,1
finit Rhenus imper. R. 4,16,4
firmare locum munitionibus 6, obſidibus 8,48,8 (29,3
pacem 4,28,1
quem ex terrore Af.18,2

firmitas materiæ C. 2,11,1
firmiter insistere 4,26,1
firmitudo 3,13,8
operis 4,17,4
fistucis adigere ibid.
flagitare quem frumentum 1, 16,1
flatus vento puluis Af.52,4
flectit se silua 6,25,3
fletu magno petere 1,32,1
florens ciuitas 4,3,3
florentissimæ res 1,30,3
fluctuum tempestatumq; magnitudo 3,13,2
flumen Aspus C. 3,19,1
difficili transitu 6,7,5
flumine aduerso 7,60,3
secundo 7,60,1
foramina scuti C.3,53,4
fores portis imponere 8,9,4
fors quo tulerat 8,19,7
fortissima ligna C. 2,2,4
fortissimum oppidum A. 66,2
fortuna paruis momentis magnas rerum commutationes effecit C.3,68,1
fortunæ gratiam habere,quod C.3,73,3
fortunam eamdem experiri 2, 16,2
industria subleuare C.7,73,4
fortunas consumere 1,11,6
frangitur animus 8,53,2
fraternum nomen longe ab his abest 1,36,5
fratres consanguineq; *populi* 2,3,5
fraudare stipendium cuius C. 3,59,3
frenati equi 8,15,3
frenatus equitatus Af.59,4
frequentare copias Af.20,2
frequentiam cui præstare 8,50,3
frequentissime conueniunt 4, 11,5
vna fronte castra munire C. 1. 80,2
fructum percipere pro labore 7,27,2
frumentariæ prouinciæ C. 3. 73,3
frumentaria nauis C.3,96,4
frumentari 4,12,11
frumentarii 8,35,4
frumentatio *6*,39,1 & 7,16,3
frumentatum proficisci Af.9,1, 11,3
fugæ se mandare 1,12,3
commendare Af.34,2
fugam facere C.2,3,2
reprimere 3,14,1
in fugam coniicere 7,62,4 & 3, 6,2
hostem dare 2,23,2
ex fuga euadere 3,19,4
fuga salutem petere C. 2,42,3 & 4,14,2
in fuga sibi subsidium ponere 2,11,5
fugere conspectum cuius 7,30,1
Conuentus hominum C.1, 19,2
ex cæde 7,38,2
fugiens laboris C. 1,69,3
funde libriles 7,81,4
fundere glandes Af. 20,3
funditor 2,7,1

fun-

funditus ad internecionem Af. §2 4
deleri de prœlio A. 27,8
funes destinent antennas 9, 14,6
funesta laus H.17,2
funus facere cui H. 31,9
furore atque amentia impelli 1,40,4
fusilis glans 5,43,1

G

gæsum, *telum* 3,4,1
galeare milites Af.12,3
generatim copias constituere *per genera* 1,51,2
distribui in 7,19,2
gratias agere C.2,21,1
genere amplissimo natus 4, 12,4
gerere factum H. 16,4
inimicitias cum C.1,3,4
præ se animum altum Af. 10,5
quid in colloquio 1,46,1
rem gladiis 7,88,3
glandes fundere Af.20,3
ex argilla 5,43,1
glastum 5,14,2 not.
gleba seui ac picis 7,25,2
gloriari insolenter 1,14,4
gradu certo accedere 8,9,1
de gradu deiici A. 54,3
Græcis litteris 1,29,1 & 6,14,3
satis grandis peditatus Af.18,1
grando saxea Af. 47,1
gratia plurimum, minimum posse 1, 20,2
gratia valere C. 2,44,1
gratiam referre pro C.1,23,3
grauatus pondere Af. 47,6
grauioris ætatis homines 3,16,2
grauiter quid ferre 5,4,4
grauius quid ei accidit ab illo 1,20,4
grex locupletium A. 29,2
grumus excellens natura H.8,6
gubernator 3, 9,1
gustare leporem 5,12,6
gymnasia A.13,2

H.

habere quem pro hoste 1,44,19
haberi peritissimum rei 1,21,4
habetur accessus periculo H. 30,5
habitus magnæ auctoritatis vir 7, 77,3
hæsitare 7,19,2
hamus ferreus 7,73,9
harpagones 7,81,1 & C. 1,57,2
in herbis sunt frumenta C. 1, 48,5
in hiberna exercitum deducere 1,54,2
in hibernis exercitum collocare 3,29,3
hibernis trinis hiemare 5,53,3
hibridæ libertini Af. 19,4
hiemare in prouincia 2,1,3
hippotoxotæ C.3,4,5 Af.19,7
homines Galli 2,30,4
honestissime se recipere Af.31,2
honorificæ appellare 8,49,3
honoris caussa 2,15,1
horrea constituere C 3,42,4
hostili modo A.59,3
hortatu cuius C.3,86,1

ex

ex humili loco ad dignitatem
summum perduci 7,39,1
multo humiliorem infirmio-
remque facere quem 4,3,4
humiliores *opposit.* potentiori-
bus 6,22,3
humilis conuallis H.2,5,2
paruaq; turris C.2, 8,1
humilitas, *tenuis potentia*, 5,27,
animi C. 1,85,5 (4
nauium 5,1,3

L

iacere aggerem C.1,25,5 & 2,12,5
lapides in murum 2,6,2
moles in mare Af. 26,8
tela tormentis 8,41,6
iactare rem, *multa verba face-*
re 1,18,1
iactis in mare mollibus C.3,112,2
iacturæ *impendia, largitiones*
6,12,2
iactura honoris C. 1,9,3
iacturam facere *sumptus f.* A.
49, 4
iactus facere H.9,3
ignis C. 2,2,4
per iactus ignem mittere H.11,2
ictu pilorum transfixum scu-
tum 1,25,3
ictus grauiter Af. 19,7
vulnera Af. 84,1
idonea loca castellis A.61,5
id quod, *quasi* ἐν παρενθέσει 4,29
3 & 7,66,5 & 8,10,3
ignarus, quid agatur 8,43,2
ignauiter Af 81,1 (28,1
ignobilis atq; humilis ciuitas 5
ignoscere peccata Af. 31,3
illo *adv.* C.3,78,6 & H. 4,4
vbi illuxit C 1,23,1
imæ radices montis 8,40,3
imbecillitas animi 7,77,9
materiæ C.2,15,2
immanis magnitudo 6,6,4
immolare homines pro victi-
mis 6,16,2
immunitatem omnium rerum
habere 6,14,1
imparatus omnibus rebus C.1,
30,5
impar prœlium A. 29,2
impetimenta & carri 4,14,4
impedimenti loco esse C.3,17,4
impedire quem in iure suo 1,
36,2
impedire ad committendum
H.30,4
flumine 7,35,1
impeditores loci 3,28,4
impeditis animis 7,7,5
impeditissimæ siluæ 8,18,1
impeditissima itinera C. 3,75,2
impeditos aggredi 1,12,3
impeditus atque iniquus locus
6,8,3
imperare cui militum nume-
rum 1,7,2
imparata facere 2,3,3
imperat fieri 5,1,3
imperatorem prœlio appellari
C.3,71,3
imperatorias partes sibi sume-
re C.3,51,5 (19,4
imperat hostem præuallari A.
ad imperatum non venire 6,2,3
imperfectus pons 6,35,6

imperia administrare, *mandare* 2,22,1
perferre 1,17,3
imperia *imperantes* C.3,32,4
noui generis C. 1,85,8
imperiis nouis studere 2,1,3
cum imperio esse 6,1,2
imperium ciuitatis obtinere 1,
totius belli 2,4,5 (3,6
imperitus rerum 1,44,17 & 5,
27,4
impetrare à quo de salute 5,36,3
impetum facere in quem 1,46,
sustinere 8,18,4 (4
impetus maris apertus 3,8,1
ventorum sustinere 3,13,6
implorare auxilium a quo 1,31,
imponere vulnus 8,48,3 (7
necessitatem 8,49,1
importatitium frumentum Af.
20,4
importunitatem cuius sedare
Af. 87,5
impositis conditionibus A.65,5
impressionem facere in fines 8,
hostem Af. 78,3,8 (6,2
de improuiso celeriusq; omnium opinionc 2,3,1
imprudentes naues Af.11,4
imprudentibus omnibus 8,36,3
impugnare dignitatem cuius 8,
53,1
impulsi nuntiis 5,26,2
impunitas diuturnior 1,14,5
impunitate peccare Af. 85,8
inædificare 8,5,2
castra coronis 8,9,3
inæquare terra C.1,27,4
incautus atq; imparatus 6,30,2
incendia facere 5,19,3
incendit res dolore A. 29,3
incensus calcaribus equus 8,
48,5
incerta itinera 5,37,7
in incerto sunt omnia A.16,1
incertus locorum Af.7,3
incessit dolor ex incommodo
C.3,74,2
timor A. 7,1
si inciderit bellum 2,14
incidit terror exercitui C.3,13,2
incitant se naues in hostem C.3,
24,3
incitare cogitationes cuius 8,
10,4
cursum 2,26,3
lintres 7,60,4
incitatio atq; alacritas C.3,92,3
incitato equo 4,12,6
incitat se vis aquæ 4,17,7
inclinat se fortuna C.1,52,3
incolere agros 8,7,2
ripas 2,3,4
trans flumen 1,5,4
incommodum accipere 7,29,4
& A.40,5 & c.42,10. 43,2
naturæ A.44,1
inconsultius procedere c.1,45,5
increbuit auster C. 3,26,2
incredibilis auditu Af. 4,7,1
increpitare atq; incursare 2,15,5
vocibus 2,30,3
incumbere in bellum animo &
opibus 7,76,2
incursus nauium C. 1,25,9
incusare quem vehementer 1,
40,1 in-

indagine munitus campus 8, 18,1
per indicem certior factus est Af.65,2
indicio cuius contendere quo 6,30,3
indicta caussa interfici 7,38,2
indignari de H.18,8
indignissime 7,38,8
indignitatis rei 7,56,2
indignitates contumeliasque perferre 2,14,3
indiligentius quid seruare 2, 33,2
inducere coria super C.2,10,6
scuta pellibus 2,33,2
inducis dies erat petitus 4,12,1
inductus spe salutis 1,27,4
induere galeas 2,21,5
se stimulis 7,82,1
vallis 7,73,4
indulgere præcipue ciuitati 7, 40,1
ineunte æstate 2,2,1
infamia rei 7,56,2
infamiam habent latrocinia 6, 23,6
infatuare quem verbis Af. 16,1
infecta re redire 6,12,5
inferior animo 3,24,3
inferiores ætate aut viribus 8, 14,1
inferre controversiam de C. 1, 86,2
calamitatem cui 2,14,4
terrorem 8,52,4
infesta itinera 3,79,4
lancea 8,48,5
signa 6,8,6
infestare munitiones A.3,2
inficere se vitro 8,14,2
infidelitas 8,23,3
infimæ radices montis C.1,42,2
infinita magnitudo 6,10,5
infinitus equitatus Af.1,4
infirma ciuitas 7,17,2
nauis 4,36,2
infirmitas populi 4,5,1
virium 7,26,3
inflammatus audacia Af.19,6
spe,ibid.
inflari *re,superbire 8,10,4*
inflatur atq; incitatur animus 8,12,6
inflatius *adv.* C.3,79,4
perscribere C.2,17,3
inflatus pollicitationibus C.3, 108,2
influit lacum flumen 1,8,1
infra quid magnitudine esse 6, 28,1
infringere conatus cuius C. 2, 21,1
infulæ supplicium C.2,12,1
infundere sibi quid H. 33,5
ingeniosissimi homines A. 3,1
ingratus in referenda gratia C. 3,1,6
ingrauescit annona C. 1, 52,1
ingredi in remp. Af.22,4
sermonem C. 3,13,3
intra fines 2,4,2
inibi Af. 23,1
iniectum cui studium 1,46,4
iniicitur cui alacritas studiumque 1,46,4

inimicitias priuatas habere cum C. 3,16,3
inimico in quem animo esse 1, 7,5 & 5,44
iniqua pugna H.5,5
iniquior locus 2, 10,4
iniquitas rerum 2,22,2
inire consulatum C.1,5,4
numerum 7,76,3
inita æstate proxima 2,35,2
hieme 3,7,1
initium capere a 1,1,5
fit fugæ a 1,18,10
facit transeundi 2,9,3
siluarum 3, 28,3
initio consilio 2,33,2
iniungere cui onus C.2,18,5
expeditionum 8,6,4
seruitutem 7,77,15
iniuriam accipere a 2,33,1
iniusso suo 1,19,1 & c.41,1 & c.3, 89,4
innata cupiditas belli 1,41,1
temeritas 7,42,2
inopinans & insciius 4,4,5
inopinantes 7,82,1
inopinatum malum C.2, 12,1
inprimis vero A. 1,6
insciente quo 1,19,1 & 5,7,5
inscientia leuitasque vulgi 7, 43,4
inscitia locorum 3,9,4
inscius inopinansque 4,4,5
inscius quid geratur 7,77,1
insectatus ab hoste *passiue Af. 71,4 vt Plaut. Capt. 3,4 61 insectabit*
insequenti nocte 8,23,1
insequi quem gladio 2,23,1
inseruire omnibus rebus, quo 8,8,1
insidias collocare in 5,32,1
disponere 8,12,1
ex insidiis collocare 3, 10, 4
insidiosa natio Af.10,4
insignia *ducum 2,21,5*
insignis calamitas 1, 12,6
insimulatus proditionis 7, 20,1 & *ſ*. 12
insinuare se inter 4, 33,1
insistere in iugo 4,33,3
insistit totus & mente & animo in bellum 6,5,1
insolens belli C.2,36,1
inspectante eo C.2,20,4
inspectantibus aduersariis Af. 76,1
nobis 7, 25,1
instabilem motum habere 4, 23,5
instaurare bellum A.42,6
insternere vestimentis H.33,4
instituto cuius facere 7, 24, 3
instrumentum hibernorum 5, 31, 4
militare 6, 30,2
insuefactus, *adsuefactus* 4,24,3
insueta corpora ad C.1, 78, 2
insuetus laboris 7, 30, 4
nauigandi 5,6,3
in summa A.71,1
insuper iniicere C.2,9,3
integer a labore 3,25,2
integere 7,73,7
fossam cratibus 7,79,4
tentoria 8,5,2

integerrima omnia sunt ad C.1, 85,2
integris rebus 8,32,2
viribus repugnare 3,4,2
de integro pugnare H.35,4
in integrum restituere C.3,1,4
intempesta nox Af.47,6
intentare manus H.22,4
intenti oculi mentesque ad 3, 25,2
intercedere, *protestari* 8,52,5
intercedunt siluæ 1,39.6
intercepta epistola 5,48,4
interceßio C. 1,2,8
tribunitia C 1,7,2
intercidere venas fontis 8,43,4
intercipere H.27,6
intercipi aduentu 5,39,2
interciſi colles vallibus A.73,2
ſpatio A. 73,3
interciſum iugum a 8,14,4
intercludere cui fugam 7,11,8
quem commeatu 1,48,2
re frumentaria 1,23,3
intercluſa itinera 3,3,2
intercluſus omni exitu 7,44,4
intercidere cui aqua & igni 6, 44,3
loco 1,46,4
interdiu Af.91,1
intereſſe caſibus belli A.75,4
quantopere 2, 5, 2
interiecto breui ſpatio 3,4,1
interiectum ſpatium Af. 50,6
interiicere aliquos 7,80,3
interitio centurionum H. 24.6
intermiſſa collibus planities
intermiſſæ paribus ſpatiis trabes 7,23, 3
intermiſſa paullum flamma 5, 43,6
non intermiſſa tempora ad laborem 5,11,6
intermiſſis magiſtratibus 7,33,4
intermiſſo breui tempore 4, 34,1
vento 5, 8,4
vno die 7,81,1
intermittere neque diem, neq; noctem 5,38,1
tempus a labore 1,32,1
intermittit flumen 1,38,5
hoſtis 2,25,1
internecio exercitus 1,13,7
ad internecionem funditus deleri Af.52,4
gentem redigere 2,28,1
internuntii C.1.20,4
interpellare dicentem C. 2,3,1
victoriam C.3,70,2
interponere fidem cui 5,6.5
in re omni A 63,3
interpoſita cauſſa 1,42,5
interpretes quotidiani 1,19,3
interrumpere colloquium C.1, 75,2
orationem C. 3.19,5
pontem 7,19,2 & C. 1,16,2
interſcindere aggerem 7,24,3
pontem 2,9,4
interſepire A.6,1 (17,3
interuallo pedum duorum 4,
interuentu noctis 3,15,5
intexere quid coriis 7,22,3
intexta vimina 2,33,2
intoleranda frigora 8,4,1
intolerantius *adv.* 7,51,1

intorquere talum H.38,2
intrinsecus adoriri aciem Af. 17,2
introducere exemplum in rep. C.1,7,2
exercitum in 2,10,4
introitus C. 1,21,2
præclusi 5,9,6
intromittere subsidio H. 34,4
introrsus perspicere 2, 18.2
introrsus pertinet silua 6,10,5
introrumpere 5,51,4 (*16,1*
invenire ex quo, *cognoscere* 2,
in -- versus 7, 8,5
inueteraſcit consuetudo,5,41,5
exercitus in 2, 1,3
miles C. 1,44,3
inueteraſſe bello C. 3,110,6
inuicem in armis esse 4,1,5
integri succedunt defatigatis 7,85,7
prœliari 8,19,1
requiescere C.3,98,3
inuisus, *non visus*, C.2,4,4
inultum pati quid 8,48,3
inuocare fidem cuius 8,48,3
inuolare ad A.52,4
inutilis ad 4,29,3
ire iter constitutum Af. 6,4
inceptum Af. 75,7
subsidio cui 7,62,8
irridicule 1,42,6
irrisui esse C. 2,15,1
irrumpere oppidum C 1,27,3
istuc ætatis cum esset Af. 22,2
iter angustum & difficile 1,6,1
conuertere 1,23,3
facile & expeditum 1,6,2
habere ad C.1,14,3
paucorum dierum 4.7,2
ex itinere locum oppugnare 2,6,1
itineribus maximis 1,7,1
iuba equi 1,48,7
iubere, vt, *an Cæsaris C.3,98,2*
iudicauerunt sibi ipsi 7,52,1
iudicium optimum de quo facere 1,41,2
senatus seruare 1,45,3
iugulationem facere H. 16,5 & 22,6
iugum montis summum 1. 21,2
sub iugum mittere 1,7,4
iugi collibus occupatis 7,36,2
in iugo consistere 6,40,3
iumenta praua 4.2,2
iunctura tignorum 4,17,6
iungere equum equo 8.48,5
iurare in verba C.1,79,3
iureiurando obstringere quem 1,31,7
iuris sui ciuitas 8,51,4
in ius adire C.1,87 2
ius dicere 6,23,5
iusiurandum inter se dare sanctissimum 7, 66, 7
ius legatorum conseruare 3, 16,4
ius suum exsequi armis 1,4,3
iusta altitudo 7,23,4
funera conficere 6,19,4
magnitudo ad A. 44,3
iustus timor 8,48,9

L.

labefacta pars muti C. 2,22,1
labi spe 5,55,3

labitur plebs propter imprudentiam 5, 3,6
laborantibus subsidio mittere 1,52,7
laborare ab re frumentaria 7, 10, 1
animo, vt 7,31, 1
ex ære alieno C. 3,22,2
laborem sumere 3,14,1
laboris summi esse 4,2,2
labra cornuum 6,28,6
labra fossæ summæ distant 7, 72, 2
lacessere hostem 4,34,2
prælio 1,15,3 & C.1,42,2 & c. 81,2
lacrimas tenere 1,39,4
cum lacrimis multis complecti quem 1,20,1
lædere fidem 6,9,7
languide negligenterque Af. 18, 5
languidius versati in opere 7, 27,1
lanista Af.71,1
lapidare H. 22, 4
lapilli minuti Af.27,1
lapsana *radix* C. 3, 48, 1 not.
largitur posse apud quem 1, 18,6
laterculus C.2,9.2
ab latere aperto 4,26,3
latere aperto adgredi 1,25,7
lateribus C.2,9,3
murus C. 2 15,2
lateritia turris . 2,11,3
lati sunt nuntii C.3,101,3
latitudo fossæ 2,12, 2
latius fama percrebuit C. 3, 79,4
perscribere C. 2,17,3
latissimum flumen 2,27,5
lator C.1,5,3
iatrociniis se alere 8,47,2
laus bellica 6,24,3
legatio communis 3, 8,5
legationem ad quem suscipere 1,3,3
legatos mittere de re 1, 27, 1 & 2,2,5
legitimum tempus C.1,32,2
legumina C. 3,46,7
lenis ventus 4,28.1
lenitas fluminis 1, 12,1
leniter accliuis 2,29,3 & 7,19,1
decliuis 7. 83, 1
consequi Af. 12,2
lter facere Af.6,5
lentius agere A.71,1
lenunculus *nauigium* C. 2, 43
lenuncularii, ibid. notis.
lex *pactio*, *fœdus* 1,3, 2
libenti animo Af 33,1
libentissimo animo C,1,19,1
liber ab re 7,56,4
liberaliter oratione prosequi 2,5,1
liberius atque audacius dicere, 1,8,2
libertas vitæ 4,1,9
libertatem eripere cui 1, 17,4
libertati natura studere, 3, 10, 3
ad libram quid facere C. 3, 40,2

libriles fundæ 7,81,4
licentia nocturni temporis C. 1,21,2
liceri contra 1,18,3
lignari Af.31,1
lignato 5, 39,2
lignatores 5,26,2
lilium *in munitione* 7.73,8
limosa aqua A.5,2
lingua quadam vti consuetudine 1,47,4
lingula *terræ, montis* 3,12,1
lini inopia 3,13,6
linter 1,53,2
lintribus & scaphis C. 1,28,4
liquescit aqua A. 5,2
litata est interitio, *pensata* H. 24,6
litem æstimare 5, 1,9
litore constituere naues 4,23,6
litteris confisi minus memoriæ student 6, 14,4
loca completa multitudine 3, 3,2
locatum castellum in monte Af. 36,4
loci patentes 1, 10,2
frumentarii ibid.
in loco eo, res est 2, 26, 5
loco eodem quem habere, quo 1,26,6
illustriore natus 6,19,3
quem pellere Af. 6,3
summo natus 7,39,1
locum amicitiæ apud quem tenere 1,20,4
capere ex omni prospectu A. 15,8
misericordiæ relinquere C. 1,84,5
locus opportunus atque idoneus 2,8.3
longe amplissimus 3, 8,1
non longe ex loco 5,12,2
longe millia passuum XV. a 7, 16,1
longinqua consuetudo 1, 47,4
oppugnatio C.3. 80
longinquæ nationes 7.77,16
longinquitas temporis C. 1, 29,1
in longiorem diem quid conferre 1,40,14
longurii 7,84,1
longuriis adfixum 3,14,5
loqui ad hunc modum 2, 31, 1
loricatus elephantus Af. 72, 4
loricula viminea 8,9,3
prima luce 1,22,1
sub lucem 7,61,3
lucrifacere maleficium H. 36,1
luctuosa pernicies H. 17.2
ludus, *locus gladiatorum*, C. 1. 14,4
luminibus iam accensis Af 56,4
luna noua 1,50,5
plena 4,29,1
lunata castra A. 80,2
lustrare exercitum 8, 52,1

M.

maceriam transcendere 7,70,5
machinationes instruere 2,30,3
tantæ altitudinis 2,31,2
magistratus creatur annuus 1, 16.5
magistratu summo præesse ib.

magnificentia 8,51,3
magnitudo aquæ C. 1, 40,3
non magnopere seruare ordines C. 1,44,1
maiores natu 2,13,2
malacia atque tranquillitas 3, 15,3
maleficium C. 1,22,5
sine maleficio vllo iter facere 1, 7,3
transire 1, 9,4
male haberi C. 1,81,5
vagari Af. 21,3
mali nauium 3,14,6
malis commissis, *trabibus* 7, 22,4
malleoli A. 14.4
mandare cui magistratum C. 3, 59,2
mandata dare Af. 2,4
in mandatis cui quid dare 1, 43,9
cum mandatis mittere 1, 35,1
a mane diei Af. 42, 3
primo mane Af. 62,5
manere ad exercitum 5. 53,3
manetur 5,31,5
manipulus militum 6,34,6
manipulares C. 3,53,1
manipulos laxare 2,25,2
mansuefieri 6,28,4
manuballista 7,25. 2 not.
manu factus tumulus A. 72,1
manumittere seruitia Af. 88,1
manus dare cui, *cedere* 5,31,3
per manus, *manibus* 6,38,4
manus dendere ad 2, 13, 2
mare conclusum 3,9,6
mare Oceanus 3,7, 2
mari vti 3,8,1
maritimæ res 4. 23, 5
marte pari prœlium inire 8, 19,2
matara telum 1,26,3
materia, *trabes* 4,18,1 & C. 2, 11,1
cæsa 3,29,1
materiari 7,73,1
materies arida 7, 24,3
in matrimonium filiam cui dare 1,3,5
maturæ hiemes 4,20,1
maturare proficisci 1,7.1
facere 2,5,4
matuescere frumenta incipiunt 6,29,4
a maturitate multum abesse C. 1,48,5
maturrime rebus occurrere 1, 33, 4
mederi inopiæ 5, 24,6
ad mediam noctem 55,31,3
de medio quem tollere H. 1,4
mediterraneæ regiones. 5,12,5
memoriæ studere 6,14, 4
paulo supra memoriam hanc 6, 19, 4
memoriam iniuriarum deponere 1, 14,3
memoriam prodere ibid.
memoria cuius sollicitus 8,34,1
mens resistens ad calamitates 3, 19,6
mensuræ certæ ex aqua 5,13,4
itinerum 6,25,1
mente alienata 6,41,3

men-

mente atque animo C.1,21,6
mercari victum Af.62,5
merces habitationis annua C. 3,21,1
meridiano tempore C.3,75,3
metatis castris 8,15,2
metiri frumentum militibus, 1,16,5
ad milliarium octauum H.32,6
quam minimum spatii 3,19,1
minus II passuum millia 2,7,3
minuta prœlia Af.29,1
minutatim Af.31,1
cedere Af.78,7
mirifica corpora Af.40,5
mirificum & optandum tempus H. 29,4
miserari fortunam 7,15
mortem suam C.2,41,8
periculum 1,59,2
in misericordia consistere C. 1, 85,3
miserrima rei memoria 8,34,1
missi sunt facti H.12,3
missum quem facere Af.54,5
missionis præmium ferre C.1, 86,1
misso senatu ad vesperum C. 1, 3,1
missu Cæsaris 5, 27,1
missus telorum H.17,3
mitissime appellare quem 7, 43,4
mittere frumentatum 4,32,1
lapillos contra Af. 27,1
rogatum auxilium 1,11,2
signa timoris, *dare C. 1,71,3*
tela Af.71,38 *f*
mitti oratio ex ore alterius videtur C. 1,2,1
mobilis in consiliis capiendis 4, 5,1
mobilitas animi & leuitas 2, 1,3
equitum 4, 33,3
mobiliter celeriterque 3,10,3 & A. 17,4
moderari ac flectere equos 4, 33,3
rem 8,52,5
moderatius insequi 8,12,7
modum certum agri habere 6, 22,2
in modum coronæ Af.70,2
ad modum hunc factæ naues 3,13,1
moles adæquata mœnibus 3, 12,3
molimentum 1,34,3
molita cibaria 1,5,3
mollire cliuum 7,46,2
mollis mens 3,19,6
mollities animi 7,20,5 & c. 77,5
momenta parua C. 1,21,1 & C. 3,68,1
momento leui æstimare quid 7,39,3
momentum magnum adferre ad C 1,51,6
momentum magnum in vtramque partem habere C. 3,70,1
mons impendet 1,6,1
montibus contineri 3, 1,5
montosa loca C.1,66,4

momenti læui æstimare quid 7,39,3
momentum magnum adferre ad C.1, 51, 6
momentum magnum in vtramque partem habere C.3,70,1
mons impemdet 1,6,1
montibus contineri 3,1,5
montosa loca C.1,66,4
montuosa loca C.3, 42,5 & c. 49,4
mora diei illata C.3,75,3
interposita 4,11,4
morantur auxilia 7,78,2
morari atque impedire iter cuius 7,40, 4
dextram cuius 5,44,8
paullisper apud 2,7,3
quam a spe C.2,39,6
moratur circumdare 8,24,4
non moratur dolorem suum, quin A.55, 2
moratur id reditum C.3,82,2
motem sibi consciscere 1,4,4
mortiferum vulnus 8,23,6
ad motum fortunæ se mouere C.2,17,3
motus regionis 5,5,3
mouere castra Af.6,1
quem loco C.3,74,1
se loco 3,15,3
mulio 7,45, 2
ad multam noctem 1,26,3
multa nocte 3,26. 6
multare agris 7,54,4
multitudine tantum posse 2, 8,4
multo die 1,22,4
munera amplissima mittere 1, 43,4
munimenta instar muri 2,17,4
munitissima manu castra 5, 57,1
munitum manu oppidum 3, 23,2
munus militiæ sustinere 6,18,3
muralia pila 5,40,4
muralis falx 3,14,5
ex muro quid petere 2,13,3
musculi, *machinæ* 7,84,1 & 2, 10,1
mutilus cornibus 6,27,1
mutari auxilia a quo ad 8,21,1
pecuniam C.3,60.5
mutuas pecunias sumere a C. 1,39,3
pro mutuo C.3,32,6
myparo, *nauis* A.46,6

N.

nardus H.33, 5
nascitur initium belli 8,6,1
collis pari accliuitate 2,18,2
nata a timore perfectio 7,43,5
natus amplissimo genere 4, 12,4
imperio 7,37,2
natum est victoriæ initium A. 76,1
natiuus murus 6,10,5
naturale & domesticum bonum A.12, 4
naturalis tumulus A.72,1

naturaliter innata alacritas C. 3, 92,8
naualia caſtra 5,22,1
naues præparatæ ad incendium C. 3,101,5
nauibus tranſire flumen 4,17,1
nauicula 1,53,3 & C.2,3,3
nauigatio impedita 3,9,4
nauigiolum paruum Af. 63,2
nauigium minus C.3,28,2
nauis e portu profecta 3,14,2
ornatiſſima 3,14,2
paratiſſima, ibidem
nauſea confectus C.3,28,4
nauticarum rerum ſcientia 3, 8,1
nebula craſſiſſima H.6,5
ad necem duci Af. 28,4
neceſſarii & conſanguinei populi 1,11,4
ad neceſſitatem conſtituta ædificia 8,5,1
neceſſitates 7, 89,1
priuatæ C.1,8,3
neceſſitudines regni, *amicitiæ* C.3,106,1
necubi 7, 35,1
negotiandi cauſſa conſiſtere 7, 42,5
negotium cui dare, vt 2,2,3
ad neminem vnum, *nemini ſoli* C.3,18, 1
neque multum abfuit, quin C. 2,53,4
nequidquam implorare C. 1, 1,4
quærere fugam 8,19, 6
neu 1, 21,2
nihil aliud, niſi Af. 69,5
nihillo ſecius 4,17,9
nimbus ingens exortus eſt Af. 47,1
niti ad faciendum quid 7,63,2
contra quem C.2,37,2
nix altiſſima 7,8,2
profluit ex montibus C. 1, 48,2
nobilis fama 7,77,15
nobilitas omnis 1,31,6
nobilitatem virtutis & generis habere ſummam 8,45,2
habet locus A.72,2
de media nocte 7,45,1
nocte multa 3,26,6 & 7,28,5
de nocte proficiſci C.1,51,4
nocte media 2,7,1
noctis tempus H.12,5
nocturna conſilia 5,53,4
nomen capere ex 1,13,7
nominatim conſpectus 1,29,1
quos appellare 1,25,2
nomine obſidium 3, 2, 5
præda 8, 4, 1
ſuo quem odiſſe 1,18,8
non aliter iam ſentire, quin 7, 44,4
non nemo Af.3,4
notare ignominia C. 3,74,1
armis, *cohibere* C.1,7,2
notitiam feminæ habere 6,21,5
nouis rebus ſtudere 1. 9,3
nouiſſimum agmen 1,15,2
nouus homo Af. 57,4
nudare naues militibus A. 11,4
nudata caſtra 2,23,4

nudatus est murus defensoribus 2,6,2
nudo corpore pugnare 1,25,4
numerare pecuniam, *soluere* Af.64,2
numero *adduitur numerabilibus* 1,1,2 &2,4,8 &C.3, 53,1
hostium quem habere 6,6,3
numerum inire 7,76,3
numerus frumenti 8,38,9 & Af.8,3
nuncupatis votis C.1,6,6
nuptum collocare 1,18,8
nutricius C.5,108,1 & c.112,11

O

obærati 1,4,2
obcæcatus metu ac terrore Af. 40,4
obducere fossam 2, 8,3
obiectare *quid cui C.3,48,2*
obiectatio C.3,60,2
obiectu plutei C.2,15,3
obiicere auribus hominum H. 30,4
obire omnia per se 5,33,3
obligare vulnus Af.88,4
obliquum iter C.1,70,5
obsequentia, *obsequium 7,29,4*
obsessio 7,36,1
obsessus omnibus rebus C. 1, 84,1
obsidere vias 5,40,1
obsidibus ciuitatem firmare 8, 27,1
obsidione premere hostem 7, 32,2
obsistere 7,29,6
obstinare 55,6,4
obstringere quem iureiurando 1,31,7
beneficio 1,9,4
obtectus armis C.3,19,5
obtemperare imperio cuius 4, 21,5
obuenire cui 2,23,1
obuiam contra venire 7,38,1
procedere 8,51,3
occasio temporis C.3,79,1
occasionem quærere C.2. 14,3
occulte constituere inter se 7, 83,5
occultare se inter 7,38,5
occultissime C.3,67,3
ex occulto insidiari 6,34,6
in occulto queri 1,32,4
in occultum se abdere 7,30,1
occultus locus 5,32,1
occupatum animum habere in A.15,8
occurrere bello 4, 6,1
subsidio Af. 18,1
occursare gladio 5, 4, 11
ad Oceanum *versus 6,33,1*
Oceanus mare 3,7,2
apertissimus 3,9,7
vastissimus ibid.
ab octauis ordinibus C.3,53,5
octoni ordines 7,73,8
sub oculis acceptum detrimentum C.1,71,1
sub oculis omnium dimicare 5, 16,1
oculis iudicare 1,12,1

offendere pedem H.23,5
offensio animi 1,19,5
offerre se hostibus 4,12,6
vltro morti 7,77,5
officere iter *Af.* 61,7
prospectui *Af.* 52,4
officinæ armorum C. 1,34,5
officinas ferrarias instruere *Af.* 20,3
in officio continere 3,11,2
ab officio discedere 1,40,2
officium quotidianum itineris C. 1,80,4
oliuetum arboribus contensum *Af.* 50,1
oneraria nauis 4,22,3
onus iniungere 8,6,4
onusta remigium triremis *Af.* 63,4
in opere esse 7,24,5
opere munitus locus 5,9,4
operosa machinatio *A.* 9,2
operose 8,4. procem.
opima cœna H. 33,4
opinione celerius 2,3,1
propter opinionem virtutis 2,8,1
opinionem habere virtutis 7,83,4
virtutis capere 8,8,2
rei perferre ad 2,35
timoris præbere 3,17,1
oppidum Vzitæ *Af.* 58,3
oppidani 2,7,2
opplere lapidibus *A.* 19,4
opportunissimus ac fructuosissimus locus 1,30,3
opportunitas datur 3,17,7
opportunitatem habet ad 7,23,6
opportunitates loci 3,12,4
oppressus luce 8,14,2
oppugnare impetu 2,6.1
oppugnationis scientia 7,29,2
si quid opus est facto 1,42,5
ora maritima 3,8,1
orare precibus 7,78,4 & Af. 91,4
in orbem consistere 5,33,3
orbem facere 4,37,2 & A. 40,3
in orbem se recipere A. 49,3
ordinatim sequi Af. 12,2
struere C. 2,10,5
ordinem ducere C. 3,104,3
ordines ampliores C. 1,77,3
inferiores legionum 6,40,7
militiæ octaui C. 3,53,5
primi 5,44,1 & 6,7,8
oriuntur Belgæ, *habitare incipiunt* 1,1,6
oritur silua 6,25,3
ostendare se inani simulatione 7,19,3
ostiaria pecunia C. 3,31,2

P.

pabulari 5,17,2 & 3,65,4
pabulatio 7,16,3
pabulatores 5,17,2 & C. 1,40,3 & c. 80,4
pabulum consumere 7,18,1
de pace ad quem venire 2,6,4
pacem redimere datis obsidibus 1,37,2

per

per pactiones C. 3,19,1
pactiones interponere A.71,1
palangæ C. 2,10,7
paludatus C. 1,6,6
palus non magna 2,9,1
paluſtris locus 7, 20,4
panicum *frumentum C.* 2,22,1
parare arma contra 8,55,2
fugam 7,61,4
ſe ad cauſſam 7,41,4
ſibi fuga ſalutem Af. 85,1
parat exſpectare 7,71,9
paratiſſimus animus 8,42,3
paratus ad pericula ſubeunda 1,5,3
paratus animo 7,19,2
decretare 1,44,9
parce & paullatim metiri frumentum 7,71,8
parcendo longius toleratur 7, 71,4
parentare cui 7,17,7
parere ſibi ſalutem per C. 3, 99,3
fuga Af.50.6
partiri exercitum 3,10,3
inter ſe officia C. 1,38,1
paritis temporibus 7,24,5
partito exercitu 6,33,1
paruula cauſſa C. 3,72,4
procliuitas Af. 73,3
prœlia 5,50,1 & 2,30,1
paruulis ſtudere labori 6, 21,3
paruulum detrimentum 5,52,1
paſſim fugere 4, 14,5
paſſis manibus pete e 2,13,3
implorare 1,51,3
obteſtari 7, 47,5
palmis petere C. 3, 98,2
paſſus capillus 7, 48,3
patefacere iter per 3, 1,2
patentioribus locis 7. 28,1
patere in latitudinem 1, 2,5 & 2,7,3
patet latitudo 6.24,1
planities in 7,69,3
ſilua in longitudinem 6, 29,4
patienter ferre 7, 77, 5 & C. 1, 85,11
patres familiæ C. 2,44,1
patrocinari loco H.29,8
pauimentum C.3,105,5
paullatim proceditur C. 1, 80,1
paullulum frumenti C. 1. 78,3
paullum abfuit, quin C. 2, 35,2
paullum modo 4,25,2
peccare cuius nomine A. 50,2
peccare in quo 1, 47,4
peccatorum conſcientia Af. 28. 3
pecuniaria res C.3, 59,2
pedale lignum C.2,2,3
pedalis traps 3,18,4
pedem referre 4, 25,2
pede preſſo appropinquare H. 29,8
pedeſtre prœlium 4, 24,4 H. 15,1
pedeſtria itinera 3,9,4

pedibus prœliarii 4,2,3
peditatus 5,38,1
pelagus petere remis H. 40,7
sub pellibus contineri 3,29,2
hiemare C. 3,13,5
pellibus scuta inducere, 2, 33,2
pendere pœnas *6*,9,7
penes quem sunt amissa C. 1, 87,1
pensionibus pecuniam soluere Af. 90,5
penteris, *nauis* A. 47,2
per ætatem *propter* 2,16,5
peracto consulatu C. 1. 11,2
peragitus a quo C. 1,80,2
percitus ira Af. 46,1
percrebuit fama per C. 3, 43,1
percurrere conuentus omnes 8,46,3
per temonem 4,33,3
percucurrisset 8,52,1
percunctatio 5,13,4
percurrere caput gladio 8, 23,5
fœdera A. 44,1
securi H. 21,2
percuti gladio brachium Af. 85,7
perditi homines 3,17,4
perdolere C. 2, 15,1
perducitur res disputatione ad mediam noctem 5,31,3
perendino die 5,30,3
perennis fons 8,43,5
perequitare per 7,66,7
perfacile factu 1,3,6 & 7, 64,2
perficere bellum C. 3,13,4
cursum C. 2,3,3
per fidem quem circumuenire 1,46,3
perforare triremen A. 25,5
perfringere hostium phalangam 1,25,2
perfuga 1,28,2
perfugere ad quem 1,17,3
pergere ad castra 8, 18,8
iter cœptum Af. 69,4
periclitari quid 2,8,2
periclitari vita 6,34,8
a periculo abesse 2,11,5
in periculo versari 2,26,5
periculum facere fortunæ 8, 34,1
præstare re C. 3,17,5
perimpeditus locus Af. 58,5
periti regionum C. 1,17,1
peritissimus rei militaris 1, 21,4
peritus scientia mirabili Af. 31,2
perlui in flumine 6,21,5
permistus cum 7,62,9
permittere se in quem, *irruere* 8,48,3
tela longius 8,9,4

per-

permouere animo 7,53,1
permulcere cuius animum 4,6,5
ad perpendiculum dirigere 4, 17,4
perperam peruenire H. 12,3
perpetuæ paludes 6,5,4
siluæ ibid.
trabes 7,23,1
persequi bello quem 1,13,3
iniurias suas 7,38,10
mortem cuius 7,38,8
perseuerare cursum Af. 18,4
perspeculari de vallo Af. 31,2
perstare in sententia 7,26,4 & Af. 91, 4
pertentare vadum A. 17,5
pertinaciter 8,41,3
pertinent ad summas Alpes, *pertingunt 3,1.1*
pertinet silua a flumine ad 5, 3,4
pertingere a loco ad C. 3,68,2
pertractare bestiam manibus Af. 74,6
perturbari animo 2,21,2
peruulgare C. 2,19,2 & A. 72, 1
pestilentia conflictari C. 2, 2, 1
consumpsit multos C. 3,87,3
petere ac deprecari quid 2,31,4
petitio sacerdotii 8,50
petulantia Af. 54,2
phalangæ, *ligna rotunda*, C, 2, 10, 7
pila coniicere in hostes 1,52,3
iacere in 6,8,6
pilum mittere in hostes 5,44,6
pinnæ 5,40,6
piscatoriæ naues C. 2,4,2
placide leniterque procedere Af. 70,1
progredi 6,8,2
planitia C. 1,43,1. not. & H. 7,2
planities adiecta 3,1,5
plebes ac multitudo A. 5,3
plene perfectæ munitiones 3, 3,1
pleniſſimæ viæ C. 2,25,2
pleniſſima legio 3,2,3
plenus spei atque animi C. 2,5,2
plumbum album 5. 12,5
plutei, *machinæ*, C. 2,9,5 & C. 1 25,9
plutei turrium, *tabulæ* 7,25,1
pœnam sibi contrahere 8,22,2
pœna sequitur damnatum, vt 1, 4,1
pœnas a quo repetere 1,30,2
persoluere 1, 12,6
pœnitet, quod C. 2,32,12
pollere plurimum in C. 1,4,3
pollicitationibus magnis cui persuadere 3, 18,1
pondere adfligere 6,27,5
pondo argenti XX millia C. 2, 18, 4
ponere arma 4,37,1
castra pro oppido 7,36,2
insidias H. 40,3
salutis auxilium in re 5,48,1
pons erat in flumine 2,5,6
potem interscindere 2,9,4
pontes consternere 8,9,3

pon-

pontones C. 3,29,2
porrecta loca 2,19,5
porrigere aciem Af.17,1
portibus raris 3,12,5
portorium 1,18,3 & A. 13,1
posita contra regionis prouincia 3,9,10
sub septemtrionibus 1,16,2
positum certamen in 3,14,8
positus est vicus in valle 3,1,5
positu munitum oppidum A. 72,1
posse largiter apud quem1,18,6
nihil equitatu 2, 17,4
quid virtute 2,8,2
possessionibus expellere 6,22,3
post castra quæ erant 2, 5,5
posteritatis rationem habere C. 1,13,1
posterum diem constituere 3, 23,8
post montem se occultare 7, 83,7
postulationes 1, 15, 4
potentatus 1,31,4
potentiam cuius deminuere 1, 18,8
in potestatem habere C.1.25,3
potestatem pugnandi facere cui 1,50,1
sui facere 1,40,8 & H. 24,1
vitæ necisque in quem habere 1,16,5 & 6,19,3
potiorem vita rem habere C.1, 9,2
potiri aliquid Af.89,1
Galliæ 1,3,8
hostium Af.18,4
imperio 1,2,2
oppidum H. 13,4
præda 8,5,4
victoria 3,24,2
præacutæ falces 3,14,5
trabes 2,29,3
prælatum iugum Af.37,4
præbita facultas 8,5 procem.
præcauere sibi,ne 1,38,2
præcedere virtute quem 1,1,4
præceps locus 8,42,2
præcidere manus cui 8,44,1
præcipere animo quid,*antecapere* C. 3,87,7
triumphi lætitiam 8,51,3
opinione 7,9,1
præcipitare muro C. 2,11,1
se in flumen 4,15,2
præcipitat hiems C. 3,25,1
præcipitem quem mittere de H.15,9
præcipites se fugæ mandabant 2,24,2
præcisis manibus H. 12,3
præclarissime re gesta A. 30,1
præcludere portas C. 2,19,5
præcurrere ante C.2,34,5
celeritate 7,9,4
præcurrit fama Af. 87,1
præditus diligentia Af.22,5
præducere 7,69,5
fossas viis C. 1,27,3
præfecturæ,*coloniis & municipiis oppositæ C.1,15,1*
præfecturæ ibid.
præferre se cui 2,27,2
præfixi cuspidibus asseres C. 2, 2,2

præ-

præfulgens H. 25,7
præiudicia belli Africi C. 2, 32,13
præiudicium facti C.2,32,2
præmetuere cui 7,49,1
præmunire C.3,58,3
prænuntiare aduentum cuius Af.92,2
præoccupare iter C.3,13,5, vias 7,26,5
præoccupat timor animos 6, 41,1
præoptant emittere 1,25, 4
præpedire mentes timore H. 3,6
præpendere C. 2, 9,3
præpilata pila Af.72,6
præponere hibernis quem 1,54
prærumpuntur funes falcibus 3,14,6
præruptæ ripe 6,7,5
præruptissima saxa 8,32,1
præruptus descensus 8, 40,4
præscriptione honesta *prætextu* C. 3,32,4
præscripto cuius facere quid C.1,87,5
ad præscriptum alterius 1,35,4
præfectis crinibus C,3,9,3
præsensisse 5,54,2
præsentia animi 5,43,4
præsenti animo loqui Af.46,1
se interimere Af.88,4
præsentissimo animo pugnare A.40,3
præsentire & animo prouidere 7,30,2
præsepire aditus C. 1, 27,4
præsepto auditu 7, 77,11
præsidia deducere 2, 33,2
præsidium litterarum 6, 14,4
præsidium parare saluti H. 39,1
sibi capere fuga H.38.6
præstare auctoritate inter 2, 15,1
gratiam parem in Af.40,5
præstolari aduentum cuius C. 2,23,3
præter castra proficisci Af. 68,2
prætermittere diem 4, 13, 4
prætextati, *pueri*, A. 58,4
prætoria cohors C. 1,75,2
prætorium C.1,76,1
præuallare pontem A. 19,4
præuertere rei 7,33,2
præustus 5,40,6
precibus detestari imprecatione 6,31,5
precibus omnibus petere, vt 5, 6,3
prehensiones *machinæ cochleares* C. 2, 9,5
prima luce 1, 22,1
primi ciuitatis 2,3,2
primipilus 2,25,1
primum pilum ducere 5,35, 6 & 6,38,1
primum -- tum etiam -- accedebat 3,2. sect.3,4,5
princeps consilii 2, 14, 4
primus 1,12, 6 & Af. 83, 4
prior *centurio*, C. 3,64,4
sceleris 8,38,3
principatum obtinere 1,17,3
prin-

principatu deiici 7,63,8
principes, *primi*, fugiunt A.83,4
priuatim a quo petere de 5,3,5
plus posse, quam 1,17,1
priuatus ager ac separatus 4,1,7
pro mutuo C.3,32,6
pro i. e. *tamquam*, *vt* pro perfuga 3,18,3 pro arbitro C.3,109,1
pro castris copias constituere 1, 51,1
pro oppido castra 7,36,2
pro portis esse in statione 4,32,1
pro suggestu pronunciare 6,3,6
proboscide erecta Af.84,1
pro viso quid renunciare 1,22,4
quantum processerunt opere C.1,81,3
procedit opus C. 1,82,1
processum nullum habet virtus A.29,3
processus *particip. progressus* A.75,1
proclinatam rem adiuuare 7, 42,4
procliuia omnia sunt iis Af. 10,5
procliuitas paruula Af.37,3
procumbere cui ad pedes 7,15,4
procumbunt frumenta imbribus 6, 43,3
in procuratione regni esse C 3, 104,1 & c.108,1
proiicere memoriam 1,13,7
prodito oppidi C.3,21,5
producere copias pro castris 1, 48,3
rem in hiemem 4,30,2
vitam aliqua re Af.24,4
producitur res C.1, 83,3
prœliari armis C. 3, 84,3
contra 8, 28,4
prœlia secunda facere 3,1,4
prœlio facto C.3,31,2
prœlium aduersum 1,18,10
facere 1,13,1
restituere 1,53,1
profectio *iter* 1,3,2 & c.6,4
profectum ne quidquam est, quo minus 3,4
profectus ad iter C. 1,69,2
proferre in conspectu 7, 48,3
munitiones C.1,8,3
proficere celeritate 6,29,4
nihil in 7,20,11
plus 7,82,1
proficitur nihil his rebus 3,21,3
parum ad 7,66,4
profiteri se adiutorem ad rem 5,38,4
profundere gaudio lacrimas A. 24,6
profundit se multitudo C 3,93,3
prognatus a 6,18,1
prohibere portu C.1,31.3
itinere 1,10,4
senatu C.3,21,3
a contumeliis C. 1,23,3
vim hostium a 1, 11,4
quo minus 8, 34,3
prohiberi egressu C.1,84,4
proiectus ac proditus a C.1,30,5
proiicere lacrymas A. 24,6
se ad pedes 1,27,2
se ex naui 4,25,4
virtutem patriam 2,15,5
prolatio diei C.3.32,5
proloqui verba Af. 35,3

ex pro merito suo Af.90,4
promiscue 6.21,5
promissus capillus 5,14,3
promontoria eminentia C. 2, 23,2
promouere castra 1,48,1
in latitudinem Af. 14,1
machinationes 2,31,2
pronunciato signo 8,15,5
propinqua dies 4,36,2
propinquitas hostium 2,20,4
propinquitates siluarum 6,30,3
propinquitatib9 adfinitatibusque coniuncti 2,4,4
propius locum mouere castra 7,18,1 & 20,1
quem accedere 7,20,3
proponere edictum C.3,102,2
propositam sibi spem habere H 22,8
propositum tenere C. 1,83,3
propter castra prætergredi Af. 73,7
proripere se portis foras C. 2, 12,1
se subito C.1,80,3
prorumpit fons 8,41,1
prorutæ munitiones 3,25,3
prosequi oratione 2,5,1
vocibus C.1,69,1
prospectum adimere 7,81,5
prospectus impeditur 2, 22,1
prospicere rei frumentariæ 1, 23,1
protegere scutis 5, 44,6
proterere hostem in fuga 8,48,6
prouenerat frumentum angustius 5,14,1
prouentus, *felicitas*, *felix eventus* C.2,38,2
prouinciales 7,7,4
homo A. 55, 2
in prouinciam redigere 1,45,2
prouisa re frumentaria 2,2,6
prouisum est ab eo, ne 7,20,12
de 3,3,1
prouocare ad ius C.1,3,3
prouolare subito 2,19,6
proxime a vallo H.15,3
proximum dignitati suæ ducebat 8,24,4
proximus mare, *admare* 3,7,2
publicani in sorte C.3,32,6
puer ætate C. 3,103,2
a pueris exercitati A.12,4
pugnæ rationem insistere 3,14,3
pugnare inter se prœliis Af.29,
pulsus remorum 3,13,7 (1
punctum temporis C. 2,14,5 & Af. 15,3
puppium altitudo 3,14,4
purgare se 4,13,5
purgatus cui 1,28,1
purissimi campi Af.19,7
puteos facere Af.51,5
fodere A.9,1
Pyra H 33,4
Pyram construere Af.91,3

Q.

Quadrageni pedes 7,23,6
quadratum agmen 8,8,4
saxum A.2,4
quæstionem habere de quo de 6,19,3
quæstiones est res 6,4,3
quæstorius *Af.*34.2
quæstui habere C. 3,60,1
quæstus pecuniæ 6,17,1

quam

quam ad causſam C.3,88,5 (vbi vett. ob)
quandocumque fors obtulerat A. 22,1
post diem IV, quam 4,28,1
quaternæ cohortes C. 1,83,1
quater tantus Af. 19,6
queri grauius, quod 1,16,6
querimonia & miseratio C. 1, 85,1
quietissime se recipere C.3.46,6
quieto & æquo animo ferre C. 1,75,1
in quincuncem dispositi ordines 7,73,5
quin *post* deterrere 2,3,5
quinqueremis Af.63,4
id, quod erat suspicatus 4,32,2
quod nisi, QVOD *redundante vt in Quodsi*, 1,44,19
quod si (*in principio*) 1,40,4 & 15 & C.44,20
quoquouersus 3,23,2 & 7,4,5
dimittere C.1,36,2

R.

radices collis 7,69,2
montis 8,40,3 C. 1, 42, 2
rapidissimum flumen C.1.50,1
rapiditas fluminis 4, 17,2 & C. 1, 62,2
raptare legiones huc atque illuc Af.73,4
raptim atque turbate agere C. 1,5,1
rari propugnabant 5,9,6
pro rata parte C.1,17,4
ratione ac consilio vincere, 40,8
ea ratione fecit, quod 1,28,4
in ratione quantum est 8,6,1
rebello facta 3,10,2 & 4,39,2
recens prœlium 4.13,6
recentes succedebant defatigatis 5,16,4
recentioribus viribus equites Af.78,6
receptaculum C.2,8,1 & Af.9,2
in receptu H. 25,8
receptu sibi consulere C.3,69,4
receptui canere 7,47,1 & Af.40 timere C. 3,69,2 (5
receptum habere ad 6,9,2 & C. 1,1,3
expeditum 4,33,2
receptus fugitiuis, *subst.* C. 3, 110,4
recessum dare cui 5, 43,5
recidit casus ad 7,1,4
recipere se ex fuga.
ex timone 4, 34, 1
recipit casus rem C. 1,78,4
recipere quem domum hospitio C. 2,20,5
se ex pauore 2,12,1
honestissime Af. 31,2
in 3,6,3
recipi tecto 7, 66,7
reciproci pronominis neglectio Af.79,1
reclinatus paullum modo 6, 27.
recondita empli C. 3,105, 4
recreare se a timore A. 27,8
recta regione 7,4 ,1
recto itinere contendere ad C. 19,6,4
recurrere ad conditiones C. 2, 16,3

recusare de stipendio 1,44,9
periculum pro 7,19,5
quo minus 1,31,7
redacti in castra H. 15,4
reddere cui ius 6,13 7
iudicia in quem C. 2,18,5
redemtio sacramenti A. 56,4
redimere paruo pretio 1,18,3
voluntatem cuius largitione C.39,4
redintegrare animum 2,25,3
copias 7,31,4
prœlium 1,25, 6 & Af.18,3
redintegratur spes 7,25,1
redit ad arbitrium eius summa rerum 6, 11,3
reditum habere in locum 8, 24,4
reditur cominus ad manus Af. 18,4
reditus in amicitiam patet 8,3,5
referuntur naues eo 4, 28,2
reficere exercitum ex labore atque inopia 7,32,1
equos C.2,42,5
naues 4,29,4
quem quiete a labore 8,1,1
se ex labore 3,5,3 & 7,83,7
refringere vim fluminis 7,36,4
Refugere instantes Af.69,5
e Regione turris 7,25, 2
Regnum ciuitatis deferre cui 5,6,2
Regredi retro Af. 50,3
Regulæ quadratæ C. 2,10,4
Reiectæ tempestate naues 5,5,2
Reiicere equitatum 1,24,5
hostem in oppidum 2,33,5
Relanguescunt animi 2,15,4
cum Relatiuo reperitur nomen ipsum, vt 1,6,1 *Erant itinera duo, quibus itineribus*, cetera & 1,49,1 *vltra eum locum, quo in loco.* & 5,53,1 *clamor oriretur, quo clamore.*
religione mendacii obstrictus C. 1,11,2
religiones sibi fingere ex loco *omina mala 6,37,8*
religionibus deditus 6,16,1
impediri 5,6,3
relinquere sibi tempo ad 5,40,7
relinqui tempus munitioni voluit 5,9,8
nihil reliqui sibi fecerunt ad celeritatem 2, 26,5
si quos reliquos fecisset fortuna 8,24,4
remedia dare malis C. 1,81,3
remigrare in suos vicos 4,4,6
remis incitare nauigium 3,14,6
remissiora frigora 5,12,7
remissior ventus C.3,26,2
remissus ac languidus animus C.1,21,5
remissus animo C.2,14,1
remittere cui 7,20,7
de celeritate 5,49,6
memoria 6,14,4
remittitur virtus 2,15,4
remolliscunt homines 4,2,6
remos detergere C. 1,58,1 (3
removere se a prospectu Af.62,
remulco abstrahere nauem C. 2,23,5
ducere A.11,6 C.2,23 (22
remunerari præmio quem 1,44

re-

renones, *animal* 6,21,5
renonum tegumenta ibid.
rursus renouare animos Af.18,2
renouare bellum 3,2 2
consilia belli 8,1,1
renouato cursu Af. 14,3
renumerare C.3,53,4
repelli a spe 5, 42,1
reperire, *inquirendo cognoscere* 1,18,10
reperit ab aliis secreto, *cognoscit* 1,18,2
replere exercitum frumento 7,56,5
reportari nauibus 4,29,4
reposcere a quo rationem 5, 30.2
repræsentare quid? 1,40,14 not.
reprimere hostem oppido H. 16,4
vim hostium H.12,5
repudiare gratiam 1,40,3
repugnat vnum rebus, quod 1, 19,2
repulsæ dolor C.1,4,2
requirere a quo de H. 32,7
rescindere pontem 1,7,2
rescribere ad equum 1,42,6
reseruare quid ad extremum consilium 3, 3,4
residet memoria virtutis in consilio 7,77,4
residente mentes a bello 7,64,7
resina H. 33,5. not.
res occasionis, non prœlii 7, 45,9
respicere post terga Af.80,6
restagnat locus C.2,24,4
restinguere 7,24,5
restituere oppida 1,38,3
prœlium 1,53,1 & 7 87,3
quem in antiquum locum gratiæ ato, honoris 1, 18,8
retardare impetum Af.68,3
retinere ægre, quin C. 2,13,3
non retineri, quin 1,47,2
retorquere agmen C.1,69,3
retro regredi Af.50,3
reuellere scuta manibus 1,52,5
reuersus *particip.* 6,42,1
reuersus est H.18,1
reuertuntur 7, 5, 4. *Si veteres libri recentiores male* reuertunt.
reuincire introrsus 7,23,2
reuinctus in contrariam partem 4,17,7
reuocare quem a labore 3,17,4
rheda 1,51,2
ripæ altissimæ 2,27,5
ex robore factæ naues 3,13,2
ros nocturnus C 3,15,4
rostratæ naues C.3,101,2
rubis sentibusque 2,17,4
rudere teguntur ædes A. 1,3
ruina turris concidit C. 2,11,4
ruinis quid deiicere A.1,2 (1,1
rumores adferuntur ad quem 2
rumoribo incertis seruire 4,5,3

S.

Sacerdotium, *auguratus* 8.50,1
sacerdotii petitio ibid.
sacramenti redemptio A.56,4
sacramento dicere C.1,86,4
rogare 6,1,2
sacramentum dicere ap. quem C.1,23,5

ſacroſanctus magiſtratus H 42,
ſæpe & ſæpius H. 42,4 (4
ſæpe numero 1,33,2
ſaginatus cæde Af. 46,2
ſagulum 5,42,3
purpureum Af. 47,4
ſalinæ C. 2,37,5
ſalinarum ſtagnum Af. 80,1
in ſalo naues ſtant Af. 62,5
ſalo nauſeaque confectus C. 3, 28,4
ſalubritas locorum 8,52,2
ſalutationem facere Af. 85,5
ad ſalutem contendere 3,3,3
ſalutis auxilium ponere in quo 5,48,1
ſanare conſulatione timentes animos 8,38,2
incommodum commodis 7, 29,5
mentem cuius C.1,35,2
ſanciri iureiurando ac fide 7,2,
ſanctius ærarium C.1,14,1 (2
ſanctum inuiolatumq; nomen 3,9,3
ſanctum legibus, *ſancitum* 6, 20,1
ſanctum quem habere, *inviolabilem* 6,23,9
ſanitas, *mentis* 1,42,2
ad ſanitatem perducere 8,22,1 & Af. 4,1
reuerti 1.42,4
reuocare A. 24,3
pro ſano nihil facere 5,7,7
ſarcinæ militum 7,18,4
ſarcinaria iumenta C. 1,81,6
cum ſarcinis exercitum adoriri 2,17,2
ſarcire detrimentum C.3.67,3
infamiam C. 3,74,2
ſarmenta 3,18,8
ſata manu C.3,44,3
ſatis eſt cauſſæ, quare 1,19,1
ſatisfacere de iniuriis 5,1,7
ſatis habere, *ſequenti infinito* 1,15,4
profectum ad laudem arbitratus 4.19,4
ſauciare quem plagis A.52,4
ſaxa magni ponderis 2,29,3
ſcalis admoris C.3,63,5
ſcandere manu vallum 5,51,4
ſcandulæ 8,42,1
ſcaphæ A.17,4
AntonianæC.3,24,3
ſcaphis lintribusque C.1,28,4
ſcienter A.17,4
ſcientia linguæ 1,47,4
ſcientiam ſummam rei habere 3,23,5
ſcientius *adv.* 7,22,2
ſcindere vallum 3,3,1 & 5,51,4 not.
ſcopulis contineri 3,13,8
ſcorpio machina 7,25,2
ſcrobes fodere 7,73,5
ſcutati milites C.1,39,1
ſcutorum tegmenta 2,21,5
ſcutulæ, *phalangæ* C.3,40,4
ſeceſſio populi C.1,7,5
nihilo ſecius 4,17,9 & C.3,26,3
ſecreto colloqui cum quo C. 1, agere de 1,31,1 (19,2
ſectionem vendere 2,33,6
ſecturæ ærariæ 3,21,2
ſecunda in quem voluntas C. 2,20,2

secundis rebꝰ & fortunaA.43,5
secundiores res 1,14,5
secundius prœlium 2,9,2
secundissimum prœlium 7,62,1 & A. 11,4
secundo flumine progredi 7, 60,1
secundus ventus 4,23,6
secundum flumen *iuxta* 2,18,3
securibus subiectus, *Romanis parere* 7,77,16
seditiosa cuius natura A.58,1
oratio 1,17,2
seditiosissima oratio Af. 28,2
semel atque iterum 1,31,6
sementes facere 1, 33,1
semestre imperium C.1,9,2
semifacta porta Af. 83,3
semihora Af.38,1
semotus locus a C.1,84,1
in sententiam eamdem loqui C. 1,1,4
sentinæ vitiis conflictari C.3, 28,5
sentire de re ex 5,32,1
sentibus & rubis 2,17,4
senum pedum crassitudo C. 2, 15,1
seorsim positis castris Af.48,2
separatim dicere 1,19,4
ad septemtriones vergere 1,1,5
in septemtriones spectare 1,1,6
sepultura quem adficere Af. 88,5
sequius quid admittere H. 30,3
serenitas diei solisque H. 29,4
seriissime *adv.*C.3,75,2
sermone huius nota res 8,8, procem.
serpit latius ignis C.3,101,6
seruare ordines rectis lineis 7, 23,5
in seruilem modum 6,19,3
seruilis tumultus 1,40,5
seruire auribus cuius C. 2,27,2
bello 7,34,1
necessitati temporis A. 13,3
seruitia agere A. 73,3
sesquipedalis 4,17,3
sestertium cum adv. C. 2,18,4
sexagies C. 1,23,4
sęueritas imperii 7,4,9
seuocare quem 5,6,4
sexagies sestertium C.1,23,4
sexies seni dies C.3,20,4
siccitas paludis 4,37,3
siccitates 5,24,1
sigillatim 3,2,3 & 5,4,3
signa concinunt C.3,92,4
signatæ litteræ Af. 4,4
tabellæ Af.3,4
signifer 2,25,1
significare voce 2.13,2
significatio fit aduentus 6,29,5
significationem ignibus facere 2,33,3
signum, *tessera*,2,20,1
signo Felicitatis dato Af.83,1
sileat verbum facere H. 3,7
silentio audiri a quo C. 3,19,8
egredi 7,11,7 & 7,18,2
noctis 7,26,2 & 7,36,7
silua oritur 6,25,3
flectit se, ib.
silueſtris collis 2,18,2
simul, *simulac*,C.1,30,3
simulatio itineris 6,8,2
simultates summæ 5,44,2

ſincere pronuntiare 7,20,8
ſingularis *ſeparatus* 4,26,2
ſub ſiniſtra 5,8,2
ſiniſtroſus 6,25,3
ſi qua ex parte 7,28,1
ſi quando quid Pompeius faceret C.3,82,3
bis ALI poſt vnum SI abiecto.
ſitus oppidorum 3,12,1
ſocietas conſiliorum 8,3,3
ſolis occaſu 1,50,3
ſub ſolis occaſum 2,11,6
ad ſolis occaſum iam erat Af. 70,1
in ſolitudinem ſe abdere 4, 18,4
ſolitudines circum ſe habere 6, 23,1
ſollicitare quem, vt 3,8,4
ſollicitari a quo 2,1,3
metu ac triſtia Af. 10,3
ſollicitatus a quo pecunia 7, 37,1
ſoluere a terra C.3,101,6
naues 5,8,1
ſoluit tertia vigilia, *incipit nauigare* 4,23,1
ſolum agri 1,11,5
ſoror ex matre 1,18,7
ſors incommodi 8,1,3
mali incidit illi 8,12,3
ſortes & vaticinationes 1,50,4
ſortibus de quo conſulere 1, 53,7
nihil ſpatii cui dare ad 4,13,3
ſpatio ac tempore dato 8,31,2
æquo abeſſe a 1,43,1
intercluſo H.23.7
a ſpatio magno inſtruere quid 2,30,3
ſpatium annuum C.3,3,1
conualeſcendi dare Af.25,1
diei 2,11,6
itineris longum C.1,24,6
magnum abeſſe 2,17,2
magnum conficere 3,29,2
non fuit tali tempore ad 7, 40,2
relinquere cui ad 7,42,1
tridui 4,11,3
ſpeciariaC.2,53,6
ad ſpeciem re vti 1,51,1
ſpeciem theatri efficit Af.37,4
ſpecies noua atque inuſitata 2, 31,2
ſpecioſa cauſſa Af.49,1
ſpecioſiſſime inſtruere Af.48,6
ſpectare in ſeptemtriones 1, 1,6
ſpeculari euentum 8,23,1
ſpeculator,2,11,2
ſpeculatores apparitoresque A.17,1
ſpeculatoria nauigia 4,26,4
ſpe deiectus 1,8,4
a ſpe repelli 5,42,1
ſpem inferre 2,25,3
in ſpem magnam venire, fore 1,42,2
ſummam venire rei obtinendæ 1,18,9
ſpes conſiſtit in 2,33,4
diſceſſit ei 2,7,2
extrema ſalutis 27,2,3
fefellit eum de 2,10,4
maior proponitur C.3,49,6
ſpiritus *plur. ſuperbia* 1,33,5

ac-

accedit cui C. 3,72,1
magnos sibi sumere 2,4,3
Sua sponte reperire A.3,2
stabilitas pedum 4,33,3
stant naues in salo Af.62,5
stationes equitum 2,18,3
statiua castra C 3,30,3
stat per eum, quo minus C. 1, 41,3 & C.2.13,3
statuere de quo 1,19,5
grauius in quem 1,20,1
statumina nauium C.1,54,2
statura alitur 6,21,4
staturæ tantulæ homines2,50,4
ad statutum diem C. 2,19,2
stili cæci Af. 31,5
stimulis se induere 7,82,1
stipendiariæ ciuitates 1, 30,3
stipendiarii Æduorum 7,10,1
stipendiarium fieri 1,36,3
stipendio liberatus, *tributo* 5, 27, 2
stipendio octauo functa legio 8,8,2
stipendium dependere 1,44,9
imponere victis 1, 44, 6
stirpem celeratorem hominum interficere6,34,5
stirps ciuitatis tollitur 6,34,8
storiæ, *tegumenta C.2,9,4*
stramenta 7,45,2
stramentitiæ casæ H. 16,2
stramentis tectæ casæ 5,43,2
strepitus rotarum 4, 33,1
stricta folia ex arboribus C.3, 58,4
studere prædæ 7,28,3
studio multitudinis impelli ad 7,20,5
studiose capere feras 6,28,2
studiosissime permanere in labore 8, 4,1
studium cui accedit re 2,7,2
stupa C.3.101,2
subactus inopia 7,77,12
subcoactus, *gemalckt*, C.3,44,7
subsedere se pede Af.84.1
sub discessu 8,49,1
sub ditione cuius esse A. 66,6
subdola oratio 7,31,2
subducere naues C.3,23,3
vela A.45,3
se clam Af.93,1
subductiones nauium 5,1,2 & c.11,5
subest hiems 3,27,2
nox C.3,97,4
subiicere nauigationem hiemi 4,36,2
subire conditionem pacis 7, 78,2
crimen 8,9 procem.
deditionem C.1,81,5
iniquissimum locum 2,27,5
in locum A. 74,4
subita & repentina consilia 3, 8,3
sublati prælio, *superbi* 1,15,3
sublatus victoria 5,38,1
sublicæ 4,17,9
sublicis in terram dimissis C.3, 49,4
sub lucem 7.83,7
subluit flumen montem C. 3, 97,4
radices collis 7,69,2
subministrare auxilia Af. 19,2
de fatigatis integros Af.78,6

frumentum 1,40,11
submissa oratio C.3,19,5
submissior calamitate 8,31,2
submittere auxilia Af. 78,6
copias auxilio 7,81,6
subsidia cui 4,26,4
submotis hostibus 6,40,8
submouere quem longius 8, 10,2
submubila nox C.3,54,2
subruere arbores a radicibus 6,27,4
murum 2,6,2
subruta turris C.2,12,4
subrutus tenebris aquaque Af. 47,6
subsequi cum copiis 2,11,3
quem 4,26,1
subsidere in loco 6,36,3
subsidia aqua A. 5,1
subsidiari 8, 13, 2
subsidiaria acies Af.59,2
subsidiariæ cohortes C. 1, 83,2
naues A. 14,4
subsidio ducere 2,8,5
iræ Af.11,4
subsidium mittere 2,9,4
inopiæ C. 1,48,6
ponere sibi in re 2, 11,5
ad subsidium venire H.31,5
subsistere in loco C. 1,79,2
substructiones operis C.2,25,1
subtrahere aggerem cuniculis 7,22,2
subuectiones duræ 7,10,1
subuehere flumine nauibus 1, 16,3
succedere portis 2,6,2
succedit tempus melius C. 3, 49,6
succensa est turris 5,43,7
succidere arbores 5,9,5
frumenta 4,19,1
succumbere labori 7,86,3
sudibus acutis munitus 5,18,3
suffodere equos 4,12,2
suffragari consilio C. 1,61,3
suffragiis rem permittere 7, 63,6
de suggestu *dicere* Af.54.2
pro suggesto pronunciare 6,3 6
sumere oppidi partem ad obsidendum 8,37,3
sibi auctoritatem 2,4,3
supplicium de 6,44,2
summæ copiæ 5,17,5
summa belli 1,41,3
exercitus 6,34,3 & C.1,67,5
rerum 1,29,2
victoriæ 7,21,3 & C.1,82,3
summam belli ad quem deferre 2,4,8
ab summo præacutus 7,73,6
sumptuosa funera 6,19,4
suopte consilio A. 23,1
superare promontorium Af. 62,3
vita 6,19,2
superat sententia 5,31,3
supercilium excelsum *eminentia loci* Af. 58,1
superior equitatu 7,65,4
superiora loca 3,14,9
superiores numero 8,12,3
pugna 7,80,4
supersedere prœlio 2,8,1
pugnæ Af. 75,2

quoad ſuppeteret vita Af.92,1
ſuppetias ire Af.39,4
occurrere ſuis Af.66,3
proficiſci cui Af. 25,5
ſuppetit copia frumenti 1,3,1
pabuli 1,16,2
ſupplementum adducere ex 7, 7,5
ſupplicatio XV dies decreta 2, 35,4
XX dierum indicitur 7,90,9
ſuppliciter loqui 1, 27,2 & C. 3, 19,3
ſupplicium ſumere de 1,31,16
ſupprimere iter C.1,66,2
ſuſpenſiore animo Af. 48,3
ſuſpicare certo Af.3,5
ſuſpicatus, fore id, quod accidit, vt C. 1,40,7
ſuſpicio interpoſita 4,32,1
non abeſt, quin 1,4,4
ſuſtentare impetum H.17,2
oppidum, *defendere* 2,6,2
ſuſtentatur ægre dies 5,39,4
ſuſtinent agri commeatum 2, 9,5
ſuſtinere ſe diutius 2,6,4
ſyntaxis neglecta Af 25,1

T.

tabernacula C.1,81,2
tabulæ litteris Græcis confectæ 1,29,1
nouæ C.3,21,1
IV tabulatorum turris 6,29,3
tædio confectus A.23,2
talea 7,73,9
tantulæ ſtaturæ homines 2,30,4
tantularum rerum occupationes 4,22,2
tantulum ſpatium 7, 19,4
tantumdem patet, quantum 7, 72,2
tardare ab acceſſu H. 38,5
auxilia 6, 29,2
celeritatem inſequendi 8, 14,4
quem ad inſequendum 7, 26,2
tardari ad fugiendum H. 39,1
frigore 7,24,1
taxo ſe examinare 6,31,5
tegere quem a conſpectu cuius 8,15,6
tegmenta ſcutorum 2,21,5
tela coniicere in quem 1,26,3
a temeritate remota conſilia 8, 8,1
temo 4,33,3
temperare ab iniuria 1,7,5
a maleficio ibid.
non temperare ſibi, quin 1,33,4
temperatiora loca 5,12,7
tempeſtates ſecutæ ſunt 4,3,4
tempeſtatibus naues detinentur 3,12,5
in tempore Af.3,4
tempore omni 2,14,2
de tempore facere H. 33,5
tempus anni 1,54,2
in tempus reliquum 3,16,4
tempus tam neceſſarium 1,16,6
tendere *tentoria figere* 6,37,2
tendere ante ſigna Af. 17, 2
cui manus 7,48,3
ſub vallum 6,37,2
tenent curſum equites 4,26,5
naues 4,28,2
tenere propoſitum C. 1,83,3

non

non tenere se A.11,1
teneri vento, quo minus 4,22,4
tenetur mons a 1,22,1
tentare fortunam 7,64,2
loca prærupta ex adscensu 7,
opera 7,73,1 (86,4
tentoriolum Af.47,5
tenuissima valetudo 5,40,7
tenuiter 3,13,6
teretes stipites 7,73,6
terga vertere 1, 13.1 & 3,19,3
tergiuersatio Af. 8,4
terrestres copiæ C.3,10,10
terreus tumulus 1,43,1
territare 5,54,1
metu 5,6,4
terror incidit cui C.3,13,2
mentem eripit A.18,2
testamenta obsignare 1, 39, 4
testatior pœna 8,44,1
virtus 8,42,4
testudinem facere 2,6,2
teter odor C. 3,49,4
tetrarchæ C. 3,3,2 & A.78,1
tigna transversa C.2,9,2
transversaria C. 2,15,2
timere de quo Af.11,1
loco cuidam 7,44,4
nihil de 3,3,1
rebus 4,16,1
receptui C. 3,69,2
sibi Af.25,4
in timorem peruenire C.1,61,2
timor exercitum occupat 1,39,1
mentes animosq; perturbat
1,39,1
ortus est a 1,39,2
tirocinium exercitus Af.31,6
tiro gladiator Af.71,1
tolerare longius parcendo 7,71
vitam re 7,77,12 (4
tollere clamorem 7,81,2 & 6,8,
tormenta bellica 2,8,4 (9
tormentis excruciatum interfi-
cere 6, 19,4
torreri flamma 5,43,4
totæ copiæ A.76,1
tractare conditiones C. 3,28,5
tragula, *telum 1,26,3*
transiicitur femur 5,35,6
trahi mente atque animo in
partem C.1,21,6
traiectus, *locus vbi traiicitur,*
fretum A.56,6
transcendere in 3,15,1
valles C.1,68,2
transcurrentes remi C.1,58,1
transdere arma ex 2,13,1
cui legiones 5,25,5
quid iuuentuti 6,14,6
se 8, 41,5
se hostibus 7,77,12
transdit initia operum Miner-
va 6,17,2
transditur summa imperii 7,
57,3 (2
transducere copias flumen 1,12,
transferre concilium 6, 3,4
transgredi flumen 2,19,4
transiectus breuissimus in 4,
21,3
commodissimus in 5,2,3
transiicere femur lancea 8,48,5
gladio A. 52,3
se *interficere*, Af. 88,3
se ad quem, *transire C.3.112,9*
transsilire ad hostem H.19,3
transit in alia senatus 8,53,1
tem-

tempus C. 3,25,1
tranſitur flumen vado 7,55,10
transmarina auxilia A.3,5
transmarinæ res 6, 24,5
transmiſſus traiectus 5,2,3
transnare flumen A. 29,4
transnatare 1,53,2
transrhenani 4,16,5
tranſtra 3,13,4
transuerſa foſſa 2,8,3 & C.1,27,3
transuerſum vallum contra mare C. 3,63,5
trepidantius timidiusque agere quid C. 1,19,2
trepidatio rei ſubita A.75,1
trepidatur 6,37,5
tribuere cui vitam H. 19,4
virtuti ſuæ, quod 1,13,5
tributa pendere 6,14,1
trichilæ C.3,96,1. not.
triclinia ſtrata 8,51,3 & C.3,96,1
trinum præſidium Af.80,2
tripartito adire 6, 6, 1
diſtribuere H. 40,3
diuiſus 7,67,1
triquetra inſula 5,13,1
trucidare oppida Af.26,6
trunci arborum 4,17,10
tueri mare ab hoſtibus Af. 8,2
tum demum 1,50,2
tumultuari, *tumultum fieri* 7, 61,3
tumultuarii milites A. 34,5
tumultuoſius peruagari 7,45,1
tumulus manu factus A.72,1
naturalis ibidem.
turbida tempeſtas C.2,22,2
turbulentiſſimus homo C. 1,5,2
turmæ equitum 4,33,11
turmatim 8,18,2 & C. 3,93,3
turpitudinem delere 2, 27, 2
turres agere 3,21,2
excitare 8,9,3
turris ambulatoria A. 2,5
lignea C. 3,9,3
tanti oneris 2,30,4
turriti elephanti Af.30,2
tutari inopiam C. 1,52,4
tutum reddere a quo 2,5,5
tutus ab hoſtibus ibid.

V.

Vacant agri 4,3,1
vacatio militiæ 6,14,1
vacuum relinquere locum 7, 25,3
vacuus a defenſoribus 2,12,2
vada anguſto tranſitu A.14,5
vadis fluminis perrumpere 1, 8,4
in vadis nauis conſiſtit 3,13,9
vado flumen tranſitur 1,6,2
vado ſum mare C.1,25,5
vadum flumini 5,58,6
vadimonio teneri A.49,4
vagari late 1,2,4
valere bene exercitu A.60,4
valet auctoritas cuius apud 1, 17,1
vallis in altitudinem depreſſa 8,9,2
vallum cæcum C.1,28,4
manu ſcindere 5,51,4
vaſa conclamare C.1,66,4
vaſtare fines ciuibus 8,24,4
vaticinatio 1,50,4
vectibus promouere ſaxa C.2, 11,1
vectigalem quem habere 3,8,1

vectigalem sibi facere populum 4,3,4
vectigales regis Af 8,5
vectorium nauigium 5,8,4
vectura frumenti C.3,42,4
vehemens fuga 8,48,3
vehementissimus cursus 8,15,6
velis reguntur nauis onera 3, 13,6
velocitate mirabili præditus Af.69,4
velocitatis summæ homo 8,36,2
venæ fontis 8,43,4
in venationibus esse 4,1,8
vendere sub corona 3,16,4
venditionem indicere Af. 90,3
dum veniatur ad C.1,87,1
venire alicui in amicitiam 6,5,4
in deditionem C.3,99,3
venisse postulatum 1,31,9
venit res ad conditionem H.5,5
ventitare 4,3,3
ad quem 5,27,1
vento se dare 3,13,9
quo ventus fert 3,15,3
ventus sæuire cœpit 3,13,9
verba atq; orationem aduersus quem habere C.2,18,5
verberat fluctus Af. 1,1
vere primo 6,3,4
verisimile magis est quod 3,13,6
verisimilis causa 8,2
veritus, vt sustinere non posset 5,47,4 * *Ciacconii cod.* ne sustinere non posset. *Adi & Manut. in h. l.*
vernacula legio A.57,1
vernaculi milites A.53,5
versari in cæde H.24,5
in culpa simili C.3,110.4
in periculo 2,26,5
in prœlio 1,48,6
inter aciem 1,52,7
versat quem certamen 5,44,14
vertere in bonum C.3,73,6
in fugam hostem Af.17,3
vesperе primo C.2, 43,1
sub vesperum 7,60,1
vestigia prœlii 8,20,2
e vestigio temporis C.2,26,2
in vestigio temporis 7,25,1
vestire quid aggere 7,23,2
veritus nauibus 5,9,1
verutum 5,44,7
veteres caussæ 1,43,6
vetusto vsu edoctus Af. 27,3
via bidui 6,7,2
viam tridui procedere 1,38,1
viator, *apparitor*, Af. 57,2
viatores, ὁ δοιπόροι 4,5,2
vicatim distributi A. 5,4
vicinitas propinqua 8,7,5
vicinitatibus nota loca 6, 34,3
victor exercitus 7,20, 12
victrices naues A.11,15
vigilia noctis IV. Af. 67,1
tertia 1,12,2 & 4,23,1
quarta C.1,22,1
vim & contumeliam perferre 3,13,3
facere 1,8,3
viminibus contextum C.2,2,1
vim maximam habere ad 6,17,1
per vim tentare quid 1,14,3
vincit sententia C. 1,67,5
vindicare in libertatem C.1,22,3
quos grauius 3,16,4
vineæ, *machinæ* 2,12,3 & 7,27,2

vineas agere, 1,12,3
violare fines 6, 32,2
vires alere 4,1,9
virgulta 3,18,8
virilitas A. 70,6
viritim A. 65,4
distribuere 7,71,7
virtus animi 7,56,6
virtus, *ferocitas* 1,206,1
vis fluminis 4,15,3
magna armaturæ Af. 1,4
visus Cypri C. 3,10,2,5
vitiis tempestatis 3,28,5
vitium castrorum C. 81,2
commune naturæ C. 2,4,4
fecit turris ab imo vsque H. 19,1.
viuere piscibus atque ouis, 4, 10,5
lacte 4,1,8
pecore ibid.
vlciscí hostem pro iniuriis 5, 38,2
vltra quem castra ponere 1, 48,1
vltro citroque commeare Af. 20,1
legatos mittere 1,42,4
vlulatu & clamore 7,80,4
vlulatum tollere 5, 37,3
vmbilici fine ingredi per mare Af. 85,1
vni Vbii 4,16,5
vocare ad arma C. 1,75,5
vocat res necessario, vt H. 24,2
voce magna dicere 4,25,4
voluntarii 5,56,4
voluntas in quem summa 1,19,1
quid voluntatis suæ esset C. 3, 109,3
voraginosum solum H. 29,3
vora nuncupare C. 1,6,6
vrbanæ res 7,6,1
vrbanus motus 7,1,2
ad vrbem esse 6,1,2
vrbium nomina sexto casu pro gentilibus C. 24,4 &C. 3,71,1
vrgere in oppidum Af. 6,3
ex vsu est 1,50,4
vsui magno esse 7,41,2
vsum habere in re militari, 1, 39,2
in castris 1,39,5
vsus venit 7,80,1
vsu temporum C. 1,51,2
vt &, - & 1,2,4
vt *pro* quamuis 3,9,6
vtrimque pugnatum est 1,50,3
vulgo procedere C. 1,74,1
vulgus militum 1,46,4
vulnere adficere H. 9,3
vulneribus confectus 2,23,1
vultum & aciem oculorum cuius ferre non posse 1,39,1
vultum fingere 1,39,4

FINIS.

gstat mäa 16 gr
ligat. 5 d =

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de
/rosdok/ppn862868203/phys_0851
DFG

restituere oppida 1,38,3
prœlium 1,53,1 & 7 87,3
quem in antiquum locum gratiæ atq; honoris 1, 18,8
retardare impetum Af.68,3
retinere ægre, quin C. 2,13,3
non retineri, quin 1,47,2
retorquere agmen C.1,69,3
retro regredi Af.50,3
reuellere scuta manibus 1,52,5
reuersus *particip.* 6,42,1
reuersus est H.18,1
reuertuntur 7,5,4. *Si veteres libri recentiores male* reuertunt.
reuincire introrsus 7,23,2
reuinctus in contrariam partem 4,17,7
reuocare quem a labore 3,17,4
rheda 1,51,2
ripæ altissimæ 2,27,5
ex robore factæ naues 3,13,2
ros nocturnus C 3,15,4
rostratæ naues C.3,101,2
rubis sentibusque 2,17,4
rudere teguntur ædes A. 1,3
ruina turris concidit C. 2,11,4
ruinis quid deiicere A.1,2 (1,1
rumores adferuntur ad quem 2
rumoribꝰ incertis seruire 4,5,3

S.

Sacerdotium, *auguratus* 8,50,1
sacerdotii petitio ibid.
sacramenti redemptio A.56,4
sacramento dicere C.1,86,4
rogare 6,1,2
sacramentum dicere ap. quem C.1,23,5